

90-5
L 144

ĀDOLFS
KLĪVE

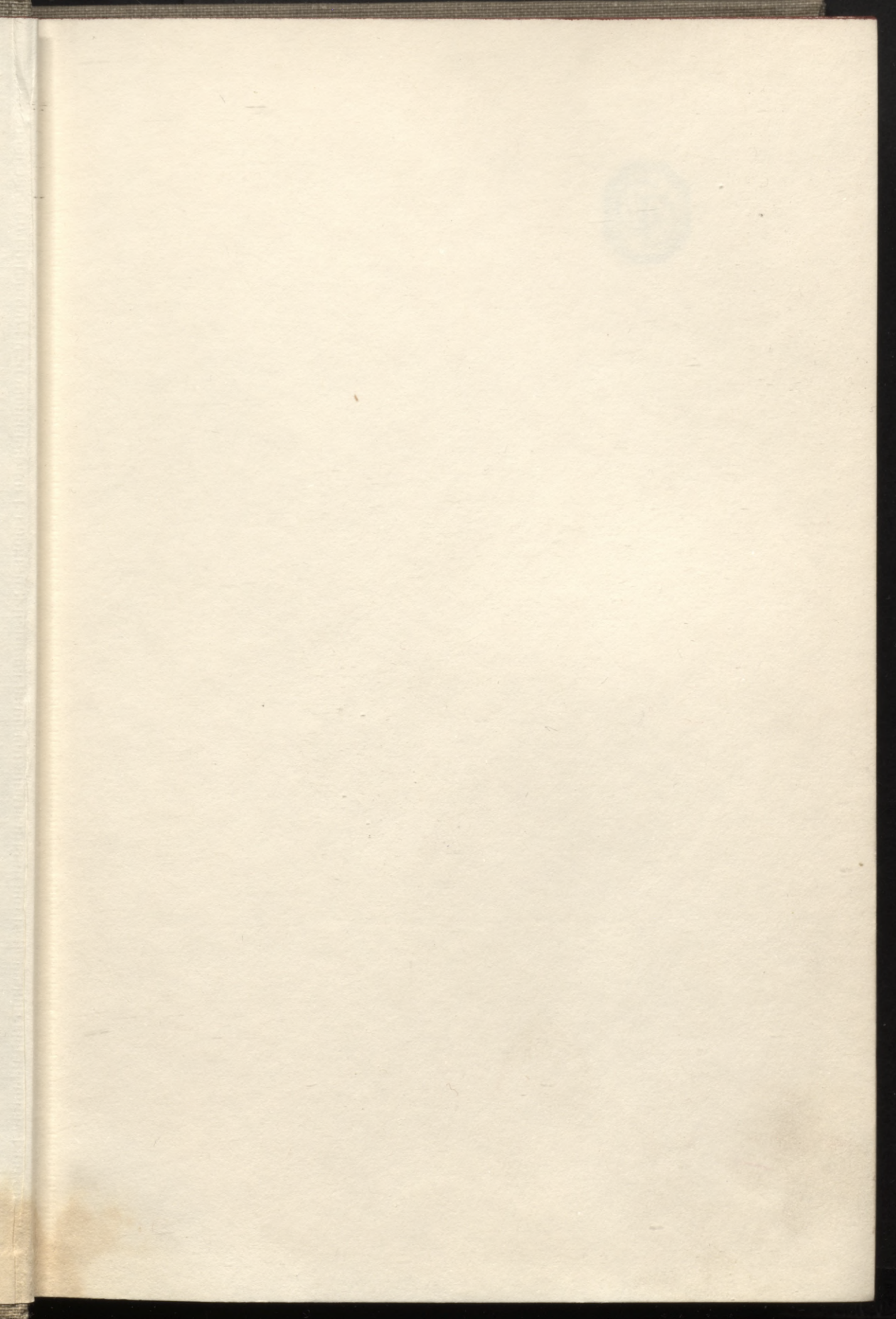
BRĪVĀ
LATVIJA

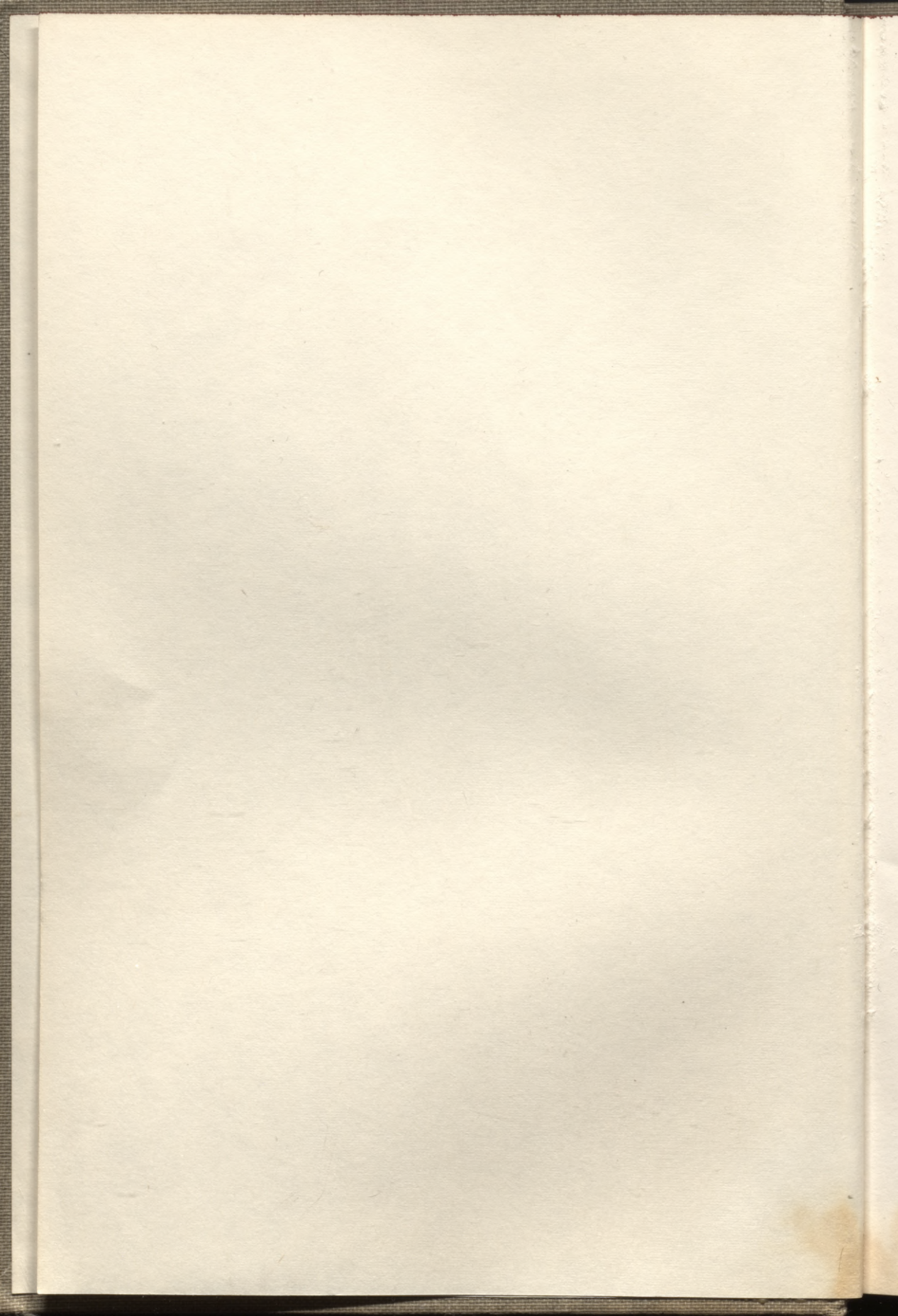

BRĪVĀ
LATVIJA

ĀDOLFS KLĪVE

B/L

LIBRARY

90-5
L 144

9

ĀDOLFS KLĪVE

BRĪVĀ LATVIJA

LATVIJAS TAPŠANA

Atmiņas, vērojumi un atzinumi

GRĀMATU DRAUGS ○ 1969

KF

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

91— 26.508

0302052201

IEVADA VĀRDI

Visa mana politiskā domāšana un darbība jau no agras jaunības, no 1905. gada, kad man bija tikai 17 gadu un gāju Bauskas pilsētas skolā, bijusi veltīta pilnīgai Latvijas atbrīvošanai no Krievijas. Manis rakstītā pirmā un vienīgā nelegālā proklamācija, kas tika slepeni nohektografēta Iecavas pagasta valdes kancelejā un izplatīta Bauskas apriņķī, beidzās ar saukli: brīvību līdz galam!

Tas Zemgalē toreiz nebija nekas sevišķs, jo stāsti par Kurzemes hercogisti un hercogu Jēkabu uz laukiem deviņdesmitajos gados vēl bija ļoti dzīvi. Baltijas vēsturi, apvienotu ar Baltijas administratīvo un tiesisko iekārtu, pirms pārkrieivināšanas mācīja visās Baltijas vidus un apriņķa skolās. Tas turpinājās pat dažus gadus vēl pēc krievinošo skolu reformu ieviešanas. Grūtās un sarežģītās politiskās un militārās cīņās šī Latvijas „brīvība līdz galam”, t.i. līdz neatkarībai, tika sasniegta.

Daudzās šī un vēlāko laiku politiskās organizācijās man nācies aktīvi darboties līdz. Nozīmīgākās no tām ir: Latviešu zemnieku savienība, Kurzemes pagaidu zemes padome, Latviešu pagaidu nacionālā padome, Tautas padome. Kad Latvijas brīvvalsts patstāvība politiski, militāri un starptautiski bija izcīnīta, sākās jaunās valsts izbūves darbs Satversmes Sapulcē un Saeimā, kur es darbojos kā LZS frakcijas vadītājs, budžeta un finanču komisijas loceklis un ārlietu komisijas vicepriekšsēdis, ieliekot šinī darbā savas domas un savus uzskatus.

Atceroties šo laiku, acu priekšā slīd gažām iespaidīga rinda cienījamu Latvijas brīvības celmaužu, ar kuriem man bijis gods sadarboties. Tur ir nerimīgais, ar milža iniciatīvu apveltītais Latvijas valstsvīrs Kārlis Ulmanis un sirsnīgais, labsirdīgais brīvības cīņu virspavēlnieks ģenerālis Jānis Balodis. Tur ir omulīgais un vijīgais Zemgales politiķis Jānis Čakste, pirmais Latvijas Demokrātiskās republikas Valsts Prezidents, kas ar savu autoritāti un politisko erudīciju kā zvērināts advokāts 1905. gadā nobremzēja manu pārmērīgo politisko aktivitāti. Tur ir izcilām dāvanām apveltītais diplomāts starp diplomātiem — veiklais Zīgfrīds Meierovics, miermīlīgais prezidents Gustavs Zemgals, korrektais parlamenta

priekšsēdis Pauls Kalniņš un tikpat korektais nacionālo aprindu liders Arveds Berģs. Tur ir izcilais „latgališu, vidzemīšu un kurzemīšu” vienības ideologs un sirsniņgais Latvijas patriots baznīcunģs Francis Trasuns, nelokāmais marksisma teorētīķis Fricis Menders un praktiskais marksists Ansis Buševics, kuŗš pēc landesvēra apvērsuma Liepājā nodeva K. Ulmanim uz kuģa „Saratov” divi čemodani naudas, ko ierēdņiem maksāt algas. Tur ir daudzi jo daudzi citi valstsvīri, ar kuŗiem mani politiskie ceļi gājuši gan līdztekus, gan krustojušies.

Kad pēdējās Saeimas laikā Latvijas demokrātijas sabrukums sasniedza savu augstāko pakāpi ar īslaicīgu dažu Saeimas deputātu arestu un pēc tam atlaišanu pensijā, es visiem trauksmīģajiem notikumiem varēju sekot kā neieinteresēts novērotājs no labi situētā Latvijas Bankas padomes priekšsēģa posteņa. Visi neatkarības laika piedzīvojumi deva man baģātīģu un ļoti vērtīģu atbalstu turpmākā darbā.

Mani memuāri nav vēsture un nepretendē tādi būt. Tie nav arī tikai chronoloģisku faktu sakopojums. Tie ir ar dažiem maniem biografiskiem datiem atbalstīts sabiedrisku iekš un ārpolitisku faktoru mijiedarbes apģaismoģums, kā tas izpaudās Latvijas tapšanas laikā un vēlāk.

Redzamu vietu Pirmā pasaules kaŗa laikā ieņēma četri politiski grupējumi, kas latviešu tautā toreiz bija izveidojušies un kas nesaskaņoti cīnījās par tautas nākotni.

Laika secībā pirmajā vietā minami konservātie latvieši A. Krastkalna vadībā, kas, pēc tam kad Kurzemi bija okupējuši Vāģija, atbalstīja muižnieku prasību par Kurzemes, vēlāk Latvijas vai Baltijas hercogistes nodibināšanu.

Otrā vietā ierindojama komūnistu organizāģija „Iskolats”, kas nodibināģās 1917. ģada 30. jūnijā un reprezentēja latviešu komūnistus, lielu daļu no latviešu strēlniekiem (sarkanos strēlniekus), Latvijas Sociāldemokrātu partiju, ko vadģija komūnisti. Iskolats aizstāvēģa Latvijas palikšanu Krievijas imperijā kā demokrātiskā valstģ.

Trešajā vietā nāk Latviešu pagaidu nacionālā padome (NP), kas reprezentēja Latvijas provinču padomes, saimnieciskās organizāģijas, pilsoniskās politiskās partijas, lielās bēģļu komitejas un Latviešu kaŗavīru nacionālo apvienību. Šģ organizāģija sanāca no 17.—30. novembrim Valkā un savā pirmajā sēdē atģina sevi par Latvijas augstāko vadošo iestādi, ko pārbalģoja vēlreiz 18. novembrģ un 19. novembrģ (v.s.), resp. 2. decembrģ (ģ.s.) pasludināģa, ka Latvija ir nedalāma un autonoma valsts vienība, kas pati, neatkarģģi no jebkādas citas varas, noteiks savu iekšģjo iekārtu un attiecģbas uz ārieni.

Ceturtā vietā nāk Demokratiskais bloks, kuŗa izcelšanos daži tā locekļi attiecināja uz 1917. gada septembŗa beigām, citi uz decembŗa beigām. Dem. bloks ar Vācijas valsts kancera palīdzību prasīja Latvijai „starpvalstu autonomiju”.

Tāda uzskatu dažādība neliecināja par labu latviešu politiskajam briedumam. Mēs paši nezinājām, vai mēs gribam palikt pie Krievijas, vai pāriet pie Vācijas — ar izvēli „starpvalstu autonomijas” un hercogistes starpā — vai palikt patstāvīgā un neatkarīgā pašu valstī. Tik neskaidra bija latviešu politiskā pamatstāja Pirmā pasaules kuŗa beigu posmā.

To zinot, uzvarētāju valstu izturēšanās pret mums pēc Vācijas kapitulācijas jāatzīst relatīvi par vislabāko. Lielbritānija 1918. gada 11. novembrī atzina Latviju par de facto neatkarīgu valsti un NP par Latvijas paŗaidu valdību. Tas deva iespēju visiem Latvijas demokratiskajiem pilsoņiem organizēties ap NP.

Bet Latvija atkal pasvītroja savu politisko negatavību. Sekoja nevis pateicība Lielbritānijai par atzīto Latvijas brīvību, bet jauna priekšparlamenta — Tautas padomes (TP) dibināšana, ko 31. oktobrī ierosināja Vācijas pilnvarnieks. TP jau 11. novembrī atzīto Latviju proklamēja par jaunu. Tā bija izaicinoša demonstrācija pret kuŗa uzvarētājiem, sevišķi pret Lielbritāniju. Šī demonstrācija pameta Latviju savam liktenim uz pieci mēnešiem, kamēr 16. aprīļa krīzes laikā Liepājā K. Ulmanis piekrita sabiedroto prasībai par kabineta reorganizāciju, atbrīvojot to no Vācijas iespaida. To atklātībā formulēja kā atbrīvošanos no kreiso politiķu pārsvara valdībā. K. Ulmanis kabineta reorganizāciju izdarīja tūlīt pēc Cēsu kaujām, bet tikai daļēji.

Bermonta uzbrukums un sabiedroto flotes nostāja pret to noveda Antantes pārstāvjus pie stingra atgādinājuma prezidentam par valdības atbrīvošanu no Vācijas interešu pārstāvjiem tanī (no M. Valtera). Šādu solījumu K. Ulmanis atkārtoti deva un pēc bermontiešu padzišanas no Latvijas nekavējoties izpildīja. TP 9. decembŗa sēdē izteica uzticību K. Ulmana jaunajai valdībai, kuŗā M. Valtera vairs nebija, bet ienāca A. Bergs, K. Pauļuks un Fr. Trasuns, pēc sabiedroto pārstāvju vērtējuma — konservatīvie latvieši. Jaunajā valdībā ietilpa arī abu lielo lauksaimnieku organizāciju pārstāvji: Augusts Kalniņš no Ekonomiskās sabiedrības un J. Blumbergs no Centrālbiedrības. Kā minoritāšu pārstāvji palika valdībā R. Erhards un P. Mincs. Klīda valodas, ka tāds valdības sastāvs esot bijis J. Čakstes ieteikums sabiedrotajiem. Uz manu jautājumu sekoja J. Čakstes izvairīga atbilde: „Tur jau daudzi par to ir runājuši”. Tāda atbilde ļāva saprast, ka Čakste par valdības jautājumu ar sabiedrotajiem runājis tomēr bija, bet nevēlējās neko tuvāk paskaidrot.

Ar 9. decembra valdību beidzās Vācijas dominācija mūsu zemē, ko ievadīja TP nodibināšanās 1918. gada 17. novembrī. Mēs atgriezāmies pie NP ievadītās politikas — kopā ar sabiedrotajiem pret Vācijas un Krievijas revolūcijām. Sekas bija labvēlīgas. Bez sevišķām grūtībām radās Polijas atbalsts Latvijai, atbrīvojot Latgali no krieviem. Šajā jautājumā agrāk nevarēja saprasties, bet pēc 9. decembra valdības nodibināšanās poļi Z. Meierovicam atklāti pateica, ka jaunās Latvijas valdības kursu Polija noteikti atbalstīs.

Vēl lielāka nozīme 9. decembra pagriezianam bija tīri principiālā plāksnē. Tā izpaudās Versaļas miera sarunās, kad J. Čaksti un Z. Meierovicu akceptēja kā neesošas „Valsts padomes” pārstāvjus, lai nebūtu jāmin vāciskā TP. Konkrēti Antantes labvēlība pret Latviju izpaudās ar 1919. gada 26. maija notu adm. Kolčakam, prasot Krievijas attiecību nokārtošanu ar Baltijas valstīm, bet kamēr tas nav noticis, „Krievija piekrīt atzīt šīs teritorijas par autonomām un ratificēt attiecības, kādas pastāvēs starp šo zemju de facto valdībām un Apvienoto un Sabiedroto valdībām”. Kā redzams, attiecību kārtošana Baltijas valstu un Kolčaka starpā paliek Antantes rokās. To atkārtoti arī Antantes 1919. g. jūnija nota, apsolut Kolčakam atbalstu.

Neatkarības laikā Latvijas tapšanai un atmiņām par to literātūrā daudz uzmanības neveltīja. Visa tauta šo laikmetu bija līdzī dzīvojuši, un katrs atcerējās to no paša piedzīvojumiem. Sabiedrībā veidojās politiski ieskatī, kādus ievadīja Vācijas ierosmē dibinātā TP, kas Antantes iespaidā stāvošās NP darbību neatzina un tās veikto Latvijas neatkarības pasludināšanu un ievadīšanu starptautiskās attiecībās visādi centās noklusēt. Sociāldemokrati, „pendelēdami” starp komunistiem un pilsoņiem, NP nebija piedalījušies, kādēļ apkaņoja to „uz visas līnijas”. Tā tas turpinājās arī vēlāk, jo daudzo partiju starpā bija tik daudz aktuālu strīdus jautājumu, ka memuāru rakstīšanai un šo jautājumu apgaismošanai politiķiem neatlika vienkārši laika.

Vēsturnieki arī mierīgi stāstīja, ka pirms 50 gadiem Latvijas zinātniskas vēstures nebūs (A. Tentelis.). A. Švābe runāja par 30 gadiem. Līdz tam laikam jāstrādā pie atsevišķu laikmetu un atsevišķu notikumu monografijām. Latvijas tapšanas vēsturei pašai par sevi jāieģūstot vēsturiska perspektīva, kas bez 50–60 gadu notecēšanas neesot iedomājama. Īsi sakot, ar memuāru rakstīšanu nebija jāsteidzas.

Tādi ieskatī sāka grozīties pēc Vācijas okupācijas izbeigšanās II Pasaules karā un mežonīgo krievu ordu jauna iebrukuma Latvijā. Baigā gada pieredzējumi spieda lielu latviešu tautas daļu izšķirties: vai, paliekot Latvijā, gatavoties ceļam uz Sibīriju, vai meklēt palīdzību glābiņu ārpus Latvijas. Tiem,

kas spiesti vai labprātīgi bija atstājuši dzimteni, pēc kara darbības izbeigšanās sākās nīkšana svešumā. Gaidot uz kara laikā solito taisnīgo miera līgumu un dzīvojot IRO apgādē, laika bija diezgan arī memuāru rakstīšanai. Tas tomēr sevišķi nesekmējās, jo prasīja lielu uzmanību, lai nekaitētu dzimtenē palicējiem.

Personīgi man bija jā sastopas ar daudzu tautiešu nopietnu prasību sniegt informāciju par visiem svarīgākajiem notikumiem neatkarības laikā, kur pirmajā vietā stāvēja K. Ulmaņa apvērsums 1934. gadā, K. Ulmaņa laika (V. Muntera) ārlietu politika un F. Cielēna noslēgtais politiskais tirdzniecības līgums ar Padomju Savienību. Par šiem jautājumiem es savas atmiņas uzrakstīju jau Vācijā no 1946.–1948. gadam.

Pēc izceļošanas no Vācijas mūsu jaunatne vairs nesa mierinājās ar neatkarības laika vēstures grāmatām un sāka prasīt konkrētas atbildes uz konkrētiem jautājumiem. Sevišķi tas izpaudās piecdesmito gadu sākumā, kad Komiteja Latvijas Brīvībai piegriezās ASV latviešu jaunatnes organizēšanai un Jaunās Gaitas financēšanai. Tādi jautājumi bija: Kādēļ NP nedibināja valdību, kad karš bija beidzies? Kādēļ dibināja TP, kad NP bija darbojusies jau gandrīz veselu gadu? Kādēļ neatkarīgu Latviju 1918. gada 18. nov. proklamēja otrreiz? Kā notika DB un NP vienošanās par TP dibināšanu? Kādēļ soc. demokrati 1918. gada 29. decembrī izstājās no TP un aizgāja pavisam projām? Kādēļ Dr. A. Bilmanis savā vēsturē runā par kādu Valsts padomi un nemaz nepiemin Tautas padomi? Kādēļ utt...

Atbildēt uz šiem jautājumiem es atzinu par savu morālisku pienākumu, jo labi pazinu visu Latvijas dibināšanas laika notikumu norisi. Es biju viens no aktīvākajiem iniciētājiem NP dibināšanā. Es biju NP sēdes vadītājs, kad NP pieņēma lēmumu par neatkarīgas Latvijas pasludināšanu sekojošā J. Čakstes, A. Berga un J. Zāliša izstrādātā tautu pašnoteikšanās tiesību formulējumā, neskarot nevienu citu valsti: „Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuŗas iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas Satversmes Sapulce, kuŗa izteiks tautas gribu.” Es biju aktīvs NP loceklis no šīs organizācijas pirmās pastāvēšanas dienas 1917. gada 17. nov. (v.s.) līdz 1918. gada 17. nov., kad NP valde nolēma „nelikt šķēršļus ceļā TP darbībai”. Es kopā ar V. Zāmuēli un A. Bergu apzinīgi nepiedalījos TP 18. nov. sēdē kā oficiāls pārstāvis Latvijas otrreizējā proklamēšanā, jo ieskatīju to par nevajadzīgu demonstrāciju pret Lielbritāniju, kuŗa jau 11. nov. bija atzinusi NP par neatkarīgas Latvijas valdību. Dibinot TP, ko 31. oktobrī ierosināja Vācijas pilnvarnieks A. Vinnīgs, un tās vārdā proklamējot Latviju, mēs

prazaudējām Latvijas atzīšanu no Lielbritanijas un atbalstu no Antantes, kas noveda pie 1919. gada 16. aprīļa apvērsuma Liepājā.

Neskatoties uz tik kļūdainu politiku, es piedalījos visās TP sēdēs pēc 18. novembra līdz Satversmes Sapulces sanāksmāi 1920. gada 1. maijā. Kā LZS frakcijas vadītājs es biju līdzdalībnieks visu svarīgo valsts jautājumu izķiršanā. Kā Ārlietu komisijas priekšsēdis vai vicepriekšsēdis es biju pilnīgi pazīstams ar Latvijas dibināšanas laika konfidenciāliem materiāliem. Kā Finanču un budžeta komisijas loceklis es biju pazīstams ar visām Latvijas tapšanas laika saimnieciskām grūtībām un kā valdības delegāts piedalījos pirmajā pēckaŗa starptautiskajā finanču konferencē Briselē. Manis sastādīto šīs konferences darbības aprakstu un pārskatu par Latvijas financēm izdeva kāda jaunatnes organizācija Rīgā O. Krolla vadībā.

Latvijas dibināšanas un vēlākā laika notikumus, kuriem es esmu līdz dzīvojis un piedalījies to realizēšanā, apkaŗošānā un kritikā, es esmu centies aprakstīt pēc labākās apziņas, uzrādot ne tikai formālos motīvus, bet neslēpjot arī dziļākos iemeslus notikumu sakarībā, kur tādi bija konstatējami.

Savus memuārus es esmu apvienojis zem nosaukuma „Brīvā Latvija”, saprotot ar šiem vārdiem brīvās Latvijas tapšanu, attīstību un dzīvi, sagraušānu un cīņu par zaudētās Brīvās Latvijas atjaunošanu.

LAIKMETS, KAS MANI AUDZINĀJA

Devīppadsmitā gadsimta deviņdesmitie gadi bija tas laiks, kurā latviešu politiski nacionālie centieni pārdzīvoja ievērojamu krīzi, kas atbalsojās visā tautā un atstāja savu iespaidu arī uz manām bērna un jauneklā dienām.

K. Valdemāra politika — atbrīvoties no vācu virskundzības mūsu zemē ar krievu palīdzību — bija attaisnojusies: vācu skola ar latviešu tautas pārvācināšanas centieniem bija sagrāuta; policijas vara izņemta no muižas rokām; arhaīskā muižas tiesa likvidēta; vietējā pagasta pašvaldība no muižas dominācijas atbrīvota. Tie visi deviņdesmitajos gados bija jau notikuši fakti.

Bet K. Valdemāra un citu viņa laika biedru un līdzcīnītāju mērķi, kā arī dažādu krievu aprindu solījumi, ka vāciešus vietējā pašvaldībā aizstās ar latviešiem, nepiepildījās. Senātorā Manaseina 1882./83. g. revīziju krievu valdība izmantoja, lai vairāk sanaidotu latviešus ar vāciešiem un atbildīgos amatos iesēdinātu krievus. Latviešu pārvācināšanas vietā ievēda vēl brutālāku, rigorozāku un neapvaldītāku pārkrievināšanu.

Pēc 1887. gada noteikumiem latviešu pirmmācības skolu vadība pārgāja pilnīgi krievu tautskolu direktoru un inspektoru rokās, prasot visu priekšmetu (izņemot latviešu valodas un ticības mācības) mācīšanu krievu valodā no pirmās skolas dienas. Šādā skolā, tās viziteiktākajā krievināšanas laikā, arī es biju spiests mācīties.

Jaunievestās (1888.) krievu policijas varas īstenotājs bija vicegubernātors ar viņam pakļautiem apriņķu priekšniekiem, policijmeistariem, iecirkņu pārziņiem un lielu skaitu zemākās policijas ierēdņiem. Jaunās policijas sistēmas raksturīgākā īpatnība bija tā, ka policistiem, tāpat kā tautskolu inspektoriem, nevajadzēja mācēt latviešu valodu. Kādi izskatījās šādu ierēdņu protokoli, izziņas un slēdzieni, to nav grūti iedomāties. Arī es ar šādas policijas rīcību biju spiests iepazīties, ne nu tieši piekaušanas ziņā, bet kādas vienkāršas apliecības iegūšanas lietā. Apliecību, protams, nesaņēmu.

Jaunā 1889. gadā reorganizētā tiesa sastāvēja tikai no krievu tiesnešiem, kuŗi nevienu vārdu neprata latviski un latviešu dzīvi nepazina.

Pagastu pašvaldības reforma izpaudās vācu darbvedības valodas aizstāšanā ar krievu valodu un visas pašvaldības pakļaušanā apriņķu komisāriem, kuŗus iecēla gubernātors, lielāko tiesu tie nāca no muižniecības ieteiktiem kandidātiem, kuŗiem latviešu valoda bija sveša.

Visas šīs reformas nebija tādas, kādas tauta bija gaidījusi, kādas zemei un iedzīvotājiem bija vajadzīgas, kādas satiksmē ar latviešu vadošiem darbiniekiem krievi bija solījuši. Apmierināti nebija ne zemnieki, ne muižnieki.

Lai nepatīkamo iespaidu kaut cik mazinātu, Pēterburga atmeta latviešiem pāris „vērdinūs dzeŗamnaudus”. Vidzemē iecēla vienu latvieti, Eduardu Skujenieku (Vensku Eduardu), par apriņķa priekšnieka palīgu un Kurzemē vienu latvieti, Frici Brīvzemnieku (Treulandu), par tautskolu inspektoru. Tik necili krievi nobeidza pirmo attīstības posmu pēc tā saucamās brīvlaišanas, kad latvieši, ar vislielāko lojālītāti stāvēdami krievu pusē, bija cīnījušies par savām pašvaldības un nacionālās kultūras attīstības tiesībām.

Tādos apstākļos, kā tas labi saprotams, gan šaurākās aprindās, gan presē — cenzūras apstākļi to atļāva — norisinājās plaši strīdi un debates. Galvenais jautājums bija — ko darīt tālāk? Vai arī uz priekšu sadarboties ar krieviem, vai nospraust taisnu nacionālu ceļu uz to mērķi, „ko citas tautas tagad redz” — kā dzejnieks to formulēja — ceļu, pa kādu gāja čehi, iri, somi? Vai mēģināt atrast kādu saprašanos ar vāciešiem? Cik tālu šādos meklējumos iet? Nerunājot par vienprātību, arī saskaņotību šinī latviešiem tik svarīgajā jautājumā nepanāca. Latviešu tautas attīstības turpmākais ceļš palika

nenosprausts. Bet dziļais sašutums un nemiers ar krievu rīcību, kas atklātībā nedrīkstēja un nevarēja izpausties, palika latviešu sirdīs un auga arvienu lielāks.

Pret šādu krievu valdības rīcību, kas liedza latviešu tautai tiesības uz savu pašvaldību un oficiāli nobīdīja latviešus dzīves pakrēsli, deviņdesmitajos gados sāka risināties cits process, kas, neprasot ne krievu birokratijas, ne vācu muižniecības atļauju, sāka pludināt Latvijā jaunas vēsmas no aizrobežas. Tās bija internacionālas vēsmas, kas Krievijai bija daudz draudošākas nekā latviešu pašvaldība.

Vācijā 1890. gadā atcēla likumu, kas līdz tam laikam apkaņoja sociāldemokrātu darbību un literātūru. Līdz ar to parādījās atklātībā K. Marksa „Kapitāls”, Ērfurtes programma, A. Bēbela raksti un cita sociāldemokratiskā literātūra, kas atrada nelegālus ceļus uz Krieviju un Latviju. Ar šādu literātūru bija iepazīties Maskavas universitātes students saimniekdēls Jānis Jansons, kurš 1893. gadā Jelgavā noturēja priekšlasījumu par latviešu jaunāko literātūru, to asi nokritizēdams. Skatoties no sociāldemokrātu ideoloģiskā viedokļa, Jansons latviešu literātūru atzina par pilnīgi nevērtīgu, jo tamī nebija nekā, kas kalpotu šķiru cīņai un sociālisma propagandai. Ar tādu olekti mērijot, nekur nederēja mūsu lielmeistara R. Blaumaņa „Launais gars” un „Pazudušais dēls”, kas toreiz jau bija parādījušies atklātībā, nederēja arī Aspazijas „Vaidelote” (1892), nederēja brāļu Kaudziņu izslavētie „Mērnieku laiki” un daudzi citi latviešu rakstnieku darbi. Tos Jansons vienkārši noklusēja. Tādu pat negatīvu slēdzienu Jansons būtu varējis taisīt, analizējot V. Gētes „Faustu” vai Dantes „Dievišķo komēdiju”.

Savā priekšlasījumā Jansons prasīja Latvijas senatnes populārizēšanu atmet un tās vietā rakstniecībā izcelt dabas zinības, vairot latviešu literātūrā vērtīgus ārzemju tulkojumus un „... domāt un modināt domas uz pareizas apziņas izkopšanu savos līdzbrāļos”. Tas esot vajadzīgs, lai tiktu pie spirta, brīva gaisa, „kas klist pār cilvēces plašo klajumu”.

No tagadējā laika skatoties, Jansona kā sociālista kritikā nav nekā sevišķa, bet toreiz šī Jansona kritika izraisīja latviešu sabiedrībā un presē stipru savīļņojumu, jo tā bija sociālisma ideju pirmā parādīšanās atklātībā ar visu marksismam raksturīgo neiecietību.

Bet arī R. Blaumanis deviņdesmitajos gados, kaut arī zem pseudonima, savā „Odā par hotentotiem” (1896) raidīja latviešiem kodīgus pārmetumus. Latviešu tautas centieni un

mērķi Blaumaņa uztverē ir „maziņi, sīciņi... tikumi apva-
zāti... patiesības aizstāvji lokās kā meldri, skaistuma vietā
veselīgs kuņģis un apskaužams miegs...” Šī kritika bija vis-
pārīga, asa un dibināta. Spēcīgas un skaidras nacionālas
idejas, kaut arī npublicētas, ko stādīt pretī Jansonam, latviešu
pilsonība nespēja dot.

Ar plašu vērienu latviešu nacionālo ideju lokā deviņ-
desmitajos gados strādā Vilis Olavs. Olava darbi: „Latvju
vēsture līdz 12. gadsimta beigām”, „Baltijas tautu liktenis
dzimtbūšanas vēsturē līdz 1561. gadam” un „Viesturs” ne-
pārprotami sniedz latviešiem zināšanas, kas „modina domas
uz pareizas apziņas izkopšanu savos līdzbrāļos” daudz iespai-
dīgāk nekā Jansona ieteiktās dabas zinības. Sevišķi nopietnu
atbildi visiem latviešu senatnes noniecinātājiem Olavs deva
ar Latviešu etnografisko izstādi 1896. gadā Rīgā, kuŗas sarīko-
šanu iznesa galvenā kārtā uz saviem pleciem. Bet cīnīdamies
ar sociālistisko domu gājienu latviešu sabiedrībā, Olavs ne-
vairījās no pārmetumiem arī nacionālajam spārnam. Pēc
T. Zeiferta liecības V. Olavs, atklādams 1898. gadā Zinību
komisijas vasaras sapulces, pārmetis „vecajai strāvai” kūtrību
un divkosību. Viņš norādījis, cik maz paši nacionālisti intere-
sējas par savu pagātņi, un kādā citā gadījumā viņš izteicies,
ka vecākā paudze savos uzskatos tā sastingusi, ka nespēj
vairs sajūsmināt un aizraut jauno paudzi.

Šie dažādie uzskati deviņdesmitajos gados atrada starp
latviešiem dzīvu atbalsi kā pilsētās, tā laukos.

Jansona domas padziļināja un populārizēja Pliekšans-
Rainis kā „Dienas Lapas” redaktors. Šis laikraksts iekaroja
Latvijas pilsētu strādniecību, kaut arī noveda pie „Dienas
Lapas” slēgšanas uz laiku, kā arī pie redaktora, līdzstrād-
nieku un citu sociāldemokratu arestiem un sodiem. Sociāl-
demokratu darbību tas tomēr nespēja apslāpēt, un revolūcio-
nārā opozīcija Krievijas valdībai turpināja attīstīties, neska-
toties ne uz kādiem policijas spaidiem. Bet saskaņotas, visus
latviešus aptverošas cīņas ideoloģijas nebija.

Ar sikiem centieniem un maziem mērķiem nodarbojās
apriendas, kas grupējās ap Rīgas latviešu biedrību. Šie ļaudis
nelikās traucēties ne no krievu reakcionārās reformu politikas
Latvijā, ne no vācu asajiem protestiem pret krievu jaunieve-
dumiem un turpināja sadarboties kā ar vieniem, tā ar otriem,
grīdami arvienu dziļāk politiskā nevarībā.

Beidzot trešā grupa jau minētā V. Olava vadībā norobežojās kā no sociālisma, tā no bezprincipu „pendelēšanas” konservatīvo krievu un vāciešu pavadā. Olavs, kritizēdams „vecu strāvu” par kūtrību nacionālos jautājumos, faktiski meklēja politiskā nacionālisma pionierus, kas veidotu jaunus ceļus Latvijas nākotnei. Bet nepiegriezdam pietiekamu vērību laukiem un aprobežodamies ar pilsētas (Rīgas) nomalēm, Olavs nerada to atsaucību, kādu gaidīja un kādu bija ieguvis J. Māters. Olava iedzīvinātās Zinību komisijas vasaras sapulces bija solis uz priekšu kopīgas latviešu sabiedriskās domas radīšanai, bet šo sapulču sakarība ar Rīgas latv. biedrību neļāva tām pieņemt to idejisko plašumu, pēc kāda Olavs centās.

Pāri visiem krustu šķērsu rītošiem vadošās latviešu sabiedrības ideoloģiskiem ceļiem abas politiskās problēmas palika: sociālistiskā marksisma nostiprināšanās latviešu strādniecībā ar visām konsekvencēm, kas no tā izrietēja, un vadošās latviešu nacionālas brīvības idejas trūkums, ko stādīt pretī sociālistu krieviskajam internacionālismam un Krievijas imperiālistiskajam šovinismam.

Reāli un konkrēti deviņdesmitajos gados izpaudās organizēta strādnieku un neorganizēta zemnieku opozīcija pret cara valdību no vienas puses un baltvācu opozīcija vietējās muižniecības vadībā pret Krievijas rusofilo politiku no otras puses. Vienotas latviešu ideoloģiskas atbildes Samarina ievadītai panslavisma politikai Latvijā nebija.

Sociāldemokrātiem bija vienkārša un skaidra programma: nost ar privātīpašumu un kapitālismu — lai dzīvo sociālisms! Nost ar cara valdību — lai dzīvo Viskrievijas demokrātiski vēlēta satversmes sapulce! Praktiskā programmā prasības pēc isāka darba laika, lielākas algas, dažādiem nodrošinājumiem. Kā līdzekļi uzstādīto mērķu sasniegšanai: propaganda, streiki un disciplīna.

Tik skaidra nebija muižniecības programma, bet tas nenozīmē, ka tā bija mazāk iespaidīga. Muižniecība atklāti nostājās pret skolas rusifikāciju un luterāņu baznīcas aizkaršanu krievu pareizticības labā. Slepni muižniecība uzstājās deviņdesmitajos gados pret visām krievu astoņdesmito gadu reformām, jo uzskatīja tās par Ništates mierīgumā starptautiski garantētās Livonijas autonomijas aizkaršanu.

Feodālā rakstura dēļ, kāds Latvijā toreiz vēl pastāvēja, muižas pāriešana opozīcijā pret valdību nozīmēja visas zemes līdziesaistīšanu cīņā pret krievu birokratiju. To radīja muižas iespaids uz savu apkārtni.

Muižas dzirnavnieki un kalēji, kas aptvēra visu zemi, bija pastāvīgā saskarē ar latviešiem, varēja pēdējos iespaidot lielā mērā, ko arī nekavējās darīt katrā izdevīgā gadījumā.

Siktirgotāji un amatnieki, kas toreiz pārstaigāja Latviju, bija krievu valdības izmanīgi kritizētāji. Stacionārie tirdzniecības, amatniecības un rūpniecības uzņēmumi, feodālo privilēģiju sargāti, bija muižas rokās, un katram viņu turētājam, ja tas gribēja pastāvēt, bija jāsaprot, kādu izturēšanos barons no tā sagaida.

Sevišķi stipri pretkrieviskās sabiedriskās domas veidotāji bija krogi, kur krievu valdību varēja drošāk kritizēt nekā citur, jo vienmēr rezervē bija aizbildināšanās: nu, ko visu krogus dzērumā nesarunā!

Nākošā autoritāte ar vēl stiprāku iespaidu nekā krogi bija lielo privātmežu pārvaldītāji — vācu mežziņi, kas labprāt ielaidās vāciskās sarunās ar inteligentāko un vadošo laucinieku slāni — apriņķa skolas apmeklējušiem vai vidusskolas nebeigušiem saimniekiem, uz kuŗu spriedumiem labprāt klausījās pārējie zemnieki. Mežsargi opozīcijā pret krieviem noskaņoja meža cirtējus un mežā braucējus.

Beidzot, kur tad vēl „toņa piedevēji” visai šai antikrieviskajai kustībai pašā muižas centrā: modernieki, kučieŗi, piķieŗi, staļļa puŗi, sulaiņi u.c., kas par krievu policijas un skolas inspektoru mulķīgo rīcību bija noklausījuŗies paŗu kungu „vispatiesākos” nostāstus...

Skolotāju seminārus muiŗniecība slēdza un atteicās no katras atbildības par turpmāko skolu un audzināŗanas politiku. Līgumus par skolām izīrētām ēkām muiŗniecība uzteica, par balstus, kur tādi bija, atrāva.

Vēl spēcīgāk rīkojās valdība — jaunie skolu direktori un inspektori. Skolotājus, kas neprata krievu valodu — un tādu bija 90% no visiem skolotājiem — atcēla no amatiem, ne mazākā mērā nerūpējoties par viņu turpmāko likteni. Tos visus valdība bija pārvērtusi par saviem noteiktiem pretiniekiem. Šie skolotāji nenozuda kuŗt kur aizkrāsnē. Daudzi no viņiem palika par draudžu ēŗģelniekiem un kuŗu vadītājiem. Citi izvīrījās par aviŗu līdzstrādniekiem vai pat rakstniekiem, citi par biedrību ekonomiem vai biedrību pārziņiem. Skolotāji, kas bija māju īpaŗnieki, vai kuŗu sievas bija tādas, izvērtās par grāmatu un rakstāmlietu tirgotājiem vai kroņa muiŗu arendātoriem. Visi tie palika sabiedrības redzes apvārsnī ar lielām iespējām antikrieviskā propagandā.

Paŗasta rakstveŗus, kuŗi krievu valodas neprāŗanas dēļ zaudēja vietas, piemeklēja tāds pat liktenis kā skolotājus. Līdzīgi skolotājiem arī rakstveŗi centās par jaunu iesaistīties dzīvē, izmantojot visas tās pašas iespējas kā skolotāji un piekopjot arī no savas puses nesaudzīgu kritiku pret krieviem.

Slēgto muiŗniecības semināru vietā valdība atvēra savu semināru un kursus skolotāju sagatavoŗanai. Ar šādiem ātri ceptiem skolotājiem — jaunekļiem un pareizticīgiem latvieŗiem

— aizpildīja atlaisto skolotāju vietas. Jaunie skolotāji jau seminārā vaiursos bija piesavinājušies marksisma un revolūcionārā sociālisma mācības. Tiem, kas to vēl nebija izdarījuši, nāca palīgā augstskolu studenti a la Jansons un vecāko klašu vidusskolu audzēkņi ar saviem priekšlasījumiem slepenos pulciņos. Atklātā sabiedrībā mazliet maskētā veidā to darīja „Dienas Lapa”.

Deviņdesmito gadu beigās latviešu laucinieki, fabriku strādnieki un pilsētu mazpilsoņi bija tik pilnīgi noskaņoti pret Krieviju, ka labāku neko nevarēja vēlēt. Un visu to bija veikusi pati valdība ar savām policijas, skolas, tiesas un pašvaldības reformām no 1887.–89. gadam. Vai tur kāds brīnums, ka deviņdesmitajos gados nemiera dīgļi nogatavojās un 1905. gadā revolūcija Latvijā sīta augstāku vilni nekā pārējā Krievijā, kur tā bija galvenā kārtā Japānas kara radīta.

Nekur citur Pēterburgas valdība nebija tik cītīgi piestrādājusi, lai strādniekus, zemniekus un muižniekus noskaņotu pret sevi kā Baltijā. Žēl, ka šo trīs grupu starpā nebija nekādas saskaņotas rīcības, un tā krievu cariskai valdībai izdevās tās rīdīt vienu pret otru līdz pašas valdības nogrimšanai kapā.

Mans liktenis bija šinī atmosfērā augt un mācīties, uzņemt no šīs pretrunīgās apkārtnes pirmos iespaidus, tos kaut kā savās smadzenēs pārstrādāt, izlīdzināt, sintezēt un no tiem veidot savu raksturu, dzīves uzskatu un visu dzīvi.

Visā manā garajā politiskā darba cēlienā liktenis man ir bijis labvēlīgs, sargādāms no nošaušanas lielnieku revolūcijas laikā un no smagiem piemeklējumiem komunistu un nacistu okupācijas laikā. Izjūts paldies visiem, kas man šinīs tumšajās dienās snieguši palīdzīgu roku.

Tāpat izsaku patiesu un sirsnīgu pateicību visiem, kas bijuši man palīdzīgi šīs grāmatas tapšanā.

Mana ģimenes dzīve bijusi svētīta ar sirsnīgu, mīlu sievu — Maģ. oec. Liliju, dzimušu Kugelbergu, un mīlu, rūpīgu dēlu Visvaldi, tagad filosofijas doktoru un profesoru ASV.

Visā dzīvē mani pavada sirsnīgas jūtas pret maniem vecākiem, sevišķi pret mīlo tēvu, kas pavēra man ceļu uz izglītību.

Šī grāmata lai ir lietišķa atskaite par manu darbu Latvijas tapšanas laikā un veltījums visiem tiem, kas cīnījušies un turpina cīnīties par Brīvo Latviju.

Autors

I

BĒRNĪBA UN JAUNĪBA

TAD TAPA GAISMA

TAS bija deviņpadsmitajā maijā, 1888. gadā, pulksten četros no rīta, kad es pirmo reizi ieraudzīju, kā top gaisma. Tā tas ierakstīts Vecmuižas draudzes dzimušo sarakstā. Bet pirmais piedzīvojums, kas nekur nav pierakstīts un glabājas tikai manā atmiņā, ir bēdīgs skats, kur es, valgā pie krēsla kājas piesiets, skatos uz krēslā sēdošās tantiņas adīkli un domāju tikai vienu domu: kā tikt no valga vaļā. Un tad nāk izdevīgs gadījums — dzijas kamols viegli pa grīdu aizritinās pagultē. Prūsiete — tā tantiņu sauc pārējie mājas sievieši — bārdamās pieceļas un aiziet kamolu meklēt. Nu ir laiks! Es ar visu spēku cenšos pēc brīvības. Bet vecais „lēnkrēsls” ir smags, valgs stiprs, un mezglu atraisīt es neprotu. Neatliek nekas cits kā raudāt un kliegt. Arī tantiņa baras un kliez. Viņa meklē jaku, taisās iet projām un atstāt mani pavisam vienu valgā pie krēsla. Tas ir vēl briesmīgāk nekā bāršanās, un es caur asarām sāku lūgties: bitte, bitte. Tantiņa atgriežas krēslā, nostāda mani sev priekšā, liek salikt kājas kopā, nolaist rokas gar sāniem, noliekt galvu un lēni teikt: bitte, bitte. Tas man vienmēr jādara, kad esmu kaut ko nogrēkojies.

Pēc tam mēs ejam ārā un staigājam pa dārzu, kur saulītē pa koku zariem lidinās un dzied putniņi.

No tā laika manā dzīvē daudz un dažādi notikumi uzglabājušies atmiņā. Pēc kāda gada tēvs veco tantiņu aizveda uz Rīgu un mana vācu audzināšana izbeidzās. Gādība par manu labklājību tika uzticēta kādai Annai, kuŗa kopā ar puisī Gustu apkopa tēva nelielo saimniecību, jo divas trešdaļas no Klīvu mājas apsaimniekoja divi rentnieki. Anna bija aizņemta saimniecībā, un es dzīvoju lielā brīvībā un patstāvībā. Redzēdams, kā rentnieces rotaļājas ar saviem bērniem, es

jutos stipri vientuļš un atstāts, jo arī tēvs bija aizņemts dažādos darbos saimniecībā un darīšanās ārpus mājas. No tēva es arī uzzināju, ka esmu bārenis. Mana māte mirusi, kad es bijis tikai četrus gadus vecs, un par viņu man nav uzglabājušās nekādas atmiņas. Āugot es arvienu vairāk pieķēros tēvam, kurū ļoti milēju.

Sevišķi dzīvi es atceros svētdienas, kad pēc brokastu ieturēšanas un sprediķa nolasīšanas tēvs gāja apskatīt laukus un mani ņēma līdz. Parasti mēs gājām līdz kapsētai, kas bija lauku galā un tika saukta par Klīvu kapiem. Tur tēvs mani aizveda pie mātes kapa. Mēs atsegtām galvām pusbalsī noskaitījām lūgšanu, un tēvam katru reizi nobira pa asarai. Klīvu ģimenes kapu vietā bija vairāk kapu kopiņu, starp tām arī mana brāļa Aleksandra dusas vieta, kurš bija miris viena gada vecumā. Bet mans vecākais brālis Alfreds noslicis Daugavā trīs gadus pirms manas dzimšanas, Jaunjelgavā skolā iedams, piecpadsmit gadu vecumā. Alfreda nedzīvo ķermeņi straume aiznesusi līdz Rīgai, kur tas izzvejots, pēc kabatas grāmatīņas identificēts un guldīts Matīsa kapos. Klīvu kapu vietu mana māte apzinīgi izvēlējusies tā, lai no turienes būtu redzama astoņus kilometrus attālā Valles baznīca, kur māte tikusi iesvētīta.

No kapsētas mēs ar tēvu parasti gājām uz bērzu birzi, kas aizņēma kādus četrus hektarus. Šeit iešana bija labāka, jo lauku celiņš bija platāks un es varēju turēties tēvam pie rokas. Birzī mēs lasījām sēnes. Es biju priecīgs, ja varēju vairāk sēņu salasīt nekā tēvs. Visu laiku pa ceļam tēvs man stāstīja par laukiem, labību, puķēm, zālēm, kokiem un dažādiem notikumiem. Es biju vienmēr uzmanīgs klausītājs un nenogurstošs jautātājs.

Darba dienās tik labi negāja. Tad es pavadīju daudz laika viens pats jaunajā dārzā. Vecajā dārzā ābeles bija saaugušas tik cieši kopā, ka saule nevarēja izlauzties zariem cauri, un tur man nepatika. Jaunajā dārzā auga neliela zāle kopā ar balto āboliņu. Ābeles un bumbieres tur bija retas, zemiem kroņiem. Dzīvošana saulainās dienās šeit bija ļoti patīkama. Es kāpelēju pa ābelēm, šāvu mērķi bultas, metu bumbas, vēroju putniņu dzīvi. Uzticams līdzgaitnieks manā dzīvē bija pinkainais pūdelis Žekus. Ogu un ziedu laikā dzīve dārzā bija vēl patīkamāka.

Kad apņika dzīvot dārzā, es pārvietojos uz aplociņu, kas bija dārzam blakus. Aplociņš bija apmēram vienu ha liels. Tamī bija trīs dīķi un viena plata akmens kaudze. Ap akmeņiem auga puduris apšu. Starp tām bija kāds ļoti liels četrkantains akmens ar pilnīgi līdzenu virsu. Šis lielais akmens galds skaitījās par tādu kā mājas svētumu. Uz tā vienmēr bija kāda sauja savītušu ķimeņu, pelašķu, rudzupuķu vai kādu citu zāļu. Pie viena dīķa auga dažī veci melnalkšņi,

kuņiem mēs ar rentnieka zēnu Andri nevarējām par abiem kopā rokām apkārt apķerties. Pie otra diķa skaisti izcēlās lieli, balti bērzi, bet trešais diķis bija dārza malā, kur to apēnoja veci, liki vītoli. Šī diķa tuvumā stāvēja pirts. Gar aplociņa malām auga dažādi krūmi, bet vidū savrup stāvēja daži kupli kļavi un oši. Uzkalniņā pie pirts auga trīs smuidri ozoliņi, kuņus dēstījis mans brālis Ālfreds gadu pirms noslikšanas. Pavasaros dārzā skaisti svilpoja melnie strazdi un aplociņa pogoja lakstīgala.

Aplociņš vasaras laikā bija mana visiemīļotākā vietā, un šeit es pavadīju savas bērnības lielāko daļu. Tur tēvs pusdienas laikā bieži ganīja un baroja savvaļā palaistus zirgus. Tur es vienmēr biju klāt. Zirgi bija noēduši zāli īsu, un skrāidšana šeit bija ērta un patīkama. Tā parasti notika basām kājām, jo pastalu man nedeava, bet pilsētā pirtās čibiņas allaž spieda kājas. Ganīdams zirgus, tēvs vienmēr kaut ko strādāja, parasti retināja melnos elkšnišus, kas auga vienā aplociņa stūrī. Es nogrieztos kociņus krāvu kaudzēs. Ar tiem mēs rudenos dedzinājām lielus uguns sārtus. Kādu pusdienu tēvs pie lielā akmens galda taisīja grābekļu zariņus un iemācīja mani tos skaitīt. Tā bija liela māksla, un es uz savām zināšanām biju ļoti lepns. Es varēju saskaitīt, cik dārzā ir jāņogu krūmu, cik ābeļu, cik humbieņu. Tik ar vistu saskaitīšanu gāja grūti, jo tās pastāvīgi kustējās.

Aplociņā man bija vēl vairāk darba nekā dārzā. Te varēja zvejot un ķert mazās karūsiņas, kas pa grāvjiem ienāca no lielā saimniecības diķa, kuņā vasaras laikā peldināja zirgus un govīs. Te varēja rakt kanālus un pa diķiem kuģot, velkot dēļa laivu ar auklu gar diķa malu. Angļu matroži bija no koka, un kad kuģis apgāzās, tie peldēja pa ūdens virsu, bet turku matroži bija no māliem, un kad kuģis apgāzās, tie grāma dibenā. Te varēja alkšnišu krūmos cirst lidumus, kādam nolūkam man bija no Rīgas pārvests skaists cirvītis. Bērzu diķī bija ciets, glūds dibens, un tur varēja peldēties. Tēvs mācēja ūdeni šinī diķī nostādināt tā, ka peldot, es vienmēr ar rokām varēju aizsniegt dibenu. Aplociņā varēja rakt bedres, taisīt pilis un žaģaru vasarnīcas, dzīt zemē mietiņus, taisīt soliņus. Pat vējdzirnavas es tur uztaisīju, tikai koku aizvējā tās negriezās un bija jāpārvieta jaunajā dārzā tuvāk istabai vēja pusē. Tomēr arī visi šie darbi dažreiz apnīka, un man gribējās darboties kopā ar rentnieku bērniem. Bet tas nebija tik viegli.

Es labi atceros, ka Jurģos, kad rentnieki Klīvos ienāca, mums, bērniem, tūlī visu lielo cilvēku klātienē bija jāiet lauzties. Rentnieku Andris bija divi gadi vecāks un nolika mani garšļaukus kā lakstu, bet rentnieku Jancis bija kādu gadu jaunāks par mani, un es viņu uzvarēju. Par to Jancis bija dusmīgs un raudāja. Lielie tagad mums, bērniem, stingri

nokodināja vairāk nelauzties un nekauties, jo spēki nu bija izmēriti. Visiem vajadzēja dzīvot godīgi un saticīgi.

Itin drīz mums ar vecāko rentnieka zēnu Andri nodibinājās sirsnīga draudzība. Ne tā ar Janci. Līdzko es izgāju ārā no dārza sētsvidū, Jancis tūlīt skrēja man klāt un sita. Es laidu stabuli vaļā, skrēju atpakaļ uz istabu un kliezdu, ka Jancis man sit. Bet uz manu kliegšanu neviens neatsaucās, jo tēvs un Gusts parasti bija kaut kur laukā un Anna sakņu dārzā. Janča māte visu to mierīgi noskatījās un neteica ne vārda. Soli pa solim tāda kārtība bija izveidojusies par paradumu, un es viens sētsvidū nedrīkstēju nemaz rādīties. Kad vasaras vidū pie mums ieradās darbā drēbnieks Ķeidāns, man bija kauns svešiniekam šādus skatus rādīt un es atturējos sētsvidū iet. Kādu dienu Ķeidānam ievajadzējās āmura, kas bija klēti, otrā pusē sētsvidum. Drēbnieks sūtīja mani pēc āmura. Noskatījies, ka Janča nav sētsvidū, es devos uz klēti. Bet tikko es biju izgājis aiz dārza vārtniem, nezin kur gadījās Jancis un deva man pļauku pa vaigu. Es raudādams skrēju atpakaļ un nosūdzēju Janci Ķeidānam. Drēbnieks mani izbāra par raudāšanu un pamācīja dot Jancim pretī tādu sitienu, ka viņš uz vietas apveļas. Tādu valodu es dzirdēju pirmo reizi. Tā neviens mani nebija mācījis, arī tēvs ne. „Tu taču esi lielāks un stiprāks par Janci. Kā tu vari atļaut viņam sevi sist? Liec pretī un no visa spēka,” pamācīja Ķeidāns. Es devos atkal uz klēti. Aiz vārtniem Jancis atkal bija klāt un atkal deva man pļauku. Uz to es Jancim devu tādu sitienu, ka zēns nokrita uz zemes un ķepurodamies sāka nelabi blaut. Piesteidzās Janča māte un, nejauki bārdamās, taisījās mani kaut. Bet tanī brīdī no vaļējā istabas loga atskanēja spēcīga Ķeidāna balss: „Neaiztiec!” Rentniece satrūkās un, paņēmusi Janci, aizgāja sētsvidū pie dēļiem, kur viņa parasti kaut ko strādāja. Es iegāju klēti, paņēmu āmuru un mierīgi nācu uz dārza vārtniem. — Šis notikums ar Janci ievadīja jaunu posmu visā manā dzīvē. Nekāda padošanās! Jāturas pretī katram uzbrucējam. Jancis tagad grieza man ceļu pa lielu gabalu, bet Andris teica: „To viņam vajadzēja,” jo Jancis arī savam vecākajam brālim vienmēr uzbruka un māte viņu nekad neapsauca, bet vienmēr kā mazāko aizstāvēja.

Lielas un neveiksmīgas cīņas aizņēma manu laiku citā laukā, pareizāk izsakoties, ne laukā, bet ganībās. Man bija stingri noliegts iet uz ganībām, kad tur lopi ganījās. Tikties ar ganuzēnu Pēterīti — kas bija mans draugs — ganībās nebija atļauts. Uz to, ka šis noteikums stingri tiek ievērots, ļoti uzmanīgi skatījās visi mājnietki. Arī rentnieki negribēja,

ka sējumi gar ganību malām tiek noganīti. Bet uz šī briesmīgā likuma pārkāpšanu pamudināja tik liela kārdināšana, kuŗai pretī ne ar kādu spēku nevarēja atturēties. Divas dienas nedēļā man pēcpusdienās bij jāaizdzen uz ganībām lopī un Pēterītim aitas. Pēc govju aizdzīšanas man tūlīt no gatves gala bija jānāk mājā. Bet kā to varēja izdarīt, kad saulīte tik skaisti spīdēja un ganībās bija tik daudz patīkamā darīšanu? Un kādreiz gadījās tā, ka pēc lopu aizdzīšanas mājās es gan pārņācu, bet tūlīt caur aplociņu aizskrēju uz kapsētu un no turienes pa lauku grāvjiem uz ganību vistālāko galu, kur Pēterītis ar savu ganāmo pulku bija jau priekšā.

Sākās kuģošana. Tā bija daudz patīkamāka nekā aplociņā. Klīvu mājas ganībās izceļas Viksniņa, Misas pieteka. Kad pie bērzu birzs, kas arī ietilpa ganībās, ievēla grāvīm līdzīgajā upītē kādu sausu blūķi, tad, uz tā jāteniski sēžot, pa straumi varēja nobraukt labu gabalu, līdz pat Viksnas purvam. Tik ar blūķa atpakaļdabūšanu pret straumi bija daudz grūtību. Kad nu mēs ar Pēterīti pie tā nēmāmies nosviduši, piepeši atskanēja kļiedziens: „Palaidņi, kur jums lopī?” Kļiedzējs bija Mazo Smilgu saimnieks. Izdzinis lopus no savām auzām, viņš bija ieraudzījis mūs un tagad sāka bārties. Tas vēl nebūtu nekas, jo kaimiņš pērt mūs netaisījās. Bet kaimiņš, nevarēdams lopus noķīlāt un nenoplauto lauku dēļ nevarēdams tos aizdzīt uz savām mājām, rīkojās dzīt lopus uz Klīviem atpakaļ kūti; citādi mūsu lopī viņam noēdišot visu labības lauku. Mēs ar Pēterīti to neļāvām un izklīdinājām lopus uz visām pusēm. Kaimiņš noskaitās vēl vairāk un gāja uz Klīviem sūdzēt mūs manam tēvam. Arī es manijos uz mājām.

Kaimiņš stāstīja tēvam, cik lielu postu Klīvu lopī viņam nodarījuši, runāja par atlīdzību, sūdzēšanu pie tiesas. Tēvs atbildēja: „Klausies, nāburg, mājās ejot apskaties, cik skādes tavi lopī nodarījuši manā rudzu laukā, tad tu nomierināsies.” Tēvs sameklēja degvīna pudeli un lika Annai dot palcaunagu. Bet Smilga vēl joprojām turpināja savu dusmošanos. Tad tēvs teica: „Mēs šeit abi dzīvojam kā labi nāburgi vairāk nekā pussimts gadus, bet šodien tu izturies ne kā saimnieks, bet kā krievu cūku dzinējs.” Krievu cūku dzinēji, kas šad un tad pie mums iemaldījās, bija ļoti dusmīgi, ja viņiem neatļāva pārdodamās cūkas laist ceļmalas labībā. Kaimiņš uz to neatbildēja un sāka ēst palcaunagu. Runa pārgāja uz priekšā stāvošiem darbiem. Lai nekaitinātu Smilgu saimnieku, Anna aizsauca mani uz „balto istabu” un tur iedeva parasto rīku rupjas kviešu maizes ar biežpienu un sviestu pie krūzītes salda piena. Tā šodien pļostošana nobeidzās bez sāpēm. Bet kad pēc dienām desmit es atkal biju aizgājis ganībās un, blēņas darot, mēs ar Pēterīti atkal bijām salaiduši

lopus labībā, tad es no tēva saņēmu bargu sodu. Man bija noteikti jāapsolās uz ganībām vairs neiet. Šoreiz solījumu es arī turēju.

Ziemām bija savi prieki, bet tie neatsvēra vasaru. Man bija vieglas, mazas ragaviņas, ar kurām no istabas iekalniņa uz saimniecības dīķa pusi slidināties nekad neapnīka. Sevišķs prieks bija laisties sniega viriem virsū, kas neveikli stāvēja sacelti gar dīķa malu. Slidu man nebija. Māju dīķi vienmēr bija apsniguši, un slidot varēja tikai uz pliksala ledus pļavās. Bet uz turieni mani nelaida, sargājot no saukstēšanās. Puteņu un negaisa laikā dzīve ritēja istabās. Man bija savs „kambaris“, tikai tas nebija apkurināms. Siltums tur varēja ienākt tikai pa durvīm no blakus istabas. Bieži apģērbts, es savā istabā darbojos ar klucīšiem, svina kareivjiem, lokiem un bultām, skatījos bildes vecos vācu žurnālos un nodarbojos — kā Anna teica — ar blēņām vien, ar blēņām vien. Man bija arī spēļu kāršu liekači, no kuņģiem varēja taisīt mājas, aplokus, tiltus un pa vakariem ar tēvu spēlēt uz nabaģiem vai karaģiem.

No lielajiem svētkiem man vislabāk patika Lieldienas, kad mūsmājās vienmēr taisīja lielas šūpoles. Uz šūpolēm sanāca apkārtnes puīši un meitas. Tad tur gāja jautri. Arī mūs, mazos, lielie vienmēr pamatīgi izšūpoja. Šūpoles stāvēja ilgu laiku, un tanīs varēja šūpoties vēl ilgi pēc Lieldienām.

Ziemassvētki bija tie visklusākie svētki. Eglītē gan bija sakārti sāti āboli un gaņas bonbongas, dega arī svečītes, bet tas viss bija tikai uz īsu brīdi. Visi mājnieki sastājās ap eglīti un nodziedāja kādu Ziemassvētku dziesmiņu. Tēvs izdalīja bērniem ābolus un bonbongas, sievietēm lakatiņus, vīriešiem papirosus vai cigārus, un ar to tad Ziemassvētku prieki bija cauri. Daudz vairāk dzīvības atnesa Vasarsvētki un Jāņi. Tad tika cirstas birzi meijas, vīti vainaģi, pušķotas istabas. Visās izdarībās arī es varēju piedalīties.

Lielu satraukumu radīja pati gatavošanās uz Jāņiem. Nedēļām iepriekš sāka spriest, kurā kalniņā „raganu“ dedzināt. Meklēja sveķainu malku, caurus spainus un cauras pūsmucas, kurās jānūgunis labāk degot, līdzināja ap paredzēto ugunsroku laukumīņu, kur ligotājiem deģot.

Pie mūsu jānūgunīm salasījās daudz ligotāju, jo mans tēvs bija visā pagastā izslavēts un apdziedāts alus brūvētājs. Tēvam bija četras lielas mucas, divas pūsmucas un vairākas mazas mucīņas. Tās visas vastlāvju laikā tika piepildītas ar brūvējumu, un vienu mucu alus tēvs deva uz Jāņiem, kaut gan pats nemaz nebija Jānis, bet Jēkabs. Pati

līgošana un jāņošana noritēja ļoti skaļi un trokšņaini. Kāds mūzikants spēlēja ermonikas, un līgotāji tā aizrāvās, skrēja un trokšņoja, ka mums, bērniem, atlika tikai stāvēt malā un noskatīties. Tas nakti nebija visai patīkami. Es pie laika manijos mājās, kamēr vēl kārts galā degošā ugunsmuca nebija nokritis.

Es bērnībā piedzīvoju daudzus atsevišķus notikumus, kas iespiedušies atmiņā uz visu mūžu.

Kādā ziemā tēvs, braucot mājās no Jaunjelgavas, Reizana silā tika aplaupīts, smagi piekauts un atstāts ceļmalā nesamaņā guļam. Mežinieki, braukdami ar malku, tēvu bija pazinuši un pārveduši mājās. Pēc tam tēvs ilgi slimoja. Ārstu palīdzība maz līdzēja. Beidzot Vecmuižas un Valles ārsti kopā atzina, ka tēva dzīvība nav glābjama. Man tēva bija ļoti žēl un nespēju neko citu darīt kā tikai stāvēt pie tēva gultas un raudāt. Bet nākošā dienā, kad pēc ārstu atzinuma tēvam bija jāmirst, viņš attaisīja acis un prasīja man ūdeni. To es tēvam pasniedzu. Lēnām tēva veselība uzlabojās. Pēc tam mums gāja ļoti grūti. Slimības laikā visa mana tikusi pārdota, lai iegūtu līdzekļus zālēm un ārstu honorāriem. Atjaunojot saimniecību, tēvs aizņēmas naudu no mana krusttēva, mātes pusbrāļa ārsta Fr. Grubovica Secē, kuram agrāk bija palīdzējis ar līdzekļiem studiju laikā.

Redzēdams, ka bez saimnieces nav nekāda dzīve, tēvs bija sadomājis precēties. Kādā dienā no pagasta otra gala ieradās Klivos viens saimnieks glītā svētdienas uzvalkā. Saimniekam bija līdz pajuana sieviete ar jocīgi sasietu lakatu ap galvu. Ciemiņi negāja uz istabu, kā tas parasts, bet sāka kopā ar tēvu apstāigāt mājas. Es arī gāju līdz, kaut gan par mani neviens neinteresējās. Apstājies pie garās klēšu ēkas, kur zem viena jumta bija sešas klētis un viena ratnīca, ciemiņš teica: „Nu, tā ēka ir galīgi veca.” Aizgājām pie laidara, kas bija no mūra. Tur ciemiņš teica, ka ēka ir par šauru, durvis par zemām, logi par maziem un laidars uzbūvēts nepareizā vietā, par tālu no istabas, kas ļoti apgrūtinot saimniekošanu. Man nepatika, ka tēvs nerunāja ciemiņam preti un tikai it kā garāmejojot šo to piebilda. No turienes mēs gājām uz riju, kas bija būvēta pirms trīs gadiem. Rijas šķūnis vēl nebija apsists ar dēļiem. Riju atbraucējs nesmādēja, tikai piezīmēja, ka šķūņa apdēlošana prasīšot labu naudu. Tad mēs gājām uz istabu caur dārzu. Dzīvojamā ēka Klivos bija liela, gaišiem, baltiem logiem, celta no ēvelētiem balķiem, skaliņu jumtu, „apsūtiem” pakšiem, segtām pajumtēm kā pilsētās, kas uz laukiem toreiz vēl nebija parasts. Mans tēvs uz savu

un laba braukšana, mēs ar tēvu skaistā pēcpusdienā devāmies ceļā un nakti pavadījām Klapu krogū, netālu no Baldones. Jau no Ķekavas varēja redzēt Rīgas torņus, bet tas nebija nekāds pārsteigums: no Klīvu kapsētas varēja redzēt Valles baznīcas torni, kas izskatījās tikpat augsts. Bet pārsteigums Rīgā bija lieli rati ar logiem, kurus divi zirgi vilka pa dzelzs sliedēm. Tas esot tramvajs, tēvs paskaidroja. Iebraucamā vietā Akmeņu ielā „Pie melno gaiļi”, kur mēs pavadījām nakti, izskatījās gluži kā lauku tirgū. Tur pīrka un pārdeva, kaulējās par cenām, slēdza līgumus. No iebraucamās vietas varēja redzēt vilcienus, un dzelzceļa rati, kurus sauca par vagoniem, izskatījās vēl lielāki nekā tramvaja rati. Tēvs pārdeva ābolu vezumu kādai uzpircējai, un nākošā rītā to vajadzēja aizvest uz tirgu. Mēs izgājām vēl vakarā paskatīties plostā tiltu, kas gulēja uz ūdens. Daugavas malā es ieraudzīju īstu brīnumu. Pie krasta stāvēja kuģis, kurš izlikās lielāks nekā Klīvu dzīvojamā māja. Otrā pusē upei bija redzami vēl daudz citi kuģi. Par šo īsto Rīgas brīnumu es visu vakaru uzstādīju tēvam tik daudz jautājumu, ka viņš tūri vai noskaitās. Nākošajā rītā, braucot uz tirgu, es saskaitīju Daugavā 17 kuģus. Pēc zirga novietošanas mēs ar tēvu gājām apskatīt Rīgu.

Tuvumā pie ābolu tirgus stāvēja Lielais Kristaps, bet tur nebija nekā ko redzēt. Koka vīrs ar bērnu uz rokas. Tad mēs gājām uz cirku, kas likās pavisam raibs, aplīmēts ar lielām bildēm. Pats cirkus, salīdzinot ar citām Rīgas mājām, izskatījās stipri maziņš. Tēvs apsoliņa, ka nākošo reizi, kad būsīm Rīgā, viņš mani aizvedīsot cirkū iekšā, lai es redzētu, kādi tie ziloni un lauvas dzīvi izskatās. No turienes mēs gājām uz Vērmanes dārzu. Tur man ļoti patika. Tik skaistu dārzu es nevarēju nemaz iedomāties. Celiņi kā grīda, ūdens strūkļa skrien gaisā, visur puķu laukumi, gar celiņiem skaisti, mirdzoši sieviešu tēli. Viss kā pasakā. Vienā no Vērmanes parka restorāniem — tamī lētākajā — tēvs pasūtīnāja man kafiju un kūkas, bet pats ēda desas un dzēra alu. Man gribējās iet kuģus skatīties. Tēvs tam piekrita un pa ceļam uz Daugavmaļu parādīja man Rīgas latviešu biedrības namu, kur latvieši apspriežot savas lietas, kā labāk aizstāvēties pret vāciešiem. Pilsētas pusē Daugavā kuģu bija vairāk nekā Pārdaugavā, un pie visiem, tiem strādāja gan ar rokām, gan ar mašīnām. No citiem kuģiem mašīnas cēla ārā mākslīgos mēslus, un strādnieki maisus uz krasta krāva strēķos. Citos kuģos mašīnas ņēma linu un kaņepāju pakas no krasta un gremdēja tos dziļos kuģa apcirkņos. Vietām kuģi stāvēja divās rindās. Turpat no krasta atgāja pasažieru tvaikonīši, kas pārvadāja rīdziniekus no viena Daugavas krasta uz otru. Daugavas vidū šaudījās velkonī, kas, salīdzinot ar lielajiem kuģiem, izlikās pavisam maziņi. Kāds kuģis pašreiz atstāja

krastu un svilpa. Velkonis iegrieza viņu straumes vidū. Te visur valdīja tāda dzīvība un kustība, ka man radās pārliecība, ka patiesībā nav vis viena Rīga, bet ir divas Rīgas: viena uz zemes, otrā uz ūdeņiem. Man tā patika šeit staigāt un skatīties, ka nemaz negribējās iet projām. Tēvs turpat tuvumā pie tirgus būdām nopirka žāvētas reņģes un dūmu desas ciema kukulim mājniekiem.

Īstā laikā mēs nonācām ābolu tirgū. Pircēja ābolu vezumu bija pārdevusi un, kā viņa teica, drusku nopelnījusi. Tēvs sajūda zirgu, un mēs braucām atpakaļ uz iebraucamo vietu. No plosa tīta es nevarēju vien beigt skatīties uz kuģiem. Nākošā dienā mēs laimīgi atgriezāmies Klīvos.

No citiem notikumiem, ko es bērnu dienās piedzīvoju un kas stipri iespaidoja manu prātu un jūtas, es vēl gribu atzīmēt divus ugunsgrēkus abās tuvākās kaimiņu mājās — Siekos un Laukadūrēs. Es piedzīvoju arī 1897. gada lauzu skatīšanu, kad krievu ierēdnis vienu rentnieka radnieku patvarīgi gribēja pierakstīt par krievu tikai tādēļ, ka viņa vārds bija Ševičs. Kā priecīgs notikums, kas skāra visu pagastu un satrauca arī mūsu mājas, jāatzīmē Krustpils—Ventspils dzelzceļa līnijas stigošana, jo projekta viens variants skāra arī Klīvu laukus.

UZ SKOLU

Nemanot pienāk tās dienas, kad bezrūpīgai bērņībai jāsaaka ardievas un jāsaak mācīties ābece. Mūsu mājās vispirms mācīšanās laiks pienāca Andrim. Kad Andris sāka stāstīt, ka viņš mācās „boksterēt”, es arī vairs nevarēju palikt mierīgs. Man arī gribējās mācīties grāmatu lasīt. Bet tēvs ieskatīja mani vēl par jaunu un ābeci nepirka. Tikai pēc ilgas un nemitīgas lūgšanas tēvs beidzot piekrita un teica, ka viņš būšot man mācīt „boksterēšanu” nevis pēc ābece, bet uzreiz no lielās Dziesmu grāmatas. Tas man patika. Dziesmu grāmatā izskatījās greznāka par visām citām grāmatām: iesieta biezos ādas vākos, uz katra vāka piecas spīdošas misiņa kniedes un tādas pašas misiņa sprādzes grāmatas noslēgšanai pēc lietošanas. Dziesmu grāmata bija gan mazāka par bībeli, bet daudz lielāka par sprediķu grāmatu, no kuŗas tēvs katru svētdienu lasīja priekšā sprediķus tiem mājniekiem, kas tos gribēja klausīties. Ka „boksterēšana” pēc Dziesmu grāmatas ir svarīgāka un jāmācās citādāk nekā pēc ābece, tas man bija pavisam skaidrs, jo Dziesmu grāmata ir daudz lielāka par ābeci.

Tēvs uzšķīra dziesmu „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils” un, rādot ar īrbuli man vārdus, sāka tos lasīt priekšā. Man visi teikumi bija jāatkārto, kamēr es pirmo pusi no pirmā pantiņa zināju no galvas. Pirmajai dienai ar to pietika. Kad no trim dziesmām es pirmos pantiņus biju iemācījis no galvas, tēvs sāka man rādīt un nosaukt burtus, no kuņiem vārdi sastāvēja. Tas bija, kā vēlāk skolā teica, nāvīgi jocīgi. Piemēram, dziesmā „Man pakaļ visi kristīti” es sapratu pat-skaņu un līdzskaņu izšķirību un lietošanu uz reizi. Nu vajadzēja iegaumēt tikai burtu īpatnējo izskatu un katram burtam atbilstošo skaņu, kas pēc galvā iekalto trīs dziesmu pantiņu parauga nebija vairs grūti. Neilgā laikā es jau „boksterēju” un bez sevišķām grūtībām „stoterēdams” arī lasīju. Tad tēvs nopirka man ābeci, bet ne ābecē, ne Dziesmu grāmatā lasīt vairs nemācīja, jo es vēl biju par „jaunu”. Lasīt vai rakstīt, tas bija atstāts mana pašā ziņā. Iemācīšanās lasīt deva man pirmo peļņu — veselu pusrubli vienas un divkapeiku gabalos. No ābecē iespiestajiem rakstītajiem burtiem es sāku arī rakstīšanu mācīties, un to tēvs nevarēja aizkavēt. Itin drīz es ķeburu ķeburiem arī rakstīju.

Visa tā grāmatu gudrība man ļoti patika. Tēvam neredzot, varēja paņemt bibliu un svinīgi lasīt: „Iesākumā Dievs radīja debesis un zemi.” Varēja paņemt pavisam maziņu, bet diezgan biezu grāmatīņu ar noplēstu vāku un lasīt: „Āk tu mīļā mīlākā, cik mīļa esi man!” Sevišķi patīkami bija nosēsties lielajā krēslā, uzlikt uz deguna tēva acenes, atvērt jo plaši avīzi un lasīt: „Notikumi Jelgavā.” Bet tad nāca vilšanās.

Ābeci tā ap vidu sākās jauna nodaļa ar virsrakstu: Tie svētie Dieva desmit baušļi. Šī nodaļa ābecē manā toreizējā uztverē ļoti atšķīrās no visa iepriekšējā un arī no Dziesmu grāmatas ar savu neskaidrību. Tur bija daži ļoti skaidri baušļi, kā piemēram: tev nebūs nokaut, tev nebūs zagt, bet baušļa otrā puse, kas sākās ar jautājumu: „kas tas ir?” un atbildi: mums būs Dievu bities, ka to un to darām, vai to un to nedarām, bija pavisam nesaprotami. Visi skaidrojumi sajauca pašu bausli par Dieva mīlēšanu un bišanos no Dieva tādā mērā, ka vienkāršais un skaidrais bauslis pavisam pazuda. Kad nu visu šo neskaidrību vārdu pa vārdam vajadzēja iemācīties no galvas, tad manā toreizējā saprašanā visa grāmatu gudrība caur bauslibu pārvērtās kādā neskaidrā pārgudrībā, kuŗu es nesapratu. Manu skaidro ticību, kā to tēvs bija mācījis, ka ir viens visuvarens Dievs, kas debesis un zemi radījis, kas soda visu ļauno, sarga un aizstāv visu labo, kas savu dēlu sūtījis pasaulē, lai tas palīdzētu grēciniekam atgriezties un sargāties no visa ļauna — šo ticību ābecē baušļu skaidrojumi centās man izpostīt. Baušļu Dievs nebija grēcijam cilvēkam palīgs un žēlotājs uz atgriešanos,

klases solā nosēdināja mani blakus kaimiņā Sieka dēlam Mārcim Neteicim, ko es jau labi pazinu. Mārcis gāja skolā jau otro gadu. Viņš tūlīt man pateica, ka līdz ko skolas kungs nākot klasē, lai es tūlīt pieceļoties. Skolotājs vienmēr jāsaucot par kungu.

Skolotājs drīz ienāca klasē, un stunda sākās. Skolotājs uzrakstīja uz lielās klases tāfeles trīs rindas skaitļu, kas bija jāsaskaīta. Es klusi skaitīju uzrakstītos skaitļus kopā. Pirmajā rindā iznāca 10, otrajā rindā 15, trešajā rindā 20. Man aiz muguras nosēdināja vēl divus pirmvasarniekus, un mums visiem trim kopā ar meitenēm lika uzdevumus norakstīt uz tafelēm, tad katru rindu saskaitīt un iznākumu pierakstīt katras rinda galā. Es, mierīgi sēdēdams savā vietā, pilnā balsī paziņoju: pirmajā rindā iznāk 10, otrajā rindā 15, trešajā rindā 20. Visi sāka smieties, smējās arī skolotājs. Lielākajam zēnam, Corbiķim, vēlākajam Pļaviņu ģimnazijas direktoram, lika paskaidrot, kā klasē jāuzvedas. Corbiķis to izdarīja ļoti pamatīgi. Mēs ņēmām tāfeles un sākām rakstīt. Man uzdevums drīz bija gatavs. Mierīgi sēžot, tagad es varēju novērot klasi. Mēs bijām 14 skolnieki: desmit zēni un četras meitenes, tanī starpā Māle. Beidzis nodarboties ar vecākiem skolniekiem, skolotājs paņēma no katedra atvilknes dažas grāmatas un atnāca pie mums, mazaļiem. Uzdevumi mums visiem bija izrēķināti pareizi. Skolotājs iedeva man jaunu lasāmo grāmatu. Pārējiem pirmvasarniekiem tādas grāmatas jau bija. Mums visiem uzdeva uz rītu iemācīties no šīs grāmatas pirmās dziesmiņas (Ūlanda: Kapsēta) pirmo pantīņu no galvas. No krievu grāmatas uzdeva iemācīties astoņus vārdus, kas bija parakstīti zem attiecīgām bildēm. Tad nāca ģeografija — arī krievu valodā. Skolotājs uzdeva iemācīties pirmo gabalu atstāstīt. Tas saucās: Horizont. Pēc tam skolotājs iedeva mums katram mazu burtnīciņu, kurā bija atzīmētas mūsu sekmes šīs dienas mācībās. Grāmatīņas bija jāuzrāda vecākiem. Man visos priekšmetos: Dieva vārdos, latviešu valodā un rēķināšanā bija atzīme: ļoti labi. Ar to šodien stundas bija galā, un mēs varējām iet mājās.

Mēs ar Mārci gājām pa taisnāko ceļu caur Upes Repšām. Mārcis zināja pastāstīt, kas ir divi pārējie pirmvasarnieki, kuri mācīšoties ar mani kopā. Mazākais esot mūsu kaimiņā, Laukadūres saimnieka Bisdēna dēls. Bisdēns bijis agrākais mūsu skolas skolotājs. Krievu valodas neprāšamas dēļ viņam skolotāja amats esot bijis jāatstāj. Bisdēns tagad rentējot tuvumā esošo Ezeres muižu. Otrs zēns esot Ķišu krodziniēka Maika dēls. Man būšot grūti ar viņiem sacensties, jo tiem abiem mājās esot guvernantes, kas palīdzot mācīties.

Mājās izstāstīju savus piedzīvojumus tēvam un parādīju atzīmju burtnīciņu. Tēvs noglaidīja un uzslavēja mani. Bet tad sākās grūtības ar ģeografiju. Kas tas bija: horizont? No

visa stāsta es nesapratu neviena vārda un nemācēju nevienu vārdu izlasīt, jo pazinu no krievu valodas tikai atsevišķus mazos burtus un dažus lielos. To es biju teicis skolotājam. Kāpēc viņš man uzdeva mācīties tādu stāstu, ko es nekādā gadījumā nevarēju veikt? Nobēdājies, tuvu raudāšanai, stāgāju pa aplociņu. Bez prieka apskatīju savas spēļu vietas un lietas. Nezināju, ko iesākt, ko darīt. Citi uzdevumi bija tik viegli, ka es tos izmācījos piecās minūtēs, bet ģeografijas uzdevums tik grūts, ka es nemaz nesapratu, kā sākt mācīšanos. Ja būtu „gubernante”, tad varbūt būtu citādi. Nolēmu iet pie Mārča aprunāties. Tas bija tikai pāris minūtes ko iet no aplociņa. Mārcim bija arī vecākais brālis Ālfreds, kas bija noģājis skolā divas vasaras un trīs ziemas. Varbūt, ka tas zinās kādu ceļu, kā man to „gorizontu” izmācīties.

Mārcis lāpīja dukuru un taisījās iet zvejojot, kad to satapu. Izstāstīju savas bēdas ar horizontu. Mārcis to saprata, jo pagājušo vasaru pats esot tāpat mocījies ar ģeografiju. Vecākajam brālim esot kāda grāmatiņa, no kuŗas varot ģeografiju iemācīties, bet brāļa neesot mājā, tas aizbraucis pie kalēja. Mārcis sāka meklēt kumodē pa brāļa atvilkni, līdz atrada kādu melnu sasmulētu grāmatiņu, kas sastāvēja no sašūtām aprakstītām papīra lapiņām. Pirmās lapiņas rakstam virsraksts bija Gorizont un pats raksts sastāvēja no nesaprotamiem vārdiem, kuŗi bija rakstīti latviešu burtiem. Mārcis sāka kaut ko buldurēt un, rādidams man grāmatiņu, vilka ar pirkstu līdz tam, ko viņš buldurēja. Nu visa lieta bija skaidra: pēc šīs grāmatiņas ģeografijas uzdevumu varēja iemācīties. Mārcis man iedeva grāmatiņu, tikai cieši nokodināja, lai es nevienam neko par grāmatiņu nesakot un nekādā gadījumā lai grāmatiņu neņemot līdz uz skolu. Skolotājs to atņēmsot. Pateicu paldies, atgriezos aplociņā un sāku mācīties: Gorizontom nazivajeca ta līņija, na kotoroi, kak nam kažecja, ņebo kak budto sojeģinajeca s zemļoju . . .

No pulksten trijiem līdz septiņiem vakarā es uzdevumu biju izmācījis, nekā nesaprazdams no tā, ko es buldurēju. Nākošā dienā skolotājs man lika stāstīt pirmajam. Laidu vaļā savu stāstu kā Mārča tēva dzirnavās putraimu gaņģi, kas ļoti stipri klabēja. Pēc brītiņa skolotājs teica: očeņ harašo — ļoti labi, un lika man apsēsties. Maiks stāstīja tālāk. Arī tam buldurējums gāja tekoši. Mums abiem skolotājs ierakstīja grāmatiņā: ģeografijā ļoti labi. Uz nākošo dienu jaunu uzdevumu ģeografijā neuzdeva, lika atkārtot to pašu. Ar citām mācībām gāja labi.

Ar laiku buldurēšana ģeografijā man sāka riebties. Es sevi sāku pielīdzināt papagaīlim. Arī Maiks man atzinās, ka viņš ģeografiju vairs nespējot iemācīties pat ar vislielāko piespiešanos. Īsi pirms „suņu dienu” sākuma skolotājs krievu

ģeografijas mācīšanu pārtrauca un sāka mums pie vācu laiku kartes mācīt latviešu valodā Latvijas ģeografiju. Tā bija pavisam cita lieta. Latvijas pilsētas, kalni, upes, ezeri, meži, jūra un skolotāja stāsti par tiem mums ļoti patika. Vēlāk klīda stāsti, ka buldurēšanu krievu ģeografijā skolotājs esot bijis spiests likt stundu plānā, lai attaisnotu Latvijas ģeografijas mācīšanu.

Ziemas skola sākās ar lielu troksni. Četrpadsmit skolnieku vietā mēs tagad bijām sešdesmit viens. Patīkams priekšmets ziemas skolā izrādījās katechisma mācīšanās. Bausļu mācīšanu skolotājs pasniedza ļoti dzīvi un manu nepatiku pret tiem izgaicināja pilnīgi. Arī pārējie mācību priekšmeti ne man, ne citiem vasaras skolniekiem nekādu grūtību nerādīja. Skolotājs galvenokārt nodarbojās ar pārējiem skolniekiem, kur pretestības un nepaklausības bija daudz vairāk nekā vasaras skolā. Cītīgs palīgs Strautniekam izrādījās visas klases „primus” Corbiķis, kas diezgan bieži aizstāja skolotāju latviešu valodas, glitrakstu, rēķināšanas un dziedāšanas stundās. Corbiķis ne tikai labi dziedāja, bet arī labi spēlēja vijoli.

Reizē ar Vastiārvju puteņiem skolā ieradās tautskolu inspektors uz revīziju. Skolotājs to zināja jau dienu iepriekš. Sākās traka mācīšanās. Skolotājs vecākai nodaļai, uzraugi jaunākām mācīja rītdienas uzdevumus nosviduši.

Inspektors bija bārdains kungs spožām pogām, spožiem uzpleciem un izskatījās tikpat stults kā „urjadņiks”, tikai inspektoram nebija zobena pie sāniem. Mācību pārbaude sākās ar dziedāšanu. Nodziedājām ķeizara dziesmu. Tad trešziemniekiem lika lasīt krievu valodā — tas gāja labi, lika atstāsīt — tas gāja slikti. Pēc brīvdundas sākās rēķināšana. Inspektors uzdeva atrisināt dažādus uzdevumus un izsauca kādus desmit skolniekus, kuriem uzdevumu atrisināšanu lika izskaidrot. Kad inspektors tani pašā dienā aizbrauca, skolotājs mums teica, ka revīzijas iznākums esot labs. Skolnieku zināšanas atzītas par apmierinošām. Pēc tam mums sākās pavisam brīva dzīve. Skolotājs parasti mācīja tikai priekšpusdienās, bet pēcpusdienās visas mācību lietas kārtoja primus Corbiķis.

Pavasari, sākoties otram skolas gadam, es nojautu, ka manas intereses ir kļuvušas plašākas. Man patika dzīvot pa dārzu un aplociņu tāpat kā agrāk, bet manas nodarbības tur bija kļuvušas citādas. Man gribējās palīdzēt tēvam un arī pašam darīt ko derīgu. Man gribējās piedalīties kopīgās spēlēs ar citiem zēniem, un to es arī darīju. Tas notika Mārča tēva sudmalu kalniņā, kur mēs, kādi pieci, seši apkārtnes skolnieki katru svētdienu pusdienas laikā sitām ripu, sarģājām āzīti vai spēlējām kādu citu spēli. Man patika runāties

ar visādiem svešiniekiem, kas toreiz apgrozījās Latvijas laukos, kā: ceļojoši sīku preču tirgotāji, lakatnieki, pulksteņu taisītāji, stiklinieki un visādi citādi amatnieki. Nezinu, kā manī bija pamodusies interese uz grāmatu lasīšanu, jo skolā bibliotēkas nebija. Es sāku pa bēniņiem meklēt vecus kalendārus, dažādas brošūras un visādu literātūru, no kuŗām ierīkoju sev bibliotēku. Es tēva papīros atradu Edītes jaunkundzes vēstuli, kuŗā viņa rakstīja, ka būtu ar mieru nākt tēvam par sievu, neprasot Klīvu mājas norakstīšanu uz viņas vārda.

Kā viens no maniem pirmajiem ciemā braucieniem bija mātes brāļa Biķernieka apmeklējums Valles pagasta Gāguļos. Tēvocim piederēja lielas dzirnavas, kuŗas viņš man pamatīgi izrādīja ar visu lielo, grozāmo dzirnavu galvu. Kājām mēs ar tēvu apmeklējām Podēnu saimnieku, attālu mūsu radnieku. Podēns pastaigu gājienā aizveda mūs uz tuvo Kaupra kalnu un pastāstīja man, ka šīnī kalnā seno latviešu ķēniņš Viesturs ar degošu ugunspagali nositis kādu vācu bruņinieku. No Kaupra kalna sākās Vilku tīrelis un meži līdz pašai Daugavai.

Vasarā brīvdienu laikā mūs apmeklēja mans krusttēvs, ārsts Fr. Grubovics no Seces. Grubovics pastāstīja, ka viņš pārceļas no Seces uz dzīvi Skrīveros, kur ceļ pats sev māju. Skrīverī esot daudz tuvāk Klīviem nekā Secē, un uz priekšu viņš varēšot mūs biežāk apciemot. Krusttēvs daudz interesējās par manu mācīšanos un pārrunāja ar tēvu manas turpmākās skolas gaitas. Abi ar tēvu viņi norunāja, ka pagasta skola man jānobeidz un tad runās, ko darīt tālāk.

Otra ziema skolā daudz neatšķīrās no pirmās. Trešajā vasarā man sākās vācu valodas mācīšanās, kas ne visai labi man patika. Turpretim ar krievu valodu es biju jau „uz ceļa”, lai saprastu, kā šī valoda jāmacās. Ziemā es tiku izraudzīts vienā solā par uzraugu. Tas man deva iespēju iepazīties un saprast pagasta skolas dzīvi daudz labāk, nekā tas izlikās iepriekšējos gados.

Trešo skolas gadu es nobeidzu ar ļoti labu liecību, septiņām uzslavām, bez smādējumiem un skolotāja Strautnieka atzīmi liecībā: Ādolfs Klīve bija priekšzīmīgs skolnieks ar nevainojamu uzvešanos un teicamu centību mācībās.

B A U S K Ā

Pēc triju gadu mācīšanās Stelpes—Beķera pamatskolā man sākās ceturttā vasara 1900. gadā ar speciālu gatavošanos iet citā, tālākā skolā. Par to tēvs noteikti bija izšķīries,

tā bija arī manas nomirušās mātes vēlēšanās. Jautājums tikai bija, kādā skolā mani sūtīt. Tad arī notika apspriedes ar radiem un kaimiņiem visu vasaru cauri.

Vispārējais uzskats toreiz bija tāds, ka saimnieku vecākie dēli un viendēli — tāds biju es — ilgāk par pāris gadiem augstākās skolās nav sūtāmi, lai neatsvešinātos no laukiem un neatstātu vai nepārdotu no vecākiem mantotās mājas. Bet dažus gadus augstākā skolā jāiet, lai iemācītos krievu valodu un lai katras apriņķa komisāra vai apriņķa tiesas pavēstes dēļ nebūtu katru reizi jābrauc uz pagasta valdi un jālūdz rakstvedis krievu papirus pārtulkot. Tādu Rīgas vai Jelgavas ģimnazijās un reālskolās vai Jaunjelgavas un Bauskas pilsētas skolās 2 — 3 gadus apbružātu „krievnieku”, pretstatā agrākiem „deiņejiem”, Vecumnieku pagastā varēja satikt diezgan daudz. Sevišķi stingri par tādu kārtību arī attiecībā uz mani iestājās visi radi un aizgādņi: mātes brālis Juris Biķernieks Taurkalnes (Valles) Gāguļu māju saimnieks, kas pats bija beidzis vācu laikā apriņķa skolu Jaunjelgavā, un mans krusttēvs, ārsts Fricis Grubovics Skrīvešos. Dažu kaimiņu labi domātie padomi, lai mani vispārī nesūta tālāk skolā, jo arī 2 — 3 gadu projiene no mājām varētu mani iespaidot atstāt tēvu vecuma dienās vienu un „izplenderēt” mājas, man ļoti nepatika. Bet tie tēvu neiespaidoja, jo tēva izšķiršanās par manis tālāku skološanu bija jau notikusi. Lai novērstu visas bažas par tēva atstāšanu vecuma dienās, krusttēvs ieteica nesūtīt mani ne ģimnazijā, ne reālskolā, bet pilsētas skolā, no kurienes iestāšanās augstskolā un tāpat aiziešana no mājām, neesot nemaz iespējama. Šis atzinums tad arī izšķīra manu tālāko izglītības ceļu. Mani tas, tāpat kā visi pārējie spriedelējumi, daudz neskāra. Man jau no pirmskolas laika bija skaidrs, ka es Klīvu mājas nekad nepārdošu un savu dzīvi vienmēr saistīšu ar tām. Doma par tēva atstāšanu vecuma dienās nekad nenāca man prātā.

Palika vēl jautājums, uz kurienu mani sūtīt: uz Bausku vai Jaunjelgavu? Abas šīs pilsētas bija vienlīdz tālu, apm. 32 — 33 kilometrus no Klīviem. Tēvs viegli un noteikti izšķīrās par Bausku. Jaunjelgavā, apriņķa skolā ejot, bija Daugavā noslēcis mans vecākais brālis Alfrēds. Tādēļ tēvs par manis sūtīšanu uz Jaunjelgavu negribēja neko dzirdēt. Tā 1900. gada vasarā tika izlemts, ka mana turpmākā skola būs Bauskā. Skolotājs J. Strautnieks tādu izvēli apsveica un sprieda, ka es pēc savām zināšanām varēšot iestāties pilsētas skolas otrās klases otrā nodaļā, jeb vienkārši izsakoties, ceturtā nodaļā. Man tikai esot jāsaņemoties rēķināšanā un ģeografijā. Kā vēlāk izrādījās, tāds slēdziens bija kļūdīgs un Strautnieka manis trenēšana visu vasaru šinis mācību priekšmetos gluži veltīga.

Tā sauktās pilsētas skolas Krievijā nodibināja ar noteiktu nolūku: sagatavot valdībai ierēdņus un „junkuru” vai virsnieku skolām piemērotus kandidātus. Šo skolu absolventiem bija tiesības uz pirmo ranga tabeles činu un otras šķiras savvaļnieku tiesības kaŗa dienestā. Baltijā par pilsētas skolām ar sešgadīgu kursu pārvērtā agrākās vācu laika apriņķa skolas. Pilsētas skolas pārstāvēja pārkrievināšanas sistēmu izglītības laukā. Šeit viss tad arī sākās un beidzās ar vienīgo lietošanā pielauto, t. i. visā mācību kursā dominēja krievu valoda, krievu literātūra un gramatika, krievu literatūras vēsture, krievu literatūras teorija, Krievijas vēsture un Krievijas ģeografija. Specifisko apstākļu dēļ Baltijā, kur apgrozījās vairāk ārzemnieku nekā visā pārējā Krievijā kopā, arī citu mācību līmenis tika turēts augstu. Vispārīgā vēsture, vispārīgā ģeografija, rēķināšana, algebra, ģeometrija, fizika, ķīmija, botanika, zooloģija, minerāloģija, cilvēka anatomija un fizioloģija kopā ar krievu speciālpriekšmetiem tika mācīti vidusskolu kursa apmērā pēc vidusskolu mācības grāmatām. Trūka tikai trigonometrijas un diferenciālās rēķināšanas, bet sevišķi svešvalodu, lai varētu iegūt gatavības atestātu. Pēdējais apstāklis nopietni kavēja ceļu uz augstskolu. Šāds šķērslis apzinīgi bija paredzēts likumā, lai noturētu šo skolu audzēkņus ierēdņu darbības laukā. Praktiski tas bija svarīgi tikai Baltijā. Iekšskrievijā šo skolu kurss nebija augsts, deva saviem audzēkņiem paredzētās ierēdņu tiesības bez sevišķas piepūles un vidusskolu abituriju patiesi pavisam izslēdza.

Tā 1900. gada rudenī es pieteicos Bauskas pilsētas skolā uz ceturto nodaļu, kā skolotājs Strautnieks to ieteica. Pirmais pārbaudījums bija domraksts krievu valodā: „ledohod”, t. i. ledus iešana. Tas man nāca kā pavisam negaidīts un nepatīkams pārsteigums. Strautnieks mūs savā skolā vispāri nemācīja domrakstus rakstīt ne krievu, ne latviešu valodā. Pārbaudījuma domraksts bija pirmais manā mūžā. Tas, jādūmā, rādīja manas krievu valodas zināšanas krievu valodā vājākas nekā tās patiesībā bija. Es tiku uzņemts tikai otrā nodaļā. Pieteicoties uz trešo nodaļu, man domraksts nebūtu bijis jāraksta, bet tikai diktāts, ko pie Strautnieka es biju rakstījis ļoti bieži un labi. Vēlāk, sarunās ar trešās nodaļas skolniekiem es pārliecinājos, ka tie krievu valodas zināšanās ir vājāki par mani, bet ģeografijā vispāri nekāda pārbaudījuma nav bijis un rēķināšanā prasīta tikai darbība ar veseliem skaitļiem, kamēr Strautnieks mani mācīja rīkoties jau ar daļu skaitļiem. Tā, pārpratuma dēļ es sēdēju otrā nodaļā. Klases audzinātāja skolotāja Tilika vadībā es viegli tiku galā ar visiem uzdevumiem un kā pirmais skolnieks ar visiem piecniekiem pēc gada pārgāju uz trešo nodaļu.

Trešā nodaļa izrādījās tā smagākā visā manā skolas laikā. Otrajā nodaļā mēs strādājām tikai 22 stundas nedēļā,

bet trešajā nodaļā uzreiz 36 stundas nedēļā. Pēc stundu plāna, kas karājās klasē pie sienas, skaitījās tikai 30 stundas, bet skolotājs Babaks, kas trešajā nodaļā bija klases audzinātājs un mācīja krievu valodu, pielika katru dienu vēl pa vienai krievu valodas stundai klāt, kopsumā trīs krievu valodas stundas dienā, izņemot sestdienu, kad bija tikai divas krievu valodas stundas. Šī nesamērīgā krievu valodas dzišana mums, it visiem skolniekiem, kļuva pretīga, galīgi apnīka, un mēs sākām ne tikai krievu valodā, bet arī pārējos priekšmetos slikti mācīties. To redzēdams, Babaka paidagoģijā iejaucās inspektors, un Babaks savu papildu stundu krievu valodā atcēla. Mēs sākām citīgāki mācīties, un Babaks sāka pētīt, kas viņu nosūdzējis inspektoram. Babaku skolnieki necienīja arī citu iemeslu dēļ. Babaks staigāja vienmēr notraipījis ar kritu, pastāvīgi šņaukājās un kritizēja latviešus tāpēc, ka tie nevalkājot gaŗos krievu kaftanus un staigājot īsajos svārkos, kur pat „dibins neesot apsegts” u.t.t. Otra lieta, kas mums nepatika pie Babaka, bij viņa pastāvīgā kritika par pilsētu skolu augsto kursu Rīgas mācības apgabalā. Iekškrīevijā tā tas neesot. Normālais mācību kurss pie mums tiekot nobeigts jau ceturtajā nodaļā. Viss pārējais esot nevajadzīgs. Bet Baltijā nerēķinoties ar skolas un skolnieku vispārējām vajadzībām, te cenšoties apmierināt tos nedaudzos audzēkņus, kas pēc skolas nobeigšanas gribot likt skolotāju eksāmenus vai gatavojoties uz augstskolu. Šādu uzskatu dēļ Babaku skolnieki necienīja.

Pavisam citādi mums gāja ceturtajā nodaļā, kur klases audzinātājs bija pats inspektors. Inspektors Simanis Strazds bij labsirdīgs, vecs kungs, gaŗajā skolotāja darbā izveidojis savas īpatnējas metodes, tās pielietoja ar dusmošanos, zobgalībām un visādiem trikiem, ko pats uzņēma ar humoru, tomēr vienmēr saglabādams nevainojamu cieņu un goda prātu. Strazds pats bija latvietis, kaut arī krietni atsvešinājies no latviešu sabiedrības. Caur viņa skolu gājuši literāti: Plūdonis, Virza, Sarma u.c., kaŗavīri: ģenerālis K. Berķis, pulkveži Krieviņš, Kociņš u.c., politiķi: Ģ. Reinharde, Šimiņš u.c. Inspektors parasti staigāja pa skolu it kā noskaities, vienmēr nesdams padusē lielo skolas žurnālu, kuŗā bija atzīmētas katra skolnieka sekmes un uzvešanās. Pirmajās trīs nodaļās un pēdējās divās nodaļās inspektors nekādas stundas nemācīja un tikai ceturtajā nodaļā mācīja krievu valodu un rēķināšanu.

Ienācis klasē krievu valodas stundā, inspektors lielo skolas žurnālu sita uz galda ar tādu blīkšķi, ka mēs visi salēcāmies, tēlodami bailes. Inspektors, varbūt domādams, ka mēs patiesi esam nobijušies no viņa, pašapzinīgi smaidīja un to skolnieku, kuŗš nebija pietiekami ātri pielēcis kājās, tātad nebija nobijies, izsauca pie tāfeles. Inspektors, ne vārda nesakot, vispirms apskatīja skolnieka zābakus. Ja tie nebija

pietiekami spodri, bija jādod paskaidrojumi, kādēļ tas tā. Tad nāca drēbes, pogas, josta, jostas sprādze, izspiedušās kabatas, naugu un roku tīrība, matu kārtība un gaņums, skolnieka stāvēšana, runāšana, apkārt skatīšanās un daudz citas lietas. Ja par to visu uz inspektora jautājumiem bez kļūdām tekošā krievu valodā varēja atbildēt, inspektors lielajā skolas žurnālā ielika pieci. Ja gadījās pielaiest kādu kļūdu un uz pirmo dusmīgo inspektora acu uzmetienu to nemācēja izlabot, tad bija negals. Tad mazākais ceturtdaļu stundas bija jāstāsta par visādām lietām, ko inspektors iedomājās jautāt. Ja vairāk kļūdu negadījās, ielika atzīmi 4; ja gadījās vēl kāda kļūda, inspektors ar nicināšanu lika apsēsties un noteica: „No tevis iznāks labs malkas cirtējs,” bet sliktas atzīmes nelika. Ar tādu metodi inspektors mūs iemācīja, pareizāk sakot, iedīdīja runāt krieviski tā, ka mēs paši varējām saskatīt savas sekmes. Tikai pēc šādas iztaujāšanas sākās uzdoto uzdevumu atbildēšana.

Ar pāreju uz piekto nodaļu, ko sauca par piekto klasi, Bauskas pilsētas skolas skolnieka dzīvē notika ievērojams lūzums. Tagad skolnieku uzskatīja par tādu, kas krievu valodā spēj izteikties pietiekami labi kā mutiski, tā rakstiski visās ikdienišķās vajadzībās. Sākās sistematiska krievu literatūras un krievu literatūras vēstures mācīšana. Tāpat redzamu vietu ieņēma sistematiska pasaules un Krievijas vēstures mācība. Ar šiem priekšmetiem skolnieks pirmo reizi nāca saskarē ar skolotāju Pēteri Dievkociņu, Bauskas pilsētas skolas īsto dvēseli manā laikā. Klases audzinātājs, matematiķa skolotājs Novožilovs oficiāli paziņoja mums, ka viņš uzskata mūs par pietiekami pieaugušiem, kas saprot, ka mācās nevis skolotāja, bet paši savās interesēs, kādēļ katra soda pielietošana atkritīšot. Viss aprobežošoties tikai ar atzīmēm. Viņš pateica, ka krievu valodā un Krievijas vēsturē pēceksāmenu nebūs un nepietiekama gala atzīme šinīs priekšmetos nozīmēs, ka skola jāatstāj. Lai saviem vārdiem piešķirtu svarīgāku iespaidu, Novožilovs sāka katru no mums uzrunāt ar „jūs”. Tāpat to darīja citi skolotāji, izņemot inspektoru, kuŗš visu skolnieku kopu, visu klasi un katru atsevišķi vienumēr uzrunāja ar „tu”.

No 62 skolniekiem otrajā nodaļā, mēs pēdējo, sesto klasi sasniedzām tikai 16 — visi latvieši. Tas nebija izņēmums, tā bija parasta parādība. Mazākais gada izlaidums Bauskas pilsētas skolā līdz 1905. gadam bija 7 skolnieki, lielākais 17 skolnieki. Visi pārējie pēc 2 — 3 gadiem izstājās, tanī starpā visi žīdi. Arī daži poļi un lietuvieši parasti neizturēja līdz galam un izstājās no skolas, vai nu pārtraukdami izglītību, vai arī pāriedami uz citām mācību iestādēm.

Es pēdējā klasē ar saviem 17 gadiem biju viens no jaunākajiem. Lielākā daļa skolnieku bija 18 gadus veci, 3 bija 19

un viens 20 gadus vecs. Divi skolnieki bija lauku bezzemnieku dēli, četri Bauskas strādnieku vai amatnieku dēli, divi lauksaimnieku vecākie dēli, māju mantinieki, trīs saimnieku jaunākie dēli. Bez tiem divi pagastu rakstvežu, divi muižu arendātoru un viens dzirnavnieka dēls. Visi mēs bijām sirsnīgi draugi savā starpā. Mūsu visu pēdējais cēliens skolā, sestajā klasē iekrita 1904./1905. mācības gadā, Japānas kara un revolūcijas nemieru laikā. Tas visam mūsu pēdējā skolas gada darbam uzspieda savu zīmoņu.

SKOLA UN POLĪTIKA

Dzīvojot pie vecākiem, 1904. gada vasarā arī skolnieki iepazinās no laikrakstiem ar Krievijas neveiksmēm karā pret Japānu. Mēs pieredzējām rezervistu mobilizācijas. Dažiem no mums kara klausībā bija iesaukti tuvi radnieki. Mēs bijām dzirdējuši dažādus stāstus par nemieriem un disciplīnas pārkāpumiem armijā. No pazīstamu nostāstiem un nelegālām lapiņām mēs zinājām par streikiem fabrikās. Arī man šini ziņā bija plaša informācija.

Klīvu tuvākos kaimiņos bija Laukadūres mājas, kas piederēja bijušam tautskolotājam Bisdenam, kuŗš, uznākot pārkrievināšanas laikiem, bija spiests skolotāja darbu atstāt. Bisdens bija nonomājis tuvumā esošo kroņa Ezeres muižu. Bērni viņam gāja vidusskolā. Apmeklējot savas mājas un tīkoties ar manu tēvu, Bisdens vienmēr runāja par dažādām sadursmēm Rīgā, nemierīgiem laikiem un visādām jukām, kas varot uzbrukt mūsu zemei. Āiz Laukadūrēm bija Mežadūres, kuŗu saimniekam Robežgruntniekam dēls Maksimilians, vēlākais Rīgas apriņķa inženieris, toreiz studēja Rīgā. Mežadūre zināja stāstīt, ka studenti visā Krievijā esot ļoti neapmierināti ar valdību un slikto kara vešanu.

Kādā svētdienā Klīvos ieradās kaimiņš, Kalna Repšu saimnieks Audze. Audzem jaunākais dēls, mans Stelpes skolas līdzgaitnieks, Latvijas neatkarības laikā Usmas mežniecības mežzinis, toreiz gāja mežkopības skolā, bet vecākais dēls bija Tomskā, Sibīrijā, kroņa spiestuves pārzinis. Audze, jādūmā, dēlu informēts stāstīja pavisam neticamas lietas. Tomska esot pilna ar dezertieŗiem. Karaŗavīri priekšniecībai neklausot un tālāk uz karaŗauka pusi nebraucot. Revolūcionāŗi naktīs uzlauŗot spiestuvi un iespieŗot proklamācijas, kuŗās aicinot gāŗt valdību, izbeigt kara un atņemt muiŗniekiem muiŗas. Valdība esot bezspēcīga. Kādu laiku Tomskā ieradies vesels ŷandarmēŗijas pulks, lai nodibinātu kārŗību. Nemiernieki un dezertieŗi sabēguŗi meŗos. Kad ŷandarmi aizbraukuŗi, nemiernieki atgrieŗuŗies pilsēŗā un dzīvojot pa vecam. Valdība baidoties tiem klāŗ ķerties.

Tiekoties vasaras brīvlaikā ar Stelpes—Beķera skolas biedru Corbiķi, kurš toreiz mācījās Kuldīgas skolotāju seminārā, pārrunājām politiskos apstākļus Bauskā un Kuldīgā. Kuldīgā bijis ieradies pie viņiem kāds Jelgavas ģimnazists, sociālistu propagandists. Viņi to noraidījuši. Sociālisti gribot gāzt Krievijā valdību, dot žīdiem vienādas tiesības ar citām tautām, bet sadalīt muižas latviešu bezzemniekiem negribot. (Corbiķa vecāki bija bezzemnieki — graudnieki Vecumnieku pagasta kroņa Krūzes muižā.) Ļoti autoritatīvā stilā Corbiķis ieteica arī man un visiem bausķeniekiem nekādos nemieros nepiedalīties. Braucot uz skolu 1904. gada augustā, to pašu man piekodināja arī mans tēvs.

Kad 1904. gada rudenī sanācām skolā sākt jauno skolas gadu, mēs visi bijām pret karu, pret Krievijas kaŗavadoņu neveiksmīgo kaŗošanu. Pēc dažām nedēļām uzpeldēja elementārs jautājums: kādēļ mums, latviešiem, jāiet šinī kaŗā? Atbilde: tādēļ, ka esam Krievijas pavalstnieki. Un jautājums tālāk: kādēļ somi neiet kaŗot, kaut gan arī tie ir Krievijas pavalstnieki? Mēs zinājām, ka Somija ir mazāk atkarīga no Krievijas nekā Baltija, bet nezinājām, cik plaša Somijas autonomija ir. Šī jautājuma noskaidrošanai nolēmām griezties pie inspektora. Uz kārtīgu atbildi no inspektora necerējām, bet jautāt tomēr gribējām, izmantojot gadījumu, kad inspektors brīvdzīvē kādās vajadzībās ienāktu mūsu klasē un taisītu savu blikšķi ar žurnāla sietienu pa galdu. Mēs vienojāmies nodemonstrēt inspektoram, ka viņa audzināšanu neesam aizmirsuši un salēkties no bailēm tik stingri un disciplinēti, cik vien tas iespējams. Tā arī notika. Kādā dienā, kad inspektors ienāca klasē un svieda žurnālu pret galdu, mēs visi kā pēc komandas bijām kājās. Inspektors šoreiz to laikam nebija gaidījis un pats satrūkās. Lika mums apsēsties. Ļoti pieklājīgi, kā jau lieli puīši, griezāmies pie inspektora ar lūgumu, vai drīkstam viņam uzstādīt vienu jautājumu. „Kas par lietu?” noprasisja inspektors. Viens no mums aizrādīja uz kaŗu ar Japānu, minēja Krievijas neveiksmes un jautāja: „Kāpēc Baltijas apgabalā mobilizē, bet Somijā nemobilizē?”

Inspektors sarāva uzacis un noteica: „Kad nobeigsi skolu, izaugs gaŗāka bārda un tu apprecēsies, tad tu to sapratīsi.”

Šinī brīdī klases durvīs parādījās skolotājs P. Dievkociņš, sestās klases audzinātājs un vēlākais tautskolu inspektors Cēsu un Rīgas apriņķī. Inspektors aizgāja, un Dievkociņš iesāka savu krievu literātūras stundu. Mēs zinājām, ka ar to mūsu uzstādītais jautājums nav galā, tikai nevarējām izgudrot, ko inspektors tālāk darīs.

Pēc literātūras bija fizikas stunda. Fiziku un dabaszinības mācīja skolotājs Babaks. Ienācis klasē tanī dienā, kad mēs inspektoram jautājām, kāpēc latviešiem jāiet kaŗā un somiem

ne, Babaks nekērās pie fizikas mācības priekšmetiem, kas tam bija salikti priekšā uz galda, bet svarīgi paziņoja mums, ka inspektors uzdevis viņam paskaidrot mūsu jautājumu, kā tas ir ar mobilizācijām un iesaukšanām kara klausībā.

Ierāvis kaklu savos gaŗajos svārkos, salicis un paklusu runādams, Babaks sāka mums stāstīt, ka visas militārās lietas esot ļoti noslēpumainas, īpaši tagad kara laikā. Kas nezinātājam izliekoties pavisam vienkāršs, kara apstākļos varot būt ārkārtīgi nozīmīgs. Sevišķi jāsarģoties no spieģiem, no pļāpāšanas un tukšas ziņkārības. Pareizo atbildi uz mūsu jautājumu zinot tikai Galvenais stābs Pēterburgā un cits neviens. Tāpēc katra taujāšana šinī lietā esot lieka. Saprotams, tāda atbilde mūs nepavisam neapmierināja. Mēs tikai brīnījāmieš, kāpēc inspektors taisni Babakam bija uzdevis atbildēt uz mūsu jautājumu.

Nākošā dienā vēstures stundā arī Dievkociņš atgriezās pie mobilizācijas jautājuma un paskaidroja, ka rezervistus tagad iesaucot kara vajadzībām, nevis apmācībai, un Somijā tādu apmācītu rezerves karavīru nemaz neesot. Iemesls tas, ka somi nemaz neprotot krievu valodu. P. Dievkociņš iepriekšējā vasarā pats bija apceļojis Somiju, skatījies, kā tur ziemeļos saule nemaz nenorientot, rādīja mums nagļotus kalnā kāpēju zābakus un visu ceļojumu skolas gada sākumā plaši atstāstīja. Tādēļ tagad Dievkociņa paskaidrojums par mobilizāciju atrada pie mums lielāku ticamību nekā Babaka stāsts. Dievkociņš apgaismoja mums arī iemeslus, kādēļ somi neprot krievu valodu. Somija pievienota Krievijai, kā mēs to zinot no vēstures, simts gadu vēlāk nekā Rīga. Krievu valodas mācība tāpēc tur nostādīta daudz vājāk nekā Baltijā. Iemesls tas, ka trūkstot sagatavotu skolotāju. Skolotājus pirmā kārtā nodarbinot Iekškrievijā, kur vispārīgais izglītības līmenis esot daudz zemāks nekā atsevišķās valsts nomalēs, zemāks nekā, piemēram, Baltijas apgabalā un zemāks arī nekā Somijā. Bet bez krievu valodas karavīrs nemaz nevarot iztikt jo nesaprotot, ko viņam liek darīt un kā rīkoties. Tas izklausījās ticami, jo arī Baltijā krievu valodas vispārīga mācīšana bija sākusies tikai pirms kādiem pāris desmit gadiem. Tā latviešu mobilizācijas jautājums, salīdzinājumā ar somiem, beidzot bija noskaidrots, kaut arī ne pilnīgi. Mums vienmēr vēl likās, ka skolotāji attiecībā uz Somiju no mums kaut ko slēpj.

Es biju nodots pansijā pie Bauskas „patriciešiem” Kiteriem, kuŗi dzīvoja savā namā Baznīcas ielā iepretim skolai. Pēc rakstnieka un grāmatu tirgotāja Stepermaņu Krustiņa datiem toreiz Bauskā skaitījās 304 vācu ģimenes, no kuŗām 300 bija „kārķļu vāciešu” un četras īstu vāciešu ģimenes,

pēdējo starpā arī Kitneri. Šo pansiju mans tēvs bija izvēlējis, lai es ievingrinātos vācu valodā. Mēs bijām 10 pansionāri: 6 zēni un 4 meitenes, vietējās ģimnazistes. Kitnera kundze bija nobeigusi savā laikā augstāko „Tochterschūli“, bija neliela auguma, toreiz gadus 50 veca, simpātiska dāma, ļoti lepna uz savu vīru, iedomīgu vācieti, kuņam piederēja Bauskā trīs nami un divi rakstāmlietu veikali. Kitneriem pašiem bērnu nebija, un kundze katru vakaru pavadīja ar mums brīvās sarunās vācu valodā. Pie pusdienas un vakariņu galda mēs bijām 15 — 16 personas. Ārī mums, jauniešiem, bija atļauts piedalīties pieaugušo sarunās, bet, protams, tikai vācu valodā. Ārī skolā es papildinājos vācu valodas privātstundās, ko skolotājs Tiliks pasniedza divi reizes nedēļā par nelielu maksu tiem skolniekiem, kas to vēlējās. Tādā kārtā piecu gadu skolas laikā es ieguvu relatīvi labas zināšanas vācu valodā, kaut gan ne tik pamatīgas kā krievu valodā. Toreiz priekš manis tam bija svarīga specifiska nozīme.

Bez Somijas mobilizācijas jautājuma, kas skolnieku sarunās nenorima, bet paplašinājās, interesējoties par Somijas pašvaldību, Somijas naudu un Somijas universitāti, radās arī daudzi citi politiski faktori, kas lielā mērā sāka saistīt mūsu interesi. Kāpēc Krievijā nav tautas vēlētu pārstāvju, kas piedalītos likumdošanā? Kādi ir patiesie iemesli Krievijas karā ar Japānu? Kāpēc Francija, kas ir Krievijas sabiedrotā, neiet Krievijai palīgā karā pret Japānu? Ar pēdējo jautājumu mēs griežāmies pie P. Dievkociņa kā vēstures skolotāja. Dievkociņa atbilde bija ļoti vienkārša un skaidra: Francijas — Krievijas savienības līgumā paredzēta savstarpēja palīdzība tikai karos Eiropā. Uz karšiem ārpus Eiropas savienības līgums neattiecas. Mēs tam neticējām.

Prātojot, kā mūs interesējošos politiskos jautājumus noskaidrot, mēs nācām pie slēdziena, ka mums jāsameklē enciklopēdiskā vārdnīca. Skolā tādas nebija. Griežāmies pie rakstnieka Stepermaņu Krustiņa. Ārī tam nebija tādas vārdnīcas. Uzmeklējām toreizējos „latviešu partijas“ vadoņus Bauskā: grāmattirgotāju Upenieku, vēlāko tirdzinieku vadoni Rīgā, un notāru K. Bachmani, vēlāko Saeimas deputātu. Ārī tiem nebija enciklopēdiskās vārdnīcas. Bachmanis paskaidroja, ka tādu vārdnīcu mēs Bauskā vispār neatradīšot. Un te nu es ar savām vācu valodas zināšanām tapu lepns. Manam krusttēvam Dr. Grubovicam Skrīveņos bija Brokhauza enciklopēdija vācu valodā. Līdz ar to atrisinājums bija rokā: Ziemsvētku brīvlaikā jāapciemo krusttēvs un jāiegūst visas vajadzīgās zināšanas. Līdz Ziemsvētkiem atlika vēl mēnesis laika,

kad es pie šādas atziņas nācu. Nekad, ne pirms, ne pēc tam, es neesmu ar tādu nepacietību gaidījis Ziemsvētkus kā toreiz 1904. gadā.

Fr. Grubovics bija studējis Tērbatā astoņdesmito gadu beigū posmā un pazīstams ar visiem tā laika latviešu centieniem. „Letonijā” viņš nav varējis iestāties līdzekļu trūkuma dēļ. Strādādams par ārstu Seces pagastā, Grubovics bija zināmā mērā atsvešinājies no saviem latviešu studiju biedriem. Vēlāk, brīvi praktizējot Skrīveros, viņš, cita starpā, par saviem pacientiem skaitīja visus apkārtējos muižniekus un labi pazina šo aprindu politiskos gājienus. Divu dienu ilgā svētku apmeklējumā es no enciklopēdiskās vārdnīcas un no krusttēva paša gūvu ne tikai plašu informāciju par Somiju, kurai pēc autonomijas noteikumiem savi pilsoņi kalpot krievu armijā nemaz nebij jāsūta, bet arī daudz citas interesantas ziņas. Es iepazinos ar čechu un īru cīņām par nacionālo patstāvību, ar spēcīgo ukraiņu opozīciju pret Maskavu un Norvēģijas centieniem atdalīties no Zviedrijas. Fr. Grubovics par autoritāti latviešu lietās uzskatīja ilggadīgo „Baltijas Vēstneša” redaktoru A. Vēberu (Varciadošu Sanderi), kas savas vecuma dienas pavadīja kādās Skrīveru pagasta mājās, kur Grubovics ar viņu bieži tikās.

Savu sadarbību ar latviešiem A. Vēbers, pēc viņa paša izteicieniem, pārtraucis lielās latviešu nesaticības dēļ. Šāds uzskats Vēberam radies deviņdesmito gadu vidū. Muižnieki, redzēdami krievu uzkundzēšanos Baltijā, nopietni iztirzājuši jautājumu, vai nevajadzētu rast saprašanos ar latviešiem, lai krievu uzbūzībai sekmīgāk pretotos. Slēdziens bijis negatīvs divu iemeslu dēļ: latviešu savstarpējā neiecietība un pilnīgs tādu personu trūkums, ap kurām latvieši spētu vienoties un saprasties. Muižnieki izšķirušies rīkoties patstāvīgi, noskaņojot latviešus opozīcijā pret krieviem bez sazināšanās ar pašiem latviešiem. Tas katrā ziņā bija paša A. Vēbera uzskats. Es ieguvu interesantas ziņas par Japānas karu. Muižnieki uzskatot karu Krievijai par zaudētu. Krievu valdība esot pilnīgi nespējīga tikt galā ar streikotājiem un nemierniekiem, kurus atbalstot krievu bagātņieki. Tie gribot Pēterburgā muižniekus nobīdīt pie malas un valdību saņemt savās rokās. Nemierni un rūgšana strādniekos esot nomanāma visā Krievijā. Vairojoties arī zemnieku nemierni. Pēc muižnieku domām, esot vajadzīga stingrība pie laika. Vidzemes landmaršals nobraucis uz Pēterburgu, lai lūgtu ķeizaru slēgt mieru ar Japānu cik drīz vien iespējams, demobilizēt nemiernīgos elementus armijā un uzticīgās karaspēka daļas pastiprinātā skaitā noņemt kārtības sargāšanai visās lielākās Krievijas pilsētās.

Šķīroties krusttēvs mani brīdināja no katras jaukšanās ar revolūcionāriem, kurū starpā esot daudz spiegu un nodevēju.

Es visos jautājumos krusttēva ieskatiem gan nepiekritu, bet ar braucienu uz Skrīveriem biju ļoti apmierināts. Es daudz lietās biju ieguvis, kā man likās, lielāku skaidrību un labāku izpratni, nekā to deva skolotāji.

„RAIBAIS VILNIS” UN SKOLNIEKU PAŠDARBĪBA

Jaunais, 1905. gads, mūsu skolā sākās nospiestā gara stāvoklī. P. Dievkociņš noturēja mūsu klasē stundu gaŗu lekciju par Krievijas neveiksmēm kaŗā ar Japānu un par cara reformu solījumiem. Skolnieku nemieru un satraukumu par priesterā Gaponā vadītā gājiena apšaudīšanu cara pils priekšā un par janvāra mēneša asiņainajiem notikumiem Rīgā skolotāja runā tomēr nespēja izklidināt. Sevišķi plaši Dievkociņš mums apgaismoja 12. decembrī izdoto cara reskriptu par reformu solījumiem un 18. februāra atļauju pilsoņiem iesniegt valdībai savus priekšlikumus.

Petīcijās varēšot izklāstīt katras grupas, katra aroda, katra apgabala iedzīvotāju vajadzības. Viņš domājot, teica Dievkociņš, ka visādā ziņā jālūdzot no valdības satiksmes uzlabošana Krievijā. Ja kaŗa darbība Mandžūrijā neesot tik sekmīga, kā iedzīvotāji to vēloties, tur galvenais iemesls esot labas satiksmes trūkums ar kaŗalauku. Lielais Sibīrijas dzelzceļš esot tikai viensliežu. Tas prasot ilgu laiku, lai pietiekamā daudzumā varētu nogādāt Mandžūrijā kaŗaspēku, municiju un pārtiku. Kamēr tas neesot izdarīts, izšķiŗošas kaujas nevarot nemaz notikt, un kaŗš ievēloties gaŗumā. Arī vietējos apstākļos ar satiksmi neesot labāk. Bauskā, piemēram, neesot ne dzelzceļa, ne šosejas, pat ne laba diližansa satiksmei ar guberņas pilsētu Jelgavu. Tāpat tas esot daudz citos jautājumos. To visu petīcijas noskaidrošot, lai valdība pēc noteikta plāna varētu ķerties pie atzīto vajadzību apmierināšanas.

Tāds Dievkociņa stāsts bija vai nu paša skolotāja izdomāts, vai augstākas priekšniecības rīkojums skolnieku domu novirzīšanai no svarīgā politiskā jautājuma par Krievijas turpmāko valsts iekārtu uz „blakus slīdēm” par turpmākiem saimnieciskiem uzdevumiem. Šādi nolūki visā stāstā spīdēja cauri pavisam nepārprotami.

Vispārīgi, Pēteris Dievkociņš, revolūcijā noslepkavotā Jūlija Dievkociņa brālis, bija ļoti centīgs, pašreizējais skolotājs, apbalvots no dabas ar lielu iniciatīvu un neizsmeļamu enerģiju. Sekodams devīzei „labākais ceļš dzīvē iet caur skolu”, Dievkociņš no saviem skolniekiem prasīja daudz. Neslēpdams to, ka pastāvošā pilsētas skolu mācības programma nav labākā, Dievkociņš atzina, ka tā ir derīgākā. Tādēļ skolotājs spīdēja cauri pavisam nepārprotami.

„zināšanas ir spēks, kas palīdz dzīvē vairāk nekā nauda vai cita manta.“ Visas tās zināšanas, ko dod skola, ir vispiemērotākās savam laikam un visvajadzīgākās dzīvei. Personīga patika vai nepatika kādā lietā vai jautājumā neattiecas ne mācīšanos un izlaidību.

Viņam personīgi, piemēram, nepatīkot, ka Baltijas mācību apgabala pilsētu skolu programmā neesot Baltijas vēstures kurss, bet tas nedodot nekāda pamata noniecināt Vispārīgās vēstures un Krievijas vēstures mācīšanos. Tāpat tas esot ar franču, vācu, angļu un varbūt arī ar latviešu literatūras kursa trūkumu, bet tas, kas esot, piemēram, krievu literatūra ar to nepaliekot sliktāka. Tāpēc: „Neaizraujieties ar citām, ārpusskolas gudrībām. Ņemiet to, ko jums dod skola un skolotāji, tad visā dzīvē jūs pavadīs apziņa, ka jūs esat rikojušies pareizi un labi.“ — Tā mūs mācīja Dievkociņš, bet vai mēs visu to uzņēmām tā, kā skolotājs to domāja un mācīja, tas ir jautājums par sevi.

Liela grūtība mums sagādāja mūsu pašu apspriedes ārpus skolas. Mēs visi 16 pēdējās klases skolnieki nekur nevarējām neuzkrātoši sapulcēties. Tāpēc bija jāizrunājas pa grupām. Visiem mums bija vairāk vai mazāk interesanti piedzīvojumi no svētku laika, kurus vajadzēja pārrunāt.

Mums sestajā klasē iznāca rokrakstā latviešu valodā ik pa divi nedēļām reizi slepens biļetens „Raibais Vilnis“, kas pēc skolas kārtības nekādā ziņā nedrīkstēja notikt. Pārrunājamā laikā es biju „R. V.“ redaktors, un redakcijas locekļi bija Latvijas neatkarības laika svarīgu lietu izmeklēšanas tiesnesis Persijs Saukums, kuŗu 1941. gadā deportēja uz Sibīriju, un Grīslis, kuŗa vēlākais liktenis man nav zināms.

„R. V.“ redzamu vietu ieņēma pašsacerēti milestības dzejoļi, dabas apjūsmošana un kritika par skolas un pilsētas aktuāliem notikumiem. Bija arī no „Mājas Viesa Mēnesraksta“ un „Austruma“ pārrakstīti J. Raiņa un R. Blaumaņa dzejoļi. Arī „Dievs, svētī Latviju“ bija „R. V.“

Prozu reprezentēja kritika par raibajiem dzīves notikumiem. Vispār mēs bijām pārkrievināšanas un kārklu vācietības noteikti pretinieki un neatzinām arī internacionālismu. Visu latvisko, turpretim, centāmies veicināt un atbalstīt. Pilnā nopietnībā tika apspriests un diskutēts plāns, kā nodibināt sakarus ar citām pilsētās skolām Latvijā. Mums šķita, ka arī citās skolās rodas tie paši jautājumi, kas mūs interesēja, kādēļ sadarbībai nevarēja trūkt pamata. Visvienkāršāk saņiedzama bija Jaunjelgavas pilsētas skola. No mana kaimiņu pagasta vāļiešiem tur gāja pāris zēnu, un man nebija sevišķu grūtību ar tiem tikties. Tomēr tas nenotika.

Norunātā laikā pēc Dievkociņa lekcijas par petīcijām mēs visi trīs redaktori sanācām uz „R. V.“ redakcijas sēdi. Sākās visādi prātījumi. Saukums zināja no sava patēva,

Iecavas rakstveža, ka Bauskas apriņķa komisārs fon Ulots uzdevis visiem pagastu vecākajiem jau 1904. gada vasarā nopietni sekot, lai pagastā neklejotu šaubīgas personas un nekūditu iedzīvotājus uz nemieriem. Vairāki zēni bija dzirdējuši neskaidras valodas par matrožu dumpjiem Liepājā.

Tā no mūsu gudrībām un skolotāja labi domātiem skaidrojumiem par petīcijām izveidojās „R.V.” raksts „Latvju valoda”. Tani prasījām latviešu valodas lietošanu un mācīšanu visās skolās latviešu zemē. Tad krievu skolotājiem radies iespēja strādāt pie izglītības celšanas krievu zemē. Tālāk rakstā bija izteikta doma, ka pēc skolas beigšanas mums jānudina vietējie skolotāji, rakstveži un sabiedriskie darbinieki šādām prasībām piekrist un tās uzstādīt visos piemērotos gadījumos.

Trīs no mūsu klases biedriem tam nepiekrīta. Tie uzskatīja, ka ar tādiem rakstiem, ja raksti nonāktu skolotāju rokās, nepietiktu ar bārienu vai uzvešanās atzīmes pazemināšanu vien, bet būtu noteikti jārēķinās ar izslēgšanu no skolas. To viņi negribot riskēt un no turpmākas līdzdalības „R.V.” atsakoties.

Viens no bailīgajiem bija muižas graudnieka dēls, kas „R.V.” un mūsu pašdarbībai ļoti simpatizēja, bet gribēja klausīt tēva un mātes lūgumam — nepiedalīties nekādos darbos, kas varētu draudēt ar izslēgšanu no skolas. Tad vecāku sūri, grūti pelnitie līdzekļi būtu par velti zemē nosviesti. Tādu nepateicību saviem vecākiem viņš negribot sagādāt.

Otram, kādam Bauskas amatnieka dēlam, bija līdzīgi apstākļi. Viņa tēvs savu dēlu gribēja redzēt par nākošo telegrafistu un baidījās, ka aresta gadījumā dēla karjēra būtu sabojāta. Šo divu draugu aiziešana no mūsu kopdarbības izraisīja nožēlošanu. Trešais bija kāds saimnieka jaunākais dēls. Viņa aiziešanu mēs nenozēlojām, un pie tā viņš pats bija vainīgs.

Zināma lieta, ka mēs, vecāko klašu skolnieki, satikāmies ar Beķeres ģimnazijas vecāko klašu audzēknēm. Gājām ar tām kopā slidot, pastaigāties, laivu braukt u.t.t. Skolotāji tam sevišķu vērību nepiegrīza, bet inspektors nepalāida garām nevienu gadījumu, nenoskaidrojās, vai meitene, ko viņš kopā ar kādu no mums bija saticis, nav šūvēja. Pret satikšanos ar šūvējām, kas no plašas apkārtnes saradās Bauskā kā mācekles, inspektors veda visasāko „auksto karu”, laiku pa laikam skolas zālē pēc rīta lūgšanas visiem 260 skolniekiem noturēdams aizraujošas runas ar piedraudējumu: ja es tevi satikšu kopā ar kādu šūvēju, es tavu sprandu tā apgrīzīšu, ka tu pats savu pakausi ieraudzīsi un izlidosi no skolas, pat savas kājas nespēdams paņemt līdz.

Un vajadzēja notikt, ka šo trešo mūsu draugu inspektors bija saticis kopā ar viņa lauku kaimiņiem — šūvēju. Pūsis, lai glābtos, meklēja palīdzību pie inspektora meitas Ksjūtas,

arī ģimnazistes, kas bija īsts mūsu draugs un cīņas biedrs. Ksjūta puisī paglāba, t.i. apzvērēja tēvam, ka šūvēja ir ģimnaziste, bet noteica, ka viņa pati kopā ar mums nekur nerādīsies, kamēr mēs savu draugu nepārlicināsim visus sakarus ar šūvēju pārtraukt. Tas nebija izdarāms. Mūsu draugs bija nopietni samilējis. Noskatīto šūvēju, savu kaimiņieni, kas no izskata bija ar ļoti glītu sejiņu, viņš bija nodomājis pēc skolas nobeigšanas uz karstām pēdām apprecēt, ko arī izdarīja. Šī drauga aiziešanu no mūsu kopdarbības mēs nenozēlojām, jo arī citas ģimnazistes sāka uzņemties lūpu mūsu drauga izturēšanās dēļ.

Mēs „R. V.” turpinājām tāpat kā līdz šim, jo mūsu trīs draugi neko vairāk nevēlējās kā būt segti iekrišanas gadījumā, lai varētu taisnoties, ka viņi pie „R. V.” grupas nepieder.

Nākošajā „R.V.” redakcijas sēdē vienam no mums bija līdz kādas Rīgas fabrikas strādnieku proklamācija, kas prasīja strādnieku stāvokļa uzlabošanu. Pret to nevarēja būt nekādu iebildumu. Bet proklamācija nobeidzās ar politiskiem saukļiem: Nost cara patvaldību! Lai dzīvo satversmes sapulce! Lai dzīvo sociālisms — vai tamlīdzīgi.

Es saviem draugiem izstāstīju pēc Brokhauza enciklopēdijas par Somijas autonomiju, kas noteica, ka somiem krievu armijā nav jākalpo. Es atreferēju īru nenogurstošās cīņas pēc autonomijas Anglijā un čehu asās sadursmes ar vāciešiem Austrijas parlamentā cīņā par Čehijas brīvību. Pēc Grubovica informācijas es iepazīstināju savus klases biedrus ar vācu muižniecības ieskatiem Japānas kaŗa attīstībā un revolūcionāru darbībā. Tas visus, acīm redzot, dzīvi interesēja.

Šīs informācijas un Rīgas proklamācijas rezultātā nolēma, ka arī mums, baušļeniekiem, jāizdod sava proklamācija, ko uzdeva sastādīt man kā „R.V.” redaktoram.

Dažās dienās proklamācijas teksts bija gatavs. Par šo proklamāciju „R.V.” nedrīkstēja parādīties un arī neparādījās neviens vārds. Galīgā veidā uzsaukums — pēc atmiņas — skanēja sekojoši:

Latvieši!

Laiks pienācis uzsākt cīņu par visu to žņaugu nokratīšanu, kas gadusimteniem nospiež mūsu tautu. Ar daļējām prasībām mēs vairs nevaram samierināties. Latvieši, cīnieties ne tikai par fabriku strādnieku labklājības uzlabošanu. Ar to vien tagadējos apstākļos nepietiek! Cīnieties par visas latviešu tautas pilnīgu brīvību un labklājību, kā to dara somi, iri un čehi. Tikai vienībā ir spēks, tikai vienībā ir uzvara!

Lai dzīvo pilsētu strādnieki un zemnieki!

Lai dzīvo latviešu tautas brīvība līdz galam!

Kurzemieki

Uzsaukums bija īss tādēļ, ka to bija nodomāts nohektografēt lieliem, izzīmētiem burtiem uz rakstāmpapīra vienas lapas puses. Hektografēšanu izdarīja P. Saukums uz Iecavas pagasta valdes hektografa. Saukums izbrauca vienu sestdienu pie vecākiem, nohektografēja uzsaukumu 35 eksemplāros un pirmdienas rītā atveda to uz Bausku. Uzsaukumu izplatījām Bauskā un apkārtnē.

To izdarījuši, mēs, trīs „R. V.” redaktori un šīs lietas organizētāji, jutāmies ļoti pašapzinīgi, it kā lielu darbu veikusi. Sevišķi mūsu iedomība pieauga, kad Kitners pie vakariņu galda pastāstīja, ka revolūcionāras proklamācijas arī Bauskā parādījušās. Kad nākošajā dienā Kitners teica, ka aprinča priekšnieks fon Ulots lūdzis vicegubernātoru sūtīt uz Bausku kādu slepenpolicistu lietas izmeklēšanai, mūsu ciņas griba pastiprinājās vēl vairāk. Tomēr nolēmām uz priekšu politikā rīkoties ļoti uzmanīgi.

Mācības skolā turpinājās ar lielu intensitāti. Mums ļoti nepatika jaunajā gadā ievestais priekšmets literatūras teorija, ko pasniedza P. Dievkociņš. Pats priekšmets bija interesants, bet literatūras teorijas stundas bija noliktas no 8—9 rītos divas reizes nedēļā. Mūs sevišķi kaitināja agrā ceļšanās uz šīm stundām, jo parasti mācības sākās ar kopīgu lūgšanu pulksten deviņos. Mēs literatūras teoriju ieskatījām par kontrabandas priekšmetu, kas mums jāmācās tikai Dievkociņa iedomības dēļ. Stundās mēs skolotāju apgrūtinājām ar visādiem jautājumiem. Kad Dievkociņš skaidroja mums krievu „ziņģu” (častušku) pantmērus un formas, mēs jautājām skolotājam par latviešu tautasdziesmu pantmēru un formām. Uz to Dievkociņš īsi atbildēja, ka latviešu literatūras analīze neietilpst skolā kursā. Tāda atbilde mums nepavisam nepatika, jo, pēc mūsu pārlicības, arī Dievkociņa literatūras teorija neietilpa mācību plānā. Mēs nolēmām Dievkociņam parādīt, ka latviešu „častuškas, ziņģes un parodijas” ietilpst gan skolas kursā. Man uzdeva sarakstīt kādu piemērotu latviešu „častušku”, ko mēs varētu izdevīgā gadījumā pasniegt Dievkociņam. Es sēdēju klases dibenā, tanī mazajā solā, kur savā laikā bija sēdējis Edvarts Lieknis (Virza). To es darīju ar nolūku, lai mazāk tiktu ievērots.

Pēc skolas solā iešvīkotām Virzas tā laika atskaņu tabulām mans darbs īsā laikā bija gatavs. Es uzrakstīju parodiju latviešu tautasdziesmai Kas tie tādi, kas dziedāja bez saulītes vakarā? Pēc atmiņas parodija bija šāda:

Kas tie tādi, kas sēdēja
Zālē rīta agrumā?
Tie ir visi skolas bērni
Dievkociņa verdzībā.

Krievu domas, krievu garu
Latvju skolās audzina,
Krievu zemes patvaldību
Katru dienu sludina.

Kad reiz krievu ziema vērsies
Siltā latvju vasarā?
Kad reiz skanēs brīva dziesma
Brīvā latvju valodā?

Dziesmu atzina par derīgu un nekavējoties izstrādāja rīcības plānu: nākošajā literatūras teorijas stundā pa logu jānovēro Dievkociņa tuvošanās skolai, un dziesmas dziedāšana jāiesāk ar tādu aprēķinu, ka vārdi „Dievkociņa verdzībā” skanētu tanī brīdī, kad skolotājs pa koridoru iet gaŗām zāles durvīm uz skolotāju istabu. Tā tas arī notika, dziesma skanēja pilnos akordos.

Skolotājs ienāca klasē, sasveicinājās un lika mums apsēsties. Pēc tam Dievkociņš teica, protams, krievu valodā: „Es dzirdēju jūsu dziesmu. Es, draugi, strādāju no visas sirds, lai vērtu jums plašāku ceļu uz dzīvi, uz labāku nākotni, jo zināšanas ir spēks. Es domāju, ka jūs esat tik tālu pieauguši, ka to saprotat. Bet es esmu maldījies”. Divas lielas asaras noritēja pa skolotāja vaigiem. Klasē valdīja neomulīgs klušums. Dievkociņš lika mums ņemt mūsu piezīmju burtnīcas un tanīs rakstīt domrakstu: Neblagodarnosķ ne porok, t.i. Nepateicība nav netikums. Pēc tam Dievkociņš, neteikdams ne vārda, atstāja klasi.

Sākās trokšņaina daudz balsīga runāšana. Kāds sauca, ka mums nevajadzēja skolotāju kaitināt. Taŗad skolotājs atriebsies un eksāmenus izgāzīs mūs cauri. „Nekas,” kļiedza cits, „tad mēs brauksim uz Penzu vai Simbirsku nolikt gala eksāmenus!” — „Bet tā ir visnekrietnākā bezkaunība — uzdot mums tādu domrakstu rakstīt!” atskanēja no amatnieka dēla, kas tēvam, bija apsoliŗies nejaukties nekādos strīdos.

Beidzot trokšnis norima. Visi vienoŗas, ka līdz nākoŗai literatūras teorijas stundai notikuŗo pārdomās un, ja būs vajadzīgs, tad atvainosies. Līdz tam laikam izturēsies vēsi, lai Dievkociņš nedomā, ka mēs esam no viņa nobijuŗies.

Notikuŗais manī radiŗa dziļas pārdomas, jo es, kā dziesmas autors, biju galvenais vainīgais. Manā apziņā jautājums noskaidroŗas pavisam vienkārŗi. Kas ir pareizāk: vai ar latvieŗu krievosanas dziŗšanu uz atseviŗku personu labāku karŗeru, vai, protestēŗot pret to, ar latvieŗu elementāru tiesību demonstrēŗšanu? Manā galvā atzinums bija pavisam skaidrs

par pēdējo alternatīvu, neskatoties uz to, cik sāpīgi tas skar labu un pašreizējo skolotāju.

Dievkociņa uzdoto domrakstu neviens nerakstīja. Visi gatavojās uz vēstures stundu, kas to dienu vēl mums bija pie Dievkociņa. Vēstures stundas beigās Dievkociņš paziņoja, ka nākošās dienas pēcpusdienā viņš nolīcis vienu stundu brīvām pārrunām par jautājumiem, kas mūs interesētu.

Noliktā laikā pirms pārrunu sākuma Ilziņš, kas bija jau nolīcis tautskolotāja eksāmenu, visas klases vārdā atvainojās pret Dievkociņu, paskaidrodams, ka dziedāšana nebūt nav bijusi domāta pret viņu personīgi, bet kā protests pret to lielo darba daudzumu, ko mēs pie labākās gribas nespējam veikt. Skolotājs tam piekrita un apsoliņās uz priekšu literatūras teorijas kursu ievērojami atvieglināt, ko arī izpildīja, atmetot lielo piemēru daudzuma meklēšanu literatūrā un piemēru rakstisku analīzi. Pārrunās Dievkociņš mums paziņoja, ka vēl pirms eksāmeniem viņš Bauskas skolu atstāj un pāriet uz Saldu par turienes pilsētas skolas inspektoru. Tas mums bija pavisam negaidīts jaunums un mums tapa žēl no Dievkociņa šķirties.

Pēc pārrunām, Dievkociņš uzaicināja mani sekot viņam līdz uz mājām. Viņam esot kāds uzdevums man. Pa ceļam skolotājs apvaicājās, vai es lasot latviešu avīzes un latviešu literatūru, ko es apstiprināju. To Dievkociņš nenosodīja, kaut gan iepriekšējā gada ceturksņa liecībā ielika man par uzvešanos pieci ar stripiņu un piezīmi liecībā: uzvešanās pazemīnāta tādēļ, ka sarunās skolā lieto latviešu valodu.

Arī tagad Dievkociņš piezīmēja, ka labāk tomēr esot lasīt krievu avīzes un krievu literatūru. Savā dzīvoklī skolotājs paņēma no kāda plaukta J. Raiņa grāmatu Tālas noskaņas zilā vakarā un prasīja, vai es šo grāmatu pazīstot. Es to apstiprināju. Tad Dievkociņš lūdza mani uzrakstīt krievu valodā 3—4 lapaspuses par tematu: Individuālisms J. Raiņa dzejā un ņemt tam par pamatu divus Raiņa dzejoļus: Pats un Kalnā kāpējs. No sarunām nopratu, ka Dievkociņš zin, ka es esmu „R.V.” redaktors, varbūt, arī to, ka es esmu Dievkociņam veltītās parodijas autors. Likās, ka Dievkociņš gribējis man un caur mani visai klasei parādīt, ka arī viņš seko latviešu literatūrai un ka Rainis nav tikai sociālisma aizstāvis, bet ir arī individuālists. Pēc pāris dienām es rakstiņu nodevu Dievkociņam. Nelegālu informāciju par mani Dievkociņš eventuāli varēja iegūt caur inspektora meitu ģimnazisti Ksjūtu, ar kuŗu vienmēr pastaigājās Saukums, kamēr ar Ksjūtas vecāko māsu pastaigājās Dievkociņš pats. — Neatrisināts paliek jautājums: kādēļ Dievkociņš lika man rakstīt par Raini? Vai tā bija latviešu patriota sirds, kas smagi cieta no obligātā krieviskuma sludināšanas un kuŗu sāpīgi bija aizskāris viens

skolas puika? Jeb vai tas bija parastais karjērisms, kas, aizejot uz jaunu vietu izcilākā darbā, negribēja atstāt vecajā darba vietā nekādus nenokārtotus negludumus?

Marta mēnesis atnesa mums divas labas ziņas. Kādu vakariņu laikā Kitners pie galda pastāstīja, ka proklamāciju izplatīšana Bauskā noskaidrota. Slepēnpolicists atklājis, ka proklamācijas no Jelgavas atvedis un tālāk izplatījis — kā tas Svētajā Krievijā citādi nebija nemaz domājams — kāds žids, kurš no Bauskas un Jelgavas tagad pazudis.

Otra ziņa saistījās ar notikumiem skolā. Mēs nācām uz domām apvaicāties visiem skolotājiem, kādam darbam viņi mūs īsti gatavo un audzina.

Inspektors, staigādams pa klasi dievvārdu stundā, kad mācītājs Strautmanis nebija ieradies, apstājās pie viena vai otra sola, kur katrā sēdēja pa divi skolniekiem, zīmējoties uz vienu vai otru iekšā sēdētāju, stāstīja: tu būsi pagasta vecākais, tu dziedāšanas biedrības priekšnieks, tu papīrus smērēsi, tu stabos kāpsi (telegrafists), tu apņemsi bagātu sievu, tu aizbrauksi uz Āmeriku, tu kļūsi par ģenerāli, tu loterijā laimēsi miljonu u.t.t. Zīmējoties uz mani, inspektors noteica: „Ja kaklu nelauzīsi, tālu tiksi.”

Dzirnavnieka Domeļa dēls, kuram pēc inspektora praviešojuma vajadzēja miljonu laimēt, Latvijas neatkarības laikā uzpeldēja kā grafs Domēla, ko Monte Karlo kūrvieta sauca pie atbildības par kādām nepareizībām nodokļu lietās. Ilziņš krita Pirmajā pasaules karā kā virsleitnants. Krieviņš līdz ģenerālim gan netika kā iepriekšējā gadā skolu beigušais Krišjānis Berķis, bet, piedalīdamies Latvijas brīvības cīņās, avansēja līdz pulkvedim un pēc universitātes beigšanas, ieņēma augstākās kara tiesas locekļa amatu. Tagad dzīvo Ņujorkā. Bagātas sievas visi apprecēja, dažādos sabiedriskos amatos visi izrepresentējās, uz Āmeriku atbrauca četri, no kuriem divi ir vēl pie labas veselības (1964. g.).

Skolotājs Babaks ieteica mums palikt par mašīnistiem vilcienu vadītājiem. Tas esot ārkārtīgi svarīgs, atbildīgs un labi apmaksāts darbs. Kas gan tik nebraucot ar vilcienu! Ministri, ģenerāļi, senātori, archibīskapi, Šaļāpins un Durovs (cirkus aktieris — cūku dīdītājs), Francijas prezidents un visādi galma kungi. Visi tie varot mierīgi gulēt vilcienā, paļāvībā uz mašīnista modrību. Mašīnists vilcienā esot tas pats, kas kapteinis uz kuģa. Babaks no savas runas bija tā aizrāvis, ka, grūstīdam elkoni gar vēderu, lai imitētu lokomotīves vāzētājus, skraidīja salicis pa klasi ar tādu sparū, ka sapinās savos gaŗajos svārkos un paklupa uz grīdas. Bet Babaka vēlējums nepiepildījās: neviens no mums par mašīnistu nekļuva.

Skolotājs Tiliks ieteica braukt uz Pēterburgu vai Maskavu tiem, kas gribot meklēt ierēdņu vietas. Tur nebūšot nekādu

grūtību tikt no sākuma zemākos rakstvežu amatos un pakāpeniski avansēt uz augšu. Kas gribot dzīvot uz laukiem, lai meklējot Krievijā muižu pārvaldnieku vietas. Tas esot ienesīgs un labs amats.

Matematikas skolotājs Novožilovs ieteica visiem gatavoties uz abituriju. Gada laikā mēs to varot izdarīt, ja varot saņemt vecāku apgādi. Viņš pats arī gatavojoties uz reālskolas beigu eksāmeniem. Skolotāju institūta nobeigšana viņam šini ziņā nekādu priekšrocību nedodot salīdzinājumā ar mums. Uz iebildumu, ka mēs vēl varam pavasarī gala eksāmenos izkrist cauri, Novožilovs skaidri pateica: tas nav iespējams. Kas ticis sestajā klasē un neesot nokavējis kaut kādu iemeslu dēļ skolas apmeklēšanu vairāk par pusgadu — un tādu mūsu starpā neesot — tas varot tikai vai nu skolu nobeigt, vai tikt izslēgts. Viņš neparedzot, ka kāds no mums pēc piecu, sešu gadu pavadīšanas skolā uzreiz varētu nonākt līdz izslēgšanai. Visi droši varot rēķināties ar skolas nobeigšanu. Jautājums esot tikai par labāku vai sliktāku liecību. Šī Novožilova sniegtā informācija nāca pavisam negaidīta un bija tas patīkamākais pārsteigums, kādu vien mēs varējām iedomāties.

No Dievkociņa mēs neskaitāmas reizes bijām dzirdējuši: labākais ceļš dzīvē iet caur skolu, caur krievu valodu. Tāpēc krājiem zināšanas, jo tās ir spēks, kas atvieglina un paplašina dzīves ceļu visos virzienos visu mūžu cauri.

Ar to mūsu aptauja bija nobeigta. Pie reliģijas skolotājiem, luterāņu un krievticīgo mācītājiem un mūzikas skolotāja mēs ar savu jautājumu, kā viņiem nepiekrītīgu, negribējām griezties.

P. Dievkociņam aizejot, visi skolnieki kopā uzdāvināja viņam sienas pulksteni. Izvadišanas aktā mācītājs Strautmanis teica baržu runu, pamatojoties uz vārdiem: „Novelc savas kurpes, jo vieta, kur tu stāvi, ir svēta zeme.” No mums viens visu skolnieku vārdā pateicās par visu to, ko Dievkociņš skolā bija mācījis, nožēloja viņa aiziešanu, apsolija viņa mācībām sekot un novēlēja aizejošam skolotājam labas sekmes turpmākā darbā. Sirsnīgu atvadu runu teica inspektors skolotāju vārdā. Dievkociņš aizkustināts konstatēja, ka viņš ar nožēlu šķīras no Bauskas, kur pavadījis darbā daudz skaistu un neaizmirstamu brīžu, un pateicās par labajām attiecībām, kādas viņam bijušas ar kolēģam un skolniekiem. Tās viņš nekad neaizmirsīšot un vienmēr palīdzēsot katram no mums, ja kādreiz pie viņa griezišoties. Sekodams priekšniecības rīkojumam, viņš ar tādu pat neatlaidību kā līdz šim gribot strādāt izglītības celšanas darbā jaunajā vietā.

Visiem vecākajiem skolniekiem uzkrīta mācītāja Strautmaņa runa. Tā nebija atvadišanās — tas bija bāriens Dievkociņam.

Mācītājs Strautmanis bija savāds cilvēks gan kā skolotājs, gan kā mācītājs. Skolā Strautmanis nekad neko nepaskaidroja. Bībeles stāstus, katechismu un dziesmiņas uzdeva mācīties tā, „kā tas grāmatā uzrakstīts”. Mēs to sapratām, ka tā ir demonstrācija pret pastāvošo rusifikācijas politiku. Ienācis klasē, Kr. Strautmanis parasti nosēdās pie skolotāju galda, izņēma no kabatas skolnieku sarakstu un, galvu pret roku atspiedis, sāka skolniekus izsaukt, uz klasi nemaz nepaskatījies. Kad izsauktais skolnieks, izstājoties prasīto, apstājās, Strautmanis ielika atzīmi „pieci” un lika apsēsties. Mazākas atzīmes par „pieci” Strautmanim nebija. Ja pēc atbildēm atlika brīvs laiks, skolnieki varēja gatavoties nākošai stundai. Agrāk Strautmanis skolā mācījis baznīcas vēsturi, izskaidrojās bībeles grāmatas, ko pasniedzis ļoti interesanti. Klīda valodas, ka to viņam baznīcas un skolas augstākā priekšniecība noliegusi, tāpat noliegti personīgi paskaidrojumi pie bībeles stāstiem un katechisma gabaliem. Bargā runa, Dievkociņam aizejot, arī laikam bija domāta kā protests pret skolotāja krievoņo politiku.

Baznīcā Strautmaņa sprediķi tāpat bija auksti un sausi, dažreiz tomēr ļoti iespaidīgi. Es atceros kādu speciālu dievkalpojumu, kurā mācītājs Strautmanis pieņēma pie dievgalda jauniesauktos kareivjus pirms nosūtīšanas uz kara lauku. Trokšņodami, svilpodami un klaigādami mobilizētie jaunekļi ienāca baznīcā un turpināja tāpat uzvesties pie altāra arī pēc tam, kad altāra nodalījumā ienāca mācītājs. Strautmanis brītiņu uz viņiem nolūkojās, tad atstāja altāri un iegāja viņu vidū, uzlika dažiem roku uz galvas un klusi ar viņiem sarunājās. Nepagāja ne minūte, visi trokšņotāji kļuva klusi. Strautmanis atgriezās altārī, uzaicināja visus no sirds lūgt Dievu, nometās altāra priekšā ceļos un pilnā balsī sāka skaitīt: Mūsu tēvs... Visi dievgaldnieki skaitīja pilnā balsī līdz, kas toreiz Bauskas draudzē nebija parasts. Tad mācītājs runāja par tematu: Dieva prāts ir augstāks nekā cilvēku saprašana un izdalīja dievmaizes un vīnu. Laikam neviens baznīcēns nešaubījās, ka toreiz no Dieva nama piecdesmit līdz sešdesmit jaunekļu izgāja labāki, nekā ienāca. Tāds bija mācītājs Strautmanis.

Es piederēju pie Vecmuižas draudzes, tāpat kā mani vecāki, bet iesvētības mācībās gāju Bauskas draudzē un tiku iesvētīts ar uzsvaru, ka piederu latviešu draudzei.

Mācītājs Strautmanis mira mocekļa nāvē no lielinieku lodēm 1919. gada sākumā.

POLĪTIKA UN ROMANTIKA

Aprīļa vidū klases biedrs Čaupe kādā pirmdienas pievakarē atnesa man krietnu saini proklamāciju. Viņu pansijā

sestdien ieradies kāds jauneklis privātās drēbēs ar ieteikšanas vēstuli, lai jauneklīm dodot naktsmājas. Jauneklis svētdien viņiem stāstījis, ka esot Jelgavas ģimnazists un piedaloties vietējā sociālistu pulciņā. Sociāldemokrāti gatavojot Krievijā revolūciju, un arī Bauskas jauniešiem jāpiedaloties šinī kustībā. Viņam, Čaupem, jauneklis izlicies aizdomīgs; teicis, ka esot ģimnazists, bet nebijis skolnieku formā ģērbies. Arī runāšana neizlikusies tāda, kādu no augstākas klases ģimnazista varētu sagaidīt. Viņi ar Grīslī jauneklī stāstos neesot klausījušies un aizgājuši pastaigāties. Svešais šorīt aizbraucis, bet saimniecei atstājis sainīti ar lūgumu nodot to Čaupem. Atnācis no skolas, viņš sainīti atplēsis un atradis tanī šīs proklamācijas. Vienu proklamāciju viņi ar Grīslī izlasījuši. Tur, tāpat kā agrākajās, esot tikai fabrikas strādnieku prasības, kurām Bauskas apstākļos neesot nekādas nozīmes. Viņi ar Grīslī nolēmuši proklamācijas nodot man. Es proklamācijas negribēju ņemt, bet arī Čaupe tās neņēma atpakaļ. Tā proklamācijas palika pie manis. Proklamāciju saturs patiesi runāja pretī visas tautas kopīgai cīņai pēc brīvības. Proklamācijas, cita starpā, ieteica saimniekiem, nemaksāt muižniekiem renti nevis tādēļ, lai viņi paši varētu uzlabot savu stāvokli, bet tādēļ, lai viņi varētu apmierināt savu strādnieku prasības, kad vasarā tie streikošot.

Nākošajā dienā es sameklēju pārējos divus „R.V.” redaktorus, lai pārrunātu, ko ar proklamācijām darīt. Nolēmām, pirmkārt, aiziet un izrunāties pie Bauskas „latviešu partijas vadoņiem” notāra K. Bachmaņa un grāmattirgotāja Upenieka, lai dzirdētu, ko tie saka par atstātajām proklamācijām; otrkārt, caur vienu mūsu klases biedru iepazīstināt ar proklamāciju saturu lielākā Bauskas rūpniecības uzņēmuma, Anšberga arklu darbnīcas, strādniekus, kādu tur bija ap divdesmit, lai izzinātu viņu domas, un, treškārt, ar mūsu klases biedru Strautmani (tam nebija nekādas radniecības ar mācītāju Strautmani), kuŗa vecāki bija Mežotnes muižā laukstrādnieki, izzināt laukstrādnieku domas par proklamāciju saturu. Pēc darbu sadalīšanas sākām rīkoties.

P. Saukums, kā rakstveža dēls, aizgāja pie notāra K. Bachmaņa kādās „pagasta darīšanās”. Man uz Upenieka grāmatveikalu nācās iet vairāk reizes, kamēr es īpašnieku sastāpu tādos apstākļos, ka varēju pastāstīt savas vajadzības. Upenieks pilnā balsī nokomandēja savu palīdzi uzmanīt veikalu, kamēr viņš kopā ar mani sastādīšot grāmatu sarakstu, kādas nākošo gadu paredzēts lietot pilsētas skolā.

Izlasījis proklamāciju, Upenieks pagrozīja galvu un paskaidroja, ka uzreiz viņš nekā nevarot pateikt, ko ar proklamācijām darīt. Lai pienākot pēc nedēļas. Norunājām precīzu tikšanās stundu.

Iznākot no kabineta, Upenieks, jādodomā, lai nodrošinātos katram gadījumam, pilnā balsī noteica tā, ka viss veikals lai dzird: „Tā būs labāk, sastādiet sarakstu mājā un, gaŗām nākot, nododiet to veikalā.”

P. Saukums ar K. Bachmani bija izrunājies gaŗi un plaši. Bachmanis izkritizējis proklamāciju no viena gala līdz otram un noraksturojis to par ļoti šauru un vienpusīgu. Tai esot nozīme tikai Rīgā, varbūt arī Jelgavā, kur daudz fabriku strādnieku. Uz laukiem ar to neko nevarot iesākt. Kuŗš Bauskā esot ieinteresēts Rīgas fabriku strādnieku apstākļos? Kuŗš lauksaimnieks nemaksāšot renti, lai palīdzētu sakūdīt strādniekus pats pret sevi? Lai kaut ko panāktu, jāuzstādot tādās prasības, kādās liela masa — visa tauta — esot ieinteresēta. Bachmanis aizgājis un no savām dzīvojamām istabām iznesis mūsu trīs mēnešus atpakaļ izplatīto proklamāciju. To rādīdams un lasīdams priekšā, teicis: „Redziet, tas ir nopietnu vīru darbs.” Beidzot Bachmanis noteicis, lai tādos pasākumos, kur runā par ķeizara gāšanu, labāk nejaucas iekšā. Ja šādu papīriņu policija atradīšot mājā, tad 3—4 gadu izsūtīšana esot droša. Iedoto proklamāciju Bachmanis tomēr paturējis.

Pēc nedēļas mēs saņēmām mežotnieku un Anserga strādnieku atbildes. Mežotnes strādnieki atzinuši, ka tā ir laba lieta, ja fabriku strādnieki cīnās par savām tiesībām, bet kamēr tur nekas netiekot minēts par laukstrādnieku vajadzībām, pēdējiem ar tādām proklamācijām, nevarot būt nekāda darīšana. Lielāka alga, protams, derīga arī laukstrādniekam, bet laukstrādnieka pamatprasība ir iegūt to zemi par īpašumu, ko viņš pats diendienā apstrādā. Kamēr tas netiek ievērots, viņam nav iemesla sociāldemokratu kustībā piedalīties. Par dažu rubļu lielāku algu saukt pēc ķeizara gāšanas un riskēt ar Sibīriju, tas neatmaksājoties. Strautmanim uzdots prasīt, lai muižas sadala bezzemniekiem. Tad mežotnieki par sociāldemokratiem iestāšoties kā viens vīrs. Kamēr šī prasība nebūšot ievērota, viņi ķeizara gāšanas cīņās nepiedalīšoties.

Anserga strādnieki paziņoja, ka tādā gadījumā, ja Bauskā notiktu kāda vispārīga sacelšanās, tad arī viņi piedalītos, bet paši par sevi vien viņi nekā nevarot iesākt. Uz 18 strādniekiem viņiem esot trīs meistari, kas sevi turot par vāciešiem un nekādās izdarībās kopā ar latviešiem neiešot. No 18 strādniekiem seši esot mācekļi, kuŗi nekādu algu nesaņemot, pieci esot otrā gada mācekļi, kas saņemot ļoti mazu atlīdzību, un septiņi esot tādi, kas strādājot trešo, t.i. pēdējo mācekļa gadu un saņemot atlīdzību, ko jau varot uzskatīt par algu. Ar pirmajām divām mācekļu kategorijām, firma nemaz nerēķinoties, bet trešā gada mācekļi meistara apliecības gaidās esot ieinteresēti pēc iespējas drīzāk tikt par patstāvīgiem kalējiem. Par kādu prasību uzstādīšanu viņi nemaz nevarot domāt, jo visi nākuši mācīties. Daudzmaz opozīcijā noskaņoti esot tikai

pirmā gada mācekļi, pret kuriem meistari izturoties ļoti rupji, bet arī viņos esot jau jūtama nākošo meistaru nostāja. Ziņu sniedzējs esot trešā gada māceklis.

Pārrunājot iegūtās ziņas, mēs nācām pie slēdziena, ka atstāto proklamāciju izplatīšanai nav nekādas nozīmes, un patstāvīgas organizācijas dibināšanai, kas darbotos tādā garā, kā mēs to sapratām, t.i., kas aicinātu uz apvienošanos visus latviešus kopīgā brīvības cīņā, nav vairs laika. Tūlīt pēc Lieldienām, aprīļa beigās un maijā stāvēja priekšā eksāmeni, kad nekādām, blakus nodarbibām nebija vaļas. Jūnija sākumā bija paredzēts skolas izlaiduma akts.

Norunātā laikā es aizgāju pie Upenieka. Pirmais jautājums bija, kas noticis ar proklamācijām? Atbildēju, ka tās esmu aizdevis izplatīšanai. Uz to Upenieks uztraukti izsaucās, to lai nekādā gadījumā nedarot, jo sestdien, pulksten desmitos vakarā, t.i. pēc divām dienām, Kunkuļu strautā esot paredzēts mītiņš. Būšot runātājs no Jelgavas, kas noskaidrošot visus neskaidros jautājumus. Ja tagad izplatīšot proklamācijas, tas varot uztraukt policiju un sapulci izjaukt. Tūlīt lai steigzoties apturēt proklamāciju izplatīšanu.

Es aizgāju uz māju, paņēmu proklamācijas, kuŗas patiesībā nekur nebiju aizdevis, un atnesu tās Upeniekam. Upenieks tagad proklamācijas saņēma ar prieku un apsoliņās tās paglabāt, lai varētu izplatīt sapulces laikā, ko arī izdarīja.

Par mītiņu informēja vairākus apkārtnes lauksaimniekus, Ansberga arklu darbnīcas un Lodiņa alus brūža strādniekus, Mežotnes un Codes muižas laukstrādniekus, Bauskas amatniekus, dažus frizieŗu un fotogrāfu mācekļus, kā arī topošu Bauskas dzejnieku, resp. „Baltijas Vēstneša” korespondentu. (Pēdējais nekādā gadījumā nav sajaucams ar rakstnieku Sarmu – J. Kalniņu, kuŗš Bausku un Bauskas skolnieku dzīvi ar lielu meistarību aprakstījis savā interesantajā grāmatā „Miļā pilsēta”).

Noliktā laikā vēl vakarā mēs četri skolnieki uzmanīgi tuvojāmies Kunkuļu strautam, kas ir Mēmeles labajā krastā pretim, Bauskas pilsētiņai. Citi skolnieki nevarēja sameklēt privātas drēbes un formas uzvalkos baidījās nākt. Mēs bijām kādi 26 mītiņa apmeklētāji. Ar nelielu nokavēšanos runātājs klusinātā balsī iesāka runu, griezdamies pie mums kā cīņas biedriem. Runātājs, žokeja cepurī galvā līdz uzacīm, nelielu bārdu un ūsām, varbūt māksliģām, vispirms informēja mūs, ka visi Krievijas strādnieki iesākuši izšķirīgu cīņu par kapitālistu jūga nokratišanu, par atbrīvošanos no muižniecības un mācītāju varas, par asiņainā cara gāšanu no troņa un par sociālisma ieviešanu visā Krievijā, kur tad valdišot brīvība, taisnība, vienlīdzība un labklājība visiem apspiestiem. Tad sekoja sīkāks sociāldemokrātu prasību uzskaitījums, bieži atgriežoties pie mierīgu strādnieku demonstrantu apšaušanas

Pēterburgā ķeizara pils priekšā un pie asiņainās izrēķināšanās ar strādniekiem Rīgā 13. janvārī. Runa beidzās ar aicinājumu nepalikāt arī bausķeniekiem tikai skatītājiem, bet aktīvi ar vislielāko enerģiju iekļauties lielajā brīvības cīņā un pulcēties zem sociāldemokratijas karogiem.

Pēc runas kāds no klātesošiem jautāja, kāpēc par laukstrādniekiem runātājs nemaz neesot pieminējis. Uz to sekoja atbilde, ka runātājs neesot šķirojis strādniekus. Vienalga, pilsētu vai lauku strādnieks — abiem klājoties grūti, abi tiekot izsūkti un laukstrādnieki varbūt vēl vairāk nekā pilsētu strādnieki. Viss, ko viņš runājis par strādniekiem, attiecināms arī uz laukstrādniekiem.

Jautātājs ar tādu atbildi nebija apmierināts un aizrādīja, ka laukstrādniekiem bez kopīgām interesēm ar pilsētu strādniekiem esot arī savas atsevišķas prasības. Laukstrādnieki gribot to zemi, ko viņi apstrādā, saņemot savā īpašumā. Runātājs par to neesot teicis neviena vārda, un arī lapiņās, kas pirms dažām nedēļām izkaisītas, nekas neesot par to teikts.

Runātājs atbildēja, ka nākošā proklamācijā būšot plaši apgaismots arī laukstrādnieku jautājums. Katrs strādnieks esot proletārietis, vienalga, pilsētā vai uz laukiem, un proletāriem visās vietās un visās lietās jāapvienojoties un jāturieties kopā. Tikai tad un vienīgi tad darba tauta varot cerēt uz uzvaru lielajā cīņā par brīvību un taisnību.

Tad kāds no sapulces dalībniekiem paziņoja, ka mītiņš beidzies, un uzaicināja visus klātesošos sekot sociāldemokratu propagandista aicinājumam.

Pamazām sākām izklist. Kāds ieteica sadalīties pulciņos pa 2—3 personām katrā un atsevišķi atgriezties mājās pāri tiltam no agrā pavasara vēlās pastaigas. Tā bija pirmā nelegālā publiskā sapulce, kuŗā es piedalījos.

Nākot mājā kopā ar Saukumu, runājām par notikušo. Mēs bijām vienis prātis, ka mītiņš ne mums, ne revolūcionārās kustības veicināšanai vispār, nekā nav devis. Tā bija laba sociāldemokratu propagandista runa, teikta pilnīgi nesagatavotai un neieinteresētai auditorijai.

Par notikušo sapulci paklusām, gan runāja, bet Kitners par to neko nestāstīja. Tātad līdz policijai vai pilsētas valdei ziņa par Kunkulstraucha sapulci nebija aizgājusi.

Kā pēdējais lielākais notikums manā Bauskas dzīvē atzīmējams visas skolas pastaigas gājiens uz Bornsmindes parku maija mēneša beigās. Šī pastaiga bija zināmā mērā skolas organizēta krievu patriotisma demonstrācija, ko vadīja mūsu mūzikas skolotājs Rodiņš, vēlākais Latvijas neatkarības laika administratīvais ģenerālis armijas stābā. Manā skolas laikā

Rodiņš pārzināja Bauskas kaŗa ieroŗu noliktavu un rekrŗu kazarmas, kŗdēļ bija pilsētā vispār diezgan ievērojams.

Skolas orķestrī bija 60—70 skolnieku, no kuŗiem puse spēlēja pūšamos instrumentus. Šos „ragā pūtējus“, tanī starpā arī mani kā lielā helikona basa mūzikantu, Rodiņš norīkoja gŗjiena priekšgalā. Gŗjienam sekoja skolotāji un skolnieki militārā kolonnā. Protams, Bauskā tas bija pirmās šķiras notikums, kad, braŗu militāru marŗu pavadīts, gŗjiens virzījās pa pilsētas ielām. Bornsmindē mēs, skolas beidzēji, kopīgi nofotografējamies un visi kopā noturējam īsu sapulci, kuŗā vienojāmies visiem spēkiem veicināt latvieŗu tautas kopīgu cīņu par brīvību un pēc pieciem gadiem visiem dzīvajiem klases biedriem obligāti atkal sanākt Bauskā kopā. Par savu priekšnieku, kuŗam jāpārzin visu pārējo adreses, ievēlējam Persiju Saukumu, jo tas jau bija pieņēmis rakstveŗa un tulka vietu pie Bauskas miertiesneŗa, tātad kaut cik Bauskā „nogruntējis“, kamēr visi citi par savu turpmāko dzīvi vēl nebija skaidrībā.

Es pēc sapulces Kunkuļu strautā atlikuŗo skolas laiku, neskatoties uz Novoŗilova solījumu, centos pavadīt, nopietni mācīdamies, kas gan ne vienmēr izdevās. Visu eksāmenu smaguma punkts bija krievu valoda. Krievu rakstu darbā uzdoto tematu „Baironisma iespaids A. S. Puŗkina darbos“ es biju uzrakstījis ļoti labi, tāpat mutiski es krievu literātūras vēsturē un teorijā atbildēju bez kļūdām. Tomēr mums kā nekrieviem skolas beigŗanas liecībāŗ krievu valodas izrunas dēļ vairāk par „ŗetri“ nelika. Rezultātā es gandrīz matemātiski biju zelta vidus ceļa gŗjējs. Par mani labākas apliecības ieguva septiņi skolnieki, sliktākas — astoņi skolnieki.

Pats skolas nobeigŗanas akts noritēja ļoti vienkārŗi un ļoti birokrātiski. Parastā laikā, pulksten deviņos, skolnieki salasījās aktu zālē uz lūgŗanu. Skolotājs Tiliks uz ēŗģelitēm nospēlēja savu iemīloto dziesmu „Pāliec ar ŗēlastību“, un mācītājs K. Strautmanis noskaitīja parasto lūgŗanu drusku plaŗāk nekā parasts, pakavēdamies pie mums un novēlēdamus mūs Dieva rokā visā turpmākā dzīvē. Mūsu klasei, pēc klases audzinātāja P. Dievkociņa aizieŗanas, liecības bez bāŗšanās, mierīgi smaidīdamus, izdalīja pats inspektors un piekodināja nekad neaizmirst to, ko skolā mācījuŗies.

Tā pēc piecu gadu mācīŗšanās bez seviŗķiem sareŗģījuŗiem nobeidzās mans skolas laiks Bauskā.

Bet pēdējos skolas mēneŗos kāds nemiera gars neatlaidīgi spraucās manā dzīvē. Tā bija ģimnaziste Zinta. Mēs soli pa soli bijām sadraudzējuŗies un, sākot ar aprīli, domājam, ka esam arī samilējuŗies viens otrā. Bez tikŗšanās nevarējam vairs iztikt. Tad nu darbam veltījam dienas un

kopīgām pastaigām vakarus. Mūsu iemiņotākā pastaigu vieta bija pilskalns. Kad vakari kļuva siltāki, pastaigas izvērtās gaŗākas un daŗu labu reizi ievilkās līdz pusnaktij.

Pilna mēness spoŗajos maija vakaros, roku rokā ejot ar Zintu pa krasta Cerīnu aleju, visa apkārtnē likās tik burvīgi skaista, ka tās cildināšanai izsika vārdi un pietrūka elpas. Pavasara dabas skaistums mūs valdzināja vairāk par visu, un mēs centāmies to uzņemt sevī tik pilnīgi, cik vien tas iespējams.

Mēmele aiz Lejas dzirnavām ir sekla. Tās plašā gultne pārklāta no vienas vietas ar lielākiem vai mazākiem oļiem. Ūdens straumīte, locīdamās starp akmentiņiem visā upes apjomā, laistās mēness gaismā kā spoŗa, sudrabota mozaika. Katrs sīkais straumes vilnītis vizuļo mēness staros un veido lielo mozaīku dzīvu. Tā kustas visā upes viļņojumā un tomēr paliek uz vietas. Citāds ir upes viļņu sudrabotais atspīdums, vērojot to no dzirnavām, un citāds no Cerīnu alejas upes krastā. Ar visu spēku mēs ar acīm urbjamies divvainajā gaismas rotaļā, ko Mēmele mums rāda. Mēs cenšamies to uztvert tā, kā tas katrā vietā atstaro. Lai cik skaists tas ir, mēs nogurstam un no upes attālināmies.

Pēc brīŗa atgriezuŗies, mēs ar pārsteigumu ieraugām, ka tagad dzīvā sudrabviļņu mozaika laistās savādāk: mēness ir pakāpies augstāk, un viņa stari citādāk apgaismo katru ūdens vilnīti un liek tam citādāk vibrēt un citādāk valdzināt mūsu dvēseles stīgas. Ilgi mēs skatāmies, klusi un aizgrābti. Tad mēs ejam. Mēs ejam kā sapnī un nezinām, kāpēc un kurp mēs ejam, līdz atrodamies augstu kalnā, vecajās pils drupās. Pārsteigti ieraugām, ka Mēmeles skaistais dabas brīnums nevien laistās un vizuļo, bet mirdz un margo, jo tagad mēs lūkojamies upē taisni mēness staru virzienā.

Neskaitāmi miljoni gaismas dimantu, krustu šķērsu saskardamies, pārklāj visu ūdens virsu. Kā mazi dzirkstieni tie uzmirdz un izdziest nepārtrauktā laidā. No kalna skatoties, mēs ne tikai redzam, kā Mēmeles viļņu sudrablauks mirdz, bet arī dzirdam, kā tas skan. Liegi, maigi, vilinoŗi...

Mēs kāpjām pa pils nogāzi lejup līdz pašai upei. Tur Mēmele ir dziļa, pils ēnā tumŗa un noslēpumaina. Tālumā dzirdama klusa viļņu burbuļoŗana, tuvumā jūtama melna un baīga upes dzīle. Mēs ejam dažus soļus pret straumi, ārā no ēnas, un uzmeklējam ūdens malā klintī, kas tikai nedaudz paceļas virs viļņiem. Tur nosēduŗies, mēs piepeŗi ievērojam, ka viss plaŗais sudrablauks ir pazudis. Ābus krastus savieno tikai ŗaura, dreboŗa sudrabjosta. Kad paceļamies kājās, josta top platāka un atgādina sudraba tiltu. Pa tiltu mirdzēdami ceļas, soļo, iet un krīt sudraboti sentēvu gaŗi...

Jā, aizgrābjoši skaista ir Lielupes radītāja Mēmele spožā maija naktī. Vēl skaistāku to uzveļ divas jaunas sirdis, pirmās milas apburtas.

Ir jau vēls. Mēs ar Zintu pieceļamies no klints un ejam atpakaļ uz Cerīnu aleju, kur smaržo pavasaris vispilnīgāk un sudrabortā mozaika laistās visbrīnišķīgāk. Zinta piespiežas man tuvāk, un viņai pār vaigiem noveļas divas mirdzošas pērles. Mēs sirsnīgi saskūpstāmies. Tas ir pirmo un pēdējo reizi mūsu starpā. Skola ir beigusies, un rītā agri es braucu uz Klīviem.

Valodas līdz viņas mājām rīt skumji, jo šķiršanās ir klāt. Mēs solāmies viens otru nekad neaizmirst un apņēmamies katru dienu rakstīt vēstules. Ātvadoties es gribu vēlreiz Zintu noskūpstīt, bet viņa no jūtu uzplūduma ir nomierinājusies un aizsargādamās paceļ roku. Nekāda knakstišanās! Tāda ir bijusi mūsu satiksmes pamatnoruna, un tā mums abiem devusi tik daudz skaista un cēla, ko tikai kautras pirmās milas jūtas spēj sniegt.

KLĪVOS

Sajūta, kādā es šoreiz atgriezos mājā, bija pavisam citādāka nekā iepriekšējos gados. Ārī visa apkārtnē uz mani skatījās citādām acīm. Es nebiju vairs skolnieks, kas atbraucis uz laukiem pavadīt vasaras brīvlaiku, es biju pieaudzis puisis, kas pakāpeniski pārņēms no tēva saimniecības vadību. Tādā garā radi un kaimiņi mani apsveica, novēlējami sekmes un panākumus darbā.

Sabiedrības noskaņa vecumniekos rādīja vairāk satraukuma nekā iepriekšējā gadā, kaut gan ārēji viss ritēja mierīgi. Pēc tam, kad japāņi bija iznīcinājuši Rožģstvenska vadiņo krievu eskadru, kara darbība faktiski bija pārtraukta. Sākās mierā sarunas starp Japāņu un Krieviju. Streiki Rīgā un citās lielākās pilsētās nenorīma. Petīciju iesniegšana valdībai ar visādām prasībām turpinājās. Kritika par valdības darbību nevis mazinājās, bet pieauga.

Māju saimniecībā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, nekas nebija grozījies. Māju lauki bija sadalīti trīs vienlīdzīgās daļās. Divas daļas apsaimniekoja rentnieki un pēdējo, trešo daļu, apsaimniekoja tēvs, turēdams, tāpat kā agrāk, vienu puisī un vienu vecāku meitu kā saimnieci. Es tādēļ biju stipri brīvs, un mana darbība saistījās tikai ar paprāvo augļu dārzu, kas saimniecībai deva tikpat daudz ienākumu kā abi rentnieki kopā. Bez agrākā laikraksta Tēvijas, ko tēvs lasīja, es pasūtīnāju Dienas Lapu un liberālo krievu avīzi „Birževija Vedomoski” (Biržas Ziņas) no Pēterburgas, lai zinātu, kas notiek Krievijas galvaspilsētā un starptautiskā politikā. No

Oskara Rāviņa izdotajām Pēterburgas Avizēm, ko mēs, sestās klases skolnieki, abonējām Bauskā kopīgi, tagad bija jāatsakās.

Es apzinīgi sāku iepazīties ar vietējās sabiedrības vadošajām personām, kur atradu nedalītu pretimnākšanu. Vecumnieku skolu pagasta centru vadīja skolotājs J. Ivanovskis, labs pādidagogs, teicams koŗa vadītājs un pazīstams darbinieks kreiso skolotāju aprindās neatkarības laikā. Otru vecumnieku pamatskolu Umpārtē pārzināja labsirdīgs vecu laiku skolotājs P. Leimanis. Par rakstvedi pagastā strādāja Krišjānis Šmits, vēlākais Bauskas apriņķa valdes priekšsēdis. Šmits un Ivanovskis, abi bija atturībnieki, un viņiem ir lieli nopelni, ka Vecumnieku pagasta sapulces, valdes un tiesas sēdes, izīkrojumi, koŗa un teātra mēģinājumi vienmēr noritēja vislabākā kārtībā. Visā savā laikā es nevienu piedzērušu tur netiku redzējis, nemaz nepieminot kaušanos vai ālēšanos.

Vēl no vecākās paaudzes es iepazīnos ar vairākiem nosvērtiem vīriem, kuŗi daudz ko savā dzīvē bija mācījušies, un daŗu labu graudu no tā kā derīgu mantu varēja atstāt jaunākai paaudzei. No daudziem šeit es gribu pieminēt tikai divus: A. Lādžēnu, ko pagasts savā laikā vienbalsīgi ievēlēja par pagasta vecāko, bet komisārs amatā neapstiprināja, un meŗsargu Depreju — Cekuliti, kas ar priekšzīmīgu rīcību jau toreiz izcēlās patērētāju biedrības organizēšanā un 1905. gada rudenī vadīja vecās pagasta valdes gāšanu un jaunās rīcības komitejas nodibināšanu.

Es satikos un atjaunoju pazišanos ar daŗiem saviem skolas biedriem, no pagasta skolas laikiem. Saimnieku dēli strādāja vecāku mājās, interesējās par labākiem lauksaimniecības darba rīkiem, par sugas lopiem un labākām labības šķirnēm. Daŗi strādnieku—bezzemnieku dēli mani apskauda, noŗēlodami, ka arī viņi labprāt būtu mācījušies pilsētas skolā, bet vecākiem neesot bijis vajadzīgo līdzekļu. Citi turpretim izteicās, ka manai skološanai izdotā nauda esot zemē nosviesta, jo es tik un tā nekur tālāk ar savām zināšanām nevarot tikt kā saimniekot lauku mājās. Kā uz paraugu, kā manam tēvam būtu vajadzējis rīkoties, vienmēr norādīja uz veco Corbiķi, kas bija bezzemnieks un dēlu „izskoloja” par skolotāju. Ja mans tēvs tāpat būtu rīkojies kā Corbiķa tēvs, tad arī es ar savu mācīšanos būtu kaut ko sasniezis.

No mana laika Bauskas skolas biedriem, kas šo skolu bija atstājuši pirms beigšanas, lai neatsvešinātos no lauku dzīves, satikos ar trijiem. Viens bija iepraktizējies par lopārstu un vajadzības gadījumos apgādāja kaimiņu lopus ar visādiem homeopatiskiem medikamentiem. Otrs gatavojās precēties, tikai pagaidām, nesekmīgi. Noskatītās jaunavas pie viņa nenākot, bet tās, kas gribot nākt, viņam nepatīkot. Trešais

bija divu māju mantinieks un darīja visu iespējamo, lai palīdzētu tēvam tikt vaļā no māju ienākumiem. Ar šiem draugiem man nekādas tuvākas attiecības neizveidojās.

Bet ļoti labas un ilgstošas draudzīgas attiecības, ko es gribu šeit atzīmēt, man nodibinājās ar Sīgu māju saimnieku Kasparlauteru (māju īpašniece bija viņa māte) un Andreju Sodumu, rakstnieka Soduma tēvu.

Kasparlauters, nobeidzis Bauskas pilsētas skolu dažus gadus pirms manis, dzīvoja mājās, sekoja latviešu un krievu literatūrai, interesēdamies par visiem notikumiem latviešu sabiedriskajā dzīvē. Vājas veselības dēļ viņš nekādus smagus darbus saimniecībā nevarēja strādāt un ap 1908. gadu mira ar diloni.

Otrs, Sodumu Andrejs, bija spēcīgs un uzņēmīgs visos saimniecības darbos, neatkarīgās Latvijas laikā dažus gadus bija Latviešu zemnieku savienības biroja sekretārs, vēlāk Bekona Eksporta direktors, 1941. gadā deportēts uz Sibīriju. A. Sodums bija viens no tiem, kurš vai nu līdzekļu trūkuma dēļ, vai iepriekš minētās filosofijas dēļ, ka nav labi vecākos dēlus laist ilgi prom no mājām, bija izņemts no Rīgas reālskolas ceturtais klases. Soduma tēvs bija beidzis vācu laika apriņķa skolu un bija J. Mātera līdzstrādnieks Baltijas Zemkopī, kur ar šifru „Sdm” atrodamī gan īsāki viņa raksti, gan garu garie tulkojumi no vācu valodas. Tēva intelīgences neļāva Andrejam Sodumam apsīkt ar reālskolas ceturto klasi un pastāvīgi virzīja viņu uz priekšu.

Kasparlautera, Soduma un manā starpā izveidojās tuva draudzība, un mēs bieži tikāmies vienās, otrās vai trešajās mājās. Viss laiks pagāja pārrunās par latviešu toreizējiem aktuālajiem politiskajiem un literārajiem jautājumiem. Sekojot vecumnieku tradīcijām, arī mēs nelietojām ne alkoholu, ne nikotīnu.

Samērā īsā laikā, kā tas jaunībā parasts, noskaidrojās manas turpmākās dzīves plāns. Ierakšanās Klīvu laukos vai lopus man nepatika, bet dzīvot tēva mājās gribējās, un doma par tēva atstāšanu vai māju pārdošanu nemaz nepacēlās manā galvā.

Ideju par dzīvi uz laukiem stipri veicināja „Baltijas Zemkopja” un Māteru Juņa rakstu lasīšana. Ja visi sociāldemokrātu centieni pēc brīvības dibinājās uz pilsētas strādniecības organizēšanu šai cīņai internacionālā garā, tad vēl jo vairāk pamata bija zemnieku, sevišķi latviešu zemnieku organizēšanai cīņā par nacionālu brīvību, kā J. Māters to propagandēja. Tādu ceļu rādīja arī vēstures attīstība. Pēc Lielās franču revolūcijas vadošo vietu politiskā dzīvē ieņēma nacionālie

pilsētnieki kopā ar strādniekiem, kamēr vēlāk pēdējie izvērtās internacionālistos, kas radīja asas politiskas un saimnieciskas pretešķības. Vai nevarēja būt pienācis laiks organizēt zemniecību kā izlīdzinātāju starp nacionālo pilsonību un internacionālo strādniecību? Labāka saprašanās pilsētnieku un strādnieku starpā likās iespējama, atmetot strādnieku prasību pēc sociālisma un izgaismojot pilsētnieku bailes no politiskas vienlīdzības. Tas bija panākams ar nostāšanos uz noteikti demokratisks platformas, savienotas ar prasību pēc bezzemnieku apgādāšanas ar zemi. Tā bija ideja, pie kuņas iedzīvināšanas likās vērts strādāt, dzīvojot pašu zemnieku vidū.

Bet tādai dzīvei un tādām darbam ar mājas ienākumiem vien nepietika. Bija tikai viena izeja: vajadzēja mācīties, gatavoties uz abituriju un augstskolu. Kā advokāts vai virsskolotājs apkārtnes pilsētās es varētu vasaras pavadīt Klīvos. Lai tādu stāvokli droši sasniegtu, nepietika ar parasto skolotāja eksāmenu vai privātdokāta tiesībām, kādas bija aprīnka pilsētiņu advokātiem — bija jānobeidz augstskola. Kā augstskolu beidzis jurists vai skolotājs es droši varēju cerēt izturēt katru konkurenci kādā no tuvākām pilsētām. Tas dotu līdzekļus neatkarīgai un kultūrālai dzīvei, kā arī iespēju vasaras un lielā mērā rudenus un pavasarus pavadīt tēva mājās. Es izšķīros, ka jāsāk tikai gatavoties uz vidusskolas beigšanas eksāmeniem, kā skolotājs Novožilovs to bija ieteicis.

Šāda atziņa deva mērķi un saturu manai dzīvei Klīvos, un es par to biju priecīgs un apmierināts.

Katru vasaru parasti mūs ar tēvu apciemoja mans krusttēvs, ārsts F. Grubovics. To viņš izdarīja arī 1905. gada vasarā. Šoreiz krusttēvs bija sevišķi priecīgs, ka manam tēvam tagad, vecuma dienās, būšot drošs palīgs un man būšot iespēja kopt tēvutēvu mājas, kuņas arī viņš studiju laikā pavadījis dažas vasaras. Tikai lai es par daudz neiegrimstot fiziskā darbā, lai turpinot lasīt grāmatas un izglītoties tālāk, jo zināšanu nevienam nekad neesot par daudz. Es krusttēvam izstāstīju savu nodomu par gatavošanos uz studijām un dzīvi Klīvos. Viņš tam lāgā nepievienojās, bet nopietnas ierunas arī necēla.

Ciemošanās laikā es apvaicājos Grubovicam, kādas ir ziņas par politiku, un guvu sekojošu informāciju: muižniekos valdot liels nemiers par notikumiem Pēterburgā. Tādas ziņas viņš saņēmis pirms pāris nedēļām Koknesē, kur bijis spiests pavadīt divi dienas un naktis no vietas sakarā ar palīdzību dzemdībās. Galma aprindas Pēterburgā sadalījušās divās grupās, viena otru apvainojot Japānas kaņa neveiksmēs. Tāpat tas esot augstāko valdības vīru un ģenerāļu starpā. Pret visiem šiem aristokrātiem nostājušies bagātnieki (šādu izteicienu Grubovics allaž lietoja). Tie prasot, lai cars ministriju vadīšanu nodod viņiem. Bagātņiekus — fabrikantus, bankieņus, lielos tirgotājus, dzelzceļu un kuņu īpašņiekus atbalstot

Francijas vēstnieks. Tādas pašas prasības kā bagātnieki, uzstādot Krievijas provinces muižnieki, kas prasot pieaicināt valdībā viņu vēlētu Valsts domi.

Visā Krievijas vidienē plosoties strādnieku streiki un zemnieku nemieri. Nemieri parādījušies arī armijā. Daži pulki izformēti un no bijušajiem kareivjiem nodibināti darba arteļi, kas novietoti dažādos darbos Sibīrijā. Baltijas muižnieki skatoties nākotnē ar lielām bažām. Muižniecības maršals slepeni ieteicis visiem Vidzemes muižniekiem, kam līdzekļi to atļauj, pārcelties pagaidām uz dzīvi lielākās pilsētās vai ārzemēs. Pēterburgā muižniekiem apsoliņš novietot Baltijā stipras uzticamas kaņaspēka daļas.

Grubovics savu stāstījumu par politiku nobeidza ar piezīmi, ka lielāko neapmierinātības vilni valdība gaidot sakarā ar miera līguma publicēšanu, kas Krievijai būšot ļoti nelabvēlīgs.

Atvadoties krusttēvs mūs ar tēvu aicināja pie sevis viesos katrā laikā, kad vien tas mums parocīgāk iznākot.

No Grubovica informācijas bija jāsecina, ka nemierīgā noskaņa, kas valdīja vietējos lauciniekos, ir dibināta.

Pārdomājot Grubovica sniegtās ziņas, es izšķīros braukt uz Bausku, lai tur visu pārrunātu ar P. Saukumu un citiem draugiem. Arī Zintu gribējās satikt. Viņa turēja vārdu un katru dienu rakstīja man pa mīlai un sirsnīgai vēstulītei.

Iepriekšējā vasarā gadījuma dēļ es iepazīnos ar kādu Rīgas skolnieku J. no Bārbeles pagasta, aktīvu politiski sabiedrisku darbinieku. To savā braucienā uz Bausku es tagad uzmeklēju. J. mani atcerējās, un mūsu starpā sākās atklāta saruna. Viņš Rīgā esot darbojies sociāldemokrātu partijā. Tagad viņam jādibinot sociāldemokrātu pulciņš šeit, bet viņš neprotot to lāgā izdarīt. Vai es nevarot dot labu padomu. Es atbildēju, ka šīnī lietā, diemžēl, izpalīdzēt nevaru, jo pats neesmu sociālists un sociālistu mācībām nepiekrītu. Es pastāstīju arī savus iemeslus sociālisma ideoloģijas noraidīšanai.

J. maniem iebildumiem piekrita un paskaidroja, ka viņš sadarbojoties ar sociāldemokrātiem tikai tādēļ, ka citas organizācijas, kas cīnītos par brīvību, neesot. Uz jautājumu, vai viņš piekristu darboties tādā demokrātiskā organizācijā, kas cīnītos pret carismu un par visas latviešu tautas brīvību, aicinot palīgā visus latviešus bez šķiru attiecību saasināšanas, atbilde bija pozitīva līdz ar papildinājumu, ka viņš sen jau par tādas organizācijas vajadzību domājis. Es pateicos par piekrišanu un apsoliņos par tālākiem notikumiem šādā virzienā viņu informēt.

Tālāk divritenis mani veda uz Skaistkalni. Apmierināts par domu biedra iegūšanu Bārbelē manis iecerētai demokrātiskai zemnieku partijai, pacilātā garastāvoklī gatavojos uz otru tādu piekritēju Skaistkalnē, kur dzīvoja Svaren—

Zavinskis, kas Bauskas pilsētas skolu beidza 1904. gadā, būdams jau toreiz vecākās klases līders. Latvijas neatkarības laikā Zavinskis kļuva pazīstams kā Nacionālā kluba ievērojams aktivists.

Pēc ilgākas meklēšanas izdevās Zavinski sadabūt. Bez liekiem ievadiem sākās mūsu saruna. Zavinska programma toreiz īsumā bija sekojoša: cara valdība jāgāž un jādibina kopīga Latvijas—Lietuvas republika ar visu šķiru piedalīšanos kopīgās un vienlīdzīgās vēlēšanās. Sociālisti noliedz reliģiju, neatzīst privātpašumu, neatzīst latviešu tautas kopīgu vienību, bet tikai vienu šķiru — fabrikas strādniekus, kuriem ieteic apvienoties ar visādu citu tautu strādniekiem cīņai pret latviešiem, vai kā viņi paši saka, cīņai pret buržuāziju. Šo iemeslu dēļ sociāldemokrāti jāapkaņo „uz visas līnijas”. Ap šādu programmu viņš jau esot nelegāli saorganizējis kādas 30 personas. Zavinskis ieteica man tādu organizāciju dibināt arī Vecmuižā.

Es Zavinskim aizrādīju, ka Skaistkalnē uz Lietuvas robežas viņš tādai kopīgai republikai piekritējus, protams, var atrast, bet vecumniekos tas ir citādi. Tur tādai idejai simpatisētāju nebūs. Tāpat, ja gribam sākt cīņu pret Krieviju, nedrīkstam ievadīt šķelšanos ar saviem strādniekiem u.t.t. Sākās garas debātes, kuŗas ne pie kāda laba gala neveda. Redzēju, ka Zavinskis mani nolūkiem neder. Šķīroties norunājām tikties lielajā Kanepenes tīrgū Skaistkalnē un skaidrot iekustinātos jautājumus tālāk. Bet tas nekad nenotika.

No Skaistkalnes taisnā ceļā devos uz Bausku, ko sasniedzu vēlu vakarā. Apmetos Čaupes bijušā pansijā, kur pansijas turētāja, vienkārša sieviņa, bija man stipri pasveša un nevarēja būt ieinteresēta manu gaitu pētīšanā, kā tas būtu bijis pie Kitneriem.

Nākošā rītā labi izgludinātā, brūnā uzvalkā, krusttēva dāvinātu žokeja cepuri galvā, pansijas mātes spieķi rokā — vārdu sakt, „uzcirties kā daždien švīts”, soļoju uz pilskalnu, lai satiktu Zintu. Iegriežoties pilskalna lapenē, droši sveicināju savu draudzeni, kuŗa bija tur jau priekšā... Bet kas tad tas? Zinta ieklēta acis un izbailēs paceltu roku sastinga, nesapņemdama manu sveicienu. Beidzot attapusies viņa iesaucās: „Pēc kā tu izskaties, kas tev galvā?”

„Ko tu brīnies, pati lepnākā cepure visā Bauskas apriņķī!” atbildēju, žokejnicu vicinādams.

„Un kādi tev svārķi!” brīnījās Zinta tālāk.

Tagad man Zintas pārsteigums un satraukums kļuva pavisam skaidrs, un es strauji atbildēju: „Tev par apmierinājumu es tos svārķus tūlīt novilkšu,” un, iespraudis spieķi smiltīs, es gatavojos to arī izdarīt.

Tā, protams, toreizējos mazpilsētiņas „birģeliskajos” uzskatos bija neiedomājama nepieklājība, un Zinta, kliegdama:

„nē, nē, to tik ne!” metās maniem svārkiem virsū, spiezdama tos man mugurā.

Sākās strīdi un pārmetumi par tādu izgērbšanos viņas klātienē. Valodas raisījās strupas un nedzīvas. Nebija tematu, par ko runāt.

Pēc kādām minūtēm Zinta atrada izeju. Viņai vakar iebrakusi tante no laukiem. Par to nevarējusi mani vairs informēt, un tagad viņai jāsteidzoties mājā, mamma tā gribot. Lai es neļauņojoties, jo kas gan drikst pretoties tam, ko mamma grib. Zinta sāpīgi pasmaidīja, atvadījās un aizgāja. Arī es rezignēti pasmaidīju, mājot Zintai ar roku. Ko citu bija darīt?

Man nebija vairs skolnieka cepures galvā ar skolas kokardi pie tās... Man nebija arī skolnieka jostas ap vēderu un nebija arī formas svārku mugurā, kas cieši apkļaujas ap kaklu... Zintas iztēlē es vēl vienmēr biju dzīvojis kā skolnieks, ar kuŗu gan tikties nedrīkstēja, bet ja nu tomēr satikās, tad izslēgšana no skolas par to nedraudēja. Un šodien piepeši viņas priekšā es stāvēju kā īsts „uļičņiks” — ielas staigulis ar žokeja cepuri galvā. Par pastaigu kopā ar tādiem izslēgšana no skolas bija droša, tikpat droša kā skolniekiem par tikšanos ar šuvējām. Tāda Zintas uzvešanās, pie tam vēl tagad, kad viņa bija pēdējā klasē, būtu nepiedodama vieglprātība, kaut arī tā notika vasarā, kad skolas bija slēgtas.

Zinot visu to, es uz savu draudzeni nevarēju ne dusmoties, ne citādi sirdities. Pricēdamies par viņas naivitāti un bērnišķību, es viens pats izstaigāju vecās pilsdrupas. Tagad man tās izlikās daudz lielākas un varenākas nekā skolas laikā, kad, staigājot kopā ar draugiem vai Zintu, es patiesībā lielos un masīvos mūrņus nebiju nemaz labi ievērojis.

Es uzmeklēju P. Saukumu. Nebija tiesas diena. Saukums sēdēja kancelejā viens un kārtoja kādus papirus. Sākās dzīvas sarunas. Es iepazīstināju Saukumu ar ziņām, ko biju saņēmis no Grubovica. Par revolūcionāro noskaņu visā Krievijā, sevišķi krievu zemniekos, arī P. Saukums zināja pastāstīt daudz dažādu lietu. Informāciju viņam sniedzis tiesnesis, kuŗš pirms nedēļas piedalījies miertiesnešu kopsēdē Jelgavā. Pēc Kurzemes guberņas žandarmērijas ziņām Bauskas apriņķī darbojoties 19 paģastos revolūcionāras organizācijas. Četras no tām esot sociālistiskas, piecpadsmit nacionālas. Tiesnesis ieskatot pēdējās Baltijā par sevišķi kaitīgām, jo tās apdraudot Krieviju pašos pamatos. Sociālistiskās organizācijas arī esot ļoti nepatīkamas, bet tās vērstoties tikai pret pastāvošo valsts iekārta, pašu valsti un tās teritoriju tomēr neapdraudot. Revolūcionāro organizāciju vadoni skaidri neesot zināmi. Tie nedzīvojot Kurzemes guberņā, tādēļ cīņa ar šīm organizācijām esot apgrūtināta. Kaŗam ar Japānu beidzoties, revolūcionārā

kustība, pēc tiesneša ieskatiem, Krievijai neesot vairs bīstama.

Savās pārrunās lielāko vērību mēs piegriezām nesociālistiskajām organizācijām, kurām trūka kopīgas programmas un kopīga darbības plāna. Es pastāstīju Saukumam par savu nolūku dibināt pretstatā sociāldemokrātiem īpašu nacionālu zemnieku demokrātisku partiju, kas cīnās par Latvijas brīvību aicinātu visu tautu. Iekšējās cīņas pašu latviešu starpā tad neizcēlās līdz tam laikam, kamēr latviešiem pašiem nebūtu savas valdības. Mans draugs tādu ierosinājumu silti apsvēica. No sūdzībniekiem un lieciniekiem Saukums bija apzinājis vienpadsmit nesociālistiskas organizācijas un domāja, ka Bauskas apriņķī vispār vairāk nesociālistisku politisku organizāciju nemaz neesot, žandarmērijas dati būšot pārspilēti.

Trīs tādi pulciņi sastāvēt tikai no muižu kalpiem, kas par citu neko neinteresējoties kā tikai par muižu sadalīšanu bezzemniekiem. Viņi esot ar mieru maksāt kādam latviešu advokātam, kas uzņemtos viņu lietas slepenu vadīšanu politiskā cīņā. Divi citi pulciņi domājot, ka pagaidām galvenā cīņa jāvērsot pret sociāldemokrātiem kā latviešu skaldītājiem un latviešu tautas brīvības cīņas kavētājiem. Citu divu pagastu pulciņos ietilpstot tikai izdienējuši kareivji. Tie domājot, ka nekādas sapulces, apspriedes un proklamācijas neesot nemaz vajadzīgas. Visa Latvijas brīvības cīņa jāvadot no viena centra, un tās galvenais uzdevums esot šaut nost visus atbildīgos krievu ierēdņus. Viena pulciņa revolūcionāri domājot, ka galvenie vainīgie pie visām nelaimēm esot žīdi un pret tiem jācīnās. Pārējos Saukumam zināmajos pagastos pagrīdes pulciņi esot nenoteikti un gaidot rīkojumus no kāda centra. Visas šīs ziņas esot pilnīgi drošas. Šī informācija esot zināma notāram K. Bachmanim un grāmattirgotājam Upeniekam.

Iegūtās ziņas rādīja, ka topošai brīvības kustībai Bauskas apriņķī radāms vadošs centrs, cik drīz vien iespējams. Sekojot laikrakstiem, lauku ļaudis modās un instinktīvi nojauta, ka kaut kas jādara arī viņiem. Viss jautājums bija: ko darīt un kā darīt? Nevarēja būt lielu šaubu, ka, atskaitot dažus īpatņus savrupgājējus, nelegālie pulciņi sekos tam, kas pirmais viņus aicinās. Tādēļ, ja gribēja Bauskas apriņķa revolūcionāro kustību paturēt nacionālās rokās, bija jārikojas nekavējoties. Patīkami bija tas, ka pašā Bauskas pilsētā brīvības cīnītāju pulciņu tautas vienības garā turēja savās rokās mūsu līdzskolnieks, kāds amatnieka dēls. Bet ne viņš, ne Saukums, ne es nebijām pilngadīgi, tādēļ sekmīgas visas apriņķa kustības vadībai nederējām.

Mēs vienojāmies lūgt notāru Bachmani, lai viņš uzņemas latviešu brīvības kustības vadību Bauskas apriņķī. Saukums tomēr šaubījās par Bachmaņa piekrišanu, jo jautājumā par cīņas organizēšanu uz nacionālas vienības, t.i. vienas šķiras pamatiem, Bachmanis dažreiz esot ļoti nenoteikts.

Vēlu vakarā sastapām Bachmani pēc atgriešanās no parastā pastaigas gājiena, izklāstijām viņam sīki visu mūsu rīcībā esošo informātīvo materiālu — ko viņš jau pa daļai zināja — un lūdzām viņu uzņemties jaunās nacionālās kustības vadību. K. Bachmanis atzina, ka dažādajiem jauniešu pulciņiem pagastos patiesi nepieciešama sapratīga vadība, lai pasargātu tos no pārsteidzīgiem soļiem, bet uzņemties vadību viņš atteicās. Par galveno atteikšanās iemeslu Bachmanis uzdeva nevaļu un darba daudzumu. Arī līdzekļi šeit esot svarīgi, un to viņam neesot. Mūsu gājieni beidzās bez panākumiem. Šķiroties Bachmanis mums ieteica visu kustību neorganizēt pēc administratīvām vienībām, jo tas atvieglojot administrācijas sekošanu revolūcionāriem. Visslabāk esot Bauskas kustības vadību izkārtot ārpus Kurzemes robežām.

Tā es šķiros no Bauskas pavisam nospiebtā garstāvoklī, nevarēdams saskatīt nekāda ceļa, kā rīkoties turpmāk... Kādēļ Saukums vai es nevarējām būt trīs gadus vecāki? Tad jautājums būtu atrisinājies ļoti vienkārši.

Kādā dienā vasaras vidū Klīvos ieradās kaimiņmāju Laukadūru saimnieks, bijušais Stelpes—Beķera skolas skolotājs, kurš tagad rentēja ne tikai tuvējo Ezeres muižu, bet arī Pētermuižu un Kalnamuižu ar visu Tērvetes pilskalnu pie Jelgavas. Bisdens bija atbraucis runāt par zemes gabalu, sauktu Degsni, kas piederēja apkārtnes desmit saimniecībām, tanī starpā Laukadūrēm un Klīviem. Degsnis nebija dabā sadalīts starp atsevišķām saimniecībām, lai gan izpiršanas kontraktos katrai saimniecībai piekrītošā zemes platība bija uzrādīta un nodokļi no katra saimnieka par attiecīgo zemes platību katru gadu tika iekasēti. Astoņi saimnieki, ieskaitot Bisdenu un manu tēvu, gribēja Degsni sadalīt atsevišķos gabalos pēc tā lieluma, kā tas uzrādīts izpiršanas kontraktos, bet divi saimnieki tam pretojās. Sadalīšanas gribētāju pārstāvis bija Bisdens. Pirmo tiesas procesu par Degšņa sadalīšanu veda zv. advokāts A. Stērste un to zaudēja. Tad prāvu sāka otrreiz un uzticēja to zv. advokātam J. Čakstem, vēlākajam Latvijas valsts prezidentam. Arī J. Čakste prāvu pazaudēja.

Tagad nu Bisdens bija ieradies Klīvos, lai pārliecinātu manu tēvu uzsākt trešo reizi prāvu par Degšņa sadalīšanu un nodot lietas vešanu zv. advokātam K. Pauļukam, vēlākajam ministram un Saeimas vicepriekšsēdim. Mans tēvs tam negribēja pievienoties. Sākās garākas pārrunas, kurās mans tēvs, jādodomā, gribēdams parādīt, ka viņam ir dēls, kas prot krievu valodu, ko Bisdens neprot, sāka runu virzīt uz to pusi,

ka man būtu jābrauc Bisdenam līdz uz Jelgavu un pie advokātiem jāiepazīstas ar visiem krievu rakstiem Degšņa sadalīšanas lietā, lai redzētu, kas tie īsti ir par iemesliem, kuŗu dēļ divi saimnieki var uzvarēt astoņus, neskatoties uz to, ka pēdējiem ir taisnība.

Bisdens šādu ierosinājumu uzņēma ar lielu labpatiku, ieskatīdams, ka es šeit viņam varu būt derīgs palīgs cīņā pret nesimpatiskajiem krieviem ar visām viņu tiesām. Sarunās Bisdens ieminējās par jaunu plānu. Pirms griezties pie Pauļuka, mēs vēl aiziesim pie Čakstes un lūgsim viņu iepazīstināt mūs ar visiem prāvas papīriem. Es šaubījos, vai Čakste to darīs, bet Bisdens bija drošs, ka Čakste nodos mūsu rīcībā visu šīs lietas akti, jo „Čakste neieredz krievus vairāk par visiem citiem Jelgavas advokātiem”. Klausoties šo sarunu, manā galvā radās doma izrunāties ar J. Čaksti arī par politiskiem jautājumiem, jo Čakste kā nacionālās „Tēvijas” izdevējs — man likās — nevarēja vienaldzīgi noskatīties, ka visas latviešu politiskās dzīves vadību cenšas saņemt savās rokās vienpusīgie sociālisti. Es izteicu savus ieskatus Bisdenam, kuŗš domāja, ka Čakste būs priecīgs redzēt vienu jaunu paskolotu latvieti, kuŗš, pretēji Jelgavas apkārtnes saimniekdēļiem, nav sociālists un necenšas savu tēvu izdzīt no viņa mājām. Bisdens aizrakstīja Čakstem vēstuli ar lūgumu rezervēt mums pusstundu sarunām. Noteiktā laikā mēs bijām klāt.

J. Čakste saņēma mūs ļoti laipni. Bisdens stādīja mani priekšā tādā garā, kā to bija teicis jau Klīvos. Līdz ar to saruna ņēma ļoti dzīvu politisku virzienu no paša sākuma. Čakste asi nosodīja Jelgavas apkārtnes saimniekdēļu kulšanas ar sociāldemokrātu mācībām. Sarunu gaitā Bisdens ierunājās par mūsu prāvas lietu, un Čakste, patiešām, bez kaulēšanās sameklēja attiecīgo mapi un nodeva to Bisdena rīcībā līdz nākošās dienas rītam, paskaidrodams, ka vecas aktis viņam nav sevišķi jāglabā.

Lielu daļu no akts materiāliem es pārslasīju. Galvenais sprieduma motivējums kā Āpgabala tiesā, tā Tiesu palātā bija tiesnešu atzinums, ka lietā minētais zemes gabals, kas plānā bija nosaukts par kopīgām ganībām, kā tāds nesadalāms ganību laukums visiem desmit saimniekiem arī pārdots. Kontraktos ievestajam desetinū skaitam uz katru saimniecību ir tikai nodokļu aprēķināšanas nozīme, bet pašam zemes gabalam kā kopīgai ganību vienībai jāpaliek nesadalītai. Ja tas tā nebūtu domāts, tad Degšnis būtu sadalīts jau pie pārdošanas. Viss tas bija motivēts ar atsaukšanos uz dažādiem likuma pantiem, kuŗu saturu es, protams, nevarēju zināt un nezināju. Bisdens joprojām palika tādās domās, ka spriedums nepareizs un visa lieta uzsākama par jaunu, kas arī tika izdarīts, nododot lietas vešanu ar Čakstes piekrišanu zv. advokātam K. Pauļukam.

Kas attiecas uz J. Čakstes politiskām domām, tās mani iespaidoja lielā mērā. Saņemtas kopā, pēc atmiņas tās bija sekojošas:

Sociālistu mācība par lielo īpašumu atņemšanu viņu īpašniekiem un nodošanu valstij tālākai apsaimniekošanai — nav nekas sevišķs. Visos laikos ir bijuši īpašnieki un nomnieki tāpat kā tagad. Ir pilnīgi iespējams, ka valsts nostājas pret nomāšanas institūtu, kā tas notika ar piespiestu māju pārdošanu, un atstāj tikai īpašniekus. Var notikt arī otrādi, kā sociālisti tagad prasa. Visus īpašumus var pārņemt valsts un saimniekot ar pārvaldniekiem vai nomniekiem, kā tas tagad notiek kroņa muižās. Tikai ne vienā, ne otrā gadījumā īpašumu izmantošanas kārtība saimniecisku vienlīdzību pilsoņu starpā nevar radīt.

Saimnieciska vienlīdzība ir tāda pat neizpildāma ideja kā mācība, lai milējam savus ienaidniekus kā sevi pašu. Ne viena, ne otra dzīvē nav iespējama.

Ar streikiem fabrikās un muižās valdību nevar nogāzt, bet labāku algu dažreiz var panākt, un to mēs mūsu strādniekiem, kuŗu lielākā daļa ir latvieši, labprāt novēlam.

Valdības stāvokli var iespaidot tikai satiksmes līdzekļu — dzelzceļu, pasta un telegrafa streiks. Bet šie uzņēmumi visi ir krievu ierēdņu rokās. To iespaidošana latviešiem nav pa spēkam.

Ja krievi grib ķeizaru gāzt — tā ir viņu darīšana. Mēs latviešu brīvprātīgos uz Pēterburgu cīņai pret krievu revolūcionāriem nesūtīsim, bet arī viņiem līdz neiesim.

Latviešu un vispār cittautiešu piedalīšanās krievu revolūcionāru cīņās pret valdību neizbēgami izvērsīsies par vispārīgu krievu cīņu pret cittautiešiem un krievu valdības represijām pret nekrieviem. Ja mēs negribam, ka krievi jaucas mūsu darīšanās, tad nejauksimies arī viņu lietās.

Latviešiem jābūt gudriem un riskantās lietās nekad nav jāskrien pirmajiem. Nogaidīt, pārliecināties un svarīgus soļus spert tikai istā laikā, kad apstākļi tik tālu nogatavojušies, ka kļūdišanās nav vairs iespējama.

Pašreizējos apstākļos nav vajadzīga nekāda ne sociālistu, ne demokratu pulciņu organizēšana ne pagastos, ne apriņķos, ne pilsētās, jo bez ieročiem tie ir pilnīgi bezspēcīgi un var noderēt tikai par atreibības attaisnojumu vācu muižniekiem un krievu žandarmiem pēc nemieru apspiešanas.

Mūsu tautas mazā skaita dēļ latvieši nekad un nekur nedrīkst vieglprātīgi riskēt ar savām dzīvībām.

Tādas, pēc atmiņas, bija J. Čakstes domas par dažādiem jautājumiem, ko mēs ar Bisdenu izvirzījām. No tagadējā laika skatoties, t.i. pēc sešdesmit gadiem, Čakstes ieskatos nav nekā sevišķa, bet novecojuši tie arī nav, sevišķi par to neskriešanu pirmajiem un neriskēšanu ar savām dzīvībām,

ko strikti ievēroja visi neatkarības laika darbinieki, bet pilnīgi aizmirsā okupācijas laiku politiskie un militārie vadoņi.

Toreizējos apstākļos vienam pilsētas skolas audzēknim, kā man, piesātinātam no vienas puses ar Ilovaiska vēstures un pārkrieivināšanas literatūras gudrībām, no otras puses apsēstam ar marksisma un sociālistu proklamāciju prasībām, tā bija pavisam jauna pasaule. Man tā atkal atgādināja, cik maz es zinu no tā plašā kompleksa, ko sauc par politiku, un cik aplams un partejisks ir tas, ko es esmu mācījies. Šī saruna ar Čaksti rādīja, ka ir taču zinātnes un grāmatas, no kurām var iegūt un piesavināties visas vajadzīgās zināšanas, kas nepieciešamas nopietnai politiskai darbībai. Tātad jāmacās!

Un tad aktuālās situācijas pārvērtējums uzmācās pats no sevis. Patiesi, ko tad tādi nelegāli, manis iecerēti latviešu nacionālās brīvības pulciņi konkrētos apstākļos varēja dot? Atbilde: neko! Pēc Bauskas miertiesneša vērtējuma Krievijas valdībai tie bija vēl vairāk nepieņemami nekā sociālistu pulciņi. Cara gāšanā šie pulciņi ne tieši, ne netieši nevarēja piedalīties, satiksmes streika organizēšanā arī ne, bet nepieciešamo politisko zināšanu iegūšanai nebija vajadzīga nekāda nelegālitate.

Nevajadzīga riskēšana bija jāatmet. Kas ar to būtu sasniegts, ja Bauskā izveidoto politisko centru policija atklātu un tā dalībniekus saspundētu cietumos? Vai ar to būtu palīdzēts latviešu brīvībai? Daudz gudrāks bija Čakstes slēdziens, ka izšķirīgus soļus drīkst spert tikai tad, kad kļūdišanās nav vairs iespējama. Tāds pat bija viņa slēdziens, ka latviešiem nav jāpiedalās riskantās krievu darīšanās. Bez tieša satūra šeit bija apslēpts arī taktisks moments: lielāko risku revolūcijas taisīšanā lai uzņemas citi, galvenā kārtā paši krievi. Tādēļ ar kādas nelegālas politikas organizēšanu Bauskas apriņķī pagaidām jāliekas bija mierā. Tas bija arī jādara manas un manu tuvāko domu biedru nepilngadības dēļ. Tālāk stāvošie redzamākie latviešu vīri, kā Čakste Jelgavā un Bachmanis Bauskā, arī nevēlējās šādā virzienā kaut ko darīt.

Tā es aktīvu politiski organizatorisku darbību līdz turpmākam metu pie malas, par ko ar visiem vajadzīgiem paskaidrojumiem informēju arī P. Saukumu Bauskā. Saukums savukārt brīdināja visus pulciņus, ar kuriem mums pastāvēja sakari.

Es sāku nodarboties ar ļoti nevainīgām lietām: ar kvadrātnolidzinājumu mācīšanos algebrā un trigonometriju. Tikai pa vaļas brīžiem lasīju J. Mātera izdotā un rediģētā „Baltijas Zemkopja” vecos komplektus, kas, stiprām līnu dzijām sa-saistīti, glabājās augšējā bēniņu istabā. Tomēr aktuāliem politiskiem notikumiem kopā ar Kasparlauteru un Sodumu es sekoju ar lielu uzmanību.

II

REVOLŪCIJA UN REAKCIJA

1905. GADA REVOLŪCIJA

SATRAUKUMS un nemiers 1905. gada vasarā arvienu vairāk pastiprinājās. Jelgavas apkārtnē un Lejaskurzemē notika pirmie laukstrādnieku streiki muižās un dažās vietās arī zemnieku mājās. Laukstrādnieku saimnieciskā stāvokļa uzlabošanai tie bija nenozīmīgi, bet saimnieku mājās pietiekoši, lai politiski atbaidītu daudzus zemniekus no sadarbības ar sociāldemokratiem. Soc. dem. pavasara proklamācijām un notikušajiem streikiem bija nopietna ietekme revolūcijas spēku skaldīšanā un kopīgas strādnieku—zemnieku frontes jaukšanā, kas izbeidzās tikai pēc 17. oktobra manifesta pasludināšanas, bet novembra beigās, kad soc. dem., pretēji pašvaldību kongresa lēmumiem, uzsāka muižu dedzināšanu, atkal noveda pie šķelšanās.

Arī daudzi laukstrādnieki atzina, ka streikošana zemnieku mājās kaitīga pašiem strādniekiem. Kas vasarā streikos, tas ziemā varēs kārt zobus vadzī, teica precētie laukstrādnieki. Streikot var fabrikās, kur ražo mašīnas, drēbes, naglas, saldumus un citas līdzīgas lietas. Ja šādu priekšmetu ražošana uz kādu laiku apstātos, tad rastos gan zaudējums uzņēmējam, bet citi iedzīvotāji un paši strādnieki no tā daudz neciestu. Turpretī, ja zemnieku mājās laukstrādnieki vasarā streikos, tad zemnieki savai tiesai visu nepieciešamo gan saražos, bet strādniekiem būs bads. Tādēļ zemnieku mājās streiks nav lietojams. Strīdi saimnieku un strādnieku starpā izšķīrjami citādā ceļā, piemēram, caur šķīrēju tiesu. Muižās tas ir citādi, jo muižnieks pats lauksaimniecības darbos nekad līdz nestrādā.

Vispār, zemnieku domas bija tādas, ka sekmīgā politiskā cīņā pret cara patvaldību un muižniecību zemniekiem un

strādniekiem vienmēr jārikojas vienoti — arī tad, ja citas latviešu tautas grupas tam nepievienotos. Ja strādnieki uzstāsies pret zemniekiem, tad cars ar zemnieku palīdzību katru strādnieku revolūciju viegli apspiedīs.

Mitiņu noturēšana un revolūcionāru dziesmu dziedāšana baznīcās, kā arī dievkalpojumu traucēšana lauku ļaudis neatrada piekrišanu. Patriarchālā dzīve uz laukiem nebija vēl izzudusi, un reliģija pie latviešu lauciniekiem bija lielā cieņā. Ticība Dievam, dažreiz jaukdamās kopā ar māņticību, bija latviešu dzīvē vēl spēcīgs faktors, kas nesaraucjami saistījās ar baznīcu. Šo tradīciju aizkaršana lauku iedzīvotājiem nepatika, arī tiem ne, kas mācītāja autoritāti augsti neturēja. Mācītājs un baznīca latviešu laucinieka uztverē bija divas dažādas lietas. Reliģiju kā paša Dieva iestādījumu un baznīcu nedrīkstēja aizkart. Mācītājs, turpretim, kā konsistorijas vai muižnieka iecelts amats vīrs latviešu izbāršanai un baznīcas ceremoniju izdarīšanai latviešu dzīvē ar viņas bēdām un priekiem neņēma nekādu dalību. Tādēļ revolūcionāri, kas gribēja ar mācītāju izrēķināties, varēja to, pēc lauku ļaužu domām, darīt mācītāja muižā, bet ne baznīcā. Visumā tomēr, ja arī daļa laba soc. dem. izrīcība zemniekiem nepatika, tā netika uzskatīta par tik svarīgu, lai soc. dem. apkarotu.

Vecumnieku draudzē nekāda baznīcas aizkaršana nebija notikusi. Viss aprobežojās tikai ar pārrunām par to, kā tas noticis citās vietās. Bet sarkano karogu uzvilksana vietējās zaļumu ballēs, revolūcionāru runu klausīšanās un revolūcionāru dziesmu dziedāšana patika visiem.

Sakarā ar revolūcionārās kustības pastiprināšanos latviešu sabiedrībā un avižniecībā izraisījās dziļas ideoloģiskas cīņas ap to, kas ir brīvības cīnītājs un kas tāds nav, kas ir tautas tiesību aizstāvis un kas tāds nav. Debašu un polemikas degpunkts koncentrējās jautājumā: kas ir progresīvs un kas ir reakcionārs? Daudziem latviešiem toreiz sociālists un revolūcionārs bija identiski jēdzieni, un revolūcionārs nesociālists nebija nemaz iedomājams. Tādu uzskatu kultivēja kā sociālisti, tā konservatīvie latviešu pilsoņi.

„Rīgas Avīze” zvērināta advokāta Fr. Veinberga vadībā revolūcionārus stipri kritizēja, visos jautājumos aizstāvēja valdību, ieteica latviešiem revolūcijā nepiedalīties un mierīgi gaidīt uz reformām, ko latvieši saņemšot, kad istais laiks būšot pienācis. Tāpat asi pret revolūciju nostājās mācītājs un rakstnieks Andrievs Niedra, sevišķi neiecietīgi vērsdamies pret baznīcas aizkaršana un, tāpat kā Veinbergs, visās vietās aizstāvēdams krievu centrālo valdību un vācu muižnieku varu vietējā pašvaldībā. Šos divus konservatīvos carisma ideologus nepārtraukti un nesaudzīgi apkaroja sociālisti. Arī pārējā latviešu sabiedrība revolūcijas pretiniekiem nesimpatizēja.

Cik tālu šī „pārējā latviešu sabiedrība” savos uzskatos solidārizējās ar sociālistu centieniem un kādos jautājumos tiem nesekoja, tur valdīja liela neskaidriba, jo politisko partiju toreiz nebija. Tomēr robežlīniju internacionālās sociāldemokratijas un latviešu pilsonības starpā aptuveni varēja nojaust. Bet kas no pilsoņiem stāvēja par demokrātiju, kas par izplūdušu un nenoteiktu liberālismu, kas par patstāvīgu Latviju, kas uzticīgi turējās pie „zemestēva”, to nevarēja zināt. Visi latviešu pilsoņi toreiz stāvēja par „latviešu tautu”, par „latviešu prasībām” un par „latviešu lietu”. Kas staigāja ar neskūtu bārdu un valkāja kreklu virs biksēm, tas neapšaubāmi tika uzskatīts par progresīvu, neatkarīgi no tā, vai viņš piederēja pie sociālistiem, vai ne. Kas staigāja ar gaņiem matiem un „Dienas Lapu” svārku kabatā, arī tas bija progresīvs. Bet vai demokrats, kas prasīja latviešu tautai pilnīgu brīvību un zemei apvienotu augstāko iestādi, vēlētu uz vispārīgu, vienlīdzīgu, tiešu un aizklātu vēlēšanu tiesību pamata, arī ir progresīvs, to daudzi nevarēja pateikt.

Sociāldemokrātu acīs visi, kas nepiederēja pie viņu partijas, bija atpakaļrāpuļi, reakcionāri, gandrīz tādi paši kā Veinbergs un Niedra. Turpretim daudzi pilsoņi demokrātus uzskatīja par tādiem pašiem sociālistiem kā soc. demokrātus, kas tikai sabiedrības maldināšanai vārdināja sociālists no savas programmas atlaiduši nost. Šo iemeslu dēļ Arveds Bergs ar savu jaundibināto Demokrātu partiju nekur nevarēja tikt. Paši pilsoņi A. Bergu nodenuncēja, un valdība viņu no Latvijas izsūtīja.

Mēs, Bauskas pilsētas skolas 1905. gada izlaiduma skolnieki, sadarbībā ar Kristapu Bachmani un Bauskas grāmatu tirgotāju Upenieku visi bijām revolūcionāri, bet ne sociāldemokrāti. Tādi lielā vairumā bija arī Persija Saūkuma vadībā mūsu apzinātie un organizētie nelegālie nacionālie pulciņi Bauskas apriņķa pagastos. Tāds pats es biju vecumniekos, sadarbojoties ar Kasparlauteru, Sodumu, rakstvedi Šmitu, skolas pārziņi Ivanovski, Depreju—Cekuliti, Lādzēnu un daudz citiem. Mēs stāvējām par vienlīdzīgām politiskām tiesībām visiem pilsoņiem, bet mēs pretojāmies privātīpašuma iznīcināšanai. Mēs prasījām lielgruntniecību sadalīšanu bezzemiem privātā īpašumā un pilsētu lieluzņēmēju aplikšanu ar augstu ienākuma nodokli. Mēs iestājāmies par tālejošām sociālām reformām, bet noraidījām sociālismu. Mēs prasījām baznīcas šķiršanu no valsts, bet ne tās plīnderēšanu. Mēs nostājāmies kā noteikti demokrāti, bet reizē ar to kā latviešu nacionālisti, prasdami latviešu pirmmācības, vidus un augstskolas. Mēs noraidījām šķiru cīņas propagandu un uzsvērām visu latviešu saskaņotu darbību politikā, jo tikai visas tautas kopīgiem spēkiem cīnoties pret Krievijas patvaldību, varējām cerēt uz panākumiem revolūcijā. Galvenā mūsu prasība bija

„brīvība līdz galam”, t.i. patstāvīga Latvija. Tādu uzskatu piekritēju 1905. gadā Zemgalē bija daudz.

Nesaprotamu iemeslu dēļ toreizējās ideoloģiskajās cīņās pats kardinālākais politiskais jautājums, kas bija sevišķi svarīgs latviešu pilsoņiem, netika pietiekami uzsvērts. Es šeit domāju prasību pēc Latvijas brīvības un demokrātiskas valsts iekārtas, kas būtu šķirējlinija starp to, kas ir progresīvs un kas tāds nav. Progresivitātes mērīšanu ar to, vai kāds ir sociālists, es uzskatīju par nepareizu. Pēdējais, protams, varbūt noderēja sociāldemokratu šaurākiem partejiskiem nolūkiem, bet neatbilda pilsoniskas revolūcijas gatavošanai, kā tas notika Krievijā, kur strādnieki gāja kopā ar demokrātisko pilsonību un zemniecību. Ka revolūciju var vadīt tikai progresīvi spēki, tas katram bija skaidrs. Bet ka starp revolūcijas gatavotājiem un vadītājiem bija tikai sociāldemokrāti, tas revolūciju nepārprotami vājināja. To, piemēram, rādīja šķelšanās Rīgas apriņķa pagastu pašvaldību pārstāvju starpā tūlīt pēc sēdes pie Vidzemes gubernatora 3. novembrī, ko sociālisti nespēja novērst, bet ko plašāk izveidota vadība būtu novērsusi bez sevišķām grūtībām.

Uz Japānas—Krievijas miera līguma parakstīšanu Pēterburgas valdība gatavojās ļoti nopietni. 1905. gada 6. augustā līgumu parakstīja. Krievija ar to zaudēja Port Ārturu, Dairenas pussalu, pusi no Sachalinas, Mandžurijas dzelzceļu. Japāna vēl ieguva Krievijas kaimiņos Korejas pussalu un zvejas tiesības gar visu Austrumsibīrijas piekrasti.

Objektīvi vērtējot toreizējo militāri stratēģisko stāvokli, kas Japānai pēc krievu armijas sakaušanas un Krievijas flotes iznīcināšanas atvēra pilnīgi brīvu ceļu visas Austrumsibīrijas okupēšanai, miera līgums krieviem bija relatīvi ļoti izdevīgs, jo deva iespēju atbrīvoties no japāņu invāzijas Sibīrijā un izvairīties no revolūcijas valsts iekšienē. Miera līguma slēdzējs S. Vite par šī līguma noslēgšanu saņēma no cara Nikolaja II kā izcilu atzinību un pagodinājumu grafa titulu.

Krievu augstā birokratija, muižniecība un krievu plutokratija ar līgumu tomēr jutās neapmierināta. Savā imperiālistiski šovinistiskajā lielummanijā visi vadošie Krievijas slāņi nostājās opozīcijā pret galma patvaldību. Baltijas muižniecība tam nepievienojās. Devīnpadsmitā gadsimtenā deviņdesmitajos gados pasākto latviešu kūdišanu pret krieviem Baltijas muižnieki, baidīdamies no revolūcijas, tagad atmeta un sāka latviešus denuncēt krievu iestādēm visdažādākā veidā. Krievu muižniecības opozīcija galmam ievērojami atviegloja strādnieku streikus un zemnieku nemierus Krievijā, jo neskatoties uz bargajiem likumiem augstie birokrāti iedzīvotāju nomierināšanu nevarēja vai negribēja sasniegt.

Reizē ar miera līguma parakstīšanu cars publicēja mani-festu par iedzīvotāju ievēlamas Valsts domes nodibināšanu ar padomdevējām tiesībām. Šo domi, pēc tā laika ministru prezidenta vārda, parasts saukt par Buligina domi, kuŗai vaja-dzēja aizklāt miera līguma ēnas puses un nomierināt iedzīvo-tāju satrauktos prātus. Patiesībā notika taisni pretējais. Vis-plašākās iedzīvotāju aprindas protestēja pret tautas pārstāv-ju, kā padomnieku, stāvokli pie nespējīgas, karu zaudējušas valdības. Iedzīvotāji prasīja likumdevēju domi un valdību, kas apveltīta ar tautas uzticību.

Kā otrs 6. augustā valdības spertais solis, kas speciāli skāra latviešus, jāatzīmē kara stāvokļa ieviešana Kurzemes guberņā, kas aptvēra Kurzemi un Zemgali kopā. Tas stāvēja mazāk sakarā ar Krievijas vispārējo stāvokli, bet vairāk ar vietējiem apstākļiem, laukstrādnieku streikiem muižās un demonstrācijām baznīcās. Kara stāvoklis ievērojami pastipri-nāja sodus par politiskiem pārkāpumiem un vienkāršoja tie-sāšanas kārtību apsūdzētajam par ļaunu. Kara stāvoklis ne-vienu nenobaidīja, un nemieri turpinājās tāpat kā agrāk.

Septembrī es apciemoju Skrīveņos savu krusttēvu un tēvoci ārstu Fr. Grubovicu, lai dzirdētu no viņa jaunāko infor-māciju par Baltijas muižnieku un Krievijas birokratijas ieska-tiem revolūcijas attīstībā. Grubovics bieži tikās ar Aleksan-dru Vēberu, agrāko „Balss” un „Baltijas Vēstneša” redaktoru un ilggadīgo Rīgas latv. biedrības Zinību komisijas priekš-sēdi, kuŗš klusībā dzīvoja Skrīveņu pagastā savās lauku mā-jās. A. Vēbers (Varaidošu Zanders) sievas līnijā bija tuvās radniecīgās attiecībās ar Krievijas ministru prezidenta grāfa S. Vites ģimeni. Dabīgi A. Vēbers un caur viņu Grubovics zināja dažu labu lietu, kas citiem palika apslēpta.

Apmierinot manu ziņkāri, Grubovics stāstīja, ka Baltijas muižnieki esot ļoti neapmierināti ar revolūcionārās darbības pastiprināšanos. Muižnieki turot aizdomās Pēterburgas val-došos augstmaņus, ka tie nemaz nopietni negribot revolūciju apspiest. Augstos valsts vīrus atbalstot bagātnieki un inteli-ģenti. Pēc neveiksmēm Japānas karā tie visi gribot ierobežot ķeizara varu un nodibināt Krievijā konstitūcionālu monarchiju ar vēlētu Valsts domi un domes sastādītu valdību. Krievijā esot vēl daudz uzticama kara spēka, kuŗa parādīšanās vien iedvestu revolūcionāriem cieņu pret kārtību un nemierus ap-slāpētu bez sevišķām grūtībām. Bet augstmaņi to negribot un gaidot, lai revolūcijas viļņi sakāpj tik augstu, ka ķeizars būtu spiests nemiernieku prasības izpildīt. Buligina dome augst-maņus neapmierinot. Mūsu vācieši tādu vilcināšanos nodibi-nāt valstī kārtību uzskatot par spēlēšanos ar uguni, kas visu valsti varot novest pie sabrukuma. Grubovics minēja kādus muižnieku vārdus, kuŗi izlietojot visu iespaidu galmā, lai pār-liecinātu caru atlaist grāfa Vites valdību un nodibināt jaunu

valdību ar kādu uzticamu ģenerāli kā ministru prezidentu. Bet ķeizars nevarot izšķirties ko darīt, jo baidoties sakaitināt revolūcionārus vēl vairāk. Tāpat visi lielkazi ap ķeizaru nevarot izšķirties par turpmāko politiku, un stāvoklis pasliktinoties ar katru dienu. Gubernātori provincē galma un valdības nenoteiktību zinot un no izšķiņošu soļu spersanas atturoties.

Vidzemes gubernātors, pēc muižnieku domām, apzinīgi kūdot latviešus pret vācu muižniekiem, jo domājot, ka tas atbilst Pēterburgas valdības gribai. Tās bija interesantas un ticamas ziņas.

Rudeni līdz ar mācību sākšanos augstskolās un vidusskolās nemieri strauji pastiprinājās. Revolūcijas gatavošanas smaguma punkts pārvietojās no strādniecības uz studentiem, ierēdņiem un vidējo pilsonību. To veicināja krievu sociālistu dezorganizētība.

Sociālisti Krievijā bija saskaldījušies sociāldemokratos—lieliniekos, sociāldemokratos—maziņiekos un sociālrevolūcionāros. Pēdējie savukārt dalījās mērenos sociālrevolūcionāros, kreisos sociālrevolūcionāros un sociālrevolūcionāros—tautibniekos. Tie visi savā starpā nikni apkaņojās un revolūcijas gatavošanā redzamu vietu neieņēma. Krievijā pirmajā vietā revolūcijas gatavošanā fabrikās izvirzījās strādnieku deputātu padomes, kurās ievēlēja iespaidīgus strādniekus, neizslēdzot inženieru un meistarū piedalīšanos. Daudzu uzņēmumu direktori uz notiekošo skatījās labvēlīgi un revolūcionārus neapkaņoja. Pilsētas domju, gubernas un apriņķu zemstu valžu locekļi daudz vietās gāja kopā ar saviem ierēdņiem. Augstskolās uz studentu nemieriem labvēlīgi skatījās ievērojami profesori. Krievijā pret patvaldību veidojās visu šķiru apzinīga, demokratiska opozīcija.

No 7. oktobra sāka streikot dzelzceļi. Dzelzceļnieku streiks pakāpeniski paplašinājās un 15. oktobrī aptvēra visu Krieviju. Streiks bija izteikti politisks. Streikotāji prasīja demokratiskas satversmes sapulces sasaukšanu, kas izstrādātu Krievijai konstitūciju ar visām pilsoniskām brīvībām un tautas pārstāvībai atbildīgu valdību.

Dzelzceļniekiem pievienojās pasts un telegrafs. Streikoja arī fabrikās. Dienu vēlāk ģenerālstreiks apņēma visu plašo Krieviju. Pēterburga un valdība bija izolētas no katras satiksmes ar provinces administrāciju un armiju.

Tādos apstākļos ministru prezidents grāfs S. Vite lika priekšā ķeizaram Nikolajam II dot tautai pilsoniskas brīvības un pašu iedzīvotāju vēlētu Valsts domi, bez kuņas piekrišanas neviens likums nevar stāties spēkā, bet izpildu varu paturēt cara rokās. Tādu manifestu cars Nikolajs II parakstīja un izsludināja 17. oktobrī.

Septiņpadsmitā oktobra manifesti bija liels revolūcijas sasniegums. Tas bija panākts, sadarbojoties visām iedzīvotāju šķirām, bet pirmā kārtā pateicoties satiksmes darbiniekiem: dzelzceļniekiem, pasta ierēdņiem un telegrafistiem. Apturētā satiksme un sazināšanās izolēja caru no viņa varas balstiem un piespieda uz piekāpšanos.

Manifesti visā revolūcijas attīstībā ienesa kardinālas pārmaiņas. Manifestā daudz kas bija atzīts no tā, par ko revolūcionāri cīnījās. Katrā ziņā skaidri bija apsoltas pilsoniskās brīvības, pašu iedzīvotāju vēlēta Valsts dome un nepārprotami formulēts noteikums, ka likumi uz priekšu tiks izdoti tikai ar tautas pārstāvju piekrišanu.

Manifests ģenerālstreiku salauza. Dzelzceļa, pasta un telegrafa ierēdņi atzina, ka manifesti viņu prasības lielā mērā apmierina, kādēļ streiku izbeidza un uzsāka darbus. Cars atkal varēja sazināties ar saviem ģenerāļiem un gubernātoriem visā Krievijā. Valsts ierēdņiem sekoja daudzi rūpniecības uzņēmumi. Vairums revolūcionāru, ieskaitot bezpartejisko strādniecību un zemniecību, grozīja taktiku un no Satversmes sapulces sasaukšanas prasības pārgāja uz prasību pēc ātrākas Valsts domes sasaukšanas. Galvenie intelektuāļi un ierēdņu opozīcijas rīkotāji sāka organizēt Konstitucionālo demokratu (Kadetu) politiskā partijā. Rūpnieki dibināja 17. oktobra politisko partiju. Neapmierināti palika tikai partijā organizētie krievu lielnieciskie sociālisti (komunisti), kas joprojām mēģināja turpināt streikus un prasīt revolūcijas izvešanu līdz galam, t.i. cara valdības gāšanu un Satversmes sapulces sasaukšanu. Bet tam lielas nozīmes nebija, jo visā plašajā Krievijā bija mazāk organizētu sociāldemokratu nekā mazajā Latvijā.

Latvijā manifestam bija dažādas sekas. Uz laukiem un mazākās pilsētās policiju vairs neredzēja. Kārtību uzturēja pagastu valdes.

Rīgā latviešu sociāldemokrāti ar manifesta solījumiem nesamierinājās un turpināja sludināt ģenerālstreiku vēl kādu nedēļu pēc 17. oktobra manifesta publicēšanas, neskatoties uz to, ka dzelzceļš, pasta un telegrafs Baltijā strādāja. Vēl vienmēr Rīgā tūkstošiem un dažreiz desmit tūkstošiem pilsoņu sociāldemokratu vadībā staigāja gājienos pa Rīgas ielām un noturēja lielas tautas sapulces Grīziņkalnā un Pārdaugavā. Grūti bija pateikt, vai šīs grandiozās sapulces kāpināja revolūciju, vai ar savām daļēju reformu prasībām un sarunām ar gubernātoru taktiski ievadīja revolūcijas atplūdus arī Rīgā, kā tas bija noticis Krievijā jau tūlīt pēc 17. oktobra manifesta publicēšanas.

Daudz lielākas pārgrozības notika Latvijā uz laukiem. Zemnieki pasludinātās brīvības saprata kā paša ķeizara parakstītu likumu. Tādēļ tagad zemnieki pilnīgi patstāvīgi un

masveidīgi iekļāvās revolūcijā. Stāvokļa noskaidrošanai sāka noturēt tautas sapulces. Runātājus aicināju no Federatīvās komitejas, kas Rīgā bija nodibinājusies no dažādu tautību sociāldemokrātiem kā revolūcijas vadošā iestāde. Daudzreiz par runātājiem aicināja pazīstamas personas, neatkarīgi no Rīgas.

Par radušos stāvokli es Bauskā apspriedos ar P. Saukum un K. Bachmani. Mēs par manifestu bijām priecīgi un ieskatījām, ka jāpieliek visas pūles apsolīto tiesību ātrāki izmantošanai. Mēs aicinājām visus mums zināmos pulciņus Bauskas apriņķī tagad ar visu enerģiju iesaistīties manifestā apsolīto brīvību izmantošanā. Vispirms bija jāizbeidz laukstrādnieku un zemnieku nevienlīdzība vēlēšanās. Pagastu valdes, pagastu tiesas un vietnieku pulki nekavējoties jāpārvēl demokratiskā ceļā pēc vispārīgu, vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu kārtības ar visu pilngadīgo vīriešu un sieviešu piedalīšanos.

Pie tāda slēdziena bija nākusi arī Federatīvā komiteja, nokristijot jaunievēlētās pagastu valdes par „rīcību komitejām”. Rīcību komiteju vēlēšanas turpinājās līdz decembra vidum.

Vecumnieku pagasta rīcības komitejas vēlēšanās arī es ņēmu aktīvu līdzdalību. Vecā pagasta valde formāli nedrīkstēja vai negribēja atteikties no savu pienākumu pildīšanas. Tādēļ oktobra mēneša pēdējā nedēļā noteiktā dienā ciema tirgus laukumā salasījās bars cilvēku, tamī starpā arī es, lai dotos uz pagasta valdes kanceleju un „piespiestu ar varu” pagasta valdi atteikties no amatiem. Revolūcionārā iespaida pastiprināšanai daži nesa medību bises pār pleciem. Visus mūs, apmēram 150 personas, vadīja mežsargs Deprejs—Cekulītis, iecienīts pagasta sabiedrīks darbinieks. Uz Depreja pieprasījumu pagasta vecākais Bāliņš paziņoja savā un pārējo valdes locekļu vārdā, ka viņi padodas tautas varai un savas pilnvaras noliek. Deprejs uzaicināja klātesošos ievēlēt pagaidu rīcības komiteju — 5 personas. Visi klātesošie tam vienbalsīgi piekrita.

Par priekšsēdi ievēlēja saimnieku Lādzēnu, kuŗš jau agrāk vienbalsīgi bija izvēlēts par pagasta vecāko, bet ko komisārs amatā nebija apstiprinājis. Par priekšsēža vietnieku ievēlēja Kasparlauteru, mājas īpašnieces dēlu. Kā nākošais kandidāts es savu kandidātūru noņēmu. Atlikušajos trīs priekšnieka vietnieka amatos tad gribēja ievēlēt īstus bezzemniekus. Bet visi bezzemnieki savas kandidātūras noņēma. Tikai pēc ilgas kaulēšanās viens no Kruzes muižas graudniekiem piekrita un tika vienbalsīgi ievēlēts par rīcības komitejas priekšnieka vietnieku. Vairāk īstu bezzemnieku nevarēja pierunāt savas kandidātūras uzstādīt. Tie visi aizbildinājās ar nespēju savienot savu maizes darbu ar rīcības komitejas

darbu un uz pietiekamu atalgojumu no pagasta necerēja. Tā pēdējās divās priekšsēža biedra vietās ievēlēja vēl pa saimnieka dēlam.

Jaunajā rīcības komitejā bija ievēlēts tikai viens īsts bezzemnieks, kamēr vecajā pagasta valdē tādu bija divi. Bet jaunās rīcības komitejas sastāvs bija daudz inteliģentāks par vecās valdes sastāvu. Visas vēlēšanas notika vienbalsīgi un vienbalsīgi uzdeva jaunajiem amata vīriem tuvākā laikā izziņot vispārīgu pagasta sapulci pastāvīgas rīcības komitejas ievēlēšanai uz piecdaļīgās vēlēšanu formulas pamata. Pēc tam pagaidu rīcības komiteja pārņēma no agrākās valdes kasi, visus dokumentus un inventāru, par ko sastādīja un parakstīja attiecīgus dokumentus. Tā revolūcija uzvarēja Vecumnieku pagastā.

Jāatzīmē, ka Vecumnieku pagastā saimnieki un bezzemnieki satika labi. Kā zināms, cara laikā pagasta pārvaldes vēlēšanās no katriem desmit bezzemniekiem varēja piedalīties tikai viens. Apmēram mēnesi pirms katrām pagasta amatvīru vēlēšanām sasauca visu pagastā strādājošo bezzemnieku sapulci balsotāju izvēlēšanai uz pagasta pilnsapulci. Vecumniekos bija ap 1300 bezzemnieku, tātad varēja vēlēt 130 bezzemnieku pārstāvjus. Bet uz bezzemnieku sapulcēm sanāca tikai 30—40 dalībnieku, kuri visi tika uzskatīti par ievēlētiem. Pēc bezzemnieku sapulces protokolu nekavējoties vajadzēja nosūtīt komisāram, bet rakstvedis K. Šmits, aizbildinādamies ar darba daudzumu, to nekad nedarīja un atļāva pierakstīties par delegātiem uz pagasta pilnsapulci visiem bezzemniekiem ārpus saimnieku ģimenēm līdz pašai sapulces dienai. Tā parasti salasījās ap 100 bezzemnieku balsotāju. Bezzemnieki balsoja vienmēr vienprātīgi, kamēr saimnieku balsis skaldījās. Parasti uzvarēja tie kandidāti, kurus atbalstīja bezzemnieki. Šī iemesla dēļ vecās pagasta valdes gāšana un jaunās rīcības komitejas ievēlēšana 1905. gadā Vecumniekos nekāda savīļņojuma nerādīja. Bezzemniekiem, tāpat saimniekiem, bija stipri vienaldzīgi, kas tiek amatā ievēlēts.

Aiz ziņkārības iepazīties ar revolūcijas attīstību un vadošo revolūcijas darbinieku uzskatiem es sāku apmeklēt apkārtējo pagastu tautas sapulces, kas novembra mēnesī notika nepārtraukti.

Kaimiņu pagastā Vallē (vēlāk pārkristītā Taurkalnes pagastā) tautas sapulcē runāja Jānis Bankavs, vēlākais Tautas padomes un Latviešu pagaidu nacionālās padomes loceklis

un redzams Jaunsaimnieku partijas darbinieks. Bankavs bija dzimis Vecumniekos un kādu laiku strādājis Valles pagasta valdē par rakstveža palīgu, tādēļ vallieši Bankavu uzskatīja par savu cilvēku. Bankavs 1905. gadā dzīvoja Rīgā un grozījās revolūcionāru starpā. J. Bankava runas pamatdoma bija tā, ka 17. oktobra manifesta solījumi vēl nav likums. Tādēļ pilsoņiem jābūt vienotiem un gataviem cīnīties par manifestā solītajām brīvībām un tiesībām ar visiem iespējamiem līdzekļiem. Pret manifesta solījumu ieviešanu dzīvē jau gatavojoties uzstāties Baltijas muižnieki. Visos pagastos, arī valliešos jāorganizē stipra un labi apbruņota milicija tautas tiesību un izcīnīto brīvību aizstāvēšanai. Uz jautājumu, vai bezzemnieki iegūs zemi īpašumā, Bankavs deva „sālamānisku” atbildi: ja manifestā apsolītās tiesības muižnieki neatņems, tad bezzemnieki zemi dabūs, ja atņems, tad neviens zemi nedabūs. Tādēļ jābrunojas, jābūt modriem un sagatavotiem uzstāties pret katru pārsteigumu.

No sapulces Bankavs atbrauca man līdz uz Kliviem. Nākošās dienas rītā es viņu aizvedu uz Vecmuižas staciju atpakaļceļam uz Rīgu. Bankavs bija braucis uz sapulci pašu valliešu uzaicināts.

Sociāldemokrātu un Federatīvās komitejas darbību Bankavs stipri kritizēja. Federatīvās komitejas sastāvs neatbilstot šim laikam un šī laika vajadzībām. To viņš esot teicis vairākiem latviešu vadošiem sociāldemokrātiem, bet tie esot tik stipri ieņēmti ar saviem principiem, ka nemaz nepielaižot domu, ka varētu būt arī citādi ieskatī. Es Bankavu iepazīstināju ar savām domām par vajadzību tagad aizstāvēt demokrātiju un nevis tikai sociāldemokrātiju. Bankavs centās sacīdēt mani braukt viņam līdz uz Rīgu un iesākt cīņu par to, apsolidams savu nedalītu pievienošanos šādai cīņai. Es aizbildinājos ar saviem 17 gadiem, uzsvēru, ka tas ir drusku par maz, lai varētu citus mācīt un vadīt.

Vecumnieku pagastā lielā sapulcē ar abu dzimumu piedalīšanos izvēlēja pastāvīgu rīcības komiteju līdzīgā sastāvā, kāds bija pagaidu komitejā. Jaunā komiteja izziņoja lielu tautas sapulci stāvokļa noskaidrošanai. Par runātāju pieteica Maksimilianu Robežgruntnieku, vēlāko Rīgas apriņķa inženieri, toreiz Rīgas politehniskā institūta studentu, organizācijas „Zemgālija” biedru. M. Robežgruntnieka tēvs, mans kaimiņš, 12 gadu no vietas ieņēma Vecumnieku pagasta tiesas priekšsēža amatu, un iedzīvotāji, sevišķi bezzemnieki, viņu ļoti cienīja. Tas runātājam jau iepriekš nodrošināja zināmu cieņu un autoritāti apmēram tūkstoš personu lielajā sapulcē.

Robežgruntnieks runāja par revolūciju un demokrātiju. Revolūciju tautas taisa, lai tiktu pie labākas valdības — pie tautas valdības. Demokratiskās valstīs visi iedzīvotāji paši sev ievēl pagasta, apriņķa, pilsētu un guberņas valdes, parlamentus un republikās arī valsts prezidentus. Ievēlētās personas ik pēc 3—5 gadiem pārvēl, un pilsoņiem vienmēr ir tādi valdītāji, kādus viņi paši sev grib. Demokratiskās valstīs vienmēr stāv par brīvību, kārtību, likumību un visu pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā. Tāpēc pagastos, kur jau ievēlētās rīcības komitejas, visās lietās jāvalda labākai kārtībai, nekā tas bijis agrāk. Pagastā jārikojas nevis pēc komisāra rīkojumiem, bet pēc tautas gribas. Skolās jāievēro nevis kāda sveša tautskolu inspektora priekšraksti, bet bērnu vecāku griba. Baznīca šķīrāma no valsts un atstājama pašu draudžu ziņā. Valdībai jālikvidē tādas baznīcas iestādes, kā patronāti un konsistorijas, kas jauc draudžu dzīvi; tad visi baznīcas aizkārumi mītēsies. Bet arī revolūcijai jābūt nopietnai. Tā nedrīkst palikt smieklīga, kā tas vienā, otrā vietā noticis ar ķeizara bilžu dedzināšanu un skandalīem baznīcās. Revolūcija grib gāzt caru no troņa, nevis niekoties ar bilžu dedzināšanu. Mūsu visu tiešais uzdevums ir gādāt par stipru milīciju, lai visās lietās un vietās aizstāvētu pilsoņu tiesības, mieru un drošību. Kad Federatīvā komiteja aicinās uz pagastu kongresu, tad tur obligāti jāpiedalās, un kad aicinās uz apriņķa valdes vēlēšanām, arī tur neizstrūkstoši jāpiedalās. Vienotiem spēkiem mēs panāksim brīvību un tiesības ne tikai savā pagastā, bet visā Latvijā un visā Krievijā.

Pēc kupliem aplausiem sākās jautājums: vai demokrātiskā iekārtā bezzemnieki dabūs zemi? Uz to runātājs atbildēja noteikti — jā — paskaidrojot, ka bezzemnieki to grib un arī saimnieki to grib. Tas iztaisa tautas vairākumu, bet demokrātiskās valstīs iedzīvotāju vairākuma griba ir likums. Uz manu jautājumu M. Robežgruntnieks paskaidroja, ka viņš nerunājot Federatīvās komitejas uzdevumā, bet gan ar tās ziņu.

Stelpes pagasta tautas sapulcē runāja man labi pazīstamais Upenieks no Bauskas. Upenieks apsveica sapulces dalībniekus kā brīvas Latvijas pilsoņus un Latvijas brīvību plaši izcēla savā runā. Vācu baronu un krievu žandarmu vara ir salauzta. Revolūcija tiks izvesta līdz galam, un Latvija būs pilnīgi brīva tāpat kā Dānija vai Šveice, kas ir mazākas par latviešu apdzīvoto zemi. Ja Kurzemes hercogiste varēja pastāvēt vairāk nekā divsimt gadu, tad divreiz tik liela Latvijas republika vēl drošāk varēs pastāvēt. Visas privātmuižas tiks konfiscētas un kopā ar kroņa muižām sadalītas bezzemniekiem īpašumā jaunu saimniecību ierīkošanai. „Šinī pat vietā, kur mēs tagad stāvam,” teica Upenieks, „tiks uzcelts Stelpes pagasta kultūras nams.” Visi privātie meži tiks nodoti valsts īpašumā, bet bezzemnieku apgādāšanai ar zemi būs brīvas

Latvijas pats pirmais darbs. Neviens bezzemnieks lai neklausās uz sociālismu, ko sludina Rainis—Pliekšāns, kas pats cēlies no Stelpes Pliekšānu mājām, bet tagad, savas tēvutēvu mājas aizmirsis, sludina sociālismu. Tāda mācība varbūt der krieviem un vāciešiem, kas paraduši dzīvot sādžās, bet neder latviešiem, kas katrs pats grib iegūt „savu kaktiņu, savu stūrīti” zemes. Nobeidza savu runu Upenieks ar aicinājumu cīnīties par Latvijas brīvību arī uz priekšu, tāpat kā to dara visas citas Krievijā dzīvojošas tautas: somi, igauņi, poļi, leiši, tatāri, ukraiņi, baltkrievi un citi. Tad uzvara pār Krievijas carismu būs droša.

Brukņas pagasta tautas sapulcē uzstājās kāds runātājs, sūtīts no Federatīvās komitejas, kā to viņš pats savā runā apliecināja. Runātājs asi nokritizēja muižniekus, krievu policistus un mācītājus. Izlirzādams gaŗi un plaŗi jauno rīcības komiteju uzdevumus, runātājs seviŗķi uzsvēra stipras milicijas nepiecieŗamību, jo „revolūcija vēl nav beigusies”. Vēl strādniekiem jāsalauŗot reakcijas vara lielajās pilsētās: Rīgā, Jelgavā un Liepājā. Miliŗiem jāorganizēties un jābruņojies cik labi vien iespējams. Uz pirmo Federatīvās komitejas aicinājumu miliŗiem jānododoties uz Rīgu palīgā atbrīvot mūsu pirmo lielpilsētu no reakcionārajiem cara kalpiem.

Vēl runāja vietējās Rīcības komitejas priekŗsēdis, pazīstamais homeopats Œimiņŗ, vēlākais Bauskas rajona Latvijas zemnieku savienības priekŗnieks. Œimiņŗ asos vārdos nokritizēja muiŗniecības politiku, nosodīja apriņķa, komisāra, tautskolu inspektora un konsistorijas rīcību. Gala vārdā Œimiņŗ paziņoja, ka Brukņas milicija uz pirmo aicinājumu ieradīsies Rīgā palīgā gāzt reakcionāro varu.

Mīsas pagastā runāja kāds sociāldemokrātu partijas biedrs, kuŗŗ sapulci plaŗi iepazīstināja ar sociālistismu un paskaidroja, ka sociāldemokratija ir brīvības un darba ļauŗu partija. Visiem kalpiem un progresīviem saimniekiem jāpievienojas Œai partijai cīņā par izsūcēju un reakcionāru varas lidvidēŗanu. Runātājs apgaismoja arī krievu proletāriāta cīņu par revolūciju Pēterburgā un Maskavā. Jaunās rīcības komitejas uzdevumu starpā arī Œeit runātājs uzsvēra stipras milicijas vajadzību, lai visādos apstāklos spētu aizstāvēt un nosargāt revolūcijas iekāŗojumus. Kāds sapulces dalībnieks, tāpat kā citās vietās, uzstādīja jautājumu par bezzemnieku apgādāŗanu ar zemi. Runātājs atbildēja, ka Œo jautājumu izŗķirs pati tauta caur saviem brīvi vēlētiem pārstāŗjiem. Sociāldemokrāti stāvtot par tādu lauksaimniecības izkārtojumu, kas dibinās uz zinātnes pamatiem, kur visus smāgos darbus padara maŗinas un strādniekam paliek tikai Œo maŗinu vadīŗana. Tas esot iespējams vienīgi valstij piederoŗās lielsaimniecībās.

Vēl es apmeklēju tautas sapulces Iecavā un Vecsaulē. Runas bija dažādas, bet jaunu neko nedeņa, izņemot Iecavu, kur runātājam pārmeta sarunu vešanu ar veco varu (gubernatoru), kas rīcības komitejām bija noliegta.

Iespaidis no tautas sapulcēm man nebija labs. Visi runātāji, nākdami no demokratiskām aprindām, uzsvēra stipru milicijas spēku vajadzību, bet tanī pat laikā pauda pilnīgu neskaidrību un izvairījās runāt par revolūcijas tālākās attīstības iespējām. Dažiem runātājiem likās, ka revolūcija jau izcīnīta un brīvība sasniegta. Citiem, turpretim, vecie varas vīri un niknas cīņas stāvēja acu priekšā. Citiem atkal šķita, ka jācīkstāvis manifestā apsolutās reformas, lai reakcionāri tās neatņem. Problēmu par revolūcijas turpmāko attīstību pašā Krievijā un citās cittautesu provincēs neskāra neviens runātājs. Līdz ar to visas runas palika it kā gaisā karājoties. Saucieni par cara patvaldības gāšanu un Krievijas satversmes sapulces sasaukšanu izklausījās nepārliciešīgi. Reālāk varbūt būtu bijis runāt par mums aizsniedzamo gubernatoru gāšanu, bet to neviens runātājs neapgaismoja. Noteikta plāna par tālāko rīcību nesniedza neviens runātājs un, spriežot pēc laikrakstiem, tāda plāna nebija arī Federatīvai komitejai, kas pretendēja uz revolūcijas vadību.

Tādu neskaidrību uz laukiem stiprināja lielās tautas sapulces Rīgā pēc 17. oktobra manifesta pasludināšanas. No vienas puses, laucinieki šīs sapulces saprata kā prieka izpausmi par revolūcijas sasniegumiem, līdzīgi tam, kā to rakstīja Pēterburgas un Maskavas liberālā prese, sevišķi izceldama dzelzceļniekus, pasta ierēdņus un telegrafistus kā izšķirīgus reakcijas varas salauzējus. No otras puses, Rīgas sapulču runas, strīdi ar gubernatoru un citas revolūcijas parādības liecināja par pretējo. Tās rādīja, ka galvenā noteicēja dzīvē vēl joprojām ir vecā vara, pie kuŗas ar dažādiem lūgumiem un prasībām griežas pati revolūcijas vadība. To redzot, zemnieki nesaprata: ko tālāk darīt? Vai pēc 17. oktobra manifesta cīņa par revolūciju jāizbeidz, vai ne? Ja cīņa nav jāizbeidz, tad kādēļ no centra, no Federatīvās komitejas nenāca nekādi konkrēti norādījumi, kas jādara tālāk. To neteica arī neviens runātājs. Sadursmēm, kas notika starp revolūcionāriem un policijas—žandarmērijas spēkiem visās vietās bija lokāls gadījuma raksturs. Nevienā vietā sadursmes nenotika pēc plāna, iepriekš izstrādātā secībā. Centrālas un organizējošas rokas visā revolūcionārajā darbībā nekur nemanīja.

Kā uz pirmo plašāka rakstura autoritāti, kas varētu dot skaidrību un vadību revolūcijas tālākā attīstībā, cerēja uz

skolotāju kongresu, kas sanāca 10. novembrī. Skolotāji revolūcionārā darbā 1905. gadā ieņēma ļoti redzamu vietu, un no viņu kongresa visa zeme gaidīja svarīgus lēmumus revolūcijas turpmākās gaitas noskaidrošanā. Diemžēl, tas nenotika. Skolotāju kongress, būdams pilnīgā sociāldemokratu iespaidā, revolūcijas turpmākās attīstības noskaidrošanai maz ko deva, ja par lielu ieguvumu neskaita partejiski politisko rezolūciju, ka skolotājiem par brīvību jācinās sociālistu rindās.

Skolotāju kongress aprobežojās ar tīri profesionāliem jautājumiem: jaunas skolu programmas izstrādāšanu, mācību pasniegšanu latviešu valodā, reliģijas izmešanu no mācību plāna, tautskolu inspektoru neatzišanu u.t.t. Tās visas bija labas lietas, bet tas nebija galvenais, ko latvieši no kongresa gaidīja. Ar revolūcijas kardināliem jautājumiem un revolūcijas vadības organizēšanu visā Latvijas mērogā, ar revolūcijas spēku analīzi, sazinoties ar citām revolūcionārām organizācijām Krievijā, ar revolūcijas turpmākās attīstības plānošanu kongress nemaz nenodarbojās. Kongresā skolotāji nebija vairs revolūcionāri cīnītāji, kādi tie bija savās darba vietās, bet nostājās kā profesionāli paīdagogi, kas sprieda un rīkojās tā, it kā revolūcija būtu jau uzvarējusi un skolotājiem revolūcijas ieguvumi tika būtu jāievēd dzīvē, cik tālu tie attiecas uz skolu. Neskarti palika visi taktiskie jautājumi: kādā ceļā, kādiem līdzekļiem un kādā pakāpenībā likvidējami vēl palikušie carisma atbalsta punkti Latvijas lielākās pilsētās. Nožēlojamā kārtā brīvas Latvijas prasība kā revolūcijas gala mērķis tika noraidīta.

Skolotāju kongresa rezolūcijas bija pirmā vilšanās daudziem pārliecinātiem revolūcionāriem, jo taisni skolotāji pēc savas toreizējās ievirzes ieņēma redzamāko vietu revolūcionāro cīnītāju starpā, no viņu kongresa gaidīja skaidrību par turpmāko nostāju: vai ar cara manifestā solītiem reformām pagaidām jāsamierinās, vai jācinās tālāk par cara gāšanu? Uz šo kardinālo, visu zemi interesējošo jautājumu, kā zināms, skolotāju kongress nekādu atbildi nedeva un vispāri nedeva nekādus norādījumus tālākai rīcībai.

No Vecumnieku pagasta skolām kongresā piedalījās skolotājs Ivanovskis. Ātgriezies no kongresa, Ivanovskis informēja vietējos sabiedriskos darbiniekus par kongresa norisi ar piezīmi, ka laika trūkuma dēļ kongress varējis izlemt tikai tiešos skolu jautājumus, ko izvirzījusi revolūcija, kamēr plašākie jautājumi atstāti pašvaldību kongresam, kuŗam tie arī vairāk piekritot.

Pēc skolotāju kongresa es sāku saņemt no saviem paziņām pagastu rīcības komitejās un citās vietās uztrauktas vēstules par tiem pašiem jautājumiem. Neredzēdami nekāda

bruņota spēka revolūcijas pusē, vairāki rakstītāji pauda pesimismu un ieteica tālāku cīņu ar valdību izbeigt un pāriet uz gatavošanos Valsts domes vēlēšanām.

Gatavojoties uz pašvaldību kongresu, vecumniekos visi šie jautājumi tika pārrunāti dažādās šaurākās grupās. Nevar būt nekādu šaubu, ka citur tas notika tāpat. Uz šo pārrunu pamata rīcības komiteja saviem delegātiem deva sekojošus ieteikumus: 1. Revolūcijas turpināšanas vai pārtraukšanas jautājumā piekrist ridzinieku (Federatīvās komitejas un sociāldemokratiņas) ieskatiem, jo tiem šie apstākļi labāk pārredzami. 2. Ja revolūciju turpināt, tad prasīt Latvijai „brīvību līdz galam” un revolūcijas vadību nodot īpašai Brīvības komitejai, kas sastāvētu no visu apriņķu un lielo pilsētu rajonu pārstāvjiem. 3. Ja revolūciju pagaidām pārtrauktu vai uzskatītu par izbeigtu, tad visiem līdzekļiem aizstāvēt manifestā apsoltās brīvības un to izziņot vispārīgai zināšanai ar īpašu „Tautas manifestu” un uzaicināt vietējos varas organus respektēt šīs tautas prasības. Par delegātiem uz kongresu rīcības komiteja izraudzīja priekšsēdi Lādzēnu un bezzemnieku pārstāvi, kuŗa vārdu es neatceros.

Pašvaldību kongress notika Rīgā, 17. novembrī. Lādzēna atgriešanos no kongresa mēs, vairākas personas, sagaidījām pie rakstveža Krišjāņa Šmita ar lielām urravām. Saprazdams mūsu ziņkārību, Lādzēns jau nākdams durvis paziņoja: „Es esmu atgriezies no kongresa tikpat gudrs kā aizbraucu.” Lādzēns sarunājies privāti ar kongresa rīkotājiem un vadītājiem par Latvijas patstāvības prasību. Rīgas kungi teikuši, lai tādu prasību neuzstāda, jo tā runājot pretī revolūcijas mērķiem. Kad kongresā šis jautājums tomēr pacelts, sociāldemokrati asi nokritizējuši brīvas Latvijas prasību. No sapulces atskanējuši citu to pašu aprindu saucieni: pietiek, pietiek. Vairāk nerunāt, nobalsot! Balsošanā ar lielu balsu vairākumu Latvijas autonomijas prasība noraidīta. Vispārīgi kongress bijis pilnīgā sociāldemokratu iespaidā. Runāt jau drīkstējuši visi, izņemot A. Niedru, bet sociāldemokrati bijuši separāti organizējušies un lielā neiecietībā uzstājušies pret katru delegātu, kas nerunājis viņiem pa prātam. Ārī priekšlikumu par revolūcijas vadības nodošanu īpašai pašvaldību komitejai sociāldemokrati apkaŗojuši un noraidījuši. Agrārjautājums un bezzemnieku apgādāšana ar zemi nemaz neesot kongresā apspriesta. Jautājums par revolūcijas turpmākām izredzēm palicis nenoskaidrots, bet patiesībā izredzes esot vājas. Labi, ja varētu noturēt to, kas 17. oktobra manifestā solīts. Pašvaldību lietu kārtošānai nodibināts birojs, kuŗā esot tikai sociāldemokrati. Birojs tuvākā laikā izlaidīšot paskaidrojumu par politisko stāvokli. No sarunām ar daudz citiem delegātiem Lādzēns pārliecinājies, ka liela daļa delegātu ar revolūcijas

vadību un sociāldemokratu uzkundzēšamos zemniekiem palikuši neapmierināti. Droši varot pieņemt, ka nākošā pašvaldību kongresā — ja pie tāda vēl nonāksot — aina būsot citāda.

Pēc dažām dienām saņemtajos laikrakstos bija iespiesti visi pašvaldību kongresa lēmumi. Tāpat kā skolotāju kongress, arī šis kongress bija aprobežojies ar šauru programmu, kas nepārsniedza pagasta robežas, ja neskaita trafarēto frazi par Krievijas satversmes sapulces sasaukšanu. Tomēr politiskā stāvokļa novērtējumā kongress kādu skaidrību bija mēģinājis ienest. Kongress atzinis, ka valdība arī pēc 17. oktobra manifesta nerikojas pasludināto brīvību garā, bet turpina apspiest iedzīvotājus tāpat kā pirms manifesta. No tā pats no sevis rodas slēdziens, ka pret šo valdību jācīnās. Tādos apstākļos „latviešu zemniekiem pašiem jānodibina jauna pašvaldības iekārta”.

Kongresa lēmumu par jauno pašvaldības iekārtu laikam bija domāts attiecināt tikai uz rīcības komitejām, bet formāli tas nebija nekur teikts. Sevišķi, ja ņem vērā, ka jēdziens par „pašvaldības iekārtu” rezolūcijā nebija ierobežots ne ar pagastu, ne ar apriņķi, ne ar guberņu, tas turpmākā revolūcijas attīstībā varēja tikt izlietots kā visas Latvijas pašvaldības prasība.

REVOLŪCIJAS SAKAUŠANA

Novembra beigās Bauskas apriņķa austrumu daļu pārsteidza oriģināla vēsts: melnā sotņa nāk! Klivos šo ziņu atveda kāds lopu tirgotājs, braukdams no Jaunjelgavas. Stāstītājs pats savām acīm redzējis, kā melnā sotņa nodedzinājusi Skrīveņu muižas pili, kas izcēlās ar skaistu architektūru un no Jaunjelgavas kalna bija labi saskatāma.

Avīzes par šādu notikumu vēl neko neziņoja, bet pie tā jau visi bija kaŗa laikā pieraduši, ka par valdībai nepatīkamām lietām un nepatīkamiem notikumiem laikraksti neraksta. Stāstītājs vēl papildināja savus novērojumus ar to, ka pēc Skrīveņu pils nodedzināšanas melnā sotņa sākusi celties pāri Daugavai un iešot uz Bausku Rundāles pili dedzināt. Tā bija neparasta, nesaprotama un uztraucoša ziņa. Kaimiņmāju, Laukadūru, rentnieks jūdza zirgu, lai nekavējoties brauktu uz 33 kilometri attālo Jaunjelgavu un izpētītu, kas tā tāda melnā sotņa ir, cik liela tā ir un uz kuriem tā virzās.

Nākošajā dienā, atgriezies no sava ceļojuma, braucējs pastāstīja sekojošo: Kokneses barons ar saviem muižas ļaudīm, pa daļai apbruņotiem, ieradies Skrīveņos, lai reizē ar Skrīveņu baronu, viņa ģimeni, kalpotājiem un policistiem, kopā kādas 40 personas, dotos uz Rīgu. Apkārtējās rīcības komitejas negribējušas baronu un viņu līdzbraucēju pulku — kuŗu sākuši saukt par „melno sotņu” — uz Rīgu laist. Kaut

kur aiz Rembates notikusi sadursme, ieroči vāciešiem atņēmti, un braucēji paši arestēti. No Rīgas uzaicināti sociāldemokrātu centrālkomitejas locekļi izšķirt jautājumu, ko darīt tālāk. Atbraukušie soc. demokrāti aizdedzinājuši Skrīvermuižas pili un sagūstītos vācu bēgļus aizveduši uz Koknesi tiesāšanai. Stāstītājs pats aizbraucis uz Skrīveriem, apskatījis nodegušās pils drupas, sarunājies ar vietējiem iedzīvotājiem, kas vēl apgrozījušies drupu tuvumā, un guvis iespaidu, ka apcietinātos Koknesē nošaušot. Pēc stāstītāja ieskatiem, tas, kas noticis Skrīveros, esot patvaļīga dumpinieku rīcība, kuŗa ne pie revolūcijas uzvaras, ne pie cita kāda laba gala nevarot vest. Viens pats krievu armijas pulks esot stiprāks nekā visi latviešu miliči kopā. (Sagūstīto vāciešu lietas kārtošana no soc. demokrātiem A. Buševica un J. Jansona saziņā ar baronu Rozenu bija zināma arī Latvijas neatkarības laikā, bet ka Skrīveru muižas pili nodedzinājuši Felikss Cielēns un Mārtiņš Āntons, to mēs uzzinām tikai 1962. gadā. Skat. F. Cielēns, Laikmetu maiņā, I. sējums, 208. lapp.)

Skrīveru pils nodedzināšana bija ļoti satraucoša ziņa. Tā nozīmēja, ka blakus revolūcijai par cara patvaldības gāšanu sākās arī pilsoņu karš pret muižniecību. Lidzšinējā Federatīvās komitejas politika par privātīpašumu — arī muižu — sargāšanu, acīm redzot, bija atmesta, neatkarīgi no tā, kas būtu dedzinātāji. Ko tas varēja palīdzēt reformu nodrošināšanā vai cara patvaldības gāšanā? Neko! Krievijā, jeb kā toreiz teica Iekšskrievijā, pilsētu strādnieku streiki pēc 17. okt. manifesta pasludināšanas bija izbeigušies un uz laukiem zemnieku nemieri stipri saplakuši. „Birževije Vedomoski” atklāti rakstīja par soda ekspedīciju gatavošanu Baltijas revolūcionāru nomierināšanai. Vai tādā situācijā muižu dedzināšana neoda pēc īstas provokācijas, lai muižnieki drīzāk sagaidītu senilgotos stipros militāros spēkus un varētu asiņaini izrēķināties ar revolūcionārajiem latviešiem?

Kad es dienu vēlāk ierados Vecumnieku pagasta kancelejā, rīcības komitejas sēde bija beigusies. Komitejas locekļi un vēl kādi apmeklētāji, kas gadījumā pēc tur bija klāt, satraukti debatēja par muižu dedzināšanu, ko pasākuši revolūcionāri pretēji pašvaldības kongresa lēmumiem. Vecumnieku rīcības komiteja nolēmusi no tādas darbības norobežoties. Komitejas priekšsēdim uzdots nekavējoši braukt uz Rīgu un Pašvaldību birojā noskaidrot, kādam nolūkam muižu dedzināšana notiek, jo kongress tādu rīcību nav paredzējis. Pēc atgriešanās no Rīgas Lādzēns informēja, ka ne Pašvaldību birojs, ne soc. demokrātu centrālkomiteja, ne Federatīvā komiteja muižu dedzināšanu neatbalsta, un nevienai no šīm iestādēm ar dedzinātājiem neesot nekāda sakara. Patiesībā, kā

mēs to redzējām iepriekš, stāvoklis bija citāds. Skrīveņu muižas dedzināšanā aktīvu dalību bija ņēmis Federatīvās komitejas loceklis F. Cielēns, 18. gadu vecs jauneklis.

Ļeņingradā, resp. Pēterburgā, 3. decembrī valdība apcietināja Pēterburgas strādnieku vadošo iestādi, Strādnieku deputātu padomi sēdes laikā pilnā sastāvā. Atbildot uz to un arī lokālu iemeslu dēļ Maskavas strādnieki uzsāka streiku un bruņotu sacelšanos. Tam sekoja Latvijas sociāldemokrati aiz solidaritātes un arī vietējo iemeslu dēļ, oficiāli izsludinot ģenerālstreiku, bet neoficiāli uzsākot pilsoņu karu zem bruņotas sacelšanās nosaukuma.

Patiesībā visu revolūcijas spēku plānveidīga organizēšana pārņemt varu tautas rokās lielākās Latvijas pilsētās, t.i. bruņotas sacelšanās organizēšana pret atlikušajiem cara valdības centriem jau sen bija vajadzīga. Aizraujoties ar lielajām demonstrācijām Rīgā, tā bija nokavēta un nesagatavota. Ar Skrīveņu muižas pils nodedzināšanu un baronu sagūstīšanu revolūcija Latvijā apzinīgi bija ievadīta jaunā posmā. No cīņas pret patvaldību un par satversmes sapulci, vai, mazākais, par 17. oktobra solījumu nodrošināšanu, Latv. sociāldemokrati demokrātisko politisko revolūciju pārvērtā sociālā revolūcijā, cīņā pret muižām un muižniekiem, ar ko ne caru no troņa varēja nogāzt, ne satversmes sapulci sasaukt, ne manifestā izsludinātās reformas nodrošināt.

Līdz šim Federatīvā komiteja un Soc. dem. partija visām pagastu rīcības komitejām bija devusi stingrus, visiem saprotamus norādījumus par muižu, visu to piederumu: lopu, mežu, ražas u.t.t. sargāšanu. Bet novembra beigās un decembra sākumā, pretēji pašvaldības kongresa lēmumiem, tā pilnīgi nesagatavota pa kaklu un galvu visneizdevīgākā momentā no politiskas revolūcijas metusies sociālā pilsoņu karā, cenšoties to piedēvēt zemniekiem. Tā bija visrupjākā kļūda. Ar spriguliem, dakšām, medību bisēm, pāris simts revolveriem un dažām desmit šautenēm nevarēja cīnīties pret armiju, kā to lietišķi bija izskaidrojis pat tāds „lietpratējs” kā Laukadūres rentnieks, bijis cara armijas dižkareivis.

Streikus un sacelšanos Maskavā valdība drīz apspieda. Latviešu soc. dem. to neņēma vērā un neievēroja krievu biedru, kā arī dzelzceļnieku atteikšanos streikot pret soda ekspedīciju pārvadāšanu uz Baltiju. Latvijas revolūcijas vadība nesagatavoto bruņoto sacelšanos turpināja, pievienojot tai klāt vēl pilsoņu karu.

Rīgā, sākot ar decembri, pēc kara stāvokļa ieviešanas, policija demonstrantus sāka gaiņāt un neatļautu sapulcēšanos pārtrauca.

Provincē sociāldemokratu ievadītā bruņotā sacelšanās turpinājās. Viena no pirmajām sociāldemokratu organizētām plašākām sadursmēm ar policijas spēkiem un žandarmēriju

notika Kuldīgā 10. decembrī, kur revolūcionāri divas dienas turēja pilsētu savās rokās, pēc kam tika atsisti. Bija daži nošautie.

Pāris dienas vēlāk, pēc Kuldīgas cīņām, 13. decembrī asa sadursme revolūcionāru un vecās varas starpā notika Tukumā. Kritušie un ievainotie šeit sniedzās vairākos desmitos. Pēc divām dienām, neskatoties uz savu varonību, arī šeit nesagatavotie revolūcionāri bija spiesti padoties no Jelgavas atsūtītai kaņaspēka vienībai.

Talsos nesagatavoti revolūcionāri asiņainā sadursmē pārņēma pilsētu savā varā 17. decembrī, bet, neskatoties uz savu varonību, bija spiesti padoties nākošā dienā no Jelgavas atsūtītai žandarmu rotai.

Visilgāk — vairākas nedēļas — revolūcionāri turēja savās rokās Rūjienas ciemu, kur beidzot tāpat bija spiesti padoties armijas pārspēkam.

Mazākas sadursmes revolūcionāru un žandarmu starpā notika arī daudz citās vietās. Vairāk nedēļu ilgs kaņš risinājās Aizputē. Paralēli cīņai ar valdību risinājās muižu dedzināšana, ko vadīja visādi sociāldemokrātu partijas aktivisti, pierakstot šādu darbību zemniekiem.

Līdz decembra vidum latviešu revolūcionāri bez kopīga plāna bija varonīgi cīnījušies daudz asiņainās sadursmēs ar bargākiem sodiem, pēc normāla tiesas procesa, neaizkaņot sadursmi ar Skrīvermuižas baronu Siversu starp Rembati un Lielvārdi, kur cīņa beidzās ar kompromisa izlīgumu.

Ne streiki, ne ieroču pielietošana pret valdības spēkiem decembra cīņās nekādus panākumus nebija devuši. Ar nemieriem bija paspējuši tikt galā vietējie cara pārstāvji. Pēc soda ekspedīcijām ar tiesībām pārmācīt vietējos iedzīvotājus, neievērojot nekādus personas aizsardzības likumus, vairs nebija nekādas vajadzības.

Godīgi rikojoties, cars tagad varēja sodīt visus vainīgos ar bargākiem sodiem, pēc normāla tiesas procesa, neaizkaņot tos, kas nebija nekā noziegušies. Bet cars un valdība šo pašsaprotamo eiropisko tiesību principu neievēroja. Tā sakot, sava prieka un Baltijas baronu politikas dēļ cars Baltijas soda ekspedīcijas vadoņiem atļāva iedzīvotāju sišanu, spīdzināšanu un nošaušanu, skolu un biedrības namu iznīcināšanu, lauku māju dedzināšanu — nenesot par to nekādu atbildību. Mežonīgākie soda ekspedīciju vadītāji, kas nevairījās no sirmgalvju, bērnu un sieviešu mocīšanas un slepkavošanas, bija sekojošie krievu un vāciešu nelieši: Ziemeļlatvijā ģenerālis Orlovs, Rīgas un Cēsu apriņķos ģenerālis Meinhards, Jelgavas rajonā ģen. Jevreinovs, Tukuma un Talsu apriņķos ģen. Nepeņins, Lejaskurzemē ģen. Porošins, bet gar Daugavas krastiem no Rīgas līdz Daugavpīlij ģen. Vents. Rīgas pilsētā, kur bija daudz ārzemju firmu un darbojās ārzemju konsuli,

soda ekspedīcijas nelaida — to paturēja gubernātors Zvegincevs savā ziņā.

Formāli visi soda ekspedīciju vadītāji skaitījās pakļauti Baltijas ģenerālgubernātoram Sologubam, bet faktiski tie rīkojās pēc vācu baronu norādījumiem, kas kā oficiāli „goda policisti” bija piekomandēti katrai soda ekspedīcijas militārai vienībai, sākot ar vadu. Ja kāds virsnieks tā nerīkojās kā „goda policists” prasīja, vainīgos nespīdzināja un mājas nededzināja, kā tas, piemēram, bija Tukumā, tad uz attiecīgā raporta Nikolajs II pats ar savu roku uzrakstīja: „Vajadzēja nodedzināt visu pilsētu.” Tas rādīja, ka krievu cars Latvijā nerīkojās kā savā valstī, bet kā ienaidnieka zemē.

Dažbrīd likās, ka revolūcijas vadoņi Rīgā nav nemaz skaidrībā, kas pēc soda ekspedīciju ierašanās uz laukiem īsti notiek. Par to, cita starpā, liecināja Federatīvās komitejas, sociāldemokrātu centrālkomitejas un Pašvaldības biroja 21. decembrī pieņemtais uzsaukums latviešu tautai. Šinī dokumentā lasāma tāda fraze: „Ceļā atpakaļ mums vairs nav, un mēs neatkāpsimies!” Ievērojiet šeit izteicienu „mēs neatkāpsimies”. To sociāldemokrātiskā revolūcijas vadība rakstīja nedēļu pēc tam, kad revolūcija Latvijā bija sākuta. Šī dokumenta iespaidā daudzi vietējie revolūcijas ideālisti, galvenā kārtā skolotāju un pašvaldību kongresu delegāti, bruņnieciski klausīja uzsaukumam, nemēģināja glābties un palika savās vietās, kamēr soda ekspedīciju varas vīri pēc „goda policistu” norādījuma tos aplasīja kā cāļus. Vecumnieku un daudz citas Bauskas apriņķa rīcības komitejas pēc šī famozā raksta saņemšanas nodeva visas darīšanas vecajām pagasta valdēm un savu darbību izbeidza, ko pēc 8. decembra ģenerālgubernātorā rīkojuma nebija darījušas.

REVOLŪCIJAS UN TĀS VADĪBAS NOVĒRTĒJUMS

Visā 1905. gada kustībā saskatāmi divi posmi. Pirmais posms līdz 1905. gada 17. oktobra manifesta izsludināšanai un otrs posms no 17. oktobra līdz soda ekspedīciju iebrukumam.

Pirmajā posmā Sociāldemokrātu partija ar proklamācijām, slepenām sapulcēm, dievkalpojumu traucējumiem un atkārtotiem streikiem plašos apmēros gatavo latviešu zemi un tautu revolūcijai. Sociāldemokrātu partija nemeklē sadarbību un saprašanos ar demokrātiskām nesociālistu grupām, bet uz piedalīšanos revolūcijā aicina visus progresīvos pilsoņus. Pirmajā vietā soc. demokrātiem stāv pilsētu strādnieku šķiras saimnieciskās prasības, vērstas pret darba devējiem, otrā vietā politiskas prasības pēc cara patvaldības gāšanas, Krievijas satversmes sapulces sasaukšanas un pilsonisku brīvību iegūšanas. Ne brīvas Latvijas prasības, ne brīvas latviešu

kultūras attīstības, ne bezzemnieku apgādāšanas ar zemi, kas varētu patiesi piesaistīt revolūcijai visus progresīvos spēkus, soc. demokrati neprasa. Pāri visām lietām vajadzīga Krievijas satversmes sapulce — tā izšķirs visus jautājumus. Tā pateiks arī to, kas derīgs un labs latviešiem, resp. latviešu strādniekiem.

Iekškrīvijā revolūcijas gatavošana iet pa citu ceļu. Saimnieciskās strādnieku šķiras prasības 1905. gada vasarā tur atbīdītas otrā vietā. Pirmajā rindā izvirzītas politiskas prasības, par kužām iestājas visu demokrātiski politisko novirzienu pilsoņi un jaunorganizētās strādnieku deputātu padomes. Cīņā par patvaldības gāšanu Krievijas strādnieku deputātu padomes šīn laikā atrod sadarbošanās iespējas ar zemniekiem, inteliģenci, progresīvām zemstēm, pilsētām, studentiem, ierēdņiem. Pēc Japānas—Krievijas miera līguma noslēgšanas 6. augustā, revolūcijas gatavošanā Krievijā vadošo vietu pakāpeniski iegūst demokrātiskā pilsonība. Šīs pilsonības iespaidā vispārējā streikā izšķirīgo vārdu neteic vis fabriku strādniecība, bet dzelzceļnieki, pasta ierēdņi un telegrafisti, lielā vairākumā „spožo uzpleču valkātāji”. Atstāts bez satiksmes un sazināšanās ar saviem gubernātoriem un ģenerāļiem, cars piekāpjās un 17. oktobrī izsludina politiski svarīgo manifestu.

Ar strādnieku šķiras prasībām vien, bez pasta, dzelzceļa un telegrafa streika ar noteikti politiskām prasībām — cars nekad nebūtu piespiests piekāpties. Tādēļ arī tūlīt pēc 17. oktobra varēja dzirdēt runājam, ka visai sociāldemokratu kustībai un aģitācijai pret kapitālistiem un baznīcu — cara valdības piespiešanās uz 17. okt. piekāpšanos nav bijis nekādas nozīmes. Cara manifestu panācis grafs S. Vite, piespiests no pasta, telegrafa un dzelzceļa ierēdņiem. Tāda apstākļu interpretācija neliekas būt pilnīgi pareiza. Ja strādnieki nebūtu streikojuši un strādnieku deputātu padomes Krievijā, sociāldemokrati Baltijā, Polijā, Kaukazā nebūtu tos aktivizējuši revolūcionārā garā, tad satiksmes ministrijas ierēdņi, kas lielā vairumā bija „baltapaklišu valkātāji”, diezin vai būtu iedrošinājušies Japānas—Krievijas miera līguma dēļ vien piedalīties politiskā streikā un uzstādīt caram revolūcionāras prasības. Tas varēja notikt tikai vispārīgā revolūcionārā atmosfērā. Ka šīs revolūcionārās atmosfēras radīšanā arī latvieši savu daļu upuru nesuši, tas pilnīgi saprotams un atbilstošs. Katrā ziņā latviešu tauta savā īpatnējā veidā sociāldemokratu vadībā līdzīgi citām Krievijas tautām ņēma aktīvu līdzdalību 17. oktobra manifesta izcīnīšanā, neskatoties uz lielajiem upuriem, kas tai Baltijas feodālās iekārtas dēļ bija jānes. Nacionālo mērķu un agrārās reformas prasības šīn cīņā gan nebija, bet 17. oktobra manifesta sasniegšanā šīs prasības arī nebija svarīgas.

Tādēļ sociāldemokrātu vadība revolūcijas pirmajā posmā jāatzīst par lietderīgu un pareizu.

Citāds ir sociāldemokrātu stāvoklis revolūcijas pēdējā posmā, pēc 17. oktobra manifesta izsludināšanas.

Manifests apsolīja tautai vēlētu Valsts domi, bez kuŗas piekrišanas neviens likums nevarēja stāties spēkā. Manifests paredzēja pilsoņiem sapulču brīvību, sirdsapziņas brīvību, personas un dzīvokļa neaizsakaŗamību. Valsts budžets bija jāapstiprina Valsts domei. Tās visas bija svarīgas tiesības.

No pilnīgas demokrātijas tomēr daudz kā trūka. Valsts domes locekļu vēlēšanas nebija vielīdzīgas, tiešas, vispārīgas. Izpildu varas aparāta (valdības) sastādīšanu un kontrolēšanu cars paturēja neierobežoti savās rokās. Ja bez Valsts domes piekrišanas neviens likums nevarēja stāties spēkā, tas nenozīmēja, ka caram bija jāpiekrit visiem Valsts domes pieņemtiem likumiem.

Ap manifestu pēc tā publicēšanas izcēlās plašas debātes. Bija apmierinātie un neapmierinātie. Pilsoņu lielākā daļa samierinājās ar sasniegto un revolūcijas turpināšanu ar streikiem un demonstrācijām pārtrauca. Tie iestājās par tālāku reformu izcināšanu caur Valsts domi.

Sociālistu starpā izraisījās krasas pretrunas. Kreisie sociāldemokrāti (komūnisti) un kreisie sociālvēlucionāri nostājās pret manifestu un prasīja revolūcijas turpināšanu līdz cara gāšanai līdzšinējā garā ar streikiem, demonstrācijām un eventuālu ieroču lietošanu. Un šeit nu sākas mūsu sociāldemokrātu kļūmīgā politika revolūcijas otrā posmā pēc 17. oktobra manifesta pasludināšanas.

Klāt bija laiks, kad arī Federātiŗvai komitejai un sociāldemokrātu centrālkomitejai vajadzēja parādīt krāsu un ieņemt stāvokli: vai samierināties ar manifesta solījumiem, censties tos nodrošināt un vēlucionāras cīņas turpināšanu līdzšinējā veidā pārtraukt, kā to darīja visa demokrātiskā Krievija, vai iet kopā ar lieliniekiem — komūnistiem un turpināt streikus, demonstrācijas un ielu cīņas līdz revolūcijas galīgai uzvarai, t.i. cara gāšanai no troņa un satversmes sapulces sasaukšanai. Nevarēdami izšķirties, revolūcijas vadītāji Latvijā sāka miņāties uz vietas. Rīgā streikus nepārtrauca, rīkoja plašas sapulces. Pieņēma rezolūcijas, kuŗas nekādu skaidrību nedeŗa.

Pirmajā soc. dem. sasauktajā lielajā sapulcē pēc manifesta izsludināšanas pieņemtā rezolūcija prasīja garantijas par apsolīto brīvību īstenošanu. Tādas garantijas soc. dem. saskaŗtāja kara stāvokļa atcelšanā, politisko apcietināto atbrīvošanā un kareivju atsaukšanā no ielām. Šādas prasības bija apstākļiem piemērotas, to uzstādīšanu varēja saprast un eventuālu izpildīšanu no gubernātora gaidīt. Tas nozīmētu samierināšanos ar manifestu. Bet ja manifesta brīvību garantiju starpā ieskaitīja pilsētas domes vēlēšanu demokratizēšanu, astoņu

stundu darba laika ievēšanu un Krievijas satversmes sapulces sasaukšanu, tad bija skaidrs, ka gubernātors bez attiecīgiem likumiem, resp. bez Valsts domes piekrišanas nevar to izdarīt. Palika divi iespējami slēdzieni: vai nu garantiju prasība nav nemaz nopietni domāta, vai šo neizpildāmo prasību uzstādīšana gubernātoram jāsaprot kā Federatīvās komitejas nostāšanās opozīcijā pret manifestu, aizstāvot revolūcijas turpināšanu visiem iespējamiem līdzekļiem.

Ar pieņemtajām rezolūcijām sapulces delegāti apmeklēja gubernātoru, kurš prezentēja revolūcionāriem jauno valdības kursu ļoti humāni un pacietīgi veda ar prasību iesniedzējiem tukšas sarunas pat par Satversmes sapulces sasaukšanu, t.i. par monarchijas likvidēšanu Krievijā un, jādūmā, ne bez sarkasma smējās par jauniešiem, kas pie viņa bija ieradušies ar tādām prasībām.

Nedodot joprojām nekādu skaidrību manifestā pasludināto brīvību atziņas vai revolūcijas turpināšanas jautājumā, soc. dem. centrālkomiteja un Federatīvā komiteja uzsāka pilsoņu karu — muižu dedzināšanu un bruņotu sacelšanos — ar nesagatavotu un neapbruņotu strādnieku un zemnieku palīdzību. Tāda izšķiršanās varēja rasties vienīgi revolūcijas spēku un revolūcijas attīstības nepareiza novērtējuma rezultātā. Kad Pēterburgas un Maskavas strādnieki nespēja iespaidot dzelzceļniekus no soda ekspedīciju transportēšanas uz Baltiju, latviešu sociāldemokrātiem nebija nekādu izredžu uz bruņotas sacelšanās panākumiem. Maskavas strādnieku ielu cīņām ar administrāciju šīnī ziņā nebija nekādas nozīmes, jo noteicošais faktors soda ekspedīciju pārvadāšanā, dzelzceļnieki, ar Maskavas ielu cīņām nevarēja nemaz tikt iespaidoti. Tāpat no streikšanas karaspēka pārvadāšanā atteicās Baltijas līnijas dzelzceļnieki. Tādos apstākļos bruņotu sacelšanos nedrīkstēja nemaz sākt.

Rezultātā, kā mēs redzējam, revolūcionāri visur bija spiesti kapitulēt, nekā pozitīva klāt pie 17. oktobra manifesta nepanākuši satversmes sapulces sasaukšanas virzienā. Bet vieglprātīgā muižu dedzināšanas politika, ko ar lepnumu uzsāka uz laukiem izbraukuši soc. dem. „kaujinieki” deva vāciešiem pietiekamu pamatu nežēlīgi atriebties vietējiem skolotājiem un vietējiem inteliģentākiem lauciniekiem, kam ar muižu dedzināšanu nebija nekā kopīga. Šī „sociālā revolūcija”, vai pilsoņu kara izraisīšana, bija tā, kas prasīja visus lielos un asiņainos 1905. gada revolūcijas upurus pa lielākai daļai no pavisam nevainīgiem cilvēkiem. Bez muižu dedzināšanas latviešu tautas un Viskrievijas revolūcijas ieguvumi nebūtu kļuvuši mazāki, nekā tie bija 17. oktobrī un turpmāk īstenojās dzīvē, bet latviešu zaudējumi revolūcijā nebūtu pārsnieguši dažus desmitus tāpat, kā tas bija visās citās Krievijas provincēs, kur pilsoņu

karus nerīkoja un sacelšanās nepārsniedza politiskās revolūcijas robežas.

Revolūcijas turpināšana Latvijā pēc 17. oktobra, pie tam ar asākiem līdzekļiem nekā līdz cara manifestam, kad pati krievu tauta, ieskaitot strādniecību un zemniecību, to vairs nedarīja, bija neapsvērta un nepamatota rīcība. Viegļprātīgā pilsoņu kara izraisīšana Latvijā ar muižu dedzināšanu deva valdībai redzamu iemeslu latviešu laucinieku postīšanai, izkaušanai un spīdzināšanai simtos un tūkstošos. Baltijas muižniecībai tā sagādāja iespēju ārkārtīgi nostiprināt savas pozīcijas Pēterburgas galmā un krievu armijā, Baltijas politikā un saimniecībā.

Nesagatavotas bruņotas sacelšanās sākšana, kad uz pānākumiem nebija nekādu izredžu, bija revolūcijas vadības augstākā mērā neattaisnojams solis, bet 21. decembra paziņojums ar deklarāciju, ka „atpakaļ ceļā mums vairs nav, un mēs neatkāpsimies”, taču nozīmēja, ka bruņota sacelšanās jāturpina. Tāds sauklis taisni vērsa soda ekspedīciju uzmanību uz nesaudzīgu izrēķināšanos ar visiem tiem, kas ņēmuši revolūcijā kaut vismazāko līdzdalību: piedalījušies skolotāju vai pašvaldību komitejās vai milicijā, apmeklējuši skolotāju vai pašvaldību kongresus, vai pat tikai gājuši uz tautas sapulcēm. Baroniskajiem „goda policistiem” tāds aicinājums, ka „ceļa atpakaļ nav, un mēs neatkāpsimies”, deva rokās ļoti izdevīgu motivējumu par zemnieku, laukstrādnieku, skolotāju, pagasta raksvēžu, vispārīgi lauku inteliģences ķeršanu, sišanu, spīdzināšanu, kropļošanu un likvidēšanu pēc patikas un bez žēlastības. Apstākļiem atbilstošs paziņojums 21. decembrī būtu bijis, ka visa sacelšanās izbeigta vai pārtraukta — lai glābjas katrs kā var, kā to darīja daudzi paši uzsaukuma parakstītāji, rikodamies pie tam nepārprotami pareizi.

Noslēgumā, novērtējot revolūcijas vadītāju rīcību ar neorganizētas un nesaskaņotas bruņotas sacelšanās ievadīšanu, 21. decembra deklarāciju un muižu dedzināšanu, kas prasīja lielos upurus no latviešu zemniecības un strādniecības, nedodot revolūcijai nekādu jaunu ieguvumu — jāatzīst, ka revolūcijas beigu posmā tās vadība bija neapsvērta, nepareiza un lielos upurus neattaisnoja.

Kas attiecas uz pašu 1905. gada revolūcijas novērtējumu, tad jāsaka, ka revolūcija Latvijā tāpat kā Krievijā padziļināja iedzīvotāju politisko domāšanu, bet latviešu tautai, ieskaitot zemniecību un strādniecību, nekādu nacionālu ieguvumu nedeva. Visa sacelšanās kustība bija un palika tikai daļa no tā, kas norisinājās Krievijā un kas grozījās ap krievu jautājumiem. Revolūcijas prasības koncentrējās saucienā pēc cara valdības gāšanas un Krievijas satversmes sapulces sasaukšanas, ko revolūcija nesasniedza. Svarīgo latviešu politiski nacionālās brīvības jautājumu 1905. g. revolūcijas vadoņi, sociāldemokrāti, nemaz nepacēla. Abi lielie revolūcijas laika kongresi šinī ziņā

nebija izņēmums. Brīvas Latvijas doma, kas plaši bija izplatīta zemniecībā, sevišķi Kurzemē un Zemgalē, 1905. g. netika nemaz pie masveidīgas izpausmes.

Šaura grupiņa, latviešu sociālrevolucionāri, toreiz mēģināja iestāties par Latvijas autonomiju Krievijā, bet nerada atbalstu lielkrieviski noskaņotajos Latvijas revolūcijas vadītājos. Tādēļ neatkarīgi no revolūcijas tiesās neveiksmes, arī indirektais latviešu nacionālais guvums no 1905. g. revolūcijas bija mazs. Latvieši ieguva dažas tiesības, piemēram, varēja piedalīties Valsts domes vēlēšanās, ko ieguva visi cara imperijas pavalstnieki, bet tiesības, kas latviešu pilsoņiem un strādniekiem būtu varējušas nākt par labu kā nācijai, viņi neieguva. Gubernas un apriņķu pašvaldības tiesības, ko sen jau baudīja krievi, 17. oktobra manifests un tam sekojošā politika latviešiem nepiešķīra.

Arī vispārīgais liberālākais kurss, kas pēc revolūcijas izpaudās Krievijā, Latvijai aizgāja garām, jo tam preti nostājās ģenerālgubernātors un soda ekspedīcijas, kaŗa stāvoklis un vācu „goda policisti”.

Kā vienīgais nacionālais guvums, ko varētu saistīt ar revolūciju, atzīmējama atļauja pirmajos divi gados pamatskolās mācīt bērniem dažus mācību priekšmetus dzimtajā valodā, bet pēc pāris gadiem arī šo „revolūcijas ieguvumu” atkal atcēla.

SODA EKSPEDĪCIJAS

Ziņas par soda ekspedīciju darbību Vidzemē ar zibens ātrumu sasniedza arī Bauskas apriņķi. Cilvēku spīdzināšana, sišana un nošaušana bez tiesas un izmeklēšanas izlikās tik mežonīga, ka zemnieki, to klausoties, pilnīgi apstulba un nesaprata, kas notiek. Vai tas varēja būt, ka pati valdība rīkojas tāpat kā lielceļa laupītāji?

Kad kļuva zināmas visā Latvijā sirojošā krievu kaŗaspēka rīkotās māju, skolu un biedrības namu dedzināšanas, tad latvieši sāka nojaust, ka iebrukušie krievi grib sodīt nevis revolucionārus, bet visu latviešu tautu. Tādu pārliecību pastiprināja soda ekspedīciju vērsšanās pret revolūcionāru piederīgiem, radītiem un pazīstamiem. Kroni visai šai briesmu darbu galerijai uzlika Krievijas valdības rīkojums, ka soda ekspedīciju viru rīcībā nekādā gadījumā nedrīkst iejaukties ne tiesa, ne prokurātūra.

Ieilgstot šāda cara Nikolaja II „gādībai par saviem mīļajiem pavalstniekiem” noskaidrojās visas šīs necilvēcīgās izrīcības dzīlākais kodols. Atklājās, ka katrai kazaku „sotņai” un katrai šāvēju un sitēju komandai iet līdz kāds vācu muižnieks kā „goda policists” kā oficiāli apstiprināta amata persona. Tas tad arī bija īstais pavēļu devējs attiecīgam feldfēbelim, kas

katrā vietā jādara: kur jānodedzina māja, kur jānošauj vai jāpiekauj saimnieks, kur kalps, kur skolotājs. Arī par šāda veida policista darbību nedrīkstēja un nevarēja nekur žēloties un sūdzēties.

Krājoties nošauto, spīdzināto vai citādi sodīto simtiem, kļuva redzams, ka piemeklēti tiek visvairāk latviešu inteligenti un tie vecāki, kas sūtījuši savus dēlus augstākās skolās. Ar to muižnieki centās sameklēt pierādījumus krievu valdībai, ka iemesls notikušajiem nemieriem nav vis latviešu beztiesiskums un netaisnā agrārā iekārta, bet latviešu „ļauda daba”. Lielākā daļa isto revolūcionāru, apzinādamies savu stāvokli, — pats par sevi saprotams — Latviju bija atstājuši, lai glābtos ārzmēs, vai mazākais citā guberņā, ko vācu muižnieki un viņu „goda policisti” labi zināja. Tādēļ pirmo simtu soda ekspedīciju upuru statistiska Pēterburgas birokrātiem nepatika. Ištu revolūcionāru, kas ar ieročiem rokā pretojušies valdībai un kuņu rīcības dēļ varētu attaisnot soda ekspedīciju sūtīšanu uz Baltiju, starp sodītajiem bija maz.

Muižnieki nepadevās un turpināja nostādīt soda ekspedīciju komandiejiem sodītos kā istos revolūcijas vadoņus un ieroču lietotājus, ko sagatavojusi Baltijas provincēs ievestā pārkrievināšanas politika krievu ģimnazijās, reālskolās, pilsetu skolās un skolotāju semināros. Tā bija tālu tēmēta politika, ko ar „goda policistu” palīdzību vietējā vācu aristokratija centās realizēt. Pirmā kārtā tā centās iedvest krieviem cik vien iespējams lielu neuzticību pret latviešiem kā eventuāliem kandidātiem uz līdzdalību vietējā pašvaldībā. Tādēļ apmelojumi un denuncēšana visvairāk vērsās pret lauku inteliģenci un zemniekiem. Ka sociāldemokrāti bija neuzticams elements, tas krievu valdībai bija skaidrs pats par sevi un to nevajadzēja sevišķi pierādīt.

Sakarā ar pirmās Valsts domes sanākšanu 1906. gada 27. aprīlī soda ekspedīciju terors Latvijā drusku grozījās. Masveidīga blanko nošaušana mitējās. To aizvietoja „nošaušana bēgot”, kas tomēr bija mazliet grūtāka un sarežģītāka nekā pirmā laikā atklātā slepkavošana. Lauku kara tiesu darbība pēc pirmās Valsts domes atlaišanas atkal atjaunojās un turpinājās nepārtraukti līdz 1908. gada 15. septembrim.

Pēc Valsts domes atlaišanas es apciemoju savu krusttēvu Fr. Grubovicu Skrīveņos. Dr. Grubovics bija pārvērties līdz nepazīšanai. Ar apkārtnes muižniekiem viņš bija galīgi sanīdies un, būdams brīvi praktizējošs ne no viena neatkarīgs ārsts, muižniekus amata darīšanās vairs neapmeklēja.

Iztiesājot Skrīveņos vietējo revolūcionāru prāvu, lauku kara tiesa uzaicinājusi Grubovicu sēžu laikā būt publikas solos vienmēr klāt, lai varētu sniegt medicīnisku palīdzību, ja tāda būtu vajadzīga. Sēžot zālē, Grubovics novērojis visu prāvas gaitu. To viņš atzina par visvulgārāko tiesas parodiju. Tā

bijusi netaisnības, melu un negodīguma riebīgākā izrāde, kuŗā no patiesības un objektivitātes nav bijis ne vēsts. Piemēram, kāds kareivis liecinājis, teica Grubovics, ka viņš redzējis, kā apsūdzētais zemnieks N. nes pāri Skrīveņu tirgus laukumam lielgabalu bumbas. Apsūdzētā advokāts Šablovskis vaicājis, kā apsūdzētais tās bumbas nesīs? Liecinieks atbildējis: „Tā, šineļa stūrī,” un parādījis to ar rokām, paņemot sava šineļa stūrī. Advokāts jautājis tālāk: „Vai apsūdzētam šinelis bija mugurā?” Atbilde: „Jā”. Tiesas priekšsēdis advokātam vairāk jautājumu uzstādīt nav atļāvis, jo apsūdzētais bijis zemnieks, kuŗam kaŗavīra šineļa nemaz nevarējis būt, nemaz nerunājot par lielgabalu bumbām, kādu revolūcionāriem nekad nebija. Tā visā prāvā pret N. bijusi vienīgā liecība, un uz tās pamata apsūdzētais notiesāts uz 12 gadiem katorgā.

Otrs gadījums. P. saimnieks tiesāts par to, ka aizdedzinājis kādu muižas ēku, bet patiesībā apsūdzētais — Grubovica pacients — tanī laikā bijis Rīgas pilsētas slimnīcā, par ko uzrādījis oficiālu slimnīcas apliecību, ārsta apliecību, kas apsūdzēto operējis, un māsas apliecību, kuŗa operācijā bijusi klāt... Spriedums: apsūdzētajam nāves sods.

Līdzīgu gadījumu bijis vairāk. Grubovics par to runājis ar muižniekiem un lūdzis viņus darīt kaut ko, lai tādus gadījumus novērstu. Grubovics pastrīpojis, ka viņš neaizstāvat nevienu revolūcionāru, tos lai tiesājot pēc visas likuma hardzības, bet lai netiesājot pavisam nevainīgus cilvēkus. Par to viņam muižnieki pārmetuši jaukšanos lietās, ko viņš nesaprotot, un viens izteicies: „Vai tas nav vienalga, vai muižu dedzināja Ozoliņš, vai Vitoliņš — muižas vairs nav, tā nodegusi. Tāpēc: vai nav vienalga, vai par to notiesā Ozoliņu, vai Vitoliņu, vai kādu citu. Kādēļ viņi dumpojas pret valdību.”

No tā laika Grubovics visus sakarus ar muižniekiem pārtraucis un negribot ar tiem vairs nekādās darīšanās ielaisties. Tā bija svarīga informācija, ko Grubovics, kas kā oficiāls ārsts, vērojot lauku kaŗa tiesas darbību Skrīveņos, man atklāja. Vienalga, vainīgs vai nevainīgs, šauj tik nost! Arī no citiem avotiem — no krievu augstākās administrācijas Kurzemē — man kļuva zināms, ka revolūcionāru sodīšana vai tiesāšana īstenībā ir vienkārša un pavirša komercrēķināšana: par katru revolūcijas laikā krātušu vācieti nošaujami caurmērā desmit latvieši.

Tāda muižnieku rīcība, jādomā, stāvēja latviešu tautas acu priekšā, kad izveda lielo agrārreformu. Kā Baltijas vācu caurmēra baronam bija vienalga, vai par muižas dedzināšanu nošauj Ozoliņu, Vitoliņu, vai citu kādu, tāpat caurmēra latvietim, kas par politiku daudz nedomāja, bija vienalga, vai barons bijis muižas izmantotājs 700, vai tikai 7 gadus.

Kā nepatīkama ēna 1905. gada revolūcijā līdz ar soda ekspedīciju iebrukumu Latvijā izpeldēja arī tā saukto „meža brāļu” parādīšanās. Saprotama lieta, ka ne visi tie, kam vajadzēja noslēpties, paspēja to izdarīt, aizceļojot no Latvijas. Bet bija arī tādi, kas sakarā ar 21. decembra sociāldemokrātijas uzsaucumu, ka atpakaļceļa un atkāpšanās nav, bruņoto cīņu turpināja meža aizsegā. Atrazdamies pārtikas trūkumā, „meža brāļi” sāka „konfiscēt” uzturvielas veikalos, iztukšot degvīna pārdotavu un pagasta valžu kases. Nebija nekādu šaubu, ka šādās operācijās revolūcionāriem piedroņās laba daļa „brīvprātīgo”, kam ar revolūciju nebija nekāda sakara. Kad pie pagasta valdēm un kooperātiem novietoja stipras sardzes, sākās uzbrukumi ceļavīriem un vienkāršas laupīšanas saimnieku mājās. To visu pierakstīja par ļaunu sociāldemokrātiem kā „meža brāļu” cīņas organizētājiem. Īsā laikā „meža brāļu” darbība visu 1905. gada kustību stipri sakompromitēja un sociāldemokrātijas autoritāti stipri iedragāja.

Vecumnieku pagasta robežās notika divas slepkavības, ko piedēvēja „meža brāļiem”. Viena uzbrukuma upuris bija kāds nabadzīgs lietuvietis, Kauņas guberņas zemnieks, kurš bija vedis uz Rīgu pārdot vezumu gaŗķūļu salmu, par ko varēja būt saņēmis augstākais trīs rubļus naudas. Tā kā lietuvieši uz Rīgu brauca lielās, 10—30 pajūgu gaŗās karavānās un noslepkavotā zemnieka atstātais zirģelis un pajūgs bija ļoti nabadzīgi, tad pieņēma, ka viņš bijis atpalicis no rindas, kad viņam uzbrukts. Uzbrucējs pēc vietējo iedzīvotāju vērtējuma varējis būt tikai gadījumā laupītājs, kas, nepazīdams apstākļus, bada spiests izdarījis šo uzbrukumu, jo neviens profesionāls laupītājs panīkušo braucēju nebūtu aizkāris un nebūtu piesavinājis viņa niecīgo naudiņu un maizes kulīti, atstājot visu pārējo.

Līdzīgs gadījums notika uz tā paša Rīgas lielceļa Drākana silā ar kādu Auģšzemes saimnieku, kas bija nošauts ar revolvēra lodēm un aplaupīts, atņemot naudu un pārtikas kuli ar visu ēdamo.

Šie notikumi pagastā radīja stipru satraukumu, jo pēc toreizējo varas vīru uzskatiem, pagastus, kas „slēpj” un uztur „meža brāļus”, vajadzēja pārmācīt. Kopīgām pagasta pūlēm tomēr izdevās tuvāko soda ekspedīcijas nometni Skaisalkalnē pārliecināt, ka abos gadījumos vainīgie meklējami starp noslepkavoto pazīstamiem viņu dzīves vietās. Vecumnieku pagastā ar Vecmuižas lielajiem mežiem „meža brāļiem” bija atrodamas daudz izdevīgākas laupīšanas vietas nekā Rīgas lielceļš. Vai tādiem skaidrojumiem soda ekspedīcijas vadītājs noticēja, vai ne, tas ir jautājums par sevi. Tomēr soda ekspedīcija Vecumniekos neieradās, jo Vecumnieki bija kroņa pagasts un mazajā, vācietim piederīgajā Umpārtes muižīnā nekāda vardarbība nebija notikusi.

„Meža brāļu” laupīšanas plašā apkārtnē radīja tik asu sašutumu pret sociāldemokrātiem, ka bijušie rīcības komitejas locekļi un lielo revolūcijas kongresu delegāti, kas visi nebija nekur bēguši un dzīvoja uz vietas, kādā sanāksmē uzskatīja par vajadzīgu atklāti nosodīt „meža brāļu” un viņu iedvesmotāju rīcību un norobežoties no tiem.

Man šinī sakarībā nācās piedzīvot arī zināmas nepatīkšanas. Klīvu mājas 1906. gada sākumā apmeklēja vairāki nepazīstami radnieki, kuŗu priekšteči šīs mājas bija atstājuši gan legāli, gan nelegāli pat vairāk nekā pirms 100 gadiem.

Klīvu māju un mūsu dzimtas vēsturi es Latvijas neatkarības laikā izpētīju atpakaļvirzienā līdz 1618. gadam. No šī laikmeta notikumiem pēc baznīcas grāmatām un citām ziņām bija redzams, ka vairāki mūsu dzimtas piederīgie izceļojuši uz Rīgu, Babīti, Jaunjelgavu un Vidzemi. Par vairākiem izceļotājiem bija atzīme: aizbēdzis uz leišiem, aizbēdzis uz Rīgu.

Neatkarības laikā dažādiem Klīviem Rīgā, Popova ielā piederēja vairāki nekustami īpašumi. Tanī starpā bija viens, kas Klīvlādes dibinātāju Amerikas Savienotajās valstīs uzskatīja par savas dzimtas piederīgo.

Šie attālie radi no Rīgas, Jaunjelgavas un Rīgas Jūrmalas 1906. gada sākumā apmeklēja Klīvu mājas. Visiem tiem šķita, ka Klīvos ir drošāka dzīve nekā viņu pašu mājā. Mans tēvs par šiem ciemiņiem diezīn cik priecīgs nebija, jo obligātajā mājas grāmatā bija jāieraksta katrs mājas iemītnieks nekavējotī pēc ierašanās un 24 stundu laikā par to jāziņo pagasta valdei, bet revolūcionāru un šaubīgu personu pieturēšanas gadījumos bija piedraudēts ar smagiem sodiem, ieskaitot visas mantas konfiscēšanu un māju nodedzināšanu. Tā kā visi ciemiņi saucās par Klīviem, tad tēvs tos neuzskatīja ne par šaubīgiem, ne par revolūcionāriem, bet par radniekiem un nevienam palikšanu Klīvos neliedza. Soda ekspedīciju rīcība un daži vietējie apstākļi tomēr spieda ievērot lielāko piesardzību.

Pirmajam ciemiņam atrast attaisnojošu iemeslu palikšanai Klīvos nebija grūti: tas bija „algādzis”, kas oficiāli palīdzēja māju puisim Gustam cirst un zāgēt birzi malku, jo es, skolā iedams, biju „atradis no smaga darba”. Tikai kaimiņmāju Laukadūru rentnieks, kas visur milēja stāstīt par revolūciju kā stulbu saimniekdēlu izgudrojumu, nevarēja samierināties ar to, ka Klīvos uz vienas trešdaļas mājas skaitās kā strādnieki četri vīrieši!

Ar otru ciemiņu Mārtiņu nekādu grūtību neradās. Tas bija no Jūrmalas. Izgudrojām, ka Mārtiņš atbraucis uz Klīviem pirkt kā piemiņu no sensenām ciltsmājām apsītes, ar ko nākošo pavasari apstādīt sava Jūrmalas gruntsgabala robežas. Mārtiņš

katru dienu ar gaŗu mērkoku staigāja pa Klīvu krūmiem, sēja pie dažām apsitēm papīra strēmelītes ar numuriem, sūrojās, ka vējš papīra strēmelītes rauj nost, iepazīnās ar Laukadūres rentnieku, nopirka no pēdējā par vienu rubli desmit kadiķu krūmus sava Jūrmalas dārza izdaiļošanai, nāca pie slēdziena, ka apzīmētās apsites par lielām, sāka apzīmēt citas u.t.t.

Trešajam ciemiņam Andrejam, kas ieradās no Jaunjelgavas, izgudrojām par nodarbošanos galdniecību. Andrejs „strādāja” augšistabā pie dēļu ēvelēšanas nākošo vasaru pārbūvējamās Klīvu dzīvojamās istabas sienām. Apkārtējie iedzīvotāji tādā rīcībā neredzēja nekā sevišķa un priecājās, ka jaunais saimnieks dūšīgi rīkojas. Bet Laukadūres rentnieks nekādi nevarēja samierināties, ka Klīvos uzturas tik daudz svešu vīriešu un bija izteicies savam „draugam”, apsišu un kadiķu pircējam, ka Klīvos aiz lielā strādnieku skaita slēpjoties kaut kas nelabs. Par to jāziņojot Skaistkalnes uradņikam (policistam), ko arī izdarīja un pats par to lielījās. To puisis Gusts, kas pats bija rīdzinieks un simpatizēja revolūcijai, nevarēja izturēt un kaimiņu rentnieku „brūtes” dēļ Klīvu rījā bija piekāvis zili melnu. Bet mani ciemiņi, pirms cits pēc cita pazuda no Klīviem, ilgi apspriedās, vai nepaņemt pa ceļam līdz tuvākajam mežam arī Laukadūres rentnieku.

Pēc dažām dienām Klīvos patiesi ieradās Skaistkalnes uradņiks Žilinskis, kuŗa darbības iecirknī Vecumnieku pagasts ietilpa, un apprasījās pēc māju grāmatas un tur minētiem Klīviem, kuŗi no mūsu mājām bija jau aizceļojuši. Viss tomēr nokārtojās bez tālākiem sarežģījumiem, tikai policists turpmāk apmeklēja mani bez iepriekšējas pieteikšanās apmēram reiz mēnesī un pie kaimiņiem apprasījās, vai Klīvos nenotiek kaut kas aizdomīgs. Ar to citu manu nepazīstamo radu uzturēšanās Klīvos uz ilgāku laiku palika nedroša.

Uz manu personīgo gaŗīgo attīstību soda ekspedīciju un „meža brāļu” darbības laiks 1906. gadā atstāja daudz dziļāku iespaidu nekā revolūcijas norise ar saviem mītiņiem, demonstrācijām un asiņainām cīņām. Revolūcija, kaut arī varmācīga, tomēr bija mērķtiecīga uz kaut ko pozitīvu, tādēļ saturīga un saprotama. Turpretim soda ekspedīciju darbība, kād zemē jau valdīja miers, bija tik riebīga, cilvēka cieņu apvainojoša izrīcība, kas manā gaŗīgajā uztverē izveidojās kā visa krieviskā galīgs noraidījums. Lai cik esmu centies, es visā savā dzīvē bez saŗutuma neesmu varējis baudīt ne krievu mākslu, ne lasīt viņu literātūru, ne pat klausīties viņu valodu. Visur man rēgojas priekšā reālais krievs kā mežonis ar rungu rokā, kas sit, plēš un posta visu, kas tam priekšā.

LATVIEŠU ZEMNIEKI ORGANIZĒJAS

Divdesmitā gadsimteņa sākumā latviešu tauta pieredzēja tik daudz svarīgu, līdz tam laikam nepazīstamu notikumu, ka latviešu, sevišķi zemnieku garīgā stāja, kas likās nesatricināma, piepeši sāka grīloties. Krievija tā laika latviešu cilvēka uzstverē bija stiprākā un varenākā valsts visā pasaulē. Viena pati Archangēlskas guberņa, kā to katrā skolā mācīja, pārsniedza lieluma ziņā visu Vāciju. Krievija bija neuzvarama. Krievija bija sakāvusi Zviedriju, Turciju, Poliju un Franciju ar visu Napoleonu. Suvorovs ar saviem krievu kaņapulkkiem šķērsoja Āļpus, ko neviena cita armija nevarēja izdarīt. Un uzreiz brīnums! Mazā Japāna, — valstiņa kaut kur Āzijas nomalē, gandrīz 300 reizes mazāka nekā Krievija — piespiež šo krievu milzi kapitulēt.

Tam seko vesela rinda notikumu, cits par citu uztraucošāki. Revolūcionārā kustība visā krievu zemē un pie tam pret pašu ķeizaru. Reliģijas apsmiešana plašās sapulcēs un dievkalpojumu traucēšana baznīcās. Vispārīga balsošana pagastos ar sieviešu piedalīšanos. Tautas sapulces ar uzaicinātiem runātājiem par tādām lietām, ko daudzi klausītāji dzird pirmo reizi. Pasta, dzelzceļa un telegrafa ierēdņu, t.i. valdības kungu streiki. Manifests par visādām brīvībām un Valsts domes vēlēšanu. Pašas valdības organizēta cilvēku ķeršana, sišana un šausana bez jebkādas tiesas izmeklēšanas. Muižu sargāšana un dedzināšana, ko reizē rīkoja revolūcionāri. Muižu sargāšana un zemnieku māju dedzināšana, ko rīkoja valdība. Tanī pat laikā atklāta valdības, muižniecības un gubernātoru darbības asa kritika.

Tas viss latviešu zemnieka domās bija savijies neatrisināmā mezglā un nesakarīgi ceļoja caur viņa smadzenēm, vienam apstājoties pie viena notikuma, otram pie cita, bet visiem radīdams īpatnēju nedrošības sajūtu un vēlēšanos pēc lielākas kopā turēšanās un lielākas savstarpējas saprašanās.

Soda ekspedīciju darbības laikā man atkal atdzīvojās doma par zemnieku politiskas partijas vajadzību. Latviešu zemnieku jaunatnes slepeno pulciņu uzskatos bija noskaidrojās trīs lietas, kas pārdzīvojamā laikā prasīja ciešu sadarbību. Pirmā kārtā vajadzēja palīdzēt cietušajiem revolūcionāriem ar darba sagādāšanu pretstatā sociāldemokrātu organizētajam „meža brāļu” pasākumam, kas faktiski bija izvērties par segvārdu laupītājiem. Otrkārt, lai zemnieki varētu aizstāvēt paši sevi, piemēram, laukos izbraukušie pilsētnieki par muižu dedzināšanu lai atbild paši un neuzveļ to zemniekiem. Treškārt, sakarā ar priekšā stāvošām Valsts domes vēlēšanām likās būt lietderīgi pārrunāt ar kandidātiem un elektoriem tās prasības, ko vēlētāji no viņiem gaida.

Nevarēja arī samierināties ar sociāldemokrātu vienpusīgo revolūcijas vadību. Visi mani domu biedri, ar kuriem es revolūcijas laikā biju sadarbojies un no jauna iepazīties, muižu dedzināšanu atzina par pārsteidzīgu un nevajadzīgu soli. Muižu dedzināšana pati par sevi revolūcijai nekā nedeļa, bet šīs pilsētnieku izrīcības dēļ tagad cieta simtiem nevainīgu laucinieku. Arī soda ekspedīciju atreibība vērsās tikai pret lauciniekiem. Latviešu tauta bija nobīdīta viszemākā beztiesību līmenī, un vācu muižniecība izcelta un izglorificēta kā svētās Krievijas un viņas patvaldnieka glābēja tīri sakrālā plāksnē. Tāds, cita starpā, bija 1905. gada revolūcijas beigu posma politiskais efekts pēc ievadītā pilsoņu kara, kas vācu muižniecībai sagatavoja pamatus jaunām, nepārredzamām privilēģijām nākotnē. Tas nedrīkstēja atkārtoties. Zemniekiem bija jāorganizējas, lai vajadzības gadījumā varētu pacelt autoritātīvu balsi tur, kur sociāldemokrātu vai vācu baronu rīcība varētu apdraudēt latviešu zemnieku intereses. Vienkāršākais ceļš šeit bija zemnieku politiskas partijas organizēšana līdzīgi tam, kā soc. dem. to darīja ar pilsētu strādniekiem. Bet pret to bija iebildumi.

Jelgavniekiem joprojām šķita, ka latviešu pilsoņiem no politisku partiju dibināšanas jāatturas. Tādus uzskatus, starp citiem, izteica J. Čakste, toreiz paredzētais kandidāts uz pirmo Valsts domi no Kurzemes. Lai Valsts domē kaut ko panāktu latviešu labā, būšot jāpiekopj ļoti vijīga politika, domāja Čakste. Vienreiz būšot jāatbalsta viena partija, otreiz otra, jo tikai tādā veidā varēšot salasīt balsu vairākumu kādai latviešu lietai par labu. Tādēļ latviešu organizēšanās uz kādas stingri noteiktas programmas pamata nederot. „Mums jāpatur brīvas rokas saprasties un sadarboties ar visām partijām,” izteica savus uzskatus J. Čakste.

Lauksaimnieku Ekonomiskās sabiedrības priekšnieks J. Bisenieks pilsoņu politisko partiju dibināšanu uzskatīja par pakalķēmošanos sociālistiem un strupi noraidīja kā latviešiem nepiemērotu. Latvieši esot lauksaimnieki, tāpēc latviešiem jāorganizējas lauksaimniecības biedrībās.

Par latviešu politisko organizēšanos man iznāca gaŗa un pamatīga izrunāšanās ar zvēr. advokātu, vēlāko Saeimas viceprezidentu Kārli Pauļuku. Pauļuks asprātīgā veidā Jelgavas Apgabala tiesā bija pozitīvi izvedis cauri iepriekš minēto Degšņa ganību dalīšanu, ko bija pazaudējuši advokāti Stērste un Čakste. Zemes sadalīšanai dabā K. Pauļuks kopā ar vienu tiesnesi un mērieku bija ieradušies uz vietas. K. Pauļuks palika pa nakti Klīvos, kamēr tiesnesis un mērieks apmetās pie citiem saimniekiem. Tad nu man bij izdevība izrunāties ar nākošo kollēgu Saeimā un Zemnieku savienībā tiku tikām.

Arī Pauļuks toreiz turējās pie ieskata, ka latviešu pilsoņiem politiskas partijas nav jādibina. Pēc Pauļuka domām, neskatoties uz Valsts domi, Krievijā valdīja cars, un latvieši pēc sava stāvokļa nekad nevarēja būt valdošā režīma atbalstītāji, bet vienmēr tikai tā pretinieki. Tādēļ katra latviešu valstsdomnieka cīņa par latviešu lielākām tiesībām, ja viņš būtu kādas noteiktas partijas vīrs, varētu nelabvēlīgi atsaukties uz visiem šīs partijas biedriem, kas nekādā gadījumā nebūtu vēlams. Lai no tā izvairītos, labāk esot iztikt bez partijām.

Es aizrādīju, ka varbūt tas tā arī ir, bet tad neko arī nevarēs panākt, jo prasītājs varēs runāt tikai kādas nenoteiktas un neorganizētas vēlētāju masas vārdā bez jebkāda kopīga spēka aizmugures.

Pauļuks to neapstrīdēja, tikai atbildēja, ka Krievijā bez formālām politiskām partijām iztiekot visas citas nekrievu tautas, kas politikā esot vairāk piedzīvojušas nekā latvieši. Tā tas esot ar somiem, poļiem un kaukaziem. Vāciešiem esot kultūras biedrība „Deutscher Verein”, kas apvienojot visus vāciešus bez politisko uzskatu, ticības un sabiedriskā stāvokļa izšķirības, bet politikā ļoti noteikti aizstāvo savas nacionālās intereses. Tāpat latviešiem esot izdevīgāk organizēties biedrībās un caur tām vienādā vai otrādā veidā aizstāvēt savas politiskās prasības. To jau esot pierādījušas Rīgas latviešu biedrība, Jelgavas latviešu biedrība u. c.

Mēs vēl daudz runājām par šo jautājumu, bet Pauļuks palika pie ieskatiem, ka līdz tam laikam, kamēr Krievijā nav pilnīga parlamentārisma un pastāv patvaldība, latviešu politisko partiju dibināšana uzskatāma par nevēlamu vai pat par bīstamu. Pret to locekļiem vienmēr varētu atrast iemeslus dažādām represijām, kā to rādot sociāldemokrātu piedziņojumi.

Pa to starpu norisinājās Latvijas (Rīgas) lauksaimniecības centrālbiedrības dibināšana. Šim jautājumam bija sava gaŗa vēsture jau no Tomsona un Mātera laikiem, no kuŗas atzīmēsim sekojošo. Pirmās latviešu lauksaimniecības biedrības Latvijā sāka dibināties tūlīt pēc zemnieku brīvīšanas Krievijā 1861. gadā. Politisku apstākļu dēļ tās varēja būt tikai vāciešu lauksaimniecības biedrību nodaļas. Tikai 1886. gadā izdevās nodibināt pirmo neatkarīgo latviešu lauksaimniecības biedrību Kandavā. Kad 1898. gadā krievu valdība publicēja lauksaimniecības biedrību normālstatūtus, sākās strauja šādu biedrību dibināšana. Pieaugot lauksaimniecības biedrību skaitam, radās vajadzība pēc šādu biedrību apvienības, ap ko izcēlās nopietni strīdi pašu latviešu starpā, kas

neglītā veidā tika pienesti arī gubernātoram. Rīgas latviešu biedrība ļoti uzmanīgi vēroja, vai tik nerodas kāda organizācija, kas varētu apdraudēt viņas autoritatīvo stāvokli latviešu sabiedrībā. Bīstamākais pretinieks šeit varēja būt zemnieki ar saviem lielajiem kongresiem un plašo aizmuguri. Tādēļ Tomsonam un Māteram no Rīgas bija jāpazūd. Arī gadsimteņa maiņas laikā atkal paklida valodas, ka patstāvīgu latviešu lauksaimniecības biedrību apvienību (Centrālbiedrību) valdība neapstiprināšot, jo tādas neesot nekur visā Krievijā. Bet esot gan iespējams nodibināt lauksaimniecības biedrību vadošo centru pie Rīgas latviešu biedrības kā lauksaimniecības nodaļu. Tam zemnieki nepiekrita, un jautājums ieilga. Revolūcijas laikā Fr. Veinbergs izstrādāja statūtus, kurus varēja piemērot kā patstāvīgai lauksaimniecības centrālbiedrībai, tā Rīgas latviešu biedrības lauksaimniecības nodaļai.

Jautājuma izlemšanai Rīgas latviešu biedrībā 1905. gada sākumā sanāca lauksaimniecības biedrību delegātu sapulce. Zemniekus šinī sanāksmē vadīja Baltijas lauksaimniecības biedrības priekšnieks H. Enzeliņš, vēlākais Saeimas deputāts LZS frakcijā. Projektu par lauksaimniecības biedrību centru (nodaļu) pie R. latv. biedrības zemnieki noraidīja.

Tad izcēlās karstas debates par to, vai dibināmā centrālbiedrībā bez biedrībām pieļaut par biedriem arī atsevišķas fiziskas personas, ko karsti aizstāvēja klātesošie „statūtu izstrādātāji”. Delegātu vairākums H. Enzeliņa vadībā noteikti izteicās pret „tādām pakalduvrtīgām laucinieku majorizēšanai”. Statūtus pieņēma noteiktas bezpeļņas lauksaimniecības biedrību savienības formulējumā. Ar Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrības nosaukumu tos 1906. gada 24. jūlijā apstiprināja.

Lauksaimniecības veicināšanai jaunā Centrālbiedrība bija ieguvums, bet zemnieku politiskai cīņai tā nederēja.

Šinī pat 1906. gadā nodibinājās otra liela lauksaimnieku organizācija — Latviešu Lauksaimnieku Ekonomiskā sabiedrība Jelgavā J. Bisenieka vadībā. Ekonomiskā sabiedrība bija paju sabiedrība, apvienota peļņas un idejiska organizācija, kurā par biedriem varēja iestāties kā biedrības, tā atsevišķas personas.

Abas jaunās organizācijas: Centrālbiedrība un Ekonomiskā biedrība rīkojās ļoti enerģiski: organizēja sanāksmes un apsriesdes, rīkoja lauksaimniecības izstādes, piesprieda godalgas par labākiem sasniegumiem lauksaimniecībā, algoja prāvu skaitu instruktoru un lektoru, kuŗi visā zemē noturēja kursus un priekšlasījumus visdažādākajās lauksaimniecības nozarēs. Līdzī idejiskai darbībai uzplauka materiālā labklājība. Laukos iekaroja stāvokli modernas lauksaimniecības mašīnas, uzlabotas sēklu šķirnes, augstvērtīgas lopu sugas;

mākslīgu mēslu lietošana kļuva par Latvijas lauksaimniecības neatņemamu pavadoni.

Lielās lauksaimnieku organizācijas uzturēja speciālas lauksaimniecības skolas, kurās latviešu valodā bija ierādīta pieklājīgāka vieta nekā Tautas izglītības ministrijas pārziņā esošajās skolās. Ar šo biedrību gādību iznāca bagātīga aroda literatūra. Visi laikraksti nesa ziņas par lauksaimnieku centrālo organizāciju darbību. Žurnāli „Baltijas Lauksaimnieks”, „Zemkopis”, „Zeme” rada tautā plašu atbalstu. „Zemkopis” jau toreiz tika iespiests latīņu burtiem, par ko sevišķi apmierināti jutās latgalieši.

Centrālorganizācijas saņēma materiālu atbalstu no valdības un centās viena otru pārspēt konkurences cīņā par lielākiem sasniegumiem. Tas dažreiz noveda pie visai komiskām situācijām kursu sarīkošanā, vienas vai otras lopu sugas sevišķā ieteikšanā, godalgu piespriešanā un vispāri sabiedrības simpatiju meklēšanā. Tam visam, bez šaubām, bija politiska piegarša. Centrālnieki bija kreisāki, ekonomisti konservatīvāki. Pakāpeniski apstākļi aizvirzījās tik tālu, ka abas lielās organizācijas sāka izdot savus dienas laikrakstus, kurus noteikti atspoguļojās demokrātiska nacionāla politika. Ekonomiskā sabiedrība ieguva un turpināja izdot „Baltijas Vēstnesi”, Centrālbiedrība kopā ar Konzumu izdeva laikrakstu „Lidums”.

Uzskatu dažādība lauksaimniecības jautājumos šo organizāciju un viņu laikrakstu starpā bija ļoti spraiga. Plašas lauku ļaužu aprindas apgrozījās kā centrālniekos, tā ekonomistos. Vieni stāvēja par brūnām govīm, otri par raibām; vieni par kooperatīvām sabiedrībām, otri par paju sabiedrībām; vieni par Dānijas separātoriem, otri par Zviedrijas separātoriem; vieni par lielā āboliņa priekšrocībām, otri par drīzaudzi; vieni par seklām kūtim, otri par dziļām kūtim. Un daudz, daudz vēl bija dažādu jautājumu, kur uzskati dalījās un tika „izcīnītas savstarpējas sivas cīņas”. (Šis domu dažādības tomēr nekad nepārkāpa sabiedriskas pieklājības robežas, kā to mēs bieži piedzīvojām vēlākā laikā). Un ja arī kāda dūšīga saimniekmeita, ekonomistu piekritēja, noraidīja savu pielūdzēju tādēļ, ka tas bija centrālnieks, tad tomēr nemaz nav sacīts, ka meita palika bez līgavaiņa vai puisis bez līgavas!

Saprotams, kur ar tādu dedzību un aizrautību debatēja un sprieda par visiem lauku dzīves jautājumiem, kā tas tanī laikā notika Latvijā, tur vienaldzīgi nevarēja paiet gaŗām arī mūsu literatūra un visādu saimniecisku arodgudrību starpā krita arī dažs labs un veselīgs politisks grauds. Bez daudziem isākiem devumiem šini nozīmē minami V. Egliša „Pelēkais barons” un Vainovska „Mūsu teļos mūsu nākotne”.

Tādā kārtā Ekonomiskās sabiedrības un Centrālbiedrības darbība pirmskaŗa dzīvē izvērtās par smaguma centru visā

latviešu sabiedrībā. Ko šīs organizācijas darīja, to atklātības doma atzina par pareizu, sīkumos vienu otru soli kritizēja, bet visumā šo organizāciju vadoņu autoritāte stāvēja augstu. Vai tas bija J. Bisenieks Zemgalē, vai V. Skubiņš Vidzemē — tie bija vispār atzīti zemniecības lideri. Jelgavas lauksaimnieku kongresi Ekonomiskās sabiedrības vadībā un Centrāl-biedrības gadskārtējās sapulces Priekuļmuižā pie Cēsīm izvērtās par īpatnējiem lauku ļaužu parlamentiem. Bez tīri arodnieciskām lietām šinīs sanāksmēs bieži izvirzījās pārrunas par vieglākajiem nacionāliem, kultūrāliem un politiskiem jautājumiem.

Zemniekiem nebija toreiz tiesību uz savas zemes būvēt un ierīkot rūpniecības uzņēmumus. Šī privilēģija piederēja tikai muižām. Zem iegāsta, ka tāda kārtība kavē lauksaimniecības attīstību, pieņēma lēmumus, kas prasīja muižu privilēģiju atcelšanu. Šo lēmumu plašā motivēšanā, kurā piedalījās desmitiem runātāju, skanēja stipri politiski toņi par apriņķu un guberņu pašvaldību vajadzību. Tāpat medību tiesības arī uz zemnieku zemes piederēja tikai muižām. Šo muižas priekšrocību atcelšanu prasīja aiz tā iemesla, ka ziemās zaķi apgrauž ābelītes un tas nopietni kavē dārzkopības attīstību. Dārzkopības veicināšanai prasīja dažu muižu sadalīšanu bezzemniekiem dārzkopjiem. Bija arī citi līdzīgi jautājumi, piemēram, ceļu kopšana, kas bija jāpilda tikai zemniekiem, tāpat tiltu taisīšana pat uz pirmās šķiras ceļiem, komūnādu slimnīcu ierīkošana u.t.t.

Vispārīgus agrārlietu izkārtošanas projektus un nacionāli politiskas prasības tieši aizkart nedrīkstēja. To nevēlējās arī pašas biedrību vadības, lai nebojātu attiecības ar valdību un nezaudētu saņemamos pabalstus. Tādēļ principiālie jautājumi par pašvaldību visas tautas apjomā, par Landtagu reformu, par bezzemnieku apgādi ar zemi un citi līdzīgi jautājumi netika skarti šinīs sapulcēs. Tiem bija meklējamas citas vietas — privātas un slepenas.

Ejot laika straumei līdz, arī Vecumniekos nodibinājās Lauksaimniecības biedrība, kurās valdē arī es tiku ievēlēts, neskatoties uz manu nepilngadību. Tur es iepazinos ar diviem vēlākiem darba kolēģām Saeimā: inženieri-technologu Augūstu Kalniņu un valsts domnieku Jāni Goldmani. A. Kalniņš strādāja Jelgavas kroņa domēņu valdē un brauca pie mums bieži kā lektors, bet J. Goldmanim, kurš allaž apciemoja mūs pa ceļam uz Jelgavu, biedrības priekšnieks P. Zupāns Valsts domes vēlēšanās nokārtoja Kuldīgas apriņķa elektoru balsis un es ar sava radnieka J. Biķernieka palīdzību Jēkabpils elektoru balsis.

Zināms surrogāts politiskam darbam lauksaimniecības biedrības — tāpat kā citas biedrības — varēja būt, bet zemnieku politisko partiju tās nespēja aizstāt.

SKOLOTĀJS

Ar mācīšanos 1906. gadā es biju ticis tik tālu, kā 1908. gada pavasarī gribēju likt kā eksterns reālskolas gala eksāmenus. Pie laika gribēju pieprasīt no gubernatora politiskās uzticības apliecību, bez kādas neviens pie eksāmeniem nevarēja tikt. Pagasta rakstvedis K. Šmits, ar kuŗu es labi satiku, brīdināja mani tik strauji nerīkoties. Ja mans pieprasījums tiktu noraidīts, tad pirms trīs gadu notecēšanas uz tādu apliecību neesot ko cerēt. Papriekšu lai privāti paainterēsējoties par šo lietu. Šmits ieteica kādu maz pazīstamu advokātu Jelgavā, kas tādas lietas varot izkārtot. Par trīs rubļiem atlīdzības informants paziņoja, ka mans vārds figurējot Jelgavas žandarmērijas aizdomīgo un neuzticamo sarakstā. Es tam negribēju ticēt, jo nekādu grēku neapzinājos nodarījis. Es lūdzu skolas biedru. P. Saukumu caur Bauskas miertiesnesi privāti manu lietu noskaidrot guberņas pārvaldē. Tiesnesis 1906. gada vasarā pēc kādas miertiesnešu sapulces Jelgavā informēja Saukumu, ka pēc žandarmērijas ziņām es esot ievests neuzticamo sarakstā, jo satiekoties ar šaubīgām personām un tēva mājās slēpjot bēguļojošus revolūcionārus. Tas bija smags sitiens, kas varēja iespaidot visu manu turpmāko dzīvi.

Pārrunājot nepatīkamo stāvokli ar K. Šmitu, nekāda laba gala šinī lietā nevarēju saskatīt. Pēc Šmita piedzīvojumiem agrāk katru gadu neuzticamo saraksts skatīts cauri un tās personas, par kuŗām gada laikā nekādas kompromitējošas neesot ienācis, no saraksta stripotas. Kā tas būšot tagadējā kuŗa stāvokļa laikā, to nevarot zināt. Braukt uz citu guberņu neesot nozīmes, jo, izsniedzot uzticamības apliecības, par tām personām, kas uz vietas dzīvojušas mazāk par gadu, pieprasot atsauksmi no agrākās dzīves vietas. Bez tam tēvs arvienu vairāk sāka vārguļot, un es viņu uz ilgāku laiku nevēlējos atstāt vienu.

Meklējot kādu izeju no kļūmīgā stāvokļa, es savās pārdomās apstājos pie agrākā skolotāja Pēterā Dievkociņa, kas tagad bija tautskolu inspektors Cēsu apriņķī, dzīvoja Rīgā un Rīgas mācības apgabala pārvaldē ieņēma redzamu vietu. Šķīroties no Bauskas, P. Dievkociņš uzaicināja mūs visus griezties pie viņa vajadzības gadījumā un apsoliya palīdzēt katrā lietā, katrā laikā, kur vien varēšot. Šādu, varbūt tikai šķīršanās brīža savīlņojumā izteiktu aicinājumu, es tagad gribēju izmantot.

Pie P. Dievkociņa es ieradās Ausekļa ielā (toreiz Keizardārza iela) tanī brīdī, kad inspektors slēdza cieti sava dzīvokļa durvis. „Labdien, Pjotr Jurjevič, es familiāri sveicināju, kā skolā tas bija parasts, un nosarku par to, ka, būdams latvietis, uzrunāju otru latvieti krievu valodā. Dievkociņš saņēma sveicienu tāpat un atbildēja: „Jūs esat mans bijušais skolnieks Klīve no Bauskas.“ Es to apstiprināju. Dievkociņš paskaidroja, ka viņš pašreiz ejot dārzā uz īsu pastaigu un aicināja mani iet viņam līdz.

Staigājot es izklāstīju savus sarežģījumus ar uzticamības apliecību un gaidīju uz Dievkociņa jautājumu par manu izturēšanos 1905. gadā. Bet D. nekā tamlīdzīga nejautāja un izturējās pret mani ļoti laipni. Manu lietu varot izkārtot samērā viegli. Viņš man uzticamības apliecību vidusskolas beigšanas eksāmeniem gan nevarot izdot. To varot izdarīt tikai gubernātors vai vicegubernātors, cits neviens. Bet pēc 1905. gadā izdotajiem noteikumiem augstskolās varot iestāties arī mājskolotāji divu un vairāku priekšmetu speciālisti kā brīvklauštāji. Man nevarot būt lielu grūtību nolikt mājskolotāja eksāmenu divos speciālpriekšmetos un studiju laikā veikt visus pārējos eksāmenus līdz pilnam vidusskolas kursam. Līdz ar to visi augstskolas priekšmetos noliktie eksāmeni tiekot legalizēti kā pilntiesīgam studentam.

Bet man esot jānostrādā kādu gadu par elementārskolas skolotāju. Tad viņš kā tautskolu inspektors man mājskolotāja eksāmeniem vajadzīgo apliecību varot izrakstīt pilnīgi likumīgi. Viņš esot ar mieru tūlīt mani iecelt par skolotāju Cēsu apriņķī kādā pagasta, ministrijas vai draudzes skolā. Piemēram, tikko savā dzīvoklī viņš lasījis Pēterupes draudzes skolas lūgumu pēc skolotāja divi vecākām klasēm.

Es izteicu Dievkociņam sirsnīgu pateicību par svarīgo informāciju un gatavību palīdzēt ar skolotāja vietu. Reizē ar to es izteicu arī šaubas, vai būšu spējīgs izpildīt minēto skolotāja vietu. Uz to P. Dievkociņš smaidīdams izsaucās: „Es galvoju par to. Jūs nevarēsīt sacensties ar vecākiem skolotājiem piedzīvojumos un skolas praksē, bet zināšanās jūs viņus pārspēsīt daudzkārtīgi, un draudzes skolas vecākās klasēs darba rezultāts būs vienmēr jūsu pusē. Es atceros jūsu zināšanas un pazīstu arī sava rajona skolotājus,“ nobeidza Dievkociņš.

Mēs nostaiģājām pa dārzu vairāk nekā stundu. Izcīnājām visus tehniskos sikumus un šķirāmieš kā sirsnīgi draugi. Es tiku ielikts par Pēterupes draudzes skolas skolotāju no 1906. gada 10. novembra līdz 1907. gada 15. aprīlim.

Man pavērās ceļš ne tikai uz eksāmeniem, bet arī uz augstskolu. Tomēr, šķiroties no P. Dievkociņa, tas mani nenodarbināja. Pa manām smadzenēm kustējās tik viena doma: kā formālais, sausais, aizpogātais un vienmēr vēsi atturīgais

skolotājs Pēteris Dievkociņš bija varējis pārvērsties tik sirsnīgā, saprotošā, pretimnakošā un rūpīgā palīgā? Atgriežoties mājās gar citadeles cietumu, dīvaina fantazija vijās ap mani: krievu mežoņu lodes noslepkavotais dzejnieks Jūlijs Dievkociņš savu dzejnieka aureolu ir atstājis savām vecākajam brālim Pēterim, lai apņemtu stingrā inspektora domas, prātu, jūtas un gribu ar visu Jūlijam raksturīgo sirsnību un cilvēcisko tuvību.

Dievkociņa ierosinājumi un priekšlikumi ienesa jaunu spraigumu manā dzīvē, kas sīku iemeslu dēļ draudēja uz nenoteiktu laiku apsīkt. Šie priekšlikumi izraisīja arī dažus blakus uzdevumus. Par krievu valodas priekšmetu mācīšānu man nebija nekādu rūpju, bet latviešu valodas bagāža manā galvā bija diezgan viegla, to līdz skolas laikam vajadzēja nopietni papildināt.

No laikrakstiem es zināju par Kronvaldu un Vecpiebalgas draudzes skolas augsto mācību līmeni. Tas radīja priekšstatu, ka draudzes skolas, tāpat kā baznīcas, ir brīvākas no pārkrievināšanas nekā pārējās pirmmācības skolas. Man šķita, ka latviešu valoda tur nav apspiesta krievu valodas labā, ka abas valodas ieņem līdzīgu stāvokli. Tas nozīmēja, ka man ceturtās klases skolniekiem būs jāmaca kaut kas arī no latviešu literatūras, vēstures un ģeografijas. Tas nebija nekas nepārvarams, un es sāku ar šīm lietām iepazīties.

Izlietojot izdevīgus gadījumus, es ar riteni apbraukāju Tukumu, Kandavu un Abavas krastus; izdarīju garāku ceļojumu uz Mazzalvi un Lielzalvi, Neretu, Grīvu, Daugavpili un atpakaļ gar Koknesi, Pērsi, Jaunjelgavu. Pa dzelzceļu es apmeklēju Jūrmalu, Ķemerus un Siguldu. Ar to no pieredzes bija iegūts zināms materiāls, lai ģeografijas stundās par Latviju varētu pastāstīt vairāk nekā par Krievijas guberņām.

Grūtāk gāja ar vēsturi. Es iegādājos Arbuzova un Rūtenberga Baltijas vēstures grāmatas, bet no tām es daudz gudrāks par Ilovaiski netiku. To saturs bija šaura ordeņa vēsture bez zemes un tautas. Bija jāapmierinās ar to, ko es zināju no „Austruma” un revolūcijas laika brošūrām.

Ar latviešu literatūru es jau biju pazīstams no „Mājas Viesa Mēnešraksta”, T. Zeiferta „Jaunās Ražas” un „Austruma”. Tautasdziesmu, dzejoļu un isāku stāstiņu krājums manā atmiņā skolas vajadzībām bija pietiekošs, bet garāku darbu, kas noderētu latviešu nacionālo centienu dziļākai pamatošanai, man trūka. Es pazinu A. Niedras romānu „Liduma dūmos”, kur stāsta varonis, rūpnīcas īpašnieks Strautmalis, cīņā ar vācu baronu izlieto stipri apšaubāmus paņēmienus, ieskaitot pasta apzagšanu. Tas manām vajadzībām nederēja. Es iepazīnos ar vienlaicīgi publicētiem (1879. g.) Kaudzišu „Mērnieku laikiem” un J. Mātera „Sadzīves vilņiem”. Latviskā gara, vispār latviskuma neoficiālā stiprināšanai arī tie

nederēja. Tautisko laikmetu un latviešu nacionālo atmodu Kaudziši bija tik tālu izkarīķējuši, nerādot šai karikatūrai nekādu nacionālu pretstatu, ka neviens internacionālists vai marksists to neizdarītu labāk. Visi šie negātīvie latviešu dzīves raksturojumi, dabīgi, visvairāk patika vāciešiem, kas šo grāmatu pārtulkoja un publicēja saviem lasītājiem. Maniem nolūkiem arī tas nederēja.

Kā Kaudziši aprobežojās tikai ar pārdzīvojamā laikmeta negātīvās puses apgaismošanu latviešu nacionālo centienu vērtējumā, varbūt domājot, ka viņi tēlo „smaidus caur asarām,” tā J. Māters savā romānā „Sadzīves viņi” ar drošu roku zīmē latviešu ceļu nākotnē, rādot Kaudzišu izsmiesto zemniecību kā modernā nacionālisma nesēju „jaunās strāvas” garā. „Sadzīves viņi” visur ir caurusti ar oriģināli progresīvām, nacionāli politiskām idejām, ko astoņdesmito gadu literatūras kritiķi nesaprata, uzskatīdami, ka J. Mātera „Sadzīves viņi” ir pārblīvēti ar „publicistiku” un no tiem īsts mākslas darbs neiznāk. Ja „Mērnieku laikos” Kaudziši ar Pietuku Krustiņu pavilka noslēdzošu bilances svītru latviešu atmodai, tad Māters ar saviem darbiem deva atmodinātam nacionālismam saturu, ievadīdams tanī zemniecības ideoloģiju kā latviešu nacionālisma turpmāko nesēju. J. Mātera „Sadzīves viņi” un „Baltijas Zemkopis” bija pirmais pilsoniskais izpaukums jaunās strāvas garīgajā strauvē, kā to skaisti atzīmēja E. Veidenbaums savā izteiksmīgajā epitafijā J. Māteram:

„Nekas par to,
cel lepnī savu galvu!”

Lai kā tas būtu bijis, maniem skolas nolūkiem arī J. Mātera romāns nederēja. Es izšķiros latviešu nacionālo centienu skaidrošanai un motivēšanai skolniekiem aprobežoties ar A. Pumpura „Lāčplēsi” un Raiņa „Uguni un nakti”, tos abus sintezējot.

Norunātā laikā Pēterupes-Neibādes (Saulkrastu) kuģīšu piestātnē mani sagaidīja Pēterupes draudzes skolas pārzinis Bebris (nescājaukt ar vēlāko tautskolu inspektoru Bebril!), gadus 40—45 vecs, simpatisks kungs, kuŗš savā pajūgā aizveda mani līdz skolas namam un ierādīja turpat skolas namā man dzīvošanai gaišu un patīkamu istabu. Bebra kundze, gadus desmit jaunāka par savu vīru, laipni apsveica mani kā savu jauno pansionāru un iepazīstināja ar abām savām gadus 2—5 vecām meitenītēm, no kuŗām vienu pēc ilgiem gadiem sastapu Linkolnā, Nebraskā, ASV.

Pie vakariņu galda nodibinājās silta ģimenes atmosfaira. Bebris iepazīstināja mani ar turpmākiem pienākumiem. Viņš mācīšot visā skolā dievvārdus, dziedāšanu un katru rītu visai

skolai noturēšot rīta lūgšanu. Tā to gribot draudze un mācītājs. Visas pārējās mācības divās vecākajās klasēs jāmācōt man, kamēr viņš visas stundas pasniegšot divās jaunākajās klasēs. Mums katram būšot ap 40 skolēnu.

Nākošā dienā pēc lūgšanas Bebris stādīja mani priekšā skolniekiem ar piemērotu pavadrūnu: klausīt, mācīties un parādīt, ka pēterupieši nav vis nekādi atpalikuši dauzoņas, bet čakli zvejnieki un stipri jūrnieki, kas pazīst tālas zemes, saprot izglītības lielo nozīmi un visās lietās prot izturēties pieklājīgi un godīgi.

Es sāku iepazīties ar savām klasēm. Latviešu valodā bērnu zināšanas bija caurmērā labas. Trešajā klasē labi rakstīja diktātus, ceturtajā ar kārtīgu sagatavošanu arī labus domrakstus. Krievu valodā zināšanas bija vājas un abās klasēs gandrīz vienlīdzīgas. Bebris izskaidroja to ar nepieciešamību vecākiem skolniekiem un skolniecēm palīdzēt ģimenes darbos, kas zvejnieku dzīvē esot nenovēršams. Kā jau iesācējs, es nodevos skolas darbam ar lielu entuziasmu un ar bērnu mācīšanos biju apmierināts.

Pēterupes draudzē par mācītāju bija Stāmers, īsts vecu laiku mācītājs, kas nešaubīgi darīja to, ko Saulkrastu un Pēterupes īpašnieks, barons Pistolkorss lika. Bez Pēterupes Stāmeram bija jāapkopj vēl divas filiāldraudzes. Tas nozīmēja, ka divi un dažreiz trīs svētdienas mēnesī mums ar Bebri vajadzēja noturēt arī dievkalpojumus Pēterupes baznīcā. To arī darījām. Es no īpašas pulsts altāra priekšā kārtoju visas lasāmās darīšanas, ieskaitot sprediķa lasīšanu, laulājamo uzsaukšanu un mirušo pieminēšanu, kā to Stāmers bija noteicis. Bebris spēlēja ērģeles un stiprā balsī dziedāja līdz dziesmas.

Mums parasti sanāca 20—30 dievlūdžēju, izņemot pirmo dievkalpojumu, kurā es kā „jaunais skolotājs” piedalījos. Tad apmeklētāju bija divreiz tik daudz, t.i. tik pat, cik mācītājam parasti.

Vienreiz aukstā un puteņainā svētdienā ieradās tikai divas dievlūdžējas. Nākošā svētdienā vajadzēja notikt kādām laulībām. Lai tās neizjuku, šajā svētdienā bija visādā ziņā jānotiek uzsaukšanai. To varēja izdarīt tikai dievkalpojumā, kurā, pēc Stāmera noteikuma, bez amata personām, piedalās mazākais trīs personas. Nogaidījām ar Bebri labu brīdi, bet trešais baznīcas apmeklētājs neradās. Neatlika nekas cits kā iet trešo baznīcēnu meklēt. Kur citur to darīt, ja ne tuvējā baznīcas krogū un lūgt krodziniēka puisī, lai tas atnāk uz baznīcu, ko tas labprāt arī izdarīja, paskaidrodams man, ka tas neesot pirmoreiz, ka viņam tā jāizpalīdzot. Tagad uzsaukšana un dievkalpojums varēja notikt paredzētā kārtībā.

Pēterupē bija skaista jūrmala. Tai tuvumā bija vācu aristokrātijas peldvieta Neibāde. Iedzīvotāji — lielāko tiesu

zvejnieki, kas dzīvoja nabadzīgāk nekā Bauskas apriņķa zemnieki. Bet daži pēterupieši, kas brauca par stūrmaņiem, bocmaņiem vai stjuartiem tālsatiksmes preču kuģiem, dzīvoja skaistās mājās, un viņu ģimenes dzīvoja ļoti pārtikušas.

Kad ziemas skola beidzās, es biju tā iedzīvojies jaunajos apstākļos, ka šķiros no Pēterupes un sirsnīgajiem Bebriem ar lielu nožēlu.

Klivos es sāku nopietni gatavoties mājskolotāja eksāmeniem. Mājskolotāju institūts izveidojās Krievijā pēc zemnieku brīvlatīšanas. Muižnieki negribēja labprāt sūtīt savus bērnus uz vienīgo vidusskolu guberņas pilsētā — parasti ģimnaziju — kur tiem būtu jāsež kopā ar zemnieku bērniem, vai, kā muižnieki teica, „ķēkšu bērniem”. Lai no tā izvairītos, valdība izdeva likumu par mājskolotājiem. Tuvākās apkārtnes 3—4 muižnieku ģimenes, kuŗām bērni bija skolas gadus, varēja sameklēt attiecīgu priekšmetu mājskolotājus, kas mācīja bērnus kopīgi vecāku muižās. Mājskolotājiem bija visas ierēdņu tiesības uz činām, ordeņiem un pensijām. Katru pavasari tie veda savus audzēkņus uz guberņas ģimnazijas eksāmeniem kopā ar tās skolniekiem. Studējis mājskolotājs varēja mācīt bērnus viens pats visos ģimnazijas priekšmetos. Tāda mājskolotāja paraugs ir mūsu ievērojamais tautadziesmu krājējs un kārtotājs Krišjānis Barons. Mājskolotājiem katru gadu bija jāiesniedz pārskats mācības apgabala kurātoram par savu darbību, ja mācības noritēja ārpus skolas.

Es izvēlējos kā speciālos priekšmetus vēsturi un ģeografiju. Sagatavošanās uz eksāmeniem izrādījās grūtāka, nekā no sākuma likās. Nevienā eksāmenā nepietika tikai ar „pie-tiekošām” zināšanām, visur vajadzēja būt atzīmei „labi” vai „ļoti labi”. Bez tam programmas speciālos priekšmetos bija uzskaitīta plaša literatūra, ar kuŗu vajadzēja nopietni iepazīties. Bez šīs literatūras pazišanas vēsturē un ģeografijā, kā Dievkociņš mani bija informējis, augstāko atzīmi neesot iespējams iegūt.

Man bija jānoliek pavisam 14 eksāmeni. Gada laikā es uz tiem varēju nopietni sagatavoties un 1908. gada rudenī iesniedzu Rīgas mācības apgabala kurātoram attiecīgu lūgumrakstu. Nolikta laikā es stājos eksāminātoru komisijas priekšā. Komisija sastāvēja no Rīgas vidusskolu skolotājiem, kuŗus izraudzīja kurātors. Rakstiskās temas eksāminācijas komisijas priekšsēdis saņēma no kurātorā īsi pirms eksāmenu sākšanās un, visu aspirantu klātienē atplēsis aploksnī, paziņoja tematū un uzaicināja eksāminandus uz apzīmogotiem papīriem sākt rakstīt, dodot trīs stundas laiku.

Kad visi pārbaudījumi speciālajos priekšmetos bija izturēti, sākās pārbaudījumi blakus priekšmetos: dievvārdos, krievu valodā un rēķināšanā. Tie notika tikai mutiski.

No 32 vēstures skolotāju aspirantiem rakstiskos un mutiskos pārbaudījumus izturēja tikai 14, divi no tiem izkrita cauri metodikā un viens mutiskā krievu valodā. Mēs palikām tikai vienpadsmit, kas ieguva vēstures skolotāju tiesības.

Ģeografijā kā speciālpriekšmetā sāka eksāminēties 47 personas, un visus pārbaudījumus izturēja piecpadsmit.

Apmēram pēc mēneša es saņēmu kuratora Pručenko parakstītu atestātu, un tas man izmaksāja 15 rubļus. Tieši no kuratora kancelejas es ierados pie Dievkociņa, kurš mani saņēma kā gaidītu apmeklētāju. Par manu eksāmena izturēšanu Dievkociņš jau zināja no kuratora kancelejas, kurā pats bieži strādāja. Manas zināšanas atestātā bija novērtētas: ģeografijā ar „ļoti labi”, bet vēsturē tikai ar „labi”. Dievkociņš tūlīt vaicāja, kādēļ tas tā, jo abos — Krievijas un Vispārīgās vēstures rakstiskajos eksāmenos man taču esot atzīme „ļoti labi”, ko zināju arī es. Bija jādod paskaidrojums.

Es 1906. gadā biju sācis lasīt žurnālu „Vestņik Znaņija”, ko Pēterburgā (tagad Ļeņingradā) izdeva kāds aristokrāts fon Bitners liberālā, pusmarksistiskā garā. Starp līdzstrādniekiem bija ievērojami krievu profesori un pazīstami krievu rakstnieki. Kādā šīn žurnālā publicētā rakstā krievu cars Pēteris I bija raksturots kā diktators. Atbildot mutiskā eksāmenā, es Pēteri I notitulēju par diktatoru, domādams ar to parādīt savas plašākās zināšanas. Eksāminātors to atzina par nepareizu, paskaidrojot, ka jāsaka nevis diktators, bet „cars-patvaldnieks”. „Tā kā nekādu citu piezīmju pie manām atbildēm nebija, tad pieņemu, ka šeit meklējams iemesls manu zināšanu noslidēšanai no rakstiskā 5 uz mutisko 4,” es teicu Dievkociņam. To Dievkociņš par lielu kļūdu neuzskatīja, bet „Vestņik Znaņija” vietā ieteica lasīt „Istoričeskij Vestņik”.

Interesantā tālākā sarunā Dievkociņš izteica domas, ka eventuālā gadījumā, ja es savus uzskatus par studijām atmetu, viņš varētu man pēc 21 gada sasniegšanas apgādāt piemērotu vietu pilsētas skolā vai kādā progimnazijā Baltijas mācības apgabalā. Tā bija atkārtota uzmanības parādīšana man no Dievkociņa puses, un es nevarēju saprast, kāds tam iemesls. Es pateicos par lielo pretimnākšanu un lūdzu atvainot, ja arī uz priekšu es viņu traucētu. Uz to sekoja atbilde, ka viņš mani sagaidīšot vienmēr ar prieku, un man likās, ka tā nebija tikai tukša laipnības fraze vien, bet paties prieks, ka viens no viņa skolniekiem nav apsisis tikai ar pilsētas skolu, bet cenšas tikt tālāk, ko viņš skolā mums vienmēr bija mācījis.

Mājās es izstāstīju tēvam par eksāmenu izturēšanu un izrunāšanos ar Dievkociņu. Iepriekšējo gatavošanos uz mājskolotāja eksāmeniem un manu projieni Pēterupē tēvs uzņēma ar klusuciešanu, acīm redzot, nelabprāt tai piekriždams. Tēvs klusībā bažījās par to, vai tik es viņu nepametīšu vienu un pēc viņa miršanas nepārdošu Klīvu mājas. Tādas gudrības viņam katrā izdevīgā gadījumā stāstīja kaimiņi. Tagad es varēju tēvam parādīt savu turpmāko dzīves plānu kā pilnīgi izpildāmu. Es varēju pieņemt skolotāja vietu Bauskas vai Jaunjelgavas pilsētas skolā un ar motociklu ierasties Klīvos divās stundās ne tikai katru sestdienu, bet vajadzības gadījumā katru dienu. Tas tēvu pārliecināja, atbrīvoja no bažām par mājas pārdošanu un citām rūpēm.

Tēvam bija jau 78 gadi. Viņš izskatījās savārdzīgs un žēlojās par stiprām vēdera graizēm, kas uznākot arvienu biežāk. Vecumnieku ārsts parakstīja kādas zāles, sāpes gan mazinājās, bet nemitējās.

Saruna ar Dievkociņu izvirzīja manā galvā svarīgas pārdomas. Mans plāns dzīvot Klīvos un pie tam dzīvot „kultūrālu dzīvi” ar pilsētas skolā iegūtiem līdzekļiem tagad varēja tikt īstenots bez studiju vajadzības. Pārdomas tagad grozījās ap jautājumu ko darīt tālāk: vai samierināties ar sasniegto, vai tomēr censties pēc augstskolas? Bet šī jautājuma atrisinājums neprasiņa steigu. Kamēr tēvs slimoja, mana vieta bija pie viņa un nekādi tālāki prātojumi nebija svarīgi.

Jauno 1909. gadu sagaidīt pie mums atbrauca Dr. Grubovics. Viņa galvenais nolūks bija izmeklēt tēva slimību. Nekā iepriecinoša viņš nevarēja pateikt, norādīja tikai uz tēva gadiem un parakstīja kādas zāles. Mans garastāvoklis kļuva drūms. Sāpes tēvam pieņēmas arvienu vairāk. Vēl pāris reizes atvestais Vecumnieku ārsts arī nekā nevarēja līdzēt, jo tēvs slimoja ar mazo zarnu vēzi. Lielās ciešanās tēvs pavasari gan sagaidīja, bet 1909. gada jūnija pirmajās dienās mēs viņu guldījām Klīvu kapos blakus manai mātei. Tēvam dzīvojot, es nekad nevarēju iedomāties, ka man būs viņa tik žēl, kā tas vēlāk izrādījās...

Es biju palicis viens. Es biju nokļuvis kādā līdz tam nekad nepiedzīvotā psihiskā nemierā un pastāvīgā satraukumā, kas neļāva neko domāt, neko kārtīgi darīt—ne fiziski, ne garīgi.

Tikai uz rudens pusi es sāku atgriezties atkal normālā stāvoklī un varēju sākt interesēties par māju un savu turpmāko dzīvi.

Domās atkal sāka grozīties ap augstskolu. Techniskās zinātnes mani neinteresēja, tāpat medicīna. Mainīt skolotāja vietu pret advokātūru nebija izdevīgi, jo es joprojām gribēju savu dzīvi nostabilizēt Klīvos. Palika jautājumi par politiku,

par ko es visu laiku interesējos, par vēsturi, par ko es biju sācis interesēties sakarā ar skolotāja eksāmeni un par filosofiski reliģiskām problēmām, ko izraisīja tēva nāve.

Šāda enciklopēdiska izglītība, par ko toreiz ļoti daudz rakstīja, sāka mani interesēt arvien vairāk. Tāda vispārēja, kā toreiz krievu iespaidā teica „fundamentāla” izglītība esot vajadzīga katram progresīvam pilsonim. Kur gan citur to varēja iegūt, ja ne augstskolā? Un netaisot nekādu galīgu slēdzienu par savu turpmāko dzīvi, es sāku nopietni studēt Romas imperijas vēsturi, ar ko piepildīju visus 1908./1909. ziemas vakarus.

SOMIJĀ

Pēc pilngadības sasniegšanas un mantojuma lietas nokārtošanas man gadījās kāda neliela summa naudas, kas bija iegūta par manas mirušās mātes „pūra” mantu izpārdošanu un noguldīta Vecumnieku pagasta bāriņtiesas uzraudzītā kontā. Par šiem līdzekļiem, atcerēdamies māti, es 1910. gada pavasarī izdarīju mazu ceļojumu uz ziemeļiem ar Somiju kā gala mērķi.

Pa ceļam es iegriezos Tartu Igaunijā, lai noskaidrotu tur studiju iespējas. Tartu kā tipiska mazpilsētīņa izskatījās ļoti nepievilcīga. Tādā pavadīt savu studiju laiku es negribēju. Ar universitātes fasādes apskatīšanu man pietika. Varbūt manai nepatīkai par pamatu bija Dr. F. Grubovica biežie nostāsti par šīs universitātes spožo laikmetu pirms rusifikācijas un tam sekojošo šīs augstskolas sagraušanu krievu valdības laikā. Man Tartu nepatika. Vecās pilsdrupas Domkalnā atgādināja pilsdrupas Bauskā, tikai tām trūka Mūsas, Mēmeles un Lielupes atspoguļotā skaistuma.

Iebraucot Pēterburgā, tagadējā Ļeņingradā, radās citāds garastāvoklis. Pirmie soļi Krievijas galvaspilsētā atstāja lieliska varenuma iespaidu. Stāvēt cara mītnes Ziemas pils priekšā un vērojot milzīgo, pusapaļo galvenā stāba celtni, Krievijas spēks un stiprums manā provinciālā jauneklā galvā notēlojās tik liels, ka es pavisam aizmirsu Krievijas milža māla kājas. Bet turpat pazibēja atkal uzmācīgā doma: kā tas bija iespējams, ka šī lielākā valsts pasaulē tomēr nevarēja uzvarēt relatīvi maziņo Japānu?

Netālu no Ziemas pils bija Senāta laukums un izteiksmīgais cara Pēterā I piemineklis. Un atkal atmiņā lidoja doma no skolas laikiem par Krievzemes vietām un celtnēm, kā to A. Puškins bija tvēris savās skaistajās dzejās vai Ilovaiskis savā nemirstīgajā chronikas citātā: „Mūsu zeme ir liela un bagāta, tik kārtības viņā nav.” Aiz Senāta laukuma dzīvā kustībā mudžēja ozola klucīšiem klātais un ormaņu (ļichaču)

pārvaldītais Ņevs prospekts ar lepnajiem veikaliem, lielajām bankām, bagātnieku pilīm un dārgajiem restorāniem, no kuriem es sev varēju atļauties ieiet tikai vienā. Jā, bija vērts, ka es uz Pēterburgu biju atbraucis to redzēt, ko viens neierobežots despots uz savas un citu apspiesto tautu posta Karelijas tautas purvos bija uztaisījis!

Pēterburgas universitāte Vasīlija salā pavisam neatbilda Pēterburgas centra krāšņumam. Universitātes zemā ēka gar apaļiem akmeņiem klāto ielu sniedzās tik tālu, ka tai galu tikko varēja saredzēt. Universitātes kancelejā izteicu savu vēlēšanos noskaidrot, vai nākošajā rudenī varu kā brīvklausītājs iestāties juridiskajā fakultātē. Pēc ilgākas meklēšanas mani nosūtīja pie kāda profesora. Tas paskaidroja, ka filoloģiskā un juridiskā fakultātē brīvklausītājus uzņemšot, lai iesniedzot lūgumrakstu. Vispār pieteikšanos no Baltijas mācības apgabala viņi labprāt ievērojot.

Pēterburgā es vēl iepazīnos ar Ermitaža un Mākslas akadēmijas muzejiem, apmeklēju Īzaka un Kazanas katedrāles, Nikolaja II Tautas namu, Marmora pili un dažādas vietas pilsētas nomalēs. Psihoneuroloģiskajā institūtā es varēju tūlīt pierakstīties par studentu.

Pēc kādas nedēļas Pēterburga tik lepna vairs neizskatījās kā iebraucot. Nogriežoties no 3—4 lielajām ielām un centra laukumiem, Pēterburga bija netīra, apbūvēta maziem, neizskatīgiem namiem, bedrainām, nekaltu akmeņu klātām ielām, smirdošiem ūdens kanāliem un pilna netīrumu, kas vietu vietām rēgojās kaudzēm. Pavisam bēdīgu iespaidu atstāja izslavētais Vasaras dārzs, kur visas daudzās marmora statujas no sengrieķu mītoloģijas stāvēja apdauzītas: nolauztām rokām vai nolauztām galvām, nosistiem deguniem vai nosistām ausīm, izplēstiem vēderiem vai sakropļotiem gurniem. Dārza sargs paskaidroja, ka figūras neesot sakropļojuši negodīgi apmeklētāji, bet tas izdarīts pēc cara pavēles, „lai izskatītos kā Grieķijā”.

Es atstāju Pēterburgu pārliecībā, ka tā ir īsta Krievijas imperiālisma reprezentante, kur preti mazajai sacīņai bagātnieku dzīvo lielas apspiestu, neizglītotu un panīkušu dažādu tautību masas, par kurām viņu Ministu prezidents Valsts domē ar lepnumu saka: „Paēduši mēs gan nebūsim, bet labību uz ārzemēm tomēr izvedīsim.”

Somijā vispirms es apstājos Vīpuros, ko Otrā pasaules kara laikā Padomju Savienība somiem varmācīgi atņēma. Atstājot Vīpuros skaisto, sarkanā granītā celto stacijas ēku, es savādā sajūtā soļoju pa dzīvāko ielu. Ne stacijā, ne ielā

neredzēja nekādu priekšniecību, nekur nedzirdēja krievu valodu, nemanīja krievu pilsētās parasto bļautišanos un pusaudžu daudzoni. Korrekti, laipni, savā starpā sarunādamies, cilvēki gāja savu ceļu, izplatīdami savādu kultūras valības gaisotni, kur neviens nebaidījās no uzraudzības, sekošanas vai kādām negaidītām nepatīkšanām. Pēc labas pusstundas staigāšanas un skatīšanās Vipuru ielās, kas apdzīvotības un izskata ziņā atgādināja Jelgavu, es pasaucu ormani un lūdzu aizvest mani uz viesnīcu, kuŗas vārdu tagad vairs neatceros. Šeit un visās citās sarunās Somijā es lietoju tikai vācu valodu. Ormanis pasmaidīja un teica: „Jūs gribat redzēt to zāli, kuŗā Pēterburgas Valsts domes deputāti parakstīja manifestu Krievijas tautām? Tur nekā sevišķa jūs neatradīsīt”, noteica ormanis un laida savu labi kopto zirgu uz priekšu.

Ormanim bija taisnība. Viesnīca bija vienkārša, vecmodīga ēka, kur mani novietoja tīrā, glītā istabā. Visa mana interese Vipuros aprobežojās ar šīs viesnīcas redzēšanu, kuŗā pēc Krievijas pirmās Valsts domes atlaišanas apmēram viena trešā daļa (166 personas) bijušo liberālo deputātu parakstīja apstākļiem neatbilstošu uzsaukumu tautai, lai nemaksā nodokļus un nedod rekrūšus. No latviešu domniekiem šo uzsaukumu parakstīja J. Čakste un A. Brēmers.

Viesnīcas lielākā zāle bija zemiem griestiem, vecmodīgām, nenoteikta stila mebelēm. Tā normāli varēja uzņemt pie ēdamgaldiem līdz 80 apmeklētāju. Viesnīcas pārzinis paskaidroja, ka viesnīcas zāle esot lielākā visā pilsētā un parādīja vietu, kur pie sienas bijusi piestiprināta plāksne ar uzrakstu, ka šinī zālē pēc pirmās Krievijas valsts domes atlaišanas bijušie deputāti parakstījuši uzsaukumu Krievijas tautām. Krievu gubernātors licis šo plāksni noņemt.

Tagad nekas vairs neliecināja par uzsaukuma parakstīšanas drāmatiskajiem brīžiem un uzsaukuma vienaldzīgo uzņemšanu tautā. Uzsaukuma parakstītāju tiesāšana arī nerādīja nekādu lielāku savīļņojumu iedzīvotājos, jo maznozīmīgā Valsts dome, vēl šaurāku aprindu vēlētā nekā pirmā, turpināja pastāvēt un sargāja krievu carismu un imperiālismu tikpat labi kā pati valdība, apdraudot arī Somijas autonomiju.

Iebraucot Helsinkos, radās gaišs, patīkams iespaids. Somu galvaspilsētas nacionālais pārkums par Rīgu bija redzams uz katra soļa. Politiskā laukā to rādīja krievu cīņas ap Somijas parlamentu, saimnieciskā laukā Somijas valsts banka un Somijas nauda, kultūrālā plāksnē Ateneums un Nacionālais muzejs, ko uz pāris stundām es apmeklēju. Turpretim tirdzniecība, rūpniecība, kustība ostā un ielas druzma Rīgā bija daudz lielāka.

Ar Helsinku un Vipuru apmeklēšanu mana lielā ziņkāriba par Somiju bija apmierināta, un es varēju stāties pie sava ceļojuma istā nolūka: iepazīšanās ar Somijas zemi un

somu tautas dzīvi, raksturu, paražām un kultūru. Šādaī vajadzībai es biju izvēlējies apmešanās vietu vidējās Somijas austrumu pusē Savonlīnā, uz kuriem ar mazu likumu no Helsinkiem arī aizbraucu.

Savonlīna bija skaista pilsētiņa, ko šķērsoja dzelzceļš, bieži lauždamies pāri sarkaniem granīta kalniem. Bez dzelzceļa Savonlīnā, zviedriski Ništātē, saplūda astoņas, baltu tvaikonišu apkalpotas satiksmes līnijas. Visas šīs satiksmes iespējas es izmantoju saviem nolūkiem.

Savonlīnas apkārtnes somu zemnieka saimniecība un rocība atgādināja Latviju, bet viņa māja izskatījās labāk uzkopta. Akmeņainos laukos starp govīm redzēja arī kazas. Zemnieki izturējās laipni, pretimnākoši. Sarunas ar tiem traucēja somu valodas neprāšana. Somu zemnieki, savukārt, neprata ne krievu, ne vācu valodu.

Neparasti bija tas, ka Dienvidsomijā zemnieki audzēja cukurbietes, un pašu rūpnīcas ražoja savai zemei vajadzīgo cukuru, kamēr Latvijā cukurrūpniecības nodibināšanos krievu valdība neatbalstīja, kaut gan Latvijā ir siltāks klimats nekā Somijā. Tādu politiku prasīja lielkrievu cukura sindikāts, lai Baltijā neradītu konkurenci Dienvidkrievijas cukuram, ko sindikāts turēja savās rokās.

Braucienā uz Kajannu skatīties, kā saule nenoriet, es sastapos ar kādu ļoti runīgu tvaikoniša apkalpes vīru, kurš, uzzinājis, ka es esmu latvietis, pastāstīja daudz interesantu lietu. Viņš Somijā esot satīcis vairākus latviešu revolūcionārus. Laikam arī es esot tāds. Viņš nesaprotot, kādēļ latviešu revolūcionāri cīnītos par krievu tautas atbrīvošanu no cara valdības, bet necīnītos par Latvijas atbrīvošanos no Krievijas. Uz to es paskaidroju, ka tā varbūt domā viens otrs emigrants, bet patiesībā par atbrīvošanos no Krievijas cīnās visa latviešu tauta tāpat kā somi un citas caram pakļautās nācijas.

Citā braucienā uz tvaikoniša man iznāca garāka saruna ar kādu somu skolotāju, kurš ļoti runāja vāciski. Uz manu jautājumu somu skolotājs paskaidroja, ka somiem pirmajā vietā stāvēt racionāla meža izmantošana un tad tikai nākot lauksaimniecība. Somi koku apstrādāšanu varētu ievērojami kāpināt ar mēbeļu ražošanu. Tās Pēterburgā varētu pārdot lielā vairumā. Tomēr to viņi nedarot, lai izsargātos no krievu ieplūduma savā zemē. Ar celulozas ražošanu esot citādi. Tur vajadzīgs liels kapitāla ieguldījums, ko krievi negribot riskēt, bet līdzšinējām celulozas fabrikām pietiekot ar somu strādniekiem. Līdzīgs stāvoklis esot papīra rūpniecībā. Tāpat somi varētu daudz pelnīt ar agro dārzeņu audzēšanu un pārdošanu Pēterburgā. Arī to viņi nedarot, lai nevilinātu krievus

savā zemē, jo dārzniecību ierīkošanai nekādi lieli kapitāli neesot vajadzīgi. Šī paša iemesla dēļ viņi netaisot savā zemē lepņas viesnīcas, kur krievi varētu sākt apmesties uz ilgāku dzīvi. Somi apzinīgi apmierinoties ar vieglu vasarnīcu celšanu, kas der tikai peldu sezonai. Izņēmums esot lielā „Cascaď” viesnīca pie Imatras ūdenskrituma. Tā izbūvēta speciāli krievu vajadzībām, jo no braukšanas uz Imatru krievi tik un tā neesot atturami. Līdzīgā garā mans sarunu biedrs minēja vēl daudz citu lietu, un no viņa stāsta es guvu ieskatu tanī uzmanīgajā un tālredzīgajā politikā, kādu somi jau toreiz piekopa.

No autonomijas iznīcināšanas Valsts domē tas viss somus tomēr nespēja pasargāt: tanī pat 1910. gadā krievu valdība ar Valsts domes piekrišanu Somijas parlamentu likvidēja un ierindoja somus kopīgā Valsts domes vēlēšanā, ko somi neizmantoja.

Caur vagona logu no Kajannas līdz Uleoaborgai varēja vērot somu labi iekoptos mežus, kas mainījās ar nabadzīgiem lauciņiem, kur zemnieki mežu cirtēji (torpari) dzīvoja vecās, preču vagoniem līdzīgās būdās, kur piebūvētā nojumē mītīnājās vienīgais saimniecības mājturības dzīvnieks—kaza. Lielākas mājas ar govi skatam parādījās reti. Spriežot pēc nelielās akmeņainās zemītes, dažās saimniecībās varēja būt arī zirgs.

Uleoaborgā mani interesēja jautājums par nelegālu pārklūšanu Zviedrijā. Tā lieta gāja pavisam vienkārši. Par pieciem krievu rubļiem somu kontrabandists to izdarīja katrā laikā.

Es vēl izdarīju braucienu pa Saimas kanāla slūžām, kur iepazīnos ar kādu krievu, Maskavas komercinstitūta studentu, kurš visu ceļu cita nekā nerunāja kā tikai slavēja savu institūtu un lielās financiālās iespējas, ko šī institūta beigšana dodot. Krievs runāja ar tādu aizrautību, ka pārliecināja mani pārbaudīt šo ideju, vai tā neder arī man.

Mans Somijas ceļojumam paredzētais laiks tuvojās beigām. Bet atstāt Somiju un neredzēt Imatru, to nedrīkstēja. Atpakaļceļā uz Pēterburgu es uz vienu dienu Imatrā apstājos, ne jau lepņajā „Cascaď” viesnīcā, bet kādā citā, arī pirmās šķiras viesnīcā. Imatras stacijā lepns šveicars, spīdošām pogām, gaŗos svārkos, zeltītu cepuri galvā paņēma manu somu un uzaicināja mani viņam sekot. Gājām nelielu gabaliņu pa iemītu lauku teku, līdz nonācām pie nelielas mājeles ar uzrakstu: „Pirmās šķiras Imatras viesnīca”. Skaidri varēja redzēt, ka te viss piemērots krievu uzņemšanai pēc tūrisma industrijas parauga. „Viesnīca” sastāvēja no četrām telpām:

trīs istabiņas viesiem, viena virtuvei. No ārpuses pa pieslienamām kāpnītēm saimnieks — kas bija tas pats lepnaiss šveicars un reizēm arī frakots viesmīlis — kopā ar saimnieci caur paceļamu jumta vāku varēja ielīst bēniņos nakti pārgulēt.

Imatras ūdenskritums apmēros ir mazāks nekā Niagara, nav arī tik majestātiski iespaidīgs. Bet nevaldāmā brāzmaiņībā un mežonīgā varenumā baltās putas gāžas pāri pār milzīgajiem granīta sablīvējumiem, un Imatras viļņi savā spēka pārpilnībā rada skaidri sajūtamā zemes drebēšanu tuvumā un dobji skanošu, nerimīgu dunoņu vairāku kilometru tālā apkārtnē. Tā vairākus kilometrus lejup pie Valinkoski jeb „Mazās Imatras” vēl jūtama lielā ūdenskrituma tālā atbalss... Cik Niagara ir valdonīgi cēla un izsauc mierīgu apbrīnošanu, tik satraucoša, baismīga un draudu pilna ir Imatra.

Man Imatras skats bija liels pārdzīvojums, lielākais, ko es paņēmu līdz no Somijas.

LATVIEŠI UN KRIEVIJAS VALSTS DOME

Valsts domes sanāksšanu gaidīja ar lielu nepacietību. Dome bija revolūcijas ieguvums, un uz tās darbību lika lielas cerības. Latvieši domāja, ka ar Domes sanāksšanu soda ekspedīciju darbība mitēties, bet tas neattaisnojās. Tāpat neattaisnojās cerības, ka latviešiem vēlāmā garā nokārtosies visi pašvaldības, skolas, baznīcas, policijas un tiesas jautājumi. Sociāldemokratu, kas Domes vēlēšanas boikotēja, visādi kritizēja. Daži visa zinātāji nemaz nepielaida tādu varbūtību, ka cars Domes gribu varētu neievērot.

Domes vēlēšanu likuma noteikumi dažādām sociālām kūrijām bija ļoti dažādi. Vēlēšanās varēja piedalīties nekustināmu īpašumu īpašnieki, valsts nodokļu maksātāji un dzīvokļu īrnieki. Personām, kas neirēja dzīvokli, vēlēšanu tiesību nebija. Arī nacionālā ziņā nebija vienlīdzības. Iekšskrievijā paredzētais domnieku skaits proporcionāli vēlētajiem bija daudz lielāks nekā cittautiešu apdzīvotos apgabalos. Tāpat pašā vēlēšanu procedūrā nebija vienlīdzības. Dažās lielākās pilsētās, tanī starpā Rīgā, domniekus vēlēja tieši, uz laukiem un mazākās pilsētās vairāk pakāpeniski.

Zemniekiem bija nodrošināta viena deputāta ievēlēšana no sava vidus katrā guberņā. Pēc sava deputāta ievēlēšanas zemnieki varēja piedalīties elektoru kopsapulcē visu pārējo guberņas domnieku vēlēšanās. Dažos Āzijas apvidos drīkstēja vēlēti tikai krievu tautības deputātus, kaut gan krievu tautības iedzīvotāji tur iztaisija tikai dažus procentus no iedzīvotāju kopskaita.

Lai mazinātu Domes nozīmi, valdība centās vēlēšanas izdarīt iespējami neuzkrītoši un klusi, ierindojot tās parastā birokrātiski administratīvas darbības norisē.

Vecumnieku pagasts varēja sūtīt divus delegātus uz apriņķa sapulci. Par tādiem pagasta vietnieku pulks ievēlēja pagasta vecāko Bāliņu un bijušās rīcības komitejas locekli, vienīgo īsto bezzemnieku. Abi ievēlētie piedalījās Bauskas apriņķa delegātu kopsapulcē divu elektorū ievēlēšanai, kuŗi kopā ar citu Kurzemes apriņķu elektoriem guberņas elektorū sapulcē Jelgavā ievēlēja par Kurzemes domnieku zvēr. advokātu J. Kreicbergu, bet zemnieku delegāti atsevišķi par domnieku no Kurzemes zemniekiem ievēlēja zvēr. advokātu J. Čaksti. Līdzīgā kārtā no Vidzemes visu elektorū kopsapulcē ievēlēja par domnieku zvēr. advokātu J. Ozoliņu, bet no zemniekiem lauksaimnieku Arv. Brēmeru. Rīgā tiešās vēlēšanās par domnieku ievēlēja zvēr. advokātu Fr. Grosvaldu. Vitebskas guberņas elektorū sapulce citu starpā par domnieku ievēlēja latviešu katoļu priesteri Fr. Trasunu. Kopā pirmajā Valsts domē latviešus pārstāvēja seši latviešu domnieki, kas kopā ar citiem cittautiešiem deva 221 nekrievu domnieku pret 265 krieviem, kuŗi toreiz saucās par lielkrieviem. Centra vietu Domē ieņēma Konstitucionāli demokratiskā (Kadetu) partija, kuŗai kopā ar zemniekiem un sociāldemokratiem bija vairākums. Kadetiem pievienojās arī latvieši.

Pirmo Valsts domes sēdi atklāja cars Nikolajs II Taurijas pili 1906. gada 27. aprīlī ar troņa runu, kuŗā apsolinjās ievērot pirms dažām dienām pasludināto konstitūciju. Pēc konstitūcijas visa izpildu vara palika cara rokās, bet likumdošanā blakus Domei ar līdzīgām tiesībām darbojās reorganizēta Valsts padome, kas 1905. gada 17. oktobra cara manifestā nebija paredzēta. Cara personīga piedalīšanās Valsts domes atklāšanā tās autoritāti gan cēla, bet citādi palika bez iespaida uz deputātiem.

Trīs dienas pirms Domes atklāšanas cars bija atlaidis grafu S. Viti no ministru prezidenta amata, darīdams viņu atbildīgu par Domes radikālo sastāvu. Zinātāji to veda sakarā ar Sv. Sinoda rīcību, kas piespiedis S. Viti dot priekšrocības zemniekiem savu deputātu ievēlēšanā ar galvojumu, ka zemnieki pret „cara tētiņu” nekad neuzstāšoties. Tas neattaisnojās. Zemnieki visi kā viens vīrs nostājās nevis par, bet pret valdību. Ar šīs intrīgas palīdzību augstākā pareizticīgo baznīcas vadība atriebās Vitem par ieteikumu caram, izdot 1905. gada 17. oktobra manifestu.

Par Ministru prezidentu cars iecēla kādu vecu birokratu I. Goremikinu, bet par iekšlietu ministru neiecietīgu lielkrievu šovinistu P. Stoļipinu, kas visai atjaunotajai pusparlamentārajai Krievijai uzspieda neizdzēšamu cittautiešu vajāšanas un pārkrievināšanas zīmogu, žīdu grautiņu organizēšanu un melnsimtniecības „sotņu” dibināšanu. Ār pārspīlētās krievu

imperiālistiskās politikas veicināšanu P. Stoļipins iemanevrēja Krieviju Pirmā pasaules kara pozīcijās. Pašu karu P. Stoļipins nepiedzīvoja, jo viņu nogalināja atentātā kāds slepenpolicijas aģents.

Atbildē uz troņa runu Dome prasīja amnestiju visiem politiskiem apsūdzētiem un notiesātiem, nāves sodu atcelšanu, izņēmuma un kara stāvokļa izbeigšanu, Valsts padomes likvidēšanu, parlamentāru valdību, kas atbildīga Valsts domei, un Domes vēlēšanu uz vispārīgu, vienlīdzīgu, tiešu un aizklātu vēlēšanu tiesību pamata.

Valdība nevienu no šīm prasībām nepiekrīta. Jaunas likumdevējas varas un vecās izpildvaras starpā izveidojās visasākās attiecības.

Dome izšķīrās par opozīcijas politiku pret valdību un cerēja ar interpelāciju plūdiem, nepārtrauktu administrācijas kritiku un iesniegto likumprojektu boikotu piespiest caru uz piekāpšanos kaut vienā no Domes uzstādītām prasībām. Bet karš ar Japānu bija beidzies, un jauns ģenerālstreiks nedraudēja. Nekas nespieda valdību uz piekāpšanos. Arī Domes izvēlētā cīņas taktika, nemitīgi uzbrūkot valdībai un pašai Domei ar likumdošanu nemaz nenodarbojoties, nelikās pareiza. Iedzīvotāju acīs Domes prestižs cieta vairāk nekā valdības autoritāte, jo savā tiešajā darbā, likumdošanā, Dome totāli nedarīja nekā. Uz nepārtraukti iesniegtām Domes interpelācijām valdība deva trafarētas atbildes: izmeklēšanā noskaidrots, ka viss noticis likumīgi un pareizi.

Interpelāciju iespāids notrulinājās, jo Domei nebija nekādu iespēju piespiest valdību Domes prasības ievērot. Arī latviešu sabiedrībā izjuta vilšanos un neapmierinātību. Redzot jauno tautas vietnieku bezspēcību, Domes boikotētāji un monarchisti neskopojās ar kritiku.

Baltijā to sevišķi asi darīja vācieši, kuriem Domē nebija neviena pārstāvja. Latviešu konservatīvie ar „Rīgas Avīzi” priekšgalā sāka rakstīt, ka Krievija tautas likumdošanas darbam nav vēl nobriedusi. Arī latviešu zemnieku starpā atskanēja kritiskas balsis pret domniekiem. Tie esot teorētiķi, stāvēt par daudz tālu no dzīves, vēl mazāk saprotot iedzīvotāju vajadzības nekā ierēdņi. Kā uz piemēriem norādīja uz muižnieku medību privilēģijām un muižu kroģēšanas tiesībām, kuņas, pēc kritizētāju domām, esot viegli atcelt, jo vāciešiem Domē neesot neviena pārstāvja, kas varētu runāt pretī.

Būtībā ar tādām lietām Domē nemaz nebija iespējams tikt pie vārda. Ja Domes vairākums bija izšķīries cīnīties par likumdevējas iestādes tiesību paplašināšanu, kā to Dome izteica savā atbildē uz troņa runu, tad Baltijas zemnieku sīkumi Taurijas pils saimniekus nemaz nevarēja interesēt. Lielākais,

ko latviešu domnieki varēja izdarīt, aprobežojās ar triju interpelāciju iesniegšanu valdībai: par soda ekspedīciju nelikumīgo un patvarīgo rīcību ar cilvēku spīdzināšanām, šaušanu bez tiesas un māju dedzināšanu. Interpelācijām sekoja vienmēr valdības atbilde: izmeklēšanā interpelācijās minētie likuma pārkāpumi nav konstatēti.

J. Čakste bez visa cita piedalījās Domes komisijā pie atbildes sastādīšanas uz troņa runu, kā arī aktīvi darbojās nacionālas autonomijas prasītāju grupā. J. Kreicbergs oficiāli apmeklēja iekšlietu ministru un lūdza Baltijā atcelt kara stāvokli, bet tika noraidīts.

Redzējama, ka interpelācijām un valdības darbības kritikai Ministru kabinets nepiegrīž nekādu vērību, Dome nolēma ķerties pie agrārjautājuma un sāka izstrādāt likumprojektu par visu muižu atsavināšanu un ieskaitīšanu zemes fondā, no kura zemnieki apgādājami ar zemi. To valdība vairs neizturēja, un 8. jūlijā cars Domi atlaida. Jaunai Domei bija jāsanāk 1907. gada 20. februārī. Par ministru prezidentu cars iecēla P. Stolipinu.

Pēc Domes atlaišanas 166 domnieki, kadeti un zemnieki, ar J. Čakstes un A. Brēmera piedalīšanos sapulcējās Vīpuros (Vīborgā), Somijā. Domes priekšsēdis Muromcevs svinīgi paziņoja: „Valsts domes sēde turpinās.” Tas bija nepareizi, jo Domes sēdes turpināšanai ar 166 domniekiem nebija kvoruma. Šī sapulce, kas patiesībā reprezentēja tikai vienu trešo daļu no Domes sastāva, pieņēma uzsaukumu pilsoņiem, lai tie nemaksā nodokļus un nedod rekrūtus līdz II Domes samāksšanai. Bet Domes autoritāte nepareizi izvēlētās darba taktikas dēļ, kā arī sociāldemokratu un monarchistu kritikas dēļ bija noslīdējusi tik zemu, ka Vīborgas uzsaukums iedzīvotājos neizraisīja nekādu redzamu savilņojumu.

Pēc Domes atlaišanas stipri aktīvi rīkojās jaunais Ministru prezidents P. Stolipins, lai iegūtu iedzīvotāju simpatijas. Starpsesiju laikā valdība varēja izdot dekrētus ar likuma spēku. Šis tiesības P. Stolipins izmantoja ļoti plaši.

Latviešiem svarīgs bija dekrēts, kas kroņa muižu saimniekiem dzēsa māju izpirkšanas maksas nesamaksāto daļu. Savā laikā, kad sākās māju pārdošana, muižnieki, kā vispār zināms, diktēja zemniekiem ārkārtīgi augstas zemes cenas, kas vairākkārtīgi pārsniedza zemes tirgus vērtību. Lai tādu rīcību attaisnotu, arī kroņa muižu zemniekiem valdība uzlika tikpat nesamērīgas maksas. Šīs augstās izpirkšanas maksas jeb „rentes” bija viens no krasākiem iemesliem, kas saimniekus dzina revolūcionāru rindās kopā ar bezzemniekiem. P. Stolipina dekrēts nesamaksāto izpirkšanas maksas daļu dzēsa kroņa zemes zemniekiem visā Krievijā, tātad arī Latvijā. Aptuveni skaitļojot, tas latviešu zemnieku kabatās atstāja katru gadu ap vienu miljonu rubļu. Tas bija viens no

iemesliem, kas pēcrevolūcijas laikā mūsu zemē radīja straujo saimniecisko uzplaukumu.

Otrs svarīgs P. Stoļipina dekrēts piešķīra tiesības tiem sādžiniekiem, kas to vēlējās, izdalīties viensētās. Tas Krievijas apstākļos bija augstākā mērā revolūcionārs akts, kas paredzēja aktīvāko un uzņēmīgāko zemnieku pārvēršanos par individuāliem saimniekiem, dodot nespējīgiem vai lauksaimniecībai nepiemērotiem sādžiniekiem iespēju par piemērotu maksu no zemes atbrīvoties un pārvietoties uz pilsētām darbam rūpniecībā vai tirdzniecībā. Kreisās krievu politiskās aprindas, ieskaitot kadetus, šo dekrētu, vēlāk likumu, stipri apkaņoja. Viensētņiekus tautā sāka saukt par „kulakiem”.

Visi P. Stoļipina spertie soļi politiskā noskaņojuma grozīšanai Latvijā, soda ekspedīciju atmosfērā, neizraisīja nekādu pamācumu. Tāpat tas palika arī Iekšskrievijā. Otrā sastāva Valsts dome, kas sanāca 1907. gada 20. februārī, izrādījās vēl kreisāka nekā pirmā. To radīja sociāldemokrātu piedalīšanās vēlēšanās, kas pirmās Domes vēlēšanas boikotēja.

Rīgā par domnieku ievēlēja sociāldemokrātu Jāni Ozolu; Kurzemē un Zemgalē zvēr. advokātu P. Juraševski un K. Burķevicu; Vidzemē rakstnieku E. Treimani un Kārkliņu. Vitebskas guberņā pārsvarā esošie krievi latviešu minoritāti pārbalsoja un ievēlēja tikai krievus. Tā otrā Valsts domē latviešus reprezentēja tikai pieci domnieki.

Otrā Domē sociāldemokrātu skaits aizsniedza gandrīz pusi no visiem 518 deputātiem. Kadeti gan paturēja arī otras Domes vadību savās rokās, bet bija spiesti ļoti noteikti ievērot sociālistu prasības. Neskatoties uz savu kreisumu, otrā Dome centās ievērot parlamentārās paražas vairāk, nekā to bija darījusi viņas priekštece.

Atsaucības trūkums Viborgas uzsaukumam bija atstājis uz deputātiem savu iespaidu. Revolūcijas padziļināšanas taktiku otra Dome neatkātoja, interpelāciju iesniegšanu valdībai samazināja un piegriezta nopietnāku vērību likumdošanai, sevišķi budžeta apspriešanai.

No latviešu domniekiem ar aktivitāti izcēlās J. Ozols, kas ieņēma redzamu vietu Domes sociāldemokrātu frakcijas vadībā. J. Ozols savāca plašu materiālu par soda ekspedīciju darbību Latvijā un iesniedza interpelāciju valdībai par politisko ieslodzīto spīdzināšanu, kropļošanu un apšaušanu Rīgas centrālcietumā. Bez J. Ozola debatēs pie interpelācijas vēl runāja P. Juraševskis un E. Treimanis, kā arī vairāki krievi. Interpelāciju, kas bija adresēta tieslietu un iekšlietu ministriem, Dome pieņēma. Savās atbildēs ministri, kā parasts, visu noliedza un paskaidroja, ka Rīgas centrālcietumā nekādas nelikumības nav konstatētas.

Otras Domes laikā valdība no revolūcijas atmosfēras bija jau atbrīvojusies tik tālu, ka varēja pāriet uzbrukumā

tautas pārstāvjiem. P. Stolipins atteicās legalizēt pilsonisko kadetu partiju, kādā debašu karstumā strupi uzsauca sociāldemokrātiem: „Neiebaidīsīt!” pieprasīja no Domes izslēgt sociāldemokrātu frakciju u.t.t.

Otrā Domē darbojās stipra cittautiešu autonomistu grupa, kas savām nacionālitātēm prasīja pašvaldību nevis uz guberņu sadalījuma pamata, bet uz nacionālas bāzes pamata. Šinī ziņā visstiprākie bija ukraiņi ar 70 deputātiem, kas runāja 40 miljonu ukraiņu iedzīvotāju vārdā un prasīja nacionālu patstāvību. Tiem sekoja poļi ar 48 deputātiem un muhamedāņi ar 32 deputātiem, aiz kuriem stāvēja 15 miljonu pilsoņu. Igaņu domnieks J. Tennisons izstrādāja plašu pašvaldības projektu, pēc kura visa igauņu apdzīvotā zeme ieslēdzama vienā administratīvā vienībā ar savu zemsti vai landtagu. Latviešu domnieki, negribdami dot soda ekspedīcijām un vācu muižniecībai rokās jaunus argumentus latviešu apkaņošanai, atturējās no savu prasību atkārtošanas, ko J. Čakste bija izteicis jau pirmajā Domē.

Valdībai un šovinistiskajam P. Stolipinam šādas prasības nepavisam nebija pa prātam. Bet arī krievu demokratiskās partijas šinī punktā savu demokrātismu neatcerējās un nacionālo grupu pašnoteikšanās prasības neatbalstīja.

Otro Domi 1907. gada 3. jūnijā atlaida, nosakot trešās Domes sanāksšanas termiņu. 1907. gada 1. novembrī.

Reizē ar otrās Domes atlaišanu cars izdeva jaunu vēlēšanu likumu. Ar to cars bez kautrēšanās lauza pirmajai Domei troņa runā doto svinīgo solījumu par paša izsludinātās konstitūcijas ievērošanu un pārkāpa 1905. gada 17. oktobra manifestā visai zemei un visiem iedzīvotājiem izziņoto deklarāciju, ka bez Domes piekrišanas neviens likums nestāsies spēkā. Jau otrās Domes atlaišanas rakstā bija minēti uzbrukumi un draudi sociāldemokrātiem un cittautiešiem. Jaunais vēlēšanu likums šos draudus ievēda dzīvē. Vēlēšanu tiesības ļoti ne taisnā veidā bija sašaurinātas strādniekiem, zemniekiem un cittautiešiem vispār. Pēdējiem vairāk gadījumos tās bija atņemtas pavisam. Muižnieku pārstāvība Domē turpretim bija divkāršota.

Pēc jaunā vēlēšanu likuma trešās Domes vēlēšanas Latvijā deva pavisam citādu rezultātu nekā agrākās vēlēšanas. No Rīgas trešajā Domē ievēlēja latviešu sociāldemokrātu Dr. A. Priedkalnu un vācieti Dr. R. Erhardu. No Kurzemes ievēlēja zemnieku kūrijā latvieti E. Karlsbergu, muižnieku kūrijā baronu H. Felkerzāmu. Pilsētnieki ievēlēja žīdu Dr. L. Niseloviču. No Vidzemes ievēlēja divus vāciešus: baronu Rozenu un A. Meiendorfu. No Latgales, pārbaļsojot latviešu minoritāti, ievēlēja kādu krievu. Tādā kārtā latviešus trešajā Domē reprezentēja tikai divi latvieši agrāko 6 un 5 latviešu deputātu vietā.

Trešajā Domē krieviem bija absolūts pārsvars: 80% no visa 442 deputātu sastāva. No šiem 80% apmēram 3/4 bija šovinistiski noskaņotu konservatīvu krievu. Balstoties uz šāda vairākuma, P. Stoļipins veidoja savu politiku. Sākās rusifikācijas politika vēl plašākos apmēros nekā pirms revolūcijas. Uzbrukumī cittautiešiem sākās tūlīt pēc trešās Valsts domes sanāksšanas:

- 1907. gadā slēdza visas skolas ar poļu mācības valodu;
- 1908. gadā pastiprināja rusifikāciju Latvijas skolās;
- 1909. gadā atdalīja no Polijas poļu apdzīvoto Cholmas apgabalu, ievada tur krievu pārvaldi un uzsāka rusifikāciju skolās;
- 1910. gadā slēdza Somijas parlamentu, sākot likvidēt autonomiju;
- 1911. gadā rusificēja Latgales vietējo pašvaldību.

Tā kā trešā Dome darbojās visus piecus gadus (1907—1912), tad visiem Krievijas cittautiešiem bija iespēja pārliecināties, ka šovinisms nav vis tikai reakcionārās patvaldības politika, bet pašas krievu tautas gara īpašība, kādēļ nekrieviem no Maskavas virskundzības jāraisās vaļā par katru cenu.

No latviešiem Dr. A. Priedkalns iesniedza valdībai interpelāciju par soda ekspedīciju rīcību Latvijā. Pašu interpelāciju noraidīja, bet soda ekspedīciju dalībnieku skaitu sāka pakāpeniski samazināt, tādā veidā neuzkrītoši likvidējot soda ekspedīciju darbību. Domnieks Karlsbergs iesniedza priekšlikumu atcelt Baltijā kaŗa stāvokli. Administrācija saskatīja, ka apstākļi tur pilnīgi nomierinājušies, un kaŗa stāvokli atcēla. Noraidīja Karlsberga priekšlikumu pie budžeta — strīpot līdzekļus ģenerālgubernātorā postenim. Gadu vēlāk, kad priekšlikumu atkārtoja abi latviešu domnieki, valdība to ievēroja, un 1909. gada 15. aprīlī Baltijas ģenerālgubernātorā posteni likvidēja.

Ceturtaī Domei bija jāsanāk 1912. gada 15. novembrī. Uz domnieka vietu ceturtaījā Domē aktīvi gatavojās Tomes pagasta saimnieks Jānis Goldmanis, Grienvaldes krājaizdevu kases valdes loceklis. J. Brumelis, Grienvaldes pagasta darbvedis un aktīvs darbinieks dažādās Jelgavas organizācijās, jau laikus populārizēja J. Goldmaņa kandidātūru. Arī pats J. Goldmanis, kas dažreiz uz Grienvaldi devās caur Vecmuižu, bija lūdzis 1912. gada vasarā Vecmuižas lauksaimniecības biedrības priekšnieku P. Zupānu nolikt ar viņu mazu iepazīšanās sanāksmi. Kā Lauksaimniecības biedrības valdes loceklis šīnī sanāksmē piedalījās arī es.

J. Goldmanim nepatika, ka latviešu domnieki jaucoties visos Krievijas lielās politikas jautājumos. Tas latviešiem tikai kaitējot. Mūsu domnieki aprobežojoties vienīgi ar darbību

Domē, kas latviešiem nekā nedodot. Latviešu domnieku galvenajam uzdevumam esot jābūt: izmantot savu stāvokli dažādās valdības iestādēs, lai praktiski palīdzētu latviešiem. Tādi jautājumi esot: lielāku līdzekļu piešķiršana lauksaimniecības un zvejniecības attīstībai, pabalsti dažādām latviešu privātskolām, lēti aizdevumi lauku krājaizdevu kasēm, pabalsti meliorācijai un purvu nosusināšanai, līdzekļi lauksaimniecības mašīnu koplietošanas staciju ierīkošanai u.t.t. Kā Pēterburgā rīkojoties vācu muižniecības pārstāvji, tāpat jārikojoties latviešu domniekiem latviešu lietās. Tādā virzienā viņš paredzot darboties, ja tiktu ievēlēts Domē. Mēs J. Goldmanim pilnīgi piekritām un apsoliījām savu atbalstu.

J. Goldmanim jau bija nodrošināts elektoru balsu vairākums Jelgavas, Bauskas un Tukuma apriņķos. Es apsoliju J. Goldmanim izkārtot labvēlīgu balsotāju ievēlēšanu Jēkabpils apriņķī kādos 5—6 pagastos, kas caur manu radnieku J. Biķernieku man nesagādāja nekādas grūtības. Mūsu lauksaimniecības biedrības priekšnieks P. Zupāns, kas bija Vecmuižas, Sprinckalnes un Krūzes muižu arendātors, apsolija to pašu izdarīt Kuldīgas apriņķī, kur viņam bija pazīstami daži muižu arendātori. Mēs ieteicām J. Goldmanim rīkoties caur Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības nodaļām.

Pēc kāda mēneša tiekoties, es varēju J. Goldmani informēt, ka Jēkabpils apriņķī viņam labvēlīga elektoru ievēlēšana nodrošināta. Šo sarunu laikā J. Goldmanis sev drošu aizmuguri uzskatīja par nokārtotu arī citos Kurzemes apriņķos, izņemot Ilūksti. Vēlēšanās J. Goldmani ievēlēja par Domes locekli no Kurzemes.

Sliktāks stāvoklis izrādījās Vidzemē, kur pārsvarā bija dzimtnomnieki, kas zināmā mērā bija atkarīgi no muižām. Šeit, tāpat kā trešajā Domē, netika ievēlēts neviens latvietis. Kā Vidzemes zemnieku deputāts ceturtajā Domē nāca igauņis Ramots.

Rīgā atslēgas pozīcijā bija krievi, kas, bloķējoties ar sociāldemokrātiem, varēja izvest sev līdz uz Domi vienu sociāldemokrātu, vai, bloķējoties ar latviešu pilsoņiem, par Domes locekli izvest latviešu pilsoni. Krievi ar gubernatora ziņu griezās pie Rīgas latviešu biedrības ar piedāvājumu balsot par Latviešu biedrības runas vīru J. Zālīti, ja latvieši balso par krievu kandidātu zvēr. advokātu kņazu Mansirevu. Kūriju sistēmas dēļ latvieši, bloķējoties savā starpā, divus deputātus nevarēja dabūt. Tā kā latviešu sociāldemokrāti piederēja pie krievu sociāldemokrātu partijas, tad, noraidot krievu priekšlikumu, no Rīgas Domē nāktu divi krievu interešu pārstāvji, kaut arī dažādos virzienos. Lai to novērstu, latviešu pilsoņi krievu priekšlikumu pieņēma un ceturtajā Domē par deputātiem ievēlēja zvēr. advokātu Jāni Zālīti un zvēr. advokātu kņazu Mansirevu, krievu liberāli. Rezultātā ceturtajā Domē

latviešus reprezentēja tikai divi domnieki tāpat kā trešajā Domē: Jānis Zālītis un Jānis Goldmanis.

Ceturtnā Dome sanāca noliktā laikā un pēc sava sastāva bija vēl reakcionārāka nekā trešā Dome. Latviešu domnieki kopā ar citiem iesniedza projektus par ceļu uzturēšanas pārkaršanu Kurzemē un Vidzemē un par bērnu mācīšanu latviešu un igauņu valodā vietējās arodskolās. Bez tam uzstājās ar runām J. Goldmanis par kvotes zemes nodošanu bezzemniekiem un J. Zālītis pret pārkrievināšanas politiku Baltijas pirmmācības skolās. Projektu nogulās komisijās. Runas palika bez atbalss.

Ja pirmās divas Domes bija par radikālām un nenosvērtām nopietnā valsts likumdošanas darbā, tad pēdējās divas Krievijas valsts pastāvēšanai bija taisni bīstamas. Žīdu „pogromu” organizēšana, cittautiešu nemitīga kaitināšana, sociāldemokratu vajāšana, krievu sādžas jaukšana ar viensētu ierīkošanu, fabriku strādnieku nevajadzīga apspiešana — tas viss notika ar Domes vairākuma ziņu. Cik ilgi tas varēja turpināties? Cara birokratija, pārliecināta, ka viņai ir tautas priekšstāvju piekrišana, domāja, ka tāda „darbošanās” var turpināties mūžīgi. Bet tā bija maldīšanās.

Latviešu politiskai attīstībai Domes darbības laiks bija ļoti pamācošs. Latvieši, tāpat kā pārējie Krievijas cittautieši, pārliecinājās, ka krievu liberālās aprindas, kas žīdu grautiņus gan nerīkoja, ir tomēr tikpat negatīvi noskaņotas pret cittautiešu kultūrālo un saimniecisko attīstību kā krievu reakcionārie muižnieki un kapitālisti. No kritikām Domē par valdības rīcību latvieši smēlās lielāku pašapziņu, lielāku drosmi pretties vietējai administrācijai un izteikt savus uzskatus arī tad, ja par to draudēja sods. Labs ducis latviešu kā domnieki bija pozīcijās, no kurām varēja runāt ar ministriem un gubernātoriem ne kā lūdzēji, bet kā valsts lietu kārtotāji ar citādiem uzskatiem.

Valdības darbības nemitīgā kritika Domē un presē nepārtraukti vājināja arī vietējās birokratijas feodālo autoritāti un stiprināja latviešu politisko notikumu izpratni daudz vairāk, nekā tas bija noticis līdz tam laikam.

ŠAŅAVSKA UNIVERSITĀTĒ

Maskava no ārienes ne tuvu neatstāj tā varenuma iespaidu, ko izstaro sastingušās Pēterburgas (Leņingradas) imperiālā lielummarija. Braucot tramvajā no Ventspils stacijas uz pilsētas centru, skats slīd pāri nelielām vienkārtu un divkārtu mājelēm, izbuktām ielām, bedrainām ietvēm. Tikai aiz Suchareva laukuma sāk pacelties pa trīs un četrkārtu ēkai, bet ap Lubjankas laukumu un Kremļa apkārtnē paceļas lielas piecu un sešu kārtu mājas.

Komercinstitūts iekārtots Maskavas aizupē (Zamoskvo-reče), neizskatīgā mājā. Kancelejā es izteicu savu vēlēšanos iestāties institūtā. Jaunkundze noprasīja, vai es gribot runāt ar profesoru. Jā, es teicu. Mani pieteica. Profesors uz pieņemšanu nelika gaidīt.

Kabinetā pie galda sēdēja smaidīgs bārdains kungs, sniedza roku, nosauca savu vārdu, uzaicināja mani apsēsties un stāstīt, kādas grūtības mani atvedušas pie viņa.

Izstāstīju savu lietu. Uz to profesors īsi paziņoja, ka manai iekļūšanai institūtā tautsaimniecības nodaļā neesot nekādu šķēršļu. No Baltijas guberņām viņi uzņemot visus tirdzniecības skolu, pilsētas skolu un līdzīgu mācības iestāžu beigušos audzēkņus. Tādu klausītāju institūtā esot „lērums” (čumā). Pie institūta pastāvot komercskola, kurā studiju laikā varot nolikt visus vidusskolas eksāmenus. Man tas neesot nemaz vajadzīgs. Kādēļ es gribot mainīt savu profesiju no vēstures un ģeografijas skolotāja amata uz tirdzniecību? Uz austrumiem un dienvidiem no Maskavas es varot dabūt provinces vidusskolās skolotāja vietu ar algu, kas neesot zemāka par institūtu beigušo atalgojumu. Klāt nākot vēl brīva vasara.

Atbildēju, ka gribu darboties Baltijā un tur ir labāk, ja kabatā ir diploms par augstskolas beigšanu.

„Labi,” noteica profesors, celdamies no krēsla. Lika atstāt visus papīrus kancelejā un nākošajā dienā samaksāt lekciju naudu un pēc tam saņemt lekciju grāmatīņu.

Kancelejā es atstāju lūgumrakstu par vēlēšanos iestāties institūtā un mājskolotāja diploma kopiju.

Es lūdzu, vai nevaru dabūt kādu literātūru, kas iepazīstina ar institūta iekārtu un darbību. To man iedeva.

Mājās pārņācis, sāku saņemto literātūru šķirstīt. Institūts bija Maskavas komerczinību izplatīšanas biedrības uzņēmums, tāpat no privātiem līdzekļiem atkarīgs. Ko tas nozīmēja, to es sapratu vēlāk, pāris gadus strādādams Latvijā privātās tirdzniecības skolās. Es sapratu arī Komercinstitūta profesora laipnību un pretimnākšanu man un Baltijas guberņu jauniešiem, kam nebija vidusskolas diploma. Praktiski tāda pat pretimnākšana kā Baltijas guberņām aptvēra laikam visu Krieviju.

Nākošajā dienā es institūtā nokārtoju visas tehniskās darīšanas.

Pirmā lekcija, ko man izgadījās apmeklēt, bija no saimniecības vēstures kursa. Profesors ļoti pamatīgi nodarbojās ar attiecību skaidrošanu meistarū un mācekļu starpā viduslaiku cunftēs Vācijā, bet pie skaidrības nevarēja tikt. Tur bija gan mācekļi, kas savu meistarū ļoti cienīja, tam nekur nepretojās un jutās jau kā nākošie amata meistari. Bet bija arī tādi mācekļi, kas meistarū uzskatīja par izdzinēju dažādos privātos

darbos, kas amatu mācīja nolaidīgi. Varēja nojaust, ka profesors nav bezpartejisks, bet vairāk simpatizē uzstājīgajiem mācekļiem un cenšas savus klausītājus sagatavot slēdzienam, ka viduslaiku cunftēs meistarū un mācekļu starpā pastāvējušas saimnieciskas pretīšķības.

Lekcijas beigās man blakus sēdošais krievs autoritātīvi noteica: „Es tās blēņas te neklausīšos un iešu uz Šņavska universitāti”. Vārds pa vārdam, sarunājāmieš nākošajā dienā iet uz Šņavska universitāti apskatīties, kas tur notiek.

Tur mums sekretārs Sadīrins paskaidroja, ka Šņavska universitāte dodot gan zināšanas, bet ne tiesības. Mani tas netraucēja, jo ar mājskolotāja tiesībām, strādājot Bauskas vai Jelgavas skolās, es savus nolūkus par kultūrālu dzīvi Klivos varēju apmierināt. Tālāk Sadīrins skaidroja, ka universitāte gan ieteicot klausīties lekcijas pēc fakultātēm, bet tie studenti, kas to nevēloties, varot apmeklēt lekcijas pēc sava ieskata. Tas man sevišķi patika. Universitātes sekretāriāts immatrikulētiem studentiem uz vēlēšanos izsniedzot apmeklējamo lekciju reģistra grāmatīņas, pēc kuŗām tie klausītāji, kas to vēlētos, varot likt eksāmenus.

Universitāte esot Maskavas pilsētas pasākums, kuŗas dibināšanai ģenerālis Šņavskis dāvinājis vienu miljonu rubļu, kādēļ universitāte nosaukta dāvinātāja vārdā. Universitāte darbojoties uz speciāla likuma pamata kā pilnīgi brīva augstskola pēc ārzemju augstskolu parauga. Universitātes standarta kurss esot četrgadīgs, trīs gadi aptveŗot parastos universitātes kursa priekšmetus, bet ceturtais gads tiekot veltīts praktiskām vajadzībām, lai audzēkņi iegūtu praktiskai dzīvei nepieciešamo arodizglītību. Tādu augstāko speciālo izglītību universitāte sniedzot kooperācijā, dzelzceļa saimniecības vadībā, darba un sociālo jautājumu kārtošānā, starptautiskās lieltirdzniecības vadīšanā, biržas un banku lietās, statistikā, pilsētu un zemstu pašvaldības lietās.

Universitātes nolūks esot dot plaši izglītotus un labi sagatavotus speciālistus pašu izvēlētas nozarēs pašvaldībām, privātai saimnieciskai dzīvei un sociāli kultūrālām vajadzībām. Pieprasījums pēc universitātes absolventiem esot ļoti liels.

Beidzis sarunu, sekretārs ieteica mums universitātes aulā iepazīties ar lekciju sarakstu un pēc pašu izvēles noklausīties kādu no šīs dienas lekcijām. Nākošajā dienā tad mēs varētu samaksāt lekciju naudu un nokārtot visas tehniskās lietas.

Mēs izšķīrāmieš aiziet uz lekciju docenta Vinavera kursā: Veco laiku un jauno laiku politiskie ideāli. Profesors, gadus 35 vecs, izskatīgs vīrs, runāja par sofistu mācību brīvi un tekoši, šad un tad ieskatīdamies savās piezīmēs. Viņš skaidroja sofistu politiskā filosofijā tezi, ka cilvēks ir visu lietu mērs.

Es klausījos ar aizrautību, un galvā man dzima noteikta doma: šeit un nevis komercinstitūtā ir mana istā vieta. Tāpat domāja arī krievs par sevi. Nākošā dienā es formāli ierakstījos juridiski ekonomiskā fakultātē, samaksāju lekciju naudu, kas bija daudz zemāka nekā komercinstitūtā, bet reģistrēšanās grāmatiņu vēl neizņēmu. Komercinstitūtā es vairs nerādījos.

Pārskatījis universitātē lekciju sarakstu, es apzinīgi sastādīju savu turpmāko izglītības plānu. Tam vajadzēja ietvert tautsaimniecību un politiku. Es pierakstījos uz statistiku, finanču kapitāla kursu, tautsaimniecības vēsturi, finanču tiesībām, tautsaimniecības teoriju, kapitālisma saimniecību un plānoto saimniecību. Statistika un plānotā saimniecība bija viena sēmesrta kursi. Sevišķi interesanti bija trīs pēdējie kursi. Tautsaimniecības teoriju lasīja bijušais Maskavas valsts universitātes rektors Manuilovs, vēlākais Krievijas pagaidu valdības finanču ministrs. Kapitālisma saimniecības kursu marksisma garā lasīja populārais krievu profesors Žeļeznovs, un plānotās saimniecības kursu lasīja jauns docents Kržvickis. Tautsaimniecības zinātņu semināru, kurā karstās debatēs atspoguļojās visu trīs iepriekšējo kursu teorijas, vadīja kāds labsirdīgs krievs, kurš pēc izglītības ministra Kaso uzbrukuma Maskavas universitātes autonomijai bija kopā ar 102 citiem profesoriem un vairāk nekā 900 studentiem rektora Manuilova vadībā atstājis Maskavas valsts universitāti un kopīgā frontē pārnācis uz Maskavas pilsētas vadīto Šaņavska universitāti.

Tautsaimniecības seminārs faktiski bija īsts krievu studentu daļrūnības garā plūstošs „mītiņš”, kur vadītājam profesoram nemītiģi bija jāatgādina, lai lieto precīzus citātus un nesagroza pretinieka izteiktās domas.

Pēc kādiem desmit referātiem noskaidrojās, ka rūpnieki, vispār kapitālisti, piesavinās daļu no strādnieku nopelnītās algas. Lai to rēgulētu, Manuilovs ieteica ievest progresīvu ienākumu nodokli, ar kuŗa palīdzību, sevišķi demokratiskās valstīs, iespējams netaisnību pilnīgi novērst. Kržvickis ieteica visus uzņēmumus pārņemt valsts īpašumā, pēc saimniecības plāna tos vadīt un maksāt strādniekiem visu pienācīgo algu.

Man šie trīs tautsaimniecības kursi ar tiem piesaistīto semināru deva ļoti daudz: atbaidīja no katra veida „viszinātniskākā” marksistiskā sociālisma un nostiprināja uzskatu, ka privāttiesiskā saimniecības iekārta, ko pavada progresīvs ienākumu nodoklis, ir tā labākā. Gada beigās es noliku visus eksāmenus, izņemot statistiku, jo nezināju iedzīvotāju skaitu Francijas kolonijās.

Otrā (1911.–1912. māc. gadā) es pierakstījos uz politiskiem priekšmetiem. Tie bija: Eiropas XIX g.s. vēsture; Anglijas valsts iekārta; vēstures procesa teorija; veco un jauno laiku politiskie ideāli; starptautiskās attiecības; filosofijas vēsture. Tā

kā Anglijas valsts iekārtas kurss turpinājās tikai vienu sē-
mestri, tad šinī gadā es noklausījos vēl statistikas teoriju, kas
arī aizņēma tikai vienu sēmestri.

Tie visi bija ļoti interesanti, bet smagi priekšmeti, un tos
mācīja tā laika labākie krievu profesori. Runājot par starp-
tautiskām attiecībām, profesors grāfs Komorovskis ar lielu
erudīciju ievadīja mūs starptautiskajā politikā un diplomā-
tijā, ieskaitot Krievijas-Japānas karu.

Bet visinteresantākais priekšmets bija vēstures procesa
teorija, ko lasīja profesors Chvostovs, piedzīvojis mācības
grāmatu autors romiešu tiesībās un vēstures filosofijā. Visā
savā kursā Chvostovs izcēla personas nozīmi vēstures procesa
norisē. Saimnieciskos apstākļus, kam vēsturiski politiskos no-
tikumos izšķirēju nozīmi piešķīra marksisti, Chvostovs atzina
par nozīmīgiem tikai tik tālu, cik tālu ir persona, kas prot tos
politiskos nolūkos izmantot. Tāpat ļaužu masām Chvostovs
atzina tikai sekundāru vietu vēstures gaitā, piešķīrot galveno
nozīmi šo masu nedaudziem vadoņiem.

Trešajā gadā es pierakstījos tikai uz vienu no lielajiem
priekšmetiem — valsts tiesībām, ko ar lielu aizrautību pēc sar-
vas grāmatas lasīja profesors Kokoškins. No pārējiem priekš-
metiem, ko es noklausījos, bija sekojoši viena sēmeštra kursi:
Krievijas tirdzniecības politika; nauda, biržas, bankas; starp-
tautiskais transports; vekselu tiesības; Krievijas saimnieciskā
ģeografija; tirdzniecības tiesības; dzelzceļu saimniecība un
saimnieciskās krīzes. Visiem speciālajiem priekšmetiem es
konsekventi un cītīgi sekoju, lai tūlīt pēc noklausīšanās varētu
nolikt attiecīgus eksāmenus, kamēr lielajos priekšmetos tas
gāja ar nokavēšanos. Visus šī gada kursus es klausījos ar
lieliem izlaidumiem un gatavojos uz eksāmeniem pēc draugu
un draudzeņu konspektiem, jo strādāju Jaunjelgavas tirdzniecības
skolā, kur Maskavas lekciju dēļ daudz dienu bieži ka-
vēju, dažreiz pat veselām nedēļām.

Sakarā ar apstākļiem Latvijā, kur pēcrevolūcijas laikā
strauji attīstījās kooperācija, es izšķīros pēdējā, ceturtajā gadā
gatavoties praktiskam darbam kooperācijā, kur Šaņavska
universitāte skaitījās vadošā visā Krievijā. Kā kooperācijas
lektors dažādos cursos, kādus toreiz rīkoja Centrālbiedrība
un Ekonomiskā biedrība, es paredzēju iespēju ar uzmanīgu
pieeju gatavot zemniekus savai stāvokļa un savu uzdevumu
apzinīgai politiskai izpratnei.

Es pierakstījos pirmajā sēmestrī uz visiem kooperācijas
priekšmetiem, ieskaitot kooperācijas vēsturi un kooperācijas
attīstību ārzemēs. Diplomdarbam es izvēlējos tematu: Kredit-
kooperācija latviešu novadā (Kreditnaja kooperacija v Latiš-
skom kraje) pie profesora Prokopoviča. Par tematu ar profe-
soru bija garī strīdi, jo tāda latviešu novada Krievijā neesot,

esot tikai Baltijas novads. Šajā jēdzienā Lietuva toreiz neietilpa. Ilgi vajadzēja pūlēties, lai ieskaidrotu, ka Baltija, kurā dzīvo visa igauņu tauta kopā ar daudz latviešiem un mazāk krieviem, vāciešiem un lietuvjiem, ir tikai administratīvs jēdziens, kas kooperācijas būtībā neko neatspoguļo. Kooperācijā nav svarīgs ne kapitāls, ne kopīgs gubernators vai apriņķa priekšnieks, bet pats cilvēks kā patērētājs un ražotājs, kas neizbēgami saistās ar tautību, dzīves veidu, paradumiem un tradīcijām.

Neskatoties uz to, ka Prokopovičs nepiekrita, es, izlietojot brīvas universitātes tiesības, pie izvēlēta temata tomēr strādāju. Kad es profesoram parādīju kredītkooperatīvu dalībnieku, kapitāla, aizņēmumu un citu datu skaitļus 17 latviešu apdzīvotos apriņķos Kurzemē, Vidzemē un Vitebskas guberņā salīdzinājumā ar Iekškrīevijas skaitļiem, Prokopovičs kļuva priecīgs un manu darbu atzina.

Noskaidrojās, ka Prokopovičs strādā pats pie grāmatas par kooperācijas attīstību Eiropā un turas pie ieskata, ka kooperācijas centrs ir Beļģija, no kurienes kooperācija viņveidīgi izplatās pa visu kontinentu. Virzienā uz austrumiem, Vācijā, kooperācijas attīstība ir mazāka nekā Beļģijā, Eiropas Krievijā mazāka nekā Vācijā, Sibīrijā vēl mazāka nekā Eiropas Krievijā. Latviešu novads ar saviem kooperatīvās attīstības skaitļiem profesora temā ļoti labi iederējās kā apgabals starp Vāciju un Eiropas Krieviju.

Pēdējā sēmeštrī, 1914. gada pirmajā pusgadā es vēl pierakstījos uz dažādiem praktiskiem kursiem, kā arī rakstīju savu iepriekš minēto diplomdarbu.

Tanī pat laikā par kredītkooperāciju Baltijas novadā (V Pribaltijiskom kraje) rakstīja docentūras darbu Maskavas kroņa universitātē K. Puriņš, vēlākaais Latvijas finanču ministrs, kurš toreiz bija atstāts pie Maskavas universitātes gatavoties profesūrai. Tiekoties ar Puriņu pārrunājām mūsu darbus. Puriņš bija daudz neiecietīgāks nekā Prokopovičs. Manu darbu Puriņš atzina par galīgi nezinātnisku, jo tāda „latviešu novada” nemaz neesot un „neviens” tādu novadu nezinot. K. Puriņa darbs bija sauss Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas statistisko datu savirknējums attiecībā uz visa apgabala vidējo skaitli, kur nekādu likumību nevarēja izlobīt.

Es, turpretim, ar Latgales ieslēgšanu savā pētījumā ļoti dzīvi varēju parādīt rusifikācijas kaitīgo iespaidu uz kooperācijas un līdz ar to uz visas saimniecības attīstību. Piecus gadus vēlāk Latviešu pagaidu nacionālās padomes uzdevumā K. Puriņš savu darbu pārstrādāja galīgi „nezinātniskā” veidā, ko vēlāk publicēja ar nosaukumu: Kredītkooperācija Latvijā.

Manu darbu Šaņavska universitāte atzina par ļoti labu un nolēma to ievietot universitātes zinātniskajās publikācijās.

Tas bija vajadzīgs Prokopovičam kā vēl viens atbalsts viņa aizstāvētai teorijai par kooperācijas viņņveidīgo izplatīšanos no Beļģijas centra. Šī mana darba iespēšana, par ko ziņoja kāda no universitātes zinātnisko publikāciju burtnīcām, tomēr, cik man zināms, nekad nenotika Pirmā pasaules kara izcelšanās dēļ.

Izvēlētos priekšmetos es noliku pēc reģistrācijas grāmatniņas 44 eksāmenus, pie kam statistikā vienreiz izkritu cauri un otrreiz, liekot eksāmenu, arī dabūju atzīmi tikai „pietiekami”, tāpat kā tirdzniecības tiesībās. Visos citos priekšmetos atzīme bija „sekmīgi” vai „ļoti sekmīgi”, un 1914. gada pavasarī es savu skolas izglītību varēju uzskatīt par nobeigtu.

Līdztekus mācībām — lai cik dīvoāni tas izklausās — es šinī laikā lielu vērību piegriezu arī reliģijai.

Interese par reliģiju radās pavisam nejauši. Profesora Kokoškina valsts tiesību seminārā, kur piedalījās pilns semināra komplekts, kopā 30 personas, kāds no pārnākušajiem valsts universitātes studentiem apzīmēja Kokoškina valsts tiesību teoriju par „jaunu” un lūdza profesoru dot par šo jautājumu plašāku paskaidrojumu līdz ar attiecīgo bibliografiju. Kokoškina tūlīt deva atbildi, noraidīdams ieskatu, ka viņa valsts tiesību teorijas interpretējums būtu jauns.

„Mana valsts tiesību teorija ir tikpat veca cik bībele,” teica profesors. „Uzšķiriet bībelē Svētā Ijaba grāmatu. Tani jūs atradīsiet manu valsts tiesību teoriju, celtu priekšā tik meistariiski, ka labāk to izdarīt nemaz nav iespējams.”

Tad profesors iesāka savu paskaidrojumu. Ijabam pēc labām dienām bija uzbrukušas visādas nelaimes. Nedienas bija uzbrukušas neskatoties uz to, ka Ijabs bija pildījis visu, kas paredzēts bauslibā, t.i. visas jūdu pamatlikuma prasības. Tā kā židu bausliba bija paša Dieva dota un sākās ar izteicienu: Es esmu tas Kungs, tavš Dievs, tad Ijabam draugi ieteica pazemoties Dieva priekšā un izligt ar Dievu. To Ijabs nedarīja, apzinādamies, ka viņš visus bausļus pildījis. Ijabs nekurnēja pret Dievu, viņš Dievam neko nepārmeta, viņš „neapgrēkojās pret Dievu”, kā bībelē teikts, „arī savās bēdās.” Viņš tikai apzinājās, ka neko tādu nav darījis, kas bauslibā aizliegts, un neko nav atstājis nedarītu, kas bauslibā pavēlēts. Līdz ar to viņš neko nav darījis tādu, uz ko viņam nebūtu tiesību un nevienam pienākumu nav atstājis nepildītu, ko no viņa prasa kāda augstākā vara — pats Dievs. Par ko lai viņš lūdzas vai pazemojas? Ja tomēr viņam ir jācieš, tad tas notiek par viņa priekšteču grēkiem, jo stāv rakstīts: „Kas dara ļaunu un manus bausļus pārkāpj, tos Es piemeklēšu līdz trešam un ceturtam augumam.” Bet ja tā, tad tur nekā nevar darīt ne ar

lūgšanām, ne ar pazemošanos, jo atkal stāv rakstīts: „Es esmu stīprs un dusmīgs Dievs.” Pret to Ijabs neko nevar darīt, bet viņa apziņu tas negroza: viņš bauslibu ir pildījis.

Kokoškins nebija žīds, nedz arī Mozus ticīgais, bet ar Ijaba tiesību apziņas raksturojumu viņš uzbūra mūsu priekšā stingru jūdu farizeju, kas nepazīst nekādu pazemošanos, nekādu lūgšanu pēc žēlastības, ja viņš bauslibu ir pildījis. Viņš pazīst tikai vienu lietu: Sinaja kalnā doto un akmens galdos kalto jūdu konstitūciju, par kuŗas pildīšanu sacīts: „Tiem, kas manus baušļus tur, Es daru labu līdz tūkstošam augumam.”

Manā apziņā Kokoškina valsts tiesību interpretācija neprobežojās tikai ar politiku, bet ieņēma ļoti iespaidīgu vietu arī reliģiskā izjūtā, sevišķi pret baznicā izplatīto grēku piedošānu.

„Nesalaužama apziņa par savām tiesībām, kāda Ijabam bija, mums visiem jānes savās krūtīs. Tad valdīs brīvība un izbeigsies netaisnība. Mums jācīkstāvis savas tiesības visos apstākļos, arī tad, ja par to draudētu vislielākās ciešanas un vislielākais posts,” teica Kokoškins. „Mēs nedrīkstam atteikties no savām tiesībām nekad, arī tad ne, ja to prasītu kāda augstākā vara, kas valda pasaulē, t.i. valsts.”

Tāda bija žīdu ticība, un viņi panāca savas valsts atjaunošanu, neskatoties uz 2000 svešniecībā pavadītiem gadiem. Tāda valsts tiesību teorija, kuŗas nodibinātājs Krievijā bij prof. Petrožickis Pēterburgā un tālākattīstītājs Kokoškins Maskavā, bija varens spēks pret visām cara patvarībām pirmskaŗa revolūcijas laikā, kas, jādōmā, atstāja dziļu iespaidu netikai uz mani vien. Tā pati nesalaužamā tiesību apziņa iecusta Raiņa „Lauztajās priedēs” un „Ugunī un naktī.” Tā palīdzēja piedzimt neatkarīgai Latvijai, un ja mūsu krūtīs šī tiesību apziņa nezudīs, tad Latvija atkal būs brīva.

„BRĪVAS BALSIS”

Šaņavska universitātē bija izveidojusies savāda parādība: lekciju laikā vākt naudu par labu cietušieim revolūcionāriem studentiem. Kaut kur sola galā pēkšņi uzklīda dāmu somiņa ar uzrakstu: ziedojiet par labu arestētiem X pulciņa biedriem, ziedojiet ieslodzītiem „narodovoļciem”, ziedojiet N rajona cietušieim revolūcionāriem. Somiņas ar tādiem un līdzīgiem uzrakstiem ceļoja no rokas rokā, un studenti ziedoja pēc saviem ieskatiem. Tomēr ziedotājiem nebija nekādu ziņu, vai saziedotie līdzekļi patiesi aiziet tam mērķim, kādam tie lūgti. Tas radīja zināmu kurnēšanu, bet ziedojumu vācēji aizbildinājās ar konspirācijas nepieciešamību ne tikai organizātoru, bet arī pašu ziedotāju labā.

Kādu dienu statistikas lekcijas laikā uzradās veselas trīs somiņas. Ap vienu no tām kādā auditorijas stūrī izcēlās sīva

knāda. Prof. Fortunatovs jutās spiests uz brīdi lekciju pārtraukt. Tikai pēc trokšņa norimšanas viņš varēja lekciju turpināt.

Lekcijas pārtraukumā gadījums izraisīja asas pārrunas klausītāju starpā. Atskanēja pārmetumi uzbāzīgajiem līdzekļu vācējiem, draudi „ochraņņikiem”, kas pretojās līdzekļu vākšanai, starpsaucieni par „revolucionāriem nakts lokālos”, lamu vārdi par brīvas universitātes necienīgiem tipiēm. Kā viens no spēcīgākiem ziedojumu vākšanas aizstāvjiem izvirzījās liela auguma vīrs kupliem matiem — latvietis Lācis, vēlākais lielčekists, Dzeržinska palīgs Ļeņingradā. Daži krievi tūlīt raidīja uzbrukumus latviešiem vispār. Klātesošie latvieši pret to protestēja, un tikai zvans uz lekciju izšķīra iekaisušos prātus.

Šņavnska universitātē toreiz studēja vairāki latvieši, bet kādas kopīgas organizācijas tiem nebija. Es biju pazīstams ar dažiem latviešiem. Kādu laiku man iznāca pa ceļam iet no universitātes uz mājām kopā ar Pāvilu Rozīti, vēlāk populāro rakstnieku, un Jāni Bankavu, vēlāko Nacionālās padomes un Tautas padomes locekli.

Incidenta dienā, ejot mājās, debatējām par notikušo starpgadījumu. Mums nevienam nepatika Lāča uzstāšanās. Kāda mums, latviešiem, vajadzība jaukties krievu lietās! Lai krievi tiek paši galā ar savām darīšanām, vienalga, revolūcionārām vai policejiskām. Mums pašiem ir savas intereses, kur mums viņu palīdzība nav vajadzīga un kur viņi palīdzēt nespēj, ja arī gribētu. Tā arī krieviem jāpasaka. Tad būs skaidrība. Tas jāizziņo oficiāli uz lielās tāfeles universitātes aulā. Debatējot mēs iekaisām un atradām tik daudz pārestību, ko krievi mums nodarījuši, ka šķīrāmies galīgi satraukti. Norunājām ierosināt kopīgu latviešu apspriedi.

Apspriedē bez Rozīša, Bankava un manis piedalījās vēl A. Briedis, vēlākais Saeimas deputāts, Reiss, vēlākais Raiņa ģimnazijas direktors, un R. Lazdiņš, vēlākais Letas telegrafa aģentūras redaktors.

P. Rozītim protesta teksts bija jau gatavs, nebija tikai skaidrības, kā parakstīties. Parakstot sešus atsevišķus vārdus, protests neatstātu nekādu iespaidu; parakstīties visu latviešu pilnvarā nebija tiesību, jo nekādas latviešu biedrības vai organizācijas mums nebija. Iesākās gaŗas debātes. Pārrunās pamazām izvirzījās uzskats, ka nevis kāds paziņojums par notikušo incidentu uz universitātes tāfeles ir svarīgs, bet jānoskaidro latviešu principiālā stāja visā plašumā.

Nemanot debatēs sāka atskanēt latviešu tautas vārds. No tautas debātes itin viegli pārvirzījās uz teritoriālām slīdēm. Ātceros, ka es sāku runāt par visas latviešu apdzīvotās zemes Latvijas interesēm, kā to jau biju darījis 1905. gadā. Sevišķi radikāli nacionālā virzienā izteicās J. Bankavs, aizrautīgā

balsi vērsdamies pret visu līdzšinējo „māmuļnieku” māžošanos ar krievu gubernātoru celšanu goda biedros. Tik pat asi J. Bankavs uzstājās pret „dienaslapniekiem”, kas kā dēles esot piezīdušies pie darba tautas miesām un ar visādiem „ismiem” gribot mūs pazudināt bezgalīgajā krievu dūksnājā. Tīrs galds-brīva, patstāvīga Latvija, un mēs paši, latvieši, tur nokārtosim visas lietas. Tas jāsāk propagandēt visai inteliģencei, pirmajā kārtā studentiem visās augstskolās. Tas jāievēro arī mūsu universitātē.

P. Rozītis atrada, ka no krieviem nekas labs nav gaidāms ne tagadnē, ne nākotnē, ne šaurākā, ne plašākā apjomā. Par apstiprinājumu tam viņš minēja visiem zināmos tautas atmodas laikmeta piedzīvojumus.

Kāds no klātesošiem nosodīja krievus par tādu pašu iztūrēšanos pret latviešu 1905. gada cīnītājiem. Vai kāds krievu liberālis ir pacēlis nopietnu balsi pret soda ekspedīcijām? Kā bija ar Valsts domē iesniegto interpelāciju par soda ekspedīciju darbību Baltijā? Cik krievu liberāļu un demokrātu to ar runām atbalstīja? Vai viena pati Latvija 1905. gadā nav vairāk noasiņojusi nekā visa Krievija kopā? Ko viņi te plātās ar saviem Butirkkiem un citiem cietumiem!

Pakāpeniski debates pieņēma lietišķāku virzienu. Reaģēšanu uz vakardienas starpgadījumu ar protestu uz universitātes tāfeles atmeta pavisam. Tamī vietā atzina par derīgāku izdot kādu iespiestu darbu, kurā visi iekustinātie jautājumi būtu populāri apgaismoti visas Latvijas mērogā. Ja cenzūras apstākļi to neatļautu, grāmatā būtu jāizdod hektografētā veidā nelegāli.

Turpmākās apspriedēs priekšplānā izvirzījās vairāki interesanti jautājumi. Vai patstāvīga Latvija spēj saimnieciski pastāvēt? Vai latviešiem ir pietiekami daudz speciālistu visās normālai dzīvei vajadzīgās nozarēs? Vai latviešiem var būt sava universitāte? Sava armija? Sava nauda? Sava zinātņu akadēmija?

Izvirzījās debates arī par Latvijas teritoriju. Tā, protams, tika iemērīta diezgan pilnīgi. A. Briedis zināja, ka Kauņas gubernas ziemeļu daļa lielā mērā latviešu apdzīvota. Lai gan visās sarunās A. Briedis bija viens no mērenākiem, tomēr arī viņš domāja, ka plaša zemes josla Kauņas gubernā gar Kurzemes robežu ietilpināma Latvijā. P. Rozītis savukārt zināja, ka Veravas apriņķa (Igaunijā) dienvidu daļā dzīvo daudz latviešu un daži pagasti, piemēram, Lauru pagasts, ir pilnīgi latvisks. Domstarpības izcēlās par Drisas un Ullas apriņķiem Vitebskas gubernā. Dažiem tie bija tīri latviski. No turienes pat tautasdziesmas ievietotas Kr. Barona sakopojumā. Citiem

turpretim šie aprīņķi likās par daudz pārkrīevoti, lai tos varētu tieši ieskaitīt Latvijā. Tāpat neskaidrības izraisīja Tālības vai Talabskas ezers, kā krievi sauca Peipus ezera dienvidu daļu un ko dažas krievu chronikas sauca par „Čudskoje ozero“, bet imperiālā Krievija pārkrīstīja par Pleskavas ezeru. Nevarēja būt lielu šaubu, ka Pečoras klostera apkārtnē dzīvojošo veco krievu lietotais Talabskas vai Tālības vārds ir Tālavas vārda sakropļojums, kas norāda uz to, ka latviešu lielkunga Rūsīņa valstij ar Peipus ezeru ir bijuši tik dzīvi sakari, ka ezera dienvidu daļa saukta par Tālavas ezeru.

Šo un citu tam līdzīgu jautājumu iztirzāšana nobeidzās ar to, ka izdodamo grāmatu nolēma sadalīt divās daļās. Pirmā daļā ievietotu darbus, kas attiecas tieši uz Latviju, otrā daļā darbus, kas attiecas uz citām mazām tautām, kuŗas cīnās par savu patstāvību un ir labākā stāvoklī nekā mēs. Visi darbi jānolasa pulciņa kopīgās apspriedēs un kopīgi jāizdebatē.

Attiecībā uz latviešu apdzīvotās zemes etnografiskajām robežām P. Rozītis uzņēmās noskaidrot ziemeļu robežu, A. Briedis dienvidu robežu un es austrumos latviešu apdzīvotību Drīsas un Ullas aprīņķi.

Bez etnografiski teritoriālo jautājumu skaidrošanas paredzējām arī citus referātus. P. Rozītis uzņēmās izpētīt Somijas iekšējo iekārtu un attiecības pret Krieviju pirms un pēc autonomijas sagraušanas. A. Briedis uzņēmās uzstādīt Latvijas saimniecisko bilanci pieejamās statistikas robežās. Es uzņēmos sagatavot referātu par čehu brīvības cīņām Austrijas parlamentā. Arī pārējie pulciņa dalībnieki uzņēmās izstrādāt mūsu nolūkiem atbilstošus referātus.

Izdodamo grāmatu nolēma saukt Brīvas Balsis. To pašu nosaukumu nolēma paturēt arī mūsu pulciņam. Nolēma uzaicināt piedalīties pulciņā arī A. Švābi, vēlāko Latvijas universitātes profesoru; Gobu, vēlāko latviešu literatūras kritiķi; T. Līventalu, vēlāko Rīgas pilsētas valdes locekli un citus.

Mūsu sanāksmes turpinājās ar lielu aizrautību. Es savā referātā par latviešu apdzīvoto teritoriju sniedzu oficiālas 1897. gada tautas skaitīšanas ziņas par Kurzemi, Dienvidvidzemi un no Vitebskas guberņas par Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas aprīņķiem. Salīdzinājumā ar Dāniju, Beļģiju, Holandi un Šveici Latvijas teritorija iznāca lielāka. Klausītāji ar referātu nebija apmierināti un aicināja mani nākošajā vasarā apceļot Drīsas un Ullas aprīņķus. Tur, iztaujājot vietējos iedzīvotājus, vajadzēja noskaidrot aptuveni latviešu daudzumu. Blakus tiešajam referāta saturam izpeldēja jautājums par to, kas ir pareizāk: nacionālais jautājums vai nacionālisms. Vienprātību nepanāca, bet vairums atzina, ka ir divas lietas: nacionālitate, kas rada nacionālītāšu jautājumu un nacionālais jautājums jeb nacionālisms.

P. Rozītis nolasīja referātu par tematu Māksla un politika, kurā iztirzāja dzelmenieku deklarāciju, kas norobežojās no politikas. Tam pretī P. Rozītis aizstāvēja uzskatu, ka māksla un literatūra ir suverēna nodarboties ar visiem jautājumiem — arī ar politiku — kā to dara, piemēram, Fr. Šillers savā drāmā „Vilhelms Tells” vai Rainis „Ugunī un naktī”. Bet politiska propagandas literatūra, kā piemēram, A. Upīša „Robežnieki” vai „Pēdējais latvietis” u.c. vispār nav nekāda māksla.

Vēl pulciņā „Brīvas Balsis” nolasīja referātus J. Bankavs par tematu „Sieviete brīvā Latvijā”, Ā. Briedis par tematu „Nodokļi reorganizētā (atbrīvotā) Latvijā”, Goba par kritikas uzdevumiem literatūrā u.c.

A. Švābe formāli studēja bioloģiju, par ko tika saukāts par varžu dūrēju un peļu dīrātāju, bet faktiski vairāk klausījās prof. Aichenvalda lekcijas par literatūru un Kizevetera lekcijas Krievijas astoņpadsmitā gadsimtena vēsturē. Brīvās pārrunās A. Švābe labprāt stāstīja salīdzinājumus par Kizevetera un Baltijas vācu vēsturnieku metodēm.

Maskavā darbojās kāda latviešu biedrība, kas bieži rīkoja priekšlasījumus ar sekojošām debatēm. Parasti šinis priekšlasījumos cīnījās 1905. gada revolūcijas aktīvi dalībnieki, katrs par savu taisnību. Mūsu pulciņš, kurā darbībā nebija pagātnes cīņu, bet tikai dažas lietas latviešu tautas nākotnes projektēšanā, kas valdībai nevarēja būt patīkamas, nolēma priekšlasījumos nepiedalīties. Mēs gan apmeklējām šos sarīkojumus un klausījāmies M. Skujenieka, J. Lapīņa u.c. referātus. Šie sarīkojumi bija centrs, kur toreiz satikās latviešu Maskavas jaunatne, galvenā kārtā studenti un kursistes. Šinis vakaros allaž redzēja vēsturnieku A. Spekki, parasti kopā ar otru vēsturnieku K. Straubergu. Šinis vakaros es iepazinos ar K. Puriņu, vēlāko finanču ministru, E. Laursonu, vēlāko „Konzuma” direktoru un daudz citiem maskavniekiem, kas brīvajā Latvijā mūsu dzīvē ieņēma redzamas vietas.

Pulciņā „Brīvas Balsis” dalībniekiem likās savādi, ka sociāldemokrāti savos priekšlasījumos nekad neuzsvēra brīvības principiālo nozīmi, bet vienmēr minēja brīvību tikai kā pavadelementu, runājot par strādnieku sociālām cīņām. Tas saņāvskiešos par brīvības jēdzienu izraisīja plašas debātes.

Turoties pie franču lielās revolūcijas saukļiem, un enciklopēdistu filosofijas, kas gara brīvību pacēla līdz Dievībai un atzina par augstāko cilveces ģenija sasniegumu, visa krievu sociāldemokratijas un viņu sekotāju nostāja izlikās par tīri sektantisku ideoloģiju. Vēl vairāk lielo starpību starp franču tautas brīvības ideālu un krievu-latviešu marksistu pausto, šķiru cīņā izteikto brīvību, izcēla franču revolūcijas prasība

pēc „vienlīdzības un brālības.” Patiesi, salīdzinot Francijas revolūcijas „Libertè, fraternitè, egalitè” prasības majestātisko cēlumu ar Marksa-Ļeņina šķiru cīņas un strādnieku diktatūras prasību, viss krieviskais un no krieviem patapinātais latviešu marksisms izlikās šaurs, savtīgs un nepievilcīgs. Tas šanavskiešus norobežoja no sociāldemokratijas visdziļākā būtībā. Francijas brīvības uztvere, ko toreiz plaši populārizēja pārkrievojies vācu ideālists fon Bitners savā žurnālā „Vestņik Znaņija”, pulciņa „Brīvas Balsis” līdzdalībniekus saistīja nesaraucjamām saitēm kā ar individa pilsoniskām brīvībām, tā ar tautu nacionālām brīvībām, pēc kā toreiz cīnījās visas Eiropas mazās tautas.

Tuvojoties pavasarim un eksāmenu laikam, mūsu pulciņa darbība apklusā. Apņēmušies pildīt savus pienākumus grāmatas sastādīšanā un citus uzdevumus, mēs atgriezāmies Latvijā.

Kopā ar pagasta rakstvedi Kr. Šmitu es izstrādāju Drisas un Ullas apriņķu apceļošanas plānu. Plāns galvenā kārtā paredzēja izsargāšanos no sarežģījumiem ar policiju. Ceļojumam vajadzēja turpināties tikai divas dienas un sākties no vistālākā punkta austrumos ar tādu aprēķinu, lai es pēc iespējami daudzu pagastu apmeklēšanas Ullas apriņķī vakarā katrā ziņā varētu iebraukt Drisas apriņķī. Tāpat pēc otras dienas pavadīšanas Drisas apriņķī man vakarā visādā ziņā vajadzēja atgriezties Kurzemē. Tas nozīmēja, ka eventuāli sarežģījumi ar policiju Ullas apriņķī otrā dienā vēl nevarēja būt zināmi Drisas apriņķī, un trešajā dienā es jau būtu Kurzemē, kur Vitebskas guberņas policija Vecumniekus varētu sasniegt tikai pēc nedēļām vai pat mēnešiem. Braucot ar riteni pa sliktajiem ceļiem sausā laikā, man katru dienu vajadzēja spēt apmeklēt 5—6 pagasta valdes.

Par iemeslu savam braucienam izgudrojām kāda patiesībā neesoša Miķeļa Klīves meklēšanu, kurš 1906. gadā izceļojis taisni uz to vietu, kur es pašreiz atrastos. Vecumnieku pagasta vecākais izdeva man apliecību, ka es dodos uz Vitebskas guberņu meklēt savu radnieku Miķeli Klīvi, par kuru pēc 1906. gada Vecumnieku pagastam nav nekādu ziņu. Pagasta vecākais savā rakstā lūdza visas iestādes nākt man šīnī lietā palīgā.

Plāns izdevās labi. Pagasta vecākā apliecība izrādījās ļoti noderīga; trīs reizes to uzrādīju policijai un visur atradu pretimnākšanu. Pēc atbildes saņemšanas, ka par Miķeli Klīvi pagastā nav nekādu ziņu, es vienmēr vaicāju, vai pagastā nedzīvo kādi citi latvieši. Uz to sekoja dažādas atbildes. Daudzreiz runātāji neizšķīra tautību no ticības, un pagāja ilgāks laiks, kamēr to noskaidroja.

Ullas aprinķi trīs pagastos atbildes bija ļoti strupas: nekā par latviešiem nezinām, tādu pie mums nav. Divos citos pagastos atbildes bija, ka daži latvieši pie viņiem dzīvojot gan, bet, pārbaudot pagasta dvēseļu sarakstus, meklētās personas, protams, neatrada. Vēl divos no apmeklētiem pagastiem teica, ka latviešu kolonisti pie viņiem esot, tie dzīvojot „fol-verkos” t.i. atsevišķās mājās, esot ļoti darbīgi un turīgi.

Drisas aprinķi apmeklēja piecas pagasta valdes. Divos pagastos atbildes bija, ka agrāk gan pie viņiem latvieši bijuši, ievēlēti pat pagasta amatos, bet vai tagad tādi esot, to nevarot zināt. Vienā no šiem pagastiem man parādīja nodokļu maksātāju sarakstu, kurā figurēja tādi vārdi, kā: Kaļējvs, Kokovs, Kalpinskis, Krastinskis u.c., bet tos visus man apliecināja par istiem krieviem (!). Divos citos pagastos man paskaidroja, ka latvieši viņu pagastos gan esot, tomēr ļoti maz. Vienā pagastā atbilde bija: pie mums dzīvo daudz latviešu, apmēram simts dvēseles.

Tātad no 12 apmeklētiem pagastiem trijos atbildes bija negatīvas, deviņas pozitīvas. Slēdziens: Drisas un Ullas aprinķi ir sena latviešu zeme, bet iedzīvotāji savā vairumā pārtautoti. Žēl, ka es neatminu vairs apmeklēto pagastu vārdus.

Vasarā kopā ar P. Rozīti tikāmies Rīgā ar Miķeli Valteru un izrunājāmies ar viņu par Latvijas brīvības sasniegšanu. M. Valtera stāja mums likās par daudz teorētiska, specifiski emigrantiska. Ātrauts no reālās dzīves, viņš aprobežojās ar četri teorētiskām koncepcijām, uzsverot visās vietās paļaušanos uz Vāciju.

Rudenī pēc ierašanās Maskavā es informēju mūsu pulciņa dalībniekus par iespaidiem Ullas un Drisas aprinķos. Ne Briedis, ne Rozītis par Lietuvas un Igaunijas pierobežas iedzīvotāju nacionālītātes noskaidrošanu savu uzdevumu nebija izpildījuši.

Grāmatas sastādīšanas darbs vasarā bija stipri pavirzījies uz priekšu. Rozītis un Goba ar lielu nepacietību cīnījās par tās iespiešanu un nelaimīgi stāstīja, ka pēc manuskripta izlasīšanas Zichmaņa un Rapas firmas direktors Rapa paskaidrojis, ka cenzūras apstākļu dēļ neesot ko domāt par grāmatas iespiešanu. Ķērāmies pie pārstrādāšanas, un tā „Brīvas Balsis” iznāca piegrieztas pēc cenzūras ieskata, kam ar mūsu nodomiem bija ļoti maz vairs kas kopīgs. No manis grāmatiņā parādījās raksts par čehu cīņām Vīnes parlamentā.

Brīvo Balsu pulciņam nodibinājās tuvāki sakari ar Psicho-neuroloģiskā institūta latviešiem (Pēterburgā). Sakarnieks bija Rudolfs Lindiņš, vēlākaais parlamentārietis, toreiz šī Institūta students. R. Lindiņš pāris reizes ieradās Maskavā un

centās mūs pārliecināti pievienoties sociāldemokrātiem. Tas nebija mums pa ceļam, un no tā nekas neiznāca.

Interesanti atzīmēt, ka 1913. gadā Šņāvaska universitātē studēja un iestājās arī Brīvo Balsu pulciņā Linards Laicēns, vēlākais komūnists un Saeimas loceklis. Toreiz Laicēns bija krass nacionālists, kas par kolektīvismu, komūnismu un sociālismu negribēja neko dzirdēt.

Novērtējot Brīvo Balsu pulciņa darbību no vēlāko notikumu stāvokļa, jāatzīst, ka pulciņam sava nozīme bija. Nav šaubu, ka pēcrevolūcijas laikā, no 1906.—1914. gadam, līdzīgas studentu sanāksmes ar tādiem pašiem mērķiem notika arī citās augstskolu pilsētās. No turienes šo pulciņu idejas izplatījās jaunatnes starpā visā Latvijā. Tā nebija revolūcionāra darbība ar bumbām un pistolēm, streikiem un demonstrācijām, bet nacionāli politiskas darbības veidošana ar idejām un propagandu. Neatkarīgi no izpausmes rakstos un grāmatās, šādas sanāksmes audzināja pašus dalībniekus politiskas patstāvības un Latvijas neatkarības virzienā. Zīmīgi, ka 1917. gada revolūcijas laikā antinacionālo elementu vismazāk bija inteliģences starpā. Kā piemērs šeit var noderēt daudzās latviešu vidusšķiras partijas. Turpretim mazāk izglītotajā strēlnieku masā, Vidzemes zemes padomes sociālistiskajā sektorā un Valmieras bezzemnieku kongresā, kur inteliģence bija reprezentēta vāji, patstāvīgas Latvijas doma nevarēja izlauzties augšpusē. Tur pirmsrevolūcijas laikmeta kalpošana krievu ķeizaram pēcrevolūcijas laikā pārvērtās kalpošanā krievu imperiālismam modernākā izdevumā, t.i. kalpošanā krievu komūnistu mērķiem pēc latviskas formas. Par piemēru var noderēt patstāvīgas Latviešu sociāldemokrātu partijas pāriešana Ļeņina vadītajā Krievijas sociāldemokrātu partijā 1906. gadā.

Panslavisms un pankomūnisms — abas ir austrumdespotijas idejas. Pret tām jau pirms Pirmā pasaules kara cīnījās Šņāvaska universitātes pulciņš „Brīvas Balsis”. Veidodams neatkarīgas Latvijas domu, pulciņš darīja svētīgu darbu savu iespēju robežās.

POLĪTISKAIS STĀVOKLIS LATVIJĀ

NO 1905. — 1914. GADAM

Latviešu tautas atklātā sabiedriskā dzīvē pēc 1905. gada revolūcijas gandrīz nekas nebija grozījies uz labo pusi.

Rīgas latviešu biedrība turpināja iet pa ceļu, kāds tai sāka veidoties jau pagājušā gadsimtena septiņdesmitajos gados, kad no biedrības tika spiesti aiziet R. Tomsons un J. Māters. Biedrības priekšnieka K. Kalniņa laikā „māmuļu”

atstāja arī latviešu „mazais cilvēks”, un Rīgas latviešu biedrība (RLB) izvērtās par konservatīvu „labāko ģimeni” centru. Tur apvienojās redzamākie Rīgas latviešu namsaimnieki, rūpnieki, tirgotāji un daļa latviešu inteliģences F. Grosvalda, F. Veinberga, Ā. Krastkalna vadībā. Šis aprindas draudzīgi sadarbojās ar vāciešiem un krievu gubernātorus vēlēja par biedrības goda biedriem.

Nacionālie centieni RLB aprobežojās ar tādu jautājumu kārtošānu, kas no politikas stāvēja tālu. Tādi bija: latviešu teātra uzturēšana, dziesmu svētku rīkošana, valodas un valodniecības jautājumu pētīšana, derīgu grāmatu izdošana u.t.t. Ja pieskārs politikai, tad to darīja ļoti uzmanīgi, lai tikai neuztrauktu valdību.

Pret revolūciju RLB vadošie vīri stādīja prasību pēc reformām, nodibināja pat īpašu Reformu partiju ar zvēr. advokātu V. Zāmuēli priekšgalā. Reālu panākumu šādai politiskai darbībai nevarēja būt un nebija nekādu, jo aprindas, kas aiz šādām reformu prasībām stāvēja, bija ļoti šauras. Ļaudis, kas pēcrevolūcijas laikā grupējās ap RLB, visu vēribu piegriezta saimnieciskiem jautājumiem, pārsedzot tos ar nacionālu interešu plīvuru. Latviešu tirgotāji un rūpnieki, namsaimnieki un banku vīri bija tie, kas ieņēma vadošās vietas daudzās sabiedriskās organizācijās un veidoja vispārības domu, izejot no sava redzes aploka. Zināmai sabiedrības daļai tas patika, un katra lielāka Rīgas nama pāriešanu latviešu rokās vai jauna krājokļa nama uzcelšanu tad saņēma kā nacionālu ieguvumu. Par latviešu tautas patstāvības jautājumiem labprāt nerunāja, bet uz svarīgu reformu prasībām atbilde vienmēr bija gatava: gan jau valdība to pati zinās. Kad būs pienācis laiks un latvieši ar savu izturēšanos būs pierādījuši, ka tie ir valdības uzticības cienīgi, tad nāks ir reformas, ir tiesības. Tikai pacietību un nepārsteigšanos!

Otrs sabiedriski ideoloģiskais centrs Rīgā izveidojās ap Latviešu izglītības biedrību, kurā darbojās V. Olavs, Ā. Bergs, K. Kasparsons. Šeit strādāja līdz arī nelielā RLB opozīcija, kas ar biedrības pasīvo programmu politiskā plāksnē nevarēja samierināties. Biedrības darbā piedalījās arī tie, kas 1905. gada kustībai simpatizēja, bet uzstādīto mērķu starpā vēlējās redzēt nacionālas prasības. Beidzot, šinī grupā ietilpa tie nedaudzie revolūcionāri, kam palaimējās izsprukt no soda ekspedīciju nagiem. Galveno Izglītības biedrības atbalstītāju masu veidoja Rīgas inteliģence: skolotāji, studenti vecāko klašu skolnieki, ierēdņi, rakstnieki un citi mākslinieki.

Sabiedriskās domas veidošanā Latviešu izglītības biedrībai piekrita liela nozīme. Skaitliskā masa, kas sekoja Izglītības biedrības autoritātei, bija ievērojamāka nekā Rīgas latviešu biedrības sekotāju pulks. Bet līdz svarīgo nacionālo jautājumu veidošanai arī šīs aprindas nepacēlās. Tas izskaidrojams vienādā mērā gan ar pašas biedrības neviengabalaino sastāvu, gan ar pēcrevolūcijas nelabvēlīgajiem apstākļiem. Šaurākā nozīmē, savā tiešajā darbā, biedrība dzina nozīmīgu vagu. Izglītības biedrības aprindas ja arī nebija tās, kas noteica, tomēr iespaidoja lielā mērā Jaunā teātra gaitas, kuŗam latviešu nacionālās domas veidošanā un tautas pašapziņas celšanā bija izcila nozīme. Tāpat skolu lietu noskaidrošanā šīm aprindām netrūka drosmes. Pastāvīgā kultūrāli nacionālo jautājumu cilāšana biedrībā radīja rosinošu iespaidu uz daudzu latviešu vidējo privātskolu nodibināšanos šīnī laikā. Bet sintezēt visus lielos nacionālos jautājumus ar savu labi izkopto uztveri izglītības lietās, to arī šīs aprindas nespēja. Izglītības biedrības līdzgaitnieki tāpat daļēji apmierinājās ar izglītības jautājumiem kā RLB ar saimnieciskiem jautājumiem. Arī te bija atsevišķas domas, atsevišķas idejas bez kopsakarības ar lielo latviešu centienu gala mērķi.

Uztveri par latviešu uzmanības novēršanu no nacionāliem centieniem uz blakus sliedēm apzinīgi veicināja Krievijas valdība. Ar to izskaidrojama valdības piekoptā Latvijas lauksaimniecības atbalstīšana un samērā vieglā atļauju došana arodniecisko, galvenokārt tirdzniecības skolu dibināšanai.

Ir zināms, ka vietējā augstākā administrācija noteikti iteikusies pret latviešu lauksaimniecības atbalstīšanu, motivējot savu nostāju ar to, ka Baltijā lauksaimniecība bez visas atbalstīšanas jau stāv uz augstākas pakāpes nekā Krievijā. Neskatoties uz šādiem iebildumiem, Pēterburga aiz pieminētiem politiskiem apsvērumiem līdzekļus Baltijas, resp. Latvijas lauksaimniecības atbalstam tomēr deva. Tikai iznākums šai politikai bija citāds, nekā krievi to gaidīja. Latvietis labprāt sekoja lauksaimniecības celšanas darbam, gāja lauksaimniecības, tirdzniecības un komercskolās, bet nacionālos mērķus nebūt neaizmīrsa.

Apskatāmais attīstības posms vēl raksturīgs ar to, ka pēc ilga laika atkal sāk veidoties nacionāli un kultūrāli sakari ar Latgali. Pēc 1905. gada revolūcijas latgalieši tāpat kā pārējie latvieši atguva tiesības pasniegt bērniem mācības skolās pirmās divas ziemas dzimtajā valodā. Tas radīja stipru kopdarbības entuziasmu kā baltiešu, tā latgaliešu inteliģencē.

Pirmos sakarus sāka Lauksaimniecības ekonomiskā sabiedrība Jelgavā ar savām Latgalē nodibinātām nodaļām. Tālākos sakarus veidoja Zinību komisijas vasaras sapulces. Visus jaunus latgaliešu darbiniekus Rīgā uzņēma ar gavilēm un nedalītu prieku.

Daudziem baltiešiem līdz tam laikam Latgale bija par visam sveša. Latgalieši likās kādi nepazīstami īpatnēji Vitebskas guberņas „infantieši”, par kuriem lāgā nemaz nevarēja zināt, kādi tie ir un ko viņi grib. Tāpat arī latgaliešiem baltieši izlikās kādi bīstami pusvācieši, luterāņi, čivļi, kas var apdraudēt pat latgaļu katolisko ticību. Kļuva arī nomanāmi kādi tumši spēki, kas tuvināšanos šo divu mūsu tautas nozarojumu starpā mēģināja kavēt. Tad tuvināšanās darbā iesaistījās pārējo latviešu biedrību locekļi ar priekšlasījumiem, kursiem, koncertiem un citiem sarīkojumiem, kuŗos bez tūri praktiskiem jautājumiem apgaismoja apstākļus, kas šos divus mūsu tautas zarus noveduši pie atsvešināšanās. Saskanīga kopdarbība virzījās strauji uz priekšu.

Jaunie Latgales inteliģenti, izejot no saviem īpatnējiem apstākļiem, visspilgtāk izcēla nacionālas kopības prasību visu latviešu starpā. Plaši zināmi šini laikā Zinību komisijas vasaras sapulcēs Fr. Trasuna teiktie vārdi: „Nav ne vidzemnieku, ne kurzemnieku, ne latgaliešu — ir tikai latvieši.” Tas arī pilnīgi saprotams. Jaunā Latgales inteliģence ar labpatiku redzēja sev biedros un līdzcīnītājos arī baltiešus pret poļu baznīckungu un krievu priesteru uzmākšanos. Pēc ilga laika atkal bija atrastas kopīgas saites. Sabiedrības pienākums šīs saites kopt un stiprināt atrada visplašāko atbalsi.

Pilnīgi apspiestā stāvoklī bija Latvijas strādniecība un sociāldemokratija. Pēdējā, kā zināms, 1905. gada revolūcijas vadībā ieņēma redzamāko vietu. Pēc revolūcijas sakāves šīs partijas locekļi smagi cieta. Daudzi emigrēja, daudzus notiesāja vai likvidēja bez jebkādas tiesas, citi no partijas aizgāja oportūnistisku iemeslu dēļ, citi izstājās vilušies kā revolūcijā, tā pašā partijā. Tādu autoritāti kā 1905. gadā Latvijas soc. dem. nekad vairs neaizsniedza.

Neizdevusies revolūcija rādīja ne tikai šīs partijas pozitīvās, bet arī negatīvās puses. Lielākā daļa no dzimtenē palikušajiem biedriem, jādomā, palika uzticīgi partijai un, tikai ārējo apstākļu spiesti, izturējās klusi un mierīgi. Bet bija arī tādi, kuŗi aizgāja no partijas nacionālo mērķu trūkuma dēļ. Tie tad aktīvi darbojās „Auseklī”, Izglītības biedrībā u.c. Prasīt no viņiem kādu lielu aktivitāti nacionālās domas veidošanā nevaram. Tādēļ jākonstatē, ka Latvijas soc. demokratu

nācijas atklātā sabiedriskā dzīvē pēcrevolūcijas laikā juta maz.

Latvijas soc. dem. autoritāti negatīvā nozīmē stipri ietekmēja 1906. gadā notikusi šīs partijas iestāšanās Krievijas soc. dem. partijā, kuŗu vadīja Ļeņins. Tāds solis varbūt stiprināja latviešu rūpniecības strādnieku stāvokli prasību uzstādīšanā un aizstāvēšanā kopīgi ar krievu strādniekiem, bet nacionāl-politiskā laukā partiju stipri vājināja. Pārdzīvojuši krievu soda ekspedīciju necilvēcīgo izturēšanos pret latviešiem, zemnieki un sevišķi laukstrādnieki sociāldemokrātu politisko tuvināšanos krieviem galīgi nesaprata un sāka no tiem norobežoties (jaunnacionālisti, nacionāldemokrāti).

Tāpat soc. dem. rindas atstāja visi tie, kuŗi šai partijai bija pieslējušies ne kā strādnieki, bet kā brīvības meklētāji, pie tam kā atbrīvošanas meklētāji no visa krieviskā. Redzēdami, ka ar iestāšanos krievu partijā soc. dem. latviešu brīvības karogu no savām rokām izlaiž, šie ļaudis sāka grupēties savrup, lai vēlāk izveidotu Radikāldemokrātu partiju.

Iestāšanās krievu partijā arī pašiem latviešu soc. dem. nenāca par labu. Tie ieslīdēja krievu sociālistu iekšējās ķildās un eliminējās no latviešu strādniecības stāvokļa izveidošanas un nostiprināšanas pašā latviešu tautas kopībā, kas vēlākos gados stipri kaitēja latviešu strādniekiem savas labklājības celšanā, bet visvairāk latviešu tautas nacionālās brīvības un patstāvības izcīnīšanā un nostiprināšanā.

Īpatnēju stāvokli pārrunājamā laikā ieņēma un lielā mērā sabiedrisko dzīvi iespaidoja mūsu mākslinieki, sevišķi rakstnieki. Literatūras ietekme uz savu laiku nekad vēlāk nav izpaudusies tik spilgti kā šinīs gados. Ne pirms tam, ne pēc tam latvieši nekad nav bijuši savu rakstnieku ideju un cīņu lokā tik dziļi ierauti kā toreiz.

Nozīmīgi izcēlās trīs raksturīgas grupas, kas ar savām idejām ietekmēja latviešu sabiedrību „no sienas līdz sienai.” Domājot par šo laiku, nav jāaizmirst, ka grāmatai un teātrim toreiz bija daudz lielāks iespaids uz lasītājiem un skatītājiem, nekā tas bija, piemēram, Latvijas neatkarības gados. To, ko vēlāk aizpildīja kino un radio, toreiz darīja grāmata un teātris — tikai daudz nopietnākā garā.

RLB orbitā grozījās R. Blaumanis, A. Niedra, T. Zeiferts, brāļi Kaudziši u. c. Ar ievērojamu skaļumu izcēlās A. Niedra. Šī rakstnieka „Zeme” bija viena no visvairāk izrādītām lugām, „Zemnieka dēls” — visvairāk lasītā grāmata, bet romāns „Līduma dūmos” ideoloģiskā ziņā mēģināja sacensties ar Raiņa „Uguni un nakti.”

Lugā „Zeme” skatītājus valdzināja latviešu inženiera cīņa ar vācietības pārstāvi. Tā atbilda laika garam un skatītājam, kuŗš sava „dzīves uzskata” izveidošanai (tāds izteiciens toreiz bija ļoti populārs) dziļus pamatus nemeklēja, A. Niedras varonis šķita vispildnīgākais atdarināšanas cienīgs paraugs.

Jauno strāvu reprezentēja Rainis, Aspazija, A. Upītis. Ja arī pati Soc. dem. partija dzīvoja pagrīdē, totiesu jo skaļāku valodu runāja minētie rakstnieki: Rainis ar Aspaziju svešumā, A. Upītis dzimtenē. Jaunā paaudze lasīja aizgūtnēm Aspazijas skaistās dzejas un A. Upīša vienpusīgi propagandiskus romānus, bet Raiņa „Uguni un nakti” Jaunajā teātrī ļaudis skatījās neskaitāmas reizes, kur A. Kaktiņš izcilus valdonīgi tēloja varoni Lāčplēsi. „Uguns un nakts” izrāžu skaitu neviena cita luga līdz šim nav pārspējusi. Un noteikti jāpasvīto — visa izrādes nagla bija Lāčplēša drosmīgā nacionālā cīņā, tikai daudz dziļāk ētikā pamatota nekā A. Niedras varoņa cīņa „Zemē”.

Ja par kādu skatuves gabalu var sacīt, ka tas rokām taustāmi ietekmējis sabiedrību, tad tā ir Raiņa „Uguns un nakts.” Nav otra tāda rakstura mūsu literātūrā, kas nacionālās pašapziņas izveidošanos tik lielā mērā būtu cēlis kā Raiņa „Uguns un nakts” Lāčplēsis. No šī tēla jaunatne smēlās spēkus nepagurt un nesalūzt drūmajā pēcrevolūcijas laikmetā. Bet ne tikai pozitīvie „Uguns un nakts” raksturi ietekmēja šīs lugas skatītājus. To pašu darīja arī negatīvie tēli. Nodevējs, vācu kalps Kangars, skatītājos iedvesa tādu naidu, nicināšanu un riebumu, ko tā laika paaudze neaizmirsā nekad un atklāti nida tos latviešus, kuŗi vācu okupāciju laikos centās izkalpoties Kangaru lomās.

Šo divu lielo literāro pretpolu starpā peldēja kāda bravūrīga iesācēju grupiņa — latviešu „dekadenti”, kuŗi grupējās ap žurnālu „Dzelme” un patiesībā nekādi dekadenti nebija. Savu parādīšanos pie latviešu rakstniecības debesīm viņi paziņoja ar speciālu „manifestu”. Redzamākie šo rakstnieku starpā bija E. Virza un K. Skalbe. Abi minētie tāpat kā daži citi no dzelmeniekiem drīz ieņēma latviešu literātūrā savu vietu. Bet apskatāmajā laikā visi šīs grupas rakstnieki bija tikai iesācēji, kas ap sevi un savu „manifestu” sacēla sabiedrībā lielu troksni, strīdus un polemikas. Šo rakstnieku nozīme pastāvēja tanī apstākļī, ka viņi sava laika morālizējošai, tāpat arī revolūcijai kalpojošai literātūrai nostādīja pretī, kā viņi paši teica, prasību pēc tīras, neatkarīgas mākslas. Izejot no šāda viedokļa, jaunie dzelmenieki kritizēja atzītos rakstniekus un guva sev piekritējus.

Attiecībās pret cittautiešiem, tāpat arī latviešu iekšējās lietās kādas vispārātzītas mērauklas nebija. Trūka arī atzīta vienojoša latviešu centra. Ar krievu administrāciju sadzīvot lojāli bija nepieciešams visiem pilsoņiem. Satiksmē ar vāciešiem valdīja liela nenoteiktība. Sākot ar RLB virziena piekriktējiem, kur sadarbība ar vāciešiem bija sen atzīta parādība, cauri Liberālajam klubam, kur saprašanos vietējo tautību starpā mēģināja organizēt uz līdztiesīgas politiskas bāzes visur attiecības galu galā dažādu grupu starpā palika neskaidras. Vācu „goda policistus“, ilggadīgos latviešu verdzinātājus baronus, protams, neieredzēja nekādās aprindās. Bet svaigā atmiņā latviešu pilsoņiem bija arī nesaprotamie revolūcionāru paņēmieni dzīt mācītājus, ar sarkaniem karogiem rokā, baznīcās, teikt mītiņa runas no baznīcas kanceles, brutāli nozāķāt reliģiju, profānēt laulību. Visumā attiecības pret mācītājiem tomēr bija asas. Tas pats izpaudās visur tur, kur latviešu intereses sadūrās ar vācu interesēm, piemēram, pilsētu pašvaldību vēlēšanās.

Lai kā vācu muižniecība centās aizplivurot neciešamos agrāros apstākļus Latvijā, pilnīgi tas tomēr neizdevās. Apstākļi, ka 2/3 no visiem lauku iedzīvotājiem bija bezzemnieki, nepagāja neievērots ne soda ekspedīciju vadītājiem, ne ģenerālgubernātoram. Ka šīnī apstākļi meklējams nemieru īstais cēlonis, to zināja arī Pēterburga. Bezzemnieku neciešamais stāvoklis izvirzījās jo spilgti krievu birokrātijas acīs tādēļ, ka Latvijas muižu starpā dažas pārsniedza pat Vācijas mazāko valstu apmērus. Lai pierādītu, ka agrārie apstākļi nav īstais nemieru cēlonis, vācu muižniecība dažas muižas gan sadalīja un iedalītās saimniecības pārdeva nevis muižas kalpiem, bet ievestiem vācu kolonistiem, no kuriem sagaidīja, ka tie pret saviem vācu kungiem nekad nedumposies. Tā no valdības ievadītās, nelielās bezzemnieku apgādāšanas ar zemi latviešiem neiznāca gandrīz nekas, jo lauvas tiesu saņēma vācu kolonisti no Pievolgas apgabaliem. Tāda rīcība nevis nomierināja, bet vēl vairāk satrauca latviešu lauku ļaužu prātus.

Pašvaldības reformas jautājuma apspriešanai un attiecīga projekta izstrādāšanai pie Baltijas ģenerālgubernātorā nodibināja īpašu komisiju — Provinciālpadomi, kurā iegāja arī latviešu pārstāvji (F. Grosvalds). Provinciālpadomes vairākums izstrādāja Baltijas pašvaldības projektu stipri konservatīvā garā. Gatavo projektu nosūtīja uz Pēterburgu iekšlietu ministram tālākvirzīšanai. Tur tas apgulās vai pat pazuda, dienas gaismu neredzējis. Šeit jāatzīmē, ka pašvaldības projekta apspriešana deva retu izdevību pacelt Latvijas jautājumu visā plašumā visās pascules priekšā. Nesaprotamu

iemeslu dēļ tas tomēr darīts netika. Šo to par Provinciālpadomes apspriedēm rakstīja, bet ne tuvu tādā plašumā, kā to latviešu intereses prasīja. Provinciālpadomes darbība pagāja sabiedrībai garām kā dažāda laba viduvēji maznozīmīga lieta. Šīni ļoti svarīgajā latviešu dzīves jautājumā trūka vajadzīgās stājas un nacionālās tālredzības padarīt apspriedi pie Baltijas ģenerālgubernatora par visas tautas lietu un pašu pašvaldības jautājumu par izejas punktu nacionālas vienības radīšanai.

Kopā ar citām tautībām latvieši varēja piedalīties vietējās dzīves veidošanā pilsētu domju un pilsētu valžu vēlēšanās, kas atkārtojās ik pa četriem gadiem reiz. Šeit vēlēšanu cīņas norisinājās ar lielu spraigumu, sevišķi Rīgā. Šīnīs cīņās rodams izskaidrojums tai parādībai, ka pilsētu namsaimnieki, rūpnieki un tirgotāji sevi uzskatīja par galvenajiem sabiedriskiem darbiniekiem un „tautas pilāriem”. Šādu vārdu toreiz bieži lietoja, jo tirdzniecības zīme, rūpniecības zīme vai nams pilsētā deva tiesības piedalīties vēlēšanās.

Vēlēšanās latviešu starpā parasti vienprātības nebija. Vācieši allaž mācēja kādu latviešu grupu, piemēram, RLB aprindas piesaistīt sev un līdz ar to pilsētas pārvaldi Rīgā paturēt savās rokās. Provincē vairāk vietās pilsētu pašvaldība bija latviešu rokās. Pilsētu vēlēšanu cīņām, īpaši Rīgā, sabiedrība sekoja ar lielu interesi. Šo interesi radīja nacionālais moments, kas ar šīm cīņām saistījās. No konkrētiem jautājumiem priekšplānā izvirzījās, piemēram, ielu bruģošana un apgaismošana Rīgā tanīs rajonos, ko vairumā apdzīvoja latvieši, veselības kopšanas darbu izkārtošana strādnieku rajonos, latviešu nacionālā muzeja būve, latviešu teātra būve u.c. Latviešu vēlētāju skaits nemitīgi auga, un varēja droši secināt, ka, apstākļiem normāli tālāk attīstoties, latvieši drīzumā būs visu Latvijas pilsētu valdītāji, ja krievu šovinistiskā likumdošana neievedīs šauri egoistiskas priekšrocības krieviem.

Sarautīts, neizlīdzināts, bagāts kontrastiem latviešiem ir laika sprīdis 1905. gada revolūcijas un Pirmā pasaules kara sākuma starpā: saimniecisks uzplaukums un galīgs beztiesiskums soda ekspedīciju pavēnī. Dziņa pēc izglītības, pēc kultūras un zinātnes kalngaliem (Plūdoņa „Atrātnes dēls”), bet viss tas bez kāda plāna, bez sakarīgas, vadošas nacionālas līnijas. Lauki mostas, grib dzīvot pilnvērtīgu dzīvi, bet netiek ārā no sīkiem, varbūt ļoti vajadzīgiem, tomēr tikai sīkiem jautājumiem. Strādniecība tāpat kā zemniecība saņem neizdevušās revolūcijas atreibības belzienus un dzīvo spītīgā naidā pret valdošo režīmu. Pilsonība ir saskaldījusi atsevišķās grupās, tai nacionālo pamatjautājumu izpratnes trūkst. Katra grupa dzīvo šauru īpatnēju dzīvi. Tā tas ir saimniecībā, sabiedriskās attiecībās, kultūrālā laukā, literātūrā, mākslā, žurnālistikā. Skatoties no politiski nacionālas augšupvīzes

viedokļa, šis laiks notēlojas sekls un partikulārām lietām piebārstīts, bez dziļākas savu uzdevumu izpratnes un pildīšanas. Daudz tiek darīts, vēl vairāk runāts un rakstīts, bet visā šī laika redzamajā darba kaudzē maz ir raženu graudu, maz dzīvi attaisnojošu vērtību. Pieeja visiem jautājumiem nedroša, neapzinīga un provinciāla. Oficiālā sabiedriskā doma un darbība izčurkst sikos strautiņos uz visām pusēm, un nekas neatgādina, ka Latvijai pa pašu vidu tek varenā, majestātiskā Daugava.

Bez legālās pilsoniskās un nelegālās sociālistiskās dzīves ir vēl citi nelegāli strāvojumi, kas glabā Latvijas nākotnes ideju.

Dziļi pazemē un slepenībā, kaut arī neorganizēti un nesaskaņoti, Latvijas pagastos un pilsētās veidojas Latvijas brīvības doma. Pašplūsmes ceļā tā nonāk pie visām konsekvencēm. Jaunatnes pulciņi, atsevišķas grupiņas biedrībās un kojos, gadījuma tikšanās viesībās un izrīkojumos, studenti, skolotāji un citi inteligenti brīvās, slepenās sarunās visur veido mūsu nacionālo domu arvienu dziļāk, arvienu skaidrāk. Mums „jā-tiek vaļā no vāciešiem un krieviem,” mums „pašiem jāņem dzīves vadība savās rokās”, mums „jārīkojas vienoti”, mums „visiem latviešiem jāsaprotas savā starpā, lai tiktu vaļā no krievu un vācu virskundzības”, mums jārīkojas „tā, kā to dara somi. Mums „tautiskas čalošanas vietā jārada apzinīga nacionāla politika”, kuņas īstenošanā saprotas un savas intereses saskaņo visas latviešu saimnieciskās šķiras, kultūrālās grupas un sabiedriskās organizācijas.

Tāda ir latviešu patiesā sabiedriskā doma šinī laikā. Tā ir nobriedusi kaut kam tik lielam, ka pats runātājs to dažreiz baidās nosaukt istā vārdā. Tā ir brīva Latvija, „kas gaida laiku straupei atbilstošus drošus airētājus”.

Tā ir doma, ko radīja nevis 1905. gads, bet vēlākie gadi. Tādēļ kreisie emigranti, kas atgriezās no trimdas neatkarīgā Latvijā, to nesaprata, nebija to pārdzīvojuši, nebija šim laikam auguši līdz. Tie vēl joprojām dzīvoja Jaunās strāvas neno-teiktajā brīvības simbolismā („Kā gulbji balti padebeši iet, tiem vēlētos es tālu līdzī skriet”), vai rūpnicu strādnieku praktiskajā brīvības ideoloģijā par streiku brīvību, arodorganizēšanās brīvību, demonstrāciju brīvību un citām līdzīgām deviņdesmito gadu prasībām. Tāpat kā Latvijā dzīvojošie pastarīši, kas gaidīja reformas, turoties pie „zemes tēva” vai „baltā cara”, arī mājās pārnākušie soc. dem. emigranti meklēja „izeju” Krievijas imperijā: A. Buševica „Kur izeja?” vai F. Mendera „Austrumeiropas savienotās valstis”.

Latvijas neatkarības domu nerādīja ne 1905. gada revolūcija, ne šīs revolūcijas vadoni—sociāldemokrāti. Toreiz visā sociāldemokratijas programmā un viņu daudzajās izplatītajās proklamācijās tādas prasības nekad nebija. Tāpat abos lielaajos revolūcijas laika kongresos Latvijas brīvības prasību soc. dem. krasi apkaņoja un — sarkstot no kauna jāliecina — abi kongresi mūsu soc. dem. vadībā 1905. gadā Latvijas autonomijas prasību strupī noraidīja.

Latviešu tautas brīvības domu, kas snauda gadsimteņiem cauri, atmodināja K. Valdemārs, K. Barons, J. Alunāns. Visādi aizplīvurota, tā vilka savu dzīvību, kamēr divdesmitā gadsimtena sākumā tā nelegāli varēja uzdiģt parallēli sociāldemokratijas internacionālismam. Plašu izplatību latviešu nacionālās brīvības prasība guva, sākot ar 1906. gada krievisko soda ekspedīciju mežonīgo izturēšanos pret visiem lauciniekiem un ar latviešu soc. dem. iestāšanos Krievijas sociāldemokratu partijā.

J. Čakstes un A. Brēmera līdzdalība pirmās Krievijas valsts domes autonomistu komisijā un Fr. Trasuna prasība pēc Vitebskas guberņas latviešu (latgaliešu) apvienošanas ar Vidzemes latviešiem izvilka Latvijas un latviešu jautājumu no provinciālās sīkmanības un vienā rāvienā pacēla to eiropiskā līmenī, līdzīgi citām mazajām tautām. Pirmās Krievijas valsts domes darbība un sevišķi tās noslēgums ar Vīpuru (Viborgas) uzsaukumu parādīja latviešu zemniekiem un strādniekiem, ka bez streikiem un muižu dedzināšanas ir vēl citi iedarbīgi līdzekļi cīņai par tiesībām. Atkārtota Valsts domes vēlēšanu likuma grozīšana bez pašas domes piekrišanas parādīja latviešiem kā uz delnas, ka cits dots solījums netur un ar visādu machināciju palīdzību cittauniešus apspiež. Tas RLB aprindu politikas autoritāti par pacietīgu gaidīšanu uz reformām, kuŗas valdība došot tad, kad laiks būšot pienācis, satricināja galīgi.

Kad Krievijas valdība Podolijā ievēda kūriju sistēmu pašvaldībā, tad visi latvieši — un teiksim atklāti: visi Krievijas cittaunieši — nepārprotami redzēja cara valdības ne taisno un varmācīgo rīcību. Tādai rīcības sistēmai pastāvēt ar Valsts domi vai bez tās, latvieši nekad ne ar savu darbu, ne uzticību Krievijai pie tiesībām, līdzīgām citām tautām, nevarēja tikt. Kad Valsts dome sagrāva Somijas autonomiju, likvidēja Somijas parlamentu un piedāvāja somiem piecās deputātu vietas Valsts domē, ko somi noraidīja — tad latvieši atskārta lieku reizi, ka Krievija nav mūsu aizstāve, vienalga, vai to valda cara birokratija, vai turīgāko un inteliģentāko krievu aprindu vēlētā Valsts dome.

Visus šos un daudz citus līdzīgus varmācības un netaisnības aktus Valsts domē pavadīja asas kritikas, ko plaši atreferēja prese. Šie preses raksti atrada latviešu tautā visdzīvāko

atbalsi. Ja par pašu latviešu lietām kara stāvokļa un cenzūras dēļ nevarēja rakstīt brīvi, tad par debatēm Valsts domē Pēterburgas un Maskavas avīzes un žurnāli rakstīja samērā plaši un atklāti. Soli pa solim šī prese izvērtās par atzīstamu latviešu pašapziņas veidotāju un latviešu tiesību prasību popularizētāju. No tā, kā cittautieši izturējās pret krievu šovinistiskajām reformām, latvieši redzēja, kur viņiem ir sabiedrotie, un saprata, kāds ceļš nākotnē mūsu tautai ejams.

Visu šo faktoru kopīgas iedarbības rezultātā latviešu politiskā izpratne turpmākam laikam bija labāk sagatavota nekā 1905. gada revolūcija. Tikai jānožēlo, ka ārējā, oficiālā izkalpošanās krievu birokratijas priekšā arī bija vēl dzīva, kas kopā ar bailēm no 1906. gada represiju atgriešanās I Pasaules kara sākumā dažā vietā vēl ņēma virsroku.

III

PIRMAIS PASAULES KARŠ

JELGAVĀ, CĒSĪS, RĪGĀ

1914. — 1917.

NOBEIDZIS Šaņavska universitātes pa daļai oficiālo, pa daļai pašsastādīto tautsaimnieciski politisko zinātņu kursu un nolīcis komercġeografijas un komercijas skolotāja eksāmenu, kas man nekādas grūtības nerādīja, sāku 1914. gada vasarā interesēties par nākamo darbu. Domas svārstījās starp griešanos pie P. Dievkociņa, kurš skolotāja vietu kādā pilsētas skolā vai proģimnazijā man bija jau agrāk apsolījis, un Lauksaimnieku ekonomisko sabiedrību vai Lauksaimniecības centrālbiedrību, kurās varēju pretendēt uz kooperācijas instruktora vietu ar iespēju piekopt zemniekos politiskas apziņas modināšanu. Pēdējais mani vairāk vilināja nekā skolotāja darbs. Bet tas nepiepildījās.

Kādā vietējā izrīkojumā tikos ar vecumnieku K. Reisu, kurš Šaņavska universitātē studēja vācu un franču literātūru un 1913./1914. g. strādāja jau Jelgavas tirdzniecības skolā. Turpat strādāja agrākais Vecmuižas skolotājs I. Ivanovskis, kurš starplaikā bija nolīcis mājskolotāja eksāmenu matematikā. K. Reiss ieteica man pieņemt komercijas un komercġeografijas skolotāja vietu viņu skolā, kur tāds skolotājs esot vajadzīgs. Vieta Jelgavā esot patīkama ērtās dzelzceļa satiksmes dēļ ar Vecumniekiem. Skolā vienmēr varot ierīkoties tā, ka sestdienas vai pirmdienas paliekot brīvas, kurās tad varot pavadīt uz laukiem savās mājās.

Tādas ziņas man bija ļoti pa prātam. Tās saskanēja ar maniem nolūkiem par dzīvi Klivos. Darbs latviskajā tirdzniecības skolā likās arī patīkamāks nekā kroņa vidusskolās vai pilsētas skolās.

K. Reisa ieteikto vietu es pieņēmu un līdz ar 1914. gada I. jūliju kļuva Jelgavas amatnieku un tirgotāju savienības tirdzniecības skolas skolotājs. Līdztekus speciālpriekšmetiem man bija jā māca vispasaules un Krievijas vēsture.

Skolas darbs augusta vidū sākās neparastos apstākļos. Pirmais pasaules karš jau bija sācies. Skolas inspektoru Landovski iesauca kara klausībā kā rezerves virsnieku. Inspektora pienākumus izpildīt uzņēmās viņa vietnieks I. Ivanovskis. Skolā valdīja stipri nospiests garastāvoklis, bet skolotāji un skolotājas sadzīvoja draudzīgi un mani laipni uzņēma savā vidū. Arī attiecības ar klasi man izveidojās labas un sirsnīgas. Pilsētā dominēja karavīri, kas kustējās nepārtrauktā laidā — citi nāca, citi gāja.

Mācību gada vidū mūsu skolā ieradās Tirdzniecības un Rūpniecības ministrijas Ziemeļkrievijas mācību apgabala inspektors Fechners, kuŗa kanceleja un dzīves vieta bija Petrogradā. Cechners piedalījās manās stundās abos speciālajos priekšmetos. Brīvdzīvē, pastaigājoties gaitenī, Fechners izteicās, ka ar skolnieku zināšanām manos priekšmetos viņš esot apmierināts.

Krievijas Tirdzniecības un rūpniecības ministrija toreiz bija daudz liberālāka nekā Tautas apgaismošanas ministrija. Arī Fechners, cēlies no vāciešiem, krieviskuma nozīmi nepārspilēja, jo zināja par rektora Manuilova un simts profesoru demonstratīvo aiziešanu no Maskavas kroņa universitātes un iescaistīšanos Maskavas pilsētas uzturētajā Šaņavska universitātē. Fechners apprasījās, vai es esmu pie Manuilova kādas lekcijas klausīties. Saņēmis apstiprinošu atbildi, viņš noteica: „Ja es jums kādā lietā varu būt izpalīdzīgs, griezieties pie manis bez kautrēšanās. Es darīšu, ko varēšu katrā laikā.”

Es iepazīnos ar vairākiem jelgavniekiem. Šeit pieminēšu tikai vienu — J. Druvu, kuŗš strādāja P. Juraševska izdotā laikrakstā „Sadzīvē”. Darbs „Sadzīvē” J. Druvam bija laba sagatavošanās skola vēlākai „Brīvās Zemes” rediģēšanai.

1915. gada pavasarī Šauļu krišana Vācijas rokās radīja Jelgavā pilnīgu pānīku. To sevišķi veicināja Ekonomiskās sabiedrības aprindas. Šīs sabiedrības darbinieki sauca katru par traku, kuŗš pēc krievu armijas atkāpšanās no Šauļiem negatavojās uz Jelgavas atstāšanu. Jelgavnieki, kas vairāk nekā pusgadu no kara sākuma bija redzējuši lielo organizācijas trūkumu Krievijas kara mašīnerijā, neviens neticēja, ka Jelgavas tuvumā vēl ir kādi spēki, kuŗi vāciešus spēj apturēt. Sevišķi to izcēla neorganizētā kareivju patruļu dzenāšana pānīkas dienās pa Jelgavu no vienas puses uz otru, ko rīkoja Jelgavas kara apriņķa priekšnieks pulkvedis Černojarovs.

Skolotāji ieteica I. Ivanovskim skolu slēgt un bērnus atlaist mājās. Inspektors to atzina par pareizu.

Jelgavas latviešu iedzīvotāji, pānikas pārņemti, bariem atstāja pilsētu gan kājām, gan braukšus dodamies pa šoseju uz Rīgu. Cits nesa rokās ceļa somas, cits svīda zem smagi piebāzta muguras maisa, cits uzmanīgi virzījās gar šosejas malu ar kādu mājturības priekšmetu rokās: tējas katliņu, lampu, zābaku pāri, vai citu ko tamlīdzīgu.

Es ar nelielu rokas somu piebiedrojos kādam ormanim, kuŗš, sēdēdams uz bukas un karietē vizinādams savu madamu, vienmērīgi tipināja uz Rīgu. Par desmit rubļiem ormanis izsvieda no savas karietes kartupeļu maisu ceļmalā un iesēdināja mani blakus savai sievai.

Vēlu vakarā es nokļuvu Rīgā, kur apmetos pie sava radnieka J. Biķernieka Ākmeņu ielā. Nākošās dienas rītā izplatījās ziņa, ka pie Jelgavas latvieši vāciešus atsituši, bet es atpakaļ uz Jelgavu braukt vairs netaisijos. Palikdams dažas nedēļas pie J. Biķernieka, es novēroju pats savām acīm lielo nesagatavotību un neorganizētību, ar kādu krievi kaŗoja.

Tirdzniecības skolas inspektors J. Ivanovskis bija pārcēlies uz Cēsīm pie kāda sava radnieka. Jūlija vidū arī es atstāju Rīgu un aizbraucu uz Cēsīm. Tur dienu iepriekš bija ieradies agrākais domnieks zv. adv. P. Juraševskis, dižodamies kā pirmais bēglis Cēsīs, kas neatbilda faktiem. Cēsu pilsētas galva Bērzons P. Juraševskim kā „pirmajam bēglim Cēsīs” bija piešķīris bēgļu pārziņa „goda amatu”.

Ieradot pie P. Juraševska priekšā stādīšanās vizītē, kur pēc Jelgavas tikāmies pirmoreiz. P. Juraševskis pēc kāda saraksta iepazīstināja mani ar veselu rindu apmešanās vietām. Es izvēlējos Mežuļa kundzes pansionu pilsētas centrā, kur laba istaba, uzturs un apkopšana maksāja 25 rubļus mēnesī. Noteikumi ļoti bargi: īre jāmaksā par mēnesi uz priekšu, dāmas pieņemt tikai dienas laikā, bet mūzikas instrumentus nedrīkst lietot nekad.

Man bija gadījusies laba izvēle. Es iekļuvu inteligentā sabiedrībā. Pirmo satiku pansionā T. Zeifertu un viņa meitu, kas bija ieradušies Cēsīs pirms kādām nedēļām. Zeiferti dzīvoja citur un pie Mežuļa kundzes nāca tikai uz pusdienām. Pie pusdienu galda T. Zeiferts iepazīstināja mani ar J. Grīnu, kuŗš dzīvoja man blakus lielākā istabā. J. Grīns nebija bēglis un strādāja L. Auseja skolā kā pastāvīgs skolotājs. Pēc J. Grīna ieskatiem L. Auseja skolu varēja saukt par ģimnaziju vai proģimnaziju — abējādi esot pareizi. J. Grīns cienīja humoru jau toreiz un bija sajūsmināts par savu pseudonimu: Zeķiekšzābaks. To J. Grīns lietoja arī vēlāk, strādādams „Brīvās Zemes” redakcijā.

Pie J. Grīna bieži apgrozījās K. Krūza un A. Bārda, kur es ar šiem rakstniekiem iepazīnos. Uz pusdienām pansionā

nāca arī D. Rudzītis, vēlākais valsts kancelejas direktors, kurš toreiz strādāja gubernatora kancelejā kā sekretārs. No gubernatora kancelejas Mežuļa kundzes pansionā vēl atnāca Ventspils mirtiesnesis Paeģle, kāds ierēdnis Ekuzs u.c.

Dažreiz šī sabiedrība salasījās J. Grīna lielajā istabā un gudri runāja par toreizējiem aktuālajiem notikumiem, galvenā kārtā par mūsu rakstnieku klasificēšanu reālistos, romantiķos, simbolistos, klerikāļos, dekadentos, ekspresionistos. Vienprātības šādā reqlamentēšanā nekad nebija. Es šinī sabiedrībā biju neiedienīgs savrupnieks. Es neapstrīdēju, ka literātūrā, bez šaubām, zināma klasifikācija ir vajadzīga, bet tas mūsu apstākļos nav galvenais. Svarīgāk ir tas, ko rakstnieks sludina. Viena lieta ir, ja A. Niedra māca, ka vācieši Baltijā paši par sevi izmirs (A. Niedras „Morituri” Austrumā), cita lieta, ja Rainis ar Spīdolas vārdiem aicina uz cīņu pret vāciešiem: Vēl cīņa nav galā un nebeigsies, tev, Lāčplēsi, Spīdola palīgā ies! Vidzemē plaši pazīstams brāļu Kaudzišu „Mērnīeku laikos” propagandētais uzskats, ka latviešu zemnieki ir lidēji, kukulnieki, mulķiši un plānprātiņi. „Mērnīeku laikus” vācieši tūlīt pēc iznākšanas pārtulkoja vācu valodā). Kurzemē un Zemgalē tikpat populārs ir J. Mātera „Sadzīves vilņos” aizstāvētais uzskats, ka latviešu zemnieki ar savu centību, uzņēmību un drosmi spēj vācu muižniecību sabiedriskā ziņā pat pārspēt („Sadzīves vilņus” latviešu kritika visādi noniecināja). Ne viss reālisms ir zelts, ne viss romantisms peļams. Ne visa nepolitiskā literātūra ir dekadentisms, ne visa politiskā literātūra peļama tāpēc vien, ka A. Upītis to vulgārizējis līdz lubu literātūras līmeniem.

Manā ierosinājumā apslēptā politiskā nianse izraisīja straujākas debates nekā parasts. Tā tas turpinājās arī turpmākās sanāksmēs, un brīvās, nesaistošās pārrunās latviešu kultūralie un skolu jautājumi tur tika iztirzāti ļoti plaši, par ko sevišķi priecīgs bija T. Zeiferts kā Baltijas bēgļu komitejas organizēto skolu un patversmju inspektors.

Cēsis darbojās divas konditorejas ar garšīgām kūkām un piemīlīgām pārdevējām — konditoreju īpašnieku īstām mātes meitām. Tur es pamīšus gāju rītos kūkas ēst un kafiju dzert, par ko uztraucās Mežuļu mamma: viņa domāja, ka viņas sviestmaizes un olas ar šķiņķi neesot sliktākas par konditoreju kūkām. Pēc brokastīm es gāju uz Gauju peldēties, pēc tam stacijā nopirku avizes un, mājās pārnācis, tās cītīgi lasīju.

Pa starpām mani nodarbināja jautājums par pieteikšanos pie inspektora J. Ivanovska. Tas nozīmēja, ka es kā evakuēts štata skolotājs varēju saņemt zināmu valdības pabalstu. Tas nebūtu slikti. Bet nedrīkstēja būt šaubu, man likās, ka milzīgā Ziemeļkrievijas apgabala inspektors Fechners sameklētu man darbu kādā Archangeļskā, Vologdā vai citur un pārceltu, t.i. ieteiktu pārceļties uz turieni. Un tas būtu slikti, jo uz Krievijas

provinci es nekādā gadījumā nevēlējos braukt. Man bija kabatā tik daudz rubļu, ka Mežulmammās pansijā es bez rūpēm varēju nodzīvot pusgadu. Izšķiros pie Ivanovska oficiāli negriezties un no Fechnera nekādu palīdzību neprasīt.

Tā tas gāja kādas desmit dienas, dzīvojot pa viesmīlīgajām Cēsīm un pa skaisto pilsētiņas apkārtni.

Kādā rītā konditorejas durvīs mani apturēja nepazīstama, stalta dāma.

„Ko jūs, jaunais cilvēks, staigājat apkārt bez darba, kad visiem jāstrādā?”

„Vispirms, cienījamā nepazīstamā, padodiet labrītu un tikai pēc tam barieties,” atbildēju.

„Es esmu zobārste Jannau. Nāciet man līdz!” dāma turpināja.

„Mans vārds ir Klīve, un zobi man nesāp. Uz kuriem jūs gribat mani vest?” prasīju.

„Uz policiju jau nevedīšu. Nāciet!”

Tādā stilā runājot, bijām pienākuši pie Cēsu saviesīgās biedrības solidā, izskatīgā nama, kur uz durvīm varēja saskatīt pielipinātu papīra loksni ar uzrakstu: Bēgļu birojs.

Birojā Jannau jaunkundze mani pieveda pie kāda kunga P. Ķevieša un rezolūti paziņoja: „Te es atvedu jums palīgu bēgļu lietās. Dodiet viņam darbu.”

Telpā, kurā mēs runājām, pie galdiem jau sēdēja un rakstīja kādas 20 jaunkundzes. P. Ķevietis nelaimīgs atbildēja, ka birojam neesot naudas, nevarot nekādus darbiniekus pieņemt un iztiekot ar pašu bēgļu spēkiem.

„Vispirms pārbaudiet, vai šis kungs bēgļu lietās var darīt ko derīgu un tikai pēc tam runājiet par maksu!” to teikusi, rezolūtā dāma apgriezās un bez atvadīšanās aizgāja.

Tā zobārste Jannau, vēlākā J. Grīna kundze, mani ielika bēgļu aprūpes darbā. Kad pēc tam kādreiz tikāmies konditorejā, kur arī viņa gāja kūkas ēst, Jannau jaunkundze ne tuvu nebija tik „aizpogātā” un nerunīga kā pie pirmās iepazīšanās. Kad es to viņai atgādināju, atbilde skanēja: „Ja es jums toreiz būtu acis skatījusies, uzsmaidījusi un teikusi, nāciet man līdz, ko gan tad jūs par mani domātu: Bet dabūt jūs līdz uz biroju man vajadzēja, jo tas bija man uzdots.”

Iepazināties ar P. Ķevieti tuvāk. Teicu, lai par atlīdzību man viņš nerūpējas. Pastāstīju, ka arī es esmu bēglis, tomēr tuvākam laikam ar iztiku esmu nodrošināts. No vēstuļu čupas, kas bija viņam priekšā uz galda, redzēju, ka šeit tādu darbu, kas gaida darītājus, nav trūkums. P. Ķevietis, vēlākais pazīstamais kooperācijas darbinieks, tam piekrita, tikai paskaidroja, ka uz daudz vēstulēm nevarot nemaz atbildēt. Arī tīri

techniski tas neesot nemaz iespējams, jo neesot ne krēslu, ne tintes, ne papīra...

Sāku dažas vēstules lasīt. Bēgļi prasīja pēc tuvinieku adresēm, pēc pasēm, pēc darba, nomešanās vietām un daudz un dažādām citām lietām.

Apvaicājos, ko tās jaunkundzes raksta. P. Ķevietis paņēma no vienas rakstītājas burtnīcu un rādīja, ka jaunkundzes raksta burtnīcās no bēgļu vēstulēm adreses. Darbs nebija sistematizēts alfabēta kārtībā, un ja arī būtu bijis, burtnīcās būtu ļoti neparocīgi un grūti lietot. Adreses bija jāraksta uz atsevišķām kartiņām, kuŗas vienmēr varētu papildināt un turēt alfabēta kārtībā.

Pienāca otrs birojā nodarbinātais vīrietis Bebris. Tas bija cēsinieks, kamēr P. Ķevieša dzimtene bija uz Daugavas krasta Kokneses pagastā. Bebris rakstīja uz bēgļu vēstulēm atbildes, kuŗām, pēc viņa domām, daudzreiz neesot nekādas nozīmes. Piemēram, atbildes uz tādiem vietu apzīmējumiem, kā: Jēru krogū, Upmaļu mājās pie kalna, Ķeipenes tirgus laukumā — nekad nevarot nonākt adresātu rokās. Lielākā vēstulu daļa tomēr esot ar adresēm, par kuŗām nevarot būt nekādu šaubu, ka bēgļi uz tām sūtītās atbildes saņemsot.

Noskaidrojās, ka Cēsu bēgļu birojs ir rezerves vieta Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejai tānī gadījumā, ja Rīga būtu jāatstāj. Biroja pārzināšana bija uzdota agronomam J. Vāršbergam, bet Vāršbergs, pats dzīvodams Priekuļu muižā, šo darbu it kā uzdevis savas korporācijas „Talavijas” jaunākam loceklim P. Ķevietim. P. Ķevietis, jauns students, ar administratīvām padarīšanām daudz pazīstams nebija un vairāk interesējās, kā tikt ātrāk atpakaļ uz savu vecāku mājām Kokneses pagastā, kur Daugavas otrā krastā risinājās cīņas ar vāciešiem.

P. Juraševskis kā pilsētas galvas iecelts bēgļu lietu pārzinis birojā bija novietojis savu palīgu J. Zankevicu ar uzdevumu izsniegt bēgļiem personas apliecības, kam tādu nebūtu. Cēsu viesīgā biedrība, savukārt, norīkojusi birojā pensiju izkalpojušu ierēdņi Bebri ar uzdevumu sekot, ka neizdemolē telpas un neizsit loģus. Bebris bija arī biroja telpu atslēgu glabātājs. Noprātu, ka Bebris ir tas, kas žēlojies Jannau jaunkundzei par kārtības trūkumu birojā un pēdējā, pati bieži apmeklējama konditorejas, tur ievērojusi mani un bez ceremonijām atvedusi uz biroju.

Bebris bija ieradies birojā ar savu galdu un krēslu. Tagad Bebris apsolīja uz rītdienu apgādāt arī man īpašu galdu un krēslu. Es pārļaboju: divus krēslus, Ķevietim arī. Norunājām sanākt rīt noteiktā laikā un iekārtot saskaņotu biroja darbību.

To izdarīja šādā veidā:

1. Dokumentu daļa. To vada J. Zankevics un dokumentus paraksta Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas Cēsu biroja vārdā kā zvēr. advokāta palīgs, pieliekot klāt attiecīgu zīmogu un paturot no visiem dokumentiem kopijas.

2. Sazināšanās birojs. To vada P. Ķevietis ar darbvedi Bebri. Ierīko kartotēku un burtnīcu rakstīšanu pārtrauc. Uz bēgļu vēstulēm sazināšanās lietās jāatbild nekavējot.

3. Darba birojs un apgādes lietas. To vada A. Klīve.

4. Bēgļu novietošanas daļa. Kā šīs daļas vadītājs paredzēts P. Kulitāns, Centrālbiedrības selekcijas stacijas vadītājs, vēlākais profesors, kurš pēc Centrālbiedrības anketas zināja, kādos pagastos bēgļiem brīvas apmešanās vietas un pēc paša izstrādātas kartes bēgļiem rādīja, kā no Cēsīm un tās apkārtnes vieglāk tikt uz norādītajām vietām. Kulitāns dažas dienas birojā jau bija strādājis.

5. Rekvizīciju norēķinu daļa. To vadīja Jirgens, kam ar bēgļiem tieši nebija nekādas darīšanas.

Visus bēgļus pie durvīm sagaidīja kāda jaunkundze un paskaidroja, pie kā katram savās vajadzībās jāgriežas. Ar bēgļu nosēšanos uz stabilāku dzīvi sarakste ārkārtīgi paplašinājās. Nepieciešamos līdzekļus Rīga mums sagādāja ne tikai kancelejas vajadzībām, bet, sākot ar septembra mēnesi, arī 10 rubļu lielam ikmēneša personīgam pabalstam, kas uz Ziemassvētkiem sasniedza minimālas algas apmērus. Sazināšanās un Darba birojs izauga par bēgļu centrālbirojiem savās nozarēs, un šo biroju pakļautības ziņā Centrālkomitejas un Baltijas b. apg. komitejas starpā vēlāk risinājās dažas domstarpības.

Bez šiem, tā sakot, standarta darbiem vienmēr uzpeldēja dažādas neparedzētas lietas, kā: bērnu patversmes, darbnīcu ierīkošana, gadījuma pārtikas devas, ko mums stābā izdevās izkaulēt, ierēdņu atbrīvošana no kaŗa klausības u.t.t. Lielākā daļa no šādām lietām pakāpeniski uzvēlās uz maniem pleciem, jo pēc kolēģu atzinuma, tās stāvot tuvāk Darba birojam nekā citām daļām.

Apmēram reiz nedēļā birojā ieradās uz dažām minūtēm J. Vārsbergs, braukdams no Rīgas komitejas sēdēm. Šie apmeklējumi parasti izraisīja sīkus ķīviņus J. Vārsberga un P. Ķevietis starpā. Ķevietis centās oficiālo Cēsu biroja vai, kā cēsīnieki teica, „biro” pārzini visos sīkumos iepazīstināt ar Sazināšanās daļas vajadzībām. Vārsbergs to necieta un runātāju pārtrauca, bet Ķevietis nepadevās. Tā tas turpinājās, kamēr J. Vārsbergs noskaitīes biroju atstāja. Ķevieti nekādi nebija iespējams pārliecināt savu ziņojuma taktiku grozīt.

Dažreiz, braukdams pie gubernatora uz sēdēm, birojā iegriezās arī pats komitejas priekšsēdis agronoms V. Skubiņš,

gadus 35-40 vecs, neliela auguma, apaļš kungs, vienmēr smaidīgs, kustīgs un visādi ļoti aktīvs. Kā Centrālbiedrības priekšniekam V. Skubiņam gubernatora un armijas stāba saimnieciskās daļas acis autoritāte stāvēja ļoti augstu, sevišķi pēc bēgļu lopu un citu mantu rekvizīcijas noorganizēšanas un sekmīgas izpildīšanas. Nozīmīga varbūt bija arī V. Skubiņa piederība pie pareizticības un pareizticīgo semināra beigšana.

V. Skubiņa dzīves gudrība bija ļoti vienkārša, bet ļoti derīga: nekad neriskēt. Nekad nedarīt to, kas valdībai nepatīk, vēl vairāk: nedarīt arī to, pret ko valdība izturas neitrāli. Vienmēr darīt un aizstāvēt tikai to, kas valdībai patīk. Ar tādu politiku Centrālbiedrība bija saņēmusi no Pēterpils plašus pabalstus latviešu lauksaimniecībai un pārspējusi Lauksaimniecības ekonomisko sabiedrību, kur tās vadītājs J. Bisenieks turējās pie tādas pašas taktikas. Pēc Kurzemes okupācijas, kad Ekonomiskā sabiedrība kā konkurents vairs nebija vērā ņemama, V. Skubiņš uzmanīgi sāka savu muguru atstiept taisnāku un sekmīgi zonglēja gubernatora un stāba starpā. Šaurākā nozīmē attiecībā uz Cēsu lietām Skubiņam nepatīkams bija tas, ka J. Vārsbergs kā formālais Cēsu bēgļu biroja pārzinis nedarīja nekā un birojā rīkojās tādi viri, kā: J. Zankevics, Ķevietis, Klīve, Jirgens, kuņiem ar Centrālbiedrību dziļākas saskares nebija. Turpretim V. Skubiņa istā milestība bija Centrālbiedrība, un visiem Vidzemē novietotiem bēgļiem vajadzēja zināt un saprast, ka Balt. bēgļu apg. komiteja ir tīri formāla organizācija pārejošam laikam, bet patiesā gādātāja par bēgļiem un viņu aprūpētāja ir Centrālbiedrība.

Bez biroja Cēsis darbojās vietējā bēgļu komiteja mācītāja V. Maldoņa vadībā. Slimos bēgļus šī komiteja bija novietojusi pilsētas nespējnieku patversmē šaurās, saspiestās telpās. Spējīgākie bēgļi tādēļ laiku pavadīja ārpus patversmes, parasti sēdot ielas malās bēgļu biroja priekšā. Netiešs pamudinājums tādām paradumam bija kāda neliela deva cukura un bīdelētu miltu, ko mums izdevās saņemt no armijas stāba un turpat birojā izdalīt bēgļiem. Tas notika bez J. Vārsberga un V. Skubiņa ziņas. J. Vārsbergs par to neteica nekā, jo bija viens no tiem Centrālbiedrības darbiniekiem, kas, būdams nodarbināts ar citām lietām, par bēgļiem daudz neinteresējās, bet V. Skubiņš uzbudinājās. Kā bez komitejas ziņas tā varot rīkoties? Man bija jāpaskaidro V. Skubiņam, ka ar bēgļu palīdzības komiteju nodibināšanos neviens bēglis nav zaudējis tiesības arī pats rūpēties par savām vajadzībām un palīdzēt citiem, sevišķi, ja tas notiek slimības gadījumos. Kartiņu sistēma toreiz vēl neeksistēja.

Bet tad nāca viens pavisam „šausmīgs” gadījums, kas V. Skubiņu ar viņa neriskēšanas politiku patiesi varēja nopietni sakaitināt.

Kādā dienā birojā ieradās trīs kungi spožām pogām greznotos uzvalkos. Viens no tiem — agronoms Stankevičs — griezās pie manis latviešu valodā ar jautājumu; kurš te ir priekšnieks? Es paskaidroju, ka Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas priekšnieks ir V. Skubiņš, kurš atrodams Rīgā, komitejas telpās. Stankevičs to pārtulkoja krievu valodā. Tad lepnākais kungs, ar lielu sudraba zvaigzni uz zelta uzpleciem, pienāca man tuvāk un, sniedzams roku, krievu valodā teica: „Es esmu bēgļu palīdzības organizācijas Severopomošč (Ziemeļpalīdzība) priekšnieks Kiborts. Sakiet lūdzu, vai tos bēgļus, kuri sēž jūsu biroja priekšā, nevar novietot zem jumta?” —

„Tas būs grūti, jo tie visi ir slimi, neviens tos savā mājā nelaiž iekšā,” es atbildēju.

Kiborts saņēma mani aiz piedurknes, pavilka sāpus un noklusināti teica: „Tas jāizdara, visādā ziņā jāizdara, jo rīt pulksten divpadsmitos šeit ieradīsies uz revīziju senātors Zubčaiņovs. Viņš nedrīkst šādu skatu redzēt.”

„Tad jāatveļ slimnīca un šie ļaudis jāievieto slimnīcā,” es Kibortam paskaidroju.

„Vai to var izdarīt?” sekoja jautājums.

„Kāpēc ne?” vaicāju es.

„Vai jūs to varat izdarīt?” prasīja Kiborts.

Es paņēmu piezīmju bloku un izdarīju dažus aprēķinus.

„Jā. Tas izmaksās apmēram 100.000 rubļu, un rīt slimnīca būs ierīkota,” es atbildēju.

„Bet tad priekšā šeit nebūs vairs neviena bēgļa?”

„Neviena. Kas nebūs nomiris, tas būs slimnīcā,” es uzsvērti teicu.

„Labi, es jums tūlīt iedošu 50.000 rubļu un tos pārējos vēlāk,” viltīgi smaidīdams, taisīja slēdzienu Kiborts.

Trešais pogaīnais kungs izņēma no sava portfeļa naudas paku ar 50.000 rubļiem, paprasīja manu pasi un atzīmēja savā grāmatā pases datus. Pēc tam lika parakstīt kvīti un pasniedza naudu ar pasi. Es parakstījos Baltijas bēgļu apgādes komitejas vārdā.

„Ja tas notiks, ko jūs teicāt, tas būs tas lielākais brīnums manā mūžā,” konstatēja Kiborts.

Sniedzams roku uz atvadīšanos, Kiborts piezīmēja, ka rīt pulksten vienpadsmitos viņš būs šeit un cer mani satikt.

„Lūdzu, es būšu šeit,” atbildēju.

„Uz redzēšanos!”

„Uz redzēšanos!”

Tā tīri pa jokam bēgļi tika pie slimnīcas, ko armijas stābs un gubernātors neskaitāmas reizes bija noraidījuši ar paskaidrojumu, ka frontes joslā bēgļiem slimnīcas nevar ierīkot. Slimie bēgļi esot jāevakuē uz aizmuguri.

Ķēros pie darba.

Cēsis praktizēja enerģisks, atsaucīgs un bēgļiem labvēlīgi noskaņots ārsts Akermanis. Arī Akermana kundze bija ārste, simpatiska un sabiedrībā iecienīta dāma. Mēs ar V. Maldoni un Akermaniem daudzreiz bijām runājuši par slimnīcas ierīkošanu Cēsis slimajiem bēgļiem, bet nevienā iestādē neradās dzirdīgas ausis. Visur skanēja nodilušais paskaidrojums: sūtiet bēgļus uz aizmuguri, nevārdziniet viņus frontē. Tagad mums nauda bija rokā, un mēs varējām slimnīcu iekārtot.

Akermanis lēsa, ka ar 50.000 rubļiem slimnīca varēs iztikt apmēram pusgadu. Latviešu strēlnieku slimnīca, kuŗa darbojās Cēsis Akermana vadībā, pirms neilga laika bija pārcelta uz Tartu. Slimnīcas telpas Cēsis joprojām bija brīvas, slimnīcas veļa bija Akermana kundzes glabāšanā, vecākā māsa Cēsis arī brīva. Akermanis ar kundzi ar prieku bija gatavi sākt darbu.

Gultas stāvēja brīvas Priekuļu lauksaimniecības skolas internātā. Tās skolas direktors Ziemeļis labprāt bija ar mieru aizdot slimnīcai līdz mācību sākumam, bet varbūt arī ilgāk, jo skolas darbības turpināšana kuŗa apstākļu dēļ vēl bija nenoteikta.

J. Vārsbergs un V. Skubiņš ne Cēsis, ne Priekuļos nebija sastopami un par notiekošo nevarēja tapt informēti. Bet V. Skubiņam kā Baltijas lauksaimniecības mašīnu izmēģinājumu stacijas vadītājam, bija enerģisks sekretārs Parikass, ko es jau pazinu. Izstāstīju Parikasam notikušo naudas iegūšanu bēgļu slimnīcas vajadzībām un lūdzu viņu gultas no skolas internāta, cik drīz vien iespējams, no Priekuļiem atgādāt Cēsis. Par 100 rubļiem Parikass to apsolīja triju stundu laikā nokārtot.

Informēju par to Dr. Akermani. Pēdējais uz plkst. trijiem jau bija nolīcis slimnieku pārbaudes sākšanu un gatavojās uz pirmo slimnieku ievietošanu slimnīcā ap pulksten sešiem pievakarē. Akermana kundze mani informēja, ka vecākā māsa jau strādājošā slimnīcā un rīt no Tartu ieradīšoties arī viena jaunākā māsa.

Ap devīto stundu vakarā slimnīcā bija jau ievietoti visi parastie slimnieki, kas apgrozījās biroja priekšā, un no patversmes vēl daži, kas to vēlējās.

Nākošā dienā senātors Zubčāņinovs un Ziemeļpalīdzības priekšnieks ar saviem pavadoņiem ieradās birojā un tūlī vēlējās redzēt slimnīcu. Aizbraucām. Slimnīcā mūs sagaidīja direktors Dr. Akermanis ar savu kundzi kā palīdzī un māsām.

Slimnīca izskatījās tīra un gaiša ar 40 gultām. Gultās bija 37 slimnieki baltos palagos, segti vienādām segām. Pie katras gultas dēlītis ar slimnieka personāliem un slimības datiem. Zubčāņinovs izskatījās apmierināts, Kiborts priecīgs. Dr. Akermanis, kurš jau vakar bija paspējis dabūt no gubernatora slimnīcas darbības uzsākšanai vajadzīgo atļauju, sniedza atbildes uz visiem senātora jautājumiem. Zubčāņinovs uzkavējās slimnīcā kādas 20 minūtes, pateicās Kibortam, Dr. Akermanim un man par labo kārtību slimnīcā un gādību par bēgļiem.

Pēc senātorā aizbraukšanas Kiborts vēl uzkavējās dažus mirkļus, notitulēja mani par brīnumdari un piedāvāja man pirmās šķiras iecirkņa pārziņa vietu Ziemeļpalīdzības organizācijā. Es par piedāvājumu pateicos, bet teicu, ka palikšu darbā šepat. No savas puses pateicos par līdzekļu atvēli slimnīcas ierīkošanai un lūdzu neaizmirst šo slimnīcu arī turpmāk. Kiborts to apsoliya un, vēlreiz atgādinādam, ka darbu viņa organizācijā es varu dabūt katrā laikā, novēlēja birojam labas sekmes bēgļu aprūpēšanas darbā un aizbrauca.

Tanī pašā dienā ne visai labā omā bijoju ieradās V. Skubiņš un, greizi smaidīdam, izteica biroja darbiniekiem pateicību par slimnīcas ierīkošanu. Mani uzaicināja braukt viņam līdz uz Priekuļiem.

Priekuļos es paliku pa nakti. Tur ar V. Skubiņu izrunājāmies par visādām lietām gaŗi un plaši. V. Skubiņš domāja, ka mani varētu iecelt par Cēsu biroja vadītāju, tad nebūtu jārikojas patvaŗīgi, kā tas tagad noticis. Uz to es atbildēju nevajadzīgi asi, ka slimnīcas ierīkošana bēgļiem ir labs darbs un katra urdišmāns ap to, tādēļ ka birokrātiskā subordinācija šīnī lietā nav ievērota, ir pilnīgi lieka, jo biroja pārzinis J. Vārsbergs savu amatu uzskata par tīri formālu un par biroja darbību pēc būtības neinteresējas. Mana iecelšana par Cēsu biroja vadītāju nevar notikt, jo es to nevēlos.

Naudas iegūšanai no Kiborta slimnīcas vajadzībām es piešķīru vienīgi gadījuma raksturu. Vispāŗīgā, atbildīgā organizācija bēgļu lietās, kā zināms, bija valdības dibinātā Ziemeļpalīdzība. Latviešu bēgļu centrālkomiteja saņēma līdzekļus no valdības ar pienākumu aprūpēt visus latviešu bēgļus, un Kiborts ar Ziemeļpalīdzību no tā bija atbrīvots. Dodot līdzekļus šīnī gadījumā latviešu slimīgo bēgļu novākšanai no Cēsu ielām, Kiborts, pēc manām domām, to darīja kā piedzīvojis birokrats, vēlēdamies izvairīties no katra sareŗģījuma ar revidentu, jo nevienā tādā sareŗģījumā nekad nevarēja paredzēt, kādas blakusparādības tas var izraisīt un ar ko tas var beigties.

Senātorā Zubčāņinova ierašanās Cēsis turpretim stāvēja sakarā ar tiešu sūdzību, ko daŗi vāciski noskaņoti gubernatora

ierēdņi iesniedza senātoram, cerēdami ar to „iegriezt” latviešiem. Tādu informāciju es biju guvis no gubernas valdes darbiniekiem, kas pusdienoja Mežūla kundzes pansionā.

V. Skubiņš cita starpā apvaicājās man, ko es ieteiktu par nākošo Baltijas bēgļu kom. priekšsēdi, jo lielās darba slodzes dēļ viņš gribot no šī amata atteikties. Es atbildēju, ka viņš to nedrīkst darīt tik ilgi, kamēr ieņem Centrālbiedrības priekšsēža amatu, jo vienīgais, labais satības ceļš vidzemnieku, kurzemnieku un zemgaliešu starpā ir abu ievērojamo organizāciju — Centrālbiedrības un Baltijas bēgļu komitejas priekšsēžu amatu savienošana vienā personā. Ja tā nebūs, neizbēgami sāksies ķildas, kas nav vēlamas nevienam.

Šīs divas lietas, ka es nepretendēju uz Cēsu biroja priekšsēža vietu un aizstāvu viņa palikšanu arī uz priekšu par Baltijas bēgļu komitejas priekšnieku, liekas, V. Skubiņu nomierināja pilnīgi. Mūsu starpā nekad vairs nekādas domstarpības neparādījās.

Žēl, ka visā Latvijas neatkarības laikā V. Skubiņš nekad netika izmantots Latvijas valsts politiskā darbā. Viņš būtu bijis viens no labākiem zemkopības ministriem — viens no labākiem, kādi mums bija.

Kad 1916. gada pavasarī es gatavojos pāriet Viskrievijas pilsētu savienības darbā ar sēdekli Rīgā, V. Skubiņš tam pretojās visiem iespējamiem līdzekļiem, apsolīdams visādu pretimnākšanu, lai tik es neaizeju no Centrālā darba biroja vadības Cēsis. Bet palikšana Cēsis vairs nesaskanēja ar maniem turpmākiem nolūkiem. Šķirāties ļoti draudzīgi. V. Skubiņš apsolīja atbalstīt mani visās lietās, un to pašu es apsolīju viņam.

Mana iestāšanās Pilsētu savienības Ziemeļu frontes pārtikas komitejā ar darbības rajonu 12. armijas ieņemamā teritorijā notika tā iemesla dēļ, ka es varēju dzīvot Rīgā. Tani pat laikā caur visas Ziemeļu frontes pārtikas komiteju kopīgām valdes sēdēm Petrogradā es varēju būt pastāvīgā saskarē ar bēgļu Centrālkomiteju un galvaspilsētas latviešiem. Tas deva plašāku vērienu politiskam darbam, par ko es biju sācis nopietni interesēties. Politiskā un militārā tā laika attīstībā sāka iezīmēties visdažādākās varbūtības, kuŗu eventuālā izmantošanā es gribēju aktīvi darboties līdz.

PILSĒTU SAVIENĪBAS DARBĀ

Pēc viena gada kaŗošanas Pirmajā pasaules kaŗā liela daļa no Krievijas varmācīgi ieņemtajām zemēm — Polijas, Besarabijas, Ukrainas un Latvijas — bija Vācijas un Austro-Ungārijas rokās. Krievijas sabiedrība steidzās cara valdībai palīgā, dibinot dažādas kaŗu atbalstītājas organizācijas. Pilsētas nodibināja Pilsētu savienību, lauku pašvaldības Zemstu

savienību, augstākie Petrogradas ierēdņi nodibināja bēgļu, galvenā kārtā poļu evakuēšanai un apgādei īpašu organizāciju „Severopomošč” (Ziemeļpalīdzība), galma aprindas sastādīja „Tatjanas komiteju” ievainoto virsnieku slimnīcas uzturēšanai. Atsevišķas biedrības, grupas un personas rūpējās par palīdzību karā kā mācēdamas. Citi rīkoja bibliotēkas, citi sūtīja dāvanu saiņus fronteī, valsts domnieks Puriškevičs ierīkoja ceļojošu vilcienu-pirti u.t.t. No krievu jūgā nospiestajiem cittautiešiem latvieši parādīja sevišķu centību, nodibinādami latviešu strēlnieku bataljonus.

Visas šīs organizācijas un personas katrā savā nozarē, jādāmā, darīja labu darbu, bet tāpat kā pašā valdībā un armijā, arī šo organizāciju un valdības starpā trūka saskaņota darbības plāna.

Gala rezultātā par visas šīs dažādās palīdzības lietderību varēja stipri šaubīties.

Pilsētu savienība lielu vērību piegriezā armijas apgērbu, apavu un veļas ražošanā, pajūgu un ratu izgatavošanā, brezentu un telšu izstrādāšanā u.t.t.

Pilsētu savienības galvenā komiteja 1916. gada sākumā nolēma piefrontes joslā apgādāt ar dažādiem pirmās nepieciešamības priekšmetiem tranšeju racējus, kara bēgļus un būvdarbu strādniekus. Šim nolūkam uz komerciāliem pamatiem nodibināja autonomu pārtikas apgādes daļu ar divām patstāvīgām komitejām: vienu ziemeļfrontei, otru dienvidfrontei. Domāts bija ierīkot gar visu frontes joslu tirgotavas, kur par lētu maksu pārdotu tabaku, aploksnes, vēstuļu papīru, pogas, adatas, diegus un līdzīgas preces, neizslēdzot, ja tas iespējams, arī pārtiku. Šai vajadzībai kā pamatkapitālu atvēlēja vienu miljonu rubļu, ko vienlīdzīgi sadalīja Ziemeļfrontes un Dienvidfrontes komiteju starpā.

Par Dienvidfrontes komitejas pilnvaroto iecēla kādu Bonč-Brujeviču, par Ziemeļfrontes pārtikas komitejas pilnvaroto Nikolaju Čaikovski, vēlāko Ziemeļkrievijas revolūcijas laika valdības, sauktas Archangeļskas valdības, ministru prezidentu. N. Čaikovskis piederēja pie sociālrevolūcionāru partijas labā spārna, bija ieguvis augstskolas izglītību, pavadījis 35 gadus Anglijā kā emigrants. N. Čaikovskis visā savā darbā uzrādīja augstu inteliģenci un turēja sevi par kooperātoru.

Meklējot sev palīgus jaunajā darbā, N. Čaikovskis griezās pie Maskavas institūtiem, kam bija darišamas ar kooperāciju. Maskavas tautas banka N. Čaikovskim ieteica Z. Meierovicu, bet Šanavska universitāte A. Briedi un mani. Mēs kļuvām par pilnvarotā palīgiem katrs savā nodaļā. Nodaļa aptvēra vienas armijas rajonu. Vēlāk pieņēma par pilnvarotā palīgiem vēl A. Fridenbergu ar sēdekli Tartū un V. Vildneri Daugavpilī. Polockas nodaļu vadīja krievu tautības pilnvarotā palīgs.

Mans kantoris bija Rīgā, un nodaļas darbība aptvēra 12. armijas ieņemto teritoriju. A. Brieža sēdeklis bija Madonā. Paša pilnvarotā N. Čaikovska jeb Ziemeļfrontes komitejas valdes kantoris bija Petrogradā, kur īsu laiku darbojās arī Z. Meierovics. Pēc revolūcijas Z. Meierovics pievērsās tikai politikai un, lai nezaudētu algu, formāli pārnāca uz Rīgu kā speciāls instruktors. Petrogradā par pilnvarotā palīgu pieņēma P. Brunneru. Bez tā ar pilnvarotā palīga tiesībām Petrogradā darbojās J. Gulbitis kā vecākais instruktors. Šīs deviņas personas pēc N. Čaikovska vēlēšanās sastādīja Ziemeļfrontes partikas komitejas valdi un reiz mēnesī Petrogradā noturēja savas sēdes, kur visus jautājumus izšķīra ar balsu vairākumu.

N. Čaikovskis bija stalts kungs, skaistu, gaŗu, baltu bārdu, ļoti sirsnīgs. Viņš mums gan uzticējās, bet reizē arī baidījās, ka tik viss pasākums neizput, jo 500.000 rubļu, izdalīti piecu armiju rajonu starpā, nebija nekāda lielā summa. Jo tuvāk nāca grāmatu noslēģšana par pirmo darbības gadu, jo bažīgāks kļuva N. Čaikovskis. Kad beidzot visu nodaļu darbības gada grāmatas bija pārbaudītas un noskaidrojās, ka pa visu ziemeļarmijas fronti darbojās 62 tirgotavas un 5 noliktavas kopā ar kādiem 230 ierēdņiem, N. Čaikovskis jutās pavisam pārsteigts, jo visu laiku darbodamies politikā, partikas lietas bija atstājis savu palīgu kārtošanai. Vēl lielāks pārsteigums vecajam vīram bija, kad viņam uzrādīja kasi ar 400.000 rubļiem skaidrā naudā un krājumā esošās preces pēc iepirkšanas cenām par pusmiljona rubļu, kas piederēja Ziemeļfrontes partikas komitejai iedoto 500.000 rubļu vietā. Objektīvi ņemot, tur nebija sevišķa nopelna, jo partikas nodaļai dažas preces dzelzceļš pārvadāja par brīvu un nodokļi arī nebija jāmaksā.

Kad pārskats sēdē bija pārbaudīts un apstiprināts, N. Čaikovskis vilcinājās pāriet uz nākošo darba kārtības punktu. Noslaucījies pāris asaru, viņš teica: „Man tomēr jums, dārgie darba biedri, tas jāpasaka: Dienvidfrontes partikas komiteja izputējusi. Tādēļ es visu laiku biju tāds saīdzis un nobažījies. Man Bonča ļoti žēl.“

Redzēdams izbrīnu, ar kādu mēs viņa paziņojumu uzņēmām, N. Čaikovskis sāka stāstīt. Pēc viņa domām, visi mūsu labie panākumi esot sasniegti tādēļ, ka mēs esot vietējie iedzīvotāji, mēs apstākļus labi pārzinājuši no paša darba sākuma bez sevišķas pētīšanas. Citādi tas esot bijis dienvidu frontē. Viņš Bončam kā savam labam un sirsnīgam draugam vienmēr teicis, lai ņem darbiniekus no vietējās inteliģences. Bončs viņu neklausījis, nopircis automobili, pieņēmis sekretāru un kopā ar to braucis izpētīt darbības rajonu...

Bončs nobraucis līdz Melnajai jūrai un atpakaļ līdz Orlai. Mašīna bieži bojājusies, nebijis benzīna, ilgi bijis jākavējas ceļā. Orlā pietrūcis naudas. Bončs telegrafējis uz Maskavu Pilsētu savienības galvenajai komitejai, lai sūta naudu. Tā

atsūtījusi tik maz, ka abiem ar sekretāru neiznācis ko samaksāt rēķinu viesnīcā...

Pārdevuši automobili un atgriezušies Maskavā pa dzelzceļu. Tur Bončs atlaidis sekretāru, jo visi saņemtie 500.000 rubļi bijuši iztērēti.

Neatlicis nekas cits kā Bončam pašam rakstīt raportu. To Bončs arī izdarījis. Uz simts lapas pusēm sarakstījis ziņojumu par stāvokli dienvidu frontes aizmugurē. Tur stāvoklis esot katastrofāls, bet uz Bonču neviens vairs neklausoties. „Tas nepatīkamākais ir tas, dārgie darba biedri, ka Bončs informējis galveno komiteju, ka arī mēs, ziemeļfrontē, tāpat esam izputējuši,“ nobeidza N. Čaikovskis.

Sākām sirsniņi smieties. N. Čaikovskis vēlreiz atkārtoja slēdzienu, ka visa nelaime esot tā, ka Bončs neesot klausījies viņa padomu uzticēties vietējiem darbiniekiem. Tāda pati nelaime esot visā valstī. Lielā centrālizācija Krievijā nederot. Rikotāji nepārzinot apstākļus, un nekur lietas neejot pareizi. Ja mums, latviešiem, būtu vajadzējis vispirms izpētīt darbības rajonu, droši vien būtu noticis tāpat kā dienvidu frontē. Bet tagad stāvoklis pavisam citāds. Lai izklidinātu Bonča sastāstītās pasakas par Ziemeļfrontes komitejas darbību, pārskats nekavējoties jānosūtīt Galvenajai komitejai. Tam visi, protams, piekrita.

Redzēdams Ziemeļfrontes komitejas sekmes darbā, N. Čaikovskis sāka vēl mazāk vēribas piegriezt pārtikas komitejai un visu laiku veltīja politiskām lietām.

Arī politiskā darbā N. Čaikovskim sekmējās: viņš sagaidīja revolūciju, par ko bija cīnījies, dzīvodams trimdā vairāk nekā trīsdesmit gadus. Cirs 15. martā (j. st.) atteicās no troņa.

Es neesmu redzējis otru tik priedīgu cilvēku par revolūciju kā N. Čaikovski. Viņš smaidīja un priedējās kā mazs bērns. Viņš apsveica mūs kā savus dēlus: spieda rokas, skūpstīja mūs un nemītiģi atkārtoja, ka tagad arī mēs, latvieši, tikšot vaļā no mūsu kakla kungiem vācu baroniem.

Tuvojoties 1917. gada pavasarim, Krievijā radās speciālas problēmas lauksaimniecībā. Laukstrādnieki muižās prasīja dzīves apstākļu uzlabošanu, darba laika saīsināšanu un algu paaugstināšanu. Bieži šīs prasības gāja tik tālu, ka zemes īpašnieki atteicās tās pildīt, un strādnieki atstāja darbu. Bet pārtikas trūkums Petrogradas un Maskavas veikalos bija konkrētais iemesls, kas izraisīja revolūciju. Maizes trūkuma dēļ tikpat viegli varēja izcelties kontrevolūcija. Tādēļ streikus lauksaimniecībā nedrīkstēja pieļaut, bet arī aizliegt tos nevarēja — tāda rīcība būtu pret izkaroto brīvību.

Lai rastu kādu izeju, firsta Ļvova pagaidu valdība visu jautājumu kompleksu muižu un laukstrādnieku starpā nodeva Viskrievijas pilsētu savienības atrisināšanai. Pēdējā attiecībā uz Vidzemi to uzticēja N. Čaikovskim kā Ziemeļfrontes pārtikas

komitejas pilnvarniekam. Praktiski tas nozīmēja, ka ar šo jautājumu jānodarbojas man kā pilnvarotā palīgam pie 12. armijas.

Laukstrādnieku streiku kārtošanu muižās nevarēja apvienot vienā iestādē ar pārtikas piegādi piefrontes strādniekiem. Tam nolūkam nodibināja atsevišķu iestādi — Lauksaimniecības komiteju, resp. speciālu nodaļu Lauksaimniecības vajadzībām. Lauksaimniecības komitejas galvenais uzdevums bija ražas saglabāšana un pasargāšana no aiziešanas bojā. Šādā nolūkā uz muižas vēlēšanos konflikta gadījumā ar strādniekiem Lauksaimniecības komiteja par vidējām cenām uzpirka visu muižas ražu, dzīvo un nedzīvo inventāru un turpināja saimniecību, ja arī tā nestu zaudējumus. Visa darbība vadāma bez jebkādas reklāmas un trokšņa. Jārikojas tā, lai neveicinātu streiku izcelšanos citās muižās. Darbības uzsākšanai atvēlēja 1 milj. rubļu.

Pavasara darbu kārtošanā nekādi sarežģījumi Vidzemē neradās. Neviens muižnieks pie Lauksaimniecības komitejas pēc palīdzības negriezās. Nesaprašanās muižu un strādnieku starpā sākās ap siena pļaujas laiku, kad strādnieki sāka prasīt 8 stundu darba laiku un lielākas algas.

Pirmais strīdus muižas un strādnieku starpā izcēlās Raunā. Pēc muižas pārvaldnieka lūguma Lauksaimniecības komiteja nopirka visu Raunas muižas ražu, dzīvo un nedzīvo inventāru, izlīga ar strādniekiem un turpināja darbu. No pārējām lielajām Vidzemes muižām, kur Viskrievijas pilsētu savienības Vidzemes Lauksaimniecības komiteja nopirka visu ražu un inventāru, atzīmējamas Burtnieku muiža Valmieras apriņķī un Sigulda. Pavisam līdz 1917. gada 1. septembrim VPS Vidzemes Lauksaimniecības komiteja nopirka 34 muižu ražu un inventāru. Ražu, siklopus, gaļas liellopus un daļu zirgu pirka un tāpat par rekvizīcijas cenām pārdeva armijai, bet sugas govīs un nedzīvo inventāru pirka pēc Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības izstrādāta cenu rādītāja. Kā vadošie lietpratēji Lauksaimniecības komitejā strādāja agronomi Straupmanis, Ķīris, Parikass u.c.

Uz vietas lielāko daļu saimniecību vadīja Kurzemes bēgļi Lauksaimnieki. Bija arī daži vidzemnieki. Strādniekiem maksāja labas algas par 10 stundu darba laiku (vasarā) dienā. Attiecības strādnieku un muižu pārvaldnieku starpā visās vietās bija labas, izņemot vienu gadījumu Siguldā, kur par muižas pārvaldnieku bija pieņemts kāds Leikarts, kuram Siguldas apkārtnē piederēja savas vai kādu radu mājas, kas to saveda asās attiecībās ar strādniekiem.

Vērtīgākā Lauksaimniecības komitejas manta bija reģistrētās sugas govīs, pāri par 300 kopskaitā. Pēc Rīgas krišanas vācu rokās vērtīgos piena lopus evakuēja uz Krieviju. Litkinas sādžā, Zveņigorodas apriņķī pie Maskavas VPS Vidzemes

lauksaimniecības komiteja ierīkoja pagaidu lopkopības farmu, kurā lopus novietoja. Uz Maskavu evakuējās arī pati Vidzemes lauksaimniecības komiteja un 12. armijas Pilsētu savienības pārtikas nodaļa.

No sākuma viss gāja labi: pienu pārdeva kādai Maskavas pilsētas bērnu slimnīcai un Litkinas sādžas skolai. Revolūcijai padziļinoties, zemnieki 1918. gada vasarā izrēķināja, ka govīs ir muižnieku īpašums un pēc kara muižnieki tās saņems atpakaļ. Lai tas nenotiktu, zemnieki vienā baltā dienā govīs sadalīja savā starpā un paziņoja vietējam mūsu pārvaldniekam, ka viņam uz priekšu ar govīm nav vairs nekāda darīšana. Pārvaldnieks ziņoja par to aprīņķa milicijas pārvaldei. Nekavējoties sādžā ieradās no Zvenigorodas sarkano gvardu simts un sāka nežēlīgi ar zemniekiem izrēķināties. Govīs sadzina atpakaļ farmas kūtiņus, izņemot divas, kas bija jau nokautas un pa daļai apēstas. To vietā atņēma divas labākās zemnieku govīs un nodeva farmai.

Tādos apstākļos es visas govīs kopā ar cilts grāmatām un visu inventāru nodevu aprīņķa valdes rīcībā pret attiecīgu amatpersonu un komisāru parakstiem.

Latvijas-Krievijas miera līguma slēgšanas sarunās 1920. gadā Latvija pieprasīja šīs govīs atpakaļ kā Vidzemes īpašumu, resp. piederumu, kurš tikai kara apstākļu dēļ evakuēts uz Maskavas guberņu. Krievi tam nepiekrita un govīs neatdeva. Jādomā, tās sen jau bija apēstas.

1917. gada augusta mēnesī Viskrievijas pilsētu savienības ziemeļfrontes pārtikas komitejas nodaļa pie 12. armijas tika evakuēta, tāpat Vidzemes lauksaimniecības komiteja, visas mantas 1918. gadā pārdotas un nauda pret attiecīgām kvītīm iemaksāta Krievijas valsts bankas Maskavas kantorī. Lauksaimniecības komitejai atvēlētā nauda nebija iztērēta, un Pārtikas nodaļa saņēmo 100.000 rubļu vietā atmaksāja vairāk nekā 200.000 rubļu, kuŗu vērtība 1918. gadā gan bija mazāka nekā saņemtie 100.000 rubļi 1916. gadā.

PASAULES KARA PIRMAIS POSMS

1914. — 1917.

Līdz ar kara sākumu Krievijā izraisījās ievērojama agresija pret visu vācisko. Ierosinājumu šinī virzienā deva pats cars Nikolajs II, pārdēvēdams vācisko galvaspilsētas nosaukumu Pēterburgu par slavisko Petrogradu. Armijas virspavēlnieks, cara tēvocis lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs arī bija noteikts vācu orientācijas pretinieks cara galmā. Jo spilgtā nesaskaņā ar to stāvēja tādi krievu armiju komandieŗu vārdi, kā: Rennenkampfs, Rēmers, Millers u.d.c.

Visumā pretvāciskais gars tomēr diezgan redzamai laužās uz āru visā krievu armijā, administrācijā un sabiedrībā, neskatoties uz to, ka valdības locekļu starpā neapšaubāmi bija arī tādi, kas piekrita Vācijas orientācijai politikā. Pēdējie grupējās carienes pavēnī, kas bija dzimusi vācu princese. Viņa vācisko garu cienīja vairāk arī tādēļ, ka tas bija stipri patvaldniecisks pretēji angļu un franču parlamentārisma.

Uz pirmajām represijām pret Krievijā dzīvojošiem vāciešiem nevajadzēja ilgi gaidīt. Tās skāra arī iepūtīgos Baltijas muižniekus. Noliecās sarunāties uz ielas vācu valodā, aizliedza publiskus sarīkojumus vācu valodā, slēdza vācu skolas, slēdza visā Krievijā izplatīto „Deutscher Verein” ar visām daudzajām tā nodaļām. Tas viss sagādāja vācietībai nopietnas nepatīkšanas, sevišķi Baltijā, kur pēc 1905. gada vietējie vācieši mēdza uzstāties kā vienīgais lojālais elements revolucionāro latviešu un igauņu starpā. Šo situāciju sevišķi nepatīkamu vāciešiem padarīja tas apstāklis, ka lielie krievu laikraksti sūtīja uz Baltiju savus speciālkorespondentus, kuŗi vietējās muižniecības feodālo dzīvi un aizdomīgo rīcību at-tēloja, neskopojoties krāsām. Latviešu sabiedrība ar interesi vēroja, kā vācieši saņem atmaksu no krieviem, tādā pašā valūtā, kādā līdz šim latvieši saņēma to no vāciešiem. Visumā latvieši kaŗa sākumu saņēma ar lielu sajūsmu, jo gaidīja no kaŗa iznākuma politiski tiesiskas pārmaiņas sev par labu.

Mobilizācija noritēja lielā pacilātībā. Ieradās visi iesaucamie ar bravūru un sajūsmu. Bet jau tuvākās dienas atsedza ievērojamas plaisas krievu kaŗa mašinerijā. Trūka apbruņojuma, apģērbu, vilcienu. Ar katru dienu biežāk nāca priekšā gadījumi, ka mobilizētos kareivjus nevar ieģērbt un nosūtīt uz fronti. Dažreiz jaunie kaŗavīri izstāvējās dienām stacijās, lai pēc tam atgrieztos atpakaļ kazarmās. Gadījās arī tā, ka pēc stundām gaŗas nīkšanas sarkanajos vagonos vilcienus vajadzēja atstāt citam uzdevumam. Tā tas notika, cita starpā, Jelgavā, ko es pats pa pilnam varēju novērot pēc darba skolā.

Šāda kārtība radīja kurnēšanu un neapmierinātību. Praktiskais latvietis, kuŗš vairāk paaudzēs savā zemē kaŗu nebija redzējis, ar istu miera laika uztveri sprieda, ka nokavētās dienas tūri labi būtu varēts izlietot lauksaimniecībā vai citā kādā darbā. Rudzi un kvieši stāvēja laukā nenoplauti vai nenokopti un izbira. Tur būtu varēts palīdzēt, bet to, protams, neļāva.

Laikraksti ar labām ziņām par varenām krievu uzvarām neskopojās. Tāpat katru dienu varēja lasīt gaŗu propagandu pret visu vācisko.

Krievu iebrukumam Austrumprūsijā sekoja vācu pret-ofensīva. Ziemeļu frontes armiju, kuŗu komandēja krievu ģenerālis Rennenkampfs, vācieši Mazūru ezeru rajonā galīgi sakāva, iznīcinot ap 15 tūkstošu latviešu un tikpat daudz

krievu. Līdz ar to ceļš Vācijas karaspēkam uz Rīgu bija atbrīvots. Kaut kas līdzīgs pretestībai norisinājās pie Šauļiem Lietuvā, lai dotu iespēju Kurzemei un Zemgalei evakuēties. Kad tas bija izdarīts, krievi atstāja arī Šauļus un steidzīgi atkāpās tālāk. Pie Jelgavas vāciešiem gadījās nepatīkšanas: divi Daugavgrīvas bataljoni latviešu zemessargu pulkveža Potāpova vadībā 1915. gada 3. maijā pie Ruļļu kalniem uzbrukumā apturēja un ar pastiprinātiem spēkiem vāciešus atsvieda atpakaļ līdz Ventas krastiem. Jaunu uzbrukumu vācu armija iesāka tikai jūlija mēneša otrā pusē un 2. augustā ieņēma Jelgavu. Pēc tam Rīgas fronte nostabilizējās uz līnijas Daugava-Ķekava-Olaine-Sloka.

Krievijas armija atkāpjoties dzina no mājām ārā visus iedzīvotājus uz austrumiem. Tāda izdarība parasti norisinājās ļoti mežonīgi, savienota ar māju dedzināšanām un laupīšanām. Tā atgādināja brutāla ienaidnieka rīcību okupētā zemē. Īsā laikā jauniem un veciem, sievietēm un bērniem vajadzēja sakravāties ar līdzņemamām mantām pajūgos un kopā ar lieliem un maziem lopiem doties uz Daugavas pusi.

Visu atkāpšanos no gadījuma uz gadījumu vadīja kareivji un armijai piekomandētie zemākie policisti pēc sava ieskata. Āpriņķu vāciskās „pašvaldības”, kas šeit būtu varējušas sniegt palīdzīgu roku, Latvijā gan pastāvēja Landtagu veidā, bet faktiski nekur nebija atrodamas.

Krievu civilā administrācija arī izrādījās pilnīgi bezspējīga kaut ko izkārtot. Tā lielās cilvēku un lopu masas klīda nepārredzamās straumēs pa mūsu dzimtenes lieliem un maziem ceļiem. Visa simtiem tūkstošu lielā cilvēku un dzīvnieku pārvietošanās notika pilnīgi neorganizēti. Vadības, pa kādiem ceļiem jāiet, kur var apmesties, kur naktis pavadīt u.t.t. nebija nekādas. Daudziem likās, ka visā lielajā jucekli un neorganizētībā izpaužas parastā krievu tūlība un nolaidība, bet vēl vairāk bija tādu, kas šādā rīcībā saskatīja apzinīgu kaitniecību un nodevību. Vai nu vienādi, vai otrādi, bet dziļa un liela traģisma pilnas bija mūsu tautai 1915. gada vasaras dienas.

Cik lielas īsti ir bēgļu masas, to neviens nezināja pateikt kaut aptuveni. Dzirdēja tikai vienu atbildi: visi, viss pagasts, visa pilsēta. Spriežot pēc atstātās teritorijas, izdzīto skaitu lēsa uz kādiem četri simti tūkstošiem, kas vēlāk izrādījās apmēram pareizi. Visus kurzemniekus, šķīta, bija pārņēmusi nevaldāma bēgšanas psihoze. Lai nebūtu jāsadurās ar mežonīgajiem krieviem, daudzi pagasti nemaz nenogaidīja frontes tuvošanos un jau pie laika posās projām, sevišķi sievietes ar bērniem. Vīri vēl palika mājās nogaidīt notikumu norisi. Pēc pāris dienām arī tiem bija jādodas ceļā, bet norunātā vietā nevarēja vairs satikt ne sievu, ne bērnus, ne citus mājiniekus.

Ģimene bija izklīdusi kur kuŗais. Ļoti nelaimīgi bija pilsētu skolnieki un skolnieces, kas daudzreiz bija spiesti uzsākt bēgļu gaitas tieši no klases sola, nesatikušies ar lauku mājās dzīvojošiem vecākiem. Bija arī pretēja rakstura gadījumi, kad vecāki padzīti no mājām, nemaz netikušies ar bērniem. Visur juceklis, neziņa un izmisums.

Bēgļi dzina savas govīs, aitas, cūkas baros pa ceļa malās esošiem tīrumiem, dārziem, pļavām. Ģar desmit saimniecībām gāja labi, bet pie vienpadsmitās gadījās kāds dūšīgs vīrs, kas izmociētos bēgļus saġaidīja ar bāršanos un pārmetumiem, nesaprazdams, ka pēc pāris dienām pašam būs jāatstāj ir skaistie dārzi, ir kuplie kviešu lauki.

Katrā bēgļu grupā ir droši un ziņkārīgi vīri, kuŗi jāšus vai ar divriteņiem dodas atpakaļ izlūkot, vai vācieši nav apturēti. Šo izlūku stāsti ir ļoti divaini. Daži no izlūkiem, pašiem to nezinot, iebrakuši vācu armijas aizmugurē, bez krievu frontes redzēšanas. Citi redzējuši vācu virsniekus divjūgos mierīgi braucam pakaļ bēgošiem krieviem. Iespāids tāds, ka neviens vācietim pretī neturas, bet nodarbojas ar iedzīvotāju projām dzišanu un pamestās mantas laupīšanu. Šie stāsti, sajaukdamies ar bēgļu pamestību savam liktenim un acīm redzamo postu, rada citkārt lepņajos kurzemniekos un zemgaliešos tādu īġnumu pret visām valdības iestādēm un amata personām, ka ļoti maz ir vajadzīgs, lai plūstošā ļaužu jūra pārvērstos bargā tiesnesī pret visiem iedomātajiem vainīgajiem viņu postā.

Kurzemē bēgļu un izdzīto pamestība savam liktenim ir totāla. Ģubernātors ir evakuējies, un viņa vietā rīkojas armija, kuŗa ieinteresēta tikai vienā lietā: nēko neatstāt ienaidniekam. Kas notiek ar bēgļiem un viņu mantām ceļā uz aizmuguri, tas armiju neinteresē.

Vidzemes ġubernātors ir citādā stāvoklī. Viņa teritorija ir puslīdz drošībā aiz platās Daugavas. Uz šejieni virzās bēgļu lielais vairums. Bet Vidzemes labība, lauki, dārzi, lopi un visa normālā dzīve jāsaudzē. Jāatrod kāda iespēja pašu bēgļu novietošanai, lopu likvidēšanai un galvenais, uz ko spiež armija, slimo bēgļu pievākšanai.

Ģubernātors ir saviem nedaudzajiem ierēdņiem bez pašvaldības iestādēm neredz nekādas iespējas lielos uzdevumus veikt. Beidzot, krievu administrācija ar izbrīnu redz, cik tālu tā ir stāvējusi no iedzīvotājiem, cik vientuļa un nevarīga tā patiesībā ir. Īsā laikā, pa daļai zem armijas spiediena, Vidzemes ġubernātors pārvērties līdz nepazīšanai. Savu kompetenču robežās viņš ir gatavs darīt visu iespējamo bēgļu un vietējo iedzīvotāju labā, ja tikai būtu kāda iestāde vai ļaudis, kas saprastu rīkoties un spētu ar sarežģītajiem uzdevumiem tikt galā.

Latviešu sabiedrība ir stipri satraukta. Laikraksti nes plašas ziņas par bēgļu postu un aicina sabiedrību palīgā. Visas acis raugās uz Rīgas latviešu biedrību, uz „māmuļu”. Pati viņa izaugusi no palīdzības komitejas trūkumcietējiem igauņiem, apvieno turīgāko latviešu pilsonību. Liekas, tā būtu pirmā kārtā tā organizācija, kuŗas pienākums būtu rūpēties par nelaimīgajiem bēgļiem. Bet RLB situāciju saprot citādi. Viņa lielo bēgļu postu ietilpina parasto palīdzības akciju ietvaros un uzdod par to rūpēties RLB Palīdzības biedrībai, bet pati nedara nekā un pret nelaimīgajiem kurzemniekiem un zemgaliešiem izturas kā „īsta pamāte”. Gods kam gods! Palīdzības biedrība darīja, ko spēja: nodibināja un uzturēja bēgļiem slimnīcu līdz ar ārstu ambulātorisku palīdzību.

Raksturīgu ainu par galīgi nevērīgo, nolaidīgo un ciet-sirdīgo izturēšanos pret nelaimīgajiem bēgļiem no oficiālo iestāžu puses sniedz kāds gadījums, ko es pats pieredzēju.

Kādā pēcpusdienā platā Akmeņu ielā Rīgā, Pārdaugavā, piebruka pilna ar savādiem vezumniekiem. Labos pajūgos smagi piekrauti rati. Uz vezumiem sievietes svētdienas uzvalkos. Turpat blakus bērni, lielāki un mazāki. Zirgi vienu, otru ratu priekšā sabraukti putās. Skats pavisam neparasts. Braucēji labākās drēbēs, bet tie nav baznīcēni. Vezumi smagi piekrauti dažādiem maisiem, bet braucēji nav ne ceļā uz dzirnavām, ne mājā no tām. Jā, tie ir bēgļi, kuŗa apstākļu dēļ no mājām izdzītie kurzemnieki un zemgalieši, kuŗi paņēmuši līdz visu, ko varējuši...

Piepeši parādās policijas nodaļa un paziņo, ka braucējus pāri tiltam nelaidīs. Tiem jāgriežas atpakaļ uz Ķekavu. Atskan lāsti, lamu vārdi, vaimanas. Bet citas izejas nav — atliek tikai paklausīt. Viss lielais mudžeklis troksņo un baŗas, beidzot grieŗ zirkus apkārt, tomēr nekur tālu netiek. Pajet ilgs laiks, kamēr braucēji sakārtojas.

Es eju savam pazīstamam līdz. Aiz Biŗu muiŗas priedēm stāv jauna policijas nodaļa, kuŗa braucējus tālāk uz Ķekavas pusi nelaiŗ. Brauciens apstājas. Atkal bāŗšanās, atkal strīdi un pārmetumi. Tad parādās kāds ŷandarmu vads un pavēl attīrīt ceļu kuŗaspēka vajadzībām. Bēgļu pajūgus sadzen grāvjos. Tad sākas kukuļu doŗana visāda kalibra rīkotājiem. Braucēji kļīst atpakaļ uz visām pusēm, kļīst pa apkārtējo ielu sētām, mājām, laukumiem, lai vakara vai nakts stundās nepamanīti tomēr tiktu pāri Daugavai.

Šāds skats nav izņēmums, tas nav vienīgais valdības neorganizētības un bēgļu posta paraugs. Līdzīgas ainas Akmeņu ielā atkāŗtojas ik dienas divas nedēļas no vietas. Ir tikai rīkojums braukt uz austrumiem, bet nav neviena, kas būtu iedomājies pie krustceļiem izlikt uzrakstus ar norādījumu, pa kādiem ceļiem bēgļi drīkst braukt, pa kādiem

nedrīkst. Nav neviena, kas nelaimīgajiem izdzītajiem paskaidrotu kustības virzienu, nav neviena, kas ierādītu kādu apmešanās laukumu, nav neviena, kas bēgošo krievu analfabētu armiju atturētu no cīņas ar latviešu zemniekiem!

Vēl grūtāk klājas tiem, kam ir lopi līdz. Lopus nelaiž nevienā Daugavas piekrastes pilsētā iekšā. Tiem jātiek Daugavai pāri ar mazajām lauku celtuvītēm pie Ķekavas, Baldones, Rembates, Seces u.c. Tādos apstākļos uzpircēji pērk aitas un sivēnus par 10 kap. gabalā.

Tāda bēgļu aplaupīšana nebija attaisnojama ne no kāda viedokļa. Lai izdzītos lauciniekus varētu novietot zem jumta, viņus vajadzēja atbrīvot no līdzpaņemtiem lopiem, atpērkot lopus armijas vajadzībām.

Jautājums tomēr nebija tik vienkāršs, kā no ārpusē izliekas. Dažas armijas bija ar mieru lopus pirkt, citas ne. Visa lieta skaidrojama frontes stābā. Ziemeļfrontes stābs ir ar mieru lopus rekvizēt, bet tikai pret kvītīm, ne pret tūlītēju samaksu.

Pret tādu rīcību enerģiski iestājas Centrālbiedrība un griežas pie gubernatora ar enerģisku pieprasījumu atrast līdzekļus, jo bēgļu lopi apdraud Vidzemes zemnieku laukus un draud ar sērgu izcelšanos vidzemnieku saimniecībās. Gubernators saprot, ka bēgļi nav tie ļaudis, kas varētu kreditēt kara vešanu. Beidzot valdība atrod līdzekļus, un lopu pieņemšana no bēgļiem var sākties.

Bēgļu atbrīvošanā no lopiem aktīvi iesaistās vēlākais ministru prezidents K. Ulmanis. Ar V. Skubiņa un K. Ulmaņa gādību nodibinās vairākas rekvizīcijas komisijas, kas par piemērotām normālām cenām un tūlīt samaksājot naudā, pārņem no bēgļiem visu, no kā tie grib atbrīvoties: govīs, aitas, cūkas, zirgus, ratus, pajūgus, labību, miltus u.t.t. Darbs pieņem kara laikam un lielajam postam atbilstošu vērienu. Pāris nedēļās bēgļi var sākt apskatīties pēc novietošanās un izklīdušo piederīgo apzināšanas, pēc darba un pagaidu dzīves iekārtošanas.

Bēgļu pamestība savam liktenim joprojām ir liela. Bez palīdzības tie klist pa visu Vidzemi, visu Krieviju. Posts ir tik liels, ka lielākos apmešanās centros bēgļi pašplūsmes ceļā sāk dibināt pašpalīdzības komitejas. Šo komiteju darbības vadībai, saskaņošanai un palīdzības līdzekļu sagādāšanai no valdības Pēterpili nodibinās Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja ar V. Olavu priekšgalā, J. Čaksti, A. Berģu u.c. valdē. Valsts domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis bēgļu aprūpes darbā ņem visaktīvāko līdzdalību. Rīgā nodibinās Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja. Cēsis bēgļu vajadzībām kalpo šīs komitejas Cēsu birojs. Liels bēgļu centrs ir Valmierā, kur bēgļu komitejā aktīvi darbojas K. Ulmanis un H. Enzelinš. Pleskavā nodibinās bēgļu apgādes komiteja „Dzimtene”, ko

vadā J. Bisenieks un citi Jelgavas lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības darbinieki — bēgļi. Maskavā bez bēgļu palīdzības komitejām nodibinās Kultūras birojs bēgļu garīgo vajadzību apmierināšanai. Valdība ziemeļu frontē bēgļu vajadzību apmierināšanai nodibina savu organizāciju „Severopomošč” (Ziemeļpalīdzība). Šī organizācija apkalpo galvenā kārtā Polijas bēgļus, bet ir atbildīga par visu to bēgļu aprūpi, kurus kaut kādu iemeslu dēļ nav aprūpējušas viņu nacionālās organizācijas.

Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja ar savām daudzajām nodaļām visos Vidzemes pagastos rūpējās par visiem Rīgā un Vidzemē palikušajiem bēgļiem, cik to pieejamie valdības līdzekļi atļāva. Centrālkomitejai bija liela autoritāte Pēterpilī (Petrogradā) pie valdības un Krievijā pie visās malās izkaisītajiem latviešiem, bet uz latviešu sabiedriskās domas veidošanos cara laikā viņai bija mazs iespaids. Tas izskaidrojams ar lielo attālumu, kas šķīra Centrālkomiteju no Latvijas un latviešiem.

Baltijas komiteja, turpretim, bija Rīgā, vienmēr tiešā kontaktā ar lielu latviešu bēgļu pulku, kurš daudzkārt pārsniedza Pēterpilī dzīvojošos bēgļus. Bet noteicošais iespaidotājs un Baltijas bēgļu komitejas sabiedriskās sejas veidotājs bija kuplais bēgļu inteliģences skaits, kas uzturējās Rīgā un bija nepārtrauktā saskarē ar citām Rīgas un Vidzemes latviešu organizācijām.

Pirmajā vietā Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejai rūpēja bēgļu novietošana zem jumta. Ap šo jautājumu presē attīstījās plaša polemika „Dzimtenes” un Baltijas komitejas starpā. „Dzimtene” aicināja latviešus uz Krieviju, Baltijas bēgļu komiteja iestājās par palikšanu Vidzemē. Rezultātā katra organizācija palika pie sava ieskata. Arī bēgļu rīcība bija dažāda: citi brauca uz Krieviju, citi palika Vidzemē.

Baltijas bēgļu komitejas priekšsēdētājs V. Skubiņš, kā jau minēts, bija arī Centrālbiedrības priekšnieks. Šo divu amatu savienošana Skubiņa personā nāca bēgļu apgādei stipri par labu. Ar Skubiņa kā Centrālbiedrības priekšnieka parakstu izsūtītie aicinājumi ar noteiktu prasību katrā pagastā uzņemt zināmu skaitu bēgļu un sniegt tiem iespējamo palīdzību ar retiem izņēmumiem vienmēr sasniedza savu mērķi.

Svarīgs uzdevums bija bēgļu apgādāšana ar dažādiem dokumentiem, sevišķi personas apliecībām. Līdz kara laikam daudzi pilsoņi dažos Kurzemes pagastos dzīvoja tik noslēgti savās mājās, ka nejuta nekādas vajadzības pēc pasēm un nebija ar tādām apgādājušies. Šos robus aizpildīt bija bēgļu komiteju uzdevums.

Lielu uzmanību un pūles prasīja slimo bēgļu aprūpe, kas līdzekļu trūkuma dēļ vienmēr kliboja.

Rūpes bēgļu komitejām sagādāja bēgļu bērnu novietošanas skolās un patversmēs. Vidzemē tas nepārvaramu grūtību nerādīja.

Pilnīgā Baltijas bēgļu komitejas uzturā bija 33.000 bēgļu Rīgā. Rīgā kā frontes joslā tas bija grūts un sarežģīts darbs, ko ar lielu pašuzpurēšanos veica Filips, pats nākdams no bēgļu vidus. Pie darba sagādes bēgļiem Rīgā ar labām sekēm strādāja bēgļu darbinieks Vitols. Visas bēgļu ārstniecības lietas Rīgā bija Dr. Butuļa rokās. Kā visu bēgļu skolu pārzinis Vidzemē darbojās T. Zeiferts, likdams pirmos pamatus latviskai pamatskolai. Pavisam Baltijas bēgļu apgādāšanas darbā strādāja pāri par 400 darbinieku.

Lielos vilcienos tas bija plašs pašvaldības darbs, ko veica bēgļu komitejas.

Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas locekļiem bija nodrošināta frontes joslā transporta un kustības brīvība katrā laikā.

Bez Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas un Latviešu bēgļu centrālkomitejas ļoti redzamā vietā Latvijas dzīvē šīnā laikā izvirzās Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība.

Sekmīgi veiktā bēgļu lopu rekvizīcija un ciešamā bēgļu novietošana zem jumta sarežģītajos kara laikā apstākļos salauza krievu birokratijai vāciešu iepotēto uzskatu par latviešu zemo inteligenci, nemākulību un neuzticību. Latviešu un sevišķi Centrālbiedrības autoritāte strauji auga.

Kara laikā radīto jautājumu kārtošanai gubernas pārvalde Cēsīs sāka noturēt dažādas saimnieciskas apspriedes, uzaicinot tanīs piedalīties Centrālbiedrības un Baltijas bēgļu komitejas pārstāvjus. Šo apspriežu dalībnieku vidū Centrālbiedrības delegāts pakāpeniski iegūst arvienu redzamāku vietu.

Pēc lielās Rennenkampfa sakaušanas Austrumprūsijā krievu vadošie stābi komplektē jaunu armiju. Daudz mantu jāiegūst rekvizīcijas ceļā, bet gubernas pārvaldei tādām vajadzībām nav nekādu datu. Jāizdara attiecīga skaitīšana. To uzdod Centrālbiedrībai, kas darbu noteiktā laikā sekmīgi veic. Gubernas pārvaldes ierēdņi krievi itin drīz nojauš, ka Centrālbiedrība izrādījusies atbildīga iestāde, kurai labi var nodot lielu daļu no sava darba. Visādas saimnieciskas padarīšanas, kādu kara laikā nekad nav trūcis, sāk birt uz Centrālbiedrības pleciem kā no pārpilnības raga. Gadās arī tādi uzdevumi, ko šī organizācija nevar vai negrib pildīt. Tad Centrālbiedrībai ordinārā kārtā sāk taisīt pārmetumus, kā tas kanceleju praksē parasts. Biedrības priekšniekam jāsaprot, ka uzliktie pienākumi kara laikā jāpilda arī tad, ja tie Vidzemes zemniekam šķiet nepatīkami.

Kad sāk rasties pārtikas grūtības, gubernātors no Centrālbiedrības darbiniekiem nodibina Gubernas pārtikas komiteju

ar V. Gulbi priekšgalā. Komiteja, savukārt, visu tehnisko pārtikas lietu kārtošānu uztic Centrālbiedrībai un Konzumam.

Tādā kārtā privāta biedrība pakāpeniski pārveidojusies par pašvaldības iestādi. Šīs iestādes darbinieki savā darbā pārvērtušies par pašvaldības ierēdņiem. Formāli viņus algo Centrālbiedrība, bet pabalsti, ko dod valdība, ir tik lieli, ka faktiskā algu maksātāja ir valsts. Darbam un atbildībai līdz augusi arī darbinieku atbildības sajūta un pašapziņa. Vairojies arī viņu iespaids, sevišķi militāro iestāžu acīs. Pēdējām Centrālbiedrība imponē ar savu akurātību un termiņu ieturēšanu, ko gubernas iestādes, visādi aizbildinādāmās, tik noteikti neievēro.

Centrālbiedrības pārvēršanās par pašvaldības iestādi nav pagājusi nepamanīta arī latviešu sabiedrībā. Dažādu darbu veikšanā Centrālbiedrībai attīstījusies plaša sarakstīšanās ar pagastu valdēm un visādām organizācijām, prasot no tām datus, paskaidrojumus, ziņojumus. Laika tecējumā pagastu valdes un organizācijas ieradušas atbildēt uz visiem Centrālbiedrības rakstiem, negriežot nekādu vērību uz piekritību vai nepiekritību. Tā Centrālbiedrības kā pašvaldības iestādes autoritāte nodibināta ne tikai pie valdības, bet visā zemē.

Pilnīgi jauns un ļoti svarīgs notikums, kas atstāja izcilu iespaidu uz sabiedriskās domas veidošanos apskatāmajā laikā, bija latviešu strēlnieku bataljonu nodibināšana.

Kārtojot bēgļu dzīves jautājumus un uzdevumus, kuŗi saistījās ar kaŗa vajadzībām, Baltijas bēgļu komitejas un Centrālbiedrības darbinieki šaurākos pulciņos daudzreiz pārrunāja aktuālos notikumus ikdienas gaitā. Katru lietu, kuŗas kārtošānu latvieši dabūja savās rokās, uzskatīja par svarīgu ieguvumu. Tūlīt mēģināja izplānot, ko varētu iegūt kā nākošo faktoru.

Pirmajā vietā šādās reizēs vienmēr stāvēja skolu jautājums. No bēgļu bērnu patversmēm centās izveidot pirmās latviešu skolas. Motivējot ar to, ka skolas uztur „privātas organizācijas”, bēgļu skolās ievēda daļēji latviešu mācības valodu. Tas lielā mērā bija T. Zeiferta nopelns. Latviešu valoda baznīcas pārvaldē, pilsētu un pagastu pašvaldībā — tie bija nākošie jautājumi, kas nenogāja no bēgļu un Centrālbiedrības darbinieku savstarpējo pārrunu tabeles.

Reizē ar šādām lietām jau no pirmās bēgļu parādīšanās dienas Rīgā tika tirzāts latviešu kaŗaspēka dibināšanas jautājums. Ierosinājumu tādām pārrunām deva iepriekš minētais gadījums par vācu uzbrukuma apturēšanu pie Jelgavas, ko izdarīja divi latviešu zemessargu bataljoni.

Viens no aktīvākiem latviešu nacionālā karaspēka dibināšanas aizstāvjiem Rīgā bija zv. adv. Ķempelis. Kādā dienā bēgļu aprindās kļuva zināms, ka par latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanu interesējas arī latviešu domnieki. Valsts domes loceklis J. Goldmanis Rīgā noturēja pat īpašu apspriedi šīnī lietā. Tas nozīmēja, ka latviešu karaspēka organizēšana noteikti virzās uz priekšu.

Ķempelis sazinājās ar V. Skubiņu, Sp. Paeqli u.c. bēgļu darbiniekiem izstrādāja noteikumus, uz kādiem varētu uzaiņcināt Krievijas armijā kalpojošus latviešu virsniekus un karņevjus iestāties latviešu bataljonos. Reizē ar to izstrādāja nacionālās un pašvaldības (zemstu) prasības kā dibināmo bataljonu, tā pašvaldību iekārtā. Ķempelis stāstīja, ka vedot visu lietu kopā un saskaņā ar J. Goldmani. Bet liels bija pārsteigums, kad tānī pat dienā, kurā Ķempelis ar izstrādātiem noteikumiem gribēja doties uz Petrogradu, Rīgā pienāca telegramma no J. Goldmana un J. Zāliša, ka latviešu strēlnieku bataljonu dibināšana jau atļauta. Vai sakarā ar to latviešiem kādas tiesības prasītas, vai kādi solījumi no krievu valdības doti, par to tuvāku ziņu trūka. Tomēr liels bija gandarījums par atļauju bataljonus dibināt.

Latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanas noteikumus parakstīja ziemeļrietumu stāba priekšnieks 5. augustā 1915. gadā. Reizē ar noteikumiem nodibināja Strēlnieku bataljonu organizācijas komiteju, sastāvošu no 15 locekļiem ar J. Goldmani kā priekšnieku un J. Zāliiti kā viņa biedru. Par brīvprātīgo pieņemšanas komisijas priekšsēdi iecēla G. Ķempeli. Nekādi politiski solījumi sakarā ar bataljonu nodibināšanu nebija doti.

Nav šo rindiņu nolūks rakstīt strēlnieku vēsturi. Šeit atzīmēsim tikai pašu galveno.

Ar savu tapšanu vien strēlnieki tālu paplašināja latviešu tautas redzes aploku. Ar savām cīņām strēlnieki veidoja savu īpatnējo stāju un deva savai dzimtenei skaistākās ilūzijas un rūgtākās asaras.

Tie uzmirdzēja kā spožākās zvaigznes!

Bet Ziemassvētku kaujās iegūtās un Brīvības bulvārī izstādītās sešas milzīgās haubices nebija prieka diena latviešiem. Mēs, kādi trīsdesmit Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas un Centrālbiedrības darbinieki, apskatījām šos milzeņus. Tuvojoties haubicēm, Dr. A. Butulis teica: „Tie nav lielgabali, ko jūs redzat, tie ir sājpu krusti, kur zem katra guļ 2000 pašcizliedzīgu un cienījamu latviešu vīru. Mēs par tiem skumsim, bet kritušo mātes, sievas un līgavas raudās.”

Ciešanas un asaras strēlniekus tomēr nesalauza.

Latviešu virsnieku latviešu valodā vadīti, aiz saviem latviešu karogiem ar latviešu dziesmām, ar nacionālu nozīmi pie krūtīm lepni soļoja strēlnieki pa Rīgas ielām. Tas radīja

respektu pret latviešiem, tas cēla mūsu nacionālo apziņu un pašcieņu vairāk par visu līdz tam laikam piedzīvoto.

Daudziem tas nepatika.

Taisni tiem, kam par strēlnieku varonību vajadzēja priecāties, radās maziska skaudība, nenovīdība un naidis. Sākās pastāvīga strēlnieku maldināšana, krāpšana, apmelošana, niecināšana, pazemošana.

Un tas strēlnieku morāli sagrauza. Gribēdami atriebties saviem spaidītājiem un vajātājiem, strēlnieki melīgas, bet veiklas propagandas iespaidā sapinās lielinieku tīklos. Daudzi no viņiem sāka cīnīties pret neatkarīgas Latvijas nodibināšanos un pazuda uz visiem laikiem...

Tā bija dziļa traģēdija. Vīri, kas ar tādu uzpurēšanos bija demonstrējuši lepnu nacionālu stāju sev un savai tautai, visvajadzīgākā brīdī novērsās no savas tautas un aizgāja kalpot svešiem kungiem par svešiem mērķiem...

Bez bēgļu komitejām, Centrālbiedrības un strēlniekiem, kam piekrit pirmā vieta latviešu sabiedriskās domas veidošanā, šinī laikā vēl atzīmējama Latgale, kas nozīmīgi iesoļo latviešu kopīgā vidē. Līdz kara sākumam tā bija tikai inteliģence, kas meta pirmās laipas baltiešu un latgaliešu tuvināšanās laukā. Kara laika piemeklējumi šo tuvināšanos pavirzīja krietnu gabalu uz priekšu.

Kurzemnieku un zemgaliešu daļa, kas savu patvērumu atrada Latgalē, neizbēgami nokļuva saskarē ar latgaliešu paražām un ticību, ar visu viņu dzīvi. Tur bija vērojams daudz kas interesants par turpmāko sadarbību un likteņa kopību. Baltiešu „riktīgie un feinie korteļi ar labu kosti un šēļķiniem” šeit sadūrās ar tādiem latviešiem, kuri dzīvo „isbās un hātās, ježo pa kruķim bereģim un boņbā cīnās dēļ savām prāvām.” Tuvāk iepazīstoties, izrādījās, ka abiem ir vienādi pelēks kažoks, tik vienam tas piebārstīts ar vācu spaljiem, otram ar krievu spaljiem. Baltiešu vāciski sakropļotais izteiciens latviski skanētu „istas un labas pansijas ar labiem ēdieniem un dzērieniem”, bet latgaliešu krieviski sakropļotais teikums būtu: dzīvo „istabās un būdās, brauc pa stāviem krastiem un cīnā iet par savām tiesībām”. Bēgļu laikā šie divi tautas brāļi sastapās un mācījās viens otru tuvāk pazīt. Tas attiecības padziļināja ne ar stāstiem un aprakstiem, bet personīgā satiksmē un dzīves īstenībā. Kopīgi prieki, cik nu tādu bija, un kopīgas bēdas, kādu bija daudz, tuvināja rietumu joslas latviešus ar austrumu joslas latviešiem, kas — kā vēlāk izrādījās — visai mūsu tautai bija nācis par labu.

Ārpus Latvijas nozīmīgākie latviešu centri bija Petrogradā un Maskavā.

Petrogradā latviešu dzīvei toni piešķīra iespaidīgā bēgļu Centrālkomiteja. Pēdējā bija pastāvīgā kontaktā ar attiecīgām valdības iestādēm un citu tautu līdzīgām iestādēm. Sadarbība ar valdību risinājās līdzīgi tam, kā tas raksturots attiecībā uz Baltijas bēgļu komiteju. Arī Centrālkomiteja valdības iestāžu starpā izcīnīja atzīstamu autoritāti. Krievijā izkaisīto bēgļu aprūpes veicināšanai un nacionālās apziņas stiprināšanai tam bija liela nozīme.

Maskavā bēgļu starpā izveidojās lielāka uzskatu dažādība nekā Rīgā vai Petrogradā. Par kustīgāko centru tur izveidojās Maskavas kultūras birojs. Ar sarīkojumiem, priekšlasījumiem un diskusijām birojs sekmēja uzskatu noskaidrošanu un veicināja marksisma izplatīšanos latviešu starpā.

Kaŗa neveiksmju iespaidā Krievijas iekšējā politika, izņemot nostāju pret vāciešiem, zaudēja savu asumu. Maskavas bēgļi, strēlnieku uzvaru iespaida sarģāti, ar uzmanīgu pieeju varēja diezgan brīvi runāt arī par politiku. Tādās apspriedēs un pārrunās bija redzamas sekas, ko bija radījusi 1906. gadā notikušā Latvijas soc. dem. iestāšanās Krievijas soc. dem. partijā. Krievu sociālistu cīņas, kas pēc 1905. gada bija kultivētas krievu emigrantu presē, tagad parādījās arī latviešu soc. dem. starpā, kur tām nebija nekāda reāla pamata. Bija patiesi jābrīnās, ar kādu dedzību un aizrautību mūsu soc. demokrati maldījās krievu lielinieku, mazinieku un sociāl-revolucionāru internacionālajos un tīri teorētiskajos domu gājienu labirintos. Izejot no šiem dažādajiem viedokļiem, mūsu soc. dem. kritizēja pašu vadīto 1905. gada revolūciju un projektēja teorētisku („zinātnisku“, t.i. marksistisku) nākotnes politiku, katrs virziens pēc sava prāta. Ievēribu visā šinī „lēģerī“ pelna M. Skujenieka un A. Švābes uzskati; abi mēģināja internacionālās sociālisma idejas saistīt ar latviešu tautas reālām nacionālām vajadzībām.

Demokrātiski pilsoniskas nacionālas idejas Maskavā reprezentēja laikraksts „Dzimtenes Atbalss“. Šinī grupā darbojās J. Bankavs, G. Palcmanis, D. Muške, K. Skalbe, E. Blanks, J. Lapiņš u.c.

Visa latviešu tautas oficiālā sabiedriskā dzīve kaŗa laikā atraisās no tās smagās muižnieku varas, kas caur krievu gubernātoru rokām bija valdījusi pār mūsu tautu līdz 1914. gada vidum. Vācu muižnieku valdošais stāvoklis zūd līdz ar kaŗa sākumu, un sakarā ar to pazūd administrācijas feodālais raksturs, kas līdz tam saistīja latviešus „pie kājām un rokām“. Sabiedriskā darbība kļūst brīvāka, un dažs labs šķērslis, kuŗam līdz 1914. g. nemaz nebija iedomājams tikt pāri, tagad atkrit pats no sevis. Latviešu tauta ir nostādīta līdzīgi krieviem un bez vācu virskundzības tagad var izteikt un veidot savus

uzskatus tikpat brīvi vai nebrīvi kā paši krievi. Ar to muižnieku izrēķināšanās ar latviešiem par 1905. gada revolūciju likās nobeigta un soda ekspedīciju laikā 1906. gadā no cara iegūtās privilēģijas šķīta likvidētas.

Latviešu kultūralais nacionālisms, kuŗš līdz kaŗa sākumam aprobežojās ar tautisko tradīciju kopšanu, teātri, valodu un literātūru, tagad iesoļo politiskā gultnē, uzņemdamies pašvaldību darbus. Tāds solis lielā mērā sagatavots ar iepriekš atzīmēto, slepeno politisko pulciņu darbību.

Jelgavā latviešu politiskos centienus atklāti aizstāv J. Čakste, K. Pauļuks, P. Juraševskis, A. Kviesis, A. Mītulis, J. Druva un arī šo rindiņu autors. Rīgā sarunās ar gubernātoru politiskas tiesības latviešiem prasa V. Skubiņš, G. Zemgals, V. Olavs, Z. Meierovics, S. Paeģle, G. Ķempelis u.d.c. Latviešu politisko prasību gars ir skāris arī provinci. Valmierā to kultivē K. Ulmanis un H. Enzeliņš, Vidzemes Malienā A. Brēmers, Lejaskurzemē A. Bērziņš u.t.t. Šīs personas nenotur sapulces, nepieņem rezolūcijas, neiesniedz rakstiskas prasības, bet katrā gadījumā pie tikšanās ar augstākām valdības personām atgādina, ka latviešu politiskais stāvoklis stāv nenokārtots un prasa, kad tas tiks nokārtots?

Tikai Petrograda ir mierīga. Lai nesatricinātu valdības uzticību latviešiem un nestiprinātu vācu baronu pozīcijas, atturīgi ir arī domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis.

Sabiedrība, kas šo jauno, padziļināto pašapziņu veido un iedzīvina, ir ļoti zīmīga. Tur nav klāt latviešu konservatīvo aprindu. Tās vispār kļuvušas ļoti klusas. Tur nav klāt pagrīdē nodzīto un krievu partijas paspārnē savstarpēji kaŗojošo latviešu sociāldemokratu. Aprindas, kuŗas apvieno jauno strāvu un tautisko laikmetu nacionālā, mērķtiecīgā pašapziņā kaŗā sākumā — ir liberālie pilsoņi. Tie ir Krievijā izkaisītie bēgļi Centrālkomitejas vadībā, Vidzemē un Rīgā dzīvojošie zemgalieši un kurzemnieki Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas vadībā. Beidzot, tie ir Vidzemes zemnieki Centrālbiedrības vadībā un latgalieši, kuŗus vada Latgales palīdzības komiteja kaŗa upuriem ar Fr. Trāsunu un J. Rancānu priekšgalā.

Tādā kārtā latviešu sabiedriski politiskā doma kaŗa sākumā guva jaunu spraigumu un īsā laikā sasniedza ja ne pilnīgu, tomēr lielu briedumu. Atbrīvojusies no muižniecības važām, latviešu tauta aizgūtnēm centās izmantot to brīvību, ko pieļāva cara patvaldība un kaŗa laiks, izvēršot savus nacionālos centienus apzinātā politiskā cīņā un pašvaldības darbā.

REVOLŪCIJA KRIEVIJĀ

(12. marts — 3. oktobris, 1917)

Pēc krievu ziemeļarmijas sakaušanas tāds pats liktenis sekoja centra armijai un pēc pārejošām uzvarām atpakaļ spiešana arī dienvidu frontē. Brutālais virspavēlnieks, cara tēvocis, tika nomainīts, un kara vadību uzņēmās pats cars, uzveldams ar to uz saviem pleciem tiešu atbildību par tālāko frontes sabrukumu. Atkāpjoties visā gaŗajā frontē no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai, krievi evakuēja atstājamo zemju lauku iedzīvotājus līdz ar lopiem, rūpnīcas un to strādniekus, dzelzceļus un to ritošo materiālu. Bēgļu masas pārpludināja netikai Eiropas Krieviju, bet arī daļēji Sibīriju. Dzelzceļu satiksmē valdīja pilnīga dezorganizācija, un dažās mezglu stacijās, kur sadūrās evakuējamo vilcieni ar frontes vilcieniem, apstājās katra kustība dienām ilgi. No šī satiksmes sabrukuma Krievija netika vairs vaļā līdz kara beigām.

Iedzīvotāju apgāde ar visu nepieciešamo pasliktinājās ātrā gaitā. Labības un gaļas krājumu rietumu Sibīrijā bija pa pilnam pat vēl 1918. gadā, bet Petrogradā, Maskavā un citās lielajās pilsētās valdīja asi sajūtams trūkums. Tāpat tas bija ar sāli, ko no Lejasvolgas rajona nekādi nevarēja dabūt līdz ziemeļu apgabaliem un valsts vidienei. Kaut ko panākt varēja tikai ar visplašāko kukuļošanu. Ka tāda masveidīga kukuļošana grāva dzelzceļa satiksmi un pārējo administrāciju, līdz ar to visu valsti un fronti, tas pats par sevi saprotams.

Valdība bija pilnīgi bezspēcīga tikt galā ar draudošo postu. Cars mainīja ministrus vairākkārt, bet apstākļi nelabojās.

Krievijas Valsts dome, kuŗai zināmas, kaut arī nelielas tiesības runāt līdz valsts lietās tomēr bija, nesaudzīgi kritizēja valdības rīcību un prasīja ar „tautas uzticību apveltītu valdību”, t.i. valdību, ko sastādītu nevis cars, bet Valsts domes vairākums. Cars tādai prasībai nepiekrita. Valdības kritika ar katru dienu kļuva asāka. Pārmetumi vērsās pret cara un galma it kā ģermanofilo politiku. Sabiedrībā cirkulēja nekontrolējamas baumas par carienes ceņšanos lauzt sadarbību ar Franciju un Angliju, lai cara patvaldības glābšanas nolūkos izlīgtu ar Vāciju. Tādas baumas rada pamatu it kā vāciskā ministru prezidenta Štirmera (Stürmer) personā, noslēpumainos ministru braucienos uz ārzemēm Krievijas Sarkanā krusta darīšanās un citās līdzīgās lietās. Bija arī zināmi sabiedroto valstu vēstnieku mēģinājumi iespaidot caru grozīt savu neiecietību pret tautas pārstāvjiem. Neapmierinātību Petrogradā stipri vairoja skandalozie notikumi galmā, kur blēdīgais Sibīrijas mūks Raspuķins, carienes atbalstīts, ar visādām burvestībām ārstēja troņa mantinieku no hemofilijas. Gribēdams visas

neglitās baumas ap galmu izbeigt, kņazs Jusupovs Raspuķinu nošāva. Bet tas sabiedrību nenomierināja. Galma, cara un valdības kritika pastiprinājās.

Šo apstākļu iespaidā sabiedrība ar nepacietību gaidīja cara piekrišanu Valsts domes atklātai prasībai par konstitucionālas monarchijas izsludināšanu, dodot Domei tiesības sastādīt ministru kabinetu. Cars tam atkārtoti nepiekrita. Kurnēšana un nemiers gaidītāju rindās pie pustukšajiem veikaliem auga augumā. Pūlis sāka demolēt veikalus un saukt: „Nost ar caru un patvaldību!”

Slepeni noorganizējās Petrogradā Strādnieku un zaldātu deputātu padome, aicinādama tautu uz revolūciju. Tani pat laikā stāvokli apsprieda Valsts dome un 14. martā revolūcionārā kārtā sastādīja valdību ar kņazu (firstu) Ļovu priekšgalā. Pilsētas nomalēs dažās vietās izpaudās islaicīga strāžņiku un policijas pretošanās revolūcijai, bet to drīz salauza.

Cars bija Pleskavā, frontes stābā. Tur pēc Valsts domes priekšsēža kambarkunga Rodzjanko un ziemeļu frontes virspavēlnieka ģenerāļa Ruska pieprasījuma cars savā un nepilngadīgā mantnieka vārdā 15. martā atteicās no troņa.

Jaunā Ļova valdība par savu uzdevumu izsludināja Krievijas novešanu līdz tautas vēlētai Satversmes sapulcei, pilsoņu dzīves apstākļu uzlabošanu un kara turpināšanu kopā ar sabiedrotiem līdz galīgai uzvarai.

Revolūcija Krievijā bija uzvarējusi, un cara patvaldība bija gāzta. Strādnieku un zaldātu deputātu padome, kurai vēlāk pievienojās arī zemnieki, par savu mērķi deklarēja: revolūcijas padziļināšanu, agrārreformas izvešanu un kara darbības izbeigšanu.

Neatkarīgi no Ļova pagaidu valdības, Strādnieku un zaldātu deputātu padome izdeva armijai un flotei savu ievērojamo cirkulāru N-I, ar kuru nodibināja visās kara spēka vienībās revolūcionāras izpildu komitejas. Bez izpildu komiteju piekrišanas nevienu komandiera rīkojumu nedrīkstēja pildīt. Valdība šo cirkulāru gan neatzina, bet revolūcijas apstākļos nespēja neko darīt, lai nogurušo armiju dabūtu pie paklausības komandieriem. Visas zīmes rādīja, ka krievu bruņotie spēki iet pretī sabrukumam.

Rīgu Petrogradas apvērsums pārsteidza pavisam negaidīti. Pirmajām avižu ziņām par revolūcijas uzvaru ļaudis nemaz negribēja ticēt. Ar bažām nākotnē skatījās visi pazīstamākie sabiedriskie latviešu darbinieki. Apmierinājumam par to, ka cara patvaldība, muižniecības vara un „raspuķinisms” beidzot gāzti, jāaucās klāt nopietnas rūpes par apstākļu

tālāku attīstību Latvijā, īpaši Rīgā. Likās skaidrs, ka Rīgu vācieši var ieņemt kuŗu katru dienu. Sekmīgai Krievijas kara darbībai pret Vāciju neviens vairs neticēja.

Zilējot turpmākās Latvijas vai Krievijas robežas, šad un tad tika minēts arī Daugavas vārds. Bet tāda robeža jau domās vien latvieša sirdij bija tik pretīga, ka nekādi Krievijas revolūcijas ieguvumi to nespēja atsvērt. Latviešu plašu aprindu domāšana meklēja citu izeju. Pirmoreiz latviešu vienkāršais cilvēks — zemnieks un strādnieks — reāli sāka taustīt savai turpmākajai dzīvei pamatus starptautiskās politikas laukos. Kas sen bija risināts tikai atsevišķu politiķu un šaurāku pulciņu galvās, tam tagad varēja sākt dot ietērpu vārdos atklāti. Līdzšinējā oficiāli izteiktā latviešu orientēšanās uz plašu pašvaldību Krievijā varēja tikt atmesta.

Bet arī brīvajos revolūcijas viļņos bija jāairējas vēl ļoti uzmanīgi. Dzīves istenībā Daugavas otrā pusē stāvēja nesagrauta Prūsijas armija, nevis neatkarīga Latvija. Oficiālie revolūcijas pārstāvji no agrākās darbības bija pazīstami ar savu lielkrievu šovinismu ne mazāk kā cara kalpi. Atcerēsimies tikai Somijas autonomijas sagraušanu un poļu apspiešanu Podolijā, kā to šie ļaudis parādīja Valsts domē. Ārī no mūsu pašu apspiešanas un pārkrievināšanas visādi Rodzjanki un Gučkovi nebija tālu meklējami.

Rīgā pirmo dienu rezignācijai sekoja aktivitāte. Revolūcijas ieguvumus vajadzēja izmantot, vadoties no vietējiem apstākļiem. Nebija nekādas vajadzības gaidīt uz Petrogradas rīkojumiem. Tā radās ideja par visu Rīgas latviešu sabiedrisko organizāciju pārstāvju kongresa sasaukšanu, kuŗš lai izlemtu turpmākās darbības principus. Tāds kongress sanāca 17. martā Nacionālā teātra telpās.

Kongress bija sasteigts un pavirši noorganizēts, bet labi apmeklēts. Es šinī kongresā piedalījos kā kādas bēgļu patērētāju biedrības delegāts. Dominējošo lomu kongresā mēģināja ieņemt sociāldemokrāti no vienas un Rīgas namsaimnieki no otras puses.

Par kongresa vadītāju ievēlēja M. Skujenieku. Jau no pirmajām runām kļuva redzams, kādu lielu soli nostāigājusi latviešu politiskās domas attīstība, salīdzinot ar 1905. gada kongresiem. Toreiz vadošā ideja bija Krievijas satversmes sapulce. Tagad kongresā visu zāli pāršalca sauciens: Nost no Krievijas! Latviešiem visas savas darīšanas jāņem pašiem savās rokās!

Visi mēģinājumi saistīt latviešus turpmākā politiskā darbā ar krievu politiskām partijām un Strādnieku, zaldātu deputātu padomi beidzās nesekmīgi. Pilsoņi kongresā darbojās neorganizēti. Viņi spēja gan sociāldemokratu priekšlikumus noraidīt, bet nespēja savus priekšlikumus izvest cauri. Liela nozīme šinī kongresā piekrita M. Skujeniekam, kuŗš ar

savu taktisko vadību mācēja izsargāt kongresu no katras galējības. Kongress ievēlēja Sabiedrisko organizāciju padomi un šai padomei uzdeva noorganizēt Rīgas pilsētas pagaidu pārvaldi un gādāt par Rīgas pilsoņu drošību.

Par Vidzemes komisāru Petrogradas Ļvova valdība bija iecēlusi A. Krastkalnu. Sabiedrisko organizāciju padome ar to nebija apmierināta, protestēja pret to un izraudzīja savu kandidātu — soc. dem. Dr. A. Priedkalnu.

Četras dienas vēlāk, 25. martā, Valmierā sanāca Zemes sapulce — pa divi pārstāvjiem no katra pagasta, kas ievēlēja pagaidu Vidzemes zemes padomi. Zemes padome piekrita Rīgas Sabiedrisko organizāciju padomes ievēlētām Vidzemes gubernas komisāra (gubernatora) amata kandidātam Dr. A. Priedkalnam un par vicekomisāru (vicegubernatoru) ievēlēja agronomu K. Ulmani. Petrogradas valdība apstiprināja amatos abus ievēlētos kandidātus.

Turpat Valmierā 29. aprīlī sanāca Vidzemes gubernas bezzemnieku kongress, kas izvēlēja savu padomi, kuŗa 16. maijā apvienojās ar Zemes padomi.

Vidzemes zemes padome darbojās kā plaša vēriena pašvaldības iestāde. Pilsoņus šeit pārstāvēja piedzīvojuši darbinieki, kuŗi ar pašvaldību lietu kārtošānu nodarbojās jau iepriekš atzīmētā laika sprīdī. Sociāldemokrāti, turpretim, vairāk interesējās par politisku propagandu un sava iespaida vairošanā. Bieži šīnī iestādē izpaudās asas domstarpības. Bet arī darbs nebija viegls. Atzīmējams, ka Vidzeme bija pilna ar stipri demoralizētu kaŗaspēku, tā bija tālu no Krievijas apgādes centriem, skolu ēkas armijas aizņemtas, slimnīcas pārpildītas un pretestība jaunajai latviešu pašvaldības iestādei no agrāko laiku ierēdņiem un paradumiem ļoti stipra.

Tomēr divas lietas ar vispārīgu nozīmi šī iestāde veica: 1) izkārtāja Vidzemes pārdalīšanu latviešu un igauņu daļā un 2) sasauca vispārīgu politisku konferenci Latvijas turpmākās politikas nospraušanai. Pirmais uzdevums vainagojās sekēm, un Petrogradas valdība Vidzemes sadalījumu pēc nacionālitātēm apstiprināja 1917. gada 30. martā. Otrs uzdevums bija vienpusīgi sagatavots un Latvijas neatkarības izcīnīšanai nekāda atbalsta nedeva.

Mēnesi vēlāk no 25. — 28. aprīlim Tartū (Tērbatā) sapulcējās Kurzemes zemes padomes dibināšanas kongress. Tamī piedalījās 313 delegāti no Kurzemes un Zemgales bēgļu organizācijām, izkaisītām visā Krievijā. Es šīnī kongresā piedalījos kā viens no Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas delegātiem. Kongress ievēlēja Kurzemes zemes padomi ar zv. adv. K. Pauļuku kā priekšsēdi. Par Kurzemes gubernas komisāru kā kandidātu uzstādīja zv. adv. J. Čaksti, par vicekomisāru zv. adv. H. Rūsi. Valdība abus kandidātus amatos apstiprināja.

Par Kurzemes zemes padomes galveno uzdevumu izvērtās Kurzemes politiskā reprezentācija: protestēt visās attiecīgās vietās un visos piemērotos gadījumos pret Kurzemes pievienošanas mēģinājumiem Vācijai un pret ārkārtīgi smago okupācijas režīmu Kurzemē.

Kurzemes zemes padome galvenā kārtā skaitījās bēgļu iestāde. Bet Augšzemgalē Skrudalienes, Salienu un Kaplavas pagasti un daļēji trīs kaimiņu pagasti nebija vāciešu okupēti, un tanis mitinājās arī civiliedzīvotāji, kas prasīja arī zināmu aprūpi. Es tiku ievēlēts par Kurzemes pārtikas komitejas vadītāju.

Kongresa darbību visādi traucēja daži bēgļu delegāti-komunisti no Maskavas, bet neguva kongresā nekādu atbalstu un protestēdami atstāja kongresu. Kā vēlāk noskaidrojās, šie delegāti Maskavā nodibinājuši savu „Kurzemes zemes padomi”.

Kurzemes komisārs J. Čakste ar kanceleju bija Kazanā. Zemes padomes priekšsēdis K. Pauļuks un vicekomisārs H. Rūsis dzīvoja Tartū. Mana, t.i. Pārtikas komitejas priekšsēža kanceleja bija Rīgā, bet pēc Rīgas okupācijas Maskavā. Pēc mana priekšlikuma praktiski ar visu nepieciešamo augškurzemniekus atbalstīja Viskrievijas pilsētu savienības pārtikas nodaļa Rēzeknē, ko vadīja viens no vietējiem iedzīvotājiem — J. Vildners.

Pēdējā nodibinājās Latgales zemes padome. Tur politiskās un sabiedriskās cīņas ritēja citādākā gultnē nekā pārējā Latvijā. Latgalē sociāldemokratijas loma bija nenozīmīga. Latgaliešu cīņas risinājās nelielās nacionālās inteliģences un poļu muižniecības starpā. Vietējās latgaliešu inteliģences slānis, ko vadīja Fr. Trasuns, bija ļoti plāns. Liela tautas daļa nacionālos centienus vēl lāgā neizprata un kultūrālā domāšanā bieži vien aprobežojās ar ticību. Ticības sludināšana lielāko tiesu bija poļu baznīcas kungu rokās. Ticēdams Dievam, latgalietis viegli varēja noticēt sava garīdznieka mācībai arī tad, kad pēdējais mēģināja viņu taisīt par poli. Oficiāli latgaliešu pārpoļošanas politiku Latgalē vadīja latvietis F. Ķemps.

Vērojot kurzemnieku un vidzemnieku noorganizēšanos Zemes padomēs, Latgales vadošie darbinieki izšķīrās par līdzīgu rīcību. Tam pretojās poliskie baznīcas kungi, aizrādīdami uz Vitebskas guberņas pārvaldi, kurā tādām atsevišķu apriņķu (Rēzeknes, Ludzas un Daugavpils) kopīgām vēlēšanām nepiekrītot. Nacionālie latvieši tādus protestus neievēroja, un Fr. Trasuns, J. Rancāns, St. Kambala u.c. revolūcionārā kārtā sasauca Rēzeknē visas Latgales latviešu kongresu (26. aprīlī, resp. 9. maijā j. st.) Kongresā piedalījās 283 balss tiesīgi delegāti; kā viesi kongresā piedalījās daži baltieši, kas toreiz

dzīvoja Latgalē, to starpā Z. Meierovics, kuŗš toreiz vadīja Pilsētu savienības pārtikas nodaļu Rēzeknē.

Debates kongresā sasniedza lielu asumu, kas atbalsojās arī uz Rēzeknes ielām. No vardarbības iekaisušos kongresa dalībniekus un ārpusē trakosjošo pūli spēja noturēt latviešu strēlnieku-latgaliešu vads, ko vl. J. Rubuļš tālredzīgi bija aicinājis no Rīgas.

Kongresā apspriežamais jautājums patiesi bija ļoti svarīgs, katrā ziņā daudz svarīgāks nekā pārējo Zemes padomju ievēlēšana. Latgales kongresā izšķirās jautājums netikai par jaunas pašvaldības kārtības ieviešanu, bet arī par to, kur Latgalei uz priekšu piederēt: pie Krievijas Vitebskas guberņas, vai pie Latvijas. Pēc drāmatiskām scēnām ar visām, pret 39 no 283 balsīm kongress atzina, ka latgalieši ir tādi paši latvieši kā vidzemnieki vai kurzemnieki, un nolēma pievienoties pārējai Latvijai, nodibinot savu Latgales zemes padomi. F. Ķempa vadītie poļu muižnieki un poļu baznīcas kungi kā sociāls un politisks spēks cīņu zaudēja, bet savu nacionālo kultūru viņi varēja attīstīt daudz labāk, nekā tas viņiem būtu bijis iespējams, paliekot pie Krievijas. F. Ķempa politika visādā ziņā bija ļoti isredzīga.

Jaunā Latgales inteliģence dibināti bija lepna par gūto uzvaru. Iepriekšējos gados ievadītā tuvināšanās deva savus augļus. Divi tautas zari atrada un saskatīja kopīgo celmu, uz kā tie auga. Ar Latgales kongresa lēmumu Latgale pēc ilga pārtraukuma atkal ievirzījās kopīgā gultnē, kopīgā nacionālā vienībā.

Ar Latgales kongresa lēmumiem jauno pašvaldības iekārtu Latvijā pagaidām varēja uzskatīt par nodibinātu un nobeigtu.

Līdztekus Zemes padomēm dibinājās, attīstījās un atjaunojās politiskās partijas, kas revolūcijas laikā skaidroja un veidoja pilsoņu politiskos uzskatus.

Kā pirmā politiskā partija pēc revolūcijas atklātībā parādījās Latviešu soc. dem. strādnieku partija, kuŗa 1906. gadā bija iestājusies Krievijas sociāldemokrātu partijā, oficiāli nodzīta pagrīdē un stipri dezorganizēta. Latviešu soc. dem., kuŗu vidū noteicošais vārds piederēja lieliniekiem, resp. komunistiem, savā pagrīdes dzīvē nekur tālāk nebija tikuši par 1905. gada programmu. Tur joprojām nebija nekā latviska, nekā, kas būtu izaudzis no vietējiem apstākļiem un latviešu tautas strādnieku un bezzemnieku vajadzībām. Lielie nacionāli-kultūrālie jautājumi un mūsu zemes agrārlietas tur nebija nemaz pieminētas.

Pēc revolūcijas šī partija uzstājās ar lielu enerģiju pret visām pārējām latviešu partijām, apkaŗojot tās galvenā kārtā

par nacionālu lozungu izvirzīšanu savās programmās. Ar to latviešu soc. dem. atšķirās no kaimiņtautu — igauņu un lietuviešu — līdzīgām partijām. Latviešu sociāldemokrāti stingri turējās pie krievu sociāldemokrātu izvirzītiem saukļiem par „brāļosanos ar vāciešiem frontē” un šķiru cīņas padziļināšanu pret buržuiem, par privātīpašuma iznīcināšanu, par zemes kolektīvu apsaimniekošanu. Sludinot šādas K. Marksa „gudrības”, soc. dem. bieži sanāca asos strīdos ar neitrāliem klausītājiem un citu partiju piekritējiem. Tāpat latviešu soc. dem. savās sapulcēs nekad nelietoja nacionālo karogu un visādi to noniecināja. Latviešu soc. dem. visās vietās atklāti un pašapzinīgi deklarēja, ka viņu programmā nav nekā nacionāla, bet ir tikai strādnieks ar savām prasībām, vienalga, vai tas ir krievs, ķīniešs, vai latvietis.

Šāda programma un taktika Latvijas sociāldemokrātus izvirzīja kā liela stila latviešu dzinējus. Ieņina tiklos, neskatoties uz to, vai viņi paši sevi turēja par lieliniekiem vai maziniekiem. Izlietojot to autoritāti, kāda soc. dem. gāja līdz kā 1905. gada revolūcijas galvenajiem vadītājiem, šī partija 1917. gadā pievadīja komūnismam plašas masas, sevišķi no neapzinīgākiem ļaudīm, bet strēlniekus iedzina pilnīgi komūnisma tiklos. Redzamākie šīs partijas darbinieki revolūcijas laikā Krievijā 1917. gada vasarā bija: P. Stučka, J. Daniševskis, F. Menders, Br. Kalniņš, O. Kārklīšs, Endrups u.c.

Latviešu soc. dem. komūnistiski vienpusīgā darbība aizbaidīja no tiem lielu daļu latviešu inteliģences, kas 1905. gadā bija soļojusi kopā ar soc. dem. partiju. Šie aizgājēji bija tie, kas nodibināja divas jaunas partijas: radikāldemokrātus un nacionāldemokrātus.

Radikāldemokrāti, kas vēlāk ieplūda Demokratiskā centrā, mīkstinātā veidā paturēja lielu daļu no sociāldemokrātu prasībām par privātīpašuma „sabiedriskošanu” un sociālo apdrošināšanu, bet pielika klāt latviski nacionālas prasības par muižu zemes sadalīšanu bezzemniekiem, nacionālas saimniecības izveidošanu, latviešu kultūras celšanu u.t.t. Radikāldemokrātos pārgāja laba daļa no bēgļu apgādāšanas organizāciju darbiniekiem. Redzamāko šīs partijas darbinieku starpā minami: G. Zemgals, J. Zālītis, D. Rudzītis, K. Kasparsons, J. Zankevics u.c.

Nacionāldemokrātu partija savā programmā visnoteiktāk uzstādīja Latvijas un latviešu tautas nacionālās prasības. Tā bija pirmā latviešu partija, ko dibināja latviešu literāti pēc revolūcijas. Šīs partijas centrs revolūcijas laikā bija Maskavā, biedri grupējās ap laikrakstu Dzimtenes Ātbals, vēlāk pievienojās Demokratiskam centram. Partijai un laikrakstam bija zināma nozīme latviešu nacionālās domas aktīvizēšanā bēgļu starpā Krievijā. Redzamāko partijas darbinieku starpā minami: K. Skalbe, J. Bankavs, J. Lapiņš, K. Puriņš.

Kā konservatīvo pilsoņu partijas nodibinājās: Latvijas neatkarības partija ar Sp. Paeģli priekšgalā un Republikāņu partija E. Strautnieka vadībā. Abas partijas izbeidza savu darbību piekritēju trūkuma dēļ.

Visas pieminētās partijas savās programmās un darbībā piegrieza galveno vērību pilsētniekiem un viņu vajadzībām.

Zemnieku vajadzību noskaidrošanai un aizstāvēšanai, viņu iesaistīšanai valsts celtniecības darbā un viņu interešu saskaņošanai ar valsts interesēm 29. aprīlī (12. maijā j. st.) nodibinājās Latviešu zemnieku savienība (LZS), kuŗa izvērtās par lielāko un vadošo pilsonisko politisko partiju kā uz laukiem, tā pilsētās. (Par LZS seko atsevišķs raksts.)

Katra partija uzrādīja savas īpatnības, kuŗas ar lielāku vai mazāku aktivitāti populārizēja tautā. Bez jau minētā pilsoniskā laikraksta Dzimtenes Atbalss iznāca sociāldemokratu laikraksts Cīņa, un LZS pārņēma jau agrāk iznākušo Konzuma laikrakstu Līdums. Šo laikrakstu un viņu aizstāvamo partiju iespaids tad arī bija dominējošs sabiedrībā. Pilsoniskās partijas ar saviem laikrakstiem Līdumu un Dzimtenes Atbalssi aizstāvēja noteiktu Latvijas politiski nacionālu programmu, ierobežojot savu prasību formulējumus tikai taktisku iemeslu dēļ, lai nesadurtos frontes joslā ar likumiem, kuŗi sargāja valdošās nācijās intereses arī revolūcijas laikā. Turpretim trešais laikraksts Cīņa pauda pilnīgi antinacionālus centienus, apzinīgi vai neapzinīgi skaidri izteiktā krievu imperiālistisma garā.

Atklāta, demokratiskas valsts politiska dzīve līdz revolūcijas laikam latviešu sabiedrībai bija gāļīgi sveša. Tādēļ visi laikraksti un politiskās partijas veltīja daudz pūļu valsts dzīves pamatjautājumu noskaidrošanai.

Bez laikrakstiem visas lielākās partijas izdeva brošūras par principiāliem un aktuāliem tematiem, kā: Kas ir valsts? Kas ir autonomija? Ko nozīmē vispārīgas, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas proporcionālas vēlēšanas? Kas ir mažiratoras vēlēšanas? Kas ir parlamentārisms? Kā jāvēlē Satversmes sapulce (attiecās uz Krieviju)? Kas ir šķiru cīņa? Kas ir sociālisms? Kas ir kapitālisms? Kā atrisināms agrārjautājums Latvijā? Kas ir sirdsapziņas brīvība, dzīvokļa neatzkaņamība, preses un vārda brīvība, sapulču un organizēšanās brīvība? — Tādi bija temati, par ko runāja tautas sapulcēs un rakstīja presē un brošūrās 1917. gadā pirmajos mēnešos pēc revolūcijas. Šeit gaŗais uzskaitījums atzīmēts, lai rādītu, ar cik komplīcētu materiju vidusmēra pilsonim isā laikā vajadzēja iepazīties.

Ārpus politiskām partijām un Zemes padomēm nodibinājās vesela rinda revolūcijas laika cīņas organizāciju: Rīgas

strādnieku deputātu padome, Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padome, Strēlnieku izpildu komiteja — Iskolastrels. Ievērojamākā no tām bija Iskolastrels, ko strēlnieku pulku delegāti nodibināja 1917. gada 7. aprīlī. Strēlnieku prātu apgaismot ar lielu enerģiju metās visādu nokrāsu sociālisti, kūdīdami tos gan pret virsniekiem, gan pašus strēlniekus savā starpā, kamēr mēneša laikā komunisti strēlniekus dabūja savās rokās.

Apvienoto strēlnieku pulku pārstāvju sēdē 1917. gada 17. maijā, resp. 30. maijā j.s., pieņēma J. Daniševska iesniegto rezolūciju, kurā prasīja visas varas nodošanu strādnieku un zaldātu deputātu padomēm, nekavējošu miera slēgšanu bez aneksijām un kontribūcijām, bet līdz tam laikam uzbrukumu pārtraukšanu un „brāļošanos” ar vāciešiem frontē.

Pret sabiedrotajiem vērsts un Berlīnei ļoti pakalpīgs bija pieņemtais lēmums par uzbrukumu pārtraukšanu. Pret Latviju un latviešu tautu vērsta bija prasība par valsts visas varas nodošanu strādnieku un zaldātu deputātu padomēm, jo tas nozīmēja visu lemsānu par Latviju un latviešiem, ieskaitot pašus strēlniekus, nodot padomju vairākuma, t.i. krievu noteikšanai, kas to viegli varēja panākt ar Latvijā stacionētās armijas masas palīdzību.

Ir vispār zināma lieta, ka kaņavīri pie visām tautām bauda sevišķu uzmanību. Kaņavīra liktenis ir skarbs, un nevarēdama šo likteni citādi vieglināt, katra tauta saviem kaņotājiem veltī tās labākās jūtas un lielāko iespējamo atbalstu. Uz kaņavīru darbiem tautas lielā mērā dibina savu nacionālo stāju. To dara strādnieki, zemnieki, kapitālisti — visas šķiras. It īpaši spilgti tas izpaudās pie latviešiem attiecībā uz mūsu pirmo regulāro armiju — strēlniekiem. Tādēļ 17. maija lēmums par strēlnieku novēršanos no nacionālas Latvijas bija sāpīgākais sitiens latviešu tautai, ko tā savā mūžā saņēmusi. Bet smeldze par to glabājās klusībā. Pēcrevolūcijas laikā, kad strēlnieki ieradās tautas sapulcēs ar savu lielniecisko propagandu, viņi atrada tur piekrišanu nevis tādēļ, ka klausītāji ticētu viņu idejām, bet tādēļ ka tie bija latviešu kaņavīri ar lepniem nopelniem un lielu varonības slavu. Tādā kārtā antinacionālā inde dragāja ne tikai pašus strēlniekus, bet iedarbojās nelabvēlīgi arī uz viņu apkārtni.

Arī pašu strēlnieku starpā antinacionālais un destruktīvais komūnisms grauca arvienu lielākus robus. Latviešu strēlnieki izvērtās, lielnieku valodā runājot, par revolūcijas lepnumu, bet, vienkāršā ikdienas valodā runājot, latviešu mātei par lielāko sāpju bērnu un latviešu tautai par traģisku zaudējumu. Komūnistu diktātūras nostiprināšanai krievi strēlniekus

bezgaumīgi lielija un dzenāja no vienas pilsoņu kara kaujas otrā, kamēr tikai neliela saujiņa palika pāri. *)

Visas politiskās partijas, revolūcijas laikā dibinātās Zemes padomes un citas revolūcijas laikā cīņas organizācijas rīkojās pilnīgi patstāvīgi un nesaskaņoti. Dabīgi, pati no sevis radās doma sanākt visām organizācijām kopā un radīt visiem kopīgu centru, kas reprezentētu kopīgu un vienotu Latvijas politiku. Šī centra ietvaros uz demokratiskas bāzes izšķirtu arī strīdīgos jautājumus. Ja visus iecerētos jautājumus neizdotos labvēlīgi atrisināt, tad mazākais noskaidrotu, kādos jautājumos un kādu organizāciju starpā pastāv uzskatu pretešības.

*) Sarkanaī maršals J. Vācietis vairākās mobilizācijās Krievijā palikušo bēgļu starpā izzvejoja itin visus kara derīgos latviešus un noguldīja tos Dņepras, Donas, Vislas, Ņevas un Volgas krastos; noguldīja tos Jekaterinburgā, Kazanā, Jaroslavā, Maskavā, Viļņā, Perekopā un daudz citās vietās. Kopā tas iztaisa ne mazāk par 20.000 strēlnieku, t. i. vairāk nekā Rennenkampfs Austrumprūsijā, divreiz tik daudz kā Ziemassvētku kaujās un desmitreiz vairāk nekā krita Latvijas brīvības cīņās. Kādēļ šie upuri bija vajadzīgi? Kas autorizēja Jukumu Vācieti šīs masu slepkavības izdarīt?

Dižošānās, ka ar šīm cīņām sarkanie strēlnieki glābuši Latviju no Kolčaka un ietilpināšanas atjaunotā Krievijas monarchijā, neiztur nekādu kritiku. Strēlnieki neizšķīra Krievijas reakcionāro ģenerāļu cīņas ar komunistiem. Tādas cīņas izšķīršanai latviešu sarkano strēlnieku spēki bija par daudz vāji. Šīs cīņas izšķīršanos latvieši varbūt gan paātrināja, bet nekādā gadījumā neizšķīra. Cīņu izšķīra paši pilsoniskie krievi ar Sozonovu, Miļukovu u. c. liberāļiem priekšgalā, kas nekādi nevarēja samierināties tikai ar krievu apdzīvotu Krieviju, bet pastāvēja uz Krievijas imperijas atjaunošanu ar Somijas, Polijas, Latvijas, Lietuvas, Igaunijas un Ukrainas pakļaušanu savai varai. Tas kara uzvarētājiem nebija pieņemams, pabalsti Kolčakam apsika.

J. Vācietim bija nozīme vienīgi Krievijas iekšējā militārā politikā: viņš ar strēlniekiem varēja atbalstīt vienu diktatoru vai otru — Staļinu vai Trocki. J. Vācietis izšķīrās par pēdējo, bet Trockis nobijās no J. Vācieša popularitātes un savu aizstāvi nodenuncēja. J. Vācieti atcēla no virspavēlnieka posteņa un nolika Kara akadēmijā „uz ledus”.

Trumpošana ar sarkanaī strēlniekiem kā Latvijas neatkarības līdzizcīnītājiem ir tukša plāpāšana. Kāda tā Latvijas brīvība pēc J. Vācieša receptes izskatījās, to mēs redzējam P. Stučkas laikā 1919. gada pirmajā pusē. Tas nenozīmē, ka sarkano strēlnieku starpā nebija arī īstu Latvijas patriotu. Tikai tie visi bija neatbildīgu boļševiku rokās. Pēdējo varai bija spiests pakļauties arī J. Vācietis, kurš par saviem maldiem samaksāja pats ar savu dzīvību.

Tādu konferenci noorganizēt uzņēmās Vidzemes zemes padome, kas to izdarīja ļoti partejiski, apzinīgi dodot nedibinātu pārsvaru antinacionālajiem nogrupējumiem. Piemēram, lielā un ļoti iespaidīgā pašvaldības lietu kārtotāja Lauksaimniecības centrālbiedrība konferencē nebija nemaz aicināta. Tāpat kuŗa laikā dibinātās lielās bēgļu organizācijas: Centrālkomiteja Petrogradā un Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja Rīgā bija atstātas neievērotas. Lielajā kurzemnieku bēgļu kongresā Tartū (Tērbatā) vēlētā Kurzemes zemes padome ar K. Pauļuku priekšgalā, kuŗa deva kandidātus Kurzemes komisāra un vicekomisāra (gubernātora un vicegubernātorā) amatiem, bija atstātas bez pārstāvības konferencē. Tās vietā konferencē piedalījās kāda „Maskavā vēlētā Kurzemes zemes padome”, par kuŗas darbību un pastāvēšanu atklātībā nekas nebija zināms. Arī nozīmīgo, pašu iedzīvotāju vēlēto Latgales zemes padomi konferencē neaicināja.

Minētās organizācijas konferencē piedalīties neaicināja nevis tādēļ, ka tās būtu reakcionāras, bet tādēļ, ka tās bija nacionālas un stāvēja par neatkarīgu demokrātisku Latviju. Patieso apstākļu aizplīvurošanai no visām politiskajām partijām konferencē pielaida tikai vienu — Latviešu zemnieku savienību.

Konference sanāca 1917. gada 30. jūlijā Rīgas pili sekojošā sastāvā:

1. Rīgas sabiedrisko organizāciju padome	7 delegāti
2. Rīgas pilsētas dome	6 "
3. Rīgas strādnieku deputātu padome	6 "
4. Apv. latv. strēlnieku bataljonu izpildu komitejas	8 "
5. Latv. strēlnieku Latgales sekcijas	8 "
6. 12. armijas izpildu komitejas latviešu sekcijas	1 "
7. 5. armijas latviešu biroja	1 "
8. Vidzemes pagaidu zemes padome	6 "
9. Kurzemes pagaidu zemes padome (bēgļu ievēl. Maskavā)	6 "
10. Latvijas strādnieku, zaldātu un bezzemn. dep. pad-mes	3 "
11. Latviešu zemnieku savienības	1 "

Konferencē, kā redzams, piedalās vienpadsmit organizācijas ar 53 delegātiem. Pieņēma šādus lēmumus:

1. Latvijas tautai, līdzīgi citām tautām, ir pilnīgas pašnoteikšanās tiesības.

2. Latvija ir nedalāma un ietveŗ Vidzemi, Kurzemi un Latgali, t.i. Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķus.

3. Latgalei ir pilnīga pašnoteikšanās visās vietējās pašvaldības, administratīvās, valodas, skolas un baznīcas lietās.

4. Latvija ir politiski autonoma vienība Krievijas demokrātiskā republikā.

5. Likumdošana, izpildu vara, tiesa un vietējā pašvaldība atrodas Latvijas tautas un tās Satversmes Sapulces rokās. To ievēl vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.

6. Konference protestē pret ameksijām un pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai tās sastāvdaļu valstisko stāvokli un robežas bez Latvijas tautas ziņas un piekrišanas.

No šiem lēmumiem skaidri redzama konferences neveiksme: Latviešu centrālais politiskais orgāns netiek nodibināts. Pazīstot konferencē reprezentēto organizāciju vairākuma politiskos uzskatus, cita rezultāta arī nevarēja gaidīt.

Galvenajā jautājumā, proti par Latvijas neatkarību vai autonomu Latviju, sapraššanās netiek panākta, bet pieņemts mākslīgi samobilizētā komunistiski-sociālistiskā vairākuma projekts par Latvijas autonomiju Krievijā.

Autonomijas svarīgākie faktori pie tam ir atstāti pavisam nenoskaidroti, piemēram, vai latviešu strēlnieku bataljoni Latvijas autonomijā zem Krievijas varēs pastāvēt, vai tie jālikvidē, resp. vai Latvijas autonomijai Krievijā būs pašai savi autonomi militārie spēki, vai ne? Vai latviešiem arī uz priekšu būs jāpiedalās Krievijas imperiālistiskajos karos Balkanos, Mandžurijā, Vidusāzijā u.c.? Vai latviešiem jāpiedalās paredzamajā krievu pilsoņu karā, vai ne? Vai muitas robeža autonomas Latvijas un Krievijas starpā pastāvēs līdzīgi Somijai, vai ne? Vai Latvija noteiks savu budžetu, naudas sistēmu un saimniecību pilnīgi neatkarīgi no Krievijas, vai ne? Vai Latvija varēs piedalīties Krievijas starptautiskās politikas veidošanā līdzīgi Anglijas dominijām?

Šie un tiem līdzīgi jautājumi daudziem komūnisma ideoloģijas piesātinātiem konferences dalībniekiem šķita tik nepatīkami, ka par tiem nemaz nerunāja, bet aprobežojās ar Latvijas iekšējās organizācijas nosprašanu uz demokrātiskiem principiem. Autonomijā zem citas valsts (Krievijas) vis svarīgākais turpretim ir šīs autonomijas, sevišķi politiskas autonomijas robežas, šīni gadījumā darbības apjoms, kas atļauts Latvijai, un tiesības, kas paliek Krievijas noteikšanā. Šis jautājums svarīgs tādēļ, ka arī politisko autonomiju var norobežot gan uz nenozīmīgiem sīkumiem, gan tālu paplašināt, piemēram, reliģijā, valodā, skolā, kultūrā, tiesā, rūpniecībā, lauksaimniecībā, tirdzniecībā, nodokļos, naudas un kredīta sistēmā, muitas aizsardzībā, militārā organizācijā, bruņošanās ziņā, starptautiskā politikā u.t.t. (Daudzi piemēri atrodami okupētās Latvijas tagadējā konstitūcijā, pie tam Padomju Latvija skaitās netikai Krievijas autonoma, bet „patstāvīga valsts”!) Tāpēc toreizējos apstākļos, principiāli runājot par autonomiju, tās robežas un apjoms bija pats

svarīgākais punkts, kas, diemžēl, tika atstāts pilnībā novārtā.

Konferences lēmumos arī daudz pretrunu. Piemēram, konference atzīst Latvijas tautai pašnoteikšanās tiesības, bet tanī pat brīdī, neprasot tautas piekrišanu, nolemj, ka Latvija ir politiski autonoma vienība Krievijas demokrātiskā republikā. Konference protestē pret Latvijas stāvokļa noteikšanu bez Latvijas tautas ziņas un piekrišanas, bet nesaka, kas Latvijas tautas gribu reprezentēs: vai tā būs tautas nobalsošana, vai Latvijas Satversmes Sapulce, vai kāds latviešu centrāls orgāns, vai pat Krievija, pie kuŗas Latvija autonomi piederēs!

Pilsoniskie konferences dalībnieki, kas konferences laikā jau visi stāvēja par neatkarīgu Latviju, nebūt nedomāja no saviem uzskatiem atteikties samobilizētā krieviski orientētā vairākuma dēļ. Savu viedokli šie konferences dalībnieki arī atklāti paskaidroja, paziņojot, ka taktisku apsvērumu dēļ nebalsos pret pieņemtām rezolūcijām, kuŗu starpā bija arī Latvijas apvienošanas prasība, ko pilsoņi ļoti noteikti aizstāvēja pret nenosvērtajiem komunistiem šinī jautājumā.

Mūsu vēsturnieki šīs konferences nozīmi, man liekas, stipri pārvērtējuši. Konferencē par autonomiju gan referēja Z. Meierovics, bet viņš to darīja Vidzemes zemes padomes uzdevumā, kur noteicošs iespaids bija kreisajiem (autonomistiem), kad pilsoniskās aprindas jau ilgu laiku pirms konferences aizstāvēja neatkarīgas Latvijas prasību. Konferences kļūdišanās ar autonomijas projektu pierādījās visā turpmākā latviešu dzīvē, kas negāja pa autonomijas, bet pa neatkarīgas Latvijas ceļu. Arī P. Stučkas un kreisā maršala J. Vācieša vadītais krievu un latviešu komunistu iebrukums Latvijā 1918./1919. gadā nesalauza neatkarības politiku. Varonīga patriotisma apdvestā armija K. Ulmaņa un ģenerāļa J. Baloža vadībā uzvarēja, izcīnot latviešu tautai dzīvi brīvā un neatkarīgā demokrātiskā Latvijā.

Jau no pirmajām revolūcijas dienām, kad dibinājās Zemes padomes, latviešu nacionālie centieni vērsās uz mūsu tautas apdzīvotās teritorijas apvienošanu vienā administratīvā vienībā. Šinī sakarībā kāda delegācija ar J. Goldmani priekšgalā apmeklēja Krievijas pagaidu valdības prezidentu firstu Ļvovu un lūdza visu latviešu apdzīvoto zemi apstiprināt vienā administratīvā vienībā. Ļvovs piekrita tikai Vidzemes guberņas sadalīšanai, atstājot latviešu apdzīvoto daļu par Vidzemi un igauņu apdzīvoto daļu pievienojot Igaunijas guberņai. Pārējās prasības noraidīja.

Vēlāk kāda delegācija, kuŗas sastāvs man nav zināms, apmeklējusi Konstitucionāli demokrātiskās partijas līderu prof. Miļukovu, prasot Latgales pievienošanu pārējai Latvijai

un Latvijas autonomiju. Kā atbilde uz to tad arī kritusi spānotā fraze: „Tad jau arī samojedi (eskimosi) sāks prasīt autonomiju!” Acīm redzot, prof. Miļukovam kā krievu demokrātu lideram eskimosu liktenis bijis tik skaidrs, ka bez svētās Krievijas imperiālistiskas izmantošanas eskimosi iztikti vis nevarētu un latvieši, līdzīgi tiem, bez krieviem būtu pazuduši.

Kad 1917. gada vasarā krievu armijas demoralizācija aizsniedza tādus apmērus, ka pa Vidzemes zemnieku mājām netraucēti staigāja bruņotas laupītāju bandas, LZS nolēma sūtīt pie Krievijas valdības ministru prezidenta A. Kerenska delegāciju ar lūgumu novērst šīs parādības, pievienojot Latgali Vidzemei un visu šo laupītāju apdraudēto teritoriju nodot latviešu strēlnieku apsardzībā. Delegācijas sastāvā iegāja no Vidzemes zemes padomes Z. Meierovics, no strēlniekiem praporščiks O. Kārklis un no LZS šī raksta autors. (Delegācijas darbība aprakstīta atsevišķā nodaļījumā.)

Apskatāmajā pēcrevolūcijas posmā 1917. gadā latviešu sabiedriski nacionālā doma un politiskā organizēšanās spēja lielu un noteiktu soli uz priekšu. Latvieši nav vairs gaidītāji, ko teiks Petrograda, bet ir jau apzinīgi kara laika radīto apstākļu izmantotāji un izvērtētāji. Agrākai faktiskai līdzdalībai komūnālā darbā tagad rodas politisks un pa daļai arī juridisks pamats, pie tam pati lokālā darbība tiek tvērtā ļoti plaši. Priekšplānā izvirzās spēcīgi latviešu pašvaldību un politiskie centri. Iznemot lielniecisko sociāldemokrātiju un antinacionālo sarkano strēlnieku izpildu komiteju, pārējās revolūcijas laika iestādēs un organizācijās valda spirts nacionāli demokratisks gars un latviskas kopības apziņa, ieskaitot 5. augustā dibināto Latvju karavīru nacionālo apvienību, ap kuru grupējas visi nekomunistiskie strēlnieki.

Pilsoniskās politiskās partijas, izvairīdamās no formāla akcentējuma, iestājas par latviešu nacionālo prasību piepildīšanu ar visām konsekvencēm uz tautu pašnoteikšanās tiesību pamata. Tās organizētā veidā tagad izteic slepenās ilgas, kas briedušas soda ekspedīciju nežēlības ierosinātas.

Priekšplānā tagad izvirzās nacionāli teritoriālas problēmas un prasība pēc valstiskas neatkarības. Krievijas jautājumi manāmi noslīd pagātnē. Latviešus nodarbina viņu pašu lietas. Skolas un kultūras jautājumi, agrārjautājuma diskutēšana, sociālo jautājumu apspriešana, lauksaimniecības problēmas — tie ir galvenie pārrunu un apspriežu temati. Visur jaušama sprāgi konstruktīva darbība. Tiek taustīti ceļi iecerēto lielo domu praktiskai realizēšanai, meklēti sakari ar kaimiņiem un citām Krievijas tautām, kuņas ir līdzīgā stāvoklī ar mums.

Rosīgs un kustīgs ir šis laiks. Cerību un šaubu pilns. Dažbrīd liekas, nupat esam uz droša ceļa, viss kārotais sāk piepildīties un labāka dzīve latviešiem nav vairs aiz kalniem.

Bet tad nejausi nāk atsitiens, rodas bažas un šaubas, vai tikai, Iskolats un lielnieciski noskaņotā sociāldemokratija neuzvarēs. Tomēr ticība un paļaušanās uz pašu spēkiem ir liela, pats kaŗa laiks pats par sevi arī ir liels faktors. To un citas revolūcijas dotības pareizi izlietojot, latviešu tauta var pacelties tādos augstumos, kādos tā pēdējos sešos gadu simteņos nav pacēlusies.

Liela daļa sabiedrisko un politisko darbinieku to nepārprotami apzinās un mērķtiecīgi izmanto jaundzimušās pašvaldības un politiskās organizācijas neatkarīgas Latvijas celtniecības lielajā darbā.

LATVIEŠU ZEMNIEKU SAVIENĪBA

Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības pilnsapulcē (kongresā) 1917. gada pavasarī Valkā agronoms Kārlis Ulmanis iesniedza priekšlikumu dibināt zemnieku politisku organizāciju — Latviešu zemnieku savienību (LZS), Sapulce tam piekrita un uzdeva K. Ulmanim kopā ar Centrālbiedrības vicepriekšsēdi A. Brēmeru, bijušo Krievijas valsts domnieku, tādu organizāciju nodibināt.

Es šinī Centrālbiedrības kongresā nepiedalījos. Satiekot Centrālbiedrības priekšsēdi V. Skubiņu Rīgā, es tam vaicāju par tuvākiem apstākļiem, kādos lēmums par LZS dibināšanu pieņemts. V. Skubiņš atbildēja ar pretjautājumu: vai tad es nezinot K. Ulmaņa parādumu par saviem nodomiem priekšlaikus neizpaust? No Centrālbiedrības atbildīgiem darbiniekiem par K. Ulmaņa nodomu neviens neko neesot zinājis. Tādēļ arī atskanējuši no sapulces pārmetumi K. Ulmanim par Centrālbiedrības skaldīšanas nolūkiem ar jaunas zemnieku organizācijas dibināšanu. Bet tas nācis lietai tikai par labu, jo devis K. Ulmanim iespēju noskaidrot starpību, kāda pastāv Centrālbiedrības kā lauksaimniecības veicināšanas organizācijas un LZS kā politiskas partijas starpā. LZS nekādā gadījumā Centrālbiedrību netraucēsot, bet daudz lietās varēsot to atbalstīt.

Šī īpašība, par saviem nodomiem neko priekšlaikus neizpaust, K. Ulmanim bija ļoti raksturīga un parādījās kā parlamentārisma, tā autoritārisma laikā, par ko mums būs izdevība turpmāk atkārtoti pārliecināties.

Ierosinājums dibināt LZS ir pirmais solis, ar ko K. Ulmanis uzsāk sistematisku un pilnīgi apzinātu politisku darbību, kas viņu no tā laika pavada visu mūžu. Arī agrāk, 1905. gada revolūcijā, K. Ulmanis bija aktīvs līdzdalībnieks, tika par to arestēts un bija spiests glābties svešumā. Bet K. Ulmaņa darbība 1905. gadā uzskatāma vairāk kā vispārīga deva savam laikam nekā paša personības izpausme. Ierosinādams Centrālbiedrības kongresā dibināt LZS, K. Ulmanis četrdesmit gadu

vecumā parāda iniciatīvu un gatavību darboties politikā ļoti noteiktā nacionālā un demokrātiskā virzienā spilgti izteiktas sabiedrības vidē.

Toreiz par „mazgruntnieku” vadoni konservatīvā garā mēģināja uzņemties mācītājs A. Niedra. Lai rādītu, ka zemniekiem jānorobežojas no A. Niedras un jāiet pa progresa un demokrātijas ceļu, K. Ulmanis ar savu ierosinājumu griezās pie Centrālbiedrības kongresa. Ja LZS programma nekad nebūtu tikusi uzrakstīta, tad šis K. Ulmaņa ierosinājums, kas notiek latviešu zemnieku toreizējās visatbildīgākās organizācijas pilnsapulcē, pats par sevi jau būtu programma un virziena rādītājs zemnieku politikai.

Ierosinot Centrālbiedrības kongresā dibināt LZS, K. Ulmanis parāda ļoti tālredzīga politiķa spējas. Piekrītot K. Ulmaņa priekšlikumam, kongress teorētiski kļuva pats par LZS dibinātāju. Tas nozīmē, ka visām, apmēram trīs simti Centrālbiedrībā reprezentētām organizācijām un viņu biedriem jaundibināmā LZS automatiski top par viņu politikas izteicēju, veidotāju un vadītāju, kas zemniekiem jāatbalsta tāpat kā pati Centrālbiedrība.

Tas jaundibināmai politiskai organizācijai bez sevišķa motīvējuma un uzbāzīgas propagandas nodrošināja tik plašu un skaitliski tik lielu aizmuguri, ko citu pilsoņu politiskās partijas nekad nevarēja pārspēt. Līdz ar to LZS kā lielākā latviešu pilsoņu politiskā organizācija demokrātiskā iekārtā izvērtās par latviešu pilsoniskās politikas un līdz ar to par Latvijas nacionālās politikas vadošo centru. Tāpēc K. Ulmanim par šo tālredzīgo soli nākas vislielākā atzinība. Atsevišķu personu, grupu vai šim nolūkam speciāli dibinātu organizāciju ierosinājums nekad nebūtu varējis sasniegt to, ko deva iepriekš minētais kongresa lēmums. Bez šī ierosinājuma latviešu zemniecība nekad nebūtu bijusi politiski tik vienota, kāda tā bija.

Par tuvākiem līdzstrādniekiem LZS organizēšanā K. Ulmanis bija pieaicinājis sociālistu-revolucionāru Miķeli Valteru, nacionāldemokrātu Jāni Lapiņu, Neatkarības partijas priekšnieku Sprici Paegli, 1905. gadā dibinātās Reformistu partijas priekšsēdi V. Zāmuēli u.c. No vēlākiem LZS biedriem savienības pagaidu programmas un statūtu izstrādāšanā piedalījās A. Brēmers un Baltijas lauksaimniecības biedrības priekšnieks Hermanis Enzeliņš. Lauksaimniecības centrālbiedrības, Līduma redakcijas, kooperātoru un Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas zemnieciski noskaņotie darbinieki uz tādu K. Ulmaņa rīcību — tik daudzu citu partiju pārstāvju pieaicināšanu LZS programmas izstrādāšanā un organizēšanas vadībā — skatījās stipri skeptiski. Bet K. Ulmanis savu rīcību aizstāvēja ar īsu paskaidrojumu, ka tā tas vajadzīgs, nemēģinot „priekšlaikus izpaust savus nolūkus”.

Vēlāk izrādījās, ka šāda K. Ulmaņa rīcība jau no paša sākuma bijusi tēmēta uz citu politisko partiju grupēšanu ap LZS un to iepazīstināšanu ar jauno zemnieku organizāciju kā vispār demokrātiski politisku vienību, kur vārds „zemnieki” neizslēdz pilsētniekus, bet tikai pasvītro zemniecību kā lielāko grupu latviešu pilsonībā. Ar tādu taktiku K. Ulmanis gatavoja visas pilsoniskās partijas uz ciešu sadarbību.

Stājoties pie LZS organizēšanas un gatavojoties pirmajam partijas kongresam, Vidzemes pagastos notika partijas nodaļu dibināšana. Šo darbu pēc K. Ulmaņa vēlēšanās nodeva jaunatnei, daudz neinteresējoties par organizatoru politisko pārliecību. Kā enerģiski darbinieki partijas dibināšanas laikā minami: vēlākais Iecavas mācītājs Lūsis un vēlākais Latvijas Bankas prokurists Grambergs, bet viņus vēl pārspēja nacionāldemokrāts Jānis Lapiņš, vēlākais Jelgavas ģimnazijas direktors, kurš nodibināja 20 partijas nodaļas! Vienmēr tomēr gāja līdz noteikums, ka jaundibinātām nodaļām jābūt noteikti demokrātiskām. K. Ulmaņa uztvērē tas starp citu nozīmēja labu sadarbības gribu ar citām partijām.

Kā noritēja partijas dibināšanas kongress, par to es esmu jau rakstījis citās vietās. (Skat. biļetenu „Zemnieku Vienība” No 4.)

Slimības dēļ, kā zināms, K. Ulmanis LZS dibināšanas kongresā nevarēja piedalīties. K. Ulmaņa vienīgā vēlēšanās bija, lai kongresā par LZS taktiku referētu Dr. M. Valters. Tā arī notika.

Jaunievelētā LZS valde bija šāda: priekšsēdis K. Ulmanis, viņa vietnieki A. Brēmers un A. Klīve, valdes locekļi E. Bauers un vēl viens, kura vārdu skaidri vairs neatceros. Tas varēja būt bijis J. Vārsbergs. Bez tam O. Nonācs kā partijas laikraksta „Lidums” redaktors varēja piedalīties katrā valdes sēdē.

Valde nekavējoties stājās darbā un uz pirmo sēdi sapulcējās Rīgā A. Brēmera vadībā. Turpmākā valdes un biroja vadība pa K. Ulmaņa slimības laiku bija jāuzņemas man, jo A. Brēmers dzīvoja uz laukiem un Rīgā iebrauca diezgan reti. Valde galvenā kārtā nodarbojās ar demokratiskas politikas jautājumu apgaismošanu, partijas nodaļu dibināšanu un biedru politiskās apziņas izkopšanu. Mēs visi bijām vienprātīgi, ka apspriedes ar citu partiju pārstāvjiem un bezpartejiskiem noturamas arī uz priekšu, kā K. Ulmanis to bija pasācis, bet partijas vadība jāpārņem valdei.

Katru nedēļu noteiktā dienā un stundā noturēja speciālas valdes sēdes, kurās varēja piedalīties visi partijas propagandisti un Rīgā dzīvojošie vai iebraukušie biedri tekošo jautājumu noskaidrošanā. Tas ievērojamā mērā atšķīrās no K. Ulmaņa praktizētās darbības partijas organizēšanas laikā.

LZS biedriem jaunā kārtība patika, jo brīvās pārrunās iknedēļas valdes sēdēs nepārprotami veidojās partijas kopība, stiprinājās zemniecības ideoloģija, attīstījās partijas disciplīna, vispār labi sekmējās zemniecības politiskā audzināšana. Vēlāk šis darbs daļēji pārgāja uz Rīgas nodaļu. Turpretim mūsu draugi no citām partijām ar šiem jaunievedumiem nebija apmierināti, un kopīgās starppartiju apspriedes izbeidzās.

K. Ulmanim LZS valdes stāja lāga nepatika. K. Ulmanis domāja, ka valdes sēdēs vajadzētu pieaicināt M. Valteru. Pret to bija iebildumi. Nezināmu iemeslu dēļ pret M. Valtera pieaicināšanu LZS valdes sēdēs nostājās E. Bauers. Noteiktu stāvokli ieņēma A. Brēmers. Ja M. Valters paraksta LZS programmu un statūtus, tad vajadzības gadījumos M. Valteru valdes sēdēs uzaicināt, bet nekādā gadījumā par mūsu darbības uzraugu. Mans stāvoklis bija liberālāks. Es atcerējos M. Valteru kā noteiktu nacionālās autonomijas prasītāju 1905. gadā un kā nelegālu brīvības cīnītāju, ar ko maniem draugiem no „Brīvām Balsīm” bija sakari 1910. gadā un vēlāk pirms Pirmā pasaules kara. Bet tas LZS valdes nostājā neko negrozīja. A. Brēmeram uzdeva aiziet pie LZS priekšsēža K. Ulmaņa un informēt viņu par partijas valdes viedokli. K. Ulmanis policis ar to neapmierināts.

Ļoti svarīgs uzdevums zemnieku politikas veidošanā pēc marta revolūcijas Krievijā bija saimnieku pārliecināšana, ka viņiem jāpiekrīt demokratiskas Latvijas nodibināšanai nevis tādēļ, ka citas izejas nav, kā M. Valters to skaidroja, bet tādēļ, ka demokratiska Latvija atbilst zemnieku vissvarīgākām interesēm. Tas nebija viegls darbs, jo krievu valdības ievestā kārtība, ka pagasta valdes un pagasta tiesas vēlēšanās desmit bezzemniekiem ir tikai viena balss, ar savu ilgo pastāvēšanu bija izvērtusies par normālu parādību. Revolūcijas laikā tas saasināja saimnieku un laukstrādnieku attiecības, bet sociāldemokrātu pastiprinātā bezzemnieku kūdišana pret „pelēkajiem baroniem” baidīja saimniekus ar bezzemnieku diktatūru.

To redzēja A. Niedra, kas bija iecienīts sprediķotājs, populārs stāstu un dzeju rakstītājs, labs kārsu spēlētājs un iedomājās būt vēl labāks politiķis. A. Niedra sludināja, ka Latvija jādibina kā „sociāli politiska” valsts, kurās Valsts padomē 1/3 balsu pieder muižniekiem, 1/3 zemniekiem un pilsētniekiem 1/3 strādniekiem. Tādas valsts istie vadītāji būtu latviešu zemnieki un pilsētnieki. Saimnieciskos jautājumos ar tiem ietu kopā vācieši, kultūrādos un sociālos jautājumos strādnieki. Bet kur ņemt balsis valsts politikas aizstāvēšanai, to A. Niedra nevarēja pateikt, jo pats to nesaprata, tāpat kā to, kas tie būtu par spēkiem, ar kuriem palīdzību tādu „sociāli politisku” valsti nodibinātu.

K. Ulmanis A. Niedras uzskatus neaizstāvēja un prasīja neatkarīgu demokrātisku Latviju, motivējot saimnieku un strādnieku sadarbību ar lauksaimniecības ienesības pacelšanu, mechanizāciju, labāku sugas lopu, labāku labības šķirņu ieviešanu. Tas došot lauksaimniekiem iespēju apmierināt bezzemnieku prasības ar augstu algu maksāšanu.

M. Valters noraidīja A. Niedras politiku, uzsverot, ka revolūcija ir jau notikusi un tā prasa visās lietās vienlīdzību, vienādas tiesības un demokrātiju. Tāpēc saimniekiem — pēc M. Valtera formulējuma — nav vairs nekādu izredžu savas „privilēģijas” noturēt. Bet ko nevar paturēt, no tā izdevīgāk pašam atteikties nekā gaidīt, kamēr citi to atņem ar varu. Tādus uzskatus M. Valters puda LZS dibināšanas kongresā.

Pēc manām domām ne K. Ulmaņa, ne M. Valtera argumentācija A. Niedras politiku nespēja salauzt. Ar labāku algu nevarēja atturēt bezzemniekus no politiski vienlīdzīgu balsu tiesību prasības, un no M. Valtera izgudrotām „privilēģijām” saimnieki bija atteikušies jau 1905. gadā bez jebkāda spiediena. Bet bezzemnieku vairums uz laukiem un strādnieku vairums pilsētās, kas no 1906. gada skolojās Krievijas soc. dem. partijā Ļeņina vadībā — tie nebija nekādi demokrātiskas Latvijas dibinātāji un tās pastāvēšanas nodrošinātāji. Šeit vajadzēja rīkoties daudz noteiktāk, skaidrāk un radikālāk. Dibinot demokrātisku un nacionālu Latviju, tās pastāvēšanai vajadzēja radīt neapšaubāmi drošu un nesatricināmu pamatu. Tāds pamats, pēc manām domām, varēja būt vienīgi zemniecība. Muižu zemes vajadzēja sadalīt un bezzemniekus apgādāt ar zemi privātipašumā tādā daudzumā, lai lauksaimniecībā nodarbināto skaitā mazākais 75% būtu zemes īpašnieki vai viņu ģimenes locekļi.

LZS valde manam uzskatam pievienojās, un K. Ulmaņa slimības dēļ es varēju netraucēti strādāt pie sava plāna populārizēšanas, ko arī darīju. Visās Vidzemes LZS nodaļās šis plāns tika motivēts, skaidrots un izdebatēts. LZS propagandisti visās vietās nelokāmi iestājās par neatkarīgu demokrātisku Latviju un bezzemnieku apgādāšanu ar zemi uz privātipašuma tiesību pamata.

Pirmo Latviešu zemnieku savienības kongresu zemniecības vadošās personas nevēlējās ievadīt ar strīdiem par politisko programmu un vienojās programmas projektu pirmajā kongresā nemaz neapspriest. Pie attiecīgā darba gaitas punkta kongresa vadītājs, bij. valsts domnieks A. Brēmers, ierosināja ievēlēt īpašu programmas komisiju, kurai jāizskata izstrādātais projekts un, pievienojot tam savus atzinumus, jānodod centrālajai valdei tālākai rīcībai.

Kongresa dalībnieki sāka nosaukt kandidātus. Kad minēto personu skaits sasniedza 24, no sapulces dalībnieku vidus atskanēja saucieni: „Pietiek, pietiek!” Sapulces vadītājs to

ievēroja, kandidātu tālāku minēšanu pārtrauca, aicināja kongresu ievēlēt programmas komisijā visas nosauktās personas un par priekšsēdi šai komisijā iecelt kādu centrālās valdes locekli. Kongress ar aklamāciju šim priekšlikumam vienbalsīgi piekrita. LZS centrālās valdes pirmajā sēdē par programmas komisijas priekšsēdi vienbalsīgi ievēlēja šī raksta autoru.

Noliktā laikā, 1917. gada maijā, programmas komisija sanāca uz sēdi. Dzīvojot toreizējās krievu revolūcijas attīstības laikā, kad Ļeņins gatavoja visu zemi uz komunistu apvērsumu, bet Krievijas pagaidu valdība propagandēja kara turpināšanu pret Vāciju un cīnījās pret cittautu provizoriskas pašvaldības prasībām, latvieši frontes tuvuma dēļ bija ierauti politiskās diskusijās vairāk nekā jebkad agrāk. Uz programmas komisijas sēdi ieradās visi ievēlētie.

Sākās plašas debātes par LZS programmu jau iepriekš paredzētā virzienā: vai pieņemt tikai mazgruntnieku prasībām, vai visas latviešu tautas vajadzībām atbilstošu programmu. Sēdes sākumā likās, ka liela daļa dalībnieku sveras vairāk uz šauru mazgruntnieku partijas dibināšanu, jo kongresā oponentāri bija aktīvāk izcēlušī savu piekritēju vārdus nekā pozīcijas pārstāvji. Vairāki komisijas locekļi pēc apspriedēm savās nodaļās tagad iestājās par „tūru” mazgruntnieku partiju ar ļoti liberālām prasībām sociālos jautājumos. Ar liberālas sociālas programmas atzišanu no „mazgruntnieku” puses, resp. labā spārna (tā apspriedes laikā viņus sāka saukt) atkrita galvenais strīdus iemesls. Debātes tagad izvirzījās par nosaukumu: vai jauno zemnieku organizāciju saukt par partiju, vai savienību. Sākās uzbrukumi „partijas” vārdam, un izvirzījās katēgoriska prasība pēc „savienības” nosaukuma, ko arī pieņēma.

Daži komisijas locekļi tomēr konsekventi turpināja aizstāvēt tikai īpašu mazgruntnieku partiju kā pretstatu sociāldemokratu strādnieku partijai. Šādas ideoloģijas piekritēji vēlāk no LZS izstājās, taču politiski darbojās visā Latvijas neatkarības laikā. Katrās Saeimas vēlēšanās tie piedalījās ar savu kandidātu sarakstu zem dažādiem nosaukumiem; ceturtnā Saeimā viņi ar „Jaunās” zemnieku savienības nosaukumu beidzot ieguva vienu deputātu.

Pēc isām, bet ļoti spraigām debatēm vienbalsīgi pieņēma programmas pirmo punktu šādā redakcijā: „Latviešu tautas apdzīvotā teritorija tās etnografiskās robežās (Vidzeme, Kurzeme, Zemgale un Latgale) ir neatkarīga Latvijas valsts.” Piekabinājumu par „autonomiju demokrātiskā Krievijā” vienbalsīgi noraidīja.

Nākošais punkts programmas projektā bija izteikts šādi (pēc atmiņas): Latvijas valsti vada prezidijs, sastāvošs no

trim personām, kuŗas ievēlētas vispārējās, vienlidzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās uz 3 gadiem." Pret šo punktu izteicās visi runātāji. Tie atbalstīja prasību pēc viena tautas vēlēta prezidenta, un tādā formulējumā šis punkts tika pieņemts.

Pēdējais svarīgais jautājums bija agrārreforma. Programmas projektā bija uzņemta prasība par visu katēgoriju muižu (valsts muižu, bruņniecības muižu, majorātmuižu, mācītāju muižu un privātmuižu) sadalīšanu bezzemniekiem. Dzīvas debates izcēlās par jautājumu, vai privātmuižu sadalīšanas prasība uzņemama programmā, vai ne, t.i., vai publicēt šādu prasību, vai ne. Kaŗš vēl nebija beidzies, bet krievu armija sabrukusi, un kaŗa iznākums nezināms. Pēc gaŗākām debatēm lēmumu par visu katēgoriju — arī privātmuižu — sadalīšanu bezzemniekiem tomēr vienbalsīgi pieņēma.

Gaŗas debates izcēlās jautājumā par nodokļiem, kas ne pie kādas skaidrības neveda, un visu nodokļu apmēru, sadalījumu un klasifikāciju atstāja valdes izšķiršanai. Vēlā laikā dēļ sēdi slēdza un nākošo sēdi nolika jūnija mēnesī.

Debates par programmu nolēma npublicēt, lai neradītu savstarpējas apkaŗošanas iemeslus.

Interese par otru programmas komisijas sanākumi jau bija ievērojami atslābusi. Ieradās tikai nedaudz vairāk par pusi komisijas locekļu. Pirmie darba kārtībā bija kultūras un izglītības jautājumi, kas nekādas domstarpības neradīja. Arī jautājums par baznīcas šķiršanu no valsts neradīja sarežģījumus, jo revolūcijas atmosfairā arī daži mācītāji bija izteikušies, ka valsts vara, kuŗa rodas visādu tautību un visādu ticību pilsoņu vēlēšanu rezultātā, nevar kontrolēt evaņģeliski luterisko baznīcu.

Pārējo programmas daļu pieņēma bez iebildumiem.

Galīgā redakcijā programmu pieņēma vienbalsīgi. Jautājuma izšķiršanu par laiku, kad publicējama prasība par Latvijas valsts neatkarības izsludināšanu un privāto muižu atsavināšanu, atstāja centrālās valdes ziņā.

Valde programmu skatīja cauri un ar nelieliem grozījumiem pieņēma. Tās lēmumam kādā no sēdēm pievienojās arī LZS padome.

Līdz rudenim 1917. g. bija veikts liels politisks darbs Vidzemes zemnieku politiskā organizēšanā un audzināšanā. Bija noturētas neskaitāmas sapulces pagastos, panākta uzskatu konsolidēšana ap jauno LZS programmu, nostiprināta zemniekos demokrātiska stāja prasībā par neatkarīgu Latviju, niedrisms salauzts un izveidota viengabalaina zemnieku nostāja aiz saviem pārstāvjiem Vidzemes un Kurzemes (bēgļu) zemes padomēs. LZS valde varēja būt lepna ar saviem panākumiem.

Man aizbraucot uz Krieviju, 1917. g. septembrī K. Ulmanis bija tiktāl atveseļojies, ka varēja atkal stāties LZS vadītāja darbā.

Nevarēja būt šaubu, ka K. Ulmanis turpinās politisko darbību, cik tas būs iespējams un cik Vācijas okupācijas apstākļi to atļaus. Tāpat varēja pieņemt, ka K. Ulmanis pēc agrākā paraduma lielu vērību piegriezīs sadarbībai ar citām politiskām grupām, ieskaitot M. Valteru. Vai tas novedīs pie organizētas un plānveidīgas sadarbības, vai aprobežosies ar gadījuma apspriedēm, to nevarēja zināt. Viens bija skaidrs — M. Valtera iespaids zem vācu okupācijas izpaudisies uz latviešu sabiedrību daudz lielākā mērā, nekā tas bija zem revolūcionārās Krievijas.

KRIEVIJAS CITTAUTIEŠI

Krievijā pirms Pirmā pasaules kara dzīvoja kādas 180 dažādas tautas. Šie cittautieši pēc pēdējās, 1897. g. iedzīvotāju skaitīšanas sastādīja 57% no visiem Krievijas iedzīvotājiem, kam pretī stāvēja tikai 43% krievu, pēc tā laika definīcijas „lielkrievu”. Revolūcijas laikā mazākais 4/5 no cittautiešiem centās pēc patstāvības un atbrīvošanās no Krievijas.

Īpatnēju stāvokli ieņēma poļi, somi un lietuvieši.

Poļi jau 1830. un 1863. gadā ar ieročiem rokā cīnījās pret Krievijas virskundzību un par Polijas valsts atjaunošanu. To atceroties, Krievijas valdība jau kara sākumā nenoteiktos vārdos apsoliya Polijai patstāvību, ko sabiedrotie pēc kara tai arī atzina un poļi asās cīņās sasniedza.

Somi, kuriem jau bija savā autonomija, 6. decembrī 1917. gadā izsludināja savu neatkarību. To 31. decembrī akceptēja Krievijas Tautas komisāru padome Ļeņina vadībā.

Ar abām šīm tautībām NP izveidojās labas un draudzīgas politiskas attiecības.

Lietuviešu cīņa par brīvību rada izpausmi, kad Vācijas okupanti 1917. g. atļāva lietuvju pārstāvjiem sapulcēties Viļņā un tur nodibināt Lietuvas augstāko padomi-Taribu. Tariba, par lielu pārsteigumu vāciešiem, izsludināja 16. februārī nevis gaidīto pievienošanos Vācijai, bet Lietuvas neatkarību. Reālizēt šo lēmumu varēja tomēr tikai rudenī pēc Vācijas kapitulācijas. Lielu atbalstu lietuviešiem sniedza viņu tautas brāļi Amerikā.

Brīvības cīņā pret krieviem sastapās tautas ar dažādu vēsturisku pagātni, tās bija uz dažādas attīstības pakāpes, dažādos ģeografiskos apstākļos, dažāda lieluma skaitliskā sastāvā. Tur bija tautas, kas pašas bija valdījušas pār krieviem gadu desmitus un simtus, tur bija cittautieši ar ilgiem un slaveniem valstiskiem piedzīvojumiem, kā arī jaunas tautas, kas ilgus gadus bija atradušās citu tautu ietekmē un

kultūrālā attīstībā stāvēja daudz augstāk par krieviem. Tur bija visdažādāko reliģiju ticētāji un neticētāji Dievam un visdažādāko valodu runātāji. Visiem viņiem bija viena kopīga saite, kas tos cieši turēja kopā: tā bija griba tikt vaļā no krievu imperiālā jūga — tā bija brīvības balss, kas skanēja visās cittautes valodās un darīja viņu runātājus fanātiski stiprus. Neviena no šīm tautām nebija labprātīgi iekļāvusies Krievijā — visas tās bija iespīestas tur ar varu un viltu.

Jau pašā revolūcijas sākumā iezīmējās divi noteikti darbības ceļi. Tie bija: 1) katras tautas atsevišķa cīņa par savu brīvību un 2) kopīga cittautes cīņa par konfederāciju Krievijā.

Latviešu stāvoklis cīņā par brīvību revolūcijas sākumā nebija slikts. Krievu pilsonība zināja, kas ir latvieši no strēlnieku cīņām frontē, opozicionārā Krievija no 1905. gada revolūcijas. Paši latvieši pazina krievus no 1906. un 1907. gada soda ekspedīciju darbības, pārkrievināšanas politikas un cittautes tiesību apcirpšanas Valsts domē. Viņi bija vieni no pirmajiem, kas prasīja brīvu Latviju brīvā Krievijā. Uz to Pagaidu valdības galva, Konstitucionāli demokrātiskās partijas loceklis firsts G. Ļvovs strupī atbildēja J. Goldmanim: „Latvieši nekādu autonomiju nedabūs.” Bet P. Miļukovs savā laikā papildināja: „Ja latviešiem dod autonomiju, tad tāda jādod arī samojediem.”

Pēc tam ierēdnieciskā Petrograda brīnijās: kāpēc latviešu strēlnieki neatbalsta „demokratisko” Ļvova valdību.

Vasarā visas trīs latviešu Zemes padomes griezās pie Krievijas revolūcionārās pagaidu valdības otrreiz, ne vairs ar autonomijas prasību, bet tikai ar lūgumu apvienot visas latviešu apdzīvotās zemes kopīgā administratīvā vienībā. Arī to noraidīja. Slēdziens: latviešu strēlniekos nostiprinājās lielniecisms, Latvijas pilsonībā neatkarības prasība.

Kad G. Ļvova vietā nāca sociālrevolūcionārs A. Kerenskis ar savu valdību, latviešu pilsonība bija spārnos. A. Kerenskis krievu tiesās bija aizstāvējis 1905. gada latviešu revolūcionārus. Latviešu delegācija, kurā arī man bija gods piedalīties, apmeklēja 19. sept. (v.s.) ministru prezidentu ar lūgumu dot Latvijai politiskas autonomijas tiesības. A. Kerenskis to noraidīja. Otru lūgumu — dot latviešu strēlniekus Vidzemes zemnieku aizsardzībai pret frontes dezertieņiem un laupītājiem — A. Kerenskis arī noraidīja, solīdams — gandrīz kā izsmieklu — strēlnieku vietā latviešiem no 1905. gada labi pazīstamos žandarmus. Arī pēdējo lūgumu: apvienot visas latviešu apdzīvotās zemes vienā administratīvā vienībā — A. Kerenska kungs noraidīja ar komisku paskaidrojumu, ka tam nepiekritīšot Vitebskas guberņas krievi. Tomēr latviešu stāvokli pasliktināt A. Kerenskis negribēja un domāja, ka

pēc kara latvieši iegūšot pašvaldību, kas līdzināšoties krievu zemstēm.

Tātad visas krievu sociālās un kultūrālās grupas, sākot ar aristokrātiju un beidzot ar sociālistiem, nostājās kā pilnīgi apmātas no imperālisma politikas: nekādas tautu pašnoteikšanās tiesības neatzina un latviešu prasības pēc tādām bez kautrēšanās un nicinoši noraidīja.

Līdzīgā stāvoklī bija arī citas nekrievu tautas. Latviešiem ar tām nodibinājās informātīvi sakari, kas revolūcijas sākumā gāja caur Valsts domes deputātiem, kur latviešus reprezentēja J. Goldmanis un J. Zālītis.

Kā pionieris pirmajās cīņtāju rindās strauji izvirzījās Ukraina ar savu 43 miljonu lielo nacionālo sastāvu. Ukrainu patstāvības centienus jau no kara sākuma atbalstīja Austro-ungārija un Vācija, atļaujot Galīcijas ukraiņiem nodibināt pašiem savu bruņotu leģionu, kas cīnījās pret Krieviju un stiprināja visu ukraiņu centienus pēc brīvības. Šādu apstākļu iespaidā Pagaidu valdība 1917. gada jūlijā piešķīra Ukrainai politisku autonomiju un atzina Ukrainas centrālo Radu kā augstāko nācijas reprezentatīvo iestādi. Atzītas autonomijas ietvaros ukraiņi varēja rīkoties brīvāk nekā citas Krievijai pakļautās tautas.

Gatavošanās kopīgai cittautiešu cīņai pēc brīvības, tāpat kā atsevišķo tautu centieni, sākās ar pirmo revolūcijas dienu. Dažādās apspriedēs Petrogradā rosīgi kārtojās darbi Krievijas cittautiešu kongresa sasaukšanai, kur Ukraina parādīja lielu aktivitāti. Tas nebija viegls darbs sagatavot kongresu tik raibā un dažādā kultūrālā, etniskā, tiesiskā, saimnieciskā un politiskā vidē, kādu veidoja Krievijas cittautieši. Līdz rudenim arī tas bija veikts.

Uz Ukrainas Radas aicinājumu visu Krievijas cittautiešu kongress sanāca Ķījevā no 6.—15. (19.—28. j.s.) septembrim 1917. gadā. Kongresā lielu cerību spārnoti piedalījās 93 delegāti, kas reprezentēja Krievijas cittautiešus, izņemot somus un poļus. Pēdējie atteicās kongresā piedalīties. No latviešiem kongresā piedalījās vairāki zemes padomju pārstāvji, to starpā Z. Meierovics no Vidzemes zemes padomes un Nacionālās padomes organizētāju aprindām.

Ziņojumā par kongresa norisi, Z. Meierovics noteikti uzsvēra, ka visos kongresa dalībniekos valdījusi stipri izteikta prasība pēc nacionālas brīvības un demokratiskas iekārtas visām Krievijas tautām.

Visvairāk laika kongress veltījis jautājumam, kā cittautiešiem nodrošināt un nosargāt pašu proklamēto brīvību. Mazāko tautu brīvības nosargāšana pret krievu uzmačību izvērtusies par kongresa darbības centrālo punktu. „Deklarēt katrai tautai savu autonomiju un neatkarību vai arī izdarīt šādu deklarāciju visiem Krievijas cittautiešiem kopīgi kādā

svinīgā sanāksmē, tas nav nekas," teicis Ukrainas delegāts Sevrjuks, „bet krievi mūsu brīvību iznīcinās pie pirmās iespējas." Sevrjuks savā runā atsaucies uz notikumiem Ukrainas brīvības laikā līdz 1775. gadam, kad viņa tautieši izcīnījuši daudz asiņainu kauju pret Maskavu. Nevarot būt nekādu šaubu, ka tagad atkārtosoties tas pats. Tādēļ šī kongresa galvenais uzdevums esot izstrādāt tādu politisku sistēmu, kas nākotnē nodrošinātu cittautiešu brīvību pret krievu virskundzības centieniem.

Kāds cits ukraiņis (Z. Meierovics minēja viņa vārdu, bet esmu to aizmirsis) plaši raksturojis krievu politikas praksi cittautiešu sacelšanās un iznīcināšanā. Iesākums vienmēr esot žīdu grautiņi, ko sarīkojot krievu politiskā slepenpolicija. Nākošais solis esot krievu baznīcas rīdīšana pret katoļiem, luterāņiem, muhamedāņiem u.c., kas ar savu ķecerību, pēc analfabētisko krievu domām, sagādājis svētajai Krievijai visādas nelaimes: neražas, badu, slimības un citādas Dieva dusmas. Zemnieku nemieru un pilsētu strādnieku streiku apspiešanai ļoti reti lietojot tīras krievu kaujas spēka vienības. Parasti tās esot cittautiešu daļas, kurām uzdod lokālo nemieru likvidēšanu. Ar tādu politiku Krievija: 1) mudinot pašus krievus uz kopā turēšanos pret visiem cittautiešiem un 2) novadot nemierīgo elementu dusmas no krieviem uz cittautiešiem. Visos kaujos kā pirmos sūtot kaujās tos pulkus, kurus cittautiešiem pārsvars. Tāpat miera laikā cittautiešu pulkus novietojot klimatiski neveselīgās un strātēģiski svarīgās vietās u.t.t. Tas viss esot iespējams tādēļ, ka Krievijā visa valsts vara esot centralizēta. Visas tiesības sakopotas vienās rokās vienā vietā.

Debatēs ukraiņus atbalstīja daudzi citi runātāji, bet sevišķi jūsmīgi to darīja kaukazieši un Centrālāzijas tautu pārstāvji.

Tiesību vienlīdzības nodrošināšanai parastā demokrātiskā republika Krievijā nederot, jo arī demokrātiskā republikā visa valsts vara būšot centralizēta vienās rokās. Cittautiešiem, kas galvenokārt apdzīvojot imperijas robežapgabalus, vienlīdzības un līdztiesiskuma iegūšanai vajadzīga decentrālizācija. Tādēļ visi varai patiesi jāatrodas „uz vietām", t.i. atsevišķu nāciju rokās. Centrālajai valdībai drīkst būt tikai tik daudz tiesību, cik tai atsevišķas nācijas piešķir.

Kāds kaukazietis izklāstījis plānu par Krievijas konfederācijas turpmāko iekārtu. Visām Krievijas tautām jāatzīst un savās zemēs jāievieš parlamentāra iekārta ar savu likumdošanu, savu aizsardzības organizāciju, savu budžetu un kopīgu visas Krievijas muitas ūniju. Ārējās politikas, starptautiskās saimniecības un aizsardzības nolūkos Krievija sadalāma vairākos, piemēram, deviņos kantonos: 1) Ziemeļkrievija ar Petrogradu, 2) Dienvidkrievija ar Maskavu, 3) Ukraina,

4) Baltijas valstis, 5) Kaukazs, 6) Urālu apgabals, 7) Rietumsibirija, 8) Austrumsibirija un 9) Centrālāzija. Šiem kantoniem ir sava iekšējā organizācija katram, un visiem kantoniem kopīga ir augstākā organizācija, kas pārzina caurā laikā aizsardzības lietas un kopā ar atsevišķu tautību parlamentu pārstāvju kopsapulci vada visu Krievijas iekšējo un ārējo politiku. Svarīgākiem un lielākiem kantoniem dodams lielāks iespaids visā politiskajā un saimnieciskajā dzīvē, bet nekad tāds, ka tie varētu uzkundzēties citiem.

Šādu projektu ar dažādiem papildinājumiem atbalstījuši daudzi runātāji. Ja Austrumeiropa (toreizējā Eiropas Krievija) un Ziemeļāzija (Sibirija) kā brīva lielvalsts grib pastāvēt, tad šāda brīvu, apbruņotu, demokrātisku republiku konfederācija jādibina un jānodrošina katrai tautai vienlīdzīgi brīva nākotne. Pēc ukraiņu domām tāda konfederācija ir vienīgā iespēja izsargāties no birokrātiskas centrālvaldības uzkundzēšanās kā pašai krievu tautai, tā cittautiešiem. Ja gribam dzīvot brīvībā, tad Krievijas konfederācija jādibina, jo ātrāk, jo labāk.

Pēc gaŗām debatēm kongress nolēmis, ka arī nākotnē visiem Krievijas cittautiešiem jāpaliek kopā savu interešu aizstāvēšanai, un pie Ukrainas Radas nodibinājis cittautiešu izpildu komiteju.

Kongress atzinis un nolēmis, ka visām Krievijas tautām ir neatņemamas tiesības uz pilnīgu pašnoteikšanos palikt Krievijas sastāvā (konfederācijā), vai arī izstāties no tās.

Dienu pirms kongresa slēgšanas nācis negaidīts pārsteigums. Galīgā nobalsošana par Krievijas pārveidošanu konfederācijā bijusi nolikta uz kongresa pēdējo dienu, 28. septembrī, bet 27. septembrī A. Kerenska valdība, pavisam negaidot, demonstrātīvi publicējusi lēmumu, ka Krievija ir vienota demokrātiska republika. Tas uz kongresa dalībniekiem atstājis ļoti smagu iespaidu. Nākošā dienā, 28. septembrī, kongress gan pieņēmis izstrādāto projektu, ka Krievijai jābūt demokrātiski republikāniskai konfederācijai, bet pēc valdības publicējuma kongresa lēmumam palikusi tikai propagandas nozīme, bez izredzēm uz projekta reālizēšanu.

Neturot par vajadzīgu ar cittautiešiem pat sarunāties un proklamējot pilnīgi birokrātiskā un kancelejskā stilā demokrātisku republiku, krievu liberāļu valdība ar A. Kerenski priekšgalā rādīja, ka tā nav ieinteresēta tādā valstī iekārtā, kur krievi sadzīvotu ar cittautiešiem kā līdzīgi ar līdzīgiem. Ar vienotas demokrātiskas republikas proklamēšanu A. Kerenskis centās nodrošināt Krievijai centrālizētu valdību, kur cittautiešiem nav dota iespēja attīstīt pašiem savu brīvu un nacionālu saimniecisku, kultūrālu un politisku darbību uz vienlīdzīga pamata ar krieviem.

Z. Meierovica ziņojumu visi klātesošie: A. Bergs, J. Goldmanis, J. Zālītis, J. Seskis, P. Ašmanis, šo atmiņu autors u.c.

noklausījās ar lielu interesi. Visi sevišķi ievēroja lielo nopietnību, ar kādu kongress bija piegājis cittautiešu brīvības nodrošināšanai, kā arī A. Kerenska vientiesīgo steigu ar Krievijas demokrātiskās republikas publicēšanu. Konfederatīvās republikas ideja, saprotams, krieviem varēja nepatikt, bet nebija nekāda pamata nobīties no Ūjevas kongresa lēmuma, jo reāla konfederācijas izveidošana Krievijā bija vēl aiz kalniem.

Decentrālizētas federatīvas Krievijas republikas vājš punkts bez visa cita bija politiskās attiecības Polijas un Ukrainas starpā, kas vēsturisku iemeslu dēļ nebija labas. Visa konfederātu satiksme ārpus Krievijas varēja notikt tikai caur šīm divām valstīm, ko arī šo valstu dažādā politiskā orientācija neveicināja. Tādēļ A. Kerenska steigšanās ar Krievijas demokrātiskās republikas izsludināšanu toreiz bija pilnīgi nevajadzīga cittautiešu kaitināšana.

Četrdesmit dienas pēc cittautiešu kongresa slēgšanas 7. novembrī (j.s.) komunisti (boļševiki) Ūņina vadībā gāza A. Kerenska valdību Petrogradā un Maskavā, līdz ar to domādami, ka saņēmuši Krievijas valsts varu savās rokās visā Krievijā, bet viņi maldījās. Krievijā bija daudz apgabalu un daudz tautu, kas komunistu apvērsumu neatzina, jo pēc pašu komunistu mācības un prasības jau no vasaras vidus valsts vara „atradās uz vietām”, t.i. bija decentralizēta.

Dabīgais politiskās attīstības ceļš ar Krievijas apspiesto tautu centieniem pēc brīvības bija gadusimteniem vecs. Krievu valdības 27. septembra deklarācijas publicēšana, kas notika demonstratīvi Ūjevas kongresa laikā, nepiegrīžot pēdējam nekādu vērību, cittautiešu nacionālo politiku ievērojami aktivizēja. Šī A. Kerenska akcija līdzinājās vagara uzblāvienam saviem kalpiem: nerunāriet par Krievijas vispārīgām lietām.— tās kārtoju es! Tas bija revolūcijas laiks, un A. Kerenskis ar savu politiku pēc 27. septembra piedzīvoja ne visai spožā gaismā 25. oktobri ar visas pilsoniskās Krievijas noslaucīšanu no zemes virsus. Sākās neorganizēta cīņa ar uzurpatoriem.

Komunisti, viegli pārvarējuši A. Kerenska valdības pretestību un sagrābuši 25. okt., resp. 7. novembrī (j.s.), valsts varu Petrogradā un Maskavā savās rokās, aizmirsa divas lietas: 1) ka pēc viņu pašu deklarācijām un prasībām jau no vasaras vidus valsts vara koncentrējās „uz vietām”, t.i., bija decentralizēta un 2) ka vairums Krievijas iedzīvotāju bija cittautieši. Krievijā bija daudz krievu apgabalu, kas oktobra apvērsumu neatzina, un daudz cittautiešu apgabalu, kas darīja tāpat. Citu starpā tāda bija Ukraina, kas visai Ūņina

politikai pagriezta muguru. Pret to sacēlās Kijevas bolševiki. Ukrainas autonomās valdības hetmans S. Peļura 12. novembrī bolševikus ieročiem nomierināja.

Petrograda to nesaprata. Leņins ar ultimātu pieprasīja Ukrainai atzīt oktobra revolūciju un padoties Petrogradas krievu valdībai. Rada to atkārtoti noraidīja un 19. novembrī izsludināja Neatkarīgu Ukrainas Tautas republiku ar klauzulu, ka Ukraina vienmēr ir gatava palikt Krievijas sastāvā, ja to dara visas pārējās cittautiešu nācijas. Šīs klauzulas izcelšanās iemesli bija tie paši, kas 12 dienas vēlāk izveidoja Latvijas neatkarības deklarēšanu tautu pašnoteikšanās tiesību garā, neminot nekur vārdu „neatkarība”. Ukraini šo grūtību pārvarēja tādā kārtā, ka neatkarības vārdu gan minēja savā deklarācijā, bet tūlīt arī ierobežoja ar atsaukšanos uz citām tautām. Ar šādu uzmanību 43 miljonu lielā ukraiņu nācija nodrošināja sev neatkarības atzīšanu no Lielbritānijas un Francijas jau 1917. gada decembrī, t.i. nedaudz dienas pēc neatkarības pasludināšanas.

Leņins ar Ukrainas „nepaklausību” nevarēja samierināties un izgudroja jaunu, bolševiku stila pašnoteikšanās procedūru, kas iedarbināta daudz reizes arī vēlāk un bolševikiem ir spēkā vēl tagad.

Petrogradas strādnieku, zemnieku un kareivju deputātu augstākā padome, par kuru ārpus bolševiku barvežiem neviens nezināja, kādas teritorijas un tautības, kādus strādniekus un zemniekus, kādas kareivju vienības tā īsti reprezentē, pavēlēja sasaukt Čaņkovā sapulci, kuru nosauca par Ukrainas strādnieku, zemnieku un kareivju deputātu padomi. Tani sapulcināja no Čaņkovas un apkārtnes labi daudz krievu un ukraiņu bolševiku ar uzdevumu izsludināt Ukrainas valdību, kuŗa atzīst oktobra revolūciju, Petrogradas varu un Ukrainas paklausību krievu bolševikiem.

Šādas „Ukrainas valdības” aizsegā Maskavas komunisti decembra mēnesī sāka ieņemt un postīt Ukrainas pilsētas un zemniekus. Ukrainas parlamentu Radu padzina no Kijevas.

Meklēdama glābiņu no „maskaļiem”, Ukraina 9. februārī Brestļitovskā noslēdza ar Vāciju sadarbības līgumu, kas bolševiku ordu trakošanu Ukrainā savaldīja. Ar 3. marta Padomju Krievijas un Vācijas līgumu nodrošināja neatkarīgas Ukrainas tālāku eksistenci.

Ukrainas neatkarīgā nostāja salauza Leņina gudrību, ka neviena no Krievijai pakļautām tautām bez Krievijas nevar eksistēt. Vācijas atbalsts Ukrainai rādīja, ka brīvas pašnoteikšanās atvietošana ar Čaņkovas komunistiskiem ķipariem ir nozīmīga tikai tik ilgi, kamēr Krievijai ir spēks pašu ieceltos ķiparus turēt paklausībā un aizstāvēt uz ārieni. Tādam spēkam trūkstot, jāatzīst tautu patiesā pašnoteikšanās un politiska brīvība, vai tas Krievijai patīk, vai ne.

Trešais Padomju kongress, kas sanāca 1918. gada janvārī, faktiski atcēla komunistu valdības 1917. gada 15. novembrā dekrētu par brīvu pašnoteikšanos visām Krievijas tautām, izskaidrojot, ka tautu pašnoteikšanās nav jāsaprot kā buržuāzijas tiesības, bet jāsaprot kā darba ļaužu tiesības. Reāli tas bija jāsaprot kā pašnoteikšanās nevis strādniekiem, bet tikai komunistiem, vienalga, vai tie ir, vai nav strādnieki, kuņi ar centrālizētu un birokratisku pārvaldes aparātu var turēt savā kalpībā visu krievu tautu un visus cittautiešus.

Pret tādu komunistu diktātūru cīnījās un ciņu zaudēja 1918. gadā krievu zemnieki, krievu pilsoņi, krievu kaņavīri un sociālrevolucionāru politiskā partija vienprātības un saskaņas trūkuma dēļ.

Par savu brīvību cīnījās Krievijas cittautieši.
Neatkarību izsludināja:

Ukraina	19. novembrī,	1917.
Baltkrievija (Rutēnija)	25. martā,	1918.
Latvija	30. novembrī,	1917.
Somija	6. decembrī,	1917.
Kubaņa (Donas kazaku republika)	10. janvārī,	1918.
Lietuva	16. februārī,	1918.
Igaunija	24. februārī,	1918.
Urāla (Idel Urāla)	martā,	1918.
Austrumsibīrijas republika	6. aprīlī,	1920.
Ziemeļkaukaza Federālā republika	11. maijā,	1918.
Georgija (Gruzija)	22. maijā,	1918.
Armenija	26. maijā,	1918.
Azerbaidžana	28. maijā,	1918.
Polija		

Pirmā pasaules kara beigu posmā komunistiem izdevās lielai daļai no šīm tautām brīvību atņemt un iespiest tās atpakaļ komunistu jūgā, tanī starpā arī cittautiešu vadošo aktīvistu — Ukrainu. Nīknās un sarežģītās cīņās savu neatkarību saglabāja Somija, Igaunija, Latvija, Lietuva un Polija.

Otrajā pasaules karā ASV un Lielbritānija:

1. ar reti piedzīvotu augstsirdību un milzīgu materiālu uzpurēšanos izglāba Padomju Savienību no pilnīga sabrukuma un noslīdēšanas Hitlera kalpībā;

2. atstāja Krievijas komunistu varā sabiedroto atbrīvotās valstis: Rumāniju, Ungāriju, Bulgāriju, Albāniju Čehoslovākiju, Austrumvāciju un Hitlera-Staļina ieņemtās valstis: Igauniju, Latviju, Lietuvu, Poliju, Kareliju, Moldāviju un Ārējo Mongoliju;

3.nepastāvēja uz formāla miera līguma noslēgšanas, kas radīja visā pasaulē permanentu nedrošības un nenoteiktības atmosfāiru, noveda pie politiskas, saimnieciskas, ideoloģiskas un militāras krīzes psiholoģijas un deva iespēju komunistiskai Krievijai izvērst savu destruktīvo politiku un apdraudēt pasaules mieru visnopietnākā kārtā.

AUDIENCĒ PIE MINISTRU PREZIDENTA A. KERENSKA (1917. gada 19. sept.)

Lai gan 1917. gada 30. jūlija politiskās konferences lēmums par autonomu Latviju demokrātiskā Krievijā tā pieņemšanas laikā vairs neatbilda latviešu pilsonības uzskatiem, tomēr taktiskos nolūkos šo lēmumu varēja izmantot.

Man jau agrāk bija radusies doma par audienci pie ministru prezidenta A. Kerenska sakarā ar krievu armijas dezertiešu laupīšanām. Kaŗa un revolūcijas ietekmē nogurušā krievu armija bruka kopā. Ziemeļfrontē krievu dezertieŗi pārpludināja Vidzemi, laupīdami un zagdami visu, kas gadījās pa rokaŗi. Sūdzības par to krājās visās valdības iestādēs. Arī Latviešu zemnieku savienības birojā tādu sūdzību bija čupu čupām. Daudzkārtīgā partijas valdes griešanās pie 12. armijas stāba, lai izbeigtu laupīšanu, nedeva nekāda panākuma. Palika tikai viens ceļš — meklēt palīdzību Pēterpilī.

Politiskā laukā Latv. zemn. savienību 1917. gada vasarā nepārtraukti nodarbināja doma, ko darīt, lai latviešu strēlniekus atturētu no galīgas ieslīdēšanas komūnismā. Strēlnieku organizācijas komiteja bija pazaudējusi katru iespāidu uz strēlniekiem. Virsnieku autoritāte mazinājās ar katru dienu. Politiskā ciņā, kas strēlnieku vidū norisinājās starp dažādu sociālistu grupām, arvien vairāk priekšgalā izvirzījās bolševiki. J. Goldmanis, strēlnieku bataljonu galvenais organizātors, bārās par krievu nodevību un, acīm redzot, nezinādams nekādas izejas, vaimanāja, bezspēcīgi plātīdams rokas.

LZS birojā šad un tad parādījās ierindas strēlnieki, kas žēlojās par neizturamu bolševiku politisko terroru un izrēķināšanās draudiem. Kādā dienā ar divi atnākuŗiem strēlniekiem man sākās garākas sarunas, ko varētu darīt, lai atbrīvotu strēlniekus no bolševiku terrora. Viens no apmeklētājiem izteica domu, ka strēlniekus vajadzētu izklīdināt no kazarmveidīgās kopdzīves. Man radās spontāna ideja par strēlnieku izvietošanu Vidzemes lauku mājās palīgā ciņāi pret laupītājiem. Abi strēlnieki tādu ierosinājumu apsveica ar lielāko prieku.

Tuvākā LZS valdes sēdē jautājumu pārrunāja un izstrādāja rīcības plānu. Strēlnieku izvietošanai bija jānotiek pēc stingras, militārās vadības izstrādātas schēmas, lai vajadzības gadījumā visisākā laikā pirmās rezerves varētu būt

jau frontē. Ar attiecīgu ierosinājumu bija jābrauc uz Pēterpili un jāpārlicina ministru prezidents A. Kerenskis, kas bija arī kara ministrs, izstrādātam plānam piekrist.

Ar šo projektu es iepazīstināju Z. Meierovicu, kuŗš strādāja Vidzemes zemes padomē. Z. Meierovics tam piekrita un nāca ar papildinājumu, ka audiencē vajadzētu pārrunāt arī Latvijas autonomijas jautājumu. Tas noskaidrotu, kā skatās krievu sociālrevolucionāru partija uz Latvijas autonomiju. Lai delegācijai būtu iespaidīgāks sastāvs, braucienā uz Petrogradu vajadzētu piedabūt arī strēlnieku pārstāvi.

Sarunās noskaidrojās, ka strēlnieki ir ar mieru piedalīties delegācijā ar savu izpildu komitejas priekšnieku Kārkliņu. Vidzemes zemes padome sūtītu Z. Meierovicu un no LZS brauktu A. Klīve. Kārkliņš aizstāvētu Latvijas autonomijas prasību, Z. Meierovics nāktu ar prasību par Latgales pievienošanu Vidzemei, un A. Klīve iesniegtu priekšlikumu ministru prezidentam par strēlnieku novietošanu pie Vidzemes zemniekiem viņu sargāšanai no laupītājiem.

Kārkliņš uz delegācijas panākumiem skatījās ļoti skeptiski, A. Kerenski vērtēja par nenozīmīgu figūru, no autonomijas prasības aizstāvēšanas atteicās, bet delegācijā bija ar mieru braukt līdz, lai pierādītu pilsoņiem, ka viņu cerībām uz A. Kerenski nevienā lietā nav nekāda pamata.

Z. Meierovics par „prāporščika” Kārkliņa piedalīšanos delegācijā bija citādās domās. Ar strēlnieku novietošanu pie zemniekiem Kārkliņš, pirmkārt, cerot stiprināt komūnisma propagandu bezzemnieku starpā, kaut gan viņos iesakņojusies prasība pēc „sava kaktiņa, sava stūrīša zemes”, un, otrkārt, vājināt nacionālās patstāvības prasības zemniekos. Reizē ar to Kārkliņš gribot „pienaģlot” Zemnieku savienību, resp. latviešu buržuaziju, lai arī tā prasot tikai autonomiju Krievijā un vairāk neko. Ar to tad Kārkliņš trumpotu Petrogradas strādnieku deputātu padomē kā ar lielu latviešu strēlnieku un komūnistu panākumu.

Es pats no ministru prezidenta A. Kerenska negaidīju piekrišanu ne Latvijas autonomijai, ne Vidzemes un Latgales apvienošanai, bet par strēlnieku, vismaz kādas strēlnieku daļas novietošanu Vidzemē es nešaubījos, jo domāju, ka prezidents sapratis šī soļa nozīmi komūnisma ietekmes vājināšanā strēlniekos, kas nāktu par labu arī Pagaidu valdībai. Bet es biju maldījies. A. F. Kerenskis to nesaprata.

Ar valsts domnieka J. Zāliša palīdzību tika noorganizēta pieņemšana pie ministru prezidenta. Norunātā laikā visi trīs delegāti un J. Zālītis satikāmies kādā restorānā Ņevskij-prospektā. Lūdzām J. Zālīti piedalīties delegācijā un pavadīt mūs pie A. Kerenska. J. Zālītis to labprāt uzņēmas.

Tā bija savāda sajūta, kad pāri lielajam, pusapaļajam pils laukumam divos „ličačos“ tuvojāties Ziemas pilij, kur bija nolikta audience. Man negribot atplaiksnījās atmiņā mans pirmais apmeklējums Pēterpili, kad es kā jauneklis biju stāvējis šīnī vietā, apbrīnodams grandiozo galvenā stāba celtni un Ziemas pili, kurā Krievijas cars rīkoja savas lepnās pieņemšanas un balles. Cik savādi! Tagad man pret visu šo greznību nebija vairs nekāda respekta. Tāpat tas, likās, bija arī pārējiem delegātiem. Visi mēs bijām gērbušies dažādas nokrāsas ielas uzvalkos un bijām parasto ikdienas notikumu sajūtā.

Pili mūs aizvadīja uz prezidenta pieņemšanai ierīkotām uzgaidāmām telpām. Kāds sekretārs tur apprasījās pēc mūsu vārdiem un darīšanām. Kad bijām to pateikuši, sekretārs lūdza mūs uzgaidīt. Vēl bija 4-5 minūtes laika līdz pašai pieņemšanai. Pienāca kāds militārā formā gērbies kungs, jādōmā, prezidenta adjutants, un, kādā lapā skatīdamies, nolasīja mūsu vārdus, noprasīja, vai viņš tos izrunājis pareizi, paziņoja, ka ministru prezidents esot ļoti aizņemts un pieņēmsot mūs agrākā cara bibliotēkā. Adjutants vēl atgādināja mums, ka audience ilgums ir 20 minūtes. Šīnī brīdī prezidenta kabineta durvis atvērās, un pa tām iznāca kāds kungs, bet garām tam iespraucās kabinetā tas sekretārs, kas bija apprasījies par mūsu darīšanām. Pēc pāris sekundēm viņš bija atpakaļ un aicināja mūs iekšā, paziņodams, ka prezidenta kungs mūs gaidot.

Kas tā par akurātību! Kas tā par organizētību un vienkāršību! Nudien, tā nebija vairs vecā, tūlīgā Krievija ar pazīstamo filosofiju: jo lēnāk brauksi, jo tālāk tiks.

Bibliotēka vai kabinets nebija sevišķi liela telpa. Tai bija divi logi. Divas sienas no grīdas līdz griestiem bija noklātas ar zeltītu grāmatu pilniem plauktiem. Augšējo grāmatu aizsniegšanai plauktu priekšā bija izbūvētas septiņu pēdu augstumā neizskatīgas ejas ar spirālveidīgām kāpnītēm vienā kaktā. Gar trešo sienu bija novietota vesela rinda krēslu. Logu pusē stāvēja maģonkoka rakstāmgalds, nokrauts no vienas vietas ar dažādiem papīriem.

Mums ienākot šīnī telpā, ministru prezidents A. Kerenskis steidzās pretī, sasveicinājās vispirms ar Zālīti, tad ar mums pārējiem, kamēr J. Zālītis nosauca mūsu vārdus. Pie prezidenta galdā — vienīgā visā telpā — bija tikai divi vienkārši krēsli apmeklētājiem. J. Zālītis pasteidzās paņemt sev vienu no sienmalē stāvošiem krēsliem, un prezidents paņēma vēl vienu. Tagad ap nelielo maģonkoka rakstāmgaldū bez prezidenta krēsla bija vēl četri dažādi krēsli, uz kuriem mēs tikām lūgti apsēsties.

Tas vēl lāgā nebija noticis, kad prezidents griezās pie Kārkliņa ar jautājumu, kā klājas latviešu strēlniekiem, vai tie vēl vienmēr brāļojas ar vāciešiem, kad citur to sen vairs nedara?

Uz to O. Kārkliņš noteikti atbildēja: „Jā, latviešu strēlnieki turas pie revolūcijas likumības un turpina brāļošanās.”

„Ko par to saka Rīgā dzīvojošie vācu baroni?” vaicāja A. Kerenskis tālāk.

„Tādu Rīgā vairs nav, tie visi tagad novietoti Sibīrijā,” atbildēja Kārkliņš.

Sākās garāka izrunāšanās līdzīgā garā. Kerenskis pārmeta latviešu bolševikiem, ka viņam viesošānās laikā Rīgā nav bijis atļauts tikties ar strēlniekiem, uz ko atkal nāca strupa atbilde no Kārkliņa, ka strēlnieki nevēlējušies A. Kerenska runā klausīties.

Šinī vietā sarunā iejaucās J. Zālītis, paskaidrodams, ka šādas lietas delegāciju neinteresē, ka mēs vēlamies izmantot audienci to jautājumu pārrunai, kas mūs interesē. A. Kerenskis atvainojās, ka pacēlis vecus jautājumus, kādi viņam esot ar latviešu bolševikiem, un prasīja, kādas lietas mūs atvedušas pie viņa?

Pēc delegācijas norunas man bija pirmajam jāceļ priekšā lūgums par latviešu strēlnieku izvietošanu pie Vidzemes zemniekiem. Iepriekšējo sarunu iespaidā mana jautājuma labvēlīgai izkārtošanai sliktāka situācija vairs nevarēja būt. Es savā motivējumā aizrādīju uz zemnieku postu, kas ceļas no pastāvīgām laupīšanām, minēju, ka strēlnieki ļoti lielā vairākumā ir laucinieki, kuŗu aizsardzībā zemnieki justos ļoti labi. Teicu, ka arī pašiem strēlniekiem tā būs patikama pārmaiņa. Neatstāju neminētu arī to, ka strēlnieku dzīve uz laukiem varētu atstāt zināmu iespaidu uz brāļošanās izbeigšanos frontē.

A. Kerenskis, skatīdamies memorandā, kas viņam par visu šo lietu bija priekšā, manā runā ar lielu uzmanību neklausījās. Viņa atbilde, acīm redzot, bija jau gatava. Kad es beidzu, prezidents pagriezās pret mani un teica: „Valdība atzīst Vidzemes zemnieku rūpes un bažas par dibinātām.” Informācija par zemnieku postu Vidzemē viņam esot arī no citiem avotiem. Tikai latviešu strēlnieki neesot tie, kas latviešu zemniekiem varētu līdzēt šinī lietā. Latviešu zemnieku stāvokli strēlnieki, dzīvodami savvaļā, padarīšot vēl sliktāku. Pastāvīgā un ieilgušā brāļošanās ar vāciešiem agrāko latviešu stāju un disciplīnu pilnīgi sagrāvusi, un no viņiem zemniekiem nebūšot nekāda labuma. Bet Krievijā esot vēl daudz disciplinēta kaŗaspēka, un Vidzemes zemnieku aizsardzībai tādu viņš arī došot. Atkal pagriezies pret mani, prezidents svīnīgi noteica: „Sakiet tiem, kas jūs šurp sūtījuši, ka tuvākās

dienās valdība novietos piefrontes joslā starp Vidzemes zemniekiem vienu žandarmērijas pulku, kas dezertieņus un laupītājus likvidēs īsā laikā un sagādās zemniekiem iespēju strādāt mierā un pašāvībā, protams, tādā mērā, kā tas kaŗa laikā frontes joslā iespējams."

Kārklīņš nekavējoši paziņoja, ka latviešu strēlniekos valdot tāda pat kārtība un disciplīna kā agrāk.

Es pateicos prezidentam par solījumu atjaunot atkal Vidzemes zemnieku dzīvē drošību, bet uzsvēru, ka zemnieki paši par savas drošības sargiem lūdz dot latviešu strēlniekus. Bet kas attiecas uz žandarmiem, tad tie no 1906. gada soda ekspedīciju laikiem latviešu zemniekiem palikuši vissliktākā atmiņā.

Ministru prezidents jautāja tālāk, vai mums vēl kāda lieta pārrunājama.

Z. Meierovics ļoti taktiskā runā cēla priekšā jautājumu par Latgales apvienošanu ar Vidzemi, galveno uzsvāru likdams uz to, ka tas ir tīri tehnisks jautājums liekas birokrātijas izbeigšanai un administrātivās pārvaldes vienkāršošanai, kas ar carisma izbeigšanos jānokārto tāpat, kā tas noticis ar igauņu apdzīvotās Ziemeļvidzemes pievienošanu Igaunijai.

A. Kerenskis atbildēja, ka jautājums par Latgali nav līdzīgs Ziemeļvidzemei. Starpība tā, ka Vidzemes latviešu daļa nepretojās Ziemeļvidzemes pievienošanai pie Igaunijas, bet vai Vitebskas guberņas atlikušā daļa piekritis Latgales pievienošanai pie Vidzemes, tas jautājums nav skaidrs. Šeit var būt dažādas domas. Tās jānoskaidro miera laika apstākļos, to nevar izdarīt kaŗa laikā, sevišķi vēl tādēļ, ka pārrunājamais apgabals pašreiz ir frontes joslā. Pagaidu valdība šī jautājuma izšķiršanai tagadējos apstākļos nevar piekrist.

Z. Meierovics gan vēl aizrādīja, ka latgalieši jau pašplūsmes ceļā nodibinājuši savu zemes padomi, kuŗā paredzētas vietas visām tautībām samērā ar viņu tautības iedzīvotāju skaitu. Latgales zemes padome faktiski jau noorganizējusi visu apgabala pārvaldi un ievēdusi visur pilnīgu kārtību. Nekādā ziņā frontes tuvuma dēļ nebūtu ieteicams un nebūtu lietderīgi to jaukt.

Uz to Kerenskis vēlreiz atbildēja, ka Latgales jautājuma kārtošānu valdība pārdzīvojamā laikā nevar uzņemties.

Tad Meierovics pārgāja uz Latvijas autonomijas jautājumu un īsos vārdos izcēla tās plašās brīvības un tiesības, kādas cara laikā bijušas Baltijas muižniecībai. Tagadējos apstākļos tās pienāktos vietējām tautām. Bet latvieši to nemaz negrib, tikai prasa sev normālu politisku autonomiju. Uz to viņiem ir pilnīgas tiesības kā 1905. gada revolūcijas dēļ, tā varonīgo latviešu strēlnieku cīņu dēļ tagadējā kaŗā. Autonomija latviešiem būtu jādod nekavējoties, lai pierādītu, ka Latvija un latvieši netiek nobīdīti zemākā stāvoklī nekā viņi

bija cara laikā caur vācu muižniecību. Tas jādara tūlīt, lai Latviju piesaistītu kā autonomu vienību nesaraujamām saitēm lielajai Krievijas revolūcijai un imperijai.

Šinī brīdī kabinetā ienāca ministru prezidenta adjutants un paziņoja, ka audiencē paredzētās 20 minūtes notecējušas un nākošie apmeklētāji gaida.

Ministru prezidents atbildēja, ka latvieši noteikti dabūs pašvaldības tiesības, līdzīgas Krievijā pastāvošām zemstēm, bet politisku autonomiju latviešiem nevar piešķirt tā iemesla dēļ, ka tad tādas pašas tiesības būtu jādod visām Krievijā dzīvojošām tautām, un tas neesot iespējams. Uz to Z. Meierovics paskaidroja, ka visas Krievijā dzīvojošās tautas to nemaz neprasa, bet tanis apgabalos, kas agrāk bijuši patstāvīgi, kā, piemēram, Kurzemes hercogiste, autonomija ir nepieciešama, lai šie apgabali varētu pilnīgi saliedēties vienā kopīgā lielģimenē, kā tas ir Šveicē, Amerikas Savienotajās Valstīs un Lielbritaniā.

Es vēlaspēju atgādināt ministru prezidentam, ka Ukrainai tāda autonomija jau piešķirta un arī visas igauņu zemes apvienotas.

Visi jau bija piecēlušies kājās, jo adjutants gaidīja. Kerenskis atbildēja, ka ne Šveices kantoniem, ne ASV „štātiem” nekādas autonomijas neesot. Uz to J. Zālītis atbildēja, ka runa nav par Šveices kantoniem, bet par tur dzīvojošo nāciju tiesībām. Kas attiecas uz ASV pavalstīm, tad tām ir daudz lielākas tiesības, nekā latvieši prasa sev. A. Kerenskis, saliecies pie golda, sāka zīmēt uz papīra visādus kvadrātus, četrstūrus un rombus, kas atgādinot ASV pavalstis, un teica, ka tādas teritoriālus apgabalus varbūt nākotnē varētu ievest arī Krievijā, skatoties no atsevišķu apgabalu saimnieciskām vajadzībām, bet līdz turpmākam latviešiem jāsamierinās ar tādām pašām zemstēm, kādas ir krievu tautai.

Pēdējos vārdus runājot, mēs jau virzījāmies uz durvju pusi. A. Kerenskis sniedza visiem roku uz atvaļīšanos. Mēs pateicāmies par audienci un izteicām savu nožēlošanu par to, ka nevienā jautājumā mums nav izdevies gūt ministru prezidenta piekrišanu.

Iznākuši ārā, mēs dažus soļus gājām kopā. Kārklīņš pirmais taisīja slēdzienu par audiences iznākumu: „Nu jūs paši savām acīm redzējāt, cik nespējīgs ir Kerenskis. Un tāds iedomājies vadīt Krievijas valsti!” J. Zālītis jautāja: „Ko mēs ziņosim par audienci preseī?” Kārklīņam atkal bija gatava atbilde: „Ziņosim, ka audiencē bija veltīga laika nosīšana, kā es to jau Rīgā teicu.” Es minēju, ka preseī vajadzētu īsi atzīmēt, ka autonomijas prasība noraidīta un citu neko neminēt. Uz to Kārklīņš smaidīdams man atbildēja: „Aha, jums bail, ka Kerenskis jūsu zemniekiem nesasūta uz kakla savus žandarmus. Nebaidieties! Tādu armijas vienību, ko

Kerenskis pēc sava prāta varētu kaut kur aizsūtīt, Krievijā nemaz vairs nav!”

Kārklīņš atvadījās un aizgāja uz Ņevas pusi.

Uz Ņevska prospekta atvadījās arī Zālītis, atstādams preses informēšanu Z. Meierovica un manā ziņā.

Z. Meirovics uzņēmās to nokārtot. Tad arī laikrakstos par apmeklējumu pie A. Kerenska parādījās visai īsas ziņas. Krievijas žandarmu sūtīšanu uz Vidzemi latviešu zemnieku sargāšanai arī mēs neņēmām nopietni. Bet publicēt Latgales un Vidzemes apvienošanas noraidījumu nebija mūsu interesēs.

Vēlāk J. Zālītis Vidzemes postīšanu un izlaupīšanu kopā ar audienci pie A. Kerenska aprakstīja atsevišķā brošūrā krievu valodā ar nosaukumu „Opustošeņije Ļiflāņģiji ruskimi voiskami”.

Jāatzīmē, ka J. Ligoņa grāmatā „Latvijas valsts dibināšana” (40—41. lp.) un pēc tās J. Seska atmiņās par Latvijas valsts izcelšanos (66.—67. lp.) šīs delegācijas sastāvs bez pamata paplašināts ar J. Goldmaņa un V. Zāmuēļa piedalīšanos tanī, kas neatbilst faktiem; pati audiencia atreferēta sagrozītā veidā, bet slēdziens ir pareizs — visas delegācijas prasības A. Kerenskis noraidīja.

IV

LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀ PADOME

IEMESLI PAGaidu NACIONĀLĀS PADOMES DIBINĀŠANAI

VĒROJOT Krievijas dzīvi pēc 1917. gada febr. un marta revolūcijas, ar katru dienu skaidrāk kļuva redzams, ka Krievijas Pagaidu valdības vara sabrūk un lielnieku t.i. komunistu iespaids visā dzīvē strauji nostiprinās. Nebeidzamas tautas sapulces un demonstrācijas ar pilnīgi destruktīviem saukļiem iekaroja ielas, pilsētu apstādījumus, laukumus, dzelzceļus, iestādes. Visapkārt rēgojās plakāti ar izaicinošām bildēm un kliegdošiem uzrakstiem: Visu varu uz vietām! Mieru bez anekšijām un kontribūcijām! Miers nabagu būdīnām, kašs pilim! Visu varu nabadzīgo komitejām! Nost ar reakcionārajiem cara kalpiem! Nāvi asins sūcējiem! Iznīciniet buržujus! Lai dzīvo proletāriāta diktātūra! Mēs prasām masu terroru pret reakciju!

Tādus un tamlīdzīgus saukļus rakstīja plakātos, bet runās gāja līdz prasībām par pretinieku nošaušanu, pakāršanu vai citādu iznīcināšanu uz vietas.

Kareivju klaiņošana baros pa dzelzceļiem, parkiem, pilsētu ielām dienām cauri bija pārvērtusies par normālu parādību. Ne tikai pirmajos mēnešos pēc revolūcijas, bet arī vasarā kaŗot neviens vairs negribēja, strādāt arī ne. Guŗot zālītē vai piedaloties gājienos, kā kareivji, tā strādnieki domāja cīnāties pret reakciju. Neskaitāmi aŗitātori to atbalstīja un nemitīgi sludināja revolūcijas padziļināšanu līdz komūnismam un „brāŗošanos” frontē līdz kaŗa izbeigšanai.

Pagaidu valdība ar min. prezidentu kņazu Ļvovu un pēc tam ar A. Kerenski priekšgalā visam tam stādīja pretī savus saukļus: Zemi un brīvību tautai! Sargājiet revolūcijas ieguvumus! Karu līdz pilnīgai uzvarai! Cīnieties par atbrīvoto dzimteni! Neklausiet provokātoriem!

Tā propaganda sacentās ar propagandā. Bet tas arī bija viss. Valdības autoritāti un likuma varu nemanīja nekur. To apzīnīgi nekur nepielietoja, jo — bija izkarota brīvība visiem un to kā revolūcijas ieguvumu vajadzēja sargāt. No tā laika iegājis dzīvē sabiedriskas dezorganizācijas apzīmēšanai raksturīgs izteiciens „kerensčina”, atvasināts no tā laika pēdējās krievu pagaidu valdības ministru prezidenta Kerenska vārda.

Ar saukli: Visu varu uz vietām! komunisti padziļināja dezorganizāciju tiktāl, ka kārtības vairs nebija nekādas. To, ko Petrograda pavēlēja, katra guberņa kā „vara uz vietām” pārlēma pēc sava prāta, bet guberņas iestāžu rīkojumus pārlēma aprīņi, pēdējo rīkojumus varēja pildīt vai nepildīt pagastī, bet pagastus kontrolēja nabadzīgo komitejas!

Armijā blakus komandieņiem darbojās kaņavīru pašu vēlētas armijas, divīziju, pulku, rotu, garnizonu un speciālu vienību komitejas, bez kuŗu piekrišanas nevienam pavēli nedrīkstēja pildīt. Komiteju starpā nebija subordinācijas un saskaņotības. Rotas komiteja, piemēram, varēja nolemt, ka „jābrāļojas” ar ienaidnieku, pulka komiteja tam pat laikā varēja nolemt, ka jākaŗo, bet divīzijas komiteja, ka jāatkāpjas, armijas komiteja, ka jāuzbrūk ienaidniekam, un garnizona komiteja, ka visa lieta ir neskaidra un izlemšana jāatliek uz vēlāku laiku. Visi šie lēmumi bija vienlīdz efektīvi, jo neviena no augšā minētām komitejām nebija spiesta otru komiteju paklausīt. Visas tās bija „varas uz vietām”. Visi bija brīvi no ģenerāļa līdz bundziniekam, no ministra līdz sādžas pastniekam. Tie katrs varēja rīkoties, kā tiem tik. Klausīt vai neklaut priekšniecībai, tas bija atstāts katra pilsoņa paša izlemšanai.

Šāda dezorganizācija smagi skāra Vidzemi un Latgali, kuŗas bija frontes tuvākā aizmugurē.

Līdz ar revolūciju Krievijā ieplūda tās idejas, kas veidojās brīvajā pasaulē. Vispopulārāka no tām kļuva tautu pašnoteikšanās prasība, kad ASV prezidents V. Vilsons to pasludināja kā miera līguma prasību pēc kuŗa nobeigšanas. Pašnoteikšanās ideja aizrāva arī tās tautas, kas bija Krievijas pakļautībā. Latviešos tautu pašnoteikšanās prasība pilsonībā

nelegāli izplatījās jau soda ekspedīciju trakošanas laikā pēc 1905. g. revolūcijas; jaunu dzīvību tā rada kara sākumā, bet pēc prezidenta V. Vilsona deklarācijas tapa par pamatu visai latviešu nacionālai politikai.

Lai visā tautā pašnoteikšanās ideju iedzīvinātu, nepietika ar zemes padomēm un politiskām partijām. Bija vajadzīga kāda pagaidu iestāde, kas runātu visas tautas un visas latviešu apdzīvotās zemes vārdā līdz vēlēšanu izdarīšanai. Tādēļ vajadzēja radīt pagaidu centru, kurā ieietu priekšstāvji no visām tām latviešu organizācijām, kādas nacionālā ziņā konstruktīvi darbojās toreizējā latviešu dzīvē.

Arī konkrēti apstākļi prasīja pēc vadošiem lēmumiem tanī chaosā, kāds toreiz valdīja. Zemes padomes vienos un tanīs pašos jautājumos katrā rīkojās savādāk. Pilsētas rīkojās par sevi. Nacionālās politikas jautājumos saskaņas nebija. Politiskā konference, kas sanāca 30. jūlijā Rīgā vadošā latviešu orgāna nodibināšanai, pozitīvu rezultātu nedeļa.

Lielniecīsimam izplatoties arvienu tālāk, sāka atskanēt tautas sapulcēs un parādīties presē komunistu diktatūras vārds. Tas nozīmēja Krievijas imperiālistiskās valdības atjaunošanos komunistu gaumā. Latviešu strēlnieki, atmetuši savai tautai ar roku, soļoja revolūcijas pirmajās rindās krievu komunistu vadībā. Bet latviešu tautas liels vairākums, kas ar savu kultūrālo, saimniecisko un nacionālās apziņas attīstību sen jau bija nobriedis patstāvīgai valsts dzīvei, ar tādu krievu uzkundzēšanos nevarēja un negribēja samierināties.

Valdot tādai politiskai gaisotnei, Rīga 1917. gada 3. septembrī krita Vācijas rokās. Cīņas ap Rīgu rādīja, ka krievu armija un tās vadība nav spējīga turpināt sekmīgu kara darbību pret Vāciju un ka latviešu strēlnieku pulki vieni paši ir par maziem, lai apturētu modernas lielvalsts armijas uzbrukumu.

Rīgas pāriešana vācu rokās latviešiem bija ļoti smags sitiens. Cita starpā tas saskaldīja latviešu inteliģenci divās daļās: tie, kam vajadzēja evakuēties uz Vidzemes ziemeļiem un tālāk uz Krieviju, nevarēja vairs sazināties ar rīdziniekiem. Tas ļoti apgrūtināja latviešu politisko darbību un radīja gaļu rindu nesaskaņu pašu latviešu starpā. Šķirēja frontes līnija bija viens no iemesliem, kas noveda pie divu pretēji orientētu priekšparlamentu — Latviešu pagaidu nacionālās padomes un Tautas padomes — rašanās, nerunājot par sarkanajiem strēlniekiem Maskavas kalpībā.

Es tanī laikā strādāju Viskrievijas pilsētu savienībā, un man vajadzēja pārcelties uz Maskavu. Pilsētu savienības Vidzemes lauksaimniecības komitejai, ko es toreiz vadīju, 1917. g. rudenī piederēja 34 Vidzemes muižu raža ar visu dzīvo un nedzīvo inventāru vairāk nekā viena milj. rubļu

vērtībā. Dzīvajā inventārā ietilpa 300 līdz 400 galvu augstvērtīgu sugas lopu, ko vajadzēja pārvest uz Zvenigorodas apriņķi pie Maskavas. Pilsētu savienības Pārtikas nodaļas vadībā pie 12. armijas Rīgā strādāja arī Z. Meierovics, kuram tāpat kā man vajadzēja pārcelties uz Maskavu.

Kopā ar Z. Meierovicu 3. septembrī ap pusdienas laiku caur Milgrāvi divjūgā atstājām Rīgu. Inčukalnā redzējām to neizsakāmo pānīku un neaprakstāmo chaosu, kādā 12. Krievijas armija bēga. Pa ceļam iegriezāties Siguldā un Raunā, kas bija Vidzemes lauksaimniecības komitejas pārvaldībā, un iegriezāties arī Priekuļos. Tur paņēmām līdz Lauksaimniecības centrālbiedrības priekšnieku V. Skubiņu un kopā aizbraucām uz Mičkēniem, H. Enzeliņa mājām netālu no Valmieras, kur dzīvoja un veseļojās K. Ulmanis.

K. Ulmanis jau bija krietni atveseļojies. Rudens saulītē viņš kreklā pastaigājās dārzā un pēc kādas nedēļas gatavojās uzsākt darbus. Izjustos vārdos K. Ulmanis pateicās mums par veikto LZS organizēšanas darbu un uzdeva man kā priekšsēža vietniekam pārstāvēt mūsu partiju Krievijā, ja fronte kustētos vēl tālāk uz austrumiem. V. Skubiņš palika pie K. Ulmaņa līdz nākošai dienai. Atvadoties novēlējām viņiem abiem labas sekmes cīņā par Latvijas neatkarību zem vācu okupācijas. Apsolījām darīt to pašu frontes otrā pusē. Uz to K. Ulmanis rezignēti piezīmēja: „Ja grib cīnīties par Latviju, vai tad brauc no tās projām?” Z. Meierovics neteica nekā, bet es uz izteikto piezīmi atbildēju: „Neesat pārsteigts, Ulmaņa kungs, ja mēs otrā pusē fronteī panāksim vairāk nekā jūs šeit.” Tā mēs šķīrāmies.

Valmierā norīkojām mūsu kučieri ar visu pajūgu atpakaļ uz Raunu. Visi Lauksaimniecības komitejas un Pārtikas komitejas ierēdņi, kas vēlējās palikt Latvijā, saņēma viena mēneša algas izmaksu uz priekšu un tika atbrīvoti no darba. Kas vēlējās braukt līdz uz Maskavu, tos visus paturēja dienestā. Vācijas uzbrukums apstājās pie Inčukalna, un visa evakuācija noritēja kārtīgi. Kopā ar Z. Meierovicu 9. septembrī (j.s.) caur Petrogradu nonācām Maskavā.

Mums kantoņa telpas bija sameklētas trešajā Meščanskajas ielā. Iepazināmies ar apkārtni. Garastāvoklis nebija labs, bet mēs bijām tālu no tā, lai būtu sabrukuši. Pārrunājām redzēto krievu armijas bēgšanu no Rīgas frontes un izšķīrāmies, ka Latvijas nākotnes veidošanai jāmeklē jauni ceļi, kas sniedzās pāri Krievijas robežām.

Apstājāmies pie Latvijas neatkarības domas, kas jau daudzreiz bija cilāta. Meklējām un taujājām atkal pēc ceļa, kā cīņu par neatkarīgu Latviju sākt. Ko darīt, lai šīs lielās domas īstenošanai rastu kādu atbalsta punktu un ticamības nostiprinājumu par panākumiem. Būtībā jautājums grozījās nevis ap Latvijas neatkarības deklarāciju, bet ap neatkarīgas

Latvijas sasniegšanu. Nesagatavota neatkarības deklarācija bez neatkarības sasniegšanas gāja pret latviešu tautas interesēm. To mēs smagi piedzīvojām 1905. gadā pat tad, kad mēs tikai runājām par autonomiju un faktiski to bijām noraidījuši. No tādas caurkrišanas un pretinieku politikas stiprināšanas vajadzēja izvairīties par katru maksu. Tādēļ Latvijas neatkarības deklarācijai bija nepieciešama visnopietnākā sagatavošana.

Bet kāda šī sagatavošana bija pie mums? Mums bija tādi patrioti, kas Latvijas neatkarības domu pilnīgi banālizēja, runājot par to, kā gadījās, vietā un nevietā, pie tam ar pārliecību, ka tikai viņi ir īstie brīvības saucēji un lielākie neatkarības aizstāvji. Mums līdz ar 1917. gada revolūciju radās saujiņa cīnītāju, kuŗi domāja, ka viņi ir pirmie, kas atraduši neatkarīgas Latvijas ideju, un dzīvoja vienās bailēs, ka tikai kāds cits nepasludina brīvu Latviju bez brīvas Krievijas. Netrūka arī pārgudru neatkarīgas Latvijas noliedzēju, lai stiprinātu savu pozīciju par „plašu autonomiju demokrātiskā Krievijā”. Pāri pār visiem citiem stāvēja lielā Latvijas soc. dem. partija, kas 1906. gadā bija iestājusies Ļeņina vadītajā Krievijas soc. dem. partijā un 1917. g. novembrī paziņoja: „Mums nekāda autonomija nav vajadzīga.”

LZS 12. (j.s.) maija kongresā ievēlētā 25 vīru programmas komisija pieņēma 1917. gada pirmajā pusē vienbalsīgi Latvijas neatkarības prasību, atstājot valdei noteikt programmas publicēšanas laiku. Tas nozīmēja piesardzību pret sabrūkošās krievu armijas dezertieriem. Ar Latvijas neatkarības deklarēšanu varēja sagaidīt, ka krievu dezertieru laupīšanas, zādzības, dedzināšanas un visāda postīšana Vidzemē, kā pie Krievijas nepiederošā zemē, lielā mērā pastiprināsies. No tā zemniekus, cik iespējams, vajadzēja pasargāt. Bet zemnieki neticēja, ka to spēs izdarīt Vidzemes zemes padome. Cerības, ko lika uz 30. jūlija (v.s.) 1917. g. politisko konferenci, nepiepildījās. Daudzi latvieši šo konferenci uzskatīja par pilnīgu politisku neveiksmi, jo latviešu centrālo vadošo iestādi, kas visvairāk bija vajadzīga, konference nenodibināja.

Kurzemes pagaidu zemes padomes priekšsēdis zvēr. adv. K. Pauļuks, kuŗa reprezentētā iestāde 30. jūlija (v.s.) konferencē nebija nemaz uzaicināta, ieteica sasaukt vispusīgāka rakstura konferenci, kur būtu reprezentētas bez kreisajām organizācijām arī iespaidīgas pilsoniskās aprindas: lielās bēgļu komitejas, saimnieciskās un kultūras biedrības, lauksaimniecības biedrības, zemju padomes un nacionālie kuŗavīri. Tāds latviešu centrs, kuŗā apvienots visu mūsu radošo spēku vairākums, radāms cik drīz vien iespējams.

Nepatikumā situācijā bija Z. Meierovics, kuŗš zināja LZS valdes viedokli par Latvijas neatkarības prasību, bet Vidzemes zemes padomē bija ievēlēts par referentu Latvijas

autonomijas jautājumā 30. jūlija (v.s.) konferencē. Z. Meierovics jau augusta vidū atzina šīs konferences lēmumus par novēlotiem, izņemot prasību par latviešu zemes nedalāmību, ar kuŗu arī komūnisti un sociāldemokrāti bija iesaistīti latviešu tautas kopībā. Šīnī laikā arī Z. Meierovics domāja, ka Latviešu nacionālā padome dibināma bez kavēšanās, bet neatkarības publicēšana un visi jautājumi sakarā ar to nedrīkst tikt atklātībā apspriesti līdz tam laikam, kamēr latviešu delegāti uz ārvalstīm nav izbraukuši no Krievijas, jo nevar būt nekādu šaubu, ka pēc tam viens latvietis līdz kara beigām no Krievijas ārā netiks.

J. Čakste bija līdzīgās domās, bet A. Berģs, J. Goldmans un J. Zālītis izturējās nenoteikti un savas domas Latvijas augstākās centrālās iestādes dibināšanas jautājumā neizteica.

Tāds bija man zināmais stāvoklis 10. septembrī (j.s.), kad kopā ar Z. Meierovicu šo jautājumu pārrunājām jaunajā situācijā pēc Rīgas krišanas Vācijas rokās. Pirms tālāku soļu spēšanas jauno ceļu meklēšanā izšķirāmie izrunāties ar Anglijas konsulu Maskavā. Tas notika 12. septembrī (j.s.).

Mūs pieņēma kāds kungs, kuŗš ļabi runāja krieviski. Dežūrējošais ierēdnis viņu nosauca par vicekonsulu un minēja arī vārdu, ko es esmu aizmirsis. Izstāstījām, kā bija notikusi Rīgas krišana vācu rokās, kur vienīgie kaŗavīri, kas turējās vāciešiem pretī, bija latviešu strēlnieki. Izteicām domas, ka strēlniekus, vienīgo disciplinēto kaujas vienību ziemeļu frontē, vajadzētu saglabāt, radot viņiem jaunu mērķi, par ko cīnīties. Tāds mērķis, pēc mūsu domām, varētu būt neatkarīga Latvija, kas strēlnieku brāļošanas frontē drīz vien izbeigtu. Pakāpeniski strēlnieki izveidotos par kodolu, ap kuŗu varētu atjaunoties visa Krievijas armija.

Lielbritānijas pārstāvis pilnīgi saprata mūsu situāciju un bija ar mieru atbalstīt Latvijas patstāvības centienus, bet noteikti uzsvēra, ka vispirms jāuzvar Vācija. Tādēļ nedrīkst Krieviju vājināt ar tās teritorijas aizkaršanu un stiprināt ienaidnieku ar brāļošanas frontē vai citādi, kas pieļauj Vācijai koncentrēt visus tās bruņotos spēkus rietumu frontē. Latviešu strēlniekiem vajagot cīnīties pret kopīgo ienaidnieku tāpat kā agrāk. Rīgas aizstāvēšanā pirms divi nedēļām latviešu strēlnieki reprezentējušies lieliski (veļikoļepno) un izgābuši Krievijas 12. armiju no apkaunojoša gūsta. Ja uzvara pār Vāciju būšot izcīnīta un latvieši tur būšot palīdzējuši līdz galam, tad nevarot būt nekādu šaubu, ka pie miera līguma slēgšanas arī latviešu prasības tiksot uzņemtas ar labvēlību un pretimnākšanu. Tikai latviešiem esot jābūt tālredzīgiem un piesardzīgiem. Tādus izteicienus, kā latviešu valdība un latviešu neatkarība, nedrīkstot lietot, ja gribot cerēt uz sabiedroto atbalstu.

Mājās atgriezušies, apspriedām audiences iznākumu. Uz mūsu vizītes tīri informatīvo nolūku, sniegt ziņas par Rīgas krišanu, Anglijas konsulārais pārstāvis bija devis mums skaidru programmu: Vācija kopīgiem spēkiem jāuzvar, tādēļ Krieviju nedrīkst vājināt. Latvijas patstāvības centienus ievēros, bet strēlniekiem jāatjauno agrākā stāja, strēlniekiem jāpalīdz uzvarēt. Tā bija programma, pret kuŗu nevarēja nekā iebilst: bez sabiedroto uzvaras nekā nebija panākams.

Šeit jau varēja saskatīt maziņu pieturas punktiņu cīņas uzsākšanai par neatkarīgu Latviju. To vajadzēja izmantot.

Bet kā mūsu mērķus iesaistīt pasaules lielvaru lielajā karā? Kā neatkarīgas Latvijas prasību deklarēt angļiem pieņemamā formulējumā, neaizkarot krievus? Tas bija pirmais nopietnais pārbaudījums Z. Meierovicam diplomātijā un man politikā. Jāpieiet šim jautājumam bija ļoti, ļoti uzmanīgi, lai sabiedrotos ne tikai neatbaidītu no mūsu prasību atbalstīšanas, bet iesaistītu arī viņus mūsu līdzcīnītājos tāpat kā Anglijas vicekonsuls to prasīja no mūsu strēlniekiem.

No savas valdības dibināšanas līdz turpmākam mēs varējām atteikties viegli, jo konkrētos apstākļos mūsu valdība tik un tā praktiski nevarētu darboties. Turpretim latviešu vadošais centrs mums visādā ziņā bija vajadzīgs, un tā darbības galvenais mērķis varēja būt tikai viens: noteikti formulēta latviešu tautas pilnīga brīvība, lai vēlāk ap to nav nekādu neskaidrību. Lai neatkarīga Latvija nepaliktu vārds bez satura, ko izklie dz jūsmīgs dzejnieks vai dedzīgs žurnālists, mums angļu brīdinājums visstingrākā kārtā jāievēro.

Pēc dažām dienām tikāmies ar J. Goldmani un informējām viņu par mūsu sarunām Anglijas konsulatā. J. Goldmanis par to nebija pārsteigts. Viņam bijusi līdzīga saruna ar Francijas militāro atašeju Petrogradā, ģenerāli Laverņu. Francijas pārstāvis apsolijs palīdzēt latviešiem visos pasākumos, kur vien varēsot. Līdzīgās domās kā mēs esot arī Vidzemes zemes padomes pilsoniskie deputāti, teica, J. Goldmanis.

Vienojāmies, ka cīņa par Latvijas pilnīgu brīvību jāuzsāk nekavējoties. Jādibina Nacionālā padome kā visu latviešu augstākā iestāde, kas vadītu brīvības cīņu. J. Goldmanim un J. Zālītim kopīgi jāizrunājas ar visu lielāko latviešu organizāciju vadītājiem, ieskaitot kreiso partiju pārstāvjus, un jāsaicina Petrogradā NP dibināšanai paredzēto organizāciju apspriede, kuŗai jāizlemj, kādas organizācijas un personas NP dibināšanas sapulcē aicināmas.

LATVIEŠU NACIONĀLĀS PADOMES ORGANIZĒŠANA

Septembra vidū J. Goldmanis un J. Zālītis sāka sarunas par Nacionālās padomes dibināšanu un Latvijas neatkarības

proklamēšanu ar daudziem pazīstamiem sabiedriskiem darbiniekiem. Visi ierosinājumam pievienojušies, izņemot kreisos politiķus. Komunisti nostājušies pret NP dibināšanu un Latvijas neatkarības pasludināšanu. No pazīstamākiem pilsoņiem par NP dibināšanu, bet pret Latvijas neatkarības proklamēšanu izteicies Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās biedrības priekšnieks J. Bisenieks, jo Ekonomiskai biedrībai esot nodaļas Pleskavā, Novgorodā, Saratovā u.c., kuŗu mantu krievi tad varētu konfiscēt. Otrās lielās lauksaimniecības organizācijas — Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības pārstāvis A. Brēmers, bijušais Krievijas Valsts domes loceklis, neatkarīgas Latvijas proklamēšanai ļoti silti piekritis. Rīgas latviešu biedrība uzskatu dažādības dēļ noteiktu stāvokli bez pilnsapulces neesot varējusi ieņemt, bet šīs biedrības redzamākie darbinieki A. Bergs un J. Zālītis noteikti iestājušies par NP un neatkarīgas Latvijas dibināšanu.

Zīmīga saruna bijusi J. Goldmanim ar F. Cielēnu. F. Cielēns dibinot kādu Pašnolemšanās līgu, kas taisoties ieturēt rietumniecisku orientāciju un aizstāvēt Latvijai plašu autonomiju Krievijā. Latvija kā neatkarīga valsts, pēc F. Cielēna domām, nevarot saimnieciskā ziņā pastāvēt. Tādēļ lai pilsoņi neatkarīgu Latviju nedibinot. Uz J. Goldmana jautājumu Cielēns paskaidrojās, ka maziņieki no komunistu vadītās soc. demokrātu partijas neizstāšoties, jo komunisti savā būtībā arī esot sociālisti. F. Cielēna projektētā „plašā autonomija” būtībā esot ļoti šaura. Tā vairāk līdzinoties ierobežotai kultūras autonomijai nekā politiskai autonomijai, jo neparedzot Latvijai ne savu valūtu, ne savas muitas tiesības. Tā esot daudz šaurāka nekā agrākā Somijas autonomija.

Pēc tādas aptaujas un dažādām šaurākām pārrunām NP organizēšanas sapulce sanāca Petrogradā 2. resp. 15. oktobrī pēc Valsts domnieku J. Goldmana un J. Zālīša aicinājuma. Presē dažreiz minētie ziņojumi, ka apspriedē sasaukusi Bēgļu apgādes centrālkomiteja, nav pareizi. Lai neapdraudētu bēgļiem piešķīamos valdības pabalstus, Centrālkomiteja atturējās pilnīgi no katras politikas.

Apspriedē piedalījās kādas 50 personas. To atklāja J. Goldmanis ar piemērotu uzrunu un, pavisam negaidot, minēja mani par šīs sapulces vadītāja kandidātu. Es savu kandidātūru stingri un noteikti atsaucu, jo klātesošo starpā bija personas ar sabiedrībā daudz pazīstamākiem vārdiem nekā es. J. Goldmanis sapulci uz dažām minūtēm pārtrauca un pienāca pie manis, atkārtodams priekšlikumu, ka man sapulces vadība jāuzņemas. J. Goldmanim sekoja A. Bergs un J. Čakste, kas atkārtoja to pašu.

Man tāda uzbāzība nepatika, un es sāku lietot stiprāku toni. Tad J. Čakste paceltā balsī teica: „Jums tā sapulce

jāvada! Jūs vedāt sarunas ar tiem, kas mūs atbalsta, Jūs apstākļus vislabāk pazīstat". Apkārtējie sēdes dalībnieki sāka ausities. Čakste turpināja: „Ja tas izdosies, ko mēs šodien lemsim, tad Jūs pēc desmit gadiem būsit ievērojamākais latvietis, ja tas neizdosies, Jūs labākā gadījumā savas Klīvu mājas nekad vairs neredzēsit, bet sliktākā gadījumā gulēsiet kapā! Jums tāds risks jāuzņemas, jo Jums nav ne tēva un mātes, ne sievas un bērnu, par ko jārūpējas. Mums, tiem pārējiem šeit, ir ģimenes, un mēs nedrīkstam arī tās aizmirst. Jums tā sapulce jāvada!”

To pašu atkārtoja Bergs un Goldmanis. Tik drāmatiskos apstākļos es biju ar mieru uzņemties sapulces vadību, bet ar noteikumu, ka sapulcē nedrīkst piedalīties neviens „šļiķermanis”, „novērotājs” vai „informācijas nolūkā” ieradies apmeklētājs. Tie visi bez runāšanas tiesībām un izšķirības novietojami publikā. Tam visi trīs kungi pievienojās. Goldmanis turpināja sapulces vadību, kamēr klātesošie mani ievēlēja par sapulces vadītāju un ievēlēja arī sapulces pārējās amata personas. To visu es šeit pieminu, lai raksturotu toreizējos apstākļus un rādītu, cik provinciāli mēs toreiz vēl bijām.

Uzņemoties sapulces vadību, es īsos vārdos aizrādīju, ka šī sapulce pieņems tik svarīgus lēmumus, ka katram pilntiesīgam sēdes dalībniekam skaidri un nepārprotami jāieņem stāvoklis visos jautājumos ar „par” vai „pret” balsošanu. Atturēšanās netiks atļauta un netiks ne reģistrēta, ne skaitīta. Kas šiem maniem norādījumiem nevar pievienoties, tas sēdē nevar piedalīties. Atskanēja spēcīgi aplausi un saucieni: „Pareizi!” Es to paziņoju par sapulces piekrišanu manis izteiktām domām. Drīz pēc tam divi kungi, kuŗi jau iepriekš gudri bija izteikušies, ka bez vajadzības galvu cilpā nebāzīs, atstāja sēdi.

Sapulce bez sevišķām grūtībām pieņēma dibināmās NP sastāva projektu, paredzot tanī 20 latviešu organizācijas un abus Latvijā vēlētos domniekus, kopā ar 46 balsim, no kuŗām sociāldemokrātiem un komunistu kontrolētām organizācijām piešķīra 20 balsis, resp. 43,5% no visām balsim. Lielo balsu skaitu kreisajām organizācijām paredzēja, lai ieinteresētu tās piedalīties NP.

Neglīti strīdi izcēlās ar zvēr. adv. palīgu M. Antonu, kuŗš no Krievijas zemkopības ministrijas bija iecelts par Vidzemes guberņas Zemes ierīcības komitejas priekšnieku. M. Antons, piedraudēdams ar viņa reprezentētās Radikāldemokrātu partijas aiziešanu no sapulces, pieprasīja šīs Krievijas administratīvās iestādes — Vidzemes guberņas Zemes ierīcības komitejas uzņemšanu Latviešu NP dibinātāju sastāvā. Pazīstot M. Antona dabu, sapulce mīļā miera dēļ pieņēma M. Antona prasību. (Jāpiezīmē, ka gadu vēlāk Tautas padomes dibināšanas laikā tas bija tas pats M. Antons, kas kritizēdams NP

teica: „Tur, t.i. NP, sabāzti iekšā visādi mēsli, pat Krievijas administratīvās iestādes.“ Tas ir tas pats M. Antons, kas 1905. gadā kopā ar F. Cielēnu ievadīja muižu dedzināšanu. (Skat. F. Cielēns, Laikmetu maiņa. 1. sēj. 208. lp.)

NP dibināšanas sapulci nolēma noturēt Latvijā un nolika to uz 29. oktobri (v.s.), bet frontes apstākļu un bolševiku apvērsuma dēļ pārlīka to uz Valku 17. novembrī (v.s.), resp. 30. novembrī pēc tagadējā kalendāra.

Pēc 15. oktobra (j.s.) sapulces notika privāta, stipri konfidenciāla apspriede par Latvijas proklamēšanas vadlīniju nosprašanu. Apspriedē piedalījās J. Goldmanis un J. Zālītis, kuŗi bija izrunājušies ar frančiem, Z. Meierovics un A. Klīve, kuŗi bija izrunājušies ar anglīem, Kurzemes komisārs J. Čakste un Bēgļu centrālkomitejas priekšsēdis A. Bergs. Pārrunājama bija Francijas un Anglijas, resp. Lielbritānijas pārstāvēbās iegūtā informācija, gūtie ieteikumi un solījumi.

Salīdzinot Petrogradā un Maskavā dzirdētās sabiedroto atbildes, kļuva redzams, ka tās ir stipri līdzīgas, tātad saskaņotas: 1) Jādara viss iespējamais sabiedroto uzvaras sasniegšanai; tādēļ nedrīkst dibināt separātu latviešu valdību, nedrīkst vājināt Krieviju ar tās teritorijas aizkaršanu, resp. pie Latvijas neatkarības proklamēšanas nedrīkst lietot vārdu „neatkarība“. Tas vērstos pret Krieviju, jo Krievija ir vienīgā valsts, no kuŗas Latvija ir atkarīga. Bet uzvaras izcīnīšanai Krievija ir vajadzīga. 2) Latvijas patstāvēbās centienus sabiedrotie atbalstīs, bet latviešu strēlniekiem brāļošānās frontē jāizbeidz.

Pie pirmā jautājuma runāja galvenā kārtā juristi: J. Čakste, J. Zālītis, A. Bergs. Kopsavilkumā viņu slēdziens bija šāds: krievu teritorija mums nav vajadzīga ne tagad, ne pie miera slēgšanas galda. Latvijas brīvvalsti mēs varam sasniegt tikai ar sabiedroto palīdzību, tādēļ viņu prasības ļoti stingri jāievēro. Lai netraucētu Lielbritānijas un Francijas līgumiskās attiecības ar Krieviju, mēs rīkosimies sabiedroto valstu atzīto tautu pašnoteikšanās tiesību garā. Mēs deklarēsim nevis „no Krievijas neatkarīgu Latviju“, bet pasludināsim, ka Latvija ir tāda autonoma un nedalāma valsts, kas visu savu iekšējo un ārējo politiku nosaka pati savā Satversmes sapulcē, nepakļaujoties nekādai citai varai. Mēs Latvijas pašas demokrātiski vēlētu Satversmes sapulci nostādīsim par vienīgo mūsu tautas tiesību augstāko avotu, kas izteic tautas gribu, un Krieviju nemaz nepieminēsim. Citiem vārdiem runājot, mēs formāli deklarēsim tādu autonomu un nedalāmu Latvijas valsti, kas pilnīgi atkarīga no savas Satversmes sapulces un ne no vienas citas varas. Tāds formulējums ir līdzīgs jēdzienam „neatkarība“, jo kas var pats brīvi noteikt savu izturēšanos bez citu iejaukšanās, tas ir neatkarīgs. Nelietojot vārdu „neatkarīgs“, mēs paliekam tautu pašnoteikšanās robežās un

formāli nevēršamies ne pret vienu citu valsti, arī ne pret Krieviju. Ar tādu formulējumu sabiedrotie, mūs atbalstot, būs pasargāti no pārmetumiem par Krievijas teritorijas aizkaršanu un arī no pārmetumiem par jaukšanos Krievijas iekšējās lietās.

Visi klātesošie šiem slēdzieniem pievienojās.

Otrā darba gaitas punktā, par latviešu strēlnieku nacionālās stājas sabrukumu, izteicās J. Goldmanis, vainodams krievus. J. Zālītis apšaubīja, ka tuvākā laikā strēlnieku politisko stāju būtu iespējams grozīt. Es tam nepievienojos un uzsvēru, ka viss atkarīgs no sabiedrotajiem, cik līdzekļu sabiedrotie šīnī akcijā grib ieguldīt. Par šo formulējumu es izpelnījos J. Čakstes komplimentu, Z. Meierovics garākā runā man pievienojās. J. Čakste izteicās, ka attiecībā uz strēlniekiem jautājums tā arī jānostāda: strēlnieku stājas grozīšanā viss atkarīgs no līdzekļiem, cik sabiedrotie šī jautājuma atrisināšanā grib ieguldīt. Rīcības plānu, pieskaņotu sabiedroto uzvaras mērķiem, mēs viņiem dosim un uzņemsimies arī šī plāna taktisku realizēšanu. Ka strēlnieku pārorientēšana prasīs lielus līdzekļus, tas pats par sevi saprotams, jo jāņem vērā, ka Vācija spiedīs Leņīnu ar visiem līdzekļiem, lai brāļošānās garu frontē uzturētu dzīvu.

Vēl bija noskaidrojams jautājums, kā mēs NP organizēsīm.

Ka komunistiskās organizācijas, neskatoties uz mūsu aicinājumu, NP nepiedalīsies, to varēja pieņemt diezgan droši. Bet par to nav jāskumst. Ko darīs savas partijas nedaudzie sociāldemokrāti, kas diktātūru neatzīst, to nevar pateikt. Darbojoties 10 gadus vienā partijā un komunistu vadībā, sociāldemokrāti ir tā iedzīvojušies komūnisma ideoloģijā, ka šķiršanās no tās nenākas viegli. Katrā ziņā mums jāgatavojas rīkoties nelegāli. Tādēļ par divu iestāžu, resp. valdības dibināšanu nevar nemaz būt runa.

Mums jādibina NP kā lemjoša iestāde, teica J. Čakste, un no viņas locekļiem jādibina nodaļas kā izpildu organi, kuŗi atbildīgi pilnsapulcei. Valdei jāparedz ļoti šauras tiesības ar uzdevumu sasaukt pilnsapulces. Konkrētāk šo jautājumu izstrādāt uzdeva J. Zālītīm.

J. Čakste uzsvēra lielo atbildību, ko ar NP dibināšanu un neatkarības izsludināšanu mēs uzņemamies uz sevis un uzveļam visai tautai. Neizdošanās gadījumā cietīsim mēs paši, un tur neko nevar darīt. Bet citi mūsu tautieši no nepatīkamām sekām, cik iespējams, jāsarģa. Es šeit tūlīt pacēlu Vidzemes zemnieku jautājumu. Krievu armijas dezertieŗu zādzības, dedzināšanas un laupīšanas bija sasniegušas neiedomājamus apmērus. Ar Latvijas neatkarības pasludināšanu varēja sagaidīt, ka viss tas vēl pastiprināsies. Plaši izdebatējot šo jautājumu, klātesošie vienojās, ka LZS jāiesniedz NP dibināšanas sapulcē kāds paziņojums, ka zemnieki ir pret Latvijas

neatkarību, lai spiegiem un sevišķi komunistiem dotu iespēju, kompromitējot zemnieku vadību, izplatīt šo ziņu Vidzemē.

Tuvojoties apspriedes noslēgumam, Z. Meierovics aicināja populārizēt domu, ka sabiedroto atbalsts un atzinība mūsu strēlniekiem ir pats galvenais, kas vienmēr jāpatur prātā.

J. Čakste izteicās, ka klātesošos sešus vīrus vajadzētu paturēt kā senioru grupu visu to jautājumu izlemšanai, kas atklātās NP sēdēs nav pārrunājami. Vajadzības gadījumā pieaicināmas arī citas personas.

Noslēdzot šo apspriedi, uz J. Goldmaņa priekšlikumu nolēma informāciju par sakaru uzņemšanu ar sabiedrotiem NP dibināšanas sapulcē neziņot. To pats Goldmanis neievēroja.

LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀS PADOMES NODIBINĀŠANA

No 15. oktobra, kad nolēma saaicināt NP dibināšanas sapulci, līdz tās sanākšanai 30. novembrī bija pagājušas 6 nedēļas. Šinī laikā Krievijā bija notikusi jauna revolūcija: A. Kerenska pagaidu valdība bija gāzta, un bija nodibinājusies komunistiska Strādnieku, kareivju un zemnieku diktatūras valdība ar Ļeņinu kā noteicošo jaunās varas pārstāvi. Kā nozīmīgi notikumi Latvijas politiskā dzīvē jāmin: Sociāldemokrātu partijas priekšsēža komunistu O. Kārklīņa 22. oktobra paziņojums, ka pretēji 1917. gada 30. jūlija (12. aug.) lēmumam, Sociāldemokrātu partija nekādu autonomiju nevēlas, ka Padomju valdība 15. novembrī publicējusi dekrētu par pilnīgu pašnoteikšanos visām Krievijas tautām līdz pat brīvībai izstāties no Krievijas valsts un dibināt pašām savas nacionālas valstis. Tani pat laikā tos latviešus, kas gribēja dibināt savu valsti, jaunie nacionālās brīvības pasludinātāji, padomju komunisti, sāka dēvēt par kontrrevolūcionāriem.

Tā bija pilnīgi jauna situācija, kad 30. novembrī Valkā sanāca NP dibināšanas sapulce. Vajadzība pēc vadošas latviešu centrālas iestādes bija tapusi daudz lielāka, nekā tas bija paredzēts 15. oktobrī.

NP dibināšanas sapulcē piedalījās sekojošas organizācijas:

- 1) Latgales zemes padome,
- 2) Vidzemes zemes padomes pilsoniskie delegāti,
- 3) Kurzemes zemes padome, vēlēta Tartū (Tērbatā) kurzemnieku kongresā no 1917. gada, 8. līdz 2. maijam, kur piedalījās 313 delegāti, kas reprezentēja 170.000 bēgļu,

- 4) Latviešu bēgļu centrālkomiteja Pēterpilī,
- 5) Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja Rīgā,
- 6) Latgales palīdzības komiteja kaŗa upurim Pēterpilī un Rēzeknē,
- 7) Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība Rīgā un kooperātori,
- 8) Latviešu zemnieku savienība,
- 9) Nacionāldemokratu partija,
- 10) Radikāldemokratu partija,
- 11) Demokratu partija,
- 12) Latviešu kaŗavīru nacionālā apvienība, dibināta 1917. gada 5. aug.,
- 13) Vidzemes zemes ierīcības komiteja (Krievijas valdības iestāde. Radikāldemokratu prasības un šīs komitejas priekšnieka zvēr. advokāta M. Antona uzstājības dēļ uzņemta NP „mīlā miera dēļ”, kur tā nepavisam neiederējās.)

NP dibināšanas sapulcē ar balsis tiesībām piedalījās Latvijā vēlētie valsts domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis. Bez balsis tiesībām piedalījās vairāku organizāciju pārstāvji kā padomdevēji vai novērotāji.

Kopā no uzaicinātām divdesmit organizācijām NP dibināšanas sapulcē piedalījās trīspadsmit organizācijas un abi domnieki — kopā ar divdesmit sešām balsim. Trūka septiņu organizāciju ar divdesmit balsim. Tās bija: Iskolats, Iskolastrels, Maskavas kultūrbirojs, Bezzemnieku kongresa izpildu komiteja, Vidzemes padomes komunistiskais sektors, Latvijas sociāldemokratu strādnieku partija un Kurzemes bēgļu kongresa komunistiskais spārns (28 delegāti no 313 Tērbatas kongresa delegātiem). Iztrūkstošās visas bija komunistiskas un sociālistiskas organizācijas, vai arī tādas, ko kontrolēja minētās politiskās partijas. Tās bija visas tās pašas organizācijas, kas 30. jūlija politiskajā konferencē Rīgā bija māksliģi konstruētā vairākumā un aizstāvēja Latvijas piederību Krievijai, bet pilsonisko politisko partiju pārstāvji, dzīdamies pēc nominālas saskaņas demonstrēšanas, šo politiku sedza. Ja Latvijas pilsonība negribēja turēt rokas klēpī un, neko nedarot, noskatīties, kā latviešu tautai arī uz priekšu uzmauc kaklā krievu imperiālisma sakas, tad bija jārikojas neatkarīgi no pašu latviešu krieviskās diktatūras aizstāvjiem. To NP dibinātāji arī darīja.

NP dibinātāju sapulcē no LZS piedalījās šādas personas: J. Goldmanis, J. Čakste, Z. Meierovics, A. Brēmers, K. Pauļuks, A. Briedis, J. Seskis, A. Kviesis, A. Dobelis, J. Gulbītis, J. Melderis, O. Nonācs, A. Šimanis, K. Šmits, A. Klīve u.c.

No citām grupām man atmiņā palikušas šādas personas: J. Zālītis, A. Bergs, J. Ķēmanis, P. Ašmanis, J. Bankavs,

K. Skalbe, A. Ķeniņš, J. Rancāns, Grišāns, Fr. Trasuns, J. Palcmanis, V. Rubuļš, R. Ligotnis, K. Bachmanis, M. Ānons, J. Akurāters, V. Zāmuēls u.d.c.

Atklājot sapulci, J. Goldmanis atzīmēja grūtos apstākļus, kādos Krievija toreiz atradās, un izteica šaubas, vai tā varēs vairs Kurzemi atņemt. Pieminējis, ka latviešu tauta sasniegusi politisku pilngadību un ka ir cerības uz sabiedroto pretimnākšanu, J. Goldmanis ieteica dibināt NP, kuŗas vadībai varētu uzticēt turpmāko Latvijas likteni.

Par sapulces vadītāju, to pašu iemeslu dēļ kā NP organizācijas apspriedē, ievēlēja A. Klivi, par viņa biedriem Z. Meierovicu, V. Rubuļu un J. Palcmani.

Pēc mandātu pārbaudīšanas sapulce uz prezidija priekšlikumu atzina sevi par augstāko un vadošo latviešu iestādi ar nosaukumu: Latviešu pagaidu nacionālā padome. Nosaukumu „Nacionālā padome” bez vārda „pagaidu” atstāja tautas vēlētai iestādei.

Pēc tam ievēlēja komisiju Z. Meierovica vadībā sarunu vešanai ar Iskolatu par sadarbību. Sarunu laikā sēdi pārtrauca, lai vienošanās gadījumā visus jautājumus apspriestu kopīgi. Sarunas ievilkās gaŗumā. Lai tomēr lietderīgi izlietotu laiku, es ierosināju nesaistoši pārrunāt, kā mēs pieņemto lēmumu par NP nodibināšanos un paredzamo patstāvīgas Latvijas pasludināšanu publicēsim.

Sākās krustu šķērsu sarunas. J. Goldmanis, aizmirsdams 15. oktobra slēgtās apspriedes lēmumu, cildināja neatkarīgu Latviju, Latvijas neatkarību, latviešu tautas neatkarību pagātnē u.t.t. To pašu darīja citi delegāti. Arī J. Zālītis nenocēlās savu ārtavu nepielicis Latvijas neatkarības cildināšanai. A. Bergs sēdēja sastindzis. J. Čakste nervozēja. Nebija šaubu, šādām, kaut arī pārtraukuma laika runām, varēja sekot tikai līdzīga saturs priekšlikumi, par kuŗu jauko saturu mēs būtu varējuši īsu brīdi nopriecāties un ilgu laiku gausties, ka neviens mums nepalīdz.

Redzu: Čakste kopā ar Nonācu atstāj zāli. A. Bergs skaidro, ka mums ar saviem izteicieniem jābūt uzmanīgiem, lai nepazaudējam valdības pabalstus. Kāds runātājs plaši apgaismo tautu pašnoteikšanās tiesības, kādas atzīstot arī komunisti. Cits runā par to, kādu virsrakstu likt Latvijas brīvvalsts nodibināšanas deklarācijai.

Smaidīdams atgriežas zālē O. Nonācs un noliek man priekšā parakstīšanai papīru, ko jau Melders un pats Nonācs parakstījuši. Papīrs satur neeksistējoša LZS „mazā” kongresa neeksistējošu lēmumu, ka šis „kongress” nedeklarēs Latvijas neatkarīgu valsti tik ilgi, kamēr pastāvēs Krievijas lielvalsts. Ar tādu paziņojumu O. Nonācs grib nodrošināt sabiedroto labvēlību Nacionālajai padomei un dot iespēju Vidzemes zemniekiem aizstāvēties pret bruņotām, krievu dezertieŗu bandām.

Par to vientiesīgākie delegāti no Meldera (vēlākā žurnāla „Nedēļa” izdevēja) saņem attiecīgus paskaidrojumus.

Turpinās arī nesaskaņotā izrunāšanās, bet tā nekā jauna nedod. Beidzot zālē parādās sarunu vedēja komisija. Es paziņoju, ka pārtraukums izbeigts un Latviešu pagaidu nacionālās padomes pilnsapulces sēde turpinās. Z. Meierovics sniedz ziņojumu, ka ar Iskolatu nekāda saprašanās vai vienošanās nav panākta. Sarunas notikušas ar rakstnieka P. Birkerta starpniecību. Komunistiem bijis vairāk reižu jāsazinās ar Petrogradu, tādēļ aizgājis tik ilgs laiks. Rezultātā P. Birkerts paziņojis, ka Iskolats atzīst Padomju varu un nevar ielaisties uz kādu vienošanos vai sadarbību ar kontrrevolucionārām organizācijām. Bet Iskolats ir ar mieru pieņemt visus NP locekļus kā labus speciālistus Padomju varas darbā un maksāt tiem viņu stāvoklim un zināšanām atbilstošu atlidzību.

Tāds piedāvājums NP neinteresēja. Sapulce konstatēja, ka nekāda saprašanās vai vienošanās ar Iskolatu nav panākta un pārgāja pie nākošā darba kārtas punkta.

Es griezos pie sapulces ar pārtraukuma laikā notikušo pārrunu apvienojumu. Es raksturoju pārrunas kā domas par Latvijas valsts pasludināšanu, dibinoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām, kur Latvijas ārējo un iekšējo politiku nosaka viņas pašas brīvi vēlētā Satversmes sapulce. Latvijai jābūt apvienotai un nedalāmai valsts vienībai, ieskaitot Latgali un Kurzemi. NP uzdevums ir panākt Latvijas starptautisku atzīšanu, bēgļu pārvešanu mājās un novest latviešu tautu līdz viņas Satversmes sapulcei. Par visiem šiem jautājumiem izsludināma īpaša deklarācija.

Šīs deklarācijas izstrādāšanai es ieteicu lūgt dažus juristus. Nākošā sēdē delegātiem tad būtu iespēja nākt ar konkrētiem priekšlikumiem, grozījumiem, svītrojumiem vai papildinājumiem. Sapulcē bija jūtama piekrišana tādām ierosinājumam, un tika nosaukti juristi: Bergs, Zālītis u.c.

J. Goldmanis lūdza vārdu un nostājās pret sausu, īsu un tīri formālu deklarāciju. Tautai esot jāaizrāda uz taģadējiem grūtajiem laikiem, izkaisīto bēgļu tautu, saraustīto dzimteni, latviešiem nodarīto vēsturisko netaisnību u.t.t. Atskanēja saucieni „pareizi” un priekšlikums no sapulces vidus: „Tad jau deklarācija jāraksta Skalbem”. Bergs un Zālītis tam pievienojās. Tā K. Skalbe palika vienīgais kandidāts. Balsošanas laikā kāds iesaucās, ka vajadzīga komisija.

Par komisiju notika īsas debātes, kas beidzās ar priekšsēža, t.i. manu slēdzienu: dosim Skalbem tiesību pieaicināt palīgos katru delegātu, ko viņš atrod par vēlamu, un katram delegātam dosim tiesību piedalīties deklarācijas izstrādāšanā pēc paša vēlēšanās bez sevišķa aicinājuma. Tam visi pievienojās.

Par NP priekšsēdi ievēlēja V. Zāmuēli. Par viņa biedriem A. Bergu un K. Pauļuku, par valdes locekļiem J. Rubuļu un J. Palcmani.

Par sekretāru ievēlēja K. Skalbi, par viņa biedriem J. Akurāteru un K. Bachmani.

Par delegātiem uz ārzemēm ievēlēja: Z. Meierovicu uz Angliju, J. Čaksti uz ASV un J. Kreicbergu uz Franciju.

Nodibināja 8 NP nodaļas. Aktīvākās no tām bija: Ārlietu nodaļa J. Goldmaņa un Finanču nodaļa Z. Meierovica, vēlāk A. Klives vadībā.

Pēc sēdes es lūdzu O. Nonācu piedalīties deklarācijas izstrādāšanā, lai tur „nesavāra ziepes”. Nonācs tam piekrita.

Deklarācija bija izstrādāta lieliski. Ar nedaudz grozījumiem pilnsapulce to vienbalsīgi pieņēma. Deklarāciju ar nosaukumu „Visiem latviešiem!” iespieda 10.000 eksemplāros un plaši izplatīja tautā. Oriģināla fotokopija no šīs deklarācijas atrodama Latvju Enciklopēdijā, otrā sējumā, 1324. lp. Tās saturs ir šāds:

VISIEM LATVIEŠIEM! LATVIEŠI!

Svešas tautas krusto savus zobenus pār mūsu zemi un prasa, kam viņai piederēt. Šai brīdī lai skaļi visā pasaulē atskan latvju tautas balss: Šī zeme ir mūsu, nolieciet savus zobenus, mēs paši gribam valdīt pār savu zemi kā brīva tauta! Mēs negribam būt nevienam par laupījumu. Ir laiks, ka latvju arkls izaīr tās robežu ežas, ko likušas svešas tautas — krievi, poļi un vācieši, dalīdamas kā laupījumu mūsu tēvu zemi. Kurzeme, Vidzeme un Latgale lai top par apvienotu Latviju, ta ir vienas tautas zeme, ko nedrīkst šķirt ne upes, ne robežu stabi!

LATVIEŠI!

Grūts ir bijis mūsu tautas mūžs svešu tautu jūgā. Mūsu gaita ir bijusi bāņa bērnu gaita, bet savās dvēselēs mēs dziļi esam glabājuši īgnumu pret svešiem apspiedējiem. Ne vienreiz vien mūsu tauta ir sacēlusies, lai ar asinīm pirktu sev brīvību. Un kad Eiropas tautas izgāja lielā ciņā par savu neatkarību, arī latvju dēli pacēla savu zobenu un savu karogu par brīvu Latviju. Dārgas ir mums šīs vabonīgās ciņas, kuņas mums maksājušas daudz dārgu dvēseļu... Ar ugunsgrēku dūmiem ir aizgājusi mūsu pūliņos uzceltā dzīve. Mūsu tauta ir izskaisīta pa visiem vējiem.

BRĀĻI, LATVIEŠI!

Lidzi tautas zemei ir saraušīta gabalos svētā tautas miesa. Viena daļa aiz vācu drašu žogiem, otra Krievzemē,

citi min bēgļu tekas, citi svešos kaŗa pulkos kalpo svešai varai. Māte Latvija grib ar mīlestību salasīt šīs saplosītās tautas daļas un no jauna savienot, lai viņas top par vienu dzīvu un veselu tautas miesu. Jo latvju tautai nebūs mirt, bet dzīvot!

Lai apvienotu sašķelto tautu un sadalīto tautas zemi par vienu nedalāmu valsts vienību, par Latviju — ir nodibinājušies Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome. Viņa ir radusies visgrūtākā brīdī, kad ienaidnieks izstiepj savu roku pār Latviju, kad mūsu nacionālā griba ir salauzta un asās partiju cīņās mēs esam prazaudējuši tos lielos mērķus, ko vēsture nostāda acu priekšā visām mazām un kalpinātām tautām.

LATVIEŠI!

Esiet šī lielā brīža cienīgi un apvienojieties ap savu Pagaidu Nacionālo Padomi. Lai viņa top jums par ceļa zvaigzni, kas ved uz brīvu apvienotu Latviju.

Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome ir radusies no organizācijām un partijām, kas paguvušas apvienoties uz izpostītās dzimtenes drupām, lai paceltu balsi pret Latvijas sadalīšanu un pulcētu izklīdušo tautu ap atdzisušiem pavardiem.

Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanu un sevišķi pret Kurzemes vai arī visas Latvijas pievienošanu vai kaut kādu saistīšanu pie Vācijas un pasludina, ka *Latvija, t.i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuŗas iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas Satversmes Sapulce, kuŗa izteiks tautas gribu.*

Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu saziņā ar citām sabiedriskām organizācijām un iestādēm Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome tur par vienu no saviem galveniem uzdevumiem.

LATVIEŠI!

Liels atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidiet vairs citas atlaišanas!

Ņemiet sev paši, ko vēsture jums dod, un esiet gatļavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem.

Ņemiet sev paši šo zemi, kuŗu mūsu tēvi ir pirkuši ar saviem asins sviedriem, un celiet tur labāku un taisnīgāku valsti nekā tā, kuŗa tagad iet bojā.

LAI DZĪVO BRĪVA APVIENOTA LATVIJA!

Valkā, novembrī 1917.

LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀ PADOME

Presē ir parādījusies šīs deklarācijas nepamatota kritika. Tādēļ vēlētos griezt lasītāja uzmanību uz sekojošiem punktiem deklarācijas saturā.

Deklarācijā „Visiem latviešiem!” pirmajā rindkopā LPNP deklarē stāvokli, kāds iestājas līdz ar deklarācijas pasludināšanu („Šai brīdī”). Pirmkārt, Latvija ir valstiski patstāvīga („mēs paši gribam valdīt pār savu zemi kā brīva tauta!”) Otrkārt, Latvija ir neatkarīga no citām valstīm („Mēs negribam būt nevienam par laupījumu”).

Otrā nodalījumā deklarācija rāda, ka neatkarīga Latvija nav nejaušs revolūcijas uzliesmojums, bet ilgi briedušas un apzinīgi vadītas attīstības rezultāts. Tas saņemts teikumā: „Kad Eiropas tautas izgāja lielā cīņā par savu neatkarību, arī latvju dēli pacēla savu zobenu un savu karogu par brīvu Latviju.” Šeit apzinīgi nav teikts, ka latviešu strēlnieki būtu cīnījušies par Latvijas brīvību vai, pārejot komunistu kalpībā, to atmetuši. Šeit strēlnieku paceltais zobens un karogs tikai minēti kā stiprs loceklis tamī gaņajā ķēdē, kur „Ne vienreiz vien mūsu tauta ir sacēlusies” un kas tagad dod NP iespēju pasludināt brīvu Latviju.

Trešajā nogrupējumā konstatēta Latviešu pagaidu nacionālās padomes nodibināšanās. Tā motivēta nevis ar principiāliem atzinumiem, bet ar nepieciešamām konkrētām vajadzībām: „Lai apvienotu sašķelto tautu un sadalīto tautas zemi...” Tas darīts ar nolūku piesaistīt pie NP dažādos kreisos Latvijas autonomijas aizstāvjus, piemēram, F. Cielēnu ar viņa Pašvaldības liķu.

Seko ceturtais, pats svarīgākais deklarācijas punkts: „*Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanu un ... pasludina, ka Latvija, t.i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuŗas iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas Satversmes sapulce ...*” Tas ir teksts, kuŗu formulēja J. Čakste, A. Bergs un J. Zālītis 15. oktobŗa slēgtajā sēdē un nopietni atbalstīja V. Zāmuēls, K. Skalbe, O. Nonācs u.c., lai šo tekstu ietilpinātu LPNP deklarācijas projektā Valkā. Šinī tekstā jāpasvītro vārdiņš „viņas”. Bez šī vārda var saprast arī Krievijas Satversmes sapulci kā Latvijas likteņa izlēmēju, sevišķi pieķēroties vārdam „autonoma”. Turpretim ar vārdu „viņas” top nepārprotami skaidrs, ka LPNP deklarētā autonomija ir atkarīga tikai no pašas Latvijas Satversmes sapulces, resp. no pašas Latvijas. Nevienai citai varai tur nav paredzēta līdzrunāšana, ne no viena Latvija nav atkarīga.

Lai būtu pavisam skaidrs, ka LPNP pasludina neatkarīgu Latviju, deklarācija savā noslēgumā uzaicina latviešus negaidīt vairs uz kādu citu atļauju („atļāšanu”), bet ņemt savu tēvu zemi pašu rokās un celt tur savu valsti:

Aicinājums skan: „Ņemiet sev paši šo zemi, kuŗu mūsu tēvi ir pirkuši ar saviem asins sviedriem.”

Aicinājumam seko pavēle: „un celiet tur labāku un taisnīgāku valsti nekā tā, kuŗa tagad iet bojā.”

Bet visu deklarāciju pārklāj vēlējuma sveiciens: „Lai dzīvo brīva apvienota Latvija!”

To apstiprina oficiāls paraksts: LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀ PADOME

Valkā, novembrī 1917.

Saīsinātā veidā šo pašu deklarāciju pieņēma ar piemērotiem grozījumiem, piesūtišanai ārzemniekiem, Krievijas cittautiešu augstākām nacionālām organizācijām un latviešu strēlniekiem.

Nolēma publicēt asu protestu pret Vācijas rīcību okupētajā Latvijā. To uzdeva izstrādāt Ārlietu nodaļai un pilnsapulces vārdā piesūtīt visām Antantes valstīm.

Vēl pieņēma uzsaukumu latviešu strēlniekiem par demobilizēšanos, par palikšanu Latvijā vai izvairīšanos kalpot svešiem kungiem, ja strēlnieki paliktu Krievijā.

Sakarā ar pieņemtajiem lēmumiem un rezolūcijām uzdeva Ārlietu nodaļai izveidot tuvākas informātīvas attiecības ar ārzemēm.

Attiecīgu paziņojumu par patstāvīgas Latvijas pasludināšanu un LPNP kā Latvijas augstākās iestādes nodibināšanos piesūtīja visām apzinātām Krievijas cittautiešu augstākām nacionālām organizācijām, kas līdzīgi latviešiem cīnījās par brīvību un neatkarību.

Īsas atzīmes par LPNP nodibināšanos sniedza krievu liberālās avīzes, kas vēl bija palikušas neslēgtas. M. Gorkija laikraksts „Žizņ” (Dzīve) iespieda visu deklarācijas tekstu bez saīsinājuma.

Sajūsma par NP nodibināšanos latviešu bēgļos bija ļoti liela. Krievijas valdības prezidenta A. Kerenska izveidotajā bezvaldības jucekli un jaunievestajā komunistu terora atmosfērā NP daudziem latviešiem bija vienīgais gaismas stars, kas deva cerības un ticību kaut kādai izejai no valdošā dzīves sabrukuma. Latvijas atbrīvošanai no Vācijas okupācijas ar krievu sabrukušās armijas palīdzību neviens neticēja. Tāpēc paļaušanās uz Nacionālo padomi kā uz pēdējo sen gaidīto brīnumdari — gan jau tā kādu izeju atradis! — guva piekrišanu kā vienīgais pieturas punkts izmisumā nonākušajam latviešu bēglim. Daži domāja, ka NP panāks kādu saprašanos ar strēlniekiem, bet daudz vairāk bija to, kas savu un Latvijas brīvību nākotnē gaidīja no NP sadarbības ar Rietumeiropas lielvalstīm. Bēgļi un lokālās organizācijas

savās vēstulēs NP un tās darbiniekiem izteica labākos novēlējumus un solījumus sniegt atbalstu.

Pavisam spontāni pašplūsmes ceļā sāka dibināties NP lokālas nodaļas, to dibinātāji nemaz nebija paredzējuši. Tās varēja viegli kļūt pirmais sadursmju iemesls ar „čeku”. Bet bēgļu masā valdīja tik liels savilņojums un entuziasms par pasludināto neatkarīgo Latviju, ka cilvēki ar nepieredzētu drosmi gribēja parādīt savu līdzcīnītāja aktivitāti Latvijas nodibināšanā un, neatrazdami cita ceļa, dibināja NP nodaļas.

Pirmā NP nodaļa nodibinājās Čaņkovā, sekoja Tvera un Jaroslava. Kazaņas nodaļa sagādāja zināmas grūtības, jo gribēja par aktīvu līdzdalībnieku un priekšsēdi savā nodaļā iesaistīt Kurzemes guberņas valdības komisāru (gubernātoru) J. Čaksti, kurš pēc Iekšlietu ministra rīkojuma ar visu guberņas kanceleju un personālu bija evakuēts uz Kazaņu.

Ārkārtīgi aktīvas NP populārizēšanā izrādījās Latvijai tuvākās nodaļas Vitebskā, Veļikije Lukos, Bologoļē. Īpatnēju stāvokli ieņēma Tomskas nodaļa, kurās vadībā blakus vēlākajam sūtnim, J. Feldmanim ļoti aktīvi un enerģiski rīkojās sociāldemokrāts F. Cielēns.

Citādā ziņā savdabīgu nodaļu bija nodibinājis NP loceklis Fr. Trasuns Rēzeknē. Ar šīs nodaļas palīdzību Fr. Trasuns gribēja kontrolēt Latgales zemes padomes darbību. Pēc pārrunām Fr. Trasuns nodaļu likvidēja. Arī citām, pāri par 70 nodaļām, ieteica atklāti neuztāties.

Arī NP iekšējā iekārta izveidojās teicamā saprašanās garā, un darbība attīstījās sekmīgi. Neviena grupa nedomāja par NP atbalstīšanu tikai „pagaidām”. Amata personu vēlēšanu laikā notikušās pārrunas par NP priekšsēža kandidātiem, nebija atstājušas nekādu traucējošu iespaidu, jo tās noritēja pavisam citādākā noskaņā nekā līdzīgas sarunas Tautas padomē, Satversmes sapulcē vai Saeimā. NP visos jautājumos valdīja uzticības un sadarbības gars, nevis savstarpējas cīņas un savas partijas intereses, kā tas izpaudās dažās partijās visos vēlākajos Latvijas parlamentāros iestādījumos.

Vēlamākais kandidāts uz NP priekšsēža posteni, bez šaubām, bija J. Čakste, bet viņš no tā atteicās. J. Čakstem kā Kurzemes komisāram, bija ļoti iespaidīgs vārds līdzekļu piešķiršanā bēgļu apgādei. To ievērojot, J. Čaksti uz NP priekšsēža amatu sevišķi nespieda. Valsts domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis Centrālkomitejas iespaidā jau 1916. gadā bija vienojušies populāritātes dēļ savā starpā nesacensties. Šo personu kandidātūras tādēļ atkrita, jo NP par priekšsēdi varēja ievēlēt tikai vienu personu. Palika vēl pāri kā noderīgs NP priekšsēža kandidāts A. Bergs, bet to pašu iemeslu dēļ kā J. Čakste, A. Bergs bija neatvietojams kā Centrālkomitejas vadītājs. Ievēlēts par NP valdes priekšsēža vietnieku, A. Bergs

no šī amata atteicās. Sapulce viņa atteikšanos tomēr nepieņēma.

Tā izvirzījās V. Zāmuēļa kandidātūra, par ko stipri aģitēja J. Goldmanis. Pret V. Zāmuēli krasi nostājās Nacionāl-demokratu partijas locekļi J. Bankavs, K. Skalbe, J. Palcmanis u.c., kas uzskatīja V. Zāmuēli par galīgi konservatīvas politikas pārstāvi, kurš 1905. gadā kā Reformu partijas priekšsēdis stāvējis ļoti tuvu Fr. Veinberga Tautas partijai. Pēc 1917. gada revolūcijas V. Zāmuēls arī bija daudzreiz izteicies, ka viņš nepiekrītot revolūcijai un ka „latviešu tauta demokratijai vēl nav nobriedusi”. Pēc atkārtotām sarunām J. Goldmanis Nac. demokratu pārliecināja, ka V. Zāmuēls kā aktīvākais Strēlnieku organizācijas padomes loceklis, ja tiktu ievēlēts par NP priekšsēdi, droši varētu strēlniekus piesaistīt NP. Kas attiecas uz politiskiem ieskatiem, tiem šīni gadījumā nebūšot nekādas nozīmes, jo NP valdei būšot ļoti šauras tiesības. Valde varēšot tikai sasaukt NP pilnsapulces un ienākušos rakstus izdalīt piekritīgām nodaļām, kuŗas būšot atbildīgas nevis valdei, bet pilnsapulcei. Tā ar J. Goldmana ļoti aktīvu atbalstu V. Zāmuēli ievēlēja par NP priekšsēdi.

Taktisku iemeslu dēļ NP dibinātāji ieskatīja, ka Latvijas augstākā iestāde jādibina uz Latvijas zemes un Latvijas valsts neatkarība jāpasludina no Latvijas teritorijas. Arī NP valdei vienmēr jāpaliek un jādarbojas Latvijā. NP nodaļas var būt dažādās vietās, bet Ārlietu nodaļai jāatrodas Petrogradā, resp. boļševiku pārkristītajā Ļeņingradā. Parasti nodaļas bija tur, kur dzīvoja priekšsēdis, ja tās vispār darbojās.

Z. Meierovica ievēlēšana par Finanču nodaļas vadītāju nozīmēja šīs nodaļas novietošanos Maskavā. Tam bija nozīmīgas politiskas sekas. Pēc oktobra revolūcijas Krievijas padomju valdība pārcēlās uz Maskavu un aicināja uz turieni arī diplomātisko korpusu. Vēstnieki ar pārceļšanos kavējās, jo, paredzot visādus sarežģījumus ar komunistu valdību, ieskatīja atrašanos Ļeņingradā, Somijas tuvumā, par drošāku nekā dzīvi Maskavā, kur darbojās lielvalstu konsulāti vai speciāli aģenti ar plašām pilnvarām. Ar Z. Meierovica ievēlēšanu par NP delegātu uz Angliju, Finanču nodaļas autoritāte stipri cēlās, sevišķi pēc tam, kad mums izdevās iegūt no angļiem pirmos līdzekļus plašākai darbībai Brestļitovskas miera līguma sarunu laikā.

Tas noveda pie Ārlietu un Finanču nodaļu kopīgām apspriedēm visos svarīgos jautājumos. Šīs divu nodaļu kopsēdes izvērtās par faktisko NP vadošo centru Krievijā. Formāli ārlietu politika palika Ārlietu nodaļas vadībā, un J. Goldmanis

ar tādu kārtību jutās stipri apmierināts, jo tā cēla viņa autoritāti.

Kopsēdēs, kā tas 15. oktobra slēgtajā apspriedē bija izšķirts, piedalījās arī J. Čakste, A. Bergs, J. Zālītis. Tā NP politikas vadība, kuŗa ritēja Ļeņingradā sadarbībā ar vēstniecībām un Maskavā sadarbībā ar konsulātiem, bija stipri autoritātīvās rokās. Kā pastāvīgi locekļi tur piedalījās: Latvijā vēlētie domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis, Kurzemes komisārs un delegāts uz ASV J. Čakste, Bēgļu centrālkomitejas priekšsēdis A. Bergs, Finanču nodaļas vadītājs un delegāts uz Lielbritaniju Z. Meierovics un Finanču nodaļas priekšsēža vietnieks, LZS vicepriekšsēdis A. Klīve. Sadarbības izveidošanas Ārlietu un Finanču nodaļu starpā ļoti veicināja toreizējie revolūcijas radītie apstākļi un pats NP darbības raksturs, kas prasīja izšķiršanos ļoti svarīgos, līdz tam pilnīgi nediskutētos vai maz diskutētos jautājumos.

Šīm apspriedēm bija viens trūkums. Tanīs neietilpa Ārlietu nodaļas sekretārs J. Seskis, kuŗa pieaicināšanai kopsēdēs katēgoriski pretojās J. Goldmanis, kuŗš pats J. Sesku sameklēja pirms NP nodibināšanas. J. Goldmanis uzsvēra, ka atsevišķu nodaļu kopīgas apspriedes pie NP dibināšanas neesot paredzētas. Tās varot notikt tikai neoficiāli, tādēļ J. Seskis kā algots darbinieks tanīs nevarot piedalīties.

Man personīgi šķiet, ka īstais iemesls J. Seska nepieaicināšanai kopsēdēs bija konspirācija — nevēlēšanās, lai šo apspriežu atklātās un vaļsirdīgās pārrunas izietu atklātībā, no kā J. Goldmanis baidījās vairāk nekā citi šo apspriežu dalībnieki.

J. Seskis pats apstākļus izskaidroja pavisam vienkārši: J. Goldmanis nevēloties viņa, J. Seska, piedalīšanos kopsēdēs, lai stiprinātu savu autoritāti Ārlietu nodaļā, kur dažreiz rodas arī nesaskaņas. Tādos gadījumos J. Goldmanis allaž mēdzot izvest savu gribu ar motivējumu, ka jautājums izlemts kopā ar J. Čaksti, ar Centrālkomiteju, ar Finanču nodaļu u.t.t.

Nesaskaņu gadījumi patiesi gadījās, bet tas bija reti. Tā tas bija, piemēram, ar J. Seska brošūru par strēlniekiem, kuŗas izplatīšanu kopsēde pārtrauca, jo tur izteiktās domas nesaskaņēja ar NP uzskatiem. J. Goldmanis vainu vēla uz J. Sesku, bet Seskis taisnojās, ka visu uzrakstījis, kā Goldmanis licis.

Otrs līdzīgs gadījums bija ar protestu Brestļitovskas līguma lietā. Protestu, pēc mūsu angļu draugu ieteikuma, Finanču nodaļa lūdza J. Goldmani piesūtīt ne tikai vāciešiem, bet arī sabiedrotājiem un tanī ievietot prasību pēc NP starptautiskas atzišanas. Ārlietu nodaļa, turpretim, protestu izstrādāja bez prasības par NP atzišanu un 4. aprīli to piesūtīja tikai Vācijas valsts kancleram. Kad tas kļuva zināms Finanču nodaļai Maskavā, J. Seskis paskaidroja, ka protestu sastādījis

un izsūtījis, kā J. Goldmanis to licis, bet pēdējais no J. Seska paskaidrojumiem raisījās vaļā. Kopīgā apspriedē pēc tam nolēma izstrādāt un izsūtīt jaunu protestu ar iztrūkstošiem papildinājumiem. To publicēja jūlija mēnesī, 1918. gadā.

Bet tie bija izņēmumi. Visumā darbs ritēja vislabākā saskaņā, jo tas bija veltīts neatkarīgas Latvijas tapšanai. Katrs NP darbinieks darīja pēc savas pārlicības vislabāko, ko spēja, nebaidīdamies ne no kādiem komunistu varas draudiem.

NP VADLĪNIJAS STARPTAUTISKĀ POLĪTIKĀ

Gatavojoties uz NP dibināšanu, J. Čakste ierosināja vadošo latviešu darbinieku starpā apspriest un iztirzāt jautājumu par Eiropas jaunākās politikas attīstību. J. Zālītis tādu domu silti atbalstīja. Tas esot nepieciešams, lai visos aktīvos darbiniekos radītu vienādu uzskatu par notikumiem, kas izpeldētu sarunās ar ārzemniekiem un varētu skart Latvijas intereses. J. Zālītis ieteica Eiropas politikas iztirzāšanu sākt ar 19. gadsimta vidu, bet J. Čakste domāja, ka apspriede jāsāk ar Vīnes kongresu, jo Vīnes kongress bijis visas modernās Eiropas valstu sistēmas pamatu licējs. Tad arī pēc NP nodibināšanās tāda apspriede Ārlietu un Finanču nodaļu starpā sākās.

Es atsvaidzināju atmiņā sava profesora grāfi Komorovska lekcijas par starptautiskām attiecībām, kas ar aso krievu starptautiskās politikas kritiku stipri atšķīrās no citu augstskolu mācības grāmatām starptautiskā politikā.

Viss gadsimtenis pēc Vīnes kongresa, kā zināms, sadalās trīs lielos politiskos posmos:

Pirmais laikmets no Vīnes kongresa (1815) līdz Eiropas revolūcijām gadsimta vidū (1848–1850) raksturīgs kā lielvalstu politiska „koncerta” pārvaldīts politiska līdzsvara reakcijas laiks.

Otrs laikmets no 19. gadsimta vidus līdz Berlīnes kongresam 1878. gadā iezīmējas ar liberālisma centieniem pret Vīnes kongresa reakciju un nacionālisma centieniem pret lielvalstu imperiālismu, kur parlamentārisms un konstitucionālisms lauž ceļu pret patvaldībām.

Trešais laikmets no Berlīnes kongresa līdz Pasaules kara sākumam raksturīgs ar saimniecisku un kultūras uzplaukumu, ārkārtīgu bruņošanos, makiavellisku diplomātiju un visas Eiropas lielvalstu sadalīšanos divos uz spēku līdzsvara dibinātos naidīgos nogrupējumos.

No šī vesela gadsimta raibajiem notikumiem tad nu NP darbiniekiem vajadzēja izlobīt to labāko taktisko ceļu, kurš visdrošāk ved uz brīvas un neatkarīgas Latvijas nodibināšanos.

Nolikta dienā apspriedi iesāka J. Čakste ar ievadrūnu un aizrādījumu, ka modernas Eiropas līdzsvara politikas pirmsākumi meklējami Vestfāles miera līgumā, kurš 1648. gadā izbeidza Trīsdesmit gadu karu. Tālāk lielvalstu spēku līdzsvara politiku veidoja Utrehtas miera līgums 1713. gadā pēc Spānijas mantojuma kariem.

Vīnes kongress pēc Napoleona kariem lielvalstu spēku līdzsvara principu lika visu savu lēmumu pamatā, oficiāli deklarēdams, ka reāls un ilgstošs spēku līdzsvars Eiropā panākams uz principiem, kādus apvienotas lielvalstis noteiks šinī kongresā pašas savā starpā.

Tādā garā sākās kongresa darbība ar iedzīvotāju daudzuma un teritoriju lieluma skaitīšanu, vērtējot, cik un kam atņemt, cik un kam iedot. Ko domāja paši iedzīvotāji, tas nebija svarīgi. Vinē sanākušie valdnieki, savu ministru atbalstīti, rīkojās kā no Dieva žēlastības izraudzīti gādnieki par „saviem mīļiem pavalstniekiem”, jaukdami tautas, ticības, kultūras, tradīcijas un teritorijas pēc spēku līdzsvara principa un pēc saviem ieskatiem.

Attiecībā pret uzvarēto Franciju valdīja kopīgs nolūks — vājināt Franciju, kurā isā laika sprīdi ar Ludviķa XIV un Napoleona kariem divi reizes apdraudēja visus pārējos Eiropas troņus un dinastijas. Sekojot spēku līdzsvara tezei, uzvarētāji nevēlējās Franciju izputināt un, vērā ņemot iedzīvotāju daudzumu, atstāja Francijai pirms Napoleona eras (1792) gada robežas. Visus vēlākos iekarojumus Francijai atņēma. No tiem radīja jaunu Eiropas valstu sistēmu. Tomēr Francija arī pēc Vīnes kongresa palika materiālā ziņā bagātākā un spēcīgākā valsts Eiropā.

Nešaubisimies par to, ka lielvalstis arī pēc 1914. gadā saktā kara beigšanas centīsies uzturēt spēku līdzsvara politiku Eiropā. NP jāpatur prātā, ka vienlaqa, kā karš beigtos, Vācija kā lielvalsts turpinās pastāvēt. Tādēļ mums jāvirza mūsu politika tā, lai Vācijas imperiālisms neizplešas tālāk uz austrumiem un negūst uz austrumiem ne Latviju, ne citus kādus iekarojumus. Bet nost no Krievijas un nost no Vācijas nozīmē — lai dzīvo neatkarīga Latvija!

Pie šīs piezīmes izcēlās debātes. A. Berģs aizrādīja uz ASV piedalīšanos karā, izcēla šīs valsts milzīgo spēka pārsvaru un izteica domas, ka taisni šī valsts vislielākā mērā iespaidos miera līguma noteikumus. Vai tie būs Eiropas lielvalstu līdzsvara, vai visas pasaules lielvalstu līdzsvara, vai kāda cita principa garā, to mēs tagad nevaram zināt.

J. Goldmanis sniedza informāciju, ka kāds lietuviešu deputāts Valsts domē viņam ziņojis par ASV kongresu, kurš jau 1915. gadā izteicies, ka pēc kara Lietuvai, tāpat arī Polijai jāklūst brīvai un neatkarīgai no Krievijas. Mums turpmākā politikā ASV jāpiegriež visnopietnākā vēriba.

J. Čakste turpināja savu ziņojumu par Vīnes kongresu, sākdams ar Prūsiju, kurai Vīnē piešķīra Reinzemi, Vestfāli, Pozeni un gandrīz visu Saksiju, tādējādi mēģinot Prūsiju līdzsvarot ar Franciju.

Austriju stiprināja, apdāvinot to ar itālisko Lombardiju un Venēciju, kā arī no citām valstīm ņemot Galiciju, Tiroli, Illiriju u.c. zemes.

Grūtāk gāja ar Krieviju, kurai bija lielāka nekā pārējās valstīs, un tādēļ tai spēku līdzsvara plāksnē nekas nebūtu jādod. Bet Napoleona sakaušanā Krievija nesa galvenos upurus, un cārs Aleksandrs I kongresā baudīja izšķirošu autoritāti, pret sevi nekādus ierobežojumus necieta. Tādēļ Krievijai ar dažiem izņēmumiem piešķīra Poliju un legalizēja 1809. gadā Zviedrijai atņemtās Somijas pievienošanu Krievijai ar konstitucionālu pārvaldes kārtību.

Holandei pievienoja Beļģiju.

Savojai piešķīra Dženovu un Sardiniju.

Šveicei pievienoja trīs Francijas kantonus, tanī starpā Ženevu.

Zviedriju zaudētās Somijas vietā kompensēja ar Norvēģiju.

Anglija saņēma Maltu un dažas mazākas salas, kā arī Francijai un Holandei atņemtās kolonijas.

Tāds lielos vilcienos izskatījās Eiropas sadalījums pēc Vīnes kongresa.

Visvairāk ieguva Krievija, Prūsija un Austrija. Visu Vīnes kongresa lēmumu, bet pirmā kārtā savu ieguvumu sargāšanai Krievijas, Prūsijas un Austrijas valdnieki nodibināja tā saucamo Svēto savienību, kurai pēc vēlēšanās varēja pievienoties arī citi kristīgi valdnieki. Šīs savienības galvenais nolūks bija aizsargāt valdošās dinastijas pret revolūcijām un iekšējiem nemieriem. Viss Svētās savienības statūts bija ieturēts reliģiskā garā kā kristīgu valdnieku svēta brālība, kurās darbi gan nepavisam nebija svēti.

Indirekti savienība vērsās pret Turciju, kurai kā muchamedāniska valsts nevarēja tanī piedalīties. Tas stāvēja sakarā ar turpmākiem Krievijas plāniem un centieniem pēc dažām Turcijas teritorijām un pēc kontroles pār Dardaneļu jūras šaurumiem.

Pilsonisko konstitucionālismu vai republikānismu, ko ievadīja Lielā franču revolūcija, un modernā nacionālisma pirmos dīgļus, kādus kultivēja Napoleons, Vīnes kongress uzskatīja par revolūcionāru ideju izpaudumiem un tādēļ pilnīgi ignorēja.

Grūti nācās ticēt, ka Vīnes kongresa radītā Eiropas iekārta varētu dot tautām mieru un laimīgu dzīvi. Valstu līdzsvara princips bija varas politika, un Svētā savienība bija šīs politikas instruments valdnieku troņu sargāšanai, ja tos

apdraudētu tautas dusmas. Ar šādu organizāciju Eiropas lielvalstis dažus gadus, varbūt gadu desmitus varēja izvairīties no vispārīgas katastrofas, bet nomierinājumu tautām, tāda organizācija nevarēja dot.

Ievērojot Krievijas un Prūsijas ieguvumus Vīnes kongresā un stāvokli, kādu šo zemju valdnieki kongresā ieņēma, visa Krievijas un Vācijas politiskā literatūra slika šī kongresa slavināšanā arī vēl 20. gadu simteņa sākumā, un tas turpinās vēl tagad. Mums, latviešiem, ļoti jāuzmanās ar krievu un vācu literatūrā propagandēto Vīnes kongresa cildināšanu. Mēs nedrīkstam vērtēt Vīnes kongresu labvēlīgā nozīmē, jo tas visās vietās un lietās nostājās pret tautu nacionālo prasību ievērošanu politikā. Sevišķi uzmanīgiem šīni ziņā mums jābūt sarunās ar frančiem un italiešiem, kurus Vīnes kongress apcirpa no visām pusēm. Vēl vairāk takts šeit nepieciešams sarunās ar mūsu kaimiņiem poļiem un somiem, kuri cīnās par savu tautu nacionālu brīvību tāpat kā mēs, bet Vīnes kongress viņus uzdāvināja krieviem!

Šeit izcēlās debates poļu attiecību dēļ pret Latgali. Z. Meierovics, kurš bija piedalījies lielajā Latgales kongresā no sākuma līdz beigām, izteica savus ieskatus šīni jautājumā stipri izlīdzinošā garā. Latgalē esot daudz krievu, pārsvarā neiecietīgie vecticībnieki, bet poļu tur esot maz. Latgales kongresa neapmierinātie, kurus vispār nebijis daudz, bijuši paši latvieši, sakūditī no poļu tautības mācītājiem katoļu ticības dēļ. Tā kā neviens latvietis neplānojošā latgaliešu pārvērst par luterticīgiem, tad poļu baznīckunģiem nesaticības sēšana latgaliešu un pārējo latviešu starpā izbeigšoties pati no sevis. Līdzīgā garā izteicās K. Bachmanis un vēl kādi klātesošie.

Vīnes kongresa radītā kārtība sāka ļodzīties drīz vien pēc kongresa izklišanas. Lai noturētu Eiropu nospraustos ietvaros, sākās pastāvīga jaukšanās citu valstu darīšanās. Tas sevišķi nepatika Londonai, jo traucēja saluvalsts plašo ārējo tirdzniecību. Anglija 1822. gadā no turpmākas piedalīšanās „Eiropas lielvalstu koncertā” atteicās.

Nacionālie centieni, kurus Vīnes kongress iedomājās likvidējis, tomēr eksistēja. Spilgti tie uzliesmoja Beļģijas cīņā pret Holandi. Beļģija prasīja patstāvību. Lielvalstis ar to samierinājās un 1830. gadā atzina Beļģijas neatkarību. Šīni pat 1830. gadā sacēlās poļi pret Vīnes kongresā nodibināto Polijas pakļautību Krievijai, bet neatrada nevienā lielvalstī atbalstu un 1831. gadā tos krievi sakāva.

Bez šiem diviem protestiem pret Vīnes kongresa lēmumiem, kas mūs visvairāk var interesēt, norisinājās nemieri, sacelšanās un revolūcijas, kas aptvēra visu Eiropu. Italiešu sacelšanos Neapolē apspieda austrieši, spāniešu revolūciju apspieda Francija, bet jūlija revolūcija pašā Francijā 1830.

gadā gāza karali Kārli X no troņa, mazajās Vācijas valstīnās sacelšanās parasti nobeidzās ar konstitūcijas ieviešanu, Krievijā 1825. gadā dekabristu sacelšanos cars bargi apspieda.

Vispār 19. gadu simteņa pirmajā pusē politiskās dzīves attīstība pēc Vīnes kongresa gāja neatvairāmi uz priekšu, tikai tas nenotika sastingušajā legālisma vai „vecās iekārtas” reakcionārajā garā, bet Lielās franču revolūcijas un napoleonisko gadu ievadītā tautu vienības un nacionālas patstāvības virzienā.

Plašās noslēguma debatēs par šo laikmetu izvirzījās trīs vadošas idejas:

No Beļģijas neatkarības atzīšanas šķita, ka valstu patstāvība atsevišķos gadījumos var rasties kā kompromiss rivalizējošu lielvalstu interešu starpā.

No Polijas sacelšanās sakaušanas uzmācās slēdziens, ka bez pamatīgas starptautiski politiskas sagatavošanās ar militāru akciju vien pie neatkarības nevar tikt.

Militāras akcijas ievadīšanai vajadzīgs kāds vispārīgs satricinājums (revolūcija, karš), lai, to mērķtiecīgi izmantojot, mazas tautas un valstis varētu tikt pie savu nacionāli politisko tiesību atzīšanas.

Franču enciklopēdistu politiskā filosofija, kas valsts vadībā gudro valdnieku vietā kā noteicošu faktoru izvirzīja pašas tautas, 19. g.s. vidū brāzmaini noslaucīja Vīnes kongresa ideoloģiju un lielā mērā paralizēja lielvalstu sadarbības „koncertu”. Sākās jauns laikmets Eiropas politikā.

Francijā sīkpilsoņu un strādnieku sacelšanās 1848. gadā satrieca monarchiju un nodibināja republiku.

Prūsijā zem Parizes iespaida sanāca Nacionālā sapulce, bet demokratisku konstitūciju nespēja panākt, un 1850. gadā Prūsijas ķēniņš deva tautai kūrīju sistēmas parlamentu, kāds pastāvēja vēl Pirmā pasaules kara laikā. Ārī visas Vācijas apvienošana Frankfurtes kongresā palika bez panākumiem.

Austrijā 1848. gada revolūcionārie notikumi izpauzās ļoti asi. Revolūcija Vīnē nobidija no valsts kanclera posteņa Meternichu un piespieda atteikties no troņa ķeizaru Ferdinandu. Viņa pēctecis Francis Josefs revolūcionāru izstrādāto satversmi noraidīja, bet tomēr deva konstitucionālu valdību. Čehu sacelšanās Prāgā prasīja visu Austrijas slavu tautu apvienošanas un autonomiju.

Satraucošāk gāja Ungārijā, kur tauta prasīja pilnīgu atdalīšanos no Austrijas. Ja revolūcionāro kustību Vīnē un Prāgā varēja apspiest pašas Austrijas armija, tad Ungārijas nomierināšanai vajadzēja meklēt Svētās savienības atbalstu un aicināt palīgā krievus. Tie 1849. gadā iebruka Ungārijā,

asiņaini izrēķinājās ar brīvības cīņtājiem un Ungāriju iespieda atpakaļ Austrijā.

Italijā 1848. un 1849. gadā norisinājās īsts kaŗš. Sardinijas ķēniņš apvienoja mazās Italijas valstiņas cīņā pret Austriju un kopā ar lombardiešiem, piedaloties Francijas brīvprātīgiem, austriešus padzina no Italijas. Bet tas bija tikai uz īsu laiku. Pastiprināta Austrijas armija ar krievu kaŗaspēka palīdzību atgriezās un italiešu nacionālo brīvības cīņu apspieda.

Eiropas 1848. gada notikumi atbalsojās arī Latvijā. Latviešu tautiskās atmodas saistīšana ar nacionāli revolūcionāro kustību Eiropā 19. g.s. vidū bija interesants jauninājums, sevišķi tādēļ, ka tas nāca no J. Čakstes, kuŗš, kā zināms, Maskavā bija tuvos sakaros ar K. Valdemāru. Savā laikā uz paša K. Valdemāra vēlēšanos šī idejiskā sakarība noklusēta, lai mazinātu baltvācu un krievu pretestību latviešu nacionālajiem centieniem. Tautiskās atmodas pieminēšana izraisīja lielu izrunāšanos visu klātesošo starpā, bet pēc būtības neko jaunu nedeava, izņemot pašu faktu, ka arī latviešu nacionālā kustība bijusi netiešā sakarā ar Eiropas demokrātiski nacionāliem revolūciju uzliesmojumiem 19. g.s. vidū.

Ar 1848. gada revolūcijas laika savilņojumiem neapstājās ne Eiropas tautu cīņas par brīvību, ne „vecās” kārtības aizstāvju cīņas par jauniem imperiālistiskiem ieguvumiem.

Krievija ar mākslīgi sameklētiem iemesliem 1853. gadā domāja pienākušu izdevīgu laiku atkal uzkundzēties kādam no saviem kaimiņiem. Maskava iesāka tā saukto Krimas kaŗu ar Turciju, ieņemdama turkiem piederošo Moldaviju un Valachiju. Kaŗā iejaucās Anglija un Francija. Krievus sakāva, un pēc Parīzes miera līguma 1856. gadā Turciju starptautiski atzina par neatkarīgu valsti, Melno jūru par neitrālu un Moldaviju, Valachiju ar strēmeli zemes no Krievijai piederīgās Besarabijas par autonomiem apgabaliem Turcijas imperijā.

Šis Krievijas patvarības noraidījums pret Turciju bija apsveicams akts jaunlaiku garā. Krievija Krimas kaŗa mācību ņēma vērā: iesāka plašu reformu seriju ar zemnieku dzimniecības atcelšanu, pašvaldību nodibināšanu, tiesu reformu, valsts saimniecības atdzīvināšanu, satiksmes izveidošanu u.t.t.

Mūsu apstākļos ar interesi atzīmējams Moldavijas un Valachijas turpmākais liktenis. Kad uz šīm zemēm savu skatu meta varas kāriģā Austrija, Francijas ķēniņš Napoleons III sāka atbalstīt šo zemju centienus pēc patstāvības un panāca, ka 1859. gadā lielvalstis atzina apvienotu Moldaviju un Valachiju par neatkarīgu valsti — Rumāniju. Tas bija izcils solis Eiropas nacionāli demokrātisko centienu veicināšanas garā.

Tanī pat 1859. gadā Austrija kādas nenozīmīgas intrigas dēļ pieteica karu Sardinijai. Francija (Napoleons III) gāja sardiniešiem palīgā, un Austrijas karaspēku sakāva. Ar miera līgumu Lombardiju pievienoja itāliskajai Sardinijai, iecrētajai Itālijas apvienotajai. Tas bija atkal notikums, kas atbilda jaunajam demokratisko nacionālo centienu garam.

Ar Lombardijas pakļaušanu savai varai Sardinijas ķēniņš Viktors Emanuels jau bija kļuvis stiprākais pārējo Itālijas valstiņu vidū. Izcilie itāliešu patrioti Kavurs un Garibaldijs ķēniņa centienus visādi atbalstīja, un ar viņu palīdzību 1860. gadā Sardinijai pievienojās Sicīlija un Neapole. Gadu vēlāk jaunizvēlētais itāliešu parlaments izsludināja Viktoru Emanuelu par Itālijas ķēniņu. Apstākļu spiesta, Austrija atteicās no sava pēdējā iekarojuma Itālijā, no Dženovas, bet, pēc Napoleona III gāšanas no troņa, 1870. gadā Viktors Emanuels pārņēma savā apsardzībā arī pāvesta valsti Romu. Lidz ar to 1870. gadā Itālija bija saslēgta nacionālā vienībā, Itālijas lielvalsts nodibināta. Tas bija nacionālo centienu triumfs Eiropā.

Sekojošā tam pašam nacionālās vienības principam, 1860. gadā Francijai pievienojās franču apdzīvotā Savoija, diemžēl, līdzņemot arī itālisko Nicu.

Trīs gadus vēlāk (1863) sacēlās poļi atklātā brīvības cīņā pret Vīnes kongresā apstiprināto krievu virskundzību. Neviena lielvalsts poļus neatbalstīja, un Krievija poļu sacelšanos nežēlīgi apspieda tāpat kā 1831. gadā.

Vienā laikā ar Itālijas apvienošanos, norisinājās tāds pats process Vācijā, tikai tas notika citādā ceļā.

Francijā Napoleons III domāja, ka tautas neapmierinātības mazināšanai viņam vajadzīgs uzvarām kronēts karš pret Prūsijas valsti, ko Vīnes kongress apzinīgi bija veidojis kā pretspēku Francijai. Prūsijas kanclers O. Bismarks, savukārt, ieskatīja, ka apvienotas Vācijas sasniegšanai vajadzīgs ārējs karš, kas aizrautu sev līdz Vācijas lielākās valstis: Bavāriju, Heseni-Darmštati, Virtembergu, Bādeni, kuŗas pretojās Vācijas apvienošanai, paredzot tur Prūsijas virskundzību pār pārējām Vācijas zemēm. Kara iemeslus atrada viegli, un Franciju sakāva. O. Bismarka cerības attaisnojās: 1871. gada 18. janvārī Versaļas pils spoguļu zālē sapulcētie 39 Vācijas valstu valdnieki piekrita apvienotas Vācijas proklamēšanai un Prūsijas ķēniņu Vilhelmu I atzina par apvienotās Vācijas ķeizaru. Tik tālu viss bija labi.

Reizē ar vienotas Vācijas nodibināšanu noslēdza miera līgumu ar Franciju, kuŗā nacionālās vienības ideju rupji pārķāpa ar agresīvo Elzasas un Lotringijas atraušanu no Francijas un pievienošanu Vācijai. Ar tādu rīcību O. Bismarks uzlika V. Gētes, F. Šillera un M. Lutera Vācijai vissmagāko krustu un jauno Vācijas imperiju nosēdināja pasaules tautu

un valstu politiskajā koncertā uz viena līmeņa ar tautu cieta valsti — Krieviju. (No tagadējā viedokļa var piezīmēt, ka ar Elzasas un Lotringijas iekarošanu O. Bismarks lika pirmo pamatakmeni vēlākajiem divi pasaules karjiem un tam stāvoklim, kādā tagad atrodas Vācija pati un daudz citas Viduseiropas un Austrumeiropas tautas.)

Anglija jau 1822. gadā ieņēma izolācijas stāvokli un no jaukšanās Eiropas kontinenta lietās atteicās. Citiem vārdiem runājot, Anglija ieņēma savu „splendid isolation” pozīciju, kur ar savu nosvēršanos vienai vai otrai pusei par labu, varēja katru jautājumu izšķirt tā, kā tas Lielbritānijai patika. Anglija savā spēka apziņā varēja vienmēr teikt brīvu un neatkarīgu vārdu arī pret lielo Krieviju, kas atsevišķos gadījumos varēja nākt par labu Krievijā ieslēgtajiem cittautiešiem, taņi starpā arī latviešiem.

Tās bija jaunas domas, jaunas idejas, jaunas reālītātes, kas septiņdesmitajos gados virzīja cilvēci ārā no dinastiju sastinguma pretī jaunam laikam, jaundai dzīvei.

Latvijā šini laikā notika pirmie Dziesmu svētki, latviešu skolotāju konferences, pirmie lauksaimnieku kongresi un pirmā plaša vēriena zemnieku politiska kustība ar prasību caram pēc demokratiskas pašvaldības, ko bija parakstījuši 50.000 Vidzemes zemnieku. Tas bija laiks, kad dzīvoja un darbojās idejiskais tautiskā laikmeta ievadītājs nacionālā laikmetā — Ātis Kronvalds (1837—1875), kad dzīvoja un cīnījās Juris Māters (1845—1885) par zemniecību kā latviešu nacionālās idejas nesēju un ārpus Latvijas vadīja savas dienas latviešu nacionālisma pirmais celmlauzis Krišjānis Valdemārs (1825—1891), nepalcaizdams gaŗām nevienu izdevību, kur varēja palīdzēt savai tautai.

Vispār, 1848. gadā ievadītā revolūcionārā kustība Eiropā Vīnes kongresā radīto kārtību gan nesalauza, bet nokāva šī kongresa ultrā reakcionāro garu un pavēra ceļu jaunām vēsmām. Pozitīvi 1848. gada revolūcija izvirza politikas priekšplānā tautas un tautu nacionālās prasības, dodot ierosinājumus šo prasību realizēšanai.

Eiropas politiskā dzīvē sākās kultūrāla kustība uz Vīnes kongresā ignorētās nacionālas bāzes pamata. Bet Vīnes kongresā uz spēku līdzsvara bāzes legalizētais imperiālisms tomēr palika nesalauzts. Tautu nacionālie centieni, kas galvenā kārtā izpaudās mazās tautās, un lielvalstu imperiālistiskie centieni ir galvenais 19. g.s. trešā ceturkšņa politiskais saturs Eiropā.

Šī laikmeta iztirzājums par mazo tautu cīņu pēc brīvības pretī lielvalstu iekarošanas un apspiešanas tieksmēm deva bagātu materiālu NP darbam. Katras tautas centieniem šeit piemīt savas īpatnības, kuŗas nav atkārtojamas, bet pamācošas gan.

Ārpus Eiropas šīnī laikā norisinās spraīga cīņa pēc kolonijām, kur dominējošo stāvokli ieņem Anglija, tai seko Spānija, Francija un Holande, kamēr sadrumstalotā Vācija un Itālija palikušas ārpus šīs sacensības.

Bet lielvalstu izjukusi līdzsvara politika un dezorganizētais politiskais koncerts, kas sākās 1848. gadā ar franču februāra revolūciju, nevarēja turpināties nepārtraukti: agrāk vai vēlāk lielvalstu interesēm bija jāsadurās multilaterālā veidā. Viss jautājums bija, kad kādai lielvalstij labpatiks iebrukt vairāku citu lielvalstu interešu sfairā. To atkal izdarīja Krievija.

Krievi vispāri nekā nevarēja samierināties bez jaukšanās Balkanu tautu darišanās, kur arī citām lielvalstīm bija savas intereses. Sevišķi serbus krievi vienmēr uzskatīja par „aizstāvamiem” pret Turciju. Tā 1877. gadā Krievija pieteica Turcijai kaŗu, kuŗš arī latviešiem bija ļabi pazīstams ar saviem daudzajiem upuriem un nostāstiem par ģenerāli M. D. Skobeļovu, par Pļevnu, Šipku un citām kauju vietām. Pēc senas tradīcijas krievu ģenerāļi savos kaŗos vienmēr sūtīja pirmā kārtā cittautiešus ar pazīstamo saukli: cilvēkus neželot! Tāpat arī kaŗa iemesls pēc krievu imperiālistiskās tradīcijas skanēja: Kad turki neklausīja krievu ķeizaram...

Pāri cittautiešu kritušo kaudzēm šis kaŗš krieviem bija sekmīgs.

Pēc San Stefano miera līguma 1878. gadā Maskava ieguva no Turcijas savu sen kāroto nolūku piepildījumu — kontroli par Bosfora un Dardaneļu jūras šaurumiem, nekonsultējot nevienu no Vidusjūrā ieinteresētām valstīm.

Anglija ar tādu rīcību negribēja samierināties. Tāpat Austrija. Melnajā jūrā parādījās spēcīga Anglijas flote, un Maltas salā pulcējās armija. Gatavojās 1853. gada Krimas kaŗa atkārtojums. Lai to novērstu un rastu kādu sadarbības iespēju lielvalstu starpā, O. Bismarks ierosināja ieinteresēto valstu kongresu. Visas attiecīgās partijas tam piekrita. Sākās pēdējais politiskais laikmets pirmskaŗa Eiropā.

Lielvalstu kongress sanāca Berlīnē 1878. gadā. Redzamāko vietu kongresā ieņēma Vācijas kanclers O. Bismarks, cenzdamies ar savu aktivitāti atdzīvināt paputējušo lielvalstu politisko sadarbību. Berlīnes kongress bija pēdējais lielvalstu līdzsvara politikas izpaudums, kas ievadīja kaut arī stipri nedrošu relatīva miera laikmetu, kuŗš Eiropu pasargāja no vispārīga satricinājuma vairāk nekā 30 gadus. Kongress vadījās no imperiālistiskas kompensāciju politikas, bet dažos jautājumos ievēroja arī mazāko tautu nacionālās intereses.

Rūpējoties par miera nodibināšanu lielvalstu starpā, bija jārevidē ne tikai San Stefano noslēgtais Krievijas-Turcijas līgums, bet jānokārto arī vesela rinda citu jautājumu.

Vispirms Berlīnes kongresā lielvalstu starpā atzīmējama Itālijas piedalīšanās, kas krievu pozīciju nestiprināja. Krievija vienmēr atbalstīja Austriju cīņā pret Itālijas apvienošanos. Kongresā tas krievu spiešanos Vidusjūrā nevarēja veicināt. San Stefano līguma revīzija bija izdarāma tā, lai Krievija un Anglija kaut kā samierinātos. Pret Angliju spēcīgās flotes dēļ lielvalstis nespēja Dardaneļu un Bosfora kontroli nodrošināt kādai citai valstij. Tādēļ krieviem no šādas prasības vajadzēja atkāpties. Kā kompensāciju par to Krievijai atdeva atpakaļ cietoksni Karsu ar apkārtni, Melnās jūras ostu Batumu un Besarabiju, kas visi pēc Krimas kara tai bija atņemti.

Rumānijai kā kompensāciju par Besarabijas zaudēšanu piešķīra Dobrudžu.

Lai apmierinātu bulgārus, Bulgāriju atzina par patstāvīgu valsti, kuŗa pagaidām paliek Turcijas sastāvā.

Austrijai par zaudēto Lombardiju un Venēciju atļāva okupēt slavu apdzīvoto Bosniju un Hercegovinu.

Serbijai, Melnkalnei un Grieķijai — visām piešķīra nelielus zemes gabalus un atzina šo valstu patstāvību.

Francija ieguva Tunisu Āfrikā kā kompensāciju par zaudēto Elzasu un Lotringiju, ko Vācija prūšu-franču kara tai bija atņēmusi.

Anglija saņēma Kipras salu.

Itālija nesaņēma neko citu kā tikai atzišanu, ka uzņemta lielvalstu koncertā kā līdzīga vecām valstīm.

Tāpat Vācijai bija jāsamierinās ar citu lielvalstu labvēlību, ka tās neprasija Elzasas un Lotringijas atdošanu atpakaļ Francijai.

Kongresa dvēsele un iniciātors Oto fon Bismarks varēja būt priecīgs, ka lielākā kongresa dalībnieku daļa, neieredzēdami demokrātisko Franciju, sāka sabiedrībā lamsēt domu, ka kongress Eiropā radījis jauno politisko centru: Parīzes vietā Berlīni.

Latviešu pilsonība un zemniecība no Berlīnes kongresa nespēja izlobīt sev nekā pozitīva. Iemesls tam zināmā mērā meklējams Krievijas un Vācijas preses nostājā pret Berlīnes kongresu. Krievija kongresā izgāja kā zaudētāja, tādēļ krievu prese, kuŗā latvieši smēla savu informāciju, par kongresu rakstīja maz, tāpat arī Krievijas vēstures grāmatas, kas aprobežojās ar aizrādījumu, ka O. Bismarka intrigu dēļ Krievijas taisnīgās prasības (Bosfors un Dardaneļi) kongresā noraidītas.

Arī Vācijas kongresā nekā neieguva, un vācu presē tamī laikā joprojām dominēja O. Bismarks un Vācijas nodibināšana.

Nacionālos jautājumos latvieši tikai gaŗām ejot guva informāciju par jaunās, apvienotās Itālijas piedalīšanos kongresā, bet par Rumānijas reorganizēšanu, Bulgārijas nodibināšanos, Grieķijas, Serbijas un Melnkalnes teritoriaļu pastiprināšanos, protams, tā laika cenzūrai pakļautajā presē neparādījās nekas tāds, kas daudzo Krievijai pakļauto mazo tautu nacionālo apziņu varētu stiprināt.

Es aizrādīju, ka mūsu toreizējā nacionālā politika, aizņemta ar gatavošanos uz Manaseina revīziju un tautas garāmantu krāšānu, neatbilda pārdzīvojamam laikam. A. Kronvalda ievadītai latviešu nacionālai politikai neradās turpinātāji, bet karikētāji un smējēji, nolikdami latviešu nacionalismu zemāk par zemu, kā to darija brāļi Kaudziši gadu pēc Berlīnes kongresa publicētajos „Mērnīeku laikos”.

Rīgas latviešu biedrības runas vīrs Ābrants, ievilinājis J. Māteru parādos, kritiskā brīdī pieprasīja šī parāda atmaksu. Kad parādnieks nevarēja to izdarīt, lika J. Māteru iesēdināt cietumā, ko pēc toreizējiem likumiem varēja izdarīt. Tas zināmām nacionālām aprindām sagādāja lielu prieku, jo arī zemnieku politiskai vadībai pēc J. Mātera un R. Tomsona neradās turpinātāji. Latviešu nacionāli demokrātiskās pilsonības politiskais lauks, lai cik nelielos ietvaros tas būtu tveŗams, palika galīgi tukšs.

Latviešu nacionālo jautājumu saistīšana ar Berlīnes kongresu izraisīja plašas debātes. P. Ašmanis, A. Bergs, J. Zālītis uz visas līnijas aizstāvēja Latviešu biedrības darbību pārrunājāmā laikā, akceptējot latviešu „mazā cilvēka” un zemnieku ideoloģu aizbaīdīšanu no Rīgas latviešu biedrības.

Ar visu krūti manis izraisīto pozīciju aizstāvēja šo debāšu iniciātors J. Čakste, kuŗš sociālistiskās kustības straujo attīstību Latvijā uzskatīja par tiešām sekām no Latviešu biedrības šaurās „iekapselēšanās labāko famīliju” konservatīvajā ideoloģijā. Rūpniecības attīstība vien šādu strauju sociālisma uzplaukumu nekad nebūtu varējusi dot. To rādot visas pārējās Krievijas nīkuļojošā sociālisma kustība.

Ātbūdīta no sadarbības ar izglītotākiem un turīgākiem latviešu zemniecības un sīkpilsonības liberālā politiskā domā stingra bezdarbībā, bet sociālisma attīstība gāja strauji uz priekšu. Zemniekus no politiskās pašpīeticības uzmodināja 1906. gada soda ekspedīcijas, kas savas smagākās represijas vērsa galvenā kārtā pret laucīniekiem, 1905. gada revolūcijas sekotājiem, nevis tās vadītājiem. Pilsētas sīkpīsonība, pret kuŗu 1906. gada represijas, paldies Dievam, nevērsās, tā arī neuzmodās un pie vienotas politiskās darbības netika.

Tādi bija J. Čakstes uzskati.

Vācijas apvienošanās un Berlīnes kongresa izraisītais saimnieciskais uzplaukums deva pirmo elpu mūsu „jaunajai

strāvai". Attīstīdamās nacionālpolitiski neieņemtā ideoloģiskā telpā, tā ātri guva panākumus politiskā sektorā un deviņdesmitajos gados ieguva Latvijā dominējošu stāvokli. Jaunās strāvas ietvaros 1904. gadā izauga Sociāldemokrātu partija, kas 1905. gadā vadīja visas latviešu tautas revolūciju. Tikai pavisam nesaprotamā kārtā šī partija 1906. gadā atstāja savu dabīgo darbības pamatu — pašu zemes strādnieku interešu aizstāvēšanu pēc pašas Latvijas īpatnējām vajadzībām — un iestājās Krievijas sociāldemokrātu partijā Ļeņina vadībā. Tur latviešu soc. dem. iestīga krievu partijas frakcionārās cīņās, līdz beidzot ieslīdēja pilnīgi pankrieviskā gultnē.

Tikai pēc 1906. gada represijām, kas visvairāk un pie tam nepelnīti skāra latviešu zemniecību un lauku inteliģenci, izveidojās latviešu nacionālpolitiskie spēki, kas strauji pārgauga kā krievu revolūcionāru straumē peldošos latviešu sociāldemokrātus, tā cariskās birokratijas šūpulī sraudošos latviešu „tautībniekus”. Šo spēku vārdi ir: Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība un Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība, varbūt pa daļai arī Rīgas izglītības biedrība.

Liela daļa Berlīnes kongresa lielvalstu lēmumu par mazajām valstīm bija kompromisa rezultāts, kas ieinteresētās tautas neapmierināja. Tas nākotnē nesolīja neko labu. Balkanos radītais stāvoklis neapmierināja nevienu vietējo tautu. Itālijas jautājumi (Triesta, Tripole u.c.) nebija nemaz skarti. Francijai piešķirtās tiesības uz Tunisas okupāciju, protams, nevarēja aizstāt Elzasas un Lotringijas zaudējumu.

Vācu sabiedrības interesi, neatkarīgi no kongresa, visvairāk saistīja pašu imperijas nodibināšanās. No Francijas saņemtā piecu miljonu lielā zelta franku kontribūcija radīja Vācijā un zināmā mērā visā Eiropā nepiedzīvotu saimniecisku uzplaukumu. Eiropas lielvalstu koloniju politika Āzijā un Afrikā sasniedza augstāko attīstības pakāpi.

O. Bismarks izmantoja Vācijas saimniecisko uzplaukumu plašā vērienā tvertās strādnieku interesēs. Ar likumu nodrošināja strādniekus pret slimībām (1883), pret nelaimes gadījumiem (1884), regulēja vīriešu, sieviešu un nepilngadīgo darbu rūpniecībā (1887), nodibināja darba atpūtas dienu (1887), ievēda vecuma dienu nodrošinājumu (1889), rūpējās par vispārīgu darba apstākļu uzlabošanu rūpniecībā un atļāva arodbiedrību dibināšanu. Ar šādu politiku O. Bismarks centās novērst Vācijā katru nesaprašamos strādnieku un darba devēju starpā, lai starptautisku konfliktu gadījumos vācu tauta vienmēr cīnītos vislielākā vienprātībā.

Visas saimnieciskās nozares, ieskaitot kuģu būvniecību un metāl rūpniecību, Vācijā attīstījās ar tādu straujumu, ka

gažu simteņu maiņā jau bija sasniegts Anglijas līmenis. Tas noveda Vāciju pie slimīgas un kļūdainas ārpolitikas par visas pasaules pakļaušanu savai dominācijai.

Vācijas saimnieciskajam uzplaukumam, kaut arī lēnākā gaitā, sekoja visas citas valstis, ieskaitot Krieviju. Pēc Bērlines kongresa visās lielvalstīs ārkārtīgi pieauga bruņošana. To izraisīja vācu tā sauktais „Šlifena (Schlieffen) plāns”, kas paredzēja, ka gadījumā, ja Vācijai būtu jākaņo divās frontēs, Francija jāsakauj pašā kara sākumā, kamēr Krievija nav paspējusi mobilizēties.

Viss saimnieciskais uzplaukums, zinātnes attīstība, tehnikas un kultūras progress pēc Berlīnes kongresa dibinājās uz ļoti nedrošiem pamatiem. Tas redzams no neskaitāmiem strīdīgiem gadījumiem, kas radās starptautiskā politikā pēdējā gažu desmitā pirms Pirmā pasaules kara izcelšanās. Minēsim tikai šādus, vairāk pazīstamus lielvalstu konfliktus:

- 1904–1905 Krievijas–Japānas karš,
- 1904 Anglijas–Francijas strīdi ap Maroku,
- 1904–1905 Krievijas–Anglijas incidents Ziemeļjūrā,
- 1905–1906 Marokas krīze,
- 1906 Anglijas–Francijas–Itālijas konflikts ap Abesīniju,
- 1908 Balkanu krīze,
- 1908–1909 Kasablankas konflikts Francijas–Vācijas starpā,
- 1911 Agadiras krīze,
- 1911 Itālijas–Turcijas karš par Tripoli,
- 1912 Krievijas iebrukums Ārējā Mongolijā,
- 1912–1913 Grieķijas, Serbijas, Bulgārijas un Rumānijas kari.

Jāpiezīmē, ka aiz visiem šeit minētiem mazo valstu konfliktiem, strīdiem un kariem vienmēr atklāti vai slepeni stāvēja lielvalstis.

Lai nodrošinātos pret Francijas dabīgiem revanša centieniem, Vācija, piesaistot savai politikai Austro–Ungāriju un Itāliju, izveidoja 1882. gadā šo valstu trejsavienību. Francija, juzdamās Trejsavienības apdraudēta, meklēja atbalstu Krievijā, ar kuru 1891. gadā noslēdza slepenu sadarbības līgumu, kuru 1894. gadā apvienoja ar savstarpējas militāras palīdzības līgumu un publicēja atklātībā.

Pakāpeniski Francijai un Krievijai tuvojās Anglija, kas pret Vācijas vadīto Trejsavienību negribēja palikt viena. Anglija gan neparakstīja formālu līgumu ar Franciju un Krieviju, bet 1904. gadā deva visas iespējamās morālās garantijas, ka militāras sadursmes gadījumā turēsies kopā ar Franciju un Krieviju. Tā radās „sabiedroto valstu” grupa.

Šini saimnieciska uzplaukuma, straujas bruņošanās un nebeidzamu diplomātisku križu laikā neatturami izplatījās valstu starpā slepeno līgumu slēgšana, kas starptautisko politiku saindēja neiedomājamā mērā. Daļu no slepenajiem un pretrunīgajiem lielvalstu līgumiem atklāja pēc Krievijas revolūcijas izdarītā Krievijas slepeno līgumu publikācija. Tāds bija, piemēram, Krievijas 1887. gada slepenais līgums ar Vāciju, pēc kuŗa cars apņēmas neatbalstīt Franciju, ja Vācijas–Francijas starpā izceltos karš. Kā pretpakalpojumu par to Vācija apņēmas neaizstāvēt Āustro–Ungārijas politiku Balkanos.

Pretēji 1894. gada Krievijas–Francijas līgumam, 1905. gadā Krievijas–Vācijas slepenā līgumā Bjorkē cars apņēmas atbalstīt Vāciju pret Franciju, ja Vācijas un Francijas starpā izceltos karš. Tāpat 1902. gadā noslēgtais slepenais Itālijas–Francijas līgums dokumentēja, ka Itālija Trejsavienības līgumu jau tanī laikā atzinusi par Itālijai nesaistošu, ko oficiāli deklarēja tikai 1905. gadā kara laikā. Arī Anglijas ārlietu ministrs E. Grejs parlamenta ziņojumā noliedza katru militāru saistību ar Franciju pēc tam, kad par tādu sadarbību pastāvēja vienošanās no 1904. gada.

Šie dažādie slepenie līgumi un visu Eiropas lielvalstu noslēgšanās divos pretējos grupējumos deva NP bagātīgu vielu savas politiskās taktikas izveidošanai.

Tuvojoties šo apspriežu noslēgumam, jāatzīmē, ka tanīs piedalījās: Latvijā vēlētie Krievijas valsts domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis; izraudzītie un norīkotie delegāti uz ārzemēm: J. Čakste, Z. Meierovics, J. Kreicbergs un K. Bachmanis, kuŗš bija paredzēts kā pārstāvis pie Ukrainas valdības, NP pagaidu vicepriekšsēdis A. Bergs; ārlietu nodaļas pārstāvis P. Ašmanis un finanču nodaļas pārstāvis A. Klīve.

Iepriekšējais vēsturiski politiskais apskats nav uzskatāms kā protokols. Tādu Ārlietu un Finanču nodaļu kopīgās apspriedēs nekad nerakstīja, jo pie NP dibināšanas tādas nodaļu kopīgas apspriedes nebija nemaz paredzētas. Izteiktās domas par pirmo laikmetu pieder galvenā kārtā J. Čakstem, par otro laikmetu J. Zālītim, bet trešā laikmeta politiskās pārrunās ļoti aktīvu līdzdalību ņēma visi apspriedes dalībnieki.

Pēc ļoti dzīvām, vispārīgām noslēguma debatēm bija jāstājas pie paredzēto slēdzienu pieņemšanas turpmākam darbam.

Galvenais jautājums bija izšķiršanās par to, kuŗa kuŗotāju puse uzvarēs, uz kuŗu mums savā politikā jāorientējas.

Apspriedes laikā, 1917. gada decembra sākumā, kad apspriede notika, Vācija bija savu uzvaru zenītā. J. Čakste uzaicināja katru no klātesošiem izteikt savas domas un motīvus, kuras valstis paredzamas kā uzvarētājas lielajā karā. Visas atbildes bija, ka uzvarēs sabiedroto koalīcija ar Angliju, Franciju, Itāliju un ASV priekšgalā, pie tam ASV ieņems vadošo vietu. Vienbalsīgi un vienprātīgi pieņēma sekojošus atzinumus:

1. Pēdējo simts gadu Eiropas politiskais apskats rāda, ka, neskatoties uz atkārtotiem kariem, lielvalstis pēc katra kara centušās saglabāt savstarpēju spēku līdzsvara principu. Var pieņemt, ka līdzīgi tas notiks pēc šī kara izbeigšanās.

2. Eiropas lielie kongresi, kas rēgulējuši valstu attiecības pēc kariem, vienmēr centušies, cik iespējams, vājināt Krieviju un saglabāt Turcijas neaizkarāmību, tamī pat laikā pakāpeniski iedzīvinot mazo tautu atbrīvošanos no turku virskundzības.

3. Var pieņemt, ka mazāko tautu atbrīvošana šī kara noslēgumā neapstāsies tikai pie Turcijas, bet skars arī citas valstis, piemēram, Austro-Ungāriju (Ungārijas un Čehoslovākijas patstāvība) un Krieviju (Polijas un Somijas patstāvība).

4. Dažreiz mazās tautas guvušas savu brīvību lielvalstu savstarpējas nesapraššanās dēļ. Tas jāņem vērā arī latviešiem.

5. Cīņā par Latvijas politisku neatkarību, NP mērķiem šīnī karā jābūt: panākt pilnīgu pašnoteikšanos, neieļauties nekādos kompromisos.

6. Šī mērķa drošākai sasniegšanai NP jācenšas attiecināt tautu pašnoteikšanās tiesības uz visām Austro-Ungārijā un Krievijā ieslēgtām tautām. (V. Vilsona 14 punkti toreiz nebija vēl publicēti).

7. Mazajām tautām cīņa par savu patstāvību jāved kopīgi; pirmā kārtā tas jādara latviešiem, lietuviešiem un igauņiem. Kopīga cīņas taktika dos labākas sekmes, jo lielvalstīm pret mazākajām valstīm būs dažādas intereses. Krievija vienmēr aizstāvējusi serbus, droši vien pie miera līguma slēgšanas atbalstīs Bosnijas un Hercegovinas pievienošanu Serbijai. Francija jau tagad izsakās par neatkarīgas Čehoslovākijas radīšanu. Mums jāpārlicina Anglija aizstāvēt miera konferencē Baltijas valstu neatkarību, jo Anglija politiski un saimnieciski Baltijas jūras ostās ir vairāk ieinteresēta nekā Krievija. Latvijas neatkarības izcīnīšanā jāizlieto sabiedroto lielvalstu politiskais un materiālais atbalsts.

8. NP jāaizstāv Krievijas pēcrevolūcijas oficiālā kara politika: cīņa līdz galīgai uzvarai, kā to vēlas sabiedrotie.

9. Latvijas neatkarības izcīnīšanas interesēs jāaicina tautieši dzimtenē noteikti protestēt pret Vācijas okupāciju un

okupantiem, pret vācu kolonizācijas plāniem Latvijā, protestēt pret Vācijas iespaidā stāvošu pavalstu dibināšanu visā Latvijā vai kādā tās daļā.

10. Nekādā gadījumā nav pieļaujama latviešu kopīga politiska sadarbība ar okupantiem.

11. NP jāstājas sakaros ar Anglijas, Francijas, ASV un Itālijas pārstāvjiem uz bāzes: stiprināt Krievijas fronti pret vāciešiem, izolējot no tās lielnieciskos latviešu strēlniekus un deklarējot, ka mūsu politikas gala mērķis ir panākt no Krievijas neatkarīgu, atdalītu un Vācijai nepievienotu, brīvu Latviju.

12. Latviešu strēlniekiem jāpaliek ārpus lielvalstu kariem, ārpus Krievijas politisko partiju cīņām un jāgatavojas neatkarīgas Latvijas aizstāvēšanai.

13. Visos iesniegumos un memorandos jāizvairās minēt lielvalstu politiskās un saimnieciskās nesaskaņas, uzsverot tikai kopīgu cīņu par uzvaru un prasot vienmēr Latvijas brīvības centieni atbalstu un aizstāvēšanu.

14. Ievērojot notiekošo kara darbību abu lielo, vispasaules mēroga pretinieku starpā, jāizvairās no katras saskares un politiskas koķetēšanas ar Vāciju un Vācijas draugiem.

15. Visi NP memorandi iesniedzami vienlaicīgi draudzīgo valstu pārstāvjiem.

16. Neoficiāli galvenā vērība jāpiegriež Anglijai, kara visā jaunlaiku vēsturē parādījusi mazām tautām lielāku pretnākšanu nekā citas valstis.

Piesardzības dēļ arī šie atzinumi netika protokolēti. Tikai katram sēdes dalībniekam ieteica tos atzīmēt priekš sevis un tiem visā darbā sekot.

SAKARU UZŅEMŠANA AR LIELVALSTĪM

No visām NP nodaļām svarīgākā nozīme piekrita Finanču nodaļai, jo bez līdzekļiem nekāds darbs nebija veicams. To izprazdams, Z. Meierovics netaupīja pūles, lai līdzekļus gādātu. Pārējo NP nodaļu starpā pirmajā vietā stāvēja Ārlietu nodaļa, kas, ievērojot kara un revolūcijas apstākļus, varēja praktiski strādāt pie Latvijas neatkarības izcīnīšanas starptautiskā laukā. Visu citu nodaļu darbs bez savas teritorijas bija tīri teorētisks.

Ārlietu nodaļas darbība sākumā attīstījās ne bez grūtībām. NP dibināšanas sapulcē pieņemto rezolūciju tulkošana prasīja laiku. Nepatīkami darbu kavēja visādi tehniski trūkumi. Franču valodas rakstāmmašīnu, tai piemērotu rakstāmlentu, attiecīgas vārdnīcas un citus sikumus varēja sameklēt tikai antikvāriātos pēc ilgas gaidīšanas. Šādu iemeslu dēļ tikai 1918. gada sākumā varēja sabiedrotajiem iesniegt NP

deklarāciju. Politiskie apstākļi tad jau bija radikāli grozījušies, Krievija, laužot līgumus ar pārējiem sabiedrotajiem, bija uzsākusi nodevīgas miera sarunas ar centrālvalstīm.

Pēc deklarācijas iesniegšanas sabiedroto pārstāvībām, nodibinājās ar tām dzīvi sakari. Lielāko pretimnākšanu mums izrādīja Anglijas konsulāts Maskavā, kas 1918. gadā sāka atbalstīt NP ar līdzekļiem, jādodomā, lai stiprinātu latviešu cīņu pret Vāciju, ko Krievija vairs nedarīja. Spriežot pēc Brest-ļitovskas sarunām, tāds atbalsts saskanēja ar Krievijas interesēm, bet vai NP atbalstīšana notika saziņā ar Padomju Savienību, vai bez tās, to NP nezināja.

J. Kreichberga, Z. Meierovica un J. Seska sarunās ar Lielbritānijas Chargé d'Affaires J. C. Lindleju Ļeņingradā, iesniegdot Latvijas deklarāciju, un Z. Meierovica un manās sarunās ar R.H.B. Lokhartu Lielbritānijas konsulātā Maskavā noskaidrojās Anglijas dzīvā interese par Latviju. Anġļus interesēja latviešu tautas un apdzīvotās zemes lielums un kultūras attīstība, bet visvairāk Baltijas ostas. Ka Anglija nekādā gadījumā nepieļaus Latvijas pievienošanu Vācijai, to mums pateica pie pirmās tikšanās kā Ļeņingradā, tā Maskavā. Neslēpa arī to, ka Baltijas dēļ vien sabiedrotie nekaņos. Ar interesi mēs saņēmām Anglijas pārstāvju atļauju ziņot atklātībai, ka Anglija latviešu centienus atbalstīs, bet šo centienu piepildījums atkarīgs no pilnīgas uzvaras pār Vāciju.

Anglijas konsulāta pārstāvis Maskavā Lokharts sevišķi interesējās par Vācijas okupantu rīcību ieņemtajos Latvijas apgabalos. Visiem okupantu politiskajiem gājieniem anġļi sekoja ļoti uzmanīgi. Dažādie landtāgu, pilsētu valžu, tirdzniecības un rūpniecības organizāciju iesniegumi Vācijas valdībai par okupēto apgabalu pievienošanu Prūsijai vai nodošanu kāda cita Vācijas valdnieku nama rīcībā — anġļiem, vienmēr bija labi zināmi. Kā vēstniecības, tā konsulāta darbinieki pastāvīgi interesējās par NP izskaidrojumiem un nostāju šādos vācu projektos.

Ar lielu uzmanību anġļi sekoja vācu kolonizācijas projektu attīstībai Baltijā. Blakus ostām un strēlniekiem Latvijas kolonizācija ar vāciešiem bija trešais aktuālais jautājums, kas NP sarunās ar anġļiem nekad nepalika neskarts.

B. Lokharts Maskavā mūs pagodināja ar pretvizīti, bet J. O. Lindlejs NP atsūtīja sekojoša satura vēstuli: „Cien. kungi! Tā kā vēstnieks aizgājis atvaļinājumā un nav Petrogradā, man ir tas gods apstiprināt jūsu 28. decembra raksta saņemšanu. Es neesmu kavējies iepazīstināt savu valdību ar rakstam pievienoto latviešu deklarāciju. Būtu lieki jums vēl apstiprināt, ka šī vēstniecība nedāvā uzticību tām tendenciozām ziņām, kādas mūsu ienaidnieki publicē par garastāvokli, kas ir kā valdītu ieņemto latviešu provinču iedzīvotāju starpā. Petrogradā, 30. decembrī 1917. J. O. Lindlejs.” (J. O. Lindley)

Francija nostājās labvēlīgi par mūsu centieniem, tikai vienmēr pasvītvoja: papriekšu uzvara karā, tad runa par politiku. Franci visos laikos esot aizstāvējuši brīvību visām tautām un darišot to arī šī kara miera konferencē. Savu labvēlīgo izturēšanos pret latviešiem viņi esot parādījuši jau Napoleona karos. Latviešu centieni pēc brīvības saskanot ar franču tautas mentalitāti. Miera līgums nokārtošot arī latviešu dibinātās prasības, tikai latviešu strēlnieki nedrīkstot solidārizēties ar brīvības ienaidniekiem.

Uz NP memorandu Francijas vēstnieks Žils Nulenss atbildēja ar rakstu, kurā apliecina, ka saņēmis vēstuli, kur Latviešu pagaidu nacionālā padome protestē pret Kurzemes kā arī citas latviešu teritorijas daļas pievienošanu Vācijai un izsaka vēlēšanos nodibināt autonomu valsti, kas aptvertu Vidzemi, Kurzemi un Latgali. Vēstnieks apsveic ar dziļu simpatiju tādu soli, ko spēž kādas tautas pārstāvji, kuri apzinās savas tautas tiesības, un kara pilsoņiem, pateicoties viņu nacionālo centienu enerģijai, būs lemts iekārot likumīgu neatkarību. Francija pēc četrus gadus ilgās cīņas par brīvību un tautu tiesībām, neskatoties uz viena viņas sabiedrotā cietsirdīgu atkrišanu, redz tuvāk nekā jebkad iespēju īstenot savu ideju uzvaru, — bez šaubām piekritīs NP centieniem un tos atcerēsies, kad pienāks galīgā un izlīdzinošā miera slēgšanas brīdis ar Vāciju un Austriju.

ASV vēstniecība parasti pievienojās Anglijas viedoklim un daudz mūsu lietās neiedziļinājās. Kad 1918. gada 8. janvārī Savienoto Valstu prezidents Vudro Vilsons publicēja pazīstamo 14 punktu deklarāciju par pašnoteikšanos visām — arī mazajām tautām, amerikāņu pārstāvji parasti norādīja uz šo deklarāciju, kurā noteikšot viņu politiku arī attiecībā uz Latviju. Pieņemšanā ASV vēstnieks Dēvis Frensis tā arī pateica Z. Meierovicam un J. Kreicbergam: „Ja latvieši ir atsevišķa tauta ar savu zemes teritoriju un savu valodu un vēl plašu inteligenci, kāpēc tad lai viņi nenodibinātu paši savu valsti? Mums tur nekā nevar būt preti. Bet vispirms jāuzvar Vācija, tikai tad varēs runāt par miera noteikumiem konkrēti.”

Kādas speciālas J. Goldmaņa informācijas dēļ Itālija par autonomas Latvijas valsts izsludināšanu pirmajā gājienā netika informēta.

Pieminot mūsu kaimiņvalsts Zviedrijas pārstāvību Ļeņingradā, jāatzīmē, ka tur NP pārstāvjus uzņēma ļoti vēsi. J. Goldmanim un J. Seskam tur noprasīts, vai latvieši vispār saprotot, ko viņi gribot, ja prasot neatkarību. Zviedrijas vēstnieks ģenerālis Brandstrēms ļoti noteikti aizrādījis uz to, lai neklausās uz frančiem. Daudz tuvāki ziemeļniekiem — pie kādiem piederot arī latvieši — esot vācieši. No Vācijas latviešiem neesot jābaidās, jo pēc kara tur valdišot liberāls režīms. Arī Baltijas

augstākās šķiras esot izglītotas un sapratīgas, kas vienmēr sekojušas laika garam. Par tādiem viņš turot arī latviešus. Zviedrija baltiešu lietās nejaukšoties. Kā zināms, Zviedrija jau toreiz turējās pie savas ipatnējās neitrālītales: vienmēr vairāk ievērot stiprāko, kas valda Baltijas jūrā.

Visās ārzemju pārstāvībās no mums prasīja informāciju par dažādiem principiāliem un aktuāliem jautājumiem attiecībā uz Latviju. NP locekļiem ar nožēlu bija jāatzīstas, ka Krievijas agresīvās politikas dēļ latviešiem nav pat elementārāko publicējumu par uzstādītiem jautājumiem. Tika doti solījumi iespējamību robežās prasīto literatūru sagādāt.

Latvijas jautājums sabiedroto diplomātiem un konsuliem bija pilnīgi svešs. Tikai pamazām šeit varēja ienest skaidrību par latviešu apdzīvoto teritoriju, vēsturi, kultūru, saimniecisko stāvokli un neatkarības centieniem. Mūsu strēlnieki bez nacionāli politiskām prasībām bija tik spīdoši cīnījušies par Krieviju, ka ārzemju pārstāvji, piemēram Anglijas konsuls B. Lokharts, sākumā nemaz nevarēja saprast, kā latviešiem prasība par neatkarību radusies.

Tieši tas jau netika teikts, bet nojaukt varēja, ka dažreiz apšaubīja, vai ar prasību pēc autonomas Latvijas valsts dibināšanas NP pareizi atspoguļo latviešu tautas ieskatus. Kā pierādījumu tādām šaubām vienmēr minēja latviešu Sociāldemokrātu partijas komunistisko un antinacionālo darbību. Ne sociāldemokrāti, ne komunisti Latvijas neatkarību neprasīja, bet jo sirdīgi to apkaņoja. Tas ārzemniekos radīja grūtības mūsu nacionālās stājas izprašanā. Frontē kultivētā brāļošānās ar vāciešiem, cīņa pret krievu pagaidu valdību, cīņa pret kara turpināšanu, ko toreiz piekopa mūsu kreisie novirzieni, nopietni maldināja sabiedrotos par latviešu patieso stāju. Tas kopā saņēmts prasīja daudz takta un politiskas veiklības, lai motivētu Latvijas neatkarību kā visas tautas prasību, izskaidrotu komunistu un sociāldemokrātu nepiedalīšanos NP, apgaismotu pareizi strēlnieku politisko frontes maiņu un, beidzot, pārliecinātu sabiedrotos, ka mēs neesam vācu orientācijas piekritēji un vēsturisku, sociālu un nacionālu iemeslu dēļ, nekad nemainīsim savu principiālo politisko stāju.

Pastāvīgais kontakts, tekoša informācija un latviešu dzīves jautājumu tieša apgaismošana soli pa solim izklidināja gan iepriekš minētās neskaidrības, gan pārspīlētās fantazijas, ko par latviešiem pienesa sabiedrotiem dažādi krievu aģenti no Krievijā valdošo imperiālistu vidus.

Otrs pastāvīgs temats, par ko NP iznāca pastāvīgi sadurties ar ārzemniekiem, bija latviešu strēlnieku izturēšanās

frontē. Vienmēr sabiedroto pārstāvjos izskanēja ļoti pastrīpota vēlēšanās, lai strēlnieku politisko līniju kaut kādā ceļā grozītu. Iespaidojums šinī ziņā nāca no dažādajām krievu grupām, kuŗas ar sabiedroto ziņu cīnijās pret boļševikiem. Šīs lietas nokārtošanā sevišķi ieinteresēti šķita franči.

NP atbilde uz šo jautājumu bija pamatīgi iztirzāta Ārlietu un Finanču nodaļas kopīgās apspriedēs un vienmēr tika skaidri deklarēta: kamēr nav atzīta Latvijas suverēnitāte un neatkarība no Krievijas, nav līdzekļu, ar ko varētu pārliecināt strēlniekus savu lielniecisko stāju grozīt. Tanī pat laikā uzsvērām, ka NP dara visu iespējamo, lai sabiedroto vēlēšanos sekmētu. Tā kā krievu aģentu uzdotsais latviešu sarkano strēlnieku skaits svārstījās no 100 līdz 400 tūkstošiem, tad nebija grūti sabiedroto priekšā šo skaitli pakāpeniski samazināt pat desmitkārtīgi, rādot tādā kārtā NP sekmīgu darbību arī šinī plāksnē.

Ne no vienas vēstniecības mums nebija nekādu konkrētu solījumu par Latvijas neatkarības atzīšanu, bet lielvalstu labvēlīgā izturēšanās pret latviešiem ļoti sekmēja NP darbu, veicināja ticību un cerību Latvijas neatkarības sasniegšanai, stiprināja mūsu pašapziņu un deva spēku nebaidīties ne no kāda riska, kas mums draudēja no čekas pie mazākās neuzmanības.

Labu sakaru uzturēšanu un padziļināšanu ar draudzīgām lielvalstīm NP uzskatīja par savu galveno un svarīgāko uzdevumu.

NP UN BRESTĻITOVSKAS MIERA SARUNAS

Pēc oktobra revolūcijas uzvaras Padomju valdība nekavējās ar savas politiskās programmas iedzīvināšanu. Pirmajā vietā stāvēja solītā miera līguma noslēgšana ar Vāciju.

Petrogradas strādnieku, zemnieku un kareivju padome 8. novembrī (j.s.) uzaicināja visas karojošās valstis un tautas, dibinoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām, nekavējoties izbeigt kara darbību un noslēgt miera līgumus bez ameksijām un kontribūcijām. Tam 20. novembrī sekoja valdības pavēle armijai — izbeigt kara darbību pret Vāciju un Austriju visās frontēs. Par armijas virspavēlnieku iecēla virsniekvietnieku Kriļenko, kuŗš šo pavēli izpildīja. Vācija 27. novembrī atbildēja, ka pieņem Krievijas aicinājumu apspriest kara darbības pārtraukšanu.

Ļeņins 1. decembrī atkārtoti uzaicināja sabiedrotos karošanu izbeigt, piezīmējot, ka šī ierosinājuma nepieņemšanas gadījumā Padomju Savienība uzsāks ar centrālvalstīm miera sarunas viena pati.

Tamī pat dienā kaŗa komisāru Trocki apmeklēja ASV militārais pārstāvis un sabiedroto vārdā aicināja viņu separātas miera sarunas pārtraukt. Trockis tam nepiekrita, piedraudot ar sabiedroto valdību slepeno līgumu publicēšanu un cara laikā starptautisko parādu atmaksas anulēšanu.

Sarunas Padomju Savienības un Vācijas–Austroungārijas starpā sākās 3. decembrī Brestļitovskā, un 15. decembrī noslēdza pamieru uz četrām nedēļām. Miera sarunu sākumu nolika uz 22. decembrī turpat.

Stāvokļa apspriešanai Ziemassvētku un Jaunā gada starplaikā sanāca Petrogradā NP Ārlietu un Finanču nodaļu kopsēde ar Kurzemes komisāra J. Čakstes un Centrālkomitejas priekšsēža A. Berga piedalīšanos. Tās bija tās pašas personas, kas sagatavoja NP nodibināšanu un Latvijas neatkarības pasludināšanu.

Apspriedes darba kārtā stāvēja divi galvenie jautājumi: NP līdzdalība Brestļitovskas miera sarunās un NP pilnsapulces sasaukšana.

J. Goldmanis kā iniciātors, atklājot sēdi, ziņoja, ka NP ir iespēja iegūt Padomju miera sarunu delegācijā arī savu uzskatu aizstāvi un sēdei jāizšķiras, vai šo iespēju izmantot, vai ne. Ka Brestļitovskā mieru noslēgšot, tas esot visiem zināms, jo viss vairums kareivju jau fronti atstājuši. Uz Kurzemes un Zemgales izraušanu no vācu nagiem neesot nekādu cerību. Vienīgi attiecībā uz Rīgu varot pieļaut maz ticamu domu par brīvpiilsētas stāvokļa nodibināšanu. Tomēr jautājums jāizlemjot, vai sadarboties ar krievu delegāciju, vai ne.

Tas noveda pie vispārīgas militārās situācijas iztirzāšanas. A. Bergs izteicās, ka Brestļitovskas līgumi — lai kādi tie būtu — neko kardināli negrozīs. Austrumu frontē, sākot ar Krievijas revolūciju, vārda nopietnā nozīmē neeksistēja. Visi frontei derīgie kaŗavīri jau sen nosūtīti uz rietumu fronti. Austrumu frontē novietotie vācu zemessargi pēc kaŗa darbības izbeigšanas būtu nozīmīgi tikai kā darba spēks lauksaimniecībā, ne kaŗa rūpniecībā. Pēdējā, kā zināms, izejvielu trūkuma dēļ stipri ierobežota, un tai jauni strādnieku kadri nav vajadzīgi.

ASV turpretim ieroču un apbruņojuma ražošanas attīstās tik plašos apmēros un ar tādām sekmēm, ka Krievijas izkrišana no sabiedroto līdzcīnītāju pulka šinī ziņā ir nenozīmīga. Vienīgais, kaŗa laikam svarīgais Vācijas ieguvums no miera noslēgšanas austrumos varētu būt maize un cita pārtika. Tas nozīmē, ka Krievijas izkrišana no sabiedroto vienības var gan kaŗa gaitu pagarināt, bet ne grozīt. Sabiedroto uzvara paliek joprojām neapšaubāma.

J. Goldmanis no franču avotiem sniedza informāciju, ka Brestļitovskas līgums ilgi nepastāvēs. Saskaņā ar ASV bruņošanās plāniem izšķirīgas kaujas gaidāmas 1918. gada otrā

pusē, kad Vācija tiks sakauta un lūgs mieru. Tad arī Brest-ļitovskā nodibināto kārtību likvidēs.

Šādai informācijai vajadzēja izvirzīt jautājumu, kas okupētai Latvijas daļai ir izdevīgāk: vai pavadīt nākošo pusgadu zem Vācijas, vai zem Krievijas?

Bet apspriedes dalībnieku domas nevirzījās tādā plāksnē. Pirms viena mēneša pieņemtā NP deklarācija skanēja: Latvijas stāvokli noteiks viņas Satversmes sapulce, bet līdz tam laikam „mēs paši gribam valdīt pār savu zemi”. J. Goldmanis šaubījās, vai atradīsies kāds delegāts, kas miera konferencē gribēs nākt ar tādu priekšlikumu.

J. Čakste garākā runā izteicās, ka Padomju delegācija Brest-ļitovskā salīdzinājumā ar Vāciju būs ļoti vāja. Visās lietās tā būs spiesta padoties Vācijas diktātam. Nav nekādas vajadzības, ka tādā konferencē tiek izteiktas arī mūsu prasības, kur tās sagaida nepārprotams noraidījums.

J. Zālītis domāja, ka no noraidīšanas nevajadzētu baidīties, jo mūsu jautājuma pacelšana pati par sevi būtu Latvijas neatkarības idejas populārizēšana. J. Goldmanis Zālītim nepiekrita.

Z. Meierovics ierosināja jautājumu, vai visu šo jautājumu nevajadzētu pārrunāt atklāti NP pilnsapulcē, bet tam neviens nepievienojās.

Es nostājos principiāli pret katru saistīšanos ar Brest-ļitovskas sarunām, jo abi sarunu vedēji — kā krievi, tā vācieši — bija mūsu interešu pretinieki. Piederība ne pie vienas no šīm valstīm nebija mums vēlama. Pati konference nebija nekāds kaŗa noslēgums. Gala vārdu kaŗa iznākumā un arī Brest-ļitovskas līgumu lietās teiks uzvarētāju kopīgs kongress, kurā arī mēs varam cerēt uz kādu mūsu prasību aizstāvi. Līdz tam laikam ir labāk, ka tādās apspriedēs kā Brest-ļitovskā, kur satiekas tikai mūsu pretinieki, mēs neņemam nekādu dalību.

Visi sēdes dalībnieki bija izteikušies, un neviens nebija atzinis piedalīšanos Brest-ļitovskas sarunās. Nolēma Krievijas-Vācijas miera sarunās nekādu direktu vai indirektu dalību neņemt. Tomēr ieteica J. Goldmanim ar delegāciju uzturēt informātīvus sakarus, lai zinātu, kā Brest-ļitovskas sarunas norisinās un vajadzības gadījumā varētu spert attiecīgus soļus.

Pie otra darbības punkta J. Zālītis informēja klātesošos, ka viņš saņēmis interesantu vēstuli no Rīgas. Rīgā ieviesta īsti prūsiska stingriba, atceltas visas revolūcijas laika iestādes un slēgtas revolūcijas laika organizācijas, atjaunota Rīgas pirmskaŗa vāciskā pārvalde.

Paklusām nodibinājies kāds nesaistošs politisks bloks, kurā piedaloties arī A. Krastkalns. Izšķirīga loma blokā piekritot M. Valteram un P. Kalniņam. Bloks meklējot sadarbību

ar okupantiem, uzturot sakarus ar Berlīni un prasot no Vācijas valsts kanclera Latvijai republikāniskas — bet ne demokratis- kas — autonomijas tiesības. Pret tādu rīcību NP jāieņemot stāvoklis, jo Latvijas nākotnes projektēšana ar Vācijas valsts kanclera palīdzību esot taču tīrākais absurds.

J. Čakste piekrita, ka NP pilnsapulces sēde jānotur, bet tā jāatliek uz janvāra beigām, kad var paredzēt Krievijas- Vācijas miera līguma noslēgšanu. Tad NP varēs izteikt savu viedokli par Brestļitovskas līguma noteikumiem.

Otra lieta, kas prasa izlemšanu pilnsapulcē, ir jautājums par Latvijas valsts iekārtu. Pasludināto neatkarīgo Latviju bez noteiktas valsts iekārtas formulēšanas daži tautieši sa- pratuši kā piemērošanos hercogistei. Tas jānovērs. Jāpasaka skaidri, kā tas bija domāts: Latvijai jābūt demokrātiskai re- publikai. Varbūt Brestļitovskas sarunām tālāk attīstoties, mēs arī gaŗo Latvijas neatkarības definējumu varēsīm aizstāt ar vārdu „neatkarīga”, jo Vācijai draudzīga Krievija nebūs vairs Anglijai jāsarga. Deklarācija, ka NP prasa neatkarīgas demokrātiskas Latvijas nodibināšanu, būtu reizē arī pienācīga atbilde Latvijas nākotnes cēlējiem ar Vācijas valsts kanclera palīdzību.

Pilnsapulces sēdi nolika uz 1918. gada 28. janvāri.

Brestļitovskas sarunās krievu delegāciju no sākuma va- dija A. Jofe, 1918. gada 1. janvārī vadību pārņēma pats kara komisārs L. Trockis, bet sarunu beigu posmā kāds Sokolņi- kovs, kuŗš 1918. gada 3. martā Petrogradas strādnieku, zem- nieku un kaŗavīru padomes pilnvarā miera līgumu arī parakstīja.

Vācijas delegāciju vadīja R. fon Kilmans un viņa vietnieks ģen. H. Hofmans.

Brestļitovskas līgums bija pirmais, ko slēdza kapitālistis- ka, aristokrātu un militāristu vadīta ķeizara valsts ar komū- nistisku strādnieku, zemnieku un kaŗavīru diktatūras valsti. Tas radīja daudz savdabīgu starpgadījumu, no kuŗiem dažus atzīmēšu, jo tie skāra arī Latviju.

1. Vācijā būs revolūcija, un tā izbeigs kaŗu

Tāda bija boļševiku „zinātniskā” doktrīna. Tādēļ miera līguma noslēgšanai bez aneksijām un kontribūcijām vaja- dzēja darīt visu iespējamo, lai drīzāk izraisītu Vācijā revo- lūciju. Tam nolūkam, pirmā kārtā, bija jāizmanto pašas miera līguma sarunas ar gaŗumā stieptām propagandas runām.

Kā galveno līdzekli Vācijas revolūcijas izraisīšanā krievu komūnisti uzskatīja pašu kaŗa diskriminēšanu, raksturojot to

kā peļņas pasākumu, ko kaņojošo valstu buržuazijas ved uz darba tautas lēses. Šāda apgalvojuma pierādīšanai krievu komunisti decembrī sāka sistematiski publicēt slepenos līgumus, ko valdības pirms kaņā bija slēgušas. Tur, patiesi, atklājās daudz neglītu lietu, kas krasi runāja pret oficiālajām un cēlajām kaņā mērķu deklarācijām. Krievu strādnieki par tādu izrīcību savu monarchiju bija gāzuši un miera interesēs gaidīja to pašu no vāciešiem.

Bet bruņotais vācu strādnieks niknās kaujās bija iekaņojis plašu teritoriju gar Krievijas rietumu robežu, ko apdzīvoja nekrievu tautas. Kāpēc šīm tautām „bez aneksijām” jāpieder pie nekultūrālās Krievijas? Tās tikpat labi vai vēl labāk var piederēt pie „kultūrālās” Vācijas. Un slepeno līgumu publicēšanas bumba, ko ar lielām cerībām krievu komunisti iesāka, savu mērķi nesasniedza. Vācijā nekāda revolūcija nerādās. Vācijas delegācija Brestļitovskā pret krieviem nostājās stingri un visas iekaņotās teritorijas — Poliju, Lietuvu, Kurzemi un Rīgu — pieprasīja sev. Vērojot frontes stāvokli, tas bija saprotams, bet komunistos tas radīja apjukumu. Tik strupu savu prasību noraidījumu Ļeņins nebija gaidījis, jo visu laiku ar brāļošanos frontē krievi faktiski palīdzēja vāciešiem kaņā pret Franciju.

2. Ja Vilhelms II negrib zaudēt troni, tad viņš Brestļitovskā mieru nedrīkst slēgt

Krievu delegācija 1918. gada 20. decembrī, resp. 2. janvārī (j.s.) ierosināja pārcelt miera līguma sarunas uz kādu neitrālu valsti. Pirms izšķiršanās par to vācieši gribēja apmeklēt Petrogradu. Ļeņins tam piekrita. Pēc vāciešu ierašanās sākās baumas, ka notiek sarunas agrāko Krievijas varasviru un vāciešu starpā. No stipri drošiem ārzemju diplomātu avotiem nāca ziņas, ka vācieši pēti, vai būtu iespējams atjaunot monarchistiski konstitucionālu Krieviju. Sarunas izjukušas ar lielkaņā Pāvila Aleksandroviča atteikšanos dot Vācijai kaut jēl kādas teritoriālas kompensācijas par tādu palīdzību.

„Ja Vilhelms II negrib zaudēt savu troni, tad Brestļitovskā mieru viņš nedrīkst slēgt un par to Vācijai nekādas kompensācijas nepienākas,” it kā teicis lielkaņā. Vēlāk 1928. gadā žurnālā „Baltische Monatshefte” parādījās konkrēta informācija, kas šādas sarunas apstiprināja. Arī K. Gopers, gan citādā sakarībā, savā grāmatā „Četri sabrukumi” piemin šādas sarunas.

Izrunājušies ar Ļeņinu, vācieši miera sarunu pārcelšanu uz citu vietu noraidīja un atstāja Krieviju.

3. Brestļitovskā ierodas neatkarīgās Ukrainas delegācija

Dibinoties uz komunistu deklarācijām par „visu varu uz vietām”, Ukraina savā zemē neatzina 7. novembrī nodibināto komunistu varu Petrogradā un Maskavā. Ukraina 19. novembrī (j.s.) Ķijevā izsludināja savas valsts neatkarību, gan rezervējot sev tiesību piedalīties Krievijas konfederācijā, ja to vēlētos visi citi Krievijas cittautieši. Decembrī Ukrainas neatkarību atzina Lielbritānija un Francija.

Padomju vara ar Ukrainas pašnoteikšanos nesamierinājās un, pretēji visiem agrākiem solījumiem un novembrī likumīgi deklarētām pašnoteikšanās tiesībām visām Krievijas tautām, iebruka Ukrainā, kur iesāka necilvēcīgu laupīšanu, dedzināšanu un cilvēku slepkavošanu.

Atzīmējot Ukrainas varonīgo nostāju pret komunistiem, Latviešu pagaidu nacionālā padome apsveica Ukrainas Rādu tūlīt pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas Valkā.

Kaŗa apstākļos 1918. gada janvārī Ukraina izsludināja savu neatkarību par jaunu, atmetot Krievijas cittautiešu klauzulu. Lai pretotos krievu iebrucējiem, Ukrainas delegācija janvārī ieradās Brestļitovskā un 9. februārī (j.s.) noslēdza ar Vāciju svarīgu līgumu. Vācija uzņēmās palīdzēt Ukrainai atbrīvoties no visām krievu administratīvām iestādēm un militārām vienībām Ukrainā. Pēdējā, savukārt, uzņēmās sniegt palīdzību Vācijai un Austrijai ar vienu miljonu tonnu labības. Šis līgums ir stipri kritizēts no sabiedrotiem un krieviem, kas pats par sevi saprotams. Bet, manuprāt, no tautas brīvības principu aizstāvēšanas viedokļa tāda kritika ir nevietā. Bez šī līguma krievu komunisti Ukrainas patstāvību būtu sagrāvuši turpat vēl Brestļitovskas sarunu laikā.

Latviešiem ar Ukrainu pastāvēja labas attiecības. Nacionālā padome otrā sesijā pie Ukrainas Radas iecēla savu pārstāvi. Par tādu izraudzīja K. Bachmani. Dažu Demokratiskā bloka vīru intrigu dēļ Berlīnē K. Bachmaņa stāvoklis Ukrainā bija ļoti apgrūtināts un vāciešu apdraudēts.

Vācijas-Ukrainas miera līgums un Ukrainas delegātu klātie Brestļitovskā krievu delegācijas stāvokli apgrūtināja, bet laika iegūšanas ziņā nāca krieviem stipri par labu. Taktiski Ukrainas neatkarības izsludināšana un atzīšana no Lielbritānijas, Francijas un beidzot arī no Vācijas nāca par labu arī NP.

4. Krievijas starptautiskie parādi anulēti

Par Vācijas prasībām notika pastāvīgas apspriedes Petrogradas komunistu iestādēs un dažādās sapulcēs. Iņņins

un viņa sekotāji pret vācu prasībām ieņēma piekāpīgu nostāju, kā tas citādi nemaz nebija domājams to neskaitāmo miljonu dēļ, ko komunisti no Vācijas bija saņēmuši Krievijas revolūcijas gatavošanai, izraisīšanai un turpināšanai. Krasā opozīcijā pret vācu prasībām izvirzījās kreisie sociālrevolucionāri ar Trocki priekšgalā. Būtībā cīņa risinājās Ļeņina un Trocka starpā par revolūcijas vadību, resp. par valsts varu.

Šīnī cīņā Ļeņins balstījās uz vienīgo disciplinēto kara spēka vienību Krievijā tamī laikā — uz latviešu strēlniekiem un toreiz iespaidīgo latviešu sociāldemokratiju, kuŗas vārdā runāja P. Stučka, J. Daniševskis u.c. bolševiki. Tā kā šie vīri runāja internacionāli pazīstamas sociāldemokratu partijas vārdā, tas stiprināja krievu cerības uz Vācijas sociāldemokratijas atbalstu Ļeņina prasībām.

Trocka spēks pamatojās 410 deputātu lielajā visu sociālrevolucionāru kopskaitā Krievijas satversmes sapulcē, kas tur iztaisīja absolūtu vairākumu, bet 175 deputāti lielo bolševīku skaitu pārspēja turpat 2 ar pus reizes. Satversmes sapulce Brestļitovskas sarunu laikā bija gan padzīta, bet tikko notikušās vēlēšanas spīgti rādīja tautas aktuālo noskaņu, ar ko bija zināmā mērā jāreķinās visiem — arī Ļeņinam.

Šīnī Ļeņina-Trocka savstarpējā cīņā visnožēlojamākā stāvoklī bija latviešu strēlnieki, kas, savu politisko vadoņu īsredzības dēļ sekodami Ļeņinam, paši pārvērtās par bezdzimtenes profesionāliem karotājiem (konkvistadoriem), kādus varēja dzenāt no vienas frontes otrā līdz galīgai izkaušanai.

Visumā krievu politika miera sarunās izgāja uz sīku kaulēšanos un pakāpenisku piekāpšanos, gaidot Vācijas revolūciju. Soli pa solim Krievija bija atteikusies no Polijas, Lietuvas, Kurzemes, un 7. februārī Trockis prasīja atstāt Krievijai vaīrs tikai Rīgu un Baltijas jūras salas. Vācijas delegācija noraidīja arī šīs prasības. Jūras ceļš uz Petrogradu vāciešiem bija vaļā.

Bet revolūcijas šūpuli un visu, kas ar to saistās, vajadzēja sargāt. Tad krievu bolševiki un kreisie sociālrevolucionāri spēra vaļā savu ilgi glabāto un rūpīgi gatavoto trumpi. Lai pielabinātos vāciešiem par Rīgas un Baltijas jūras salu atgūšanu, 10. februārī Petrograda publicēja dekrētu par visu cara laika parādu atmaksas anullēšanu, kas sevišķi smagi skāra Franciju. Tomēr arī tāds pakalpojums nespēja grozīt Vācijas prasību pēc Rīgas un brīva ceļa uz Petrogradu caur Baltijas jūru.

5. Miers nav noslēgts, bet karš ir beidzies

Pie tāda slēdziena bija nākušas vadošās Padomju iestādes Petrogradā. Bija noskaīdrojies, ka marksistiskā dialektika

nemaz neprasa miera slēgšanu, bet tikai kara darbības izbeigšanu. Un tas bija sasniegts. Apstākļi rādīja, ka Vācijas proletāriāts vēl nespēj izraisīt revolūciju un piespiest savu buržuāziju atteikties no aneksijām. Tādēļ ģen. Hofmans var uzstādīt krieviem augstas prasības. Bet nekur nav rakstīts, ka krieviem tās jāpilda. Viss jautājums grozās ap to, vai Vācijas ģenerāļi spēj savus nogurušos kareivjus un strādniekus iekustināt jaunas kara darbības uzsākšanai Rīgas un Baltijas jūras salu aneksijas dēļ. Un Petrogradas Padomju dižvīri nāca pie slēdziena, ka Vācija jaunu ofensīvu uzsākt nespēj.

Ar tādu gudrību Trockis atgriezās Brestļitovskā un miera delegācijas sēdē svinīgi nodeklarēja: „Krievijas strādnieku, kaŗavīru un zemnieku padomes delegācija paziņo, ka „miers nav noslēgts, bet karš ir beidzies.“ Uz to Vācijas pārstāvis atbildēja: „Nevis karš ir beidzies, bet pamiers.“

6. Jauna Vācijas ofensīva

Pēc apspriedēm Vācijas valdībā un troņa padomē 18. februārī Vācijas armija atjaunoja kara darbību: 18. februārī ieņēma Daugavpili, 20. februārī Rēzekni, Cēsis un Valmieru, 22. februārī Abreni un Ludzu, 27. februārī Vecgulbeni un Alūksni.

Igaunijā krievu kaŗaspēks bēga tik strauji, ka vācieši to nevarēja noķert. Tallinu krievi bija atstājuši jau 23. februārī, bet vācieši vēl nebija tuvumā. To izmantoja igauņu politiķi un 24. februārī proklamēja neatkarīgu Igauniju. Tikai pēc tam Tallinā ieradās vācieši, lai dotos tālāk uz Narvu.

Vienlaikus ar uzbrukumu krieviem Baltijā sākās vācu gājiens palīgā ukraiņiem. Isā laikā krievus padzina no visām Ukrainas pilsētām. Drošības dēļ vācieši ieņēma krievu Rostovu pie Donas ar Priekškaukazu un virzījās uz Carīcinu, taŗadējo Volgogradu, lai nogrieztu krieviem degvielu pievešanu pa Volgu no Kaukaza.

7. Miers

Notikumi pēc 18. februāŗa Krievijas-Vācijas frontē radīja Petrogradā un Maskavā nepiedzīvotu pānīku. Neviens nezināja pateikt, cik tālu un uz kuriem Krievijā virzīsies Vācijas armija. Ja nedēļas laikā vācieši no Rīgas varēja ieņemt Narvu, Ostrovv un Pleskavu, tad otras nedēļas laikā Hindenburgs varēja būt Petrogradā un vēl pēc nedēļas Maskavā. Ţeņins katēgoriski iestājās par visu vācu prasību pieņemšanu, Trockis tam pretojās, veda sarunas ar Francijas vēstnieku J. Nulensu par jaunu sadarbības līguma slēgšanu, jaunu ieroču pirkšanu Francijā, anulēto parādu līgumu atjaunošanu un citām bērnišķīgām lietām.

Kā atvieglojums visiem nāca Vācijas 23. februāra ultimāts krieviem, kas bija jāpieņem 48 stundu laikā.

Ultimāts saturēja sekojošas prasības: 1) Krieviem jāatsakās un jāizvācas no visas Baltijas (pēc toreizējās definīcijas Latgale un Lietuva Baltijas jēdzienā neietilpa). 2) Jānoslēdz miera līgumi ar Somiju un Ukrainu. 3) No abām šīm zemēm jāizvāc visas krievu iestādes un krievu bruņotie spēki. 4) Jāatdod Turcijai visi ieņemtie apgabali gar Kaukaza robežliniju. 5) Jādemobilizē armija. 6) Jāatjauno Krievijas-Vācijas 1904. gada tirdzniecības līgums ar visiem jaunajiem papildinājumiem un 7) Jāizbeidz komunistiska propaganda visās Vācijas ieņemtās zemēs.

Attiecībā uz Latviju sīkāk bija noteikts, ka Kurzeme un Zemgale paliek Vācijai. Vidzemes nākotne nokārtojama saskaņā ar vietējo iedzīvotāju vēlēšanos, bet līdz turpmākam Vidzemē paliek Vācijas policijas spēki. Par Latgali nebija nekādu noteikumu. No tā bija jāsecina, ka Latgale paliek Krievijai. Bet Vācija savu armiju no Latgales neizvāca. Bēgļi varēja atgriezties mājās.

Vācijas ultimāts pirmo reizi nostādīja Krievijas revolūciju un šīs revolūcijas vadoņus dzīves īstenības priekšā. Vācijas noteikumi bija jāpieņem vai jāpadodas Vācijas žēlastībai bez jebkādiem noteikumiem. Pēdējais nozīmēja tāda komūnisma galu, kādu ievada 7. novembris. Tas varēja atvērt ceļu mēreno sociālrevolucionāru valdībai Vācijas okupācijas varas atbalstā.

Lai glābtu komūnismu, Ļeņins atkārtoti un nešaubīgi iestājās par Vācijas prasību pieņemšanu. Ļeņinam jau no paša sākuma bez šodzišanās sekoja Centrālkomitejas locekļi: Sverdlovs, Sokoļņikovs, Smilga, un drīz viņiem pievienojās Staļins. Šiem pieciem „cīnītājiem” izdevās vācu armijas straujo panākumu iespaidā gūt Centrālkomitejā vēl divus piekritējus un rezultātā ar 7 „par” balsīm pret 4 „pret” balsīm, četriem atturoties no balsošanas, 24. februārī pieņēma Vācijas ultimātu, ko ar telegrammu paziņoja Vācijai.

No sociālrevolucionāru partijas labā spārna (Tautas sociālistiem) nāca privāta informācija, ka arī Trockis piekritot Ļeņina ieskatiem, bet partejiska prestiža dēļ izvairoties to atzīt.

Trešajā martā pēc Vācijas ultimāta noteikumiem sastādīto Krievijas-Vācijas miera līgumu Tautas komisāru vārdā padomes parakstīja Brestļitovskā Centrālkomitejas loceklis Sokoļņikovs. Līgumu ratificēja Petrogradas strādnieku, zemnieku un kaņavīru padome 1918. gada 15. martā.

No visām tautām, ko skāra Brestļitovskas līgums, visliktākā stāvoklī bija latvieši. Mūsu zeme un tauta bija sadalīta trīs daļās: Kurzeme un Zemgale pievienotas Vācijai, Latgale atstāta Krievijai un Vidzeme formāli nenoteiktā stāvoklī faktiski atstāta Vācijai.

NP stāvokļa ieņemšana Brestļitovskas līguma lietā sekos atsevišķi. Šeit tikai atzīmēsim, ka šim līgumam piemīt ārkārtīgi liela vēsturiska nozīme. Šis līgums rāda, kaut arī tikai daļēji, cik nenozīmīga ir Krievija, ja no tās atšķel tai Romānovu valdīšanas laikā pakļautās tautas un zemes.

NP OTRA SESIJA

NP otra sesija darbojās no 28.—31. janvārim Petrogradā ļoti satrauktā laikā.

Satversmes sapulci, uz kuŗu visa Krievija lika lielākās cerības kā uz kārtības atjaunotāju, komunisti padzina, neskatoties uz savu mazākumu šinī iestādē, kur komunistu 175 deputāti nereprezentēja pat 1/4 daļu no visiem 707 tautas pārstāvjiem. Iecerētā Vācijas revolūcija netuvojās. Mieru bez aneksijām un kontribūcijām Brestļitovskas sarunās Vācijas delegācija atstāja pašiem krieviem un visas iekārotās zemes pieprasīja Vācijai. Bagātā Ukraina komunistu oktobra apvērsumu neatzina, izsludināja savu neatkarību un rīkojās, nepiegiežot krieviem nekādu vērību. Strādnieki permanenti streikojā, rūpniecība nestrādāja, dzelzceļu satiksme bija pilnīgi dezorganizēta, un Petrograda sāka reģistrēt bada nāvē mirstošus bērņus un vecus cilvēkus.

Latviešu boļševiku stābs pēc tam, kad vācieši ieņēma Rīgu, bija daļēji pārcēlies uz Petrogradu un Krievijas revolūcijas attīstībā ieņēma redzamu vietu. NP locekļus visādi vajāja. NP sesija notika slepeni un trīs reizes mainīja sanāksmju vietu. Par apvienošanos vai sadarbību ar latviešu komunistiem vairs nevarēja būt un nebija nekādu runu.

Sesijas tiešais uzdevums bija: 1) noskaidrot Latvijas intereses Krievijas-Vācijas miera sarunās Brestļitovskā un 2) deklarēt neatkarīgas Latvijas valsts formu.

J. Goldmanis ar īsu uzrunu ievadīja debates, kuŗas risinājās dzīvi, jo Krievijas-Vācijas separāto sarunu dēļ sabiedrotajiem nebija vairs jāvairās no cittautiešu neatkarības cētienu atbalstīšanas.

O. Nonācs lietīšķi apgaismoja politiskos apstākļus un noteikti iestājās par patstāvīgās Latvijas prasību no Brestļitovskas sarunu vedējiem. Runātājs brīdināja no Latvijas dažādo vācu iestāžu iesniegumu plūdiem miera konferencē.

K. Skalbe uzsvēra tautu pašnoteikšanās tiesības un prasīja runas un sapulču brīvību Kurzemē.

Uzmanīgi runāja pulkvedis (vēlāk ģenerālis) K. Gopers, aizrādīdams, ka Krievija vēl nav sabrukusi, tā pastāv un pastāvēs. K. Gopers ieteica saites ar Krieviju pavisam nesaraut. Tādos pat ieskatos bija agrākais domnieks J. Zālītis.

Ar plašu runu uzstājās Dr.Ph. P. Zālīte, atzīdams izdarīto neatkarīgas Latvijas valsts izsludināšanu, bet kritizēdams NP par to, ka izsludināšana notikusi nepareizi. Nevajadzējis teikt, ka Latvija ir neatkarīga autonoma valsts, bet deklarēt: Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai republikai. Ar notikušo Latvijas valsts izsludināšanu latviešu tautā radies sajukums, jo arī baronu hercogiste esot valsts. Mēs nevarot teikt, ka Latvija ir valsts, jo vēl neesot ne valsts teritorijas, ne valsts varas.

Ar to P. Zālīte bija iebraucis nākošajā darba kārtības punktā, par ko visi klātesošie nopriecājās un nolēma izdebatēt abus punktus kopā.

J. Goldmanis paskaidroja, ka arī Ārlietu nodaļa vēlētos, lai tiktu deklarēta Latvijas valstij patstāvīgas un neatkarīgas demokrātiskas republikas forma. Taġad pret neatkarības minēšanu nekādu iebildumu vairs nebūšot, jo Vācijai draudzīga Krievija sabiedrotajiem neesot jāaizstāv pret sadalīšanos nacionālās valstīs.

A. Dobelis izteicās, ka nepietiek tikai ar prasībām, jāizsaka arī kritika par mūsu vāciešu politiku un jāprotestē pret landtagu, ģilžu un bruņniecības lēmumiem, ja tie runā preti Latvijas tautas un valsts interesēm.

Ar pamatīgu runu nāca Fr. Trasuns, uzsvērdams, ka pirmā vietā jāliek prasība par visas latviešu tautas un zemes apvienošanu. Kurzemei, Zemgalei, Vidzemei un Latgalei jābūt vienotām kopā vienā veselā latviešu tautā un valstī. Tālāk Fr. Trasuns ierosināja pieņemt paskaidrojošu lēmumu pie izteiciena „autonoma valsts”, ko daudzi jaucot ar jēdzienu „autonomija” kādā citā valstī.

Viens no pēdējiem runāja Z. Meierovics. Analizēdams Latvijas piederību Vācijai vai Krievijai, viņš nāca pie slēdziena, ka latviešiem ejams pašiem savs ceļš par brīvu, nedalāmu, demokrātisku Latvijas republiku. Runāja vēl citi, kuŗu vārdi man nav atzīmēti.

Visus ierosinājumus un priekšlikumus nodeva J. Zālītim saskaņošanai un noformulēšanai.

Sesijā pieņēma šādus lēmumus:

Noraidīja katru sadarbību ar Brestļitovskas krievu delegāciju kā tieši, tā netieši (caur Ukrainas delegāciju), jo paredzēja no tādas sadarbības tikai sakompromitēšanos.

Nolēma, ka Latvijai jātop par patstāvīgu demokrātisku republiku, kuŗas sastāvā ietilpst Kurzeme, (Zemgale), Vidzeme un Latgale.

Deklarēja, ka līdz Satversmes sapulces samāksšanai Latviešu pagaidu nacionālā padome ir vienīgā latviešu tautas gribas izteicēja.

Nolēma izplatīt protesta rakstus pret komunistiem par Latvijas skaldišanos mēģinājumiem, jo tie ir ar mieru Latviju sadalīt Krievijas un Vācijas starpā.

Pieņēma protestu pret katru miera slēgšanas mēģinājumu, kas notiek, neievērojot tautu pašnoteikšanās tiesības.

Protestēja pret katru latviešu tautas un latviešu apdzīvotās zemes sadalīšanas mēģinājumu un deklarēja Latvijas teritorijas un tautas nedalāmību par latviešu tautas absolūto un galveno prasību.

Nosodīja katru tautas gribas viltošanas mēģinājumu ar kara spēka un kara apstākļu spaidiem vai bez tiem.

Tādi bija lēmumi saskaņā ar sesijā paredzēto darba gaitu. Pieņēma vēl citus lēmumus:

Jāizveido ciešāki sakari ar sabiedroto vēstniecībām un konsulātiem.

Jāpastedzina izraudzīto pārstāvju sūtīšana uz ārzemēm.

Cīņa par Latvijas neatkarību jāved visciešākā kontaktā ar somiem, igauņiem un lietuviešiem.

Jāizveido rēgulāri sakari ar Krievijas cittautiešiem. Pie cittautiešu izpildu komitejas Kijevā iecelams pastāvīgs delegāts. Par tādu ievēlēja Kristapu Bachmani.

Attīstāma visplašākā propaganda Rietumeiropas presē par latviešu tautas brīvību un neatkarību.

Izdodamas brošūras, kas iepazīstina civilizētās pasaules sabiedrību ar latviešu centieniem, teritoriju, tautu un NP.

Pie Ārlietu nodaļas noorganizējams speciāls informācijas birojs. Faktiski tāds birojs jau pastāvēja un darbojās ciešā kontaktā ar Bēgļu centrālkomiteju. Tā kā Centrālkomiteju ar visu biroju lielieki slēdza, tad lēmums nozīmēja, ka birojs darbosies arī uz priekšu.

Caur Somiju izveidojama sazināšanās ar Latviešu komiteju Šveicē.

Kā pēdējo šīnī sesijā iztīrāja jautājumu par NP stāvokli tamī gadījumā, ja vācieši ieņemtu visu Latviju. Ātrisinājums bija tāds, ka NP prezidijam jāpaliek Latvijā un jādara viss iespējamais NP mērķu sekmēšanai. Attiecībā uz Krievijā palikušajiem locekļiem pēc visas Vidzemes pāriešanas Vācijas okupācijā, prezidija tiesības un pienākumi pāriet uz Ārlietu nodaļu. (Tāds stāvoklis iestājās 22. februārī 1918. gadā.)

Tādi bija otrās sesijas lēmumi. No tiem redzams, ka par spīti boļševiku spaidiem, NP locekļu garastāvoklis ir možs un aktīvs. Par Latvijas neatkarības sasniegšanu tie nešaubās un tās realizēšanu, neskatoties uz Vācijas uzvaru austrumos, NP gaida ar sabiedroto uzvaru rietumu frontē.

PĒC BRESTĻITOVSKAS MIERA

Spraigais darba laiks, kas NP sākās pēc otrās sesijas lēmumiem, stipri paplašinājās ar Krievijas-Vācijas miera līguma noslēgšanu 3. martā. Ārlietu nodaļa nekavējoties ķērās pie protesta raksta izgatavošanas Vācijai par Latvijas anektēšanu. Protests vērsās:

- pret Brestļitovskas līgumu, kas sadala Latvijas teritoriju un kas tādēļ jāuzskata par nebijušu, jo tas ir patvarības akts pret tautu pašnoteikšanās tiesībām;
- pret Latvijas pievienošanu Vācijai un Latvijas personālo ūniju ar Prūsiju, ko latvju tauta negrib;
- pret „Landesrātu” iestādes lēmumiem;
- pret visām patvarībām un varmācības līdzekļiem. (Pēc J. Seska.)

Tādu protestu Ārlietu nodaļa nosūtīja Vācijas valsts kancleram Hertlingam 1918. gada 4. aprīlī. Kad protests kļuva zināms, mūsu ārzemju draugi Maskavā ieteica rakstu paplašināt un piesūtīt arī sabiedrotajiem. Bija arī citi jautājumi, kas prasīja pārrunas un atrisinājumu. Tā aprīļa vidū atkal sanāca konfidenciāla kopsēde.

I

Protests pret Brestļitovskas līgumu

Vienojās Hertlingam nosūtīto protestu papildināt tā, lai tas būtu piemērots arī rietumu sabiedroto valstīm, liekot galvenību uz sekojošiem punktiem:

- a) Brestļitovskas 1918. gada 3. marta līgums ir varmācības akts pret tautu pašnoteikšanās tiesībām, kādēļ tas noraidāms.
- b) „Landesrāti” ir Baltijas muižniecības iestādes, un to lēmumi ir latviešu tautas gribas rupjš viltojums.
- c) Konstituējama brīva, apvienota un nedalāma Latvija ar starptautisku garantiju.
- d) Līdz tam laikam kā vienīgā augstākā vara Latvijā ir Latviešu nacionālā padome, kuŗas atzīšana no lielvalstīm ir neatliekama.
- e) Šis protests piesūtāms visām mums draudzīgām lielvalstīm.

Šo lēmumu nodeva J. Goldmanim, kuŗš pats sēdē bija klāt un piedalījās teksta izstrādāšanā un pieņemšanā. Bet J. Goldmanim tas laikam lāgā nepatika, ka viņa un J. Seska protestu papildināja. Pagāja trīs mēneši, kamēr pēc vairākkārtīgas Z. Meierovica intervencijas Ārlietu nodaļa jauno protestu izstrādāja un izsūtīja Ārlietu nodaļas un nevis NP vārdā, kā tas bija domāts. Teksta pozitīvai daļai ir šāds saturs:

1. Brestļitovskas 1918. gada 3. marta līgums ir varmācības akts pret tautu pašnoteikšanās tiesībām, un kā tāds tas jāuzteic.

2. Landtāgu lēmumi jāuzskata par latviešu tautas gribas un domu rupju viltojumu.

3. Latvija nevēlas tikt pievienota pie Vācijas; viņa negrib personālūniju ar Prūsiju.

4. Militārie un saimnieciskie līgumi, ko Latvijas landtāgi noslēguši, netiks no latviešu tautas un Latvijas ne atzīti, ne pildīti.

5. Latviešu nacionālā padome protestē pret preses brīvības nomākšanu, pret biedrošanās, satiksmes brīvības noliegšanu, pilsoņu brīvības tiesību atcelšanu, pret oficiālo iestāžu varmācībām.

6. Uzskata par nepieciešami vajadzīgu Latviešu nacionālās padomes atzišanu par augstāko Latvijā līdz tam laikam, kad Latvijā būs atgriezušies visi bēgļi un līdz Latvijas politiskās konstitūcijas galīgai izstrādāšanai.

7. Pieprasa apvienotas un nedalāmas Latvijas konstitūšanu ar starptautiskām garantijām.

Pēterpilī, 1918. gada jūlijā.

J. Goldmanis,
Ārl. nod. priekšnieks
J. Seskis,
Ārl. nod. sekretārs

II

Brestļitovskas miera līgums izraisīja baltvācu starpā pastiprinātu politisku aktivitāti. Piektajā dienā (8. martā) pēc šī līguma Kurzemes muīžniecība baronu N. Manteifela un S. Bredricha vadībā lūdza Vācijas ķeizaru atzīt Kurzemi par patstāvīgu hercogisti un pieņemt Kurzemes hercoga kroni.

Tam sekoja Vidzemes, Rīgas, Igaunijas un Sāmu salas vāciskā zemes padome un baronu f. Dellinghauzena, f. Štrika un f. Breverna vadībā 1918. gada 13. aprīlī lūdza to pašu Vidzemei un Igaunijai, resp. visai toreiz saprastaī Baltijai, t.i. bez Latgales un bez Lietuvas. Miera līguma noteikumu, ka Vidzemes liktenis izšķirams saskaņā ar vietējo iedzīvotāju gribu, Vidzemes muīžniecība saprata tā, ka jāorganizē parakstu vākšana latviešu starpā zem lūguma Vācijas ķeizaram par Vidzemes pievienošanu Vācijai.

Līdz Brestļitovskas līgumam visas Baltijas muīžniecības intriģas NP neuztrauca, jo līdz ar sabiedroto uzvaru visus Vācijas izkārtojumus likvidētu. Citādi tas bija pēc noslēgtā Vācijas-Krievijas līguma. NP joprojām nešaubījās, ka sabiedroto uzvara noslaucīs visu krievu komunistu un vācu

panģermānistu Brestļitovskā sarāžoto komplotu ar visiem Vidzemē savāktiem parakstiem. Bet tāda latviešu parakstu došana Vācijas un baltvācu politikas atbalstīšanai varēja sabiedroto priekšā nostādīt latviešus kā Vācijas draugus un nelabvēlīgi iespaidot Latvijas neatkarības prasību pie miera slēdzēju galda. No tāda stāvokļa NP gribēja visādā ziņā izvairīties.

Apspriede šo jautājumu vispusīgi izdebatēja. Latvijas neatkarības prasība bija paredzēta protestā par Brestļitovskas līgumu. Bez tam atkārtot šo prasību domstarpībās ar vietējo muižniecību likās nelietderīgi. Prasību par neitrālu novērotāju pieļaušanu Vidzemē sakarā ar priekšā stāvošo Vācijas sakaušanu, sabiedrotajiem nevarēja nemaz adresēt. Vienojās iesniegt sabiedrotajiem speciālu memorandu šīnī lietā. Memorandā jānoskaidro latviešu parakstu došana vāciešiem kā okupantu drauds un iebaidīšanas rezultāts.

III

Jau 1917. gada decembra mēneša slēgtajā apspriedē J. Zālītis ziņoja par Dem. bloku, kas no protestiem pret okupantu rīcību pārgājis pie sadarbības meklēšanas ar vāciešiem un pat pie Latvijas nākotnes dibināšanas ar Vācijas palīdzību.

Tagad Z. Meierovics nāca ar daudz nepatīkamāku ziņojumu. Z. Meierovics rādīja kādu rakstu vācu valodā, ko saņēmis no angļiem. Raksts adresēts Vācijas valsts kancleram. Ātsaucoties uz 30. jūlija (12. aug. j.s.) politisko konferenci Rīgā, rakstā prasīta Latvijai starpvalstiska autonomija, kas angļu izpratnē nozīmējot Vācijas protektorāta prasību Latvijai. Raksts parakstīts ar anonimu, bet ļoti zīmīgu frazi: „Die Vertreter politisch massgebender Kreise der lettischen Nation.“ Angļi par rakstu izrādot atklātu neapmierinātību, jo ieskatot paraksta teikumu par sakropļotu NP parakstu. Kādas citas tad varētu būt tās noteicošās aprindas, ja ne tie paši NP locekļi un viņu piekritēji? Mums jāievēro, ka sadarbība reizē ar rietumu demokratijām un Vācijas ķeizara valsti nesot savienojama, sevišķi kara laikā ne. Latviešiem jāizšķīrīties pavisam skaidri, ar ko tie savā nākotnes politikā grib iet kopā. Ar Berlīni un Londonu reizē tas neesot iespējams. J. Goldmanis paziņoja, ka līdzīgas sarunas viņam bijušas ar frančiem.

Kā Z. Meierovics, tā J. Goldmanis sabiedroto aizdomas strupi noraidījuši. Apspriede konstatēja, ka NP tādu vai tam līdzīgu rakstu nav sastādījuši, tam nepiekrīt, no raksta autoriem norobežojas un par anonimiem rakstiem nekādu atbildību neuzņemas, par ko lūdz Z. Meierovicu un J. Goldmani paziņot saviem sarunu partneriem.

Apspriežot raksta iespējamo izcelšanos un nozīmi pēc būtības, domas svērās uz zināmām DB aprindām kā šī pret-runīgā dokumenta autoriem. Parakstā minētais izteiciens „let-tischen Nation” nepārprotami rādīja, ka raksta autors vai autori ir pilsoņi. Sociāldemokrāti izdomātajā parakstā nekad nebūtu lietojuši tādu izteicienu un būtu aprobežojušies vien-kārši ar vārdiem „massgebende Kreise der Letten”.

Bet DB, pēc J. Zāliša informācijas, darbojās pazīstamais Lielvācijas ideologs M. Valters, ar kuŗu sadarboties sabiedrotie NP noteikti brīdināja. M. Valteru apspriede tad arī sāka uzskatīt par raksta īsto autoru.

No tā risinājās tālākie slēdzieni. NP darbība nevarēja būt nezināma Vācijas vēstniecībai Maskavā un caur Berlīni varēja būt zināma arī Rīgā. Tur viegli varēja rasties mēģinā-jums piesūtīt pārrunājamo rakstu reizē ar 18. februāra ofen-sīvu Lielbritānijas vēstniecībai Krievijā, lai kompromitētu NP divkosīgā spēlē par sadarbošanos ar Berlīni. Tādu iespēju apspriede novērtēja par ļoti nopietnu un atzina, ka pret pan-ģermānisma ideoloģijas nostiprināšanos latviešu liberālajās aprindās jāspēž visnoteiktākie pretsoļi.

Nolēma, ka steidzīgi jādara viss iespējamaais, lai Rīgā noskaidrotu objektīvāk kuŗa gaitas patieso situāciju, ko V. Zāmuēls kaut kādu iemeslu dēļ, acīm redzot, nespēja. Uzdeva Ārlietu nodaļai speciālā rakstā steidzami un izsme-ļoši apgaismot faktisko politisko stāvokli un aicināt DB pār-traukt savu vāciski orientēto politiku. Vēstule ar kādu apzinīgu bēgli jānosūta uz Valku „Lidumam” un no turienes tālāk V. Zāmuēlim. Nolēma arī, ka kādam atbildīgam NP darbi-niekam — vislabāk A. Bergam — nekavējoties jāatgriežas Ri-gā un jāsniedz DB sabiedroto valstu orientācijas piekritējiem izsmeļoša informācija par NP darbību, militāro stāvokli rie-tumu frontē, ASV kolosālo bruņošanos un gaidāmo izšķirīgo ofensīvu 1918. gada otrajā pusē.

IV

Kā pēdējo apsprieda NP darbībai svarīgo jautājumu par rietumu sabiedroto izturēšanos pret boļševiku Krieviju pēc Brestļitovskas miera līguma noslēgšanas. No ārpuses likās, ka rietumu sabiedrotajiem Petrogradā un Maskavā nav vairst ko kavēties. Tādā gadījumā arī NP sava darbība būtu nopietni jāgroza, varbūt pat jāpārtrauc un jāmeklē cita patvēruma vieta.

Būtībā sabiedroto stāvoklis bija ļoti sarežģīts. Pirmajās dienās diplomāti paši nezināja pateikt, vai viņi paliks Krie-vijā, vai to atstās, jo noslēgtais Brestļitovskas līgums un komunistu valdība turējās uz ļoti nedrošām kājām.

Lielajās ostās, kā Murmanskā, Archangeļskā un Vladivostokā, bija bagātīgi angļu un amerikāņu ieroču, municijas, pārtikas, apģērbu un apavu krājumi, kas bija gatavoti kā atbalsts krievu ofensīvai. Kaukaza naftas avotus varēja ieņemt Turcija kuŗu katru dienu un darīt tos pieejamus Turcijas sabiedrotajai — Vācijai.

Ukraina bija izsludinājusi neatkarību, ko atzina Lielbritānija, Francija un Vācija. Pēdējā ar savu palīdzību ukraiņiem pret Krieviju rīkojās pirmā vietā savās interesēs. Tuvojamies Volgai un Kaukazam, vācieši nopietni apdraudēja Padomju Savienības apgādi ar eļļas produktiem. Spriežot pēc padzītās Satversmes sapulces deputātu skaitliskā samēra, boļševiki savā zemē bija mazākumā un reprezentēja tikai 25% no visa Krievijas iedzīvotāju sastāva. Tālās zemes — Vidusāzija, Rietumsibīrija un Austrumsibīrija Ļeņina valdību neatzina. Pēc miera līguma noslēgšanas ar Vāciju arī kreisie sociālvēsturiskie nostājās opozīcijā pret Padomju Krieviju.

Cik tālu un kādā virzienā tādos apstākļos jaunā komunistu valsts varēja iet?

Sabiedrotie izšķīrās ar Krievijas atstāšanu nogaidīt. Vēstniecības pārcēlās uz Vologdu (pusceļā starp Maskavu un Archangeļsku). Diplomātu sargāšanai uz Vologdu nosūtīja latviešu strēlniekus.

Murmanskā angļu desants iegāja jau martā, Vladivostokā aprīlī. Vēlāk angļiem pievienojās franči un amerikāņi. Kādu ceļu izvēlēties NP locekļiem?

Neskatoties uz augstākā mērā saspīlēto stāvokli, apspiede nolēma palikt uz vietas un no Petrogradas un Maskavas turpināt cīņu par neatkarīgas Latvijas starptautisku atzīšanu. Apstākļi dzimtenē šādiem centieniem tuvākos mēnešos nesolīja labākas izredzes.

INFORMĀCIJAS DARBS

Pirmajā vietā, kā tas labi saprotams, NP stāvēja ārzemju informēšana par latviešiem un viņu centieniem. Šis svarīgais latviešu pienākums, neskatoties uz Latvijas pirmskaŗa saimniecisko un kultūrālo uzplaukumu, 1905. gada revolūciju un tai sekojošām soda ekspedīcijām, bija atstāts pilnīgā novārtā. No šejienes vajadzēja dzīt pirmo vaŗu celmainā un zālēm aizaugušā lidumā.

To NP sāka ar elementāru brošūriņu „Latvija”, ko sarakstīja A. Bergs. Brošūriņu pārtulkoja angļu un franču valodā. To izplatīja vairāku tūkstošu eksemplāros.

Otrs, daudz nozīmīgāks A. Berga darbs saucās „Die Lettische Zukunftsgedanken”. Tā bija atbilde tā sauktās Kurzemes zemes padomes priekšsēŗa, barona fon R. Hoernera brošūrai „Die Baltische Zukunftsgedanken”. Pēc R. Hoernera:

1) Baltija pilnīgi saliedējama ar Vāciju. 2) Šī mērķa sasniegšanai vajadzīgs pārejas stāvoklis vietējo iedzīvotāju ievācošanai, lai neradītu briesmas metropolei. 3) Nožēlojams esot, ka „Baltijas tautu drumsļas” jau agrāk neesot pārvācotas — tas tagad jāpanākot ar kolonizāciju un skolu politiku. Kolonizācijai izlietojamas uz Krieviju aizbēgušo zemnieku mājas, bet skolās ievadama vācu mācības valoda. 4) Latviešu un igauņu inteliģence nobīdāma pavisam pie malas.

A. Bergs uz šādu Baltijas muižniecības politiku atbild: Baltiju nevar pievienot Vācijai ne uz reizi, ne pakāpeniski, jo Vācijas rokās tā kļūtu agresijas priekšpostenis. To pats R. Hoerners izceļ ar prasībām pēc kolonizācijas, vietējo iedzīvotāju pārvācošanas, latviešu un igauņu inteliģences apspiešanas. Arī Krievijai nevar nākotnē atstāt Baltiju, jo Krievija ar savu kultūrālo un politisko negatavību zaudējusi katras tiesības uz šo zemi. Baltijā krustojas vairāku lielvalstu intereses, tādēļ to nevar atstāt nevienai kaimiņvalstij par laupījumu. Izeja no šīs dilemmas rodama tādā ceļā, ka Latvijai jātop patstāvīgai valstij, kas nodrošina Krievijai pieeju pie jūras tās saimniecisko vajadzību apmierināšanai. Latvijai jātop suverēnai un apvienotai nacionālās robežās, ieskaitot Latgali. — A. Berga brošūras uzdevums bija atspēkot Baltijas muižniecības politiskās prasības un rādīt nākotnes ceļu liberālā garā pēckaŗa Baltijas telpā.

J. Čakste sarakstīja vācu valodā nelielu grāmatīņu, kurā apgaismo vācu nepamatoto iedomību par savu „kultūrtrēģerismu” Baltijā. Vāciešu parādīšanos Baltijā 13. gadu simteni autors sauc īstā vārdā — par laupītāju iebrukumu. Ar šo vācu iebrukumu latviešu tautu varmācīgi apspieda, iesāktu kultūras darbu iznīcināja un apturēja latviešu tālāko valstisko attīstību. Vācieši nenāca pie mūsu senčiem ar labu, bet ar viltu, meliem un zobenu. Runādami par kristīgu ticību, vācieši kāva mierīgus cilvēkus vismežonīgākā kārtā un nesaudzīgi postīja viņu mājas un lopus. Neviens latvietis iebrucējus neturēja par kultūras nesējiem, bet zināja tos vienīgi par kultūras postītājiem. Vācu muižniecība drīzāk kavējusi, nekā veicinājusi latviešu tautas attīstību, tāpat kā krievu ierēdniecība. Vēlāk zemē ievēda tik rīgorožu dzimtniecību, ka vēl līdz pagājušā gadu simteņa vidum neviens laukstrādnieks nedrīkstēja atstāt savu pagastu. Latviešu tautas dabīgais stāvoklis ir dibinātā prasība pēc savas neatkarīgas un apvienotas Latvijas valsts.

Informācijai par stāvokli Latvijā izdeva E. Virzas grāmatu „Izpostītā Latvija”, bet to nepaspēja pārtulkot nevienā svešvalodā.

Pašu latviešu informēšanai par savu darbību NP izlietoja presi. Preses atbalsts, kas vajadzīgs katrai brīvprātīgai cīņas organizācijai, sevišķi nepieciešams priekšparlamentam, kāds

bija NP. Dzimtenē Latvijas brīvības centienus atbalstīja, cik iespējams, laikraksts „Līdums”, kuŗa redaktors O. Nonācs pats bija NP Ārlietu nodaļas loceklis. Krievijā lielu iespaidu bēgļos guva NP periodiskais izdevums „Ziņas par Latviju”. Pie šī izdevuma bez jau iepriekš minētiem darbiniekiem strādāja Arturs Bērziņš, Līgotņu Jēkabs, V. Embrīks u.c.

Ļoti droši un bezbailīgi par neatkarīgas Latvijas republiku iestājās „Dzimtenes Atbalss”, ko vadīja J. Bankavs, pats NP loceklis. Ap šo laikrakstu pulcējās publicisti G. Palcmanis, R. Lazdiņš, E. Blanks.

Lielu iespaidu bēgļu starpā Latvijas neatkarības idejas izplatīšanā un NP mērķu veicināšanā Dienvidkrievijā un Ukrainā ieguva laikraksts „Atvase” Haļkovā, ko 1918. gadā parakstīja Ernests Puriņš. No citiem šī laikraksta līdzstrādniekiem minami: A. Spīlbergs, M. Stengrevics, māc. Birģelis, R. Bērziņš, H. Ķergalvis u.c.

Pēc NP faktiskas atzīšanas par neatkarīgas Latvijas augstāko iestādi arī Benjāmiņa „Jaunākās Ziņas” griezja savu agrāko izturēšanos un iespieda visu, ko NP vēlējās. Šos jautājumus kārtoja J. Akurāters, kuŗš pats bija NP valdes loceklis.

No krievu laikrakstiem NP rakstus labprāt uzņēma M. Gorkija vadītā „Novaja Žizņ”, bet cita krievu prese no NP rakstiem vairījās.

Bez minētajām brošūrām un preses rakstiem, ar tekošas informācijas vākšanu un izvērtēšanu nodarbojās speciāls informācijas birojs pie Ārlietu nodaļas J. Seska vadībā. Šīni birojā 1917. gada beigās kā atļoti darbinieki strādāja: A. Dobelis, K. Bachmanis, P. Ašmanis u.c. Apmēram tikpat daudz sabiedrisku darbinieku strādāja NP darbā par brīvu. To starpā minami: J. Gulbītis, K. Šmits, A. Ķeniņš, K. Puriņš u.c.

Ap NP grupējās viss lielais bēgļu vairums Krievijā, bet aktīvu atbalstu tai vienādā vai otrādā veidā sniedza pāri par 300 personu, kuŗas bija izkaisītas pa visu Krieviju.

STRĒLNIEKU JAUTĀJUMS

Tas NP politiskā darbā sagādāja daudz grūtību. No daudzu ar strēlniekiem saistītu nepatīkamumu lietu izpeldēšanas sabiedrības pārrunu virspusē pasargāja J. Goldmaņa personība. J. Goldmanis kā strēlnieku bataljonu līdzdibinātājs un Ārlietu nodaļas vadītājs mācēja nepatīkamās lietas nobīdīt pie malas un noklusēt, bet visu labo mācēja celt un slavēt ar lielāko suģestiju, kas, ja arī nepārlicināja, tomēr visu aso kaut kā izlīdzināja.

Strēlnieku bataljonu organizēšanu pēc latviešu valsts domnieku lūguma armijas virspavēlniecība apstiprināja 1915. gada 5. augustā. Pakāpeniski palielinoties, tie sasniedza divas

brigādes. Strēlnieku kopskaits sniedzās līdz 30.000 vīriem, pie kam iztrūkstošo skaitu vienmēr papildināja.

Ar Rīgas un Vidzemes krišanu vācu rokās strēlnieki sadalījās. Viena daļa strēlnieku pakāpeniski demobilizējās un palika dzimtenē, otra daļa pulkveža J. Vācieša vadībā aizgāja uz Krieviju, kur nonāca pilnīgā boļševiku kalpībā. Sākot ar oktobra revolūciju 1917. gadā, tā bija vienīgā disciplinētā daļa krievu armijā. Laika ziņā tas aptuveni sakrīt ar NP nodibināšanos. Tādēļ viss, kas šinī nodalījumā minēts par strēlniekiem, attiecināms uz strēlniekiem pēc oktobra revolūcijas (1917. gada 25. oktobrī pēc vecā stila, kāds toreiz valdīja Krievijā, pēc jaunā stila tas ir 7. novembrī), tā sauktajiem sarkanajiem strēlniekiem.

Ārzemnieki NP locekļiem vienmēr jautāja: kāpēc latviešu strēlnieki, kas tik varonīgi aizstāvēja carisko Krieviju un cīnījās pret vāciešiem ar lielāko pašuzupurēšanos, neaizstāvēja demokrātisku Krieviju un pārgāja pie komunistiem?

Krievijas cittautieši jautāja: kā izskaidrojama latviešu strēlnieku izcilā krieviski nacionālā stāja cara laikā, kas pārspēja visus citus cittautiešus Krievijā?

Bet kopīgais vadmotīvs, kas tanī laikā katram bija uz lūpām, skanēja: kā izskaidrojams strēlnieku pilnīgais antinacionālisms revolūcijas laikā, lielākā brāļošanās frontē ar vāciešiem, pilnīga iekļaušanās krievu komūnismā un cīņa pret pašu latviešu tautu, pret neatkarīgas Latvijas prasību?

NP skaidrojumi, motivējot strēlnieku idejiskās stājas maiņu ar krievu nodevību un nevērību pret latviešiem frontē, ārzemniekus nepārlicināja. Vienkāršākā atbilde bija, ka cara laiki esot pagājuši un līdzīgas lietas nevarot atkārtoties. Sabiedrotajiem pie krievu stābiem pašiem bija savi militārie atašeji, no kuriem tie zināja krievu ieskatus un ticēja tiem vairāk nekā latviešu skaidrojumiem.

Sarunās ar sabiedroto pārstāvjiem, dabīgi, izpeldēja jautājums, ko vajadzētu darīt, lai strēlnieku stāju pagrieztu vairāk nacionālā virzienā. Uz to NP un tās darbinieku atbilde vienmēr bija īsa un skaidra: atzīt Latviju par neatkarīgu valsti un nodrošināt strēlniekiem eksistences iespēju neatkarīgi no krieviem.

Ārzemnieku informācijai J. Seskis pēc J. Goldmaņa norādījumiem sarakstīja franču valodā īpašu brošūru „Maximalisme et Tirailleurs Lettons”. Brošūra saturēja vairākas pret-runas un nesakrīta ar šeit minēto viedokli, kādēļ tās izplatīšanu NP pārtrauca.

NP stāvokli un prasības sabiedrotie saprata un iespēju robežās centās tās realizēt. Nolūks bija virzīt strēlniekus uz Archangelsku. Tur darbojās sabiedroto desants un tiem labvēlīgā Ziemeļkrievijas valdība ar Z. Meierovicam un man labi pazīstamo N. V. Čaikovski kā ministru prezidentu. Līdz

Vologdai šis plāns izdevās, bet tālāk netika. K. Gopera pretboļševistiskās operācijas baltkrievu uzdevumā Jaroslavā Ļeņinu nobaidīja ar varbūtīgu saprašānās iespēju strēlnieku un K. Gopera starpā. Strēlniekus no Vologdas atsaucā un aizstāja ar krievu daļām.

Arī citi sabiedroto atbalstītie krievu militāristu mēģinājumi atskaldīt strēlniekus no lielniekiem, kā to rādīja pulkveža Fr. Brieža lieta, beidzās nesekmīgi.

NP politisko cīņu par Latvijas neatkarību sarkanie strēlnieki nopietni kavēja. Tādā pat virzienā izpaudās konservatīvo latviešu darbība dzimtenē. Bet arī latviešu liberālās aprindas dzimtenē meklēja sadarbību ar okupantiem. Sevišķi stiprs vēsums iestājās pret NP sabiedroto vēstniecībās pēc „Latviešu nācijas noteicošo aprindu pārstāvju” (Dem. bloka) Vācijas valsts kancleram adresētā raksta nokļūšanas angļu un franču rokās, kur okupētās Latvijas liberālie un sociālistiskie politiķi lūdza Vācijas atbalstu kādam neskaidram starpvalstu protektorātam pār Latviju.

Apvienojot latviešu tā laika politiskos centienus kopīgā ainā, jāatzīst, ka tā sabiedroto acīs varēja atstāt tiešām gaužām bēdīgu iespaidu. NP savās deklarācijās gan puda skaidru un noteiktu neatkarības stāju, ko neapšaubīja ne Anglija, ne Francija, bet kur bija tie spēki, kas aiz šīm deklarācijām stāvēja?

Latviešu strēlnieki pēc revolūcijas stiprināja Vāciju un ar brāļošanos frontē nodrošināja vācu bruņoto spēku netraucētu pārvietošanu uz rietumu fronti visplašākos apmēros. Latvijas sociāldemokrāti atbalstīja krievu komunistus destruktīvā pretdarbībā rietumu sabiedroto politikai vairāk nekā jebkurās citās Krievijas tautas sociāldemokrāti. Konservatīvie latvieši dzimtenē strādāja pie Vācijai pakļautas Latvijas hercogistes dibināšanas. Beidzot, latviešu liberālie politiķi prasīja „starpvalstu autonomiju”, t.i. protektorātu pār Latviju Vācijas vadībā.

Visu iepriekš uzskaitīto grupu darbība bija par iemeslu tam, ka Latvijas de facto atzišana nokavējās līdz vēlām rudenim, kamēr Igauniju Lielbritānijas Apvienotā Ķēniņvalsts atzina de facto jau 1918. gada. 3. maijā, Francija 13. maijā un Itālija 29. maijā. Oficiālais iemesls Latvijas neatzišanai reizē ar Igauniju bija tas — un to mums arī pateica — ka neatkarības doma latviešu tautā nav vēl nobriedusi.

Kad es maija pirmajā pusē pavadīju Z. Meierovicu pie B. Lokharta, lai paziņotu Anglijas pārstāvim, ka NP nav nekāda sakara ar Vācijas valsts kancleram iesniegto rakstu, atkal izpeldēja minētais arguments, ka neatkarības doma latviešu tautā nav vēl nobriedusi. Anglijas pārstāvis mūs nopietni brīdināja no „divkosīgas spēles” (dvuchstoronņei igri). Mēs nedrīkstot aizmirst, ka starptautiskā politikā valda

tāda pati cēloniska sakarība ar tādām pašām konsenkvencēm kā iekšējā politikā.

Uz to Z. Meierovics ļoti enerģiskā tonī atbildēja, ka par divkosīgu spēli šinī gadījumā nevar būt nekāda runa. NP ar minēto rakstu nav nekāda sakara. Pretējs apgalvojums ir nepareizs. Apgalvojums par divkosību Z. Meierovicu, acīm redzot, bija nopietni skāris, jo parasti Z. Meierovics tādus izlēcienus sev nekad neatļāvās.

Mēs sniedzām gaŗu rindu pierādījumu pret apgalvojumu, ka neatkarības doma latviešu tautā vēl nav nobriedusi, bet vai tie Lokhartu pārliecināja par mūsu argumentu pareizību, to nevarēja pateikt. Nobeidzās saruna ar nenoteiktu slēdzienu: strādāsim tālāk.

FINANČU NODAĻAS DARBĪBA

Īpatnējo revolūcijas apstākļu dēļ, kā jau iepriekš minēts, ārzemju vēstnieki turējās pie Pēterpils (Ļeņingradas) vai vēlāk pie Vologdas, bet viņu atašeji un konsulāti Maskavā pie valdības. Līdz ar to Finanču nodaļa, kas bija Maskavā, iesai-stījās ārpolitikā ne mazāk kā Ārlietu nodaļa. Bet arī tiešie uzdevumi nevarēja palikt nedarīti.

Viss finanču nodaļas darbs dalījās trīs grupās: 1) Līdzekļu sagāde NP darbībai, 2) Finančiāli saimniecisko jautājumu kārtošana, kas saistījās ar NP tekošiem uzdevumiem, 3) Paredzamās finanču darbības sākuma sagatavošana neatkarīgai Latvijai.

Pirmās grupas darbs norisinājās automatiski saskaņā ar NP aktivitātēm un sevišķu pūļu neprasiņa.

Otras grupas darbs saistījās ar lielā memoranda gata-vošanu par Latviju un prasīja sarežģītus pētījumus par pa-redzamo Latvijas valsts budžetu un pašas valsts saimnieciskas pastāvēšanas iespēju. Šo darbu veica vairāki piedzīvojuši darbinieki galvenā kārtā NP birojā Ļeņingradā pēc Z. Meiero-vice norādījumiem.

Trešās grupas darbā ietilpa: 1) Latvijas naudas sistēmas izstrādāšana, 2) projekti pirmo līdzekļu sagādāšanai neatkarīgā Latvijā, 3) valsts kases aparāta noorganizēšana, 4) Lat-vijas centrālbankas nodibināšana. Šīs grupas darbu veikšana norisinājās Maskavā parasti manā vadībā.

Pēc plašiem pētījumiem Latvijas naudas sistēmai par pamatu pieņēma (Šveices) zelta franku. Valūtas cirkulāciju atzina par pielaiķojamu Somijas praksei.

Pirmo līdzekļu sagādi valsts kasei paredzēja ar diviem aizņēmumiem: iekšējo un ārējo. Ārējo aizņēmumu projektēja izlietot Latvijas valūtas nodrošināšanai, un to cerēja saņemt no tām draudzīgajām valstīm, kuŗas NP atbalstīja. Iekšējā

aizņēmuma projektu vēlākais finanču ministrs, profesors K. Puriņš, realizēja, kaut arī bez sevišķiem panākumiem.

Jautājums par finanču aparāta noorganizēšanu pēc ilgstošām debatēm palika neatrisināts. Līdzekļu trūkuma dēļ pirmajos neatkarības mēnešos necerēja uz iespēju noorganizēt visā zemē nodokļu inspektoru tīklu. Tānī vietā gribēja izlīdzties ar krājaizdevu kasēm, kuŗas valdība varētu pilnvarot izdarīt arī valsts kases operācijas. Pret to bija iebildumi no dažādām pusēm, ka Latvijā visas kredītiestādes, ieskaitot krājaizdevu kases, ir izputējušas. Viņu aktīvs iznīcināts kuŗa apstākļos, jo krievu rublim vairs nav nekāda seguma, nekādas vērtības. Tādēļ jaunas valsts finanču ministrijas saistīšanās ar krājaizdevu kasēm nav ieteicama.

Centrālbankas jautājums Finanču nodaļas apspriedēs ieņēma ļoti svarīgu vietu. Caur Centrālbanku projektēja realizēt ārzemju aizņēmumu. Tādēļ Centrālbankas pamatu izstrādāšanai piegāja ar lielu rūpību. Ļeņingradā radās pat doma par prelimināras bankas dibināšanu. Finanču nodaļā valdīja pilnīga vienprātība, ka Latvijas kredītsistēma ir galīgi izpostīta un krievu rubļa valūta nodzīta līdz tādai bezvērtībai, uz kuŗas pamata nekāda saimnieciskās dzīves atjaunošana neatkarīgā Latvijā nevar notikt. Tādēļ Latvijas centrālbankas darbību nekādā gadījumā nevar balstīt tikai uz kredītiestādēm, kā to prasa centrālbanku teorija, jo darba spējīgu kredītiestāžu vairs nav.

Šādu atzinumu par projektējamo centrālbanku nodeva divu lietpratēju atsauksmei: K. Puriņam un J. Vesmanim, vēlākajam Saeimas deputātam un Latvijas bankas padomes loceklim.

K. Puriņš ar dažādiem motīviem papildināja atzinumu, ka Latvijas centrālbankas izveidošana par banku varētu notikt tikai tālākā nākotnē, kad privātās latviešu naudas iestādes būtu tiktālu nostiprinājušās, ka viņu dominācija Latvijas kredītpolitikā būtu neapšaubāma. Līdz tam laikam centrālbankai jādara viss iespējama, lai to ātrāk panāktu un jāizkopj tieša kredītu piešķiršana atsevišķām firmām saimnieciskās dzīves veicināšanai.

J. Vesmanis sevišķu svaru lika uz to, ka Latvijas centrālbankai jābūt valsts iestādei, kuŗas pamatkapitālu dod valsts. Privātas centrālbankas dibināšana Latvijā apstākļos nozīmētu Latvijas saimniecības pakļaušanu ārzemju, galvenā kārtā Vācijas kapitālam, kas caur vācu privātbankām viegli būtu iespējams.

Finanču nodaļa šiem lietpratēju atzinumiem pilnīgi pievienojās.

KAS IR LATVIJA?

Šis jautājums toreiz bija nenoteikts un neskaids arī pašiem latviešiem, jo krievu valdība Latvijas vārdu neļāva lietot, kur nu vēl skaidrot un apgaismot! Tie laiki, kad Āuseklis rakstīja par Latvijas kalnājiem un Latvijas lejām, kur krūtīs tam „atdzīvo brīvības gars”, izbeidzās 1880. gadu otrajā pusē ar pastiprinātās rusifikācijas sākšanos. Kad 1904. gadā Rīgas latviešu biedrības mūzeja pārzinis M. Siliņš gatavoja kopīgu Latvijas karti, šo darbu valdība pārtrauca ar draudiem par izsūtīšanu. Visos gadījumos vietas apzīmēšanai vajadzēja lietot izteicienus Baltija vai Baltijas apgabals, kas toreiz aptvēra tikai Igauniju un Latviju bez Latgales un pavisam bez Lietuvas. Runājot par Baltijas sastāvdaļām, visi avoti atsaucās tikai uz Krievijas administratīvām vienībām: Kurzemes guberņu, kuŗa aptvēra arī Zemgali, Vidzemes guberņu, kuŗā ietilpa puse no Igaunijas, un Igaunijas guberņu, kas aptvēra atlikušo pusi no igauņu apdzīvotās zemes. Latgali kā Baltijas sastāvdaļu nedrīkstēja pieminēt, jo tā ietilpa Vitebskas guberņā.

Skaidrojot Latvijas robežu lietas, NP vajadzēja izšķirties par daudziem ļoti svarīgiem jautājumiem.

Latvijas ziemeļos, ārpus latviskās Valkas un ārpus Valkas apriņķa robežām, Vēravas apriņķī, dzīvoja daudz latviešu. Daži novadi, piemēram, Lauru pagasts bija tīri latviski.

Latvijas austrumos Drīsas, Ullas un daļēji Palackas apgabali vēl astoņpadsmitā gadu simtenī piederēja pie latviešu apdzīvotās zemes. Tikai pēdējos gadu desmitos pirms I pasaules kaŗa pārkrieivināšana tur bija gājusi tik strauji, ka iedzīvotāju vairums Drīsas, Ullas un Palackas apriņķos sarunās lietoja vairāk krievu nekā latviešu valodu. Nenoteiktība nacionālā sastāvā izpaudās apgabalā starp Valkas apriņķa ziemeļrobežu un Tālavas ezeru, kuŗu vietējie iedzīvotāji sakropļoti sauca par Talabskas vai Talavskas ezeru, bet krievu valdība oficiāli par Pleskavas ezeru.

Mūsu valsts dienvidos gar Kurzemes robežu Kauņas guberņā dzīvoja daudz latviešu, bet gar jūru līdz pat Palangai un Kuršu jomai sniedzas seno zemgaliēšu un kuršu dzīves telpa. Tanīs vietās vēl visur runāja skaidrā latviešu valodā.

NP izšķiršanai stāvēja priekšā jautājums: ko darīt ar visām šīm zemēm? Vai, sniedzot paskaidrojumus un rakstot memorandus ārzemju pārstāvjiem, visas pieminētās zemes ietilpināt Latvijas teritorijā, vai jautājumu atstāt atklātu vēlāka laika izšķiršanai?

Pēc vairākām apspriedēm NP vienojās par pēdējo. To ieteica mums arī draudzīgās lielvalstis, brīdinot no balkanizācijas pārmetumiem, par ko uztraucās imperiālistisko lielvalstu pseudoliberālā prese. Šo atzinumu rezultātā izgatavoja

pirmo Latvijas karti, kas galvenajos vilcienos saskanēja ar vēlākām Latvijas valsts robežām.

Daudz grūtību sagādāja arī citi jautājumi. Piemēram, kādu daļu no muitas ienākumiem par Latvijas ostās ievestām precēm ieskaitīt Latvijas valsts ienākumos pie Latvijas saimnieciskās patstāvības projektēšanas un kādu daļu neieskaitīt, atstājot to uz tranzitprecēm?

Ļoti svarīgi jautājumi saistījās ar neatkarīgās Latvijas budžeta projekta uzstādīšanu. Kādus ienākumus paredzēt nepieciešamo izdevumu segšanai un cik lielus apmērus budžetam noteikt? Ātbildēm vajadzēja būt pārlicinošām un atbilst kā faktiskajam stāvoklim, tā Rietumeiropas kultūras līmenim. NP budžeta jautājumu studēja ar lielāko rūpību, jo zināja, ka sabiedrotie to uzskata par Latvijas atzīšanas pamatjautājumu.

Ar budžeta studijām nodarbojās kā Ārlietu nodaļa Ļeņingradā, tā Finanču nodaļa Maskavā, visu to koncentrējot Z. Meierovica vadībā. Par pamatu ņēma visus latviešu apdzīvotās zemes (ieskaitot Latgali) maksājumus krievu valdībai. Tiem pretī stādīja Krievijas valdības izdevumus latviešu apdzīvotās zemes un tautas vajadzībām, aplēšot proporcionāli arī izdevumus ārlietu un militārām vajadzībām. Rezultātā izrādījās, ka Krievija ieņem no Latvijas 28,8 miljoni zelta rubļu vairāk, nekā izdod. Dr. A. Bilmanis vēlāk šos datus pārbaudīja, analizēdams Krievijas 1913. gada valsts budžetu, un nāca pie slēdziena, ka Krievija 1913. gadā ieguvusi no Latvijas 90,3 miljonus zelta franku lielu pārpalikumu (Skat. Latvia as an Independent State, page 323). Ar to pamatjautājums par neatkarīgas Latvijas pastāvēšanas iespējām bija atrisināts.

Īpatnējā plāksnē NP vajadzēja noskaidrot latviešu izglītības līmeni, lai pierādītu, ka mums ir pietiekams daudzums sagatavotu administrātoru, tiesnešu, ārstu un pār visām lietām inženieru dzelzceļu un ostu pārvaldīšanai. Arī šāda svarīga izglītības līmeņa noskaidrošanai izdevās savākt pietiekamus materiālus.

Visas šīs dažādās lietas kārtojot, strādāja labs desmits algotu NP darbinieku, nerunājot par pašiem NP locekļiem, kas nekādu atlīdzību nesaņēma.

MEMORANDS

Beidzot lielais memorands par Latviju, kas prasīja ilgu laiku un lielu piepūli, bija gatavs un noslēdzās ar pilnas neatkarības prasību Latvijai.

Memorands saturēja Latvijas ģeografisku aprakstu, teritorijas platību un novietni, robežu, klimata un dabas bagātību

apskatu. Tiem sekoja nacionālā sastāva, ticību un iedzīvotāju nodarbošanās dati. Vēsturiskais konspēkts izcēla Livonijas faktisko politisko neatkarību līdz sešpadsmitā gadu simteņa pusei un autonomiju Krievijā vācu muižniecības vadībā līdz deviņpadsmitā gadu simteņa astoņdesmito gadu beigām.

Kultūrālā apskatā ierindojās biedrības, teātri, laikrakstu izplatība, grāmatas, bibliotēkas, kooperatīvi. Izglītību raksturoja pirmmācības un vidusskolu skaits, latviešu studējošo un studentu skaits. Militārā ziņā memorands atzīmēja latviešu jaunāko, vidējo un vecāko virsnieku skaitu krievu armijā.

Latvijas saimniecībā memorands izcēla lauksaimniecību un zemnieku mājas ar abām lielajām lauksaimnieku organizācijām: Lauksaimniecības centrālbiedrību Rīgā un Latviešu ekonomisko sabiedrību Jelgavā, pirmajā vietā liekot eksporta nozares: linkopību, lopkopību un sēklas āboļiņa audzēšanu. Raksturojot rūpniecību un tirdzniecību, galveno vērību piegriezta meža materiāliem un ostām, uzsverot pēdējo moderno izbūvi. Financiālais iztirzājums par neatkarīgas Latvijas eksistences iespēju memorandā ieņēma dominējošu stāvokli.

Pašvaldības plāksnē memorands konstatēja Latvijas pilsētu saimniecisko, kultūrālo un sociālo attīstību, veselības kopšanu un latviešu līdzdalību pilsētu, pagastu un draudžu pārvaldīšanā, kā arī līdzdalību zemnieku zemākās un virstiešās. Šī līdzdarbība devusi daudziem latviešiem labu praksi administratīvā darbā. To visu ievērojot, latvieši, kas savus nacionālos pašapziņas centienus uzsāka deviņpadsmitā gadu simteņa vidū reizē ar citām Eiropas mazajām tautām, 1905. gadā ar atklātu sacelšanos jau cīnījās par savu brīvību.

Latvijas neatkarības centienu neatbalstīšana no dažām strādnieku grupām un militāristiem izskaidrojama ar informācijas un piedzīvojumu trūkumu politikā. Bet daļas konservatīvo latviešu sadarbībā ar vāciešiem izpaužas kails egoisms un vairāk nekā. Mīlestības pret vāciešiem arī tiem nav.

Noteiktos vārdos memorands uzsvēra latviešu-lietuviešu īpatnējo izcelsmi, kuŗai nav nekā kopīga nedz ar slaviem, nedz ģermāņiem. Nevienā vietā memorands neminēja vairs Krievijas guberņas un visur aprobežojās tikai ar vēsturiski nodibinājušos apriņķu uzskaitīšanu.

Nedaudz vārdos sekoja aizrādījums uz paredzamo patstāvīgās Latvijas politiku. Tā veicinās caur savu zemi un savām ostām ērtu satiksmi visām valstīm, ieskaitot Krieviju; robežstrīdus, ja tādi rastos, kārtos šķirējtiesas ceļā un vispār piekops izteiktu miera politiku.

Noslēdzās memorands ar lūgumu draudzīgām lielvalstīm atzīt Latviju par pilnīgi neatkarīgu suverēnu valsti.

Memorandu Ārlietu un Finanču nodaļu kopsēde varēja skatīt cauri tikai augusta pirmajās dienās. Tādēļ Z. Meierovicam uz ārzemēm bija jāaizbrauc bez memoranda galīgā teksta. To viņam aizsūtīja vēlāk caur Stokholmu. Memorands, kuŗu ar maziem grozījumiem vēlāk iesniedza miera konferencē, bija jānogādā sabiedroto vēstniekiem uz Vologdu. Šo uzdevumu uzskatīja par tik svarīgu, ka uzdeva memorandu novest uz Vologdu personīgi man kā Finanču nodaļas vadītājam un J. Seskam kā ģenerālsekretāram, franču un angļu valodas pratējam.

Ar nopietnu risku novedām memorandu Vologdā un iesniedzām to Anglijas, Francijas, Itālijas un ASV vēstniekiem personīgi, kā tas mums bija uzdots. Sīkāk tas aprakstīts atsevišķā rakstā.

Trešajā dienā pēc memoranda iesniegšanas, saņēmām Anglijas vēstniecībā sekojošu mutvārdu paziņojumu:

„Memorands apspriests Lielbritānijas, Francijas, Itālijas un Āmerikas Savienoto Valstu vēstnieku konferencē. Vēstnieki atzīst memorandā izteiktās domas par ļoti svarīgām un ieteiks savām valdībām Latvijas neatkarības jautājumam piegriezt visnopietnāko vērību.”

No aresta Vologdā mūs abus ar J. Sesku izglāba latviešu strēlnieki, kas tur oficiāli bija novietoti ārzemju vēstniecību sargāšanai, neoficiāli — cerībā nokļūt Archangeļskā, kuŗu tani laikā pārvaldīja N. Čaikovskis, resp. sabiedrotajiem labvēlīgā Ziemeļkrievijas valdība.

LATVIJAS NEATKARĪBAS JAUTĀJUMS PIRMO REIZI STARPTAUTISKĀ KONFERENCĒ

Apstākļi sagādijās tā, ka NP delegātam Z. Meierovicam, braucot 1918. gada 29. jūlijā uz ārzemēm, lielais memorands par Latviju nebija vēl gatavs.

Izgatavotā memoranda apspriešana un galīga pieņemšana notika Ļeņingradā ārlietu un finanču komisiju kopsēdē. Gaŗā memoranda izskatīšana aizņēma veselu dienu. Memorands konstatēja, ka Latviešu pagaidu nacionālā padome savā dibināšanas sapulcē Valkā, 1917. gada 17. novembrī pieņēmusi vienbalsīgu lēmumu, ka latviešu tauta savā likteņa veidošanu uz priekšu pārņem pašas rokās. Līdz Vislatvijas satversmes sapulces sanākšanai NP darbojas kā augstākā latviešu iestāde un lūdz sabiedroto lielvalstis atzīt Latviju par neatkarīgu demokrātisku republiku.

Memorandu ar šādiem slēdzieniem nolēma iesniegt personīgi Lielbritānijas, Francijas, Itālijas un ASV vēstniekiem notas veidā. Šī ne visai patīkamā misija tika uzdots Ārlietu

nodaļas ģenerālsekretāram J. Seskam un man kā Finanču nodaļas vadītājam.

Šeit jāpaskaidro, ka jau toreiz Padomju Krievijā katra satiksme ar ārzemju vēstniecībām, sūtniecībām un konsulātiem bija stingri noliegta. Tādu satiksmi komunistu valdība uzskatīja par sadarbību ar „internacionālo buržuaziju un vispasaules imperiālistiem”, kas sodāma ar nošaušanu.

Sabiedroto vēstniecības nesaskaņu dēļ ar Padomju Savienību jau bija atstājušas Maskavu, lai caur Archangeļsku dotos atpakaļ uz savām zemēm. Uz Kremļa lūgumu tās pagaidām bija apmetušās Vologdā. Uz Vologdu bija jāved arī memorands.

Čeka strādāja ar pilnu jaudu, tādēļ veltīt daudz vēribas memoranda ārējai apdarei NP nevarēja.

Pa dzelzceļiem varēja braukt tikai ar speciālām atļaujām. Šādas atļaujas iegūt tomēr nebija sevišķi grūti. Bet tās nesargāja braucējus no čekistu biežajām kontrolēm, kas ar sevišķu bardzību vērsās pret buržuiem, sabotiejiem un baltgvardiem, t.i. pret visām personām ar noskūtām bārdām un tūrākām rokām, vai arī ļaudīm, kuņģi bija labāk ģērbusies. Neskatoties uz šādiem apstākļiem, mans kolēģa no Ārlietu nodaļas ietiepīgi prasīja, lai šoreiz mēs, apmeklējot ārzemju vēstniecības, ģērbtos attiecīgos tērpos. Pēc šī kunga domām tam vajadzēja sagādāt mums lielāku drošību. Sardzes, ko komunisti bija novietojuši pie visu vēstniecību durvīm, redzot eiropiski ģērbtus apmeklētājus, laidīšot mūs vieglāki cauri, domāja mans kolēģa.

Saģērbusies „ketavejos”, strīpainās biksēs, ar katliņiem galvā, 1918. gada augusta pirmajā pusē devāmies ceļā. Brauciens noritēja labi. Kontrolieři, acīm redzot veci dzelzceļnieki, mums nekur nesējās klāt. Čekistu kontroles negadījās. Vologdā iebraucām agrā pēcpusdienā.

Vologda lielā mērā atgādināja mūsu Ludzu pirms nodeģšanas. Tirgus laukuma malā pie vienas no nedaudzajām mūra ēkām ormanis pieturēja. Tā bija pilsētas lepnākā viesnīca, noplukusi divstāvu mājele.

Viesnīcā, uzrādot pasēs un komandējumu apliecības, dabūjām mājvietu. Pretēji savam eiropiskajam apģērbam mēs noslidējām atkal istenībā — mēs bijām atkal Padomju Savienības pilsoņi, ko no viesnīcas saimnieka drīz zināja visi viesnīcas iemītnieki. Mūsu ketaveji nemaz vairs nesaskanēja ar pārējo viesnīcas iedzīvotāju tērpiem. Visu uzmanība pievērsās mums. Par laimi viesnīcas pārvaldnieks, agrākais īpašnieks, bija mums visādi palīdzīgs. Ārpus viesnīcas mūsu stāvoklis nebija labāks. Vologdieši ielās pastaigājās „vaļenkos” un virs biksēm izlaistos kreklos. Ieraugot mūs, tie apstājās un ilgi mūs novēroja.

Nevarēja būt ne mazāko šaubu, ka milicija drīz sāks par mums interesēties. Tādā gadījumā mūsu portfeļos esošie memorandi apzīmogoja mūsu likteni. Tagad arī mans kollēga atzina savu kļūdu ar ketavejisko māžošanos. Nolēmām rīkoties, cik ātri vien iespējams, lai tiktu ar veselu ādu no Vologdas projām.

Pēc agrāk izstrādāta plāna pirmo apmeklējām Lielbritānijas vēstniecību kādā nelielā koka mājēlē pilsētas malā. Pie vēstniecības ieejas stāvēja divi bruņoti sarkanarmiešu sargi. Kad tos ieraudzījām, apstākļi bija tādi, ka atpakaļ griezties vairs nevarēja. Izšķirāties iet garām. Dažus soļus no ieejas vēstniecībā izdzirdām, ka viens no sargiem saka otram latviski: „Neprasisim propuskus, tie ir angļi.” Pielikām divus pirkstus katrs pie sava katliņa un bez grūtībām tikām iekšā. Te ketaveji noderēja labi. Mūs pieņēma vēstnieks J. O. Lindlejs. Tas bija patīkami.

Audience vilkāš ilgāk nekā stundu. Ar dažiem ievadvārdiem J. Seskis pasniedza memorandu. Lielbritānijas pārstāvis pavīsi pāršķirstīja rakstu un, atcerēdamies mani no Maskavas, uzstādīja veselu rindu jautājumu. To starpā bija jautājumi, kas atkārtojās no agrākām sarunām, citi bija apgaismoti memorandā, bet bija arī tādi, kas izpeldēja pirmo reizi un memorandā nebija skarti.

Pirmais jautājums, vai mūsu organizācijā tagad nedarbojas līdz komunisti. Atbildējām, ka tādu mūsu organizācijā nav. Otra lieta, kas interesēja angļu diplomātu: kas tagad notiek Latvijā? Iepazīstinājām Lielbritānijas pārstāvi ar pēdējiem mums zināmiem okupantu zemes izsūkšanas un iedzīvotāju apspiešanas soļiem. Ševišķi sīki apgaismojām Vācijas un Baltijas muizniecības kopsolus Latvijas kolonizēšanā ar vāciešiem. Tas mūsu sarunu partneru, acīm redzot, ļoti interesēja, un viņš taisīja vairākas atzīmes savā blokā. Tā brīvā sarunā nāca vēl vesela rinda citu jautājumu. Spilgtākie no tiem, kas atmiņā uzglabājušies, ir sekojošie: vai uz mūsu teritoriju bez Vācijas un Krievijas pretendē vēl kāda cita valsts? Ko mēs domājam darīt, kad Krievija no revolūcijas pārdzīvotajiem būs atpūtsies un, sekojot savai tradīcijai, vērsīsies atkal pret Baltijas zemēm? Vai mēs nepieļaujam iespēju, ka kāda lielvalsts varētu materiāli iespāidot sev par labu neatkarīgas Latvijas augstāko administrāciju?

Atbildot uz šiem jautājumiem, deklarējām, ka pretendenti uz Latvijas teritoriju bez Vācijas un Krievijas mums nav zināmi. Teicām, ka latvieši dzīvo kompaktā masā un robežu nosprašanās nekādu grūtību nevar būt. Katrā gadījumā robežu strīdus varēs nokārtot ar šķirēju tiesas palīdzību.

Ka Krievija pēc atspīrgšanas varētu atkal tiekties pēc Baltijas zemēm, to mēs uzskatījām par pilnīgi iespējamu, bet domājām, ka tam nebūs panākumu, jo no visām Krievijā

dzīvojošām tautībām vienīgie imperiālisti ir agresīvie Maskavijas krievi, kuŗi tomēr salīdzinājumā ar citām Krievijā dzīvojošām tautām ir izteiktā mazākumā.

Vāciju pēc kara zaudēšanas mēs uzskatījām par izslēgtu no savas „Drang nach Osten” politikas uz ilgu laiku. Mēs atzinām, ka abās šinīs valstīs galu galā tomēr izveidosies demokrātijas, kas līdzšinējo reakcionāro ķeizaru politiku neturpinās.

Par izšķirēju faktoru visos jauno valstu teritoriādos un robežu jautājumos mēs uzskatījām projektēto Tautu Savienību. Mēs izteicām domas, ka Tautu Savienība nākotnē būs tik spēcīgs faktors miera saglabāšanā, ka pret šī institūta gribu neviena valsts nevēlēsies ķerties pie ieročiem.

Domu par Latvijas valdības augstāko amata personu materiālu iespaidošanas iespēju mēs noraidījām pilnīgi. Ja tāda iespaidošana būtu iespējama, tad jau mēs nesēdētu šeit, Lielbritānijas vēstniecībā — mēs teicām — bet būtu kaut kur Kremli vai Berlīnē. Iedzīvotāju grupīnas, kas varētu orientēties Maskavas vai Berlīnes virzienā, ir tik maziņas mūsu zemē, ka tām pie Latvijas demokrātiskas iekārtas nav paredzama nekāda nozīme.

Audiences beigās informējām Lielbritānijas pārstāvi, ka nākošā dienā gribam apmeklēt arī citu sabiedroto lielvalstu pārstāvjus. Šinī ziņā vēstnieks bija mums ļoti palīdzīgs, sniedza veselu rindu derīgu padomu un uzaicināja mūs pirms aizbraukšanas no Vologdas apmeklēt viņu aiznākošās dienas priekšpusdienā.

Visa saruna noritēja ļoti draudzīgā garā. Bez sarežģījumiem atgriezāmies viesnīcā.

Nākošā rītā mūsu pirmais gājiens bija uz Francijas vēstniecību. Pie ieejas stāvēja kontrole, bet šodien jau mūsu rīcībā bija vajadzīgie papīri, un mēs bez sarežģījumiem tikām vēstniecībā. Pieņēma pats vēstnieks Noulāns. Ieskatījies vietvietām memorandā, vēstnieks uzstādīja dažādus jautājumus, kuŗiem sevišķas nozīmes tomēr nebija. Dažādu apstākļu dēļ Francijas vēstniecībā par latviešu politiskiem centieniem bija labi informēta jau pirms mūsu ierašanās Vologdā.

Franči vislielāko interesi piegriezta Krievijas-Vācijas kara darbības atdzīvināšanai un arī pēc Brestļitovskas miera līguma parakstīšanas, likās, loloja vēl cerības, ka ar latviešu strēlnieku palīdzību to varētu panākt. Arī šoreiz vēstnieks izteica ieskatus, ka vēl ir kara laiks un Vācija vēl nav uzvarēta. Tādēļ visiem brīvības mīļotājiem jāpieliek pēdējās pūles, lai ienaidnieku pieveiktu. Pēc tam varēs runāt par politiskām lietām. Apspriest miera laika problēmas, kamēr uzvara nav izcīnīta, ir pārāgri. Latviešu politiskiem darbiniekiem būtu jāpieliek visas pūles, lai atgrieztu latviešu strēlniekus no

komūnisma „stutēšanas”. Tad memorandā izvirzītās prasības atrisināšoties pašas no sevis.

Ātbildot Francijas vēstniekam, aizrādijām uz krievu politikas neiecietību pret latviešiem, kā to bijām piedzīvojuši no cara valdības un demokrātiskās pagaidu valdības. Lai strēlniekos radītu agrāko cīņas sparū pret vāciešiem, nepieciešams pozitīvs mērķis, par ko strēlnieki varētu cīnīties, un tāds mērķis var būt tikai viens — tas ir: neatkarīgā Latvija.

Piezīmējām, ka ministram droši vien zināms, ka arī citas Krievijas pakļautībā dzīvojošas tautas strādā tādā pašā garā kā latvieši. Amerikāņu pasludinātās tautu pašnoteikšanās tiesības pie visiem Krievijas cittautiešiem ir izvērtušās par šo tautu aktuālās politikas stūrakmeni. Šīs tiesības atzinuši arī paši komunisti. Pretoties šo tiesību atzīšanai vienkārši nav vairs iespējams. Bet galīgas uzvaras iegūšanai pār Vāciju nepieciešams atzīt šīs tiesības latviešiem un citām Krievijas nekrievu tautām nekavējoties.

Ar to draudzīgā audiēnce, kas turpinājās gandrīz veselu stundu, bija galā. Mēs šķirāmies ar vēstnieka gala vārdiem, ka memorandā izteiktās domas viņš pie savas valdības aizstāvēs. Tas bija liels ieguvums. Tik atklāti pat angļi, kas šķita mums draudzīgāki nekā franči, nekad nebija izteikušies.

Mums palika kāda pusstunda brīva līdz audiēncei Itālijas vēstniecībā. Nevēlējāmies veltīgi rādīties viesnīcā un atsēdāmies uz kāda sola pilsētas parkā blakus tirgus laukumam. Parks bija ļoti netīrs, izmīdīts krustām šķērsām līdzīgi lopu izmītiem celiņiem krūmainās un ciņainās gamībās. Bet arī šī sēdēšana nebija laba, jo mūsu apģērbi pievērsa visu garām-gājēju uzmanību.

Pie Itālijas vēstniecības izrādījās, ka sargkareivji nogrimuši sarunās ar kaimiņmājas jaunkundzēm un par mums nemaz neinteresējas. Pieņēma pats vēstnieks ļoti sirsnīgi. Mans kolēģa paskaidroja apmeklēšanas iemeslus, cildinādams itaļu tautas augsto kultūru un viņu kaņavīru nesalaužamo varonību. Pasniegto memorandu vēstnieks saņēma ar uzmanību un sāka lasīt, labpatikā kavēdamies pie raksta vēsturiskās daļas par katoļu baznīcas cīņām Latvijā 13. gadu simtenī.

Piepeši vēstnieks piecēlās kājās, nometa memorandu uz galda un strupā balsī mums noprasīja, kam memorands esot domāts. Ātbildējām, ka tas domāts viņa ekselencei. Tad vēstnieks paņēma memorandu un, rādot ar pirkstu uz kādu rindu, atkal vaicāja, bet nu jau mierīgākā balsī: vai tā mēs griežoties ar savu rakstu pie Itālijas lielvalsts? Izlasījuši norādīto vietu, abi ar kolēģu patiesi bijām nepatīkami pārsteigti. Tur franču valodā stāvēja apmēram šāds teikums: „Pagaidu nacionālā

padome cer, ka Lielbritanija, Francija, Ziemeļamerikas Savienotās Valstis u.t.t. neatstās latviešu tautu savam liktenim." Itālijas vārds nebija nemaz pieminēts!

Mans kollēga saraušītos vārdos sāka atvainoties. Es palūdzu no tulka spalvu un uzrakstīju pirmajā vietā Itālijas vārdu. Atvainodamies es paskaidroju, ka diplomātijā, dabīgi, mēs esam iesācēji, bet mašīnrakstītājas kļūdu, lai cik nepatīkama tā arī būtu, es lūdzu neattiecināt uz mums, sevišķi vēl tādēļ, ka esam spiesti strādāt nelegālos apstākļos.

Ar to nepatīkamais starpgadījums, likās, bija nokārtots, bet agrākais sirsnīgums sarunā vairs neatgriezās. Tā vietā vēstnieks sāka mums stāstīt par Romu, vispasaules katoļu baznīcu, Itālijas renesansi, itaļu glezniecību, mūziku, itaļu kultūru vispārīgi un nobeidza ar slēdzienu, ka neviena lielvalsts cilvēces kultūrai nav devusi tik daudz kā Itālija.

Šādaī lektīrai, acīm redzot, vajadzēja apgaismot mūsu prātus tā, lai turpmākos memorandos, kur uzskaitītas lielvalstis, arī Itālijas vārda nekad netrūktu. Memoranda saturu ar labvēlīgu atsauksmi vēstnieks apsoliīa nosūtīt savai valdībai.

Ne visai pacilātā garastāvoklī gājām uz viesnīcu. Es pārmetu Ārlīetu nodaļai un savam ceļa biedram galīgu neuzmanību memoranda rediģēšanā. Kollēga taisnojās ar to, ka memorands esot lasīts cauri Ārlīetu un Finanču nodaļu kopīgā sēdē, kur piedalījušies kādi desmit dalībnieki. Ja visas šīs personas neesot pamanījušas pielaiīsto kļūdu, tad arī viņam nevarot nekādus pārmetumus taisīt.

Tāda taisnoīšanās nebija pareīza. Sēdē skatīīa cauri memoranda tekstu lielvalstīm pēc satura. No pieņemtā memoranda ģenerāīsekretāram vajadzēja izgatavot tekstus katrai lielvalstīī — arī Itālijai — pārējās lielvalstīs nemaz nepieminot, un tas nebija izdarīts. Tā bija neattaisnojama nolaidība, kas dibinājās organizāīcijas trūkumā pašā NP, kur J. Goldmanis principiāīli neļāva ģenerāīsekretāram atīseviīīķu nodaļu kopsēdēs piedalīīties.

Pēc pusdienas devāmies pie ASV vēstnieka. Sardze mūs ļoti pavīrīī nokontrolēja. Pieņēma pats vēstnieks. Viņa vārds, ja atmiņa mani neviīl, laikam bija Frensis. Saņēmis memorandu, vēstnieks apvaicājās, vai mēs līdzīgu iesnēģumu esam izdarīījuīī arī Lielbritanijas vēstniecībā. To mēs apstiprinājām. Tad vēstnieks nolīka memorandu pie malas un apsoliīja ar to iepazīties. Mans kollēga iesāka gaīāķu runu memoranda garā, bet vēstnieks itīn drīz viņu pārtrauca ar jautājumu: kā tagad izīskatās Ļeņīngradā? Sekoja nenozīmīga atbilde no mūsu puses, un mēs šķīrāmies no ASV vēstniecības diezģan vēīī.

Izgājījuīī uz ielas, uzelpojām vieģlāķ. Mūsu portfeli bija tukīī. Visi memorandi bija iesnēģtī pēc piederības.

Viesnīcā saimnieks mūs ievēda savā istabā un noslēpumaini paziņoja, ka milicija mūs meklējot. Tas, no kā mēs baidījāmies, bija noticis. Viesnīcā ieradusies divi miliči, prasījuši pēc mūsu pasēm (tās mums bija līdz kabatās) un pēc personām, kas ar mums satiekoties. Viņš atbildējis, ka līdz šim vēl neviens mūs neesot apmeklējis. Viņš uzrādījis mūsu komandējuma apliecības, kādas mums bija izdotas no Kurzemes pārtikas komitejas, kuŗas priekšsēdis biju es. Oficiāli mēs bijām ieradusies kurzemniekiem apavus iepirkt. Miliči apskatījuši apliecības un solījušies pienākt rīt ap pulksten divpadsmitiem. Gadījumā, ja mēs taisoties atstāt viesnīcu ātrāk, lai nekavējoties par to ziņojot milicijai. Viņam pavēlēts par visu to stāvēt klusu un mums neko nestāstīt. Iedevām viesnīcniekam labu dzeramnaudu un lūdzām mūs informēt arī uz priekšu par milicijas soļiem pret mums.

Te nu bija ketavejļ!

Nākošā rītā noteiktā laikā ieradāmies Lielbritānijas vēstniecībā, kur tikām laipni sagaidīti. Vēstnieks mums paziņoja sekojošo:

Iepriekšējās dienas vakarā visu četru lielvalstu pārstāvji pārrunājuši mūsu memorandu kopīgā konferencē, atzinuši mūsu iesniegumā izteiktās domas par ievēribas cienīgām un nolēmuši ieteikt savām valdībām piegriezt latviešu memorandumam visnopietnāko vērību.

Notika īsas pārrunas par dažiem tekošiem jautājumiem, un mums ieteica atstāt Vologdu, cik drīz vien iespējams.

Ka memorands varētu dot tādus panākumus, uz to mēs nebijām cerējuši. Līdz šim neviens no lielvalstu pārstāvjiem nekad nebija minējis, ka viņš par Latvijas lietām runātu ar saviem kollegām. Tagad tas mums tika pateikts. Visi četri sabiedroto lielvalstu pārstāvji atzinuši Latvijas neatkarību par atbalstāmu ar Latviešu palīdzību nacionālo padomi kā tās augstāko iestādi. Savām valdībām vēstnieki ieteiks šādām latviešu prasībām piegriezt visnopietnāko vērību. Tas patiesi bija ieguvums, par ko mēs toreizējā baigajā atmosfērā varējām no sirds priecāties un to arī darījām.

Atlika tikai posties no Vologdas drīzāk projām. Vilciens atstāja Vologdu divpadsmitos ar minūtēm, bet arī miliči bija apsolijušies divpadsmitos ierasties viesnīcā. Sākās skriešanās ar piecu minūšu atstarpi. Nonākuši stacijā, bijām neziņā, ko tālāk darīt. Biļetes mums bija jau kabatās. Automātiski devāmies uz peronu, lai sēstos vagonā. Par laimi vilciens stāvēja kādus simts soļus atstatu no stacijas. Stacijai taisni pretī uz lauka bija redzamas kaŗavīru nometnes teltis. No turienes sadzirdējām kādas mūsu strēlnieku dziesmas meldiju. Neko nedomādami, devāmies slīdēt pāri pie strēlniekiem. Sasveicinājāmies ar pirmo, kas pagadījās mums priekšā. Tas izrādījās kāds apaksvīrsnieks. Informējām viņu, ka esam ieradusies

komandējumā iepirkt pārtiku un apavus, kas vajadzīgi no Vidzemes izvesto sugas lopu kopējiem un strādniekiem, bet vietējā milicija mūs traucē un vajā. Izteicām, šim strēlniekam savu nemieru par to un lūdzām viņa palīdzību, lai varam tikt aizejošā vilcienā. Toreizējos apstākļos, kad visa vara bija „uz vietām“, šādā mūsu solī nebija nekā uzkrītoša. Āp mums salasījās vairāk strēlnieku. No viņu piezīmēm nopratām, ka strēlniekiem nav labs prāts uz vietējiem varas vīriem, kurus strēlnieki uzskatīja par sīkburžujiem. Tiešām, kur lai Vologdā rastos proletārieši, ja tur nebija nekādas rūpniecības. Liela iedzīvotāju daļa, jādūmā, bija analfabēti...

Pa to laiku mūsu vajātāji arī bija klāt. Viens no milicīem noprāsīja mūsu pases un, tanīs nemaz nepaskatījies, aicināja mūs viņam sekot. Strēlnieku apakšvirsnieks atņēma milicīim pases un strupi noprāsīja: „Kāpēc tu prasi tiem pilsoņiem pases, ja neproti tās lasīt?“

Milicis neko neatbidēja.

Strēlnieks atdeva mums pases, arī tanīs nemaz nepaskatījies. Tad viņš pasauca divus strēlniekus un, rādidams uz mums, deva rīkojumu: aizvediet šos divus pilsoņus un iesēdiniet vilcienā labās vietās. Bet mums smaidīdams viņš paskaidroja, ka mēs varam braukt mierīgi, jo šie divi biedri, t.i. abi milicīi, paliksot pie viņa viesos 24 stundas. Tad strēlnieks teica krieviem, ka viņš pārņem mūs savā zināšanā, bet abus milicīus par ielaušanos militārā nometnē uzaicina nākt līdz pie komisāra. Pateicām izjustu paldies par palīdzēšanu un atvadījāmies no patīkamā tautieša. Pēdējā brīdī iesēdāmies vilcienā.

Pēc raiba ceļojuma atgriezāmies Maskavā. No turienes mans kollēga aizbrauca uz Ļeņingradu informēt NP locekļus par notikušo, kamēr es to pašu darīju Maskavā.

NP TREŠĀS SESIJAS GAIDĀS

Sākot ar 1918. gadu Krievijas un līdz ar to latviešu bēgļu stāvoklis neatturami pasliktinājās. Līdz NP otrai sesijai tas jūtami vēl nekur neizpaudās. Krievijas Valsts dome un Satversmes sapulce bija gan nogrimušas nebūtībā, bet J. Zālītis un J. Goldmanis savu deputātu autoritāti bija saglabājuši. Dzīve vēl ritēja Brestļitovskas miera sarunu iespaidā un komūnisma propagandas optimismā.

Situācija grozījās, kad bolševiku praviešojumi neattaisnojās. Vācijas revolūcija nesākās, vācu armija jaunam uzbrukumam uz Petrogradu nepretojās, Ukraina atdalījās no Krievijas un kā neatkarīga valsts noslēdza separātu miera līgumu ar Vāciju, bet bolševiki savas ādas glābšanai parakstīja visu, ko ģenerālis Hofmans nodiktēja.

Brestļitovskas miera līguma slēdzēji padzītājā Krievijas Satversmes sapulcē reprezentēja tikai 175 balsis no 707 balsīm, t.i. nepilnus 25%.

Komūnistu diktatūras un terrora politiku atbalstīja arī 40 kreiso sociālrevolucionāru ar L. Trocki priekšgalā. Bet Vācijas-Krievijas miera līgumu tie neatzina, izstājās no Tautas komisāru valdības un pārgāja opozīcijā pret komunistiem.

Otra svarīga opozicionāru grupa bija 370 demokrātisko sociālrevolucionāru deputāti Āvksentjeva vadībā, kas pārstāvēja visu lielo Krievijas zemnieku masu un vieni paši sastādīja Satversmes sapulcē absolūtu vairākumu (370 preti 175 komunistiem no 707 deputātu kopskaita). Šī zemnieku lavīna nedomāja samierināties ar komunistu un Vācijas uzkundzēšanos Krievijai.

Īsā laikā visa Krievija bija ierauta nepārredzamā pilsoņu karā. Bijušie pilsoniskie varas vīri atbalstīja zemniekus provincē un vāciešus Ukrainā. Pretēji lielkņaza Pavila Aļeksandroviča uzskatiem krievu vidusšķiras tagad bija ar mieru atdot cittautiešu zemes vāciešiem par pilsoniskas Krievijas atjaunošanu. Vāciju tas neinteresēja, jo pēc miera līguma šīs zemes jau bija vācu rokās. Kadetu un oktobristu partiju domāšana atkal nāca par vēlu.

Krievijas lielās pilsētas dzīvoja badā un pusbadā. Ļeņins nemācēja izdomāt gudrāku pārvaldes sistēmu kā bruņotu pilsētnieku bandu sūtīšanu uz laukiem zemnieku izlaupīšanai un slepkavošanai.

No tāda režīma atbalstīšanas 26. maijā atteicās Čehoslovaku leģionāri (40 tūkstoši durkļi), kas sastādījās no Austrungārijas gūstekņiem — čehiem un slovakiem. Tie bija labi disciplinēti un pirmklasiģi apbruņoti. Čehoslovaki pārvaldīja visu lielo Sibīrijas dzelzceļu un lielākās Sibīrijas pilsētas, izņemot Vladivostoku, ko okupēja Japānas desants, un Omsku, kur koncentrējās padzītās Satversmes sapulces nekomunistiskie krievu deputāti un cariskās krievu armijas paliekas.

Vasaras sākumā apstākļi bija nobrieduši tik tālu, ka demokrātiskie sociālrevolucionāri Āvksentjeva un Savinkova vadībā ievadīja 6. jūnijā Maskavā vispārīgu sacelšanos, ko J. Vācietis likvidēja divu stundu laikā. Man šinī pasākumā, pašam to nezinot, bija jāpiedalās kā ievērojamam statistam. Kā tas norisinājās, tas aprakstīts nodaļījumā „Latviešu strēlnieki cīnās kā velni”.

Krievijas notikumi nevarēja paiet bez sabiedriska un psiholoģiska satricinājuma arī latviešu starpā. 1918. gada janvārī komunistu valdība likvidēja Centrālkomiteju, un bēgļu

apgādi pārņēma Iskolats, kas sadalīja bēgļus buržujos un proletāriešos. Oficiāli apgādāja tikai pēdējos, bet reāli neviens bēglis, izņemot pašus apgādātājus, nesauņēma nekā. Sarūgtinājums, nesaprašanās un nesaticība bēgļu starpā strauji vairojās. Atgriešanās Latvijā gāja ļoti lēni, un nebija nekādas skaidrības, kas to kavē: vācieši vai krievu boļševiki.

Reevakuācijas ierēdņi stāstīja, ka atgriešanos apgrūtinā vācieši, lai neielastu Latvijā „krievu spieģus”, kas varētu traucēt Vidzemes pievienošanu Vācijai. NP bija svarīgi iegūt pierādījumus tādiem stāstiem, kā arī noskaidrot, vai virsniekiem un kareivjiem pēc atgriešanās Latvijā nedraud kādas speciālas briesmas (ieslodzīšana gūstekņu nometnēs), jo arī strēlnieku starpā daudzi vēlējās tikt mājās. Tāpat svarīgi bija zināt, vai pastāv kādi ierobežojumi satiksmē Kurzemei ar Rīgu.

Ar bēgļu vilcieniem sūtītā emisāre Antone atgriezās bez kādas informācijas no V. Zāmuēļa uz uzstādītajiem jautājumiem. NP priekšsēdis viņai neuzticējies, neskatoties uz J. Goldmana līdzdotajiem ieteikumiem. Bez informācijas atgriezās arī otrs emisārs K. Zariņš, vēlākais Latvijas sūtnis Londonā. NP priekšsēdis K. Zariņam nekādu informāciju nav sniedzis, tikai iedevis līdz neparakstītu zīmīti, lai pasteidzina pārstāvju sūtīšanu uz ārzemēm.

Vissmagāk NP skāra negaidīts sitiens, ko maija pirmajā pusē saņēma no angļiem. Anglija 3. maijā bija atzinusi Igauniju par de facto neatkarīgu valsti. Uz Z. Meierovica un manu jautājumu Lielbritānijas konsulatā, kādēļ Latvijai nav piešķirta tāda pat pretimnākšana, saņēma noteiktu atbildi: Latvijā neatkarības doma nav vēl nobriedusi. Kā pierādījumu tam minēja trīs iemeslus: latviešu noteicošo aprindu griešanās pie Vācijas ķeizara ar autonomijas prasību, latviešu strēlnieku pāriešana pilnīgā boļševiku kalpībā pēc Brestļitovskas līguma, kad strēlniekiem būtu jāatgriežas mājās, un beidzot, NP Latvijas neatkarības prasība. Tas rādot, ka latviešiem pašiem vienotas nacionālas domas vēl nav un viņi paši vēl nezina savu nākotnes ceļu. Strēlnieki gribot palikt pie Krievijas, latviešu noteicošās politiskās aprindas pie Vācijas un NP gribot dibināt neatkarīgu valsti sadarībā ar sabiedrotajiem. Vienotas politiskās domas vēl neesot, un tādēļ nevarot būt arī atzīšanas. Šādus uzskatus apstiprināja arī B. Lokharts.

Izteiktos uzskatus un uz tiem dibinātos slēdzienus nenācās grūti atspēkot. Nevar pieņemt par brīvi izteiktām domām tās, ko saka lielvaru kaŗā līdz izmisumam novesti mazas tautas kareivji, kas var izvēlēties tikai „no lāča bēgt un uz vilka krist”. Bet zem okupantu varas un varbūt pašu okupantu draugu sastādītas anonimas proklamācijas nopietnās sarunās

vispār nav diskutējamas. Latvijas ceļš uz neatkarību ir ievadīts pirms 60 gadiem, un nevar būt nekādu šaubu, ka neatkarība tiks sasniegta. Tādas bija mūsu domas, bet noteicējs šinī gadījumā bija sabiedroto uzskats un tas, ko viņi dara.

Lai nekaitētu bēgļu morālei, šo informāciju presē neizpauž.

Politiskās situācijas iztirzāšanai un turpmākās politikas nosprašanai nolika NP pilnsapulci uz 26. jūniju Petrogradā.

Līdztekus visādām sabiedriskām un politiskām klizmām vajadzēja rasties kādam nepatīkamam gadījumam arī personīgā plāksnē. Atgriezoties mājā no kādas sēdes Petrogradā, kopā ar Z. Meierovicu nejauši sastapāmies vilcienā ar latviešu bolševikiem, kas brauca uz Maskavu mūs arestēt. Tomēr Maskavas stacijā laimīgi izdevās no nepatīkamajiem līdzbraucējiem atbrīvoties. Uz Pārtikas nodaļas un Lauksaimniecības komitejas kantori mēs, protams, negājām. Čekisti tur ieradusies un, mūs neatrazdami, paņēmuši līdz divus ierēdņus — Korstu un Purviņu — kas interesējās tikai par trumpošanu, bet ne par politiku. (Skat. aprakstu: Sastapšanās Maskavas-Ļeņingradas ātrvilcienā.

Tā man un Z. Meierovicam jūnija vidū sākās pavisam nenormāla dzīve. Es tani pat dienā, kad kopā ar čekistiem ierados Maskavā, noirēju nelegālu dzīvokli, no kurienes kārtoju nepieciešamās darīšanas. Bet pēc soc. revolūcionāru sacelšanās un apspiešanas, pēc Vācijas vēstnieka grāfa Mirbacha nošaušanas, ko soc. revolūcionāru uzdevumā izdarīja kāds Blumkins 7. jūlijā, Maskavā sākās neiedomājams terrrors. Lai pats nemeklētu savu nelaimi, kā to formulēja prāvests Irbe Maskavā (vēlākais Latvijas biskaps), man vajadzēja uz kādu laiku no Maskavas pazust. Es izrakstīju sev un vienam Pārtikas nodaļas ierēdnim komandējumu uz Ļivnas pilsētiņu Orlas guberņā miltu un maizes labības iepirkšanai strādnieku vajadzībām.

Kādu nedēļu pirms Jāņiem sēdāmies maišelniekiem pārpildītā vilcienā un devāmies uz Dienvidkrieviju, bet miera un drošības vietā piedzīvojām taisni pretējo, ko esmu aprakstījis nodaļā Revolūcionārs un kontrevolūcionārs reizē. Tā ir raksturīga aina no Krievijas pilsoņu kara norises provinces pilsētiņā, kur varas un laupīšanas mainījās kaleidoskopiskā ātrumā.

Es atgriezos Maskavā tikai pēc tam, kad čekas galvenā darbība pārcēlās uz Pievolgas un Urālu apgabaliem. Tā es trešajā NP sesijā nevarēju piedalīties.

Sesija noritējusi ļoti šauros apstākļos, un tani piedalījušies tik maz delegātu, ka tik tikko iznācis kvorums. Sēdes

vadījis J. Čakste. Svarīgākais jautājums bijis sūtņu braukšana uz izraudzītajām vietām.

Sūpri kritizēti pazīstamākie sociāldemokrāti, kas pieļāvuši izmantot savas demokratiskās partijas vārdu terora un diktatūras sludināšanai, tā apzinīgi maldinot Rietumeiropas sabiedrisko domu. Atskanējuši arī pārmetumi NP iekšējā frontē. Ārlietu nodaļai pārņemts, ka tā vēl trīs mēnešus pēc Brestļitovskas miera līguma noslēgšanas nav izgatavojusi tādu protestu, kādu sabiedrotie vēlējušies, kurā būtu skaidri prasīta NP atzīšana landtaigu vietā un rīdzinieku „starpvalstu autonomijas” vietā NP prasītā Latvijas neatkarība. Āsi pārmetumi atskanējuši par to, ka sabiedrotie vēl līdz šim oficiāli neko nezina par to, vai kāds protests vispār ir izsūtīts. J. Goldmanis taisnojies, ka protests Vācijai nosūtīts jau 4. aprīli. Ziņot par to sabiedrotajiem esot sūtņu pienākums. Sapulce nolēmusi, ka protests jāizstrādā plašāk un jāzsūta sabiedrotajiem no Ārlietu nodaļas NP vārdā.

Uz ārzemēm izraudzītajiem sūtņiem pārņemts, ka tie vilcinās ar aizbraukšanu. Atskanējušas pat balsis, ka jāvēl citas personas, ja ievēlētie nevar vai negrib braukt. Āri tas, ka Latvija nav atzīta de facto par neatkarīgu valsti, vests sakarā ar to, ka mūsu sūtņu ārzemēs nav. Atkārtots stingrs lēmums, ka ievēlētām personām nekavējoties jāierodas noteiktajās vietās.

Interesantākais bijis J. Goldmana ziņojums no franču avotiem, lai NP locekļi ierīkojas tā, ka oktobra beigās viņi var būt Rīgā. Tur viņiem būšot vairāk darba nekā šeit.

Tāds bija J. Čakstes atstāstījums par trešo NP sesiju.

PULKVEŽA FRIDRICHA BRIEŽA LIETA

Drāmatisma pilnas dienas pārdzīvoja Nacionālā padome sakarā ar pulkveža Fr. Brieža arestu un traģisko likteni.

Pēc komunistiskās oktobra revolūcijas Krievijā parasta parādība bija, ka mežonīgie krievu kareivji un matroži nekautrīgi izrēķinājās ar savu virsnieku dzīvībām. Par latviešu strēlniekiem tādas lietas nebija dzirdētas. Notika gan civilistu aresti, kas ar revolūcijas „padziļināšanu” gāja plašumā, bet tad izplatījās uztraucošā ziņa, ka 22. jūlijā arestēts pulkvedis F. Briedis, kurš ievietots Ļubjankas čekistu cietumā Maskavā. Tas latviešu starpā radīja nopietnu satraukumu, jo bija zināms, ka presē izpopulārizētā Brieža jaunā kaujas taktika — bez artilērijas sagatavošanas pārraut pretinieka dzeloņstieplu aizžogojumus un artilērijas nesagatavotā, atklātā durkļu cīņā ieņemt ienaidnieka nocietinātas pozīcijas — daudzu latviešu acīs nebija nekas cits kā vecu vecā krievu ģenerāļu karošanas metode ar saukli „luģeij nežaļēķ” — t.i. „cilvēkus nežēlot”, kas strēlniekos pret F. Briedi bija radījusi asu naida noskaņu.

Tādēļ no pirmā acumirkļa uztraukums par F. Brieža apcietināšanu bija liels.

PLNP sēdē, kas pulkveža apcietināšanas gadījumā notika, J. Goldmanis ļoti skopos vārdos paziņoja, ka pulkveža atbrīvošanai vajadzīgi 60 tūkstoši rubļu cara naudā. Z. Meierovics, gatavodamies uz aizceļošanu, šinī sēdē nebija ieradies. Tādēļ es kā Finanču nodaļas vadītāja biedrs bez kavēšanās liku priekšā šo naudu F. Brieža atbrīvošanai piešķirt un sagādāt. Šim priekšlikumam visi klātesošie pievienojās. Pulkveža atbrīvošanas vadību vēlējās uzņemt J. Goldmanis. Pret to nebija iebildumu. Pēc divām dienām nauda J. Goldmanim bija rokā, un mēs uzelpojām vieglāk.

Nākošā apspriedē J. Goldmanis bija uzaicinājis tikai J. Zālīti un mani. Goldmanis paziņoja, ka par savu uzticības personu F. Brieža atbrīvošanas lietā izvēlēties Jāni Bankavu, kurš toreiz dzīvoja Maskavā. J. Goldmanis nolāsija J. Bankava vēstuli, kurā rakstītājs ziņoja, ka kopā ar pulkvedi arestēta vēl kāda persona, kurā arī ievietota Lubjankas cietumā. Šī persona turpmākās pārrunās noskaidrojās par Adolfu Bļodnieku. Pēc paredzētā plāna atbrīvošana varot notikt tikai abiem apcietinātiem kopā, rakstīja Bankavs. Vēstulē bija uzdots arī termiņš, kad pēc naudas iemaksas atbrīvošana notiktu. Goldmanis ziņoja, ka naudu Bankavam uz Maskavu jau nosūtījis. To pieņēmām zināšanai.

Es šinī laikā vairāk dzīvoju Ļeņingradā nekā Maskavā. Noteiktā dienā, kad abiem apcietinātajiem vajadzēja būt brīvībā, es piezvanīju J. Goldmanim. Tas atbildēja, ka radušies sarežģījumi. Satikāties ar Goldmani. Pēdējais bija neapmierināts un gribēja, lai es braucu uz Maskavu un personīgi izrunājos ar Bankavu. Man tāds priekšlikums nepatika, jo Goldmanis zināja, ka mani Maskavā čekisti meklē. Es Goldmanim atgādināju, ka viņš pats uz savu iniciatīvu bija uzņēmis Brieža atbrīvošanas lietas vadību, Nacionālā padome tam piekritusi un viņš, nevienam neprasot, par savu uzticības personu Maskavā izraudzījis J. Bankavu. Jaukt tagad mani vai citu kādu šinī stipri konspiratīvajā lietā ir pavisam nepareizs gājiens. Es aizrādīju Goldmanim, ka saskaņā ar visu strēlnieku situāciju tas taisni ir viņa pienākums kārtot sarežģījumus tik nopietnā lietā, kāda ir Brieža atbrīvošana. Tad Goldmanis grozīja savas domas un teica, ka labāk būšot uzaicināt Bankavu uz Ļeņingradu, noklausīties šeit visu informāciju Brieža atbrīvošanas organizēšanā un tad taisīt slēdzienus par turpmākiem soļiem. Tā arī palika. Pārrunājām dažas sīkas lietas un šķirāmies.

Vēlāk izrādījās, ka Goldmanis ar to nebija samierinājies un sarunām ar Bankavu uz Maskavu aizsūtījis savu privātsekretāru un miesas sargu strēlnieku Brieži. Arī Bankavs

nebija apmierinājies tikai ar īsu paziņojumu par sarežģījumiem, bet ar kādu kurjēru atsūtījis J. Goldmanim plašu stāvokļa aprakstu. Abi kurjēri ceļā krustojušies.

J. Bankava vēstules apspriešanai J. Goldmanis atkal bija uzaicinājis J. Zāliti un mani. Es izteicu domas, ka mūsu apspriedēs, lai cik konfidenciālas tās ir, vajadzētu tomēr pieaicināt ģenerālsekretāru J. Sesku, bet Goldmanis tam nepiekrita, jo algotu darbinieku pieaicināšana mūsu apspriedēs nebūtu taktiska pret citiem Padomes locekļiem.

J. Bankavs savā vēstulē J. Goldmanim rakstīja, ka apcietināto atbrīvošana neesot notikusi tādēļ, ka attiecīgais čekists telegrafiski steidzīgās darīšanās izsaukts uz Ļeņingradu. Pēc viņa atgriešanās Maskavā atbrīvošana notikšot bez kavēšanās. Tālāk Bankavs informēja, ka lietas labā viņš rīkojoties kopīgi ar apcietinātā Adolfa Bļodnieka brāli Kārli Bļodnieku, kuram kā radniekam bijis atļauts uz piecām minūtēm tikties ar Adolfu Bļodnieku. Ne J. Zālītis, ne es minētos brāļus Bļodniekus toreiz nepazinām.

Latviešu strēlnieki, kā zināms, bija vienīgā disciplinētā karaspēka vienība ar vecajiem virsniekiem un apakšvirsniekiem, kurai lielieki varēja uzticēties. Pirms pāriešanas boļševiku dienestā, rakstīja Bankavs, pulkvedis Jukums Vācietis uzstādījis noteikumu, ka par notikumiem strēlnieku pulkos līdz oktobra revolūcijai nevienam virsnieku, ne kareivi ne par kādu izdarību nedrīkst ne pratināt, ne tiesāt, ne sodīt. Visi sodāmie nodarījumi nododami aizmirstībai. Par pārkāpumiem un revolūcijai kaitīgiem nodarījumiem pēc oktobra revolūcijas strēlniekus drīkst sodīt tikai viņu pašu augstākā priekšniecība. Tāda kārtība esot vajadzīga, lai strēlniekus uzturētu kā saliedētu revolūcionāru vienību. Ļeņins tam piekritis.

Viss gājis labi līdz tam laikam, kamēr strēlnieku augstākie virsnieki neesot saistījušies ar balto krievu armijām un jaukušies krievu iekšējās lietās. Represijās pret tādām strēlnieku virsniekiem, kas sadarbojušies ar krievu kontrevolūcionāriem, krievu čekisti gribējuši runāt līdz, un J. Vācietis tam piekritis. Kas tagad oficiāli draudot F. Briedim un A. Bļodniekam, būšot šādas Brieža-Bļodnieka un Savinkova sadarbības rezultāts, kas pakļauts latviešu un krievu čekistu kopīgai izlemšanai.

Vēl savā vēstulē J. Bankavs rakstīja, ka baltie krievi un sabiedrotie nežēlojot līdzekļus, lai latviešu strēlniekus atskaldītu no komunistiem. Šinī darbā iesaistījies arī Briedis, bet vai tas noticis patstāvīgi, vai kopā ar Savinkovu, tas neesot skaidrs. Noskaidrots esot tikai tas, ka Briedis noorganizējis veselu tīklu latviešu, kurū uzdevums bijis diendienā grozīties strēlnieku vidū un propagandēt par strēlnieku demobilizēšanos, braukšanu mājās vai iesaistīšanos privātā darbā. Šādu uzdevumu veikšanā iesaistījies arī Adolfs Bļodnieks, kurš

kādreiz, neuzmanīgi atsaukdami uz Briedi, iekritis čekistu nagos. Čekisti 22. jūlijā arestējuši kā A. Bļodnieku, tā F. Briedi.

Pie nopratināšanas abu apcietināto starpā radušās pretrunas. F. Briedis zinājis pulkveža J. Vācieša norunu ar Ļeņinu par krievu nejaukšanos latviešu strēlnieku lietās, kādēļ čekistiem stāstījis, ka viņam ar Savinkovu un baltajiem krieviem neesot nekādas sadarbības. Viņš kā strēlnieku virsnieks rūpējoties tikai par to, lai strēlnieki neklaiņo apkārt un nedzīvo bezdarbībā. A. Bļodnieks pie nopratināšanas teicis, ka viņš tikai vispārīgi sarunājies ar strēlniekiem par demobilizāciju un atgriešanos dzimtenē. Vairāki strēlnieki, turpretim, liecinājuši, ka A. Bļodnieks aicinājis strēlniekus iestāties Savinkova atbalstītājos, kur varot saņemt lielāku atalgojumu nekā pie lielniekiem un nekādās cīņās pret komunistu valdību neesot jāpiedalās. To varot izkārtot pulkvedis Briedis.

Tāda esot situācija, rakstīja J. Bankavs. Nepatīkamākais esot tas, ka šinī lietā pieļauta arī krievu līdzrunāšana, kas apcietinātajiem draudot ar nošaušanu.

Vēstulē J. Bankavs ziņoja arī to, ka viņš kopā ar Kārli Bļodnieku sameklējuši kādu advokātu, kurš jau daudzus izpestījis no Lubjankas cietuma. Advokāts kopā ar attiecīgo čekistu izstrādājuši noteiktu plānu pulkveža F. Brieža un A. Bļodnieka atbrīvošanai. Bankavs šo plānu sīki aprakstīja. To klausoties, mums Bankava rīcība ļoti nepatika. Tā vairs nebija nekāda konspirācija, jo toreizējos apstākļos ar biežajām kontrolēm vilcienos katra vēstule viegli varēja krist čekistu rokās. Ko tas nozīmētu vēstulē minētiem apcietinātajiem, to nebija grūti iedomāties. Lai arī šoreiz bija izdevies, kurjērs nebija apcietināts un vēstule bija uz galda Goldmanim priekšā, tomēr pārdrošā J. Bankava rīcība mums nepatika.

Vēstules beigās J. Bankavs mīrināja mūs, lai neuztraucamies un minēja jaunu termiņu, kad apcietinātie tikšot atbrīvoti. Bet mēs slīdējām pesimismā, sevišķi uztraucās J. Goldmanis.

Beidzot 27. augustā J. Goldmanis saaicināja uz apspriedi vairākas personas: J. Zālīti, J. Kreicbergu, P. Ašmani, J. Sesku, mani un varbūt vēl kādus. Priecīgi smaidīdams J. Goldmanis paziņoja mums, ka no J. Bankava saņemta norunātā šifrētā telegramma, ka abi apcietinātie atbrīvoti. Mēs visi bijām ļoti priecīgi.

Dienu vai divas vēlāk mēs lasījām komunistu avīzē čekas priekšnieka ziņojumu, ka Fridrihs Briedis par kontrrevolūcionāru aģitāciju notiesāts ar nošaušanu un 28. augustā spriedums izpildīts. Tad arī Bankavs ziņoja J. Goldmanim, ka izglābies tikai A. Bļodnieks. LPNP sēdē mēs lūdzām J. Goldmani kā oficiālo F. Brieža atbrīvošanas vadītāju visu lietu sīki noskaidrot. J. Goldmanis to apsolīja, bet pie noskaidrošanas laikam nekad netika.

Tik bēdīgs J. Brieža glābšanas iznākums radija latviešu politiķu aprindās daudz baumu un neskaidribu. J. Bankavs bija rakstījis J. Goldmanim vēstuli, ko nolasīja LPNP sēdē, ka pulkvedi F. Briedi var izglābt tikai kopā ar A. Bļodnieku. Strēlnieku liecības par aģitāciju, pēc J. Bankava ziņojuma J. Goldmanim, vērsušās tikai pret A. Bļodnieku. Bet pēc čekas oficiālā ziņojuma F. Briedis nošauts par kontrrevolucionāru aģitāciju, kas nesaskanēja ar faktiem, jo pēc Bankava ziņojumiem Briedis pats nekur nebija aģitējis, mazākais J. Bankavs savās vēstulēs uz to nekad nebija aizrādījis.

Šie pretrunīgie fakti prasīja skaidrību ar precīzu notikumu apgaismojumu no personām, kas šīnī lietā tieši darbojās. Tādas bija trīs: 1) Goldmanis, kurš J. Bankavu kā F. Brieža atbrīvošanas lietas faktisko vadītāju sameklēja un turēja savās rokās visu saraksti ar Bankavu; 2) J. Bankavs, kas pulkveža F. Brieža lietu sasaistīja ar A. Bļodnieka lietu un visu F. Brieža glābšanu organizēja un vadīja kopā ar A. Bļodnieka brāli Kārli Bļodnieku, un 3) Adolfs Bļodnieks kā atbrīvotais F. Brieža līdzdalībnieks, kurš pēc Bankava ziņojuma varēja tikt atbrīvots tikai kopā ar pulkvedi Briedi.

Neviena no šīm personām, neskatoties uz atkārtotiem uzaicinājumiem, neturēja par vajadzīgu sniegt atklātībai šīnī lietā kādus paskaidrojumus.

VIRSNIEKU REEVAKUĀCIJAS KOMISIJA

Augusta mēnesī 1918. gadā mēs saņēmām no Anglijas un Francijas oficiāliem avotiem informāciju, ka oktobra mēnesī karš noteikti beigsies ar Vācijas kapitulāciju. Mums ieteica iekārtoties tā, lai uz to laiku visi NP vadošie politiskie darbinieki būtu Rīgā. J. Goldmanis šai ziņai neticēja, bet sarunā ar mani tomēr izteica domu, ka mums uz tāda brīža iestāšanos jāgatavojas. Viņš ieskatīja par vajadzīgu šo informāciju nosūtīt arī V. Zāmuēlim Rīgā. Noturēt parasto apspriedi šīnī lietā J. Goldmanis konspirācijas dēļ negribēja, jo nekā nopietna mēs tik un tā neizlemšot. Pietiekot ar izrunāšanos mūsu divu kā nodaļu vadītāju starpā.

Vispār dažās lietās J. Goldmanis izrādīja savādu noslēpmainību. Tā viņš nepiekrita, ka par neatkarīgas Latvijas nodibināšanu informē Itāliju reizē ar citām sabiedroto lielvalstīm. Iemesls, kā vēlāk noskaidrojās, bijis tas, ka — pēc kāda krievu domnieka informācijas — Itālija gatavojusies izstāties no sabiedroto lielvalstu koalīcijas, kas neattaisnojās.

Ka ģenerālsēkretāru J. Sesku pieaicina Ārlietu un Finanču nodaļu kopīgās sēdēs un tur raksta protokolu, tam atkal J. Goldmanis nekad nepiekrita, jo tādas apspriedes NP noteikumos neesot paredzētas. Tāpat ne vienmēr visi aizsniedzamie nodaļu darbinieki bija savlaicīgi informēti par nodaļu

sēdēm. Apzinoties risku, kāds draudēja no čekistiem, tādu J. Goldmaņa rīcību neviens neņēma ļaunā. Tā arī šoreiz sākām divi vien ar J. Goldmani diskutēt angļu-franču paziņojumu par priekšā stāvošo drīzo Vācijas kapitulāciju.

Pārrunājām, ko mums darīt. Svarīgākie un neatliekamākie jautājumi likās trīs: nacionāla valdība, iedzīvotāju pārtika, aizsardzība pret krieviem. Atzinām, ka pirmā kārtā būs nepieciešama pašu latviešu valdība, lai nedotu iespēju vāciešiem un viņu draugiem mums atkal uzkundzēties. Šīnī lietā, šķita, nekādu grūtību nevarētu būt, jo visus jautājumus izšķirtu NP. Citādi būtu ar NP pašu, pret ko, droši vien, atkal nostātos sociāldemokrāti, kas ietilpst Demokratiskajā blokā (turpmāk DB). Tādā gadījumā būtu jācenšas saprasties ar DB un soc. dem. uz tāda paša spēku samēra, kāds bija paredzēts pie NP dibināšanas, dodot soc. dem. apmēram 40% balsu pret pilsoņu 60%. NP paliktu tāpat kā līdz šim ar parlamenta funkcijām, nodaļas pārvērstos ministrijās ar sevišķu ministru prezidentu, ko ieceļ NP.

Katrā ziņā pamats, uz kā būvēt nākošo valdības ēku, mums jau ir. Arī NP priekšsēdis, kuŗam šīnī gadījumā jārikojas, ir jau Rīgā. Vienojāmies ar J. Goldmani, ka valdības lietā mums nekādi citi sagatavošanās soļi līdz turpmākam nav jāspēŗ. Pieņēmām, ka soc. dem. Latvijā samierināsies ar demokrātiju, neprasot diktātūru pēc krievu komunistu parauga.

Sapratāmies arī tanī ziņā, ka, ja gribam cerēt uz sabiedroto atbalstu, tad vācu orientācijas vīriem, kas braukājuši uz Vāciju pēc Vilhelma II labvēlības grāmatām, vai arī meklējuši sadarbību ar okupantiem, vai kā citādi trinušies gar vāciešiem — NP nedrīkst būt vietas. Ja mēs to nepratisim ievērot, tad nonāksim ļoti grūtā stāvoklī, jo, kā piedzīvojumi rādījuši, šīnī ziņā sabiedrotie jokus nepazīst.

Nākošais jautājums bija par iedzīvotāju, sevišķi pilsētnieku pārtiku. Nācām pie slēdziena, ka šeit ir tikai viena izeja: lūgt no sabiedrotajiem pirmajam gadam pabalstu vai aizdevumu. Lielākās cerības šīnī lietā likām uz amerikāņiem.

Trešais jautājums bija aizsardzība pret krieviem. Tas nerisinājās viegli. Pēc miera vai pamiera noslēgšanas vācu armija, saprotams, mūsu zemi atstās. Kas notiks tālāk? Ka krievu komunisti bruks Latvijā iekšā, par to nevajadzēja šaubīties. Vai nogurušie uzvarētāji gribēs sargāt mūsu robežas pret krieviem, pie tādas domas nevarējām pierast. Tāpat likās neiespējami sameklēt karotājus pret krieviem neitrālo valstu starpā. Palika palaušanās tikai uz pašu spēkiem.

J. Goldmanis nešaubījās, ka ieročus, municiju un uzturu armijai varēsīm saņemt no sabiedrotajiem, bet kur ņemt karotājus? Iznāca maza saraušanās ar J. Goldmani. Es pārmetu strēlnieku organizācijas komitejai, kuŗas priekšsēdis bija J. Goldmanis, nevērību strēlnieku morāliskā aizstāvēšanā, kad

tos sāka par daudz kalpināt tādiem nolūkiem, kādiem tie nebija nemaz paredzēti. J. Goldmanis visu vainu vēla uz krieviem. Lai kā būtu bijis, fakts palika, ka tagad, kad aizstāvji vajadzīgi pašai Latvijai, strēlnieku nebija, kamēr igauņiem un lietuviešiem, kas strēlnieku pulkus nebija dibinājuši, savu valstu aizstāvēšanai cīnītāju netrūka.

Sarunas turpinājumā es ierosināju sekojošu plānu: ar kāda mūsu vecāka virsnieka palīdzību pārsūtīt virsniekus kā bēgļus uz Latviju, paredzot, lai katrā apriņķī būtu mazākais trīs virsnieki, kuŗi valdības uzdevumā varētu izdarīt pirmo brīvprātīgo organizēšanu un vajadzības gadījumā arī mobilizāciju nacionālās armijas kodolam. Tāds uzdevums prasīja lielu piepūli, jo bēgļi varēja atgriezties tikai katrs uz savu draudzi vai savu pagastu. Visiem trim virsniekiem tādēļ jābūt sava apriņķa iedzīvotājiem pirms kara, pie tam kalpošana kara dienestā pavisam jānoklusē. J. Goldmanis šo ierosinājumu silti apsvēica un kā noderīgu šīs akcijas kārtotāju tūlīt minēja pulkvedi Kārli Goperu.

Virsnieku reevakuēšanas vadībai vienojāmieš nodibināt slepenu trīs vīru komisiju, kuŗā ietilptu K. Gopers un mēs ar J. Goldmani kā Ārlietu un Finanču nodaļu vadītāji. Vēlāk J. Goldmanis mani informēja, ka K. Gopers priekšlikumam piekritis un uzņēmies virsnieku reevakuācijas komisijas vadību. Bet komisija nevienu sēdi nenoturēja, ko arī J. Goldmanis man apliecināja pēc atgriešanās Latvijā. Vai un cik kaŗavīru K. Gopers uz Latviju nosūtījis, tas man nav zināms. Ka šī lietā kaut kas tomēr ticis radīts, to rādīja mana nopra-tināšana Petseru komandantūrā, Igaunijā, atgriežoties Latvijā.

SŪTŅI UZ ĀRZEMĒM

Pēc Ārlietu nodaļas lūguma sabiedroto vēstniecības piekrita NP pārstāvju ielaišanai savās zemēs. Z. Meierovics brauca uz Angliju, J. Čakste uz ASV, Kreichbergs uz Franciju. Izbraukšanas vīzu iegūšana no komunistu ārlietu komisāra radīja daudz grūtību, jo aktīvākiem NP locekļiem nepārtraukti sekoja policija. Pie vairākiem bija izdarītas kratīšanas, visus apdraudēja aresti un izrēķināšanās pie pirmās notveršanas. Ar lielām grūtībām, pa visādiem komunistu imperijā parastiem blakus ceļiem Z. Meierovicam un pēc tam arī J. Čakstem tomēr izdevās vīzas laimīgi saņemt. Z. Meierovics izbrauca uz Stokholmu 1918. gada 29. jūlijā.

Godinot pirmo Latvijas diplomātijas pionieri, NP, neskatoties uz lielo risku, izšķīrās sarīkot Z. Meierovicam mazas atva-du vakariņas. Izdevīgākais laiks vakariņām šķita 28. jūlijs. Vajadzīgos produktus sagādāja Pilsētu savienības pārtikas nodaļa, cita starpā prezentējot Teņa Ulmaņa „Šķiņķu fabrikā” Valmierā žāvētu pirmklasīgu cūkas šķiņķi, kas

toreizējā laikā Ļeņingradā bija uzskatāms kā lielākais retums un nepārspējams gardums.

Norunātā laikā salasījāmie J. Goldmaņa dzīvokli. Klāt bija kādas 12 personas. Bez jubilāra un mājastēva piedalījās J. Zālītis, J. Čakste, J. Seskis, J. Kreicbergs, K. Bachmanis, P. Ašmanis, šo atmiņu autors un vēl kādi, kuŗu vārdus neatceros. Drošības nolūkā azaidis bija paredzēts iss, ne ilgāk par stundu, bet ievilkās turpat divas stundas.

Pirmais savu glāzi no Ārlietu nodaļas pacēla namatēvs, novēlēdams Z. Meierovicam sekmes un panākumus darbā, kāds latviešiem radies pirmo reizi pēc 700 gadiem. Tad vārdu deva man kā nākošam Finanču nodaļas vadītājam. Atceros, ka es par pamatu savai runci ņēmu A. Niedras dzejoli „Dažu skaistu ziedu”. (A. Niedra toreiz vēl nebija leģitimējies kā baltvācu muižniecībai paklausīgs „ministru prezidents”) Salīdzinādams skaisto, nelielo Gauju ar Ziemeļjūru un neuzticīgo gaujmalieti ar Latviju, es novēlēju Z. Meierovicam no Anglijas krastiem mest jūrā ziedus sveicienam savai ligavai Latvijai nesatricināmā pārliecībā, ka ligava Latvija palīks viņam uzticīga, kamēr sagaidīs mājās pārnākam kā oficiāli atzītas neatkarīgas Latvijas pārstāvi.

Runāja arī citi klātesošie, bet ko viņi teica, es vairs neatceros. Kad runas bija galā, J. Goldmanis nolasīja sekojoša satura pilnvaru Z. Meierovicam:

Pilnvara augsti godājamam Zigrīdam Meierovica kungam

Latviešu Nacionālā Padome, kuŗa pagaidām ir topošās Latvijas augstākā valsts iestāde un apvieno sevi visas latviešu nacionālās partijas un centrālās sabiedriskās iestādes, sūta uz Angliju kā savu pilnvarotu pārstāvi šā raksta uzrādītāju Latviešu Nacionālās Padomes locekli cand. rer. merc. Zigrīdu Meierovicu. Meierovica kungam ir tiesība Latviešu Nacionālās Padomes vārdā stāties sakarā ar Anglijas valdību un valstsvīriem, piedalīties un runāt Latviešu Nacionālās Padomes vārdā konferencēs un apspriedēs.

Z. Meierovica kungs strādās tādā garā, ka visur aprādīs suverēnas un nedalītas Latvijas vajadzību ar viņas patstāvības internacionālu garantiju. Šādas Latvijas valsts nodibināšanu Latviešu Nacionālā Padome var pamākt, atbalstoties uz Angliju un uz tās sabiedroto palīdzību un aizstāvniecību starptautiskās konferencēs un pie nākošā miera līguma. Šinī ziņā Meierovica kungs dos visus paskaidrojumus un ziņas, kas pareizi apgaismo Latvijas iedzīvotāju politiskos centienus.

Tāpat Meierovica kungam ir uzdots paskaidrot Latvijas saimnieciskās intereses, kuŗas nevar pieļaut, ka

Baltijas jūra kļūtu par slēgtu jūru, bet prasa, ka caur Latvijas teritoriju ietu pilnīgi brīva satiksme starp Vakarēiropas valstīm un Krieviju.

Sevišķa vērība Z. Meierovica kungam jāpiegriež tam, lai panāktu palīdzību izpostītās Latvijas saimnieciskai atjaunošanai, attīstot viņas ekonomiskos spēkus, kā arī tam, lai Latvijas ekonomiskā neatkarība tiktu nostādīta uz drošiem pamatiem, kas viņu aizsargātu pret kaimiņu valstu ekonomisko iespaidu.

Latviešu Nacionālā Padome cer, ka viņas pilnvarotais priekštāvis pie Anglijas valdsvīriem un sabiedrībā atradis piekrišanu un palīdzību, jo viņa jūt, ka viņas centieni pilnīgi saskan ar anġļu tautas centieniem, kuŗi prasa tiesību un taisnības uzvaru un nodrošinātu nākotni mazajām tautām.

Latviešu Nacionālās Padomes

ārlietu nodaļas priekšsēdētājs: J. Goldmanis

Sekretārs: J. Seskis

Pilnvara pieņemta Ārlietu nodaļā 1918. gada 12. jūlijā. Tās nolasišanu pavadīja aplausi. Pēc tam Z. Meierovics sirsnīgos vārdos pateicās par viņam dāvāto uzticību un apsolījās pielikt visas pūles, lai to attaisnotu.

Stokholmā Z. Meierovics atrada priekšā ļoti rosiġu politisko darbību, kur mazo tautu politiķi enerġiski cīnījās ar Krievijas un Vācijas diplomātiem, lai pārliecinātu starptautisko sabiedrību un noteicošo politisko domu katrs savai lietai par labu. Pret latviešiem šeit darbojās, rakstīja Z. Meierovics, ļoti aktīvi Baltijas vāciešu pārstāvji, liberālie krievi, konservatīvie krievu ģenerāļi un agrākais Krievijas sūtnis — visi ar bagātiem līdzekļiem. Nodibinājis Zviedrijā Latviešu informācijas biroju, Z. Meierovics aizbrauca uz viņam norādīto vietu — Angliju.

J. Čakste pa ceļam uz ASV ieradās Stokholmā vēlāk, bet tālāk netika. Zviedrijas valdība nedeva J. Čakstem izbraukšanas vīzu no Zviedrijas uz ASV caur Norvēģiju, jo jūras ceļš caur Skageraku bija pakļauts stingrai Vācijas kontrolei, caur kuŗu izlauzties cauri J. Čakstem nebija nekādu izredžu. Pēc ilgām un veltīgām pūlēm J. Čakstem neatlika nekas cits kā griezties atpakaļ uz komunistisko Krieviju, kas bija ļoti riskanta lieta. Zviedri to zinājuši un tomēr apzinīgi spieduši J. Čaksti šo riskanto ceļu uzņemt. J. Čakste atgriezās Krievijā caur Somiju.

LATVIJA TOP NEATKARĪGA STARPTAUTISKĀ NOZĪMĒ

Londonā Z. Meierovics ieradās 12. augustā 1918. gadā. Diplomātiskā darba sākums nebija vieġls. Bez piedzīvojumiem, bez lielākiem līdzekļiem, bez tradīcijām un bez labi

organizētas aizmugures jaunais Latvijas sūtnis uzsāka savu darbu.

Pirmos sakarus Z. Meierovics uzņēma ar Somijas pārstāvi Holsti un Igaunijas pārstāvi prof. Pipu, kuŗi bija jau Londonā priekšā. Šos sakarus Z. Meierovics vērtēja ļoti augstu. No latviešiem Z. Meierovics iepazinās un sadraudzējās ar emigrantu G. Bisenieku, ko vēlāk iecēla par sūtni pie Anglijas valdības. Neatmaidīgā darbā mūsu pirmā diplomāta gaitas sekmīgi virzījās uz priekšu pa Londonas ārlietu ministrijas nama atbildīgo ierēdņu kāpnēm. Pirmo audienci pie Anglijas ārlietu ministra Dž. Balfura Z. Meierovics sasniedza 23. oktobrī. Z. Meierovics griezās pie ministra ar sekojošu runu:

Ekselence!

Šinī liktenīgajā Latvijas momentā Latviešu nacionālā padome man uzdevusi lūgt Lielbritaniju un viņas stipros sabiedrotos aizstāvēt Latviju, lai par viņu vai kādu viņas daļu citi negūtu virskundzību.

Latviešu tauta zin to kā faktu, ka Vācijas griba ir — padarīt Baltijas jūru par vācu jūru un ka šāda politika runā pretim civilizētās pasaules interesēm. Pašiem latviešiem šāda politika nozīmē saimniecisku verdzību un nacionālu iznīcināšanu. Latvijas tauta ir bijis viens no kavēkļiem vācu dziņai uz austrumiem jau vairāk nekā septiņus gadu simteņus, un viņa pretosies tam arī nākotnē. Tik ilgi, kamēr šāda tendence pastāv vācu politikā, nevar būt nekā kopēja starp latviešiem un vāciešiem.

Latvija ir bijusi vienmēr uzticīga Krievijai. Ieinteresēta Krievijas nākotnē, Latvija ir upurējusi visu šinī karā ar entuziasmu un labprātīgi. Bet Krievijas izturēšanās pret Latviju nav šo uzticību attaisnojusi. Krievu armija vairāk reizes ir nodevusi mūsu tautu un nopostījusi mūsu zemi. Krievijas lielnieku valdība nodevusi Latviju un pārdevusi to Vācijai. Šis ir loģisks iznākums no tās politikas, kādu Krievija veda pret latviešiem: denunciācija, pārkrievināšana un centrālizācija. Krievijai nav bijušas uz Latviju nekādas citas, tikai iekaroņtāja tiesības. Šīs tiesības tagad ir zaudētas, un latviešu jautājums ir tagad starptautisks jautājums. Ne rases, ne nacionālas, ne kultūrālas, ne reliģiskas, ne sabiedriskas saites latviešus nesaista ar Krieviju un slaviem. Latviešu nacionālā padome, visas tautas pabalstīta, ir uzdevusi man lūgt Viņa Majestātes valdību neatdot Latviju Krievijai pēc pilnīgas uzvaras pār Vāciju.

Krievijas zemes ieņem valdošu stāvokli pie Baltijas jūras. Rīga, Latvijas galvaspilsēta, ir dabīga starpniece starp Austrumeiropu un Vakareiropu. Latviešiem ir mazs vārds citu pasaules tautu starpā, bet es lūdzu atļaut izteikt Latvijas vēlēšanos pēc jūru brīvības, un es varu

jums, ļoti cienījamais kungs, apgalvot, ka Latviešu nacionālā padome ir gatava garantēt katru pretimnākšamu visām zemēm, kuŗas vēlētos lietot Latvijas ostas tranzīta vajadzībām.

Latviešu nacionālā padome ir strādājusi, cik tālu tas bijis iespējams, reorganizējot latviešu kaujas spēkus, kas izkaisīti pa visu Krieviju, ar nodomu pretoties vācu politikai, un šis darbs tiks turpināts, kamēr tiks iegūta pilnīga uzvara. Latviešu nacionālā padome iedrošinās cerēt, ka pēc vispārēja miera noslēgšanas nodibināsies mazo tautu savienība abpus Baltijas jūrai un ka šī savienība pievienosies līgai, kuŗa sastāvēs no visām brīvām un civilizētām tautām, Lielbritānijas un viņas sabiedroto pabalstīta. Mums ir cieta pārliecība, ka šādā ceļā radīsies stiprs aizsargu valnis, kuŗš būs kā garantija pret katru vācu iespaidu Baltijas jūras krastos un tālāk zemē.

Latviešu nacionālā padome izsaka savu stipro ticību, ka saītes, kuŗas daudz gadu simteņus saistījušas Lielbritāniju, jūras ķēniņieni, ar Rīgu, Baltijas ķēniņieni, tiks turpinātas un stiprinātas civilizācijas, visas pasaules un mierīgas cilvēces attīstības labā.

Uz to sekoja šāda Dž. Balfura atbildes runa:

Viņa Majestātes valdības vārdā varu jums, mans kungs, apgalvot, ka Lielbritānija ar dziļu simpatiju seko latviešu nācijai viņas taŗadējā grūtā stāvoklī un ka Viņa Majestātes valdība būs nomodā par to, lai Latvija netiktu pievienota Vācijai. Es ceru un domāju, ka izsaku arī Lielbritānijas valdības uzskatus, ka Baltijas valstu līga būs tas satversmes veids, radīts uz kopīgu saimniecisku interešu pamata, kas visvairāk būs saskaņots ar latviešu tieksmēm un nodrošinās Latvijai plašu nacionāli kultūrālu un politisku attīstības iespēju.

Viņa Majestātes valdība ir nolēmusi atzīt paŗaidām līdz miera konferencei Latviešu nacionālo padomi par Latvijas valdību, kamēr konference neizšķirs galīgi vispārīgo Latvijas likteni. Es vēlreiz gribu jūs pārliecināt par tām simpatijām, ar kādām mēs sekojam latviešu nācijai un jūsu zemei."

Pēc Z. Meierovica ziņojuma NP ārlietu nodaļai audiencē tikuši skarti vēl šādi jautājumi:

Dž. Balfurs: „Vai Jūs domājat, ka pēc Krievijas reorganizēšanas ir paredzamas draudzīgas aliances nodibināšanās starp jums un Krieviju?”

Z. Meierovics: „Tā kā Latvija ir ekonomiski ieinteresēta Krievijas „aizmugurē”, bet Krievijai ir vajadzība sūtīt un saņemt preces caur Latvijas ostām, tad, man liekas, ka aliances nodibināšanās starp mums un Krieviju ir neizbēgama, bet cik šīs attiecības būs draudzīgas, ir grūti spriest, kamēr mēs nezinām, kāda Krievija nākotnē būs. Protams, ka ar anarhistiski lielniecisko Krieviju vai ar Krieviju, kuŗa tieksies apspiest mazās tautas, mums nevar būt nekā kopēja.”

Dž. Balfurs: Vai ir iemesls Latvijai baidīties no lielniecisma iespaida, ja Vācija evakuētu no jūsu zemes savus policijas spēkus?”

Z. Meierovics: „Man trūkst pēdējo ziņu, lai varētu noteikti atbildēt uz Jūsu jautājumu, bet es pielaižu, ka ir gan iemesls baidīties no lielniecisma, jo pēc Vācijas spēku evakuēšanas lielniemi spiestos uz vakariem, lai no savu kaimiņu zemēm dabūtu pārtiku, kuŗas lielnieciskajā Krievijā nav un kuŗu no rītiem jaunās ziemeļaustrumu frontes dēļ lielniemi nevar dabūt. Bez tam mūsu kuŗavīri Latvijā ir vācu okupācijas varas atbrūnoti, un tāpēc, it sevišķi pirmajā laikā līdz kareivju apbrūnošanai, mums nebūs iespējams pietiekami nosargāt robežu pret paredzamām lielniemu brūnotām ekspedīcijām. Es esmu jau pieprasījis savai valdībai dot man par šo jautājumu sīkas instrukcijas, un tiklīdz saņēmsu, es nekavēšos jums darīt zināmus manas valdības ieskatus šīnī lietā.”

Dž. Balfurs: „Vai latviešu kuŗavīru starpā ir daudz lielniemu un kur viņi atrodas?”

Z. Meierovics: „Man ar prieku jākonstatē, ka lielniecisms, kas mazai latviešu tautas daļai ātri pielīpa, tikpat ātri arī pāriet. Pēc pēdējām ziņām no Krievijā esošiem latviešu kuŗavīriem apmēram viena desmitā daļa, resp. ap 2000 cilvēku ir vēl atkarīgi no lielnieciskās Krievijas un ir Ļeņina Krievijas daļā, kamēr pārējās deviņas desmitdaļas ir vai nu neitrālas, vai cīnās kopā ar sabiedrotajiem Archangelskas un Volgas frontē. Viena daļa no latviešu kuŗavīriem ir Ukrainā, kur viņi tika nosūtīti pagājušā gada rudenī sakarā ar toreiz gatavotajiem politiskiem un stratēģiskiem plāniem. Viņu starpā lielniemu nav. Beidzot kāda daļa latviešu strēlnieku palikusi Latvijā, kur viņi pēc vācu ienākšanas atbrūnoti un demobilizēti. Arī viņu starpā lielniemu nav.”

Dž. Balfurs. „Vai Latvijā latviešu starpā ir daudz lielniemu?”

Z. Meierovics: „Cik latviešiem vispārīgi lielniemu ir, tie visi ir Ļeņina Krievijā, tā ka pašā Latvijā lielniemu tagad nemaz nav, atskaitot varbūt dažas atsevišķas personas.”

Dž. Balfurs: „Pateicos jums daudzkārt. Man ir liels prieks iepazīties ar jums kā ar latviešu nācijai pārstāvi, un es ar lielu interesi noklausījos Jūsu runā. Es ar dziļu simpatiju jūtu

līdz latviešiem un ceru, ka Latvijas nākotne tiks saskaņota ar latviešu nācīgas vēlēšanos un nopelniem."

Z. Meierovics: „Atļaujiet man izsacīt Jums, cienīts kungs, manu dziļi izjusto pateicību par tiem vārdiem, kurus Jūs tik laipni sacījāt Latvijas labā. Es uzskatu par savu patikamu pienākumu nekavējoties paziņot Jūsu izteiktos vārdus manai valdībai un esmu pārliecināts, ka tas brīdis, kad latviešu tauta pēc ilgām, grūtām ciešanām saņems šo svarīgo ziņu, tā būs viņai nacionāla svētku diena, jo Latvija tagad zina, ka par viņas likteni stāv nomodā stiprā Lielbritānija."

Pēc šīs audiences Z. Meierovics 30. oktobrī Latviešu nacionālās padomes vārdā formāli lūdza Lielbritāniju atzīt Latviju par neatkarīgu valsti un sniegt tai nepieciešamo aizsardzību.

Tam sekoja Z. Meierovicam adresēts raksts, kurā Lielbritānija līdz miera konferencei atzina Latviju par de facto neatkarīgu valsti un līdz ar to Latviešu nacionālo padomi par de facto neatkarīgu iestādi, bet Z. Meierovicu par tās informālu diplomātisku parstāvi. Rakstam bija sekojošs saturs:

Ārlietu ministrija
11. novembrī, 1918.

Mans kungs,

Man ir gods pateikties par Jūsu 30. oktobra vēstuli, kurā Jūs piesūtījāt savu lūgumu Lielbritānijai un viņas sabiedrotajiem, lai tie dotu savu aizsardzību Latvijai.

Es esmu laimīgs izlietot šo gadījumu, lai atkārtotu solījumu, ko es Jums devu Jūsu nesenā vizītē. Viņa Majestātes valdība ir raudzījies ar visdziļāko līdzjūtību uz latviešu tautas centieniem un viņas gribu atbrīvoties no vācu jūga. Viņa ar prieku no jauna apstiprina savu gatavību dot pagaidu atzišamu Latviešu nacionālai padomei kā de facto neatkarīgai iestādei līdz tam laikam, kamēr Miera konference liks pamatus jaunam brīvības un laimes laikmetam jūsu tautai.

Līdz tam laikam Viņa Majestātes valdība labprāt pieņem Jūs kā informālu Latviešu pagaidu valdības diplomātisko parstāvi.

Dž. A. Balfurs
(paraksts)

Dž. Balfura nota bija liels sasniegums latviešu politiskā darbā. Sevišķi tā izcēla Z. Meierovicu, kas Latvijas neatkarības atzišamu panāca, bet reizē ar to arī visus citus, kas šīnī darbā piedalījās. Nozīmīgs bija arī apstākļi, ka Latvijas valsts neatkarības izcīnīšanu veica latviešu pilsonība pret sociāldemokrātijas gribu, tā pilsonība, kuras balss 1905. gadā

nevarēja izpausties. Nacionālā padomē tā bija organizēta bez labā un kreisā spārna piedalīšanās un bez krasa politiskā momenta uzsvēršanas. Bet līdz galīgai latviešu tautas brīvības uzvarai daudz darba stāvēja vēl priekšā.

LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀS PADOMES VĒSTURISKĀ NOZĪME

1. Latviešu pagaidu nacionālā padome (NP) bij pirmais noteikti organizētais un reālā dzīvē eksistējošs Latvijas priekšparlaments, ko nodibināja Zemes padomju, četru lielāko pilsonisko politisko partiju, nacionālo kaŗavīru, saimniecisko organizāciju un lielo bēgļu komiteju pārstāvji ar vienbalsīgu lēmumu 1917. gada 17. novembrī Valkā. Šo lēmumu 18. novembrī, atkārtoti balsojot, pieņēma ar visām pret vienu balsi.

2. Pēc nodibināšanās 17. novembrī uz prezidija priekšlikumu NP atzina sevi par augstāko latviešu un Latvijas iestādi.

3. NP kā tādu atzina un praktiski respektēja visas Antantes lielvalstis un kā ar tādu veda saraksti un sarunas.

4. NP kā Latvijas augstāko iestādi atzina arī Krievijas un Vakareiropas mazās tautas, kas Pirmā pasaules kaŗa laikā cīnījās par savu brīvību.

5. NP kā Latvijas augstākā vara 1917. gada 19. novembrī Valkā pasludināja, ka Latvija ir neatkarīga valsts, ko izteica tautu pašnoteikšanās tiesību garā, neaizkaŗot nevienu citu valsti — arī ne Krieviju — sekojošā J. Čakstes, A. Berga un J. Zāliša formulējumā: „Latvija, kuŗā ietilpst Kurzeme, Vidzeme un Latgale, ir nedalāma un autonoma valsts vienība, kuŗas iekšējo iekārtu un attiecības uz ārieni noteiks viņas Satversmes sapulce.

6. NP pirmā noteica Latvijas robežas un teritorijas lielumu, par ko publicēja attiecīgu karti vispārīgai zināšanai, arī uz pastkartes.

7. NP pirmā deklarēja, kas ir Latvija nacionālā, politiskā, reliģiskā, kultūrālā un saimnieciskā ziņā, par ko izdārīja plašas publikācijas presē un brošūrās latviešu, angļu, franču, vācu un krievu valodā.

8. NP pirmā ieveda Latviju starptautiskā politikā un noorganizēja diplomātisko dienestu.

9. NP panāca, ka Lielbritānija 1918. gada 11. novembrī oficiāli atzina Latviju kā de facto neatkarīgu valsti, NP kā šīs valsts pagaidu valdību un akceptēja Z. Meierovicu kā oficiālu informālu pārstāvi pie Lielbritānijas valdības.

NP DARBĪBAS DOKUMENTĀCIJA

Par NP nodibināšanos un tās darbību bez šaurākiem aprakstiem ir divi galvenie avoti: J. Līgotņa 1925. gadā izdotā grāmata „Latvijas valsts dibināšana” un J. Seska 1938. g. publicētās atmiņas „Latvijas valsts izcelšanās.” Abas grāmatas par NP sniedz daudz vērtīgu datu un notikumu aprakstu, jo J. Līgotnis bija redaktors izdevumam „Ziņojumi par Latviju” un J. Seskis Ārlietu nodaļas sekretārs.

No abu autoru, kā Ārlietu nodaļas darbinieku aprakstiem rodas iespaids, ka visu Ārlietu nodaļas un NP darbību vadījusi šī nodaļa vai J. Goldmanis personīgi. Tas neatbilst īstenībai, šeit vajadzīgi paskaidrojumi un papildinājumi.

NP dibināšanu izlēma un tās sastāvu noteica 1917. gada 2.-15. oktobrim J. Goldmaņa un J. Zāliša šim nolūkam speciāli sasaukta konference, kuru pret paša gribu man iznāca vadīt. Pēc konferences sanāca slepena apspriede J. Čakstes, A. Berga, J. Goldmaņa, Z. Meierovica, J. Zāliša un A. Klives sastāvā. Šo apspriedi J. Čakste nokristīja par senioru komiteju visu to jautājumu apspriešanai, kas nav pārrunājami atklātībā.

Komiteja darbojās J. Goldmaņa vadībā un izvērtās par istu NP izpildu komiteju. Tā vadīja visu NP politiku starpsesiju laikā. Komiteja darbojās pastāvīgās bailēs, ka tikai informācija par tās eksistenci nenokļūst sabiedroto ausīs un ka tie nesāk uzskatīt slepeno komiteju par NP valdību. Tas nozīmētu visu sakaru pārtrūkšanu ar rietumu sabiedrotajiem. Sevišķi no tā baidījās sava stāvokļa dēļ J. Goldmanis un J. Čakste. Tādēļ komitejas sēdes notika ļoti slepeni, parasti ar neuzkrātošu Ārlietu un Finanču nodaļu kopsēžu nosaukumu. Vajadzības gadījumos sēdēs pieaicināja arī citus NP locekļus, bet, pēc priekšsēža vēlēšanās, konspirācijas dēļ nekad neaicināja J. Līgotni un J. Seksu, jo tie bija NP algoti ierēdņi.

Komiteja daudzu citu starpā izlēma sekojošus jautājumus:

Pamatojoties uz tautu pašnoteikšanās tiesību principiem un neaizkarot Krieviju, izstrādāja sekojošu neatkarīgas Latvijas pasludināšanas formulu (J. Čakste, A. Bergs, J. Zālītis): „Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuras iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas satversmes sapulce, kas izteiks tautas gribu.” Ar šo formulējumu iepazīstināja sabiedrotos, kas pēc 7. novembra apvērsuma tam piekrita.

Lai izsargātos no varbūtējiem Vidzemes un Latgales zemnieku grautiņiem, ko pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas varētu sarīkot 12. armijas krievu dezertieři un huligani, uzdeva LZS iesniegt NP dibināšanas sapulcei kādu skanīgu paziņojumu spiegu maldināšanas nolūkā, ka zemnieki ir pret NP

dibināšanu un neatkarības pasludināšanu, bet tādu iesniegumu sapulcē atstāt bez ievēribas un bez balsošanas. Tāds lēmums tika ņemts vērā un izpildīts.

Noraidīja Brestļitovskas miera līguma sarunās NP viedokļa deklarēšanu, kas caur Padomju delegāciju eventuāli būtu bijis iespējams.

Atteicās no piedalīšanās Brestļitovskas miera sarunās Ukrainas delegācijas sastāvā pretēji Lietuvai, kuŗas pārstāvis Valdemārs (Valdemāras) Ukrainas delegācijā piedalījās.

Sagatavoja NP otrai sesijai Latvijas izsludināšanu par „patstāvīgu demokrātisku republiku”, kam pēc 1917. gada 15. decembra separāto Krievijas-Vācijas miera sarunu uzsākšanas sabiedrotie piekrita.

Pārtrauca pēc J. Goldmaņa norādījumiem sastādītās J. Seska brošūras „Maximalisme et Tirailleurs Lettons” izplatīšanu, jo brošūrā izteiktie uzskati nesaskanēja ar NP politiku.

Nesamierinājās ar Ārlietu nodaļas 4. aprīļa protestu Vācijas valsts kancleram Hertlingam Brestļitovskas līguma lietā un nolēma izstrādāt jaunu protestu, kuŗā 1) atkārtoti deklarēt, ka latviešu tauta Brestļitovskas līgumu neatsaucami noraida, 2) prasīt NP nekavējamu atzišanu par Latvijas augstāko iestādi, 3) protesta norakstus piesūtīt visām Antantes valstīm un 4) protestu izdarīt nevis caur Ārlietu nodaļu, bet tieši no pašas NP, kādas tiesības, sākot ar 1918. gada 22. februāri J. Goldmanim arī bija. J. Goldmanis šim lēmumam, ko ļoti gaidīja franči, nepiekrita un jaunā protesta publicēšanu novilcināja līdz jūlija mēnesim. Atkal protestu izdarīja tikai Ārlietu nodaļas vārdā. Tāds protests palika tanī pat līmenī kā 4. aprīļa protests un mērķi nesasniedza. Vajadzīgs bija atklāts NP protests, kas ar savu oficiālo parādīšanos nobīdītu pie malas anonīmo „latviešu nācijas noteicošo aprindu pārstāvju” lūgumu Vācijas valsts kancleram pēc starpvalstu autonomijas. Ārlietu nodaļas protests to nevarēja panākt. J. Goldmanis palika pie sava ieskata un franču ieteikumu apzinīgi neievēroja.

Tāda J. Goldmaņa rīcība izraisīja izpildu komitejā asas pārrunas, kuŗās noskaidrojās, ka līdz tam laikam, kamēr NP nav formāli atzīta, sabiedrotie vēlas, lai visus memorandumus, protestus u.t.t. iesniedz viņiem visas NP vārdā. J. Goldmanis tādām atzinumam nepretojās, bet turpināja visus papirus parakstīt joprojām tikai Ārlietu nodaļas vārdā, kas sakņojās J. Goldmaņa atzinumā, ka viņš ir vienīgais īstais, ievēlētais latviešu tautas pārstāvis, kuŗam tādēļ visos pilsoniskās politikas jautājumos pieder izšķirīgais gala vārds.

Nepieciešamības spiesta, komiteja izstrādāja un noteica Latvijas valsts robežas.

Izstrādāja provizorisku Latvijas valsts budžetu, nodrošinot iedzīvotājiem dzīves standarta uzlabošanos.

Ierosināta no DB autonomijas prasības Vācijas valsts kancleram, izdebatēja Latvijas kā Lielbritānijas dominijas stāvokli. Angļi to noraidīja kā galīgi nepieņemamu. Ieteica mums ar tādiem projektiem nenodarboties, jo cenšanās iegūt vienu lielvalsti sev draugos pārvēršot visas citas lielvalstis pretiniekos. Tas pats attiecināms uz starptautiskās autonomijas, resp. starptautiskā protektorāta prasībām.

Kārtoja tekošas darbības jautājumus: noteica, ka ievēlātiem delegātiem jāsniedz tekoša informācija tām, vēstniecībām Ļeņingradā, uz kuŗu valstīm tie izraudzīti. Pārējām Antantes pārstāvībām tas darāms pēc vienošanās ar Ārlietu nodaļu. Nolēma, ka NP līdzekļi glabājami Finanču nodaļā; pēc Z. Meierovica aizbraukšanas uz ārzemēm līdzekļu glabāšanu nodeva Ārlietu nodaļai. Tas apmierināja J. Goldmani, bet radīja apgrūtinājumu un nopietnu risku J. Seskam ar naudas pārvaldīšanu no Maskavas uz Ļeņingradu. Nodibināja pie Finanču nodaļas speciālu transporta nozari, kas Maskavā palīdzēja bēgļiem pie atgriešanās formālitāšu kārtošanas u.t.t.

Tā kā izpildu komiteja nebija formāli vēlēta — no tā izvairījās, lai vajadzības gadījumā mēģinātu aizbildināties, ka tādas komitejas nemaz nav — tad, atsevišķiem locekļiem no tās izkrītot, komiteja pastāvīgi samazinājās. Pirmais 1918. gada vasarā aizbrauca Ā. Bergs, pēc tam aizceļoja Z. Meierovics. Agrā rudenī Ļeņingradu-Maskavu atstāja J. Čakste, kas ilgu laiku bija spiests kavēties ceļā. Vēlā rudenī Rīgā atgriezās J. Zālītis un šo atmiņu autors. Pēc 18. novembra Rīgā ieradās J. Goldmanis un J. Seskis.

NP izpildu komitejas, senioru komitejas vai ārlietu un finanču kopsēžu komitejas — vienatļa kā to sauktu — galvenā nozīme bija NP politikas kontinuitātes uzturēšana un permanenta vadība, neizslēdzot dažreiz šauru domstarpību novēršanu. Daudz lielāks iespaids NP būtu bijis, ja šī komiteja būtu varējusi darboties atklāti, kaut arī bez valdības nosaukuma. Bet tam sabiedrotie arī pēc Brestļitovskas līguma nepiekrita, būdami neskaidrībā paši par savu politiku: vai turpināt sadarbības ar krieviem, vai iet šķirtus ceļus.

Satversmes sapulces darbības laikā, 1920. g. Z. Meierovics ierosināja izstrādāt oficiālu NP darbības pārskatu. Šim nolūkam viņš ieteica nodibināt speciālu komiteju no bijušiem aktīvākiem NP locekļiem ar J. Seska un J. Līgotņa piedalīšanos V. Zāmuēļa vadībā. J. Goldmanis tam daudz un dažādu iemeslu dēļ nepiekrita. Pēc četriem gadiem J. Goldmanis pats uz savu roku bija sameklējis J. Līgotni un uzdevis viņam uzrakstīt NP darbības pārskatu. To J. Līgotnis arī izdarījis ciešā J. Goldmana vadībā savā grāmatā „Latvijas valsts dibināšana.”

J. Ligoņa grāmatā ir ievietots arī mans rakstiņš par Finanču nodaļu, uzrakstīts ar ļoti noteiktu J. Goldmaņa lūgumu neko nerakstīt par līdzekļu iegūšanu NP vajadzībām un to izlietošanu, kā arī neskart NP vispārējos jautājumus, ko Ligoņis esot uzrakstījis „ļoti labi”.

Kad J. Ligoņa grāmata bija iznākusi, aktīvākie NP darbinieki ar to nebija apmierināti. A. Bergs raksturoja Ligoņa grāmatu vārdiem: „Tur viss slīd pa virspusi, neskarot kodolu.” J. Čakstes slēdziens bija: „Ligoņa grāmata neatbilst ne NP darbam, ne šī darba nozīmei.” Z. Meierovics: „Tā nav grāmata, kādu mēs visi gribējām, tā ir Goldmaņa kunga grāmata.” J. Ligoņis: „Es rakstiju, kā Goldmaņa kungs lika.” J. Goldmanis: „Es visu laiku teicu Ligoņim, lai nesteidzas, bet viņš neklausīja. Tagad, patiesi, grāmata iznākusi ar daudz trūkumiem. Mums jāizdod otrs sējums un jāapcer visi jautājumi dziļāk — kā mēs to darījām slepenajā komitejā.”

Šis manas rindiņas par J. Ligoņa un J. Seska publicējumiem rakstītas, lai aizpildītu dažus no tur jūtamiem trūkumiem.

V

PĒDĒJĀS DIENAS PADOMJU KRIEVIJĀ

SASTAPŠANĀS MASKAVAS-LEŅINGRADAS ĀTRVILCIENĀ

KRIEVIJĀ pēc oktobra revolūcijas valsts vara bija „uz vietām”, kā to A. Kerenska laikā demagoģiskos nolūkos komūnisti prasīja, lai diskreditētu pilsonisko Pagaidu valdību. Kas tas ir administratīvā nozīmē „vieta”, tas nebija nekur teikts. Katra sādža, pilsēta, apriņķis vai pagasts jutās pilnīgi neatkarīgs un tā arī rīkojās. Katra iestāde, uzņēmums, organizācija vai pašradīta amatpersona apzinājās, ka valdošās komunistu partijas sauklis „visa vara uz vietām” nozīmē visas valdīšanas nodošanu taisni viņa rokās un darbojās neierobežoti brīvi. Tas bija totāls revolūcijas laika chaoss, kas toreiz valdīja krievu imperijā.

Smaguma punkts ikdieniskā dzīvē izpaudās pārtikas sagādāšanā, kas sevišķi grūta bija pilsētās. Fabriku strādnieki sastādīja vilcienus, ar kuņiem devās uz Krievijas melnzemes joslu rekvizēt labību un lopus. Tas nebija nekas cits kā atklāta laupīšana. Līdzīgi fabriku strādniekiem rīkojās citi pilsoņi, dibinādami „strādnieku kolektīvus” tādiem pašiem nolūkiem.

Lai vilciens ar salauptajām mantām tiktu uz priekšu, bija jādod kukuļi dzelzceļniekiem, jo arī tie gribēja ēst un dzīvot. Bet kuŗš lai dod? Katra vagona organizātori sarekvizēto mantu sargāja kā savu. Katrs vagona reprezentēja „varu uz vietas” un labības došanai dzelzceļniekiem pretojās. Tādos apstākļos „vara uz vietas” pārvērtās par „stiprākās grupas” vai „stiprākā vīra” varu. Dzelzceļniekiem vajadzīgo pārtikas daļu nēma no vājākās vienības. Tas cietušos noveda pie filosofijas: ja tu atņem man, lai atņem arī tev. Tuvojoties pilsētai, neapmierinātie „signalizēja” milīcijai. Ar to pietika, lai stacijā smagi bruņoti čekisti būtu priekšā un visas pārtikas vielas konfiscētu.

Kā Pilsētu savienības pārtikas nodaļas vadītājs es biju spiests iepazīties ar šiem apstākļiem pavisam konkrēti un pamatīgi. Kad Rietumsibirijā, Omskas vai Tomskas rajonos par stipri mērenām cenām no zemniekiem, uz brīvprātīgas vienošanās pamatiem nopirka 46 vagonus pārtikas, tad Rīgā desmit dienu laikā — priekšrocīgi pret visiem frontes vilcieniem — pienāca 24 vagoni, kuņus, salīdzinot ar spekulantu cenām, lēti varēja pārdot tranšeju racējiem, tiltu būvētājiem un vispār piefrontes strādniekiem.

Sava daļa tika arī bēgļiem. Kad Rīga krita vācu rokās, mana darbība šini ziņā izbeidzās un piefrontes strādnieku apgāde pārgāja citu līdzīgu organizāciju rokās, bet pats apgādes raksturs negrozījās, jo to bija sankcionējusi augstākā armijas vadība.

Es nevienu acumirkli negribu teikt, ka šāda apgādes kārtība bija laba. Tomēr tā bija labāka nekā zemnieku sišana, šaušana un laupīšana, lai gala rezultātā visu salaupīto nodotu čekistu rokās un pašu bērni, sievas un piederīgie nesauņemtu nekā.

Viegli, pats no sevis izveidojās uzskats, ka „kollektīvie” apgādes braucieni nāk par labu tikai partijai viriem. Caurmēra pilsonim drošākais tomēr bija turēties pie vecu laiku paņēmieniem un rūpēties katram par sevi. Braucot sirojumā pēc maizes, izdevīgāk bija ņemt līdz kādas pašu ietaupītas vai no „buržujiem rekvizētas” reālas mantas (sudraba karotes, dakšīņas, negatavas drēbes, zemniekiem vajadzīgas saimniecības lietas) un pret tām iemainīt pārtiku. Tā soli pa solim Krievijā izveidojās „maišelnieku” tirdzniecība, kas savus ziedu laikus sasniedza 1918. gadā, kad maišelnieki stāvgrūdām pārpildīja vilcienus no buferiem līdz jumtam.

Otra raksturīga šī laika parādība bija tā, ka komunisti nespēja ievest savus dekrētus dzīvē, jo valdībai nebija sabiedriskas autoritātes, kas komunistus, neskatoties uz viņu bardzību, atzītu par valdību. Sabiedrības acīs komunistu funkcionāri reprezentēja tikai vienu cīnītāju grupu, kuŗa pārējoši sagrābusi Pēterpili un Maskavā valsts varu savās rokās. Visā pārējā Krievijā kā valsts varas pārstāvji rīkojās agrākā laika birokrāti, kamēr agrākā laika ģenerāļi ar sabiedroto lielvalstu atbalstu cīnījās pret komunistu laupītājiem.

Iedzīvotāji nešaubīgi ticēja, ka agrāk vai vēlāk komunistus padzīs arī no Maskavas un Pēterpils. Daudzi šo ģenerāļu aģitatori un propagandisti aicināja brīvprātīgos uz dažādiem balto ģenerāļu cīņās laukiem. Tādēļ apdilušos kuŗavīru šīņeļos tērpto pasažieru blīvēšanās dzelzceļu stacijās un vagonos aizņēma ne mazāk telpas kā maišelnieku kustība.

Šādu apstākļu dēļ katra braukšana pa dzelzceļu bija ļoti nepatīkama, apgrūtināša un saistīta ar lielu risku tikt apzagtam, piekautam, pat nošautam un neizbēgami tikt aplaistam ar utīm un blusām.

Pēc kādas NP sēdes 1918. gada pavasarī Z. Meierovics un es, apbruņojušies ar visiem vajadzīgiem braukšanas dokumentiem, devāmies uz staciju, lai atgrieztos uz Maskavu, kur toreiz dzīvojām. Mēs jau dienu iepriekš bijām iedevuši pazīstamam konduktoram kilo cukura, lai nodrošina mums sēdvietu otras klases vagonā. Konduktors to izdarīja un veda mūs kādu puskilometru ārpus stacijas, lai iesēdinātu rezervētajā otras klases kupejā. Vilcienu vajadzēja vēl tikai pēc kādas pusstundas padot uz staciju. Kupeju konduktors no ārpuses aizslēdza.

Nolikta laikā, vilcienam, iebraucot stacijā, to sagaidīja neapbrastāms troksnis un lamāšanās. Braucēju pūlis sastāvēja no maišelniekiem, dažādu komiteju amatvīriem un karēivjiem. Tie visi centās „iesturmēt” vilcienu, neskatoties, vai priekšā logs, vai durvis, vai cits pasažieris. Kliegšana, stiklu šķindoņa un durvju dauzīšana skanēja visapkārt. Pie mūsu kupejas durvīm konduktors stiprā, autoritātīvā balsī kādam skaidroja, ka kupejā sēž komisāri un tos nedrīkst traucēt. Vēl skaļāk kāda balss kļiedza, lai kupeju nekavējoties slēdz vaļā, ja neklausīs, to nošaus.

Nākošā acumirkli patiesi atskanēja šāvieni, durvis atsprāga vaļā, un pa tām iespraucās divi vīri formās, katram viens revolveris pie sāniem, otrs rokā. Aiz viņiem gribēja kupejā iekļūt vēl kāds trešais, bet pirmais ienācējs raidīja trešajam nācējam jaunu šāvieni gar pašām ausīm un tad, histerisku kļiedzienu pavadīts, aizcirta četrvietīgās kupejas durvis un no iekšpuses aizslēdza tās cieti.

„Maitas tādi”, izsaucās šāvējs skaidrā latviešu valodā un sāka jautājoši skatīties apkārt. Z. Meierovics ierunājās: „Sēdieties, tās vietas ir brīvas.” — „O, mūsējie,” noteica ienācējs un apmierināts apsēdās.

Pēc brīža aiz durvīm sacēlās atkal uzkrītoši stipra dauzīšanās un prasība atvērt. Mēs ar Meierovicu ieteicām saviem jaunajiem līdzbraucējiem laist arī citus pasažierus iekšā. Bruņotie vīri tam nepiekrita. „Vajaga izgulēties, lai rīt varētu strādāt,” atbildēja viens. Tad šāvējs piegāja atkal pie durvīm un, attaisijis tās, nokļiedza, ka šeit brauc Tautas komisāru padomes delegācija, viņš kā komandants pavēl visiem izturēties mierīgi. Kas pretosies Padomju varai, ar to rīkosies pēc revolūcijas likuma. Pēc tam vagona gaitenī mūsu kupejas tuvumā iestājās miers, bet mūsu pašsajūta nebija laba. Visi klusējām.

Kad vilciens izbrauca no stacijas, mūsu kaimiņi sāka runāt par vakariņošanu un gulēt iešanu. Viens no viņiem izņēma no savas somas pudeli degvīna un sausas maizes gabalu. Degvīnu piedāvāja arī mums, bet uzkožamais jāmeklē, jo pašiem savs, paskaīdroja vīrs ar pudeli. Atbildējām, ka mēs strādājam pārtikas nozarē un uzkožamo varam piedāvāt arī viņiem. Likām galdā sviestu, sieru, mīkstu pašceptu rudzu maizi un aukstu teļa cepeti, kas mums bija līdz no Maskavas.

Šeit jāpiezīmē, ka Pilsētu savienības 12. armijas rajona Pārtikas nodaļas īpašumā un manā pārziņā Litkinas sādžā pie Maskavas bija novietoti daži simti no Latvijas evakuētu sugas lopu, kādēļ piena produktu un teļa gaļas mums netrūka. Pilsētu savienības Pārtikas nodaļa nebija pakļauta nekādai pārtikas kontrolei un kā brīvs bezpeļņas uzņēmums apgādāja piefrontes strādniekus un bēgļus ar visu nepieciešamo, cik tālu apstākļi to atļāva. Arī rudzu un kviešu maize bija mums krājumā.

Sekojošā laikā garam ar saukli „vara uz vietām“, Pilsētu savienībā, kur Z. Meierovics un es toreiz strādājām, valdīja ļoti demokrātiska kārtība. Es biju ievēlēts par 12. armijas Pilsētu savienības Pārtikas nodaļas pārzini, bet Z. Meierovics, kurš jau vairāk nekā gadu skaitījās atvaļinājumā un nodarbojās tikai ar politiku, bija formāli ievēlēts par šīs nodaļas vecāko instruktoru.

Vakariņu laikā sarunas mūsu kupejā atdzīvojās. Tika kritizēts viss pa kreisi un pa labi. Vainā visās vietās krita, saprotams, uz vecā cara režīma. Pēc vakariņām mūsu biedri apprasījās, ko mēs strādājam. Izstāstījām gaŗi un plaši par savu darbību, neminot Pilsētu savienības vārdu. To darījām tādēļ, ka šī organizācija savā laikā bija konstitucionāli-demokrātiskās (Kadetu) partijas vadībā, kamēr otru lielo krievu sabiedrisko organizāciju — Zemstu savienību — vadīja Oktobristu partijas vīri. Lielinieku ēras sākumā, kamēr šīm organizācijām ļāva vēl darboties, tās tomēr skaitījās par diezgan šaubīgām, neskatoties uz visām ierēdņu vēlēšanām un „varu uz vietām“.

Kupejas biedri tādu mūsu strādāšanu „kauc kur, kaut kādā pārtikas midzenī“ atrada par latviešu necienīgu. Taŗad latviešiem jādara citš darbs, jācīnās par revolūcijas ieguvumu nostiprināšanu, ko krievi vieni paši nespējot izdarīt. Baltmaizi un teļa cepeti varot dabūt arī citādā ceļā. Arī viņiem tādu mantu esot pa pilnam. Ka šodien nebijis klāt, tas esot tikai gadījums.

Viņi esot nodarbināti cīnītāju rindās pret kontrevolūciju. Tas esot radošs, dzīvs darbs, pilns spraiguma un atbildības. Kalt un nostiprināt brīvību tautai — tas radot revolūcionāru lepnumu un ceļot biedrisku pašapziņu. Arī taŗad viņi esot

ceļā uz Maskavu svarīga uzdevuma veikšanai. Viņiem jāapcietinot 17 latviešu kontrrevolucionāri. „Iskolats” tā nolēmis. Apcietināšanas orderi jau esot viņiem portfelī, tikai jāpieteicot Maskavas čekā, un rītvakar visi „vainīgie” būšot jau rokā.

Tā nebija patikama ziņa. „Iskolats” un 17 latviešu kontrrevolucionāri! Tas oda nelabi. Ļoti varēja būt, ka starp minētajiem 17 vīriem bija arī mūsu vārdi.

Runājām tālāk. Atzinām, ka viņiem patiesi daudz atbildīgāki uzdevumi nekā mums, bet pats darbs nemierīgāks, nervozāks, varbūt pat bīstamāks. Mūsu sarunu biedri tam piekrita, un viens no viņiem, paņēmis portfeli no plaukta, sameklēja tanī vairākas lapas un vienu no tām pasniedza man. Tas bija „Iskolata” lēmums par vēlākā centra grupu deputāta P. Juraševska apcietināšanu, kurš kā Krievijas valsts domnieks esot nekrietni noziedzies pret darba tautu.

Zibens ātrumā man bija skaidrs, ka tādā gadījumā par mani un Z. Meierovicu būs tāds pats rīkojums.

Interesanti atzīmēt šeit, ka toreiz nejutu nekādu satraukumu. Pa to laiku mūsu sarunu biedrs jau bija iedevis Z. Meierovicam otru lapu un manējo vilka atpakaļ, dodams atkal citu. Saņēmu to un lasīju: „Iskolata lēmums par kontrrevolucionāru un baltgvarda Zigmūda Meierovica apcietināšanu.” Lēmums bija arī motīvēts — veseli septiņi punkti. Starp tiem atmiņā uzglabājušies sekojoši: sakari ar vispasaules buržuāziju, darbošanās kontrrevolucionārās organizācijās, kā: Latviešu pagaidu nacionālajā padomē un Zemnieku savienībā, līdzdarbība Korņilova bandā u.c.

Vēl neesmu to līgā izlasījis, kad Meierovics dod man savu lapu. Apmānāmies papīriem. Z. Meierovica iedotajā lapā stāv mans vārds, arī tie paši apvainojumi. Tikai virsrakstā es neesmu titulēts par baltgvardu, bet vienīgi par kontrrevolucionāru. Saprotu, ka baltgvarda apzīmējums „piešūts” Z. Meierovicam tādēļ, ka viņš kā Nacionālās padomes delegāts reprezentēja latviešus mazākuma tautību kongresā Ķijevā, kur piedalījās arī kazaki (korņilovieši).

Domādams par tālāko rīcību, es uzmanīgi pētīju pasniegto papīru. Z. Meierovics, izlasījis pavēli par viņa apcietināšanu, noprasīja pavisam vienkārši: „Kāds sods šādiem vīriem draud pēc apcietināšanas?” Uz to sekoja atbilde, ka skaidri to nevarot zināt, bet mazāk par desmit gadiem nebūšot. Es, atdodams atpakaļ papīru, tikai nokonstatēju, ka mūsu līdzbraucējiem ir gan svarīgāks uzdevums nekā mums. Līdzbraucējs parādīja vēl dažas nepazīstamu personu apcietināšanas pavēles. Pakavējušies kādu brīdi pārrunās par baltgvardiem un kontrrevolūciju, visi taisījāmies uz gulēšanu.

Novietojām ēdiena atliekas un dokumentus ceļa somās. Sagatavojām guļamvietas, mēs ar Meierovicu vienā pusē kupejai, viens apakšstāvā, otrs augšstāvā. Tāpat darija mūsu gūstītāji otrā kupejas pusē.

Man miegs nenāca. Kad biedri sāka krākt, izgājām no kupejas aiz durvīm un sākām pārrunāt situāciju. Z. Meierovics ģimenes dēļ uztraucās jūtami vairāk nekā es un, lai izvairītos no apcietināšanas, gribēja Bologoje stacijā, kas ir pusceļā starp Ļeņingradu un Maskavu, vilcienu atstāt. Es tam nepiekritu, jo uz Bologoje mums nebija komandējuma apliecības. Tāda apliecība, vietējās izpildu komitejas apstiprināta, katram pasažierim toreiz bija vajadzīga, jo „vietējā vara” pie vilciena atstāšanas to mums varēja prasīt. Es ieteicu braukt vienkārši līdz Maskavai un tur neuzkrītoši atraisīties no mūsu ceļa biedriem. Kaut arī nelabprāt, Z. Meierovics beidzot tam piekrita.

Iegājām atpakaļ kupejā, noslēdzām durvis, nopriecājāmies par mūsu līdzbraucēju veselīgu miegu un atlaidāmies savās guļamvietās. Aizvērtām acīm nepacietīgi gaidījām Maskavu. Maskavā mūsu dūšīgie līdzbraucēji pirmie manijās projām, un viss noritēja bez sarežģījumiem.

Uz pilsētu savienības Pārtikas nodaļas kantori nekavējoties nosūtījām ziņu, ka tūlīt būs kratīšana, lai uz visu ir gatavi. To paziņojām arī uz kopdzīvokli, un paši aizgājām pie pazīstamiem. Tās pašas dienas vakarā saņēmām ziņu, ka čekisti patiesi meklējuši mūs, izdarījuši kantori paviršu kratīšanu un apcietinājuši divus mūsu darbiniekus — Purviņu un Korstu. Abi minētie kunģi bija pavisam nekaitīgi Padomju varai, ar politiku un sabiedriskām lietām nemaz nenodarbojās un visu brīvo laiku pavadīja kāršu spēlē. Purviņu atbrīvoja pēc kādām sešām nedēļām, bet Korsts nesaprotamu iemeslu dēļ dabūja nosēdēt vairāk par pusgadu.

Tā iesākās mans nelegālais dzīves posms Padomju Savienībā 1918. gadā. Daudz nepatīkamāks šis „Iskolata” lēmums bija Z. Meierovicam sakarā ar priekšā stāvošo izbraukšanu uz ārzemēm. Bet piedzīvojums Maskavas-Ļeņingradas ātrvilcienā pats par sevi glāba mūs no nepārprotama aresta un visām ar to saistītām nepatīkšanām.

Aprakstītajam gadījumam bija pavisam neiedomājama un groteska pēcspēle, kad krievi iebruka Latvijā 1940. gada 17. jūnijā.

Notikumu Maskavas-Ļeņingradas ātrvilcienā ne es, ne Meierovics neatkarīgās Latvijas laikā neuzskatījām par noslēpumu. To zināja vairāki mūsu paziņas, tanī starpā prokurors A. Karčevskis. Paredzot krievu iebrukumu Latvijā, Karčevskis

jau laikus bija sastādījis gaŗu listi Latvijas kontrrevolūcionāru saukšanai pie atbildības. Savu rakstu Karčevskis 17. jūnijā bija iesniedzis PSRS sūtniecības faktiskajam vadītājam, Vetrovam. Par šādu savu varoņdarbu Karčevskis 18. jūnijā informējis arī kādu valsts kontroles ierēdni, ko nejauši saticis uz ielas. Karčevskis priecājies, ka beidzot varēšot brīvi strādāt un visus 15. maija apvērsuma dalībniekus un citus kontrrevolūcionārus saukt pie atbildības. Attiecīgu rakstu Vetrovam viņš jau esot iesniedzis.

Tiekoties 18. jūnija vakarā ar Prezidentu un pārrunājot Višinska sastādītās valdības personālo sastāvu, Prezidents, cita starpā, apstājās pie tieslietu ministra J. Pabērza un jautāja man, vai es atceroties gadījumu, kad Satversmes Sapulcē J. Pabērzs prasījis mums padomu, vai ziņot policijai, ka viņš un Karčevskis bijuši Stučkas „valdības” laikā biedri-kandidāti komunistu partijā, vai to neziņot?

Es to atcerējos, kā arī to, ka ieteicu par agrākiem laikiem neko neziņot. Tagad Karčevskis esot jau iesniedzis komunistiem gaŗu listi par kontrrevolūcionāru tiesāšanu, teica Prezidents. Vai es to zinot, ka arī mans vārds figurējot Karčevska sarakstā? Es to nezināju.

Tad K. Ulmanis izņēma no savas mapes kādus papīrus un sniedza tos man. Šinīs papīros bija uzskaitīti visi 1934. gada 15. maijā nodibinātās valdības ministri, daži ģenerāļi un, cita starpā, daži korporācijas „Latvia” filistri, no kuŗiem es atceros A. Zaltu.

Jocīgā kārtā Karčevskis 15. maija valdības vīrus gribēja saukt pie atbildības par to, ka viņi varmācīgi gāzuši valdību, resp. Saeimu, kas dibināta uz demokratiskiem principiem, vienīgajiem, kas krievu partneriem pie Latvijas-PSRS miera līguma slēgšanas bija pieņemami. Gāžot šādu valdību, 15. maija noziedznieki sagrāvuši Latvijas-PSRS miera līgumu.

Mani, komiskā kārtā, Karčevskis gribēja saukt pie atbildības uz 1918. gadā izspriestā un iepriekš aprakstītā „Iskolata” lēmuma pamata, ko savā denunciacijas rakstā čekistam Vetrovam bija aprakstījis, kā iepriekš minēts.

Pavirši izlasījis man iedotos papīrus, es Prezidentam vaicāju, kā viņš pie šiem papīriem ticis. K. Ulmanis atbildēja: „Kad kungs kroģu ģuļ zem galda, tad pa portfeli rikojas citi.”

Es vēlreiz apskatīju papīrus, kas bija bez datuma, sastāvēja no abās pusēs uz mašīnas rakstītām oriģināla kopijām, kur nekādas sevišķas pazīmes nebija redzamas.

Man tapa nelabi.

Prezidents teica: „Karčevskis maldās, ja domā, ka šis raksts viņu var glābt.”

LATVIEŠU STRĒLNIEKI CĪNĀS „KĀ VELNI”

Krievijas revolūcijā 1917. un 1918. gadā redzamu vietu ieņēma sociāļrevolūcionāru partija, kuŗa bija sadalījusies vairākās apakšgrupās. Kreisos, kaujinieciskos sociāļrevolūcionārus vadīja Bronšteins–Trockis, vidējo, lielāko un izteikti krieviski–zemniecisko partijas centru turēja savās rokās Āvksentjevs, bet labo spārnu, tā sauktos tautas sociālistus, vadīja N. Čaikovskis.

Pēc revolūcijas Viskrievijas pilsētu savienības Ziemeļfrontes pārtikas komitejas sēdēs politiskas debātes N. Čaikovska vadībā izvērtās par komitejas darbības neatņemamu sastāvdaļu. Parasti tās grozījās ap demokrātiski pilsoniskās politikas graušānu, ko piekopa komūnisti.

A. Kerenska administrācijas laikā mēs, latvieši, ļoti noteikti brīdinājām Čaikovski no lielinieku darbības sekām un ieteicām Ļeņina politikai darīt galu, cik drīzi vien iespējams. N. Čaikovskis to neatzina, pārmeta mums, ka mēs runājot tāpat kā A. Kerenskis, kuŗš gribot tautu spiest atkal atpakaļ administrācijas žņaugos.

Ģenerāļa Korņilova gājienam uz Pēterpili iztīrīt pilsētu no komūnistiem arī A. Kerenskis gribējis piekrist. Tikai ar lielām pūlēm viņam, Čaikovskim, izdevies kopā ar Trocki pierunāt Kerenski Korņilova gājienu apturēt. Kerenskis nesaprotot, ka Korņilova nostiprināšanās Pēterpili nozīmētu plutokratijas nosēšanos agrākās muižniecības vietā un līdz ar to demokrātiskās revolūcijas sakaušānu. Sociāļrevolūcionāru partijā norisinājušās karstas debātes visu nakti, kamēr piespieduši valdību piekāpties un apturēt Korņilova gājienu. Nesaprotamākais šīnī gadījumā esot demokrātiskās Francijas vēstnieka izturēšanās, kas atbalstījis Kerenska un Korņilova politiku.

Šī N. Čaikovska informācija rādīja, ka Korņilova gājiens uz Pēterpili sargāt demokrātisko revolūciju pret komūnistu diktatūru apturēts, lai neapdraudētu sociāļrevolūcionāru iedomāto valdošo stāvokli.

Mēs, latvieši, Z. Meierovics, A. Frīdenbergs, P. Brunners, A. Briedis, Vildners, J. Gulbītis un šo atmiņu autors, kritizējām A. Kerenska politiku uz visas līnijas. Mēs uzskatījām, ka nav nemaz tik grūti noorganizēt brīvprātīgo pulkus, kas demokrātiju neapdraud, bet lielinieku varu likvidē. Ir iedomājāmi un arī revolūcijas laikā reālizējāmi līdzekļi, kā iztīrīt divas lielās pilsētas Krievijā no apkārt klistošiem kareivjiem un tos, kas negrib kaŗot, vienkārši demobilizēt.

N. Čaikovskis tādiem uzskatiem pretojās ar vislielāko noteiktību. Viņš parasti atsaucās uz Āngliju, kur pats bija

pavadījis emigrācijā 35 gadus. Tur valdības kritika, sapulces zem klajas debess proklamāciju izplatīšana un dažādi gājieni pa ielām esot visparastākā parādība. Līdzīgi tas esot Francijā. Krievijas inteliģence, kas nekad neesot brīvībā dzīvojusi, parlamentāro iekārtu nesaprotot un baidoties no katras spilgtākas brīvības izpausmes. Protams, revolūcijas laika radītā burzma jāizbeidzot, bet tas jādaro ar labu, ar pārliecināšanu.

Arī ministru prezidents A. Kerenskis nemitīgi prasot partijas piekrišanu stingrāku soļu spersšanai pret komunistiem un visiem kārtības neievērotājiem. Viņš, Čaikovskis, partijas sapulcēs vedot visaktīvāko cīņu pret Kerenski. Tikai pateicoties viņa un vecās partijas darbinieces Breško-Breškovskajas pūlēm, līdz šim esot izdevies atturēt A. Kerenski no pārsteidzīgiem soļiem, teica Čaikovskis īsi pirms boļševiku apvērsuma. Bet ja arī komunistiem izdotos pārņemt savās rokās valsts varu, pasvītrot Čaikovskis, ilgāk par divām nedēļām viņi nespētu paturēt to, jo nebūtu inteliģences un ierēdņu, kas gribētu kopā ar tiem strādāt.

Tagad valdības autoritātes trūkums, likuma neievērošana un visādas patvaļības pazīstamas Eiropā ar vārdu „kerenščina“, kādas kārtības, resp. nekārtības radīšanu pieraksta Kerenskim. N. Čaikovska nostāja rāda, ka nevis Kerenskis, bet sociālrevolūcionāru partija bijusi tā, kas tādu vaļību, izlaidību, kārtības un likuma neievērošanu aizstāvējusi un atbalstījusi.

Līdzīgi N. Čaikovskim domāja arī daudz citi Krievijas liberālie inteliģenti, sociāldemokratu-mazinieku un demokratu ieskaitot. Komunistu valdības mūža noteikšana uz divām nedēļām krievu starpā toreiz bija ļoti populāra un plaši izplatīta.

Kad pēc oktobra revolūcijas komunisti sāka izvērst neierobežotu terroru un viņu diktātūra noturējās mēnešiem ilgi, visi šie naīvie neierobežotas brīvības aizstāvji sāka atjēgties. Čekas spīdzināšanas un komunistu diktātoru lodes jau no paša komunistu valdības sākuma skāra ne vienu vien Čaikovska parauga demokratu.

Pavisam skaidra lielnieku diktatoriskā politika kreisajai krievu inteliģencei kļuva pēc Krievijas satversmes sapulces padzišanas. Tā bija liela politiska mācība, jo pēc 1905. gada 17. oktobra manifesta taisni lielnieki-komunisti bija tie, kas nepiekrita iegūto brīvību nostiprināšanai, bet dzina revolūciju tālāk uz satversmes sapulci. Tagad, kad tas bija sasniegts, sarkanarmija uz Ļeņina pavēli aizdzina satversmes sapulci mājās.

Sākās visās malās krievu tautas sacelšanās pret jauno diktātoru valdību. Visa milzīgā Krievijas zemnieku masa, inteliģence, sevišķi studenti un demobilizētie kareivji rikoja pret komunistisko valdību varenas un iespaidīgas, bet, diemžēl, nesaskaņotas sacelšanās.

Viena tāda komunistiskā režīma gāšanas akcija bija izprojektēta 1918. gada 6. jūlijā Maskavā, kaujnieciskā sociāl-revolūcionāra Borisa Savinkova vadībā. Neuzkrietoši Maskavā un tās apkārtnē koncentrēja pretkomunisma spēkus gan zem klejojošu demobilizētu kareivju, gan zem maišelnieku, gan bezdarbnieku maskas. Arī dažas regulārās armijas vienības solījušās cīnīties pret boļševikiem.

Visā šai raibajā pasākumā kādā īpatnējā veidā bija iesaistīties arī N. Čaikovskis ar saviem piekritējiem. Nedodot tuvāku informāciju, Čaikovskis izteica vēlēšanos uz dažām dienām dabūt savā rīcībā manu kabinetu Pārtikas nodaļas kantorī Maskavā, uz kuriem mēs bijām evakuējušies pēc Rīgas krišanas Vācijas rokās. Arī man pašam bija jāatbrīvojas no visiem citiem darbiem un jāpaliek tikai viņa rīcībā.

Norunātajā dienā, 6. jūlija rītā, komitejā ieradās N. Čaikovska sekretārs un paziņoja, ka pēdējā brīdī plāns grozīts, Čaikovskis nenākšot uz kantorī, bet man jāeļot pie viņa kādā privātā dzīvoklī netālu no Suchareva laukuma. Aizgājām.

Kas tad bija par lietu?

Maskavā un visā Krievijā notiekot sen gaidītā sacelšanās. Darbības plāns paredzot, ka kopā ar citiem komunistiem tad saņemšot gūstā arī latviešu strēlniekus, kas esot Maskavas tuvumā. Krievi toreiz jau zināja, ka latvieši cīnās par savas zemes un tautas neatkarību. Čaikovskim tādēļ likās, ka nevarētu būt lielu grūtību pārliecināt latviešu strēlniekus, lai viņi paliek neitrāli un krievu lietās vairs nejaucas. Konkrēti tas nozīmēja, lai strēlnieki nākotnē neatbalsta komunistus.

Tā bija laba doma, tikai strēlnieki nebija tai sagatavoti. Varbūtējai sarunu vešanai ar strēlniekiem un vienošanās panākšanai par viņu neitrālītāti N. Čaikovskis bija izraudzījis mani, par to iepriekš nesakot. Čaikovska uzverē tā bija gaužam vienkārša un pašsaprotama lieta, ka arī strēlnieki stāv par neatkarīgu Latviju, tikai kādu taktisku iemeslu dēļ mēs, latvieši, to no viņa slēpjām.

Sacelšanās dienā tad nu kopā ar N. Čaikovski un viņa personīgo sekretāru sēdējām pie telefona un pacilātā garastāvoklī gaidījām uz informāciju no pretkomunistu frontes militārā stāba. Es ar zināmu sarkasmu atgādināju N. Čaikovskim, cik maldīgi bijuši viņa ieskatī revolūcijas sākumā

par lielās patvaļas pieļaušanu pūlim un valdības grožu izlaišanu no rokām. N. Čaikovskis joprojām aizstāvēja savus uzskatus, visu vainu par komunistu nostiprināšanos uzveldams krievu zemnieku masu pagurumam. Tāds slēdziens neizturēja nekādu kritiku. Pēc Čaikovska loģikas iznāca tā, ka šī paguruma un tā seku novērtēšana nebūtu ietilpusi A. Kerenska valdības pienākumos.

Atskanēja zvans, saņēmām pirmās ziņas. Tautas armija, kā Čaikovskis sauca sacelšanās dalībniekus, ieņēmusi Maskavas apkārtņē dažas dzelzceļa stacijas un galveno pasta kantori Maskavā, kā tas paredzēts. Vairāki komunistu vietējie vadoni sagūstīti. Čaikovskis bija priecīgs, stāstīja, ka šoreiz sacelšanās labi sagatavota, komunistu spēki rūpīgi izpētīti, apsvērtas visas varbūtības un sapulcētie cīnītāji labi apbruņoti.

Pēc kāda laiciņa Čaikovskis zvanīja uz stābu un, beidzis runāt, smaidīdams nolika tālruņa klausuli. „Ieņemta visa Mjasnickajas iela un viss apkārtējais rajons. Uzbrukums komunistiem attīstās sekmīgi,” viņš pašapzinīgi noteica.

Pārsoļojis pāris reižu istabu, Čaikovskis turpināja sarunu, raksturodams tautas armiju. Tanī šoreiz esot ļoti labi spēki. Bolševiku klaidoņi un salašņas tiem neesot nekādi pretinieki. Viņš vienmēr esot teicis saviem partijai draugiem, ka nopietnu cīnītāju komunistiem nemaz neesot. Cīņas vietā komunisti lietojot bravūru, kliegšanu un plātīšanos. Šo mutes varoņu priekšā kārtīgi cilvēki neizturot un padodoties pānikai. Šoreiz tā nebūšot. Šoreiz cīņu vadot norūdīti kaņavīri un piedzīvojuši revolūcionāri. Tos ar bļautīšanos un „kulaku” vicināšanu nenobaidīšot.

N. Čaikovskis labu laiku klusēja un kaut ko domāja. Staigāja vienmērīgi pa istabu, skatījās pa logu uz šauru ieliņu, pa kuŗu steidzīgi aizgāja pa retam vieniniekam. Čaikovska sekretārs rakstīja kādas piezīmes. Es vienaldzīgi šķirstīju vecu krievu žurnālu un ar ziņkārību gaidīju uzbrukuma turpmāko attīstību. Ziņotie sasniegumi samērā ar Maskavas lielumu man izlikās stipri minimāli. Es jautāju Čaikovskim, vai arī viņam tā neliekas.

Vecais kungs zvanīja atkal un pēc izrunāšanās pastāstīja mums ar sekretāru, ka ieņemts Lubjankas laukums un visa Maskavas Aizupe (Zamoskvorečje). Tas skanēja jau citādāk. Aizupe, salīdzinot ar Maskavu, bija apmēram tāds apgabals kā Pārdaugava, salīdzinot ar Rīgu. Lubjankas laukums nebija tālu no Kremļa, bet Aizupi no Kremļa šķīra tikai mazā Maskavas upīte, kuŗu vasaras laikā varēja pārbrist gaŗajos zābakos, nenaslapējot bikses. Sacelšanās sāka izskatīties nopietna.

Kā no citiem avotiem tagad zināms, šis bija moments, kad pulkvedis J. Vācietis visiem tautas komisāriem ar Ļeņinu

priekšgalā lika kāpt ar brezentu pārsegtajās smagajās mašīnās pie Kremļa mazajiem vārtiņiem. Pēc pulkveža rīkojuma tam bija jānotiek triju minūšu laikā, ja „tovārišči” negribēja krist baltgvardu rokās, jo tautas armijas priekšposteni jau bija Sarkanajā laukumā pie Kremļa galvenajiem vārtiem.

Tas varēja būt ap pusdienas laiku, jo mums visiem trim sāka piepeši ļoti gribēties ēst. Uz Čaikovska lūgumu viņa sekretārs sāka darboties ap tējas vārīšanu. Es ierosināju iet uz mūsu pārtikas nodaļas kopgaldu un paēst kārtīgas pusdienas, jo komunisti mūs vairs nenokers. Bet Čaikovskis nebija ar mieru dzīvokli atstāt. Nevarot zināt, kas varot gadīties, un pēc norunas, viņam esot jābūt vienmēr pie tālruņa. Vienojāmies, ka es uzrakstīšu zīmīti un pēc pusdienām uz kopgaldu aizies Čaikovska sekretārs.

Necerēti ātri sekretārs atgriezās ar lielu siera gabalu un maizes kukuli padusē. Ar pirmo acu uzmetienu redzēju, ka tas nav no mūsu kopgalda. Tā arī bija. Blakus ieliņā pūlis laupot kāda spekulanta dzīvokli. Kādi kaņavīri tur ļaudīm izdalot visu, kas pie rokas. Viņš dabūjis šo sieru un maizi. Tādēļ tālāk uz kopgaldu neesot gājis un nācis tūlīt atpakaļ.

Uzvārijām tēju un ieturējām maltīti. Runas grozījās ap to, kā veidosies tālākā sacelšanās pret komunistiem, kad Maskava būs jau tautas armijas rokās.

Atskanēja tālruņa zvans, un mēs saņēmām ziņu, ka tautas armija ieņēmusi Kitajgorodu, kas atbilst mūsu Iekšrīgai. Pašreiz cīņas norisinoties ap čekas cietumu Lubjankas ielā, un tiekot „sturmēts” arī Kremlis. Pēc šo centru ieņemšanas uzvara pār komunistiem Maskavā būšot izcīnīta. Vispār varot lēst, ka puse no Maskavas jau esot tautas armijas rokās.

Klausoties tādas ziņas, mums visiem trim garastāvoklis bija pacilāts.

Pēc kādas pusstundas Čaikovskis zvanīja atkal. Šoreiz saruna bija gaŗāka un saraustrīta ar runātāja izsaucieniem... nedzirdēts... vai latvieši... vai tas var būt... velni... turoties par katru cenu.

Nolicis klausuli un pagriezies pret mani, Čaikovskis sāka stāstīt. Slikti! Maskavā palīgā komunistiem ieradušies latviešu pulki. Tie esot labi disciplinēti, istu virsnieku vadībā un nepavisam nelīdzinoties komunistu salašņām. Divi latviešu pulki uzbrūkot brīvības cīnītājiem uz Sarkanā laukuma starp Maskavas Aizupi un Kremlī. Tur latvieši jau iedzinuši savu ķili. Tanī nu plūstot iekšā lieli latviešu papildu spēki un brīvības cīnītājus nemitīgi spiežot atpakaļ. Otra latviešu grupa, arī apmēram divi pulki, palīdzot Lubjankas čekistiem... „Velni tādi... Nolādētie...” nobeidza savu stāstu Čaikovskis ar tālāku krievu stila lamāšanos.

„Te kaut kas nav pareizi,” es cēlu ierunas. „Es zinu pavisam noteikti,” es teicu, „ka Maskavas apkārtnē pastāvīgi

stacionēti tikai divi latviešu strēlnieku bataljoni, tātad par veselu latviešu pulku piedalīšanos cīņās nemaz nevar būt runa. Tādas valodas var būt palaiduši komunisti tikai pānikas radīšanai.

Otrkārt, kā tas iespējams, ka cīņas vadītāji, kas visu nopietni gatavojuši un paredzējuši, nav zinājuši, ka latviešu strēlnieki pie Maskavas atrodas, ka viņi ir disciplinēti un darbojas virsnieku vadībā? Tās visas ir lietas, kas nevienam nevarēja būt noslēpums. To zina visi, to vajadzēja zināt un pareizi ievērtēt arī sacelšanās vadītājiem."

Čaikovskis aizstāvēja apvērsuma organizētājus un turpināja uzbrukt latviešu strēlniekiem.

Es nevarēju to mierīgi noklausīties un atkal runāju. Atgādināju Čaikovskim, ka mēs komitejas sēdēs neskaitāmas reizes esam viņam teikuši, ka latviešu strēlnieki ir lielinieki, esam viņam izskaidrojuši, kāpēc viņi ir tādi. Bet jautājums pašreiz negrozās ap to, vai latviešu strēlnieki ir lielinieki — ka viņi tādi ir, to zināja prezidents A. Kerenskis pavisam oficiāli no pašiem strēlniekiem, to zina visi no laikrakstiem un pašu strēlnieku darbības — jautājums tagad noskaidrojams par to, kāpēc sacelšanās organizatori šo vispārzināmo apstākli nav pareizi novērtējuši un kāpēc viņi nav izstrādājuši noteiktu plānu, kā lieliniecišķajiem latviešu strēlniekiem, pretoties?

Čaikovskis piezvanīja un, atkārtojot manus iebildumus, uztrauktā balsī ilgā sarunājās. Šoreiz informācija nāca laikam no pašas autoritātīvākās sacelšanās vadības.

Latviešu patiesi neesot vairāk par divi bataljoniem, Čaikovskis tagad teica. Latviešu strēlnieku līdzdarbība lielinieku pusē esot bijusi plānā arī paredzēta. Tāpēc jau arī mana klātiene šeit esot iekārtota, lai sarunu brīdī es varētu būt par tulku un starpnieku. Bet neviens neesot domājis, ka latvieši būšot tik fanātiski lielinieku aizstāvji. Kur citi boļševiki ceļot rokas augšā un padodoties, tur latvieši bez apstājas ejot tikai uz priekšu. Kaujoties kā velni. Ne no kā tiem neesot bailes. Tautas armijas ložmetēji strādājot uz ielas ar visu jaudu, bet latvieši nākot tik virsū, metot rokas granātas, lecot kā zaķi, kamēr kādā namā iekšā. No loga atskanot kāds labi mērķēts šāviens, un tautas armijas ložmetējnieks pagalam. Pa to laiku cita latviešu grupa klāt, apgriežot ložmetēju un apšaudot atejošos tautas armijas cīnītājus. Velni, isti velni!

Citā vietā no labi slēptām pozīcijām brīvības cīnītāji turot komunistus zem nepārtrauktas uguns. „Bet latviešiem arī tas nekas!” izsaucās Čaikovskis. „Virsnieks tikai pamāj ar roku, un visi latvieši skrien viņam pakal kā aitu bars aunam. Tā tikai velni var kauties, ne cilvēki. Cilvēkam arī vislielākā cīņā paliek kāda daļiņa pašapziņas un dzīvības saglabāšanas instinkta. Velnam tāda instinkta nav, jo viņš ir nemirstīgs, nemirstīgs pats par sevi. Tāds velns ir latviešu strēlnieks,”

kliedza Čaikovskis. „Tāpēc viņš var uzbrukt, nedomājot ne-
maz par savu dzīvību, un tomēr tikt sveikā cauri. Un to, lūk,
sacelšanās organizātori nebija paredzējuši. Viņi gatavojās
cīņai pret bolševikiem, ne pret velniem.”

Noguris no satraukuma, Čaikovskis atkrita krēslā.

„Tā, lūk, jūsu nolādētie velni nodzinuši brīvības cīnītājus
no Sarkanā laukuma, no Lubjankas un daudz citām vietām.
Kas būs tālāk, to neviens nevar pateikt,” nobeidza Čaikovskis.

Arī šo sacelšanos pret lieliniekiem kādās 20 pilsētās, kur
tā notika, salauza komunistu organizētais pārspēks. Maskavā
to izdarīja divi bataljoni latviešu strēlnieku.

Vai tas bija tādēļ, ka latviešu strēlnieki cīnījās „kā velni”,
vai tādēļ, ka velni viņus tā cīnīties spieda, kamēr pašus strēl-
niekus vēlāk bez žēlastības iznīcināja — tas ir jautājums par
sevi, un par to mēs toreiz nerunājām.

TIKŠANĀS AR PUIDAGU

Pēc piedzīvojumiem Maskavas-Ļeņingradas ātrvilcienā,
ja negribēju labprātīgi doties čekistiem rokās, es darbā ne-
varēju vairs rādīties. Es iekārtojos slepenā dzīvoklī un no
turienes kārtāju komitejas darbu Pilsētu savienības pārtikas
nodaļā.

Kādā dienā pastaigājoties, nejauši satiku J. Čaksti, vēlāko
Valsts prezidentu. J. Čakste bija tikko ieradies no Kazanā,
kur pēc revolūcijas kā Kurzemes guberņas komisārs (gubernā-
tors) pārvaldīja visas evakuētās Kurzemes pārvaldes lietas.
No Kazanā lieliniekiem Čakstem nebija ko baidīties, bet ar
paša tautiešiem bija citādi. Saņēmis ziņas, ka draud briesmas,
Čakste bija atstājis Kazanā un atbraucis uz Maskavu. No
šejienu J. Čakste gribēja kārtot un kārtoja savu atgriešanos
Kurzemē. J. Čakste dzīvoja uz Puidaga vārda, šāda pase
viņam bija līdz no Kazanā. Viņš lūdza mani līdz turpmākam
tā arī viņu uzrunāt. Es izteicu nožēlu, ka man nav citas pases,
uz ko Čakste atbildēja, ka nekas neesot bijis vieglāk kā aiz-
sūtīt viņam uz Kazanā vēstuli ar fotografiju un saņemt pasi
pēc paša izvēles.

Norunājām, ka Čakste pagaidām paliks manā nelegālajā
dzīvoklī. Tā rīkojoties, viņš varēja arī kārtīgi paēst, jo mums
Pārtikas nodaļā bija pašiem savs kopgalds un produktu vēl
bija pietiekoši. Savā kopgaldā mēs uzņēmām visus Nacio-
nālās padomes locekļus, ja tiem bija dārišamas Maskavā, kur
toreiz trūka visu uztura vielu, un ja melnajā tirgū kaut ko
varēja dabūt, tas viss bija dārgs un slikts.

Mūsu kopgalds bija ierīkots ar Pilsētu savienības Galve-
nās komitejas lēmumu, ka par divi rubļiem dienā jādod
ierēdņiem trīs reizes dienā labi un barojoši ēdieni.

Lai formālītātes būtu kārtībā, es Puidagu ieskaitīju Pārtikas nodaļā par kooperācijas pagaidu instruktoru. Ēdienu uz slepeno dzīvokli mums atnesa un traukus aiznesa atpakaļ mana tagadējā sieva, toreiz Pārtikas nodaļas kasiere. Tā mēs kopā ar Čaksti nodzīvojam kādas dienas desmit.

J. Čakste parasti staigāja pa dažādām iestādēm un kārtoja savas izceļošanas lietas. Šinī ziņā Čakstem palīdzīgs bija A. Briedis, kurš pirms kara kādu laiku strādāja Jelgavā kā turienes Tirdzniecības skolas inspektors.

J. Čakste labprāt mīlēja runāt. Tā kā brīva laika mums bija daudz, tad arī visādi gan svarīgi, gan sīki jautājumi tika pārrunāti krustām šķērsām.

Pēc Čakstes nostāstiem es iepazīnos ar daudzām Pēterpils latviešu aizkulisēm, kas oficiālajos protokolos neparādījās.

Viens no grūtākiem jautājumiem Bēgļu centrālkomitejai bijis labu attiecību uzturēšana ar abiem domniekiem: J. Goldmani un J. Zāli. Abi domnieki sacentušies savā starpā par populāritāti. Svarīgos jautājumos vienmēr abi gribējuši uzstāties Valsts domē ar runām un pie Centrālkomitejas ļaudīm meklējuši katrs sev atbalstu.

Tāpat grūtības bijušas ar laikrakstu „Baltija”, kurš iznāca Pēterpilī un līdz pēdējam brīdim ļoti enerģiski aizstāvēja krievu valdības oficiālo politiku. Zināmās robežās tas bijis nepieciešams, jo opozīcijas taisīšana varējusi apdraudēt līdzekļu saņemšanu bēgļu vajadzībām. Bet aizstāvēt ar visu krūti cara ministrus pēc tam, kad pret tiem bija nostājies armijas virspavēlnieks, cara tēvocis Nikolajs Nikolajevičs, kad armijā atklājusies vesela rinda nodevību, kad kņazs F. Jusupovs nošāvis Raspuķinu, tad vairs neesot bijusi nekāda vajadzība bez ierunām aizstāvēt cara valdību.

„Baltijas” politiku faktiski noteicis A. Bergs. Bergs vienmēr atgādinājis Čakstem pārsteidzīgo Viborgas uzsaukuma parakstīšanu un domājis, ka Krievijā sekmīga revolūcija nav iespējama. Viborgas uzsaukuma parakstīšana nepavisam neesot bijusi pārsteigšanās, bet sakarā ar priekšā stāvošām otras Valsts domes vēlēšanām politiska nepieciešamība.

J. Čakste bija stipri neapmierināts, kā viņš teica, ar vidzemniekiem. Tas nozīmēja neapmierinātību ar Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteju, Konzumu, Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrību un Baltijas lauksaimnieku biedrību Valmierā. Šīs organizācijas, pēc Čakstes domām, stipri kavējušas latviešu kopā iešanu un izlietojušas kurzemnieku postu, lai visās lietās uzņemtos par latviešu vadoniem.

Šinī jautājumā es Čakstem varēju sniegt plašu informāciju, kas oficiālos protokolos neparādījās.

Iemeslu J. Čakstes uzskatiem par vidzemnieku uzkundzēšanas deva Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja Rīgā, kuŗas priekšsēdis bija agronoms V. Skubiņš, tamī pat laikā būdams arī Lauksaimniecības centrālbiedrības priekšnieks.

Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja savā darbības lokā ietvēra visu Vidzemi un pretendēja uz Centrālkomitejas izsniedzamo līdzekļu summām pēc Baltijas bēgļu komitejas aprūpē esošo bēgļu skaita. Centrālkomiteja tam nepiekrita un gribēja paredzētos līdzekļus izsniegt vietējām bēgļu komitejām pagastos tieši. To vēlējās arī dažas vietējās bēgļu komitejas, bet Vidzemes saimnieki, kas bēgļus bija uzņēmuši pie sevis uz V. Skubiņa, H. Enzeliņa, K. Ulmaņa ieteikuma pamata, gribēja, lai bēgļi turas pie vietējo Baltijas komiteju aprūpes. Pa to starpu dažas komitejas izmanījās saņemt līdzekļus kā no Centrālkomitejas, tā arī no Baltijas komitejas, kas noveda pie sarežģītas norēķināšanās par divkāŗši izsniegtām summām, kur Skubiņam gāja vieglāk nekā Centrālkomitejai.

Gadījās arī tā, ka Baltijas bēgļu komitejas izsniegtā produktu deva, pateicoties Konzuma un Centrālbiedrības atbalstam, bija lielāka, nekā to varēja iegādāties par Centrālkomitejas līdzekļiem. Rīgā dzīvojošos 33 tūkstošus bēgļu Baltijas bēgļu komiteja aprūpēja tieši, pie tam V. Skubiņš, kā pareizticīgo semināra audzēknis, bija liels meistars izkaulēt no Vidzemes gubernātorā un 12. armijas stāba papildu devas. Rezultātā Rīgas piefrontes joslā dzīvojošie bēgļi, kas pēc kara laika noteikumiem nedrīkstēja tur nemaz būt, bija apgādāti labāk, nekā tas bija Pēterpilī.

No gadījuma uz gadījumu palīdzīgu roku bēgļiem Rīgā un gar Daugavu uz augšu līdz Skrīveriem varēja sniegt manā pārziņā esošā Pilsētu savienības pārtikas nodaļa, par samērā lētu maksu pārdodot cukuru, bidelētus miltus, siļķes, tabaku, papirosus, cimdus, zeķes u.t.t.

Speciālu nemieru Centrālkomitejā radīja divi biroji Cēsis, kas izveidojās Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas paspārnē. Tie bija Centrālais sazināšanās birojs, ko vadīja agronoms P. Ķevietis, un Centrālais darba birojs, ko vadīju es. Centrālkomiteja pretendēja uz abu šo biroju kā visus bēgļus aptveŗošu organizāciju pārņemšanu savā ziņā, kam Baltijas komiteja pretojās.

Visas šīs sīkās nesaskaņas J. Čakste uzskatīja par tādām, ko vidzemnieki specifiski vērsuši pret kurzemniekiem. Pēc būtības tas tā nebija. Dabīgi, ka Vidzemes saimnieki vairāk uzticējās tiem iestādījumiem, ko vadīja viņu pašu vīri, bet nekādā gadījumā tas nebija vērsti pret kurzemnieku bēgļiem vai Centrālkomiteju. V. Skubiņam kā Centrālbiedrības priekšniekam pie vidzemniekiem, pie valdības un militārām iestādēm bija liela autoritāte, ko viņš vienmēr izlietoja arī bēgļu labā.

Vispār, bēgļi Vidzemē, lai gan tālu no apmierinošas apgādes, tomēr saņēma lielāku rūpību un palīdzību kā pārtikas, tā skolu, darba, medicīniskās palīdzības un dzīvokļu ziņā, nekā tas bija Krievijā, kur par bēgļiem rūpējās Centrālkomiteja, nesauņemdama pietiekami daudz līdzekļus no valdības. Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja, kā zināms, noorganizējās pirms Centrālkomitejas un bija viena no aktīvākām Centrālkomitejas nodibināšanas prasītājām.

Sarežģītā stāvoklī šīnī ziņā bija valsts domnieks J. Goldmanis, kuŗam kā kurzemniekam bija stipri uzmanīgi jācīrējas starp autoritatīvo Centrālkomiteju un iespaidīgo Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteju, ko atbalstīja 12. armija un Vidzemes gubernātors.

Ļoti interesantas bija J. Čakstes, vēlākā Latvijas Valsts prezidenta, domas par latviešu toreizējo politisko organizēšanos.

Uz manu jautājumu, vai viņš vienmēr vēl turas pie tāda ieskata, kādu izteica man 1905. gadā un pirmās Valsts domes vēlēšanu laikā, ka latviešiem politiskas partijas nav vajadzīgas, J. Čakste atbildēja, ka tik krasi noliedzoši politiskām partijām viņš neesot izteicies. Politiskām partijām esot jāizaug normālā ceļā no pašas tautas, tikai tad tām esot pozitīva nozīme. Tā dibināt politiskas partijas, kā tas notiekot tagadējā revolūcijas laikā pie mums, esot liela politiska kļūda, kas tikai sanaidojot iedzīvotājus savā starpā un nekā derīga nedodot.

Daudzmaz kādu pamatu varot saskatīt Zemnieku savienības dibināšanai, bet cik ilgi tāds pamats pastāvēšot, to nevarot zināt. Sociāldemokrātiem, kuŗiem partijas pastāvēšanai arī esot bijušas zināmas izredzes, tagad tās zūdot. Lielinieku un mazinieku attiecības vienas un tās pašas partijas ietvaros izvērtušās tik asas, ka par vienotu Sociāldemokrātu partiju nevarot vairs runāt. Šķelšanās notikusi tādēļ, ka partija neesot dabīgi izaugusi un veidojusies no pašiem strādniekiem, bet māksliģi dibināta no pārtikušu muižu arendatoru un turīgu saimnieku dēļiem, kam strādnieku apstākļi un vispār reālā dzīve, kā jaunekļiem, bijusi pavisam sveša. Salasiģušies K. Marksa teorētiskās gudrības, mūsu jaunieši tām noticējuģi un kā atmaksu par to 1905. gadā nesuģi smagus upuģus. Tagad vakarēģie sociāldemokrati kā šģis dienas komunisti turpinot to paģu 1905. gada neatbildģigo politiku, tikai vģl brutālģkģ veidģ.

Tad J. Čakste daģos vģrdos pieskģrģs pazģstamai Anglģjas parlamentģrģisma attģstģbai, uzsvģrdams, ka 13. gadu simtģņa

sākumā Anglijas ķēniņš uzaicinājis dažus redzamākos aristokratu darboties līdz valsts politikā. Pakāpeniski ķēniņa palīgu skaits pavairots un demokratizēts. Starp tiem tad jau kā parlamentāriešiem izkristalizējusies konservatīvo un liberāļu partija kā dabīgs rezultāts no līdzdalības valsts politikā.

Tāda partija un katrs viņas loceklis apzinoties savu pierību pie nācijas kopīgās pārstāvības, apzinoties savu pienākumu pret parlamentu kā visas nācijas pārstāvji un ieaugot apziņā, ka šai augstākai iestādei jāpakļauj visas citas intereses. Mākslīgi, tīri mehaniski no 10—20 vīriem dibinātās partijās rodoties pretējs ieskaits: vispirms savas partijas intereses un tikai pēc tam viss pārējais, kopīgais, augstākais. Tā tas tagad esot pie mums, un tādu valsts un tautas politiskās dzīves organizēšanas ceļu viņš neatzīstot.

Uz manu jautājumu, kā tad pēc viņa domām tagad konkrēti vajadzētu organizēt Latvijas politisko dzīvi, J. Čakste sniedza interesantu informāciju, kā šo jautājumu gribējuši risināt pirmās Valsts domes latviešu domnieki, kuri tikai Domes isā mūža dēļ nepaspējuši to realizēt. Viņi gribējuši veidot latviešu politisko dzīvi apmēram tāpat, kā tas noticis ar Latviešu pagaidu nacionālās padomes organizēšanu. Par pamatu latviešu politiskai darbībai ņemamas tās organizācijas, kas jau izveidojušās, uz tām dibinātā augstākā latviešu vadošā iestāde iespēju robežās pakāpeniski tuvināma skaidrākām un noteiktākām demokrātiskām formām. Tāda organizēšanās turpināma līdz tam laikam, kamēr rodas iespēja izdarīt demokrātiskas vēlēšanas.

Debatējot par šo jautājumu, es pievienojos J. Čakstem par dažādu demokratu, radikāldemokratu, nacionāldemokratu, republikāņu, neatkarības, tautas un citu jauncepto politisko partiju nenozīmīgumu, bet aizstāvēju Zemnieku savienības un Sociāldemokratu partijas vajadzību, kas atbilda plašām latviešu tautas apriņdām. It īpaši es uzsvēru Zemnieku savienības vajadzību, aizrādot, ka 1905. gadā tikai zemnieku politiskās organizācijas trūkuma dēļ sociāldemokrati varēja pašu partijas kaujinieku organizēto muižu dedzināšanu un atbildību par šo izrīcību soda ekspedīciju priekšā uzvelt zemniekiem. Tāpēc zemniecība, kas 1905. gadā bija relatīvi vismērenākā grupa, rezultātā cieta vislielākos zaudējumus un deva nošauto, piekauto, notiesāto un izsūtīto vislielāko skaitu. Tas nākotnē nedrīkst atkārtoties.

J. Čakste tam pievienojās un izteica interesantas domas, ka visa 1905. gada revolūcija bijusi pilnīgi nesagatavota jaunekļu dēka, kas no latviešu tautas prasījusi daudz smagu upuru nevien fiziskā ziņā, bet arī latviešu politisko stāvokli nonivelējusi ļoti zemu, par ko mēs kopā ar prātīgākajiem sociāldemokrātiem ciešam vēl tagad.

Pareizi būtu bijis, ja 1905. gada revolūcijas vadoņi Latvijā būtu aprobežojušies ar vispārīgiem streikiem fabrikās un muižās, demonstrācijām pilsētu ielās un pie baznīcām. Viss pārējais bijis lieks. Tā rīkojoties, politiskie sasniegumi būtu tie paši, bet soda ekspedīciju eksekūcijas nebūtu notikušas un smagie cilvēku upuri nebūtu jānes. Arī latviešu politiskais stāvoklis nebūtu saģandēts, un mūsu vācieši nebūtu spējuši atjaunot savu iespaidīgo stāvokli Baltijā un Krievijā, ko pagājušā gadu simteņa astonešmitajos gados tie pazaudēja.

J. Čakste daudz stāstīja par agrākiem notikumiem latviešu dzīvē, par studentu biedrības „Austrums” nodibināšanos, par Jelgavā rīkoti vispārīgiem latviešu dziesmu svētkiem, par cīņām ar Rīgas latviešu biedrību, par Letoniju u.t.t.

Polītiski nozīmīgu informāciju J. Čakste sniedza no savas īslaicīgās uzturēšanās Zviedrijā. Izmantojot sakarus no cara laikiem, kas Centrālkomitejai nodibinājušies ar krievu administrāciju un nav paspējuši izbālēt boļševiku varas laikā, J. Čakste dabūjis vīzu ārzemju ceļojumam uz Zviedriju un ASV.

Ceļš uz Zviedriju neradījis sevišķu grūtību. Stokholmā noskaidrojies, ka viņa brauciens uz ASV var notikt tikai caur Norvēģiju, jo izbraukšana no Zviedrijas pa jūras ceļu bijusi stingrā Vācijas kontrolē. Cerēt uz tikšanu cauri šai kontrolei ar divu Vācijas pretinieku — Krievijas un ASV — vīzām neesot bijis ne mazākā pamata. Bet iebraukšanas atļauja Norvēģijā dota tikai tām personām, kas varējušas uzrādīt atļauju no Zviedrijas izbraukt. Meklējot šādu vīzu, J. Čakste saņēmis privātu norādījumu, ka tas atkarājoties no kāda Baltijas biroja, ko Zviedrijā nodibinājuši Baltijas muižnieki ar Vācijas iestāžu ziņu.

J. Čakste lūdzis kādu kungu no Latviešu informācijas biroja aiziet uz Baltijas biroju un izrunāties šinī lietā. Tur atklāti pateikts, ka J. Čakste piekopjot Baltijas lietās Vācijai naidīgu politiku, un šādam nolūkam droši vien esot domāts arī šis J. Čakstes ceļojums uz ASV. Tādēļ Baltijas birojs J. Čakstem nekādu palīdzību nevarot sniegt. Tas saskanēja ar informāciju, ko NP no Zviedrijas bija sniedzis jau Z. Meierovics, ka Baltijas vāciešiem Stokholmā ir ļoti stipras pozīcijas.

J. Čakstem neatlicis nekas cits kā griezties atpakaļ uz Krieviju, ko viņš izdarījis caur Somiju.

Pārrunājot mūsu personīgās lietas, mēs nācām pie slēdziena, ka attiecībā uz nelegālo dzīvi un atgriešanos dzimtenē mums katram jāpiekopj sava īpatnēja taktika. Tā kā manu arestēšanu latviešu lielinieki bija jau izlēmuši, tad nebija šaubu, ka tas ir zināms evakuācijas un pārejas punktu

policistiem. Tādēļ es oficiālā ceļā atgriezties mājā nedrīkstēju. Man, pēc J. Čakstes domām, cita ceļa nebija kā atgriezties nelegāli, vai arī gaidīt to, ko visi toreiz gaidīja — komunistu varas sabrukumu, lai pēc tam izceļotu uz Latviju.

Par sevi J. Čakste domāja, ka viņam atgriešanās mājās jāsteidzina, cik vien iespējams. Tas jādara, kamēr papīri par viņa aizturēšanu, ja tāda būtu izņemta, nav vēl nonākuši līdz Torošinas pārejas punktam, caur kuŗu latvieši atgriezās dzimtenē.

Tāpat, sakarā ar nelegālo dzīvi, es biju sliktākā stāvoklī. Es jau biju ticis meklēts Maskavā. Sļepena sekošana man varēja turpināties. Bet kādam nepazīstamam Puidagam nekādas briesmas nevarēja draudēt, izņemot gadījumu, ja J. Čakstes vajātāji savu upuri pazīst no vaiga un nejauši satiek uz ielas. Katrā ziņā, uzturoties kopā un kopā staigājot pa ielām, mums draudēja lielākas briesmas, nekā dzīvojot katram par sevi. Nolēmām to ņemt vērā.

J. Čakstem Maskavā dzīvoja kādi radi, un Puidags pārģāja dzīvot pie tiem. Pie manis viņš atnāca tikai šad un tad, lai kā kooperācijas instruktors saņemtu savas ēdiena rācijas.

Vienā baltā dienā J. Čakste priecīgs paziņoja, ka viņam beidzot visi izbraukšanas dokumenti kārtībā un tuvākās dienās viņš brauc uz Kurzemi. Arī es par to priecājos, ka tagad viens stiprs spēks vairāk varēs atbalstīt neatkarīgas Latvijas nostiprināšanos pret vāciskas Latvijas trubadūriem.

Īzteicu savam gubernātoram izjustu prieku par kopā pavadītajām dienām, novēlēju laimīgu atgriešanos dzimtenē un apsoliļos — kaut arī nelegāli — drīzumā kārtot arī savas ceļa gaitas uz Latviju.

KONTREVOLŪCIONĀRS UN REVOLŪCIONĀRS REIZĒ

Nopietnāk pārdomājot stāvokli, kādā atrados ar slāpstīšanos no komunistu aresta 1918. gadā, nācu pie slēdziena, ka nelegālais dzīvoklis nekādu lielu drošību man nedod. Pārtikas nodaļas kantorī bija papīri, ko es katru dienu parakstīju. No tā viegli varēja nākt pie slēdziena, ka ierēdņu starpā jābūt kādam, kas papīrus man atnes parakstam un parakstītos aiznes atpakaļ. Ar čekas metodēm piespiest uz manas slēptuves uzrādīšanu nevarēja būt sevišķu grūtību. Bija gan norunāts, ka meklēšanas gadījumā mani brīdinās, tomēr viegli varēja notikt, ka tas nav vairs iespējams. Drīzam krievu komūnisma sabrukumam es neticēju. Tādēļ izšķīros pasteigties ar dažu apliecību sagādāšanu, kas man noderētu pie leģitimēšanās vāciešu acīs pēc robežas nelegālas pāriešanas.

Kādu dienu satīku J. Bankavu, jaunās Nacionāldemokratu partijas lideru. Bankavs, būdams J. Goldmaņa uzticības virs un galvenais vadītājs pulkveža F. Brieža atbrīvošanas lietā,

bija kļuvis ar to pazīstams Nacionālās padomes aprindās kā lietpratējs visādās nelegālās izdarībās. Es Bankavu lūdzu pagādāt man jaunu pasi uz kāda Vitola vai Ozoliņa vārda. Bankavs to apsolīja, bet pagaidām iedeva savu pasi.

Tiesību pierādīšanai uz atgriešanos Latvijā vajadzēja mācītāja izdotu apliecību par piederību pie kādas draudzes. Tādas izdeva mācītājs Kārlis Irbe, vēlākais Latvijas bīskaps. Kad parādīju Bankava pasi, K. Irbe stipri uztraucās un ieteica no tās atbrīvoties, cik ātri vien iespējams. Irbe gribēja pasi sadedzināt uz vietas manā klātienē.

„Nelaieme var uznākt negaidīta, bet jūs to tiši meklējat pats,” teica Irbe un turpināja: „Šeit pat mūsu sētā iespiež Bankava avīzi „Dzimtenes Ātbalss”. Vakar tur izdarīja kratīšanu, meklēja viltotas naudas spiestuvi un pašu Bankavu. Miliči izvandīja visu māju un bija arī šinī telpā. Kā jūs varat staigāt ar tādu pasi?”

Pēc tādas valodas es apmierinājos ar vācu valodā uzrakstītu apliecību uz mana istā vārda, ka esmu Vecumnieku draudzes loceklis un atgriežos uz savām mājām Bauskas apriņķī, Kurzemes guberņā. Tādas apliecības izsniedza pēc Vācijas sūtniecības priekšā rakstūtas formas. To izsniegšanu pārzināja pie sūtniecības akreditēta īpaša nodaļa vēlākā Saeimas deputāta Dr. Šimaņa vadībā, un K. Irbe bija šīs nodaļas pilnvarots šādu apliecību izsniegšanai Maskavā.

Atstājot Irbes kabinetu un ejot pa kāpnēm ārā, es Bankava pasi saplēsu un iemetu tuvākajā atkritumu kaudzē.

Norunātā laikā satiku Bankavu un viņam visu to izstāstīju. Es jautāju, kāpēc viņš mani ir gribējis iegāzt? J. Bankavs izvilka no kabatas pasi uz Vitola vārda, kurš iedeva man un parādīja otru pasi uz Bankava vārda, ko joprojām lietojot pats. Viņa avīze „Dzimtenes Ātbalss” patiesi esot komunistu apturēta, un redakcija esot izdemolēta it kā par viltotas naudas iespiešanu. Viņš nedomājot, ka viņa arestēšana esot nopietni ņemama. Ka Irbe uztraucoties, tas esot pilnīgi dabīgi, jo visi mūsu mācītāji tik tālu stāvēt no tautas, ka viņiem katra revolūcijas laika parādība iedvešot vislielākās bailes un uztraukumu.

Nelegālā dzīve sāka palikt nepanesama. Darbs mani tik cieši nesaistīja pie Maskavas, ka to uz pāris nedēļām nevarētu pārtraukt. Es taču varēju aizbraukt uz Ukrainu, kur „viss no pārpilnības elpo un ķiršu bīzīs mājas slīgst”, kā A. Puškins to bija rakstījis. Pārtikas komiteju pa to laiku varēja vadīt sekretārs K. Šmits.

Kantorī mums bija sakopotas ziņas par dažādām vietām Krievijā, kur it kā varēja dabūt pirkat labību. Uz kādu no tādām

vietām Dienvidkrievijā es izšķīros doties komandējumā maižes labības iepirkšanai. Katram gadījumam es no mūsu ierēdņiem ņemu līdz vienu pavadoni, J. kungu. Ceļa mērķa izvēle krita uz Jeļecas apriņķa pilsētu Ļivniem Orlas guberņā. Tur manam līdzbraucējam dzīvoja kāds pazīstams krievs, demobilizējies apakšvirsnieks.

Maišelnieku un apkārt klistošu kareivju pārpildītā vilcienā mēs, galīgi nonikuši, sasniedzām Orlu. Tur bija jāpārsežas lokālajā vilcienā, kur braukšana kļuva daudz ērtāka. Šeit jau atejas vietas nebija maišelnieku aizņemtas, uz jumtiem un buferiem braucēji nesēdēja, kājās stāvētāju un uz grīdas tupētāju arī nebija vairāk nekā sēdētāju uz plauktiem, lāviņām un soliēm. Arī daži loģi vaģonā vēl nebija izsisti, ko uz lielajām dzelzceļu līnijām pat kā izņēmumu nevarēja atrast.

Pirmais gājiens Ļivnos mūs veda pie kāda pazīstama apakšvirsnieka. (Šī pakāpe atbilda Latvijas armijas seržantam.) Mēs tikām saņemti ar īstu seno krievu laipnību, un mūsu saimnieks Vasilijš Ivanovičš sniedza mums visu vajadzīgo informāciju.

Labību mēs Ļivnos nedabūšot, par to nedrīkstot nemaz runāt. Vietējā pārtikas komitejā sēžot daudz svešautiešu. — Vietējie iedzīvotāji sakot, ka tie esot latvieši, citi sakot, ka tie esot unģāru gūstekņi. Pārtikas komiteja izdarījusi vairākkārtīgi labības rekvizīcijas. Rekvizīcijās piedalījušies arī sarkanie gvardi, Maskavas un citu pilsētu apbruņoti fabriku strādnieki, ņemdami zemniekiem pārtikas produktus nost ar varu. Tuvākajās dienās gatavojoties zemnieku sacelšanās pret komunistu valdību. Pārtikas komitejas locekļus un darbiniekus zemnieki taisoties likvidēt līdz pēdējam vīram.

Tās nekādā ziņā nebija patīkamas ziņas, un mēs ar pavadoni gudrojām, vai labāk nepazust no šejienes, cik drīzi vien iespējams. Bet Vasilijš Ivanovičš mūs visādi mīrināja. Pārtikas komitejas likvidēšanā viņš pats ņemšot ļoti aktīvu līdzdalību. Viņš esot revolūcionāro zemnieku armijas stāba priekšnieks. Komandieris esot kāds bijušais feldfēbelis. Gaidot gan kādu virsnieku ierodamies no Orlas, bet zemnieki svešniekam neuzticoties. Ja mēs paliktu Ļivnos, vienā otrā lietā mēs varētu, varbūt, viņiem palīdzēt. Mēs pēc valodas varētu noskaidrot, vai pārtikas komitejā ir kādi latvieši, vai nav. No latviešiem zemniekiem esot pāniskas bailes, bet viņam, Vasilijam, liekoties, ka pārtikas komitejas dižvīri neesot nekādi latvieši, bet unģāri, kas latviešu vārdu piesavinājušies tikai tādēļ, lai iebaidītu zemniekus. Viņiem tas būtu liels ieguvums, ja mēs noteikti noskaidrotu, ka pārtikas komitejā latviešu nav.

Arī tāds paskaidrojums un priekšlikums nebija nekas vilinošs. Bet Vasīlijs bija tik sirsnīgs, cienāja mūs ar tēju, apsoliņās apgādāt mūs ar labu viesnīcu, apgādāt ar uzturu, tā ka mans līdzbraucējs ātri bija pārliecināts, ka labāku vietu mēs nesameklēšot.

Man nebija noslēpums, ka tādas vietējās sacelšanās tagad notika visā Krievijā. Parasti tās nobeidzās ar pamatīgu izkaušanos starp pilsētu strādniekiem un zemniekiem, aizvedot nāvē dažus simtus cīnītāju. Konkrētā gadījumā svarīgs bija laiks. Vai pāris nedēļās zemnieki vispār tālāk par runāšanu tiks?

Beidzot es piekritu savam ceļa biedram, un mēs vienotībā palikām Līvnos, jo arī citur neviens mūs negaidīja un nebija labāku ceļu sataisījis.

Vasīlijs nāca mums līdz, novietoja mūs viesnīcā, kur uz gultām netrūka palagu. Vasīlijs iepazīstināja mūs ar viesnīcas saimnieku un ieteica viņam par mums rūpēties, cik labi vien iespējams. No Vasīlija un viesnīcnieka sarunas nopratām, ka Vasīlijs Līvnos ir iespaidīga persona un viesnīcnieks ar viņu rēķinās.

Viesnīcā nevarēja dabūt ne ēst, ne dzert. Tādēļ Vasīlijs mūs aizveda uz citu kādu ielu pie divām jaukām židenītēm un nodeva mūs viņu aizgādībā visās ēdiena padarīšanās. Kā jau pie jaunkundzēm, iesākās jautrāka saruna, un itin drīz mēs dabūjām galdā aukstu teļa cepeti ar sviestu, rupju kviešu maizi un tēju bez cukura. Lai gan mums pašiem bija līdz sava pārtika, pasniegto noēdām ar lielu baudu. Maksa par to sanāca gan lielāka nekā Pilsētu savienības kopgaldā, bet ne tuvu nelīdzinājās tai spekulatīvai cenai, ko uzturvielas — pie tam sliktas kvalitātes — maksāja Maskavā un Pēterpilī.

Nākošā dienā pie brokasta uzdāvinājām mūsu saimniecēm divas mārciņas cukura. Ar to draudzība mūsu starpā bija nodibināta. Židenītes vaļsirdīgi pastāstīja, ka viņām māte mirusi, bet tēvam bijis pulksteņu un zelta lietu veikals. Uznākot lielnieku laikiem, tēvs sakravājis visas vērtīgās lietas somās un ar visām mantām aizbraucis uz citu guberņu, kur neviens viņu nepazīstot un par komunistu neturot. Viņas abas atstātas šeit dzīvokli sargāt. Viņas nodarbojoties ar šūšanu un paklusām tirgojoties ar šādiem, tādiem produktiem. Ar nepacietību viņas gaidot komunistu kārtības gāšanu. Vasīlijs jau sen sakot, ka komūnisms sabruksot, to pašu rakstot arī tēvs, bet lielnieki kā tikuši amatos, tā turoties un turoties.

Līvnu pilsētiņā dzīvoja kādi 15 tūkstoši dvēseļu. No ķieģeļiem būvētās mājas, pārklātas ar biezu putekļu kārtu, ko vējš sausā laikā nesa no apkārtējās meļnzemes, izskatījās pavisam pelēkas un netīras. No apaļiem akmeņiem bruģētās ielas un tādas pašas ietves gar ielu malām greznoja tikai pašu pilsētas centru.

Lielākā pilsētas dzīvība un kustība tanī laikā koncentrējās upes malā. Tur apgrozījās visdažādākā sabiedrība. Pašā upē mazgājās visa dzīvība, kādu Dievs šeit bija devis. Gar upes malām peldēja zosis, bradāja govīs un dažas cūkas. Drusku dziļāk virknējās zemnieki ar savām orēm, kuŗas tika mērcētas upē, lai no saules karstuma nesabrūk. Neizjūgtie zirdziņi, stāvēdami līdz pus sāniem ūdenī, nemierīgi klanīja galvas un sita ar astēm, sargādami savas muguras no dunduriem. Zemnieki sēdēja orēs uz šķērsu pārliktiem dēlišiem un mierīgi snauda.

Upes vidū peldējās tauta. Vīrieši dzīvoja pa ūdeni bez kreklīm parastajā plānajās virsbiksēs, sievietes peldējās naktskreklos. Pēc peldes ļaudis staigāja pa upmalu amizēdamies, kamēr drēbes izžuva. Arī man un mamam līdzbraucējam židenītes apgādāja plānas virsbikses, ar kuŗām mēs varējām izpeldēties.

Mēs uzmeklējām pārtikas komiteju. Es uzrādīju pamatiņi nozīmogotu apliecību, ka esmu pie ziemeļfrontes 12. armijas piederīgās Pilsētu savienības pārtikas nodaļas izpildu komitejas priekšsēdis un mans līdzbraucējs ir šīs komitejas labības iepircējs. Abi esam komandēti uz Jeļcu aprinķi iepirkt labību strādnieku vajadzībām. Es lūdzu mums pārdot par augstu cenu un tūlītēju samaksu līdz 10.000 pudu kviešu vai rudzu, skatoties pēc tā, cik viņiem iespējams. Mūs noraidīja, pie tam ļoti pieklājīgā veidā, tāpat kā es to biju darījis, iesniedzot savu lūgumu.

Nākošais jautājums bija, vai Ļivnu pārtikas komitejā strādā kādi latvieši. Atbilde īsa: tādu neesot. Skaļi sarunādamies latviešu valodā, izstaiģājām vairākas pārtikas komitejas telpas, prasīdami pēc latviešiem. Atbildes visās vietās bija noliedzošas. To izstāstījām Vasiļijam, kuŗu bieži apmeklējām.

Astotā dienā no rīta, dzirdot šāvienus, kļuvām nemierīgi. Ap pulksten desmitiem, kad nebijām vēl lāģā apģērbusies, pie mums ienāca saimnieks un paziņoja, ka komunistu valdība Ļivnos gāzta. Pašreiz notiekot komunistisko varasvīru tiesāšana uz tīrgus laukuma. Kamēr mēs vēl runājām, sāka zvanīt baznīcu zvani.

Nogājām uz tīrgus laukumu, kuŗā drūzmējās daudz ļaužu. Laukuma vidū notika visbrutālākā izrēķināšanās ar pilsētiņas komunistiem. Kāds zemnieks kļiedzošā balsī kaut ko stāstīja, un pūlis kļiedza: sit viņu nost, sit viņu nost! Turpat, laukuma malā, zemnieki ar cirvjiem un dzelzs stanģām „notiesātos” nosita. Brutālitate atstāja mežonības iespaidu. Apgājuši laukumam apkārt, šķirāmie ar manu līdzbraucēju: es gribēju tikt atpakaļ viesnīcā jo ātrāk, jo labāk. Mans ceļa biedrs aizgāja pie židenītēm brokastīs.

Viesnīcā mani pārsteidza nepatīkams skats. Uz kāpnēm gulēja kāds cilvēks un apspiesti vaidēja. Ieraudzījis mani, viņš lūdza pēc palīdzības, viņam esot viena kāja un viena roka lauza. Izmeklējos viesnīcas saimnieku un kalponi, bet neviens no viņiem nebija mājā. Gribēju nelaimīgo ienest kādā viesnīcas istabā, bet viņš to noraidīja. Sapratu, ka sakropļotais ir kāds tirgus laukumā tiesātais komūnists. Novietoju ievainoto uz kādas lāviņas tumšā pieliekamā istabiņā puskāpņu malā. Sameklēju dvieļus, apsēju nelaimīgajam lauztās vietas, ienesu ūdeni ko rokas nomazgāt un glāzi ūdens ko dzert. Prasīju, vai nepasaukt ārstu. Slimais atbildēja: „Tagad ne.” Teicu, ka pēc kādas stundas pienākšu viņu apraudzīt un aizgāju.

Tirgus laukuma skati un piedzīvojums ar sakropļoto radīja neizturamu garastāvokli. Viesnīcā nevarēju nosēdēt. Gāju atkal uz ielas. Paņēmis pāris simts soļu no viesnīcas, ievēroju, ka gabalu tālāk kāds vecs zemnieks kopā ar kādu jaunekli izdara uz ielas dokumentu pārbaudi. Abiem kontrolieņiem karājās ar auklu plecos pakārtas šautenes un platas balta audekla lentes ar sarkana krusta zīmi uz svārku piedurknēm. Vecais zemnieks sirmiem matiem smaidīdams noprasīja arī manu „pasportu”. Uzrādīju savu apliecību. Zemnieciņš ilgi to lasīja, tad sāka nelabi smieties un ņēma no pleciem savu ieroci. Turēdams šauteni ieslīpi pret mani, viņš lika to pašu darīt arī savam jaunajam palīgam. Uz manu jautājumu, ko tas nozīmē, zemnieks, dzēlīgi smiedamies, atbildēja: „Nu tu, putniņ, esi mums rokā un dzīvs vairs projām netiksi.”

„Kādēļ?” es uzbudināts prasīju.

„Nepļāpā, pats zini. Tu esi taisni tas, ko mēs meklējam. Mūsu maizi laupīji, cilvēkus slepkavoji, vēl muļķi tēlosi,” teica zemnieks dusmīgā balsī un lika jaunajam turēt šautenes stobru taisni pret manām krūtīm. Zemnieks sāka meklēt pa savām kabatām un tur atrada kādu auklu. Likdams man parvirzīties dažus soļus uz priekšu pie tuvējā telegrafa staba, zemnieks jau dusmīgā balsī sauca: „Lūk, pārtikas komitejas komisārs esi un komisāra algu arī saņemsi.”

Tagad es sapratu visu. Zemnieks nepiegrieza vērību manas apliecības galvā esošajiem trim burtiem V.S.G., kas nozīmēja „Vserossijskij sojuz gorodov”, latviski „Viskrievijas pilsētu savienība” un, izlasījis apliecības tekstu, uzskatīja mani par Līvnu pārtikas komitejas vadītāju. Es sāku satrauktā balsī stāstīt, ka viņš maldās, turēdams mani par savas pārtikas komitejas komisāru. Es tas neesmu. Taisni otrādi, es esmu Pilsētu savienības darbinieks, kas strādā ar zemniekiem kopā u.t.t.

Zemnieks pa to starpu gribēja sasiet man rokas un piesiet pie staba, pavēlējams savam jaunajam palīgam būt gatavam, uz šausanu. Es sāku kliegt pilnā balsī, ka šeit nevainīgu cilvēku grib noslepkavot, saucu pēc palīga un turējos preti, cik varēju. Bet iela bija gājēju tukša. Zemnieks rokas aiz muguras bija man jau sasējis un tagad sēja tās jau pie staba. Es atsaucos uz Vasiliju, teicu, lai ved mani pie viņa, lai nošauj nevainīgu cilvēku, es kliecēju, cik jaudāji.

Beidzot no ielas stūra parādījās kāds kareivis ar tādu pašu sarkana krusta aproci, kāda bija manam vajātājam. Es saucu tam, lai mani glābj, kliecēju, ka šeit gatavojas nevainīgu cilvēku noslepkavot. Zemnieks pa to laiku bija manas rokas piesējis pie staba un rīkojās ar savu palīgu atkāpties dažus soļus nost, lai mani varētu nošaut. Es kliecēju bez apstājas. Šinī acumirkli pienāca trešais kontrolieris un stingrā balsī noprasīja, kas šeit notiek.

Mans slepkavotājs pastāstīja, ka viņš kopā ar savu palīgu noķēruši pārtikas komitejas komisāru un tūlīt to nošausot. Ar šiem vārdiem viņš pienācējam sniedza manu apliecību. Es aizraudamies saucu, lai viņš ievēro apliecības galvā trīs lielos burtus, izlasa zīmogu, tad viņš tūlīt redzēs, ka šeit notiek pārpratums. Pienācējs paskatījās apliecībā, uzmeta īsu skatu manam vajātājam, un paklusu noteica: „Raisi vaļā, tas ir mūsējais.”

Zemnieks palika stāvēt nezinā. Pienācējs lika jauneklī, kas vienmēr vēl turēja šautenes stobru pret manām krūtīm, kārt šauteni plecos un uzkļiedza vecajam: „Ko tūļojies, raisi auklu no staba vaļā!”

„Kad tu pavēli, tad jau vajadzēs raisīt,” noteica zemnieks un sēja man tīrstošās un sažņaugtās rokas no staba vaļā.

„Tu nedusmojies, kungs! Pats zini, revolūcijas laiks un visādi gadās,” teica mans vajātājs, bāzdams auklu kabatā. Pienācējs atdeva manu apliecību un lika zemniekam ar palīgu iet uz stābu.

Kad bijām palikuši divatā, es pateicos svešajam par manas dzīvības izglābšanu. Svešais arī no savas puses noteica: „Tā iet revolūcijas laikā,” un turpināja: „Vienu labu darbu zemnieki tomēr izdarīja — pilsētu no komunistiem iztīrīja. Bet kas būs tālāk?”

„Domāju, pēc dažām stundām būs miliči no Orlas klāt un iesāks nežēlīgu izrēķināšanos ar zemniekiem,” es atbildēju.

Mans sarunu biedrs pašapzinīgi iesmējās: „To viņi nevar. Viņiem nav nekāda spēka Orlā. Mēs to esam izsekojuši.”

„Tad atsūtīs no citas pilsētas,” es nepiekāpos.

„Mēs esam likuši piecas verstes no Ļivniem dzelzceļam slīdes nojaukt,” teica mans sarunu biedrs.

„Tas neko negroza. Piecus kilometrus viegli var kājām nostaigāt,” teicu es.

„Nu, ko jūs domājat, kas zemniekiem tagad būtu jādara?”
skanēja jautājums.

„Jāizklist! Jāizklist cik ātri vien iespējams katram uz savu pusi, pēc iespējas tālāk no šīs vietas. Zemnieki savus apspiedējus šodien smagi ir sodījuši, un ar to līdz nākošai reizei pietiek,” sniegdams roku atvadoties es teicu. Mans zemnieku sacelšanās līdzgaitnieks gribēja vēl ko teikt, bet, paskatījies pulkstenī, paspieda man roku un aizgāja.

Pēc visa notikušā jutos pavisam noguris un, pārnācis viesnīcā, izstiepos gultā. Tikai tagad man ienāca prātā manu vajātāju nesaprotamā izturēšanās. Kādēļ vecajam zemniekam vajadzēja mani siet pie telegrafa staba? Viņi taču varēja mani nošaut bez piesiešanas. Jaunākais jau vienmēr turēja šauteni pret manām krūtīm.

Jā, kādēļ? ...

Roku siešana pie staba izglāba manu dzīvību.

Jā, „visādi gadās”, „revolūcijas laiks”, „nedusmojies, kungs” ...

Mans ceļa biedrs bija kaut kur izgājis un es netiku traucēts savās šīs dienas notikumu pārdomās, kas tomēr sakarīgi neveicās.

Varēja būt pagājušas dažas stundas, kad piecēlos un sāku gatavoties ceļam pie židenītēm pēc launaga. Nejauši paskatījos pa logu. Uz ielas bija redzama savāda steiga. Kāds piecu zemnieku liels bars ar šautenēm rokā pusteciņus aizskrēja uz tirgus laukuma pusi. Dažu minūšu laikā uz to pašu pusi steidzīgi aizbrauca zemnieku ore ar divām iekšā sēdošām sievietēm sarkanā krusta uzvalkos. Vairāki cilvēki steidzās uz otru pusi. Šī steiga nevēstīja neko labu.

Ienāca viesnīcnieks un teica, ka apbruņoti komunisti esot jau pilsētā. Tie atbraukuši no Kurskas. No valdības ēkas zemnieki padzīti un daudzi apšauti. Visās mājās izdarot kontroli. Drīz būšot arī pie mums.

Atskanēja dažī šāvieni, un saimnieks aizsteidzās lejā. Labā garastāvokli atgriezās mans ceļa biedrs J. Viņš esot jau nokontrolēts pie židenītēm. Atbraukušie komunistu gvardi meklējot kontrevolucionārus un izkratot visus dzīvokļu kaktus.

Pēc neilga laika lielnieku grupa, kādi seši cilvēki, ieradās mūsu istabā. Gadus 35 vecs vīrs ar diviem revolveriem aiz jostas un šauteni plecos prasīja uzrādīt pasēs.

„Ko tu te dari?” pētīdams manu apliecību prasā komunisti.

„Esmu no Maskavas komandējumā iepirkts šeit labību Maskavas strādniekiem,” atbildu.

„Kādiem strādniekiem?” prasa niknā balsī komunistu gvards.

„Latviešiem!” tikpat strupi atbildu.

„Melo!” sauca komūnists, pētīdams manu komandējuma apliecību. „Atzīstieties, atbraucāt abi no Maskavas kūdit zemniekus uz kontrrevolūciju,” piesējās komūnists.

„Vai jūs kādu kontrrevolūcionāru latvieti esat redzējuši?” stingri acīs skatīdamies, vaicāju komunistam.

„Vai jūs esat latvieši?”

„Ja!”

„To noskaidrosim vēlāk. Tagad jūs paliksiet tepat mūsu uzraudzībā. Man nav vaļas ar jums ķēpāties.”

„Labi. Bet iekam jūs aizejat, te jānokārto viena lieta. Te ir jāpalīdz vienam ievainotam biedram, es autoritātīvā balsī teicu.

„Kas par biedru?”

„Nāciet līdz, to mēs tūlīt redzēsim.” Nepiegrīzdams nekādu vērību komunistu gvardiem, tuvojos durvīm. Visi seši varasvīri man sekoja. Uzkāpis puskāpnes, es ievēdu savu pratinātāju pieliekamajā istabā, kur pustumsā gulēja ievainotais.

„Biedri, kas ar tevi?” prasīja gvards.

„Nelieši, zemnieku suņi,” ar sāpēm izdvesa sakropļotais.

„Vai šis arī bija starp kontrrevolūcionāriem?” rādīdams uz mani, prasīja gvards.

„Nē! Viņš mani paglāba un novietoja šeit. Bet tagad es gribu tikt pie kāda ārsta,” lūdzās slimais.

„Kādu ārstu tu gribi, pasaki adresi,” savukārt prasīja mans „kverkšķinātājs.”

Kad adrese bija uzrakstīta, jaunais varasvīrs sāka rīkoties.

„Es ar stābu palikšu šeit, viesnīcā. Jūs divi aizejiet pie pirmā bataljona komandiera un jūs divi pie otrā bataljona komandiera. Pasakiet viņiem, lai tūlīt atnāk pie manis. Pa ceļam pasakiet kādam biedram, lai tūlīt atved ārstu,” nobeidza savus militāros rīkojumus lielinieks.

„Tu vari palikt pagaidām šepat viesnīcā, kopā ar mums. Redzams, esi no mūsējiem. Nekādu labību tu te nenopirksi, un kamēr ceļš nav sataisīts, projām tu arī nevari tikt. Kulāki arī dzelzceļu izpostījuši,” pret mani pagriezies, teica lielinieks.

„Maskavas strādniekiem maize ļoti vajadzīga. Kad ceļš būs gatavs?” prasīju es.

„Vajadzīga, nevajadzīga, ar pirkšanu tu no tiem suņiem neko nedabūsi. Te jārikojas, kā mēs to darām: dod labību, vai pazūdi! Tas ir viss, kas vajadzīgs.”

Runātājs apstājās pie krāsns un sāka vīstīt melnu, smirdošu tabaku smalkā zīda papīriņā un tad turpināja: „Dzelzceļš rit no rīta būs gatavs, to tie maitas pa nakti man sataisīs.” Nobeidzis savus skaidrojumus, gvards kopā ar savu biedru

aizgāja uz kādu istabu, ko saimnieks viņiem bija ierādījis.

Ienācis savā istabā, es lielā nogurumā iekritu viesnīcas vecajā krēslā.

Galva pilna savādu domu...

Kādēļ zemnieku sodītais un sakropļotais Līvnu komūnists nebija varējis uzrāpties pats līdz mazajai istabiņai puskāpņu malā, ja bija varējis kaut kā atvilkties no tirgus laukuma soda vietas līdz viesnīcai?

Kādēļ es viņam biju palīdzējis? Kādēļ es vispār tur biju gadījies?

„Redzams, esi no mūsējiem”, „vari palikt tepat”...

Jā, revolūcijas laiks: revolūcionārs un kontrrevolūcionārs vienā personā, vienā dienā, bet patiesībā ne viens, ne otrs.

Bet kas tas ir, ko šodien esmu pārdzīvojis?

Gadījums?

Liktenis?

Dieva prāts?

Drīz viesnīcā saradās visādi lielinieki, sākās ēšana un dzeršana. Tā kā mūs uzskatīja par savējiem, tad neko daudz neslēpa.

Tā bija kāda strādnieku komanda, kas ieradusies no Ļeņingradas Kurskā pašu vajadzībām rekvizēt maizi, resp. laupīt. Ar salaupīto daži „biedri” aizbraukuši uz mājām, bet pārējiem cīņa ar kulakiem, baltgvardiem, kontrrevolūcionāriem, sabotieriem, buržujiem, vispasaules imperiālistiem, dzimtenes un brīvības nodevējiem tā iepatikusies, ka tie līdz turpmākam palikuši ierindā, Ļeņina lietas aizstāvēdami.

No šejienes tūlīt pēc kārtības atjaunošanas viņiem jā-dodoties tādā pašā uzdevumā uz Tambavu, kur kontrrevolūcionāri jau divi nedēļas sitot un slepkavojot tautu.

Vispēcīgākā pavēle, ko šīs komandas galvenais komisārs — tas pats, kas mani tincināja — nodeva saviem līdzgaitniekiem, skanēja sekojoši: „Ejiet šo nakti pa pilsētu atriebt kritušos un nomocītos biedrus! Viss, ko jūs darīsit, būs darīts likumīgi un pareizi!”

Nākošās dienas pievakarē, kad komisārs pēc mežonīgās orģijās pavadītas nakts bija piecēlies, es viņam teicu, ka gribu sekot viņa padomam un nekavējoties organizēt strādnieku rekvizīcijas komandu pēc viņa parauga. Lūdzu dot mums attiecīgu atļauju Līvnu atstāšanai. To mums iedeva bez kavēšanās.

Paņēmuši katrs savu ceļa somu, devāmies pie Vasīlija. Tas nebija mājā, bet bija sadabūjams kādā citā dzīvoklī. Saucās viņš tagad citā vārdā. Ar sacelšanās iznākumu viņš bija apmierināts, jo visi vietējie komūnistu dižvīri esot likvidēti.

Arī Vasīlijs gribēja tikt prom no Līvniem. Īsā laikā lieta bija nokārtota: braukšanas atļauja iztaisīta par derīgu trīs braucējiem. Vasīlijs sajūdza zirgu un veda mani un manu ceļa biedru uz kādu dzelzceļa staciju, apmēram septiņas vēstis no pilsētas Maskavas virzienā. Kādu stundu pirms mūsu izbraukšanas uz to pašu staciju kājām, izgāja kāds Vasīlija draugs, lai stacijā saņemtu zirgu un pārbrauktu to atpakaļ. Starpgadījumu nebija, un mēs laimīgi sasniedzām Maskavu. Izklīdām katrs uz savu pusi. Vasīlijam iedevām mūsu adresi, bet viņš nekad pie mums neiegriezās.

Viens dēkains piedzīvojums bija aiz muguras.

„LATVIEŠU MUIŽNIEKA” NAGOS

Apstākļi sakrīta tā, ka mana atgriešanās dzimtenē notika slepeni, pāri Peipusa ezera dienvidu daļai, ko vietējie krievi sauca par „Talavskoje ozero”, bet latvieši par Talavsku ezeru, tā atgādinādami šī ezera senos stāstus par Tālavu.

Mēs bijām trīs bēgļi labā līnijdroškā ar vienu zirgu priekšā, ko piedzīvojis kontrabandists 1918. gada 10. novembra agrā rītā, gaismīgai austot, izsēdināja Igaunijas krastā, kur toreiz valdīja vācu armija. Tuvākā komandantūra bija desmit kilometru attālumā. Tikt komandantūrā un tur dabūt kādas apliecības bija mūsu tuvākais mērķis, jo bez vācu dokumentiem necerējām nokļūt Rīgā bez sarežģījumiem.

Komandantūra bija kāda Igaunijas pagasta centrā. Līdz darba laika sākumam, paspējām vietējā krogu apmainīt dažus cara rubļus ostrubļos un paēst brokastis. Krodznieks, laipns cilvēks, iepazīstināja mūs ar vietējiem apstākļiem, pastāstīja, ka pie viņiem tikai reta diena paejot bez bēgļiem, kuŗi līdzīgi mums, ierodoties bez dokumentiem. Pret vienu ostrubli kukulnaudas komandants katram iebrāucējam no Krievijas izdodot apliecību tālākraukšanai. Sevišķi noteikti krodznieks brīdināja mūs nedot komandantam vairāk par vienu ostrubli no personas. Pārmaksāšana būtu nevajadzīga cenas pacelšana un apgrūtinājums visiem turpmākiem pārnācējiem. No sākuma komandants par apliecības izdošanu apmierinājies ar pusrubli, bet paši bēgļi uzdzinuši cenu līdz veselam rublim, un tagad tikt lētāk cauri neesot nekādas iespējas.

Pulksten deviņos komandantūras kanceleju atvēra, un mēs bijām pirmie tās apmeklētāji.

Kāds kareivis salasīja no mums Krievijas cara laika pases, bēgļu komiteju apliecības, prāvesta Irbes apliecības latviešu un vācu valodā par to, ka atgriežamies uz savām draudzēm Latvijā. Bez tam mums diviem bija no Baltijas komitejas pie Vācijas vēstniecības Maskavā izdotas apliecības vācu valodā, ka esam Vācijas vēstniecības aizsardzībā. Tāda apliecība, ko parakstīja Balt. kom. toreizējais priekšsēdis,

vēlākais Saeimas deputāts Šimans Maskavā, bija ārkārtīgi svarīgs dokuments. Tādu personu bez Vācijas vēstniecības piekrišanas čekisti nedrīkstēja ne aizturēt, ne izdarīt viņu mājās kratīšanas.

Izdarijis dažas atzīmes, kareivis ienesa visus dokumentus komandantam un atgriezies paziņoja, ka leitnanta kungs mūs gaidot, lai ejot iekšā.

Komandantūra vispār un komandanta darba istaba sevišķi bija tīra un gaiša. Tādas iestāžu telpas Krievijā mēs nebijām redzējuši vairāk nekā gadu. Komandants bija jauns leitnants, tīri apģērbies un, kā vācietis, neparasti laipns. Viņš apprasījās, kā mēs pārbraukuši, kādēļ nebraukuši pa likumīgo ceļu, kā Krievijā iet?

Radās pavisam neērts stāvoklis. Es nekādi nevarēju saņemties un piedāvāt norunātos trīs rubļus tik solidam un laipnam kungam, kāds bija komandants. Krievijā smulīgam stacijas priekšniekam vai neveiklam un neskūtam komisāram iedot desmit rubļus bija pašsaprotama lieta, bet solidam vācu armijas virsniekam dot trīs rubļus kukuļnaudas likās kaut kā ļoti muļķīgi un pavisam nekultūrāli. Tas nekādā ziņā nesaskaņēja ar to garīgo atmosfāru, kādā komandants mūs pieņēma. Taisni par tādu rīcību komandants varēja mūs bez ceremonijām izsviest no sava kabineta laukā, vai pat uz dažām dienām paturēt arestā!

„Cik mums par apliecībām būtu jāmaksā, komandanta kungs?” es vaicāju. Komandants noraidīgi papurināja galvu un atbildēja: „Nekas!” Es neziņā skatījos apkārt, un vācietis vēl piebilda: „Jūsu dokumenti ir tik labi, ka jūs ar tiem mierīgi nokļūsit Kurzemē. Ja es jums gribētu ko rakstīt, tad man papriekšu vajadzētu sūtīt jūs uz Torošino bēgļu pārejas punktu atutošanai. To es negribu darīt. Tādēļ brauciet droši tālāk.” To teicis, komandants sniedza mums atpakaļ mūsu papīrus.

Te nu bija vēlreiz izdevība nolikt vācu komandantam uz galda priekšā kukuļnaudu ar piezīmi, lai to izlieto labdarīgiem mērķiem. Bet arī šo izdevību es palaidu garām neizmantoju. Mēs atvadījāmies no komandanta ar „sirsnīgu paldies”.

Kad pastāstījām krodzniekam par savām gaitām, tas domīgi purināja galvu: „Jums tomēr vajadzēja vācu komandantam tos trīs rubļus atstāt. To jūs varat izdarīt vēl tagad,” domāja krodznieks. Bet man trūka tam „dūšas”. Arī mani līdzbiedri negribēja ar trīs rubļiem pie komandanta iet.

Sajūdzām zirgu, samaksājām krodzniekam lēsi un devāmies ceļā. Diena bija jauka, ceļš krietni uzsalis, un braukšana veicās labi. Krēsļai metoties, iebraucām Lauros, jo pirms Rīgas gribējām tikt Alūksnē, kur dzīvoja mūsu zirga īpašnieks.

Piepeši no ceļa grāvjiem izlēca četri šautenēm bruņojušies vācu landesvēristi un ar skaļu brēcieni „Halt!” mūs apturēja.

Lika visiem izkāpt no ratiem un atdot ieročus. Atbildējām, ka tādu mums nav. Turpat uz ceļa mums pavirši pārmeklēja kabatas. Tad noprasīja personas apliecības, kuŗas atzina par neapmierinošām, un uzaicināja braukt līdz uz Lauru komandantūru. Tur bez kavēšanās kāds apakšvirsnieks vai kaut kas tamlīdzīgs mums strupi paziņoja, ka mēs esam arestēti un rītu tiksīm sūtīti uz galveno komandantūru Petseros tālākai rīcībai. Par uzturēšanos Lauru komandantūras iecirknī bez dokumentiem mēs tiekam sodīti katrs ar trīs rubļiem. Ja soda nauda tiek samaksāta tūlīt, tad mēs varam pavadīt nakti krogū, ja ne, tad jāpaliek komandantūrā. Saskatījāmies visi trīs bēdu brāļi un pasmaidījām. Laipnais šī rīta leitnantiņš savu vācisko perfiditāti bija parādījis. Par kukuļnaudas nemaksāšanu līcis mūs arestēt.

Tagad es biju kļuvis pavisam drošs.

„Jūs dabūsit no mums ne tikai deviņus, bet visus desmit ostrubļus, tikai pasakiet, kas deva jums rīkojumu mūs aizturēt,” es prasīju. Vācietis vaļširdīgi nosauca tā Igaunijas paģasta komandantūru, no kurienes izbraucām, nesamaksājuši kukuļnaudu.

„Šeit jums būs nevis desmit, bet divpadsmit rubļi, mani biedri to tā vēlas. Tikai lūdzu, neradiet mums krogū nekādas grūtības. Projām mēs nebēgsim, jo braucam paši uz savu zemi. Kā redzat no mūsu apliecībām, mēs esam Vācijas valsts aizsardzībā.”

„Esiet bez rūpēm, bet pie krogus durvīm viens sargs man tomēr jāpieliek.”

„Labi,” es turpināju. „Man vēl viens lūgums. Kad jūs ziņosit svešajam komandantam par viņa pavēles izpildīšanu un mūsu aizturēšanu, tad esiet tik labi un pasakiet, ka mēs esam ar mieru nosūtīt viņam pa pastu ar jūsu starpniecību trīs rubļus, ko aizmirsām šorīt samaksāt. To darot, mēs lūdzam viņu savu rīkojumu par mūsu aizturēšanu un sūtīšanu uz Petseriem atcelt. Par šīs lietas nokārtošanu jūs arī dabūsit trīs ostrubļus”, es teicu.

Kareivis brīdi domāja, tad teica: „Ja mūsu komandantūrā būtu leitnants, tad to lietu nokārtotu uz reizi”. Bet leitnants esot uz trīs dienām komandējumā, un viņš pa telefonu nedrīkstot svešajam virsniekam naudu piedāvāt. To varētu noklausīties telefona centrāle, un tad iznāktu nepatikšanas.

Mūs ieveda krogus lielajā istabā un nodeva kāda „landšturmista” sargāšanā. Noturējām labas vakariņas ar sliktu vācu konjaku piedevām. Vakariņās pieaicinājām arī mūsu sargu un neskopojāmies ar uzciņāšanu, jo šā vai tā — no lielnieku elles mēs bijām ārā. Guļas vietas mēs ar krodznieka atļauju ierīkojām uz gaŗā krogus galdā, bet mūsu sargs, lāga bavārietis, gadus 50–55 vecs, nosēdās pie durvīm savādā sēdekli un pirmais aizmīga.

Gulēšana uz cietā galdā nebija diezcik ērta. Es vairāk reizes pamodos un redzēju, ka krogus istabā sanāk caurbraucēji zemnieki. Tie ar lamāšanos un kļiedzieniem izteica savu neapmierinātību par mūsu gulēšanu uz galdā. Redzēdami pie durvīm krācam, vācu kareivi ar šauteni starp kājām un vērodami mūsu melnos mēteļus ar zvērādās apkaklēm un tiem blakus noliktos katliņus, tie tomēr neuzdrošinājās grūst mūs nost no galdā.

Pulksten sešos no rīta kāds kareivis gulošo sargu pamodināja un viņa vietā ielika citu. Jaunais sargs saskaitīja visus krogū esošos cilvēkus un nevienu nelaida ārā. Zemnieki tam pretojās. Strīdos ar zemniekiem stāvoklis saasinājās tiktāl, ka kareivis laida vienu šāvieni vaļā. Uz troksni saskrēja citi kareivji un pārpratumu noskaidroja. Zemniekus izdzina no krogus telpas un nelaida vairs iekšā.

Brokastlaikā pie mums ieradās tas kareivis, kurš vakar mūs nosodīja ar deviņiem rubļiem soda naudas. Viņš ieteica braucienam līdz Petseriem salīgt kādu zemnieku ar labu zirgu, jo mums braukšot līdz divi sargkareivji. Aizbraukt visiem pieciem ar vienu pajūgu neesot iespējams. Komandantūra jau varētu dot arī šķūtnieku, bet ar to braukšana būšot grūta un ļoti gausa.

Paklausījām aizrādījumam un pēc tā rīkojāties. Es iesēdos noligtajā pajūgā un līdzās man viens sargs bez šautenes, bet ar revolveri. Mani kollēgas palika droškā, un līdzās viņiem nosēdās tāpat bruņojies sargs.

Pie visām komandantūrām pieturējām. Sargs katrā komandantūrā gāja iekšā, laikam pieteikt mūs un saņemt pavadzīmes braukšanai tālāk.

Mans pavadonis bija ļoti jauniņš puisītis, Drēzdenes konservātorijas students un ļoti zinķārīgs par notikumiem Krievijā. Krievijas revolūcijas norise viņam bija pilnīgi nesaprotama. Viņš par maniem stāstiem vairāk brīnījās, nekā ticēja tiem. Ārī tas viņam bija skaidrs, ka Vācijā nekas tam līdzīgs nevar notikt.

Stāstot par Vāciju, viņš minēja Gēti, Šilleru, Bismarku, Hindenburgu. Ludendorfu cēla debesis. Kaizers Vilhelms II bija gudrākais cilvēks visā pasaulē!

Piebraucot pēdējai komandantūrai pirms Petseriem, novērojām savādu ainu. Komandantūras priekšā pie galdiņa sēdēja un stāvēja kādi pieci, seši kareivji un, acīm redzot iedzēruši, bravūrīgi smējās un visādi blaustījās. Mans sargs, pa gabalu to ievērojis, jutās apkaunots un manāmi uztraucās. Skats, kas mūsu priekšā norisinājās, nemaz nesaskanēja ar tiem stāstiem, ko mans pavadonis visu ceļu bija man stāstījis par vācu karavīru disciplīnu, patriotismu un augsto morālo stāju.

Kad bijām piebraukuši komandantūras priekšā, no dzērāju puses atskanēja spēcīgi bļāvieni: „Urrā!... Es lebe hoch die Freiheit!... Der Kaiser hat abgedankt... Es lebe die Revolution!...” Tā viens caur otru sauca komandantūras kareivji, aicinādami manu pavadoni savā barā un piedāvādami tam alus kausu.

Mans sargs piegāja pie tiem un kaut ko teica, bet tik klusu, ka es, ratos sēdēdams, nevarēju to sadzirdēt. Tad uzreiz atskanēja spēcīgi bļāvieni: „Ko? Uz Petseriem? Laid tu viņus tūlīt vaļā! Saproti, Berlīnē revolūcija! Kaŗš izbeigts! Visiem jāgatavojas uz mājām. Demobilizācija. Mēs viņus tūlīt atbrīvosim! Vai tu vēl nesaproti? No šīs dienas nav vairs ne kaŗa, ne komandantūru, ne komandantu, bet tikai revolūcija un brīvība!...”

Sargs iesteidzās komandantūrā. Man caur galvu šaudījās doma, vai nemeties ar šiem kareivjiem, kopā un, izmantojot revolūcijas sākuma sajukumu, uz Petseriem nemaz nebraukt. Bet tūlīt bija arī pretjautājums: kādēļ palikt šeit? Ziņa par Vācijas revolūciju būs sasniegusi arī Petserus. Tur ir dzelzceļa stacija, un no turienes uz Rīgu tikt ir vieglāk nekā no šejienes.

Šī isā doma vēl nebija tikusi manām smadzenēm cauri, kad no komandantūras izsprāga mans sargs, skriešus ielēca ratos un nepacietīgi kļiedza zemniekam, lai brauc. Tas bija pirmoreiz pa visu dienu, kad arī šim smalkjūtīgajam Drēzdenes konservātorijas studentam, kultūra noslīdēja zem vēdera.

Es iesmējos.

„Kādēļ jūs smejaties?” stingri noprasija mans sargs.

„Vai tad smieties nav brīv?” savukārt vaicāju es.

„Par dzērāju asprātībām inteliģenti cilvēki nesmejas,” atteica vācietis.

„Klausos, feldfebeļa kungs,” es atbildēju.

Mans pavadonis, pēc formas spriežot, bija vienkāršs kareivis, bet, kā jau students, tomēr daudz inteliģentāks par feldfebeli.

„Es neesmu feldfebelis,” viņš atbildēja.

„Bet jūs, mans kungs, par to inteliģenci un smiešanos tik pamatīgi man paskaidrojāt, ka es nūdien nodomāju, ka jūs esat feldfebelis.”

„Stāviet klusu!”

Tā Drēzdenes students izkāpa no kultūras pavisam ārā.

Man garastāvoklis plauka uz visām pusēm, un es vairs nemaz nevarēju mierīgi nosēdēt ratos. Gribējās svilpot, trokšņot, lēkt un priecāties, bet pēc pavēles es klusēju. Ja Vācijas revolūcija, tad apkārt ir tā būda! Tas nozīmē, ka patiesi kaŗš

ir galā un visi plāni par Baltijas hercogisti un Kurzemes pievienošanu Vācijai ir grāvil!

Pēc kāda brīža mans pavadonis sāka atkal pieklājīgā tonī runāt, visādi noniecinādams piedzērušos komandantūras kareivjus. Es sausi atbildēju, ka tā nav mana darīšana, un vācu armijas kritizēšanā es vispār negribu piedalīties.

Manam pavadonim sāka birt asaras, ko viņš visādi centās slēpt. Man kļuva žēl jaunekļa. Tā pati revolūcija, kas mani radīja prieku, viņā radīja bēdas un sāpes. Es teicu: „Pēdējie notikumi Berlīnē vācu tautai ir liela traģēdija. Pēc tik daudz spīdošām uzvarām austrumos un rietumos piedzīvot revolūciju pašu zemē — to arī stiprākie nervi neiztur. „Jā, jā,” caur asarām dvesa mans sarģis. Es teicu, ka pilnīgi saprotu viņa garastāvokli, un atkārtoju visgudrāko dzīves filosofijas tezi: „Tur neko nevar darīt, kaŗš paliek kaŗš. Viss jāuzņem mierā, jo Dieva prāts ir augstāks nekā cilvēku saprašana.”

Pamazām jauneklis nomierinājās. Pēc brīža viņš pats sev jautāja: „Patiesi, kādēļ es vēl vedu jūs uz Petseriem? Kāda tam jēga?”

Petseros iebraucām ar lielu tumsu. Komandantūrā mums vajadzēja gaidīt dažas stundas, kamēr ieradās komandants, gadus trīsdesmit vecs virsnieks. Lika izģērbties līdz kreklam, un trīs kareivji mūs izkratīja līdz kreklu vīlītēm. Protams, nekā šaubīga neatrada.

„Jūs esat spekulanti, jūs braucat šeit produktus uzpirkt,” skanēja komandanta slēdziens.

„Tad jau mēs nebūtu braukuši tik tālu Vidzemē, tādā gadījumā mēs būtu sapirkuši produktus pierobežā un devušies atpakaļ. No apliecībām jūs skaidri redzat, kas mēs esam un kurp mēs braucam,” es paskaidroju.

Komandants neatbildēja. Viņš lika mums apģērbties un gaidīt. Pēc brīža kāds kareivis no blakus telpām ienesa kādu akti zilos vākos un pasniedza komandantam. Uz akts vāka es nomanīju savu vārdu.

Komandants sāka akti lasīt. Akti, cik es no četrus soļu atstatuma varēju vērot, bij gaŗa lapa ar maniem personāldatiem un vēl kāda isa uz maŗinas rakstīta lapiņa. Izlasījis akti, komandants salīdzināja lielās lapas datus ar manu pasi un apliecībām. Skatīdamies savā akti, komandants sāka pilnā balsi lasīt manus personāldatus par dzimšanu, ticību, ģimenes stāvokli, dzīvi un piederību Vecumnieku draudzē u.t.t. Tad komandants noprasija, vai dati pareizi, uz ko es atbildēju piekrīzdams.

„Tagad atbildiet, kā jums, tā saucamai latvieŗu valdībai, Lettenregierung, iet ar savas armijas organizēšanu? Cik pulku jums Maskavā ir?”

Īsos vārdos es gribēju paskaidrot par latvieŗu strēlnieku pulkiem, bet komandants mani pārtrauca.

„Ne par strēlnieku pulkiem es jums prasu, bet par Maskavā jaundibinātiem latviešu pulkiem?”

„Tādu pulku mums nemaz nav, mazākais es par tādiem nekā nezinu,” es atbildēju.

„Vai jūs esat latviešu „Nationalausschuss” loceklis?”

„Ja jūs domājat Latviešu nacionālo padomi, tad jā.”

„Vai jūsu Nacionālā padomē, vienlīga kā jūs to saucat, darbojas arī J. Goldmanis un pulkvedis K. Gopers?” savā mazajā papīrītī skatīdamies, prasīja komandants.

„Goldmanis jā, pulkvedis Gopers ne,” es atbildēju.

„Vai pie jūsu Nacionālās padomes darbojas kāda trīsviru komisija, kuŗā jūs, Goldmanis un pulkvedis Gopers nodarbojaties ar spiegu sūtīšanu uz Vācijas frontes aizmuguri?” jautāja komandants.

„Tādas komisijas pie Nacionālās padomes nav, mēs ar spiegu sūtīšanu uz Vācijas frontes aizmuguri nenodarbojamies, jo tas mums nav vajadzīgs. Kas attiecas uz mani, tad es nevienu tādā komisijā neesmu un ne ar kādu spiegu sūtīšanu ne uz Vācijas frontes aizmuguri, ne citur kur, nenodarbojos.”

„Jūs laikam gribēsīt mums iestāstīt, ka arī jūs neesat spiegs?” vaicāja mans tirdītājs.

„Es neesmu spiegs. Es esmu Latviešu pagaidu nacionālās padomes loceklis, tieku no komunistiem Krievijā vajāts tāpat kā mani kollēgas. Tāpēc es nevarēju legāli atgriezties savā dzimtenē un biju spiests darīt to nelegāli. Te jums priekšā ir papīri, no kuŗiem skaidri redzams, ka es braucu uz savām mājām Kurzemē, Vecmuižas draudzē.”

„Jūs esat spiegs, neliedzieties!” brēca komandants un, paķēris suņu sitamo pātagu, sāka to draudoši daudzīt gar sava zābaka stulmu un skraidīt pa istabu.

„Mans kungs, ja es būtu spiegs, tad es būtu ļāvis jūsu revolūcionārajiem kareivjiem pēdējā komandantūrā sevi atbrīvot un nebūtu pie jums nemaz braucis,” es mierīgā balsī atbildēju.

„Tas nav taisnība! Jūs melojat! Neapvainojiet vācu armiju! Pasaukt pavadoni!” kiedza komandants, draudīgi daudzīdams savu suņu pātagu pa zābaka stulmu, galdu, krēslu.

Ienāca mans pavadonis sargkareivis.

„Šis spiegs,” rādīdams uz mani, teica komandants, „saka, kādā komandantūrā mūsu kareivji gribējuši to atbrīvot. Vai tas taisnība?”

„Tie bija piedzērušies, virsleitnants kungs.”

„Es neprasu, vai viņi bija piedzēruši, bet prasu, vai viņi šo arestantu gribēja atbrīvot?” kiedza komandants ar tādām dusmām, ka, likās, viņš kareivi tūlīt dzīvu apēdis.

Tas manu sargu laikam nokaitināja. Pirms revolūcijas aiz bailēm viņš varbūt būtu atbildējis, ka par atbrīvošanu

nekā nezina. Bet tagad komandanta bļausana atstāja pretēju iespaidu. Sargs atbildēja:

„Jā, viņi visus trīs tos gribēja atbrīvot, virsleitnanta kungs.”

„Kāpēc viņi to gribēja?”

„Viņi teica, ka Berlīnē revolūcija, ķeizars atteicies no troņa, karš beidzies, komandantūras likvidētas, lai laižot apcietinātos vaļā. Arī komandants man teica to pašu un nedeva pavadzīmi apcietināto vešanai uz Petseriem. Es tos atvedu šurp uz Lauru komandanta rīkojuma pamata, ko saņēmu šorīt. Tas ir viss, ko es šini lietā zinu, virsleitnanta kungs,” ar manāmu uzvaru, kurā nebija īstas padevības izjūtas, atbildēja kareivis.

Iestājās klusums. Petseru komandants ar pusatvērtu muti sastinga neapprakstāmās dusmās. Lūpas, zods, pleci un rokas tam raustījās kā drudzī.

Pēc laba brīža komandants aizsvieda kaktā savu suņu pātagu, pamāja manam sargam, ka tas var iet, apsēdās pats pie galda un uzaicināja arī mani apsēsties. Komandants sāka rakstīt protokolu, bet roka tam nevaldāmi trīcēja. Iedzēris glāzi ūdens ar kādām tabletēm, viņš turpināja rakstīt. Protokols bija īss. Tanī bija atzīmēts, ka es esmu izkratīts un nopratināts, bet nekas aizdomīgs nav atrasts. Kad protokolu es biju parakstījis, komandants pabīdīja man tuvāk uz galda izkrautās manu kabatu mantas ar piezīmi: „Bāziet tās kabatās.”

Līdzīgus protokolus sastādīja par abiem maniemi kollēgām, un komandants, zīmējoties uz mums visiem trim, noteica: „Jūs varat iet.”

Pulkstenis rādīja dažas minūtes pirms pusnakts 10. novembrī. Es griezos pie komandanta ar lūgumu, lai viņš dod mums kādu apliecību līdz. Pretējā gadījumā viņa kareivji pēc pusstundas atvedīs mūs atkal uz komandantūru. Es lūdzu arī, lai viņš mums dod kādu iespēju kaut kur zem jumta pavadīt nakti. Nokārtot šīs lietas komandants uzdeva kādam kareivim. Tas ierādīja mums šauru spraugu priekšnamā zem kāpnēm uz otru stāvu, bet kāds cits sauca: „Neraizējieties, jūs varēsiet pavadīt nakti pie mums siltā telpā!”

Turpat stāvēja citu starpā mans pavadonis. Piegāju pie viņa un spiedu tam sirsnīgi roku par objektīvu liecību komandantam. Viņš lūdza mani ticēt, ka to darījis ar prieku. Kāds viņa līdzgaitnieks noklīdzēja: „Lai dzīvo revolūcija!”

Pēc kādām minūtēm, saģērbies mētelī, priekšnamā iznāca komandants un laipnā balsī aicināja mūs līdz uz labākām telpām nakts pavadīšanai.

Nonācām pie kādas mājeles, kas bija ierīkota par viesnīcu. Pēc komandanta īsas un brutālas izrikošanās viesnīcas turētāja bija spiesta ierādīt lielāko un labāko viesnīcas istabu mums.

Novilkuši virsdrēbes, atsēdāmies. Komandants pasūtīja mums trīs vakariņas, pudeli vācu konjaka un četras glāzes. To viņš darot uz sava rēķina, lai parādītu, ka vācu policija prot arī kultūrāli rīkoties. Pats viņš esot tikko paēdis vakariņas, kādēļ ēst negribot. Pateicos par laipnību un izteicu cerību, ka rēķinu samaksāt viņš taču atļaus mums. Protams, ka to viņš atļāva bez vilcināšanās.

Iesākās sarunas, kas lielāko tiesu noritēja komandanta un manā starpā, jo viens no maniem kollēgām nemaz nerunāja vāciski un otrs tikai mazliet. Komandants gribēja, lai stāsta par revolūcijas norisi Krievijā. Tādam tematam vielas netrūka, un es stāstīju garī un plaši. Pa starpu ēdām vakariņas, olu sacepumu ar speķi un skābētiem gurķiņiem, baudījām konjakam līdzīgo dzērienu, kuŗš pēc konjaka gan negaršoja. Pie otras pudeles komandants vēlējās dzirdēt, cik reāla ir Latvijas valsts nodibināšana: vai tā būs republika, vai ķēniņa valsts. Atbildēju, ka tā būs republika, ir jau sabiedroto akceptēta kā realizējama tūlīt pēc kara izbeigšanās. Kara spēku neorganizēs no Krievijā saindētiem latviešu boļševikiem, bet galvenā kārtā no kurzemniekiem. Beidzot sarunas no politikas pārgāja uz citām dzīvākām lietām. Komandants izņēma no kabatas kādas glītas meitenes fotogrāfiju, nosauca tās vārdu un pastāstīja, ka tā esot viņam saderināta līgava, kāda Vecmoku pagasta latviešu muižniece ar 145 morgenu lielu muižu.

Stāstot par paredzēto latviešu muižnieka dzīvi, komandants kļuva pavisam vaļsirdīgs. Viņš kalpojis policijā Hesenē. Karā izceļoties, ieskaitīts austrumfrontes slepenpolicijā. Viņiem bijusi izdota instrukcija, ka visi Baltijas iedzīvotāji prot vācu valodu, tādēļ katrs, kas uz vācu valodā izteiktu jautājumu neatbildot vāciski, esot vāciešu pretinieks un pārmācāms.

Viņš no sākuma esot bijis ļoti stingrs, izkalpojis līdz atbildīgai vietai Jelgavā, bet pamazām nācis pie slēdziena, ka instrukcija nepareiza: daudzi latvieši vācu valodu neprot un tomēr ir labi cilvēki. Tādā garā viņš sācis runāt ar savu priekšnieku. Tas atbildējis, ka arī viņš to zinot, ka instrukcija nepareiza, bet tur nevarot neko grozīt. Visbargāko līdzekļu pielietošanu pret latviešiem prasot Baltijas muižnieki, un ar tiem esot jārēķinās. Baltijas muižniekiem esot stipri aizstāvji visos austrumfrontes stābos un Berlīnē. Rezultātā viņš par mīkstčaulību pazaudējis savu labo vietu Jelgavā un pārcelts ar algas pazeminājumu uz nolādētajiem Pēteriem. Pēc kara viņš vairs uz Vāciju nevēloties atgriezties. Viņš precēsoties ar savu saderināto līgavu un paliksot par Latvijas pilsoni.

Komandants dziļi nozēloja savu aso izturēšanos pret mums un lūdza viņam palīdzēt, ja rastos pēc tā kāda vajadzība. Viņš apsolija mūs ar otras klases vagonu nākošā dienā nosūtīt Rīgā, ko arī izpildīja, jo pie nodilušā vagonēļa bija izkārts plakāts ar uzrakstu: otrā klase.

Viens no mums, V. kungs, ar drošku un zirgu palika Petseros, lai no turienes dotos pie saviem radiem uz Alūksni, bet J. kungs un es braucām 11. novembrī uz Rīgu. Pārgulējām bēgļu kazarmās un 12. novembra rītā pret 50 kapeikām kukuļnaudas saņēmām atušanas zīmes un attiecīgas leģitimācijas kartiņas.

Šinī piedzīvojumā visinteresantākā bija speciālā akts par mani Petseru slepenpolicijā ar visiem trim „slepenās militārās komisijas” vārdiem, kuŗas nodibināšana aprakstīta nodalījumā par Nacionālo padomi. Jādomā, ka caur kādu no kuŗavīriem, kuŗus intervēja Gopers, šī ziņa bija nonākusi līdz galvenai pārnācēju kontroles iestādei. Nesaprotams paliek tikai tas, kādēļ arī J. Goldmana un mans vārds tur bija minēti. Vai pulkvedis K. Gopers to būtu stāstījis intervējamiem kuŗavīriem? Vai varbūt ziņa par militāro komisiju nokļuvusi vācu rokās pa kādu pavisam citu ceļu? Bet pa kādu? To ne es, ne J. Goldmanis nevarējām atrisināt.

VI

ATKAL LATVIJĀ

LATVIJA VĀCIJAS OKUPĀCIJĀ

PIRMS Kurzemes un Zemgales krišanas vācu rokās 1915. gada pavasarī krievi lielu daļu Kurzemes un Zemgales iedzīvotāju aizdzina uz Krieviju. Dzimtenē palicējiem no vāciešiem draudēja nežēlīga izrēķināšanās, ko pēc 1905. gada revolūcijas nekautrēdamās sludināja baltvācu prese un ko soda ekspedīcijas pierādīja darbos. („Pie katra zara karāsies pa desmit Bērziņu un Ozoliņu!”) Tas daudzus latviešu sabiedriskos darbiniekus un inteliģentus spieda doties bēgļu gaitās, dažreiz nemaz nenogaidot krievu kaņavīru rīkojumus. Visi pagasta valžu un pagasta tiesu locekļi, brīvo profesiju darbinieki, ārsti un advokāti, saimniecisko un kultūrālo pasākumu vadītāji, pamatskolu un vidusskolu skolotāji, studenti un lauksaimniecības speciālisti — visi kopā ar lielo bēgļu pulku saplūda Rīgā un Vidzemē vai izklīda plašajā Krievijā. Palicēju dzīvi tas neatvieglāja, jo nebija pietiekami inteliģences, kas aizstāvētu latviešus pret okupācijas varas pārmērībām, pielaižot, ka tāda aizstāvēšanās iespēja tiktu atļauta.

Kurzemes dzīves aina izvērtās ļoti bēdīga. Visu provinci sadalīja komandantūrās ar nelieliem darbības iecirkņiem, — trīs līdz četri pagasti katrā. Pagastu administratīvās robežas likvidēja un komandantu palīgus novietoja uz katrām 15–20 zemnieku mājām. Komandantu palīgu amatos sacēla fronteī nederīgus kareivjus ar uzdevumu sekot, lai zeme tiktu apstrādāta un nodevas pildītas. Nodevas uzlika ļoti smagas un sīki reģlamentēja. Trīs pieaugušu un divu bērnu lielai strādnieku ģimenei no vienas govys vajadzēja nodot katru nedēļu šķīvi biezpiena un pusmārciņu sviesta. Pašu iztikai palika ļoti maz. Visi mājlopi un putni tika reģistrēti. Tos privāti tirgū nedrīkstēja pārdot. Parniecīgu samaksu tie aizgāja okupantu rokās.

Komandantu palīgi no sākuma izturējās pieticīgi, steigāja pa mājām un meklēja maizes garoziņas, kuņas rūpīgi iesaiņotas sūtīja uz Vācijas savām ģimenēm. Vēlāk, latviešu izlutināti, vācieši sāka uzmākties pēc olām un speķa. Visi komandanti un viņu palīgi prasīja un ņēma kukuļus, jādodomā, ar augstākās priekšniecības ziņu.

Vietējos muižniekus okupanti cēla par novadu priekšniekiem ar uzdevumu aizstāvēt vietējos iedzīvotājus pret patvarībām, t.i. izpildīt policijas pienākumus. Kustēties drīkstēja tikai savas komandantūras robežās. Sabiedrisko dzīvi pilnīgi apspieda, un skolas slēdza. Dažās vietās komandantu palīgi mācīja latviešu bērniem buldurēt vācu valodu. Laikrakstu izdošanu pārtrauca, bet radiofonu kā lielu noslēpumu toreiz lietoja tikai militārām vajadzībām.

Lielas lauku platības stāvēja atmatā. Nebija cilvēku, kas tās apstrādātu. Šos laukus vācieši titulēja par „Jungfrauliches Boden” un priecājās par tamis kupli sacaugušajām usnēm. Katrs komandantūras vācietis jau bija noskatījis kādu zemes gabalu sev.

Kad es pēc atgriešanās Latvijā vienam tādām komandantu palīgam savā pagastā, vārdā Rogastam, pastāstīju, ka nu viņa godībai pienācis gals un jāpošas atpakaļ uz Vāciju, viņš atbildēja, ka to jau zinot, un sāka rūgti raudāt. Uz manu jautājumu, kādēļ viņš raud, nāca atbilde: „Žēl šķirties no manas jaunās dzimtenes.”

Nākošā rīta agrumā Rogasts bija paņēmis saimnieka zirgu, aizjūdzis to arklā un pa sava saimnieka un kaimiņu laukiem izdzinis dziļu vagu ap kādu apmēram 10 ha lielu zemes gabalu. Brokastlaikā Rogasts svinīgi paziņoja, ka apvaģotā zeme no šī brīža piederot viņam un neviens to nedrīkstot atņemt.

Kā klājās no dzimtenes izdzītajiem, par to es esmu rakstījis grāmatā K. Ulmaņa 75 gadi un šeit neatkārtosos. Atzīmēšu tikai to, ka lielais bēgļu pulks kopā ar savu inteliģenci radīja frontes Krievijas pusē stipru kurzemnieku un zemgāliešu bazi. Nebija ko baidīties no idejiskas nesaprašanās, jo visi tautas vadošie darbinieki bija kopā. Tautas nacionālos jautājumus tie varēja izlemt kopīgi un saskaņoti.

Citādi tas norisinājās, kad vācieši ieņēma Rīgu un Vidzemi 1917. gada septembrī un 1918. gada sākumā. Tad tautas vadošā inteliģence saskaldījās. Krievijā esošajiem kurzemniekiem un zemgāliešiem pievienojās izbraucēji no Rīgas un Vidzemes. Bet iedzīvotāju masa, kā zemnieki, tā pilsētnieki, deportācijas pavēlēm neklausīja un palika uz vietas.

Krievijā jau bija Latvijā vēlētie domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis, Kurzemes komisārs (gubernātors) J. Čakste. Ar vāciešu ienākšanu Rīgā tiem pievienojās Vidzemes komisārs (gubernātors) soc. dem. A. Priedkalns, komunistisko soc. dem.

vadonis P. Stučka, strēlnieku vadošie pulkveži: A. Auzāns, K. Gopers, R. Bangerskis, P. Dardzāns, J. Vācietis, Fr. Briedis, Vidzemes zemes padomes loceklis Z. Meierovics, Kurzemes zemes padomes priekšsēdis K. Pauļuks, šīs padomes Pārtikas komisijas priekšsēdis un LZS priekšsēža vietnieks A. Klīve u.c.

Dzimtenē palicēju starpā jāatzīmē K. Ulmanis kā Vidzemes vicekomisārs (vicegubernātors), Rīgas lauks. centrālbiedrības priekšsēdis V. Skubiņš, Rīgas latviešu biedrības vadītāji F. Grosvalds un A. Krastkalns, Radikāldemokratu partijas līders G. Zemgals, sociāldemokrati M. Skujenieks un P. Kalniņš u.c. Vēlāk, pēc NB nodibināšanās, un pēc tam, kad vācieši ieņēma Valku, Latvijā palika arī NP priekšsēdis V. Zāmuēls.

Visas šīs un daudz citas latviešu sabiedriskā dzīvē pazīstamas personas, kuŗas palika dzimtenē, bija piedzīvojušas Krievijas valdības sabrukumu, dzīvojušas līdz revolūcijas atīstībai. No piedzīvojumiem tās varēja taisīt attiecīgus slēdzienus par Krieviju. Paliekot zem vācu okupācijas un redzot vācu rīcību, tās labi varēja risināt salīdzinājumus starp Krievijas un Vācijas izturēšanos pret Latviju un latviešiem.

Rīgā palikušie latvieši vispirms centās nodibināt skaidras attiecības ar okupācijas varu un uzņemt sakarus ar Zemgali un Kurzemi.

Pēc vācu ienākšanas Rīgā un Vidzemē latviešu sabiedrisko spēku iespaids un nozīme stipri grozījās. Sociāldemokrātiem pie vācu iestādēm vajadzēja samierināties ar daudz mazāku iespaidu, nekā tas bija pēcrevolūcijas laika Krievijā. No otras puses, Rīgas latviešu biedrības aprindas, kas krievu revolūcijas laikā jutās apklusinātas, Vācijas okupācijas laikā ieguva ievērojamu nozīmi. Taisni uz šīm pēdējām grupām okupācijas vara skatījās ar zināmu uzticību, meklējot viņu vidū līdzgaitniekus saviem plāniem, kuŗu galvenā sastāvdaļa bija Kurzemes kolonizēšana ar vāciešiem zem Vācijai pakļautas Kurzemes hercogistes maskas.

Jau pašā Rīgas okupācijas sākumā latviešos radās doma par plašākas sapulces sasaukšanu, kas nospraustu turpmākās darbības vadlīnijas. Sapulces sasaukšanu nokārtot uzdeva A. Krastkalnam. Pēc ilgākas vilcināšanās sapulci noturēt atļāva, bet ar noteikumu, ka tā jāvada Krastkalnam, kas arī ir atbildīgs par sapulces norisi. Latviešu vairākums ar tādu kārtību negribēja samierināties un piedalīties tādā sapulcē atteicās.

A. Krastkalns ar saviem domu biedriem tomēr sapulci noturēja. Sapulces lēmumi atbalstīja vācu politiku, kas gāja pret Latvijas un latviešu interesēm. Projektētā Kurzemes, bet vēlāk visas Baltijas hercogvalsts atbilda Livonijas ordeņvalsts tradīcijām ar Vācijas „kaizera” brāli Jukumu kā hercogu. Lai radītu uz ārieni kādu demokrātijas vai tautas pašnoteikšanās plīvuru, muižnieki un okupanti hercogistes dibināšanā centās

piesaistīt arī latviešus. A. Krastkalna sapulce šo piekrišanu pangermānistu politikai deva. Pieņemtos lēmumus populārizēja Berlīnes laikrakstos kā latviešu-vācu kopdarbības izpaušmi, ko visu tautību Baltijas iedzīvotāji savos landtagos un citās zemes noteicošās sapulcēs vienbalsīgi pieņēmuši.

Vācijas imperiālistisko mērķu sekmēšanai kalpoja arī Latviešu etnografiskā izstāde, ko konservatīvie latvieši sarīkoja ar vācu atbalstu. Izstādei vajadzēja radīt iespaidu Vācijas iedzīvotāju plašās aprindās, ka tā nav tikainiecīga grupiņa latviešu, kuŗa sadarbojas ar okupantiem, bet liela latviešu tautas daļa. Izstādei vajadzēja stiprināt A. Krastkalna grupas pozīciju pret pārējiem latviešiem. Beidzot — izstādei vajadzēja demonstrēt visai pasaulei, sevišķi Eiropai, latviešu-vāciešu labo savstarpējo saprašanos un sadarbību, līdz ar to atvieglinot Latvijas pakļaušanu Vācijai.

Latviešu liberālā pilsonība A. Krastkalna politikai nepiekrita un nostājās opozīcijā. Opozicionārus sāka saukt par Polītisko partiju bloku, Demokrātisko bloku vai vienkārši par blokistiem.

Pēc Brestļitovskas miera līguma noslēgšanas vācu anekšionisti sāka propagandēt pastiprinātā kārtā Vidzemes pievienošanu Vācijai un aģitēja par lūgumrakstu sūtīšanu Vācijas ķeizaram ar prasību neatstāt Vidzemi komunistiem un ņemt to „savā aizsardzībā”. Apstākļi vācu centieniem rādījas ļoti labvēlīgi. Krievi austrumos bija sakauti, un vācieši visus spēkus varēja vērst pret rietumu fronti, kuŗa vēl vienmēr bija ne Vācijas, bet Francijas teritorijā un turējās stingri. Tādi apstākļi latviešus stipri vilināja Vācijas politiskajā gultnē, jo atpakaļ pie lielnieciskas Krievijas neviens pilsētnieks, ne zemnieks negribēja griezties.

Publicēt noskaidrojošus datus par NP sadarbošanos ar sabiedrotajiem un rietumu kuŗa lauka faktiskos apstākļus okupanti, protams, neļāva. Tādēļ neatkarīgas Latvijas reālitate daudziem likās visai problēmatiska. Izdevīgos gadījumos, kur nesekmējās pārliecināšana par vācu taisnību, nāca talkā piedraudējums: ja latvieši nesapratīs pareizi novērtēt faktiskos apstākļus, Vācijas armija atstās Rīgu un latviešus savam liktenim, t.i. komunistu terororam. Vienīgais, bet stiprais faktors, kas atturēja latviešus no ieslidēšanas vācu lamatās, bija vācu propagandētā Latvijas kolonizācija ar vāciešiem. Bet arī to vajadzēja apgaismot un noskaidrot.

Tas tad arī bija latviešu liberālās pilsonības un Demokrātiskā bloka (DB) svarīgākais uzdevums visā okupācijas laikā. Bet blokā lielas vienprātības šinī ziņā nebija. Ulmanis rīkoja sapulces, cik apstākļi to atļāva, un visādos veidos aģitēja pret lūgumrakstu sūtīšanu. M. Valters un Traubergs

braukāja pa Berlīni, meklēdami tur Latvijai autonomiju. Citi mēģināja pārliecināt A. Krastkalna piekritējus, lai arī tie iestājas pret lūgumrakstu sūtīšanu uz Vāciju, bet liela daļa, iebaidīta no represijām, izturējās pasīvi.

Tāds bija stāvoklis Latvijā zem Vācijas okupācijas, kādu mums tēloja ziņas no Latvijas, kad 1918. gada 12. novembrī es atgriezos Rīgā.

LAI DZĪVO BRĪVĀ LATVIJA!

Rīgā vispirms uzmeklēju NP priekšsēdi V. Zāmuēli, kurū satiku kopā ar A. Bergu Ceturtās Rīgas savstarpīgās kredītbiedrības telpās Brīvības un Elizabetes ielas stūrī. No V. Zāmuēļa iegūtā informācija rādīja, ka NP un DB starpā nekādas sadarbības nav. V. Zāmuēls DB par organizāciju nemaz neuzskatīja, jo tam neesot ne valdes, ne darbības iekārtas, ne pat sava nosaukuma. „Tas ir nenoteikts klubs, kurā no gadījuma uz gadījumu sapulcējas dažī politiķi nesaistošām pārrunām,” teica V. Zāmuēls. Nozīmīgas klubā esot tikai divas personas: LZS priekšnieks K. Ulmanis un P. Kalniņš kā to soc. demokrātu vadītājs, kas neaizgājuši uz Krieviju un nepārvērtušies tur par komunistiem.

Manam ierosinājumam, sasaukt visdrīzākā laikā NP pilnsapulci jaunā stāvokļa novērtēšanai un attiecīgu soļu spersšanai sakarā ar notikušo Vācijas kapitulāciju, V. Zāmuēls un A. Bergs nepiekrita, kamēr J. Goldmanis nav atgriezies Rīgā. Nekur neesot arī jāsteidzas, jo vācieši valdot pār mums kā valdījuši.

Kā nākošo satiku vēlāko „Brīvās Zemes” redaktoru E. Freivaldu, kas man par DB sniedza daudz interesantu ziņu V. Zāmuēlim līdzīgā garā. E. Freivalds raksturoja DB kā sarunu centru, kurš tikpat vāciski noskaņots kā A. Krastkalna piekritēji. Starpība esot tā, ka blokisti orientējoties uz Vācijas „Reichstagu” un tā kreisajām partijām, kamēr konservatīvie latvieši sadarbojoties ar vācu militāristiem un baltvācu muižniecību. *)

Pēc izrunāšanās ar E. Freivaldu es uzmeklēju Lauksaimniecības centrālbiedrības Savstarpīgo kredītbiedrību, kur J. Ansbergs bija direktors rīkotājs, reizē arī LZS Rīgas nodaļas priekšnieks. Bankā iemainīju vācu ostrubļus pret krievu rubļiem. Pastāstīju dažus vārdus par dzīvi Krievijā. Atvadoties

*) Tuvākas ziņas par Nacionālo padomi un Demokratisko bloku atrodamas Archīva VIII sējumā, Melburnā, Austrālijā, 1968. g., 23—40. l.p.

J. Ansbergs panāca dažus soļus līdz un noprasīja, vai es zinot jaunākos notikumus. Nenogaidījis manu atbildi, J. Ansbergs stāstīja: kaš vakar nobeidzies ar Vācijas padošanos sabiedrotajiem, un Anglija atzinusi Latviju par de facto neatkarīgu valsti ar Z. Meierovicu kā Latvijas sūtni pie Anglijas valdības. To viņam pa telefonu pateicis kāds pazīstams no vācu pārvaldes dažas minūtes pirms manas ienākšanas. Tas esot oficiāls ziņojums vācu militārpārvaldei. Pēc pāris stundām viņš varot dot man oficiālu Vācijas kapitulācijas noteikumu norakstu un Latvijas neatkarības atzīšanas tekstu rakstiski. Steidzīgi J. Ansbergs sniedza man roku un atvadījās.

Nevarēdams uz vietas vairst rimties, arī es steidzīgi aizgāju. Neapzinīgi kļīdu pa ielām. Kāds savāds nemiers mani turēja savā varā. Tas tad nu bija piepildījies, par ko tik daudz bija riskēts un strādāts! Pamazām manas jūtas pārņēma dziļš, neizsakāms prieks.

Domas satraukti dzina cita citu. No kā mēs savas valsts celtniecību sāksim, ko mēs vispirms darīsim, kā šo ārkārtīgi svarīgo notikumu atzīmēsim?

Rīga bija tik pelēka. Laiks vēss un mitrs. Cilvēki, sevi ierāvušies, bez dzīvības kustējās pa ielām. Kaut ko vajadzēja darīt, lai arī viņiem paziņotu šo lielo un priecīgo vēsti.

Kā Latvijas neatkarības atzīšana bija notikusi? Vai tas Z. Meierovicam paziņots tikai ar rakstu, vai viņš arī personīgi uzaicināts ārlietu ministrijā saņemt svarīgo vēsti? Kādā stundā tas varēja būt noticis? Tā jaucās domas.

Vakar, 11. novembrī ap pusdienas laiku Petseros es biju sācis savu ceļojumu ar vilcienu uz Rīgu. Nakti pārgulēju bēgļu nometnē Latgales priekšpilsētā, šorīt brokastīs ēdu vācu, no koka miltiem ceptu maizi, ar biešu marmelādi apziestu, un dzēru nometnes „kafiju”. Pret nelielu kukulnaudu saņēmu atutošanas apliecību un atļauju uzturēties Rīgā. Mājavietas man vēl nebija. Rūpējoties par to, bija jāiet uz Pārdaugavu uzmeklēt radnieku J. Biķernieku, pie kuŗa varētu apmesties. Bet nemilīgajā laikā uz Pārdaugavu negribējās iet, un es izšķiros palikt Centrālviesnīcā. E. Freivalds bija jau mani informējis, ka tur apmeties arī K. Ulmanis, kuŗš pastāvīgi dzīvojis Priekulmūižā pie Cēsīm.

Centrālviesnīcā saņēmu pieklājīgu istabu — daudz labāku nekā tas latvietim bija iespējams Hitlera kaŗa laikā. No viesnīcas pārvaldnieka uzzināju, ka K. Ulmanis kaut kur izgājis un atgriezies tikai vakarā. Paēdu relatīvi labas, ne visai dārgas kaŗa laikam piemērotas pusdienas pie galda, aplāta ar baltu galdautu.

Nevarēju un nevarēju nomierināties. Jutu, ka steidzīgi daudz kas būtu jādara, bet kas un kam jādara?

Aizgāju uz kredītbiedrību un saņēmu no J. Ansberga apsolītos Vācijas kapitulācijas noteikumu norakstus un Latvijas neatkarības atzišanas tekstu. Tā bija Anglijas ārlietu ministra A. Balfura nota Z. Meierovicam, datēta ar 1918. gada 11. novembri, ka Anglija atzīst Latvijas nacionālo padomi kā de facto neatkarīgu iestādi un pagaidu valdību un ka pieņem Z. Meierovicu kā šīs valdības diplomātisko pārstāvi pie Anglijas valdības.

Atgriezies viesnīcā sāku Anglijas notu uzmanīgi pārlasīt un apsvērt. Tas nomierināja. Es atkal varēju sākt normāli domāt.

Tagad likās, ka V. Zāmuēls ar NP pilnsapulces sasaukšanu nevienu dienu vairs nevilcināsies. Pirmais, kas tai jādara — jāsastāda formāla valdība.

Vispirms nekavējoties jāizziņo atklātībā, ka NP uzņemas jaunās neatkarīgās Latvijas vadību un tuvākās dienās izziņos Latvijas republikas ministru kabinetu.

Jālūdz Anglijai iecelt pie Latvijas valdības savu pārstāvi.

Jāzaicina uz apspriedi okupācijas varas pārstāvis par darbības saskaņošanu starp jauno Latvijas valdību un pamiera noteikumos paredzēto militāro spēku vadību austrumfrontes turēšanai.

Jākārto tehniskie jautājumi ar piemērotu telpu meklēšanu valdības iestādēm.

Jātelegrafē Z. Meierovicam, lai viņš ar bijušā Anglijas pilnvarotā F. O. Lindleja palīdzību mēģina dabūt īslaicīgu aizdevumu Latvijai pret mežu ieķīlāšanu, kā tas savā laikā bija runāts.

Beidzot, par visu šo lietu jāizrunājas ar K. Ulmani.

Vakarā satiku K. Ulmani Centrālviestniecības ēdamzālē sēžam un vakariņojam kopā ar Marku Gailīti. Priecīgi apsveicu abus ar brīvas Latvijas atzišanu no Anglijas puses. Uz to M. Gailītis, kas toreiz bija Centrālbiedrības spiestuves pārzinis, neatbildēja nekā, bet K. Ulmanis teica, ka vēl esot jānogaida sīkāki noteikumi, pēc kādiem atzišana notikusi. Man tāda izturēšanās nepatika. Es redzēju, ka K. Ulmanis par Latvijas neatkarības atzišanu ir gan kaut ko dzirdējis, bet A. Balfura Z. Meierovicam nodoto notu nav vēl lasījis un ka visas NP attiecības viņam, ir svešas.

Es ar entuziasmu atbildēju: „Nekādu noteikumu nav. Latvija atzīta kā de facto neatkarīga valsts. NP atzīta kā neatkarīgas Latvijas augstākā iestāde, un Z. Meierovics atzīts par NP sūtni pie Anglijas valdības. Tas ir viss.” Izņēmu no kabatas J. Ansberga iedoto atzišanas tekstu un vācu valodā nolāsīju to abiem kungiem priekšā. Tam bija iespaids. K. Ulmanis sameklēja krēslu un tagad uzaicināja mani piesēsties. Nosēdies paziņoju K. Ulmanim, ka rītu notiek NP valdes sēde, uz kuru lūdzu viņu ierasties kā partijas priekšsēdi, jo Latvijā,

kur viņš ir klāt, mani pienākumi reprezentēt LZS izbeidzas.

K. Ulmanis atbildēja, ka visa lieta neesot tik vienkārša kā no ārpusē izliekoties.

„Lieta ir pavisam vienkārša, tikai pašiem nevajaga to complicēt,” es teicu.

No nedaudz vārdiem kļuva redzams, ka K. Ulmanis pret NP noskaņots negatīvi un domā, ka atzišana ir nākusi kaut kā pati no sevis. NP un Z. Meierovics ir tikai gadījuma faktori. Ja tur nebūtu gadījies Z. Meierovics, atzišana būtu paziņota uz Rīgu komisāram A. Priedkalnam, vai citam kādam.

Tādu K. Ulmaņa nostāju — lai neteiktu vairāk — es toreiz nespēju ne aptvert, ne saprast! Vienojāties par tikšanos nākošā dienā no rīta turpat Centrālvesnīcā uz gaŗāku izrunāšanos.

Tā bija dīvaina atmosfaira, kādā es, iebraucis Latvijā, piepeši atrados. NP bija veikusi tik atbildīgu darbu latviešu tautas interesēs, kādu neviena cita organizācija līdz tam nebija veikusi: panākusi pirmo reizi visā tautas mūžā Latvijas atzišanu par neatkarīgu valsti, bet K. Ulmanis bija neapmierināts ar to un prieka vietā runāja par sīkumiem un noteikumiem. V. Zāmuēls runāja par nogaidīšanu un atlikšanu.

Ko tas viss nozīmēja?

Nē, nekāda runa par sīkumiem un noteikumiem! Nekāda runa par atlikšanu un nogaidīšanu! Veiktais darbs jaunajos apstākļos jāizmanto bez kavēšanās. NP jāpopulārizē un jānostiprina. Iedzīvotāji jāmobilizē ap to un Latvijas, neatkarīgas Latvijas karogs jāceļ augstāk par visul!

Bet NP priekšsēdis olimpiskā mierā stāsta: ne tik steidzīgi, ne tik strauji, Rīgā vēl nekas nav grozījies. Pagaidīsim, atliksim. Iznāk tā, ka brīvā Latvijā mums pašiem nekas nav jādara, nekas nav jāgroza.

Un it kā protestēdams pret kādu neredzamu varu, es savā viesnīcas istabā pilnā balsī nokliedzu:

„Lai dzīvo brīva Latvija!”

KĀRLIS ULMANIS UN NP

Priekšā stāvošā izrunāšanās ar K. Ulmani 13. novembrī Rīgas Centrālvesnīcā mani stipri intriģēja. Lai cik savādi tas arī izklausās, līdz tam laikam es ar K. Ulmani par politiku nekad nebiju nopietnāk runājis. Tādēļ mēģināju atsvaidzināt atmiņā visu, kas man par K. Ulmani kā politiķi bija zināms.

Norunātā laikā sākām apspriedi ar K. Ulmaņa pārskatu par latviešu politikas aktuāliem jautājumiem, kur galveno vietu ieņēma NP kritika.

NP ir savu laiku pārdzīvojusi, teica K. Ulmanis. Nav nekāda pamata, lai Latvijas augstākā iestādē ietilptu, piemēram, Vidzemes guberņas agrārkomisijas pārstāvis, kad vairs

nav ne tādās gubernās, ne tādās komisijas. Tāpat nav pamata vadošā latviešu iestādē aicināt bēgļu organizāciju pārstāvjus, kad visiem bēgļiem jāatgriežas mājās un kā savas zemes pilsoņiem jāsāk piedalīties tautas un valsts dzīves veidošanā. Arī Krievijas valsts domnieku un Krievijas satversmes sapulces locekļu ieskaitīšana Latvijas priekšparlamentā nav pamatota. Ja mēs gribam izveidot paši savu valsti — un to taču mēs gribam — uzsvēra K. Ulmanis, tad atkarības saites ar citām valstīm jāsarauj galīgi. Jaunajā Latvijas augstākā iestādē var būt vieta tikai tādām organizācijām, kas dzimušas uz Latvijas zemes, bez jebkāda iespaidojuma no agrākām varām.

NP ir pagaidu iestāde, kā tas atzīmēts jau tās nosaukumā. Tāda iestāde varēja tikt dibināta un darboties tikai nenormālos apstākļos, kara laikā, kad Latvija bija saraustīta gabalu gabalos un iedzīvotāji izklidināti pāri pus pasaulei. Tādos apstākļos arī viena apgabala, Vidzemes, iedzīvotāji varēja runāt visas tautas vārdā.

Tagad, kad apstākļi grozījušies, mēs visi atkal varam būt kopā. Tagad mums visiem kopā jārada jauna iestāde, kurā ieiētu visi agrākie darbinieki un jauni nāktu vēl klāt, saskaņā ar jaunajiem apstākļiem. Sevišķi tas esot nepieciešams sakarā ar to, ka Anglija atzinusi Latvijas neatkarību.

NP ir vēl tas trūkums, ka tā ir tikai latviešu iestāde, turpināja K. Ulmanis. Bet mums uz priekšu vajadzīga ne tikai mūsu tautas, bet visas zemes pārstāvība. Valsts augstākā iestādē jāparedz vieta arī cittautiešiem, kādi mūsu zemē dzīvo.

Arī attiecībā uz pašiem latviešiem NP ir lieli trūkumi, teica K. Ulmanis: tur nav ne labā, ne kreisā novirziena latvieši pārstāvēti. Arī latgaliešu skaits NP nav pietiekams. Ja atskaitām lielniekus, kuņi, jādomā, nepiedalīsies nevienā latviešu organizācijā, tad jāatzīst, ka NP nav pārstāvētas stipri plašas iedzīvotāju grupas. Var pat pacelties jautājums, vai aiz NP vispār stāv iedzīvotāju skaitliskais vairākums. Uz priekšu mūsu pagaidu parlaments jāizkārto tā, ka nevar būt ne mazāko šaubu par tā neapstrīdamu demokratismu un nesatricināmu autoritāti visu valsts iedzīvotāju acīs. Tādēļ aktīvā politiskā darbā jāpievelk arī sociāldemokrāti, labā spārņa pilsoņi, latgalieši un cittautieši.

Ievadīt visas šīs grupas NP neesot nemaz iespējams, jo dažas no tām, piemēram, soc. demokrāti ne par kādu cenu — K. Ulmaņa teiciens — NP nepiedalīsoties tādēļ, ka NP uzbūvē neesot nekāda vienojoša principa. Tur salikti visdažādākie elementi: biedrības, bēgļu apgādāšanas komitejas, valdības iestādes, politiskas partijas, privātas personas. Tani pat laikā esot citas ievērojamas biedrības (Rīgas latviešu biedrība), citas

bēgļu komitejas (Dzimtene), citas politiskas partijas (Sociāldemokrāti), citas ievērojamas personas, kuŗas NP neietilpstot, bet vienlīdzības vārdā varot uz to pretendēt. NP esot savu laiku pārdzīvojusi.

Abām līdzšinējām iestādēm, Demokratiskajam blokam un Nacionālai padomei vajadzētu likvidēties un, nekaitējot mūsu stāvoklim ārzemēs, vajadzētu nodibināties jaunai pilnīgākai organizācijai — Tautas padomei. Tai esot jādod izteikts pagaidu parlamenta raksturs ar nepieciešamām likumdošanas tiesībām. Arī valdības dibināšana, mazākais valdības galvas izraudzīšana, piekristu šai iestādei. NP viss tas esot sajaukts kopā. Jaunajai iestādei par pamatu jāņemot vienošanās starp visām politiskajām partijām, protams, izslēdzot komunistus. Šī vienošanās noteiktu vietu skaitu pagaidu parlamentā katrai partijai, kas paliktu negrozāms līdz Satversmes sapulces sanāksmā. Visas nepolitiskās organizācijas jaunajā iestādē varētu piedalīties tikai kā padomdevējas.

Man kā LZS pārstāvim šādi uzskati NP būtu jācaizstāv un jāpārliedina A. Bergs un V. Zāmuēls šādām domām piekrist.

Par NP kritiku es K. Ulmanim centos atbildēt tādā pat secībā, kādā kritika bija izteikta.

Vispirms es K. Ulmanim paskaidroju, ka pēc tās informācijas, kāda man ir, es viņu neskaitu pie tās lielvāciskās politikas aizstāvjiem, kādu piekopa DB. Tādēļ mana kategoriskā norobežošanās no DB politikas neattiecas uz viņu.

Ka NP ir dažas organizācijas, kas savu laiku pārdzīvojušas, par to mūsu starpā nav domstarpību. Ja tās formāli skaitās vēl NP sastāvā, tad vainojams tur īscais laiks, jo pagājusi tik viena diena, kamēr iestājušies apstākļi, kas NP ļauj kaut cik darboties tā, kā Latvijas pagaidu augstākai iestādei nepieciešams. Bet tas apstākļis, ka NP ir dažas organizācijas, kas jaunajos apstākļos nav vairs tur vajadzīgas, nenozīmē, ka visa NP savu laiku pārdzīvojusi. Vēl tikai pirms divām dienām NP bija pat starptautiski atzīta par augstāko un autoritātīvāko no visām latviešu organizācijām, atzīta par Latvijas augstāko iestādi. Un pēc divi dienām nākat jūs, Kārlī Ulmani, un sakāt, ka šo iestādi vajaga likvidēt. Es nezinu, kas jums šādu padomu devis, es teicu, bet jūsu galvā tāda gudrība nav dzimusi. NP būs savu laiku pārdzīvojusi tad, kad sanāks Latvijas Satversmes sapulce.

Runājot par NP sastāvu, jāpaskaidro, ka soc. demokratu uzaicināja NP organizācijas sapulcē 2. oktobrī piedalīties NP projektēšanā, kur arī K. Ulmanis tika uzaicināts piedalīties. Sociāldemokrāti šo aicinājumu boikotēja, un arī K. Ulmanis šīnī sēdē neieradās. Organizācijas sapulce rezervēja soc. dem. organizācijām 43% iespaida. NP dibināšanas sapulcē Valkā atkal veda sarunas ar soc. dem. vai komunistiem — kas pašī nezināja, vai viņī bija sociāldemokrāti, vai komunisti — par

pedališanos NP un atkal nesekmīgi, jo tanī laikā visa soc. dem. partija pakļāvās komunistiskai diktatūras un masu terrora politikai. Tā tas turpinājās līdz maijā mēnesim 1918. gadā, kad daļa mūsu soc. demokratu raisījās no komunistu pavadas vaļā un nodibināja, resp. atjaunoja agrāko Latvijas sociāldemokratiju. NP rezervētās 43% vietu vēl vienmēr kreisajam spārnam stāv brīvas.

Latgaliešu vadoni, Fr. Trasuns, prof. un vēlāk arī biskaps J. Rancāns, Grišāns u.c. piedalījās NP organizēšanā un dibināšanā. Viņu prasības pilnīgi ievērotas, un citu partiju aizbildniecība šeit nav vajadzīga.

Cittautiešus NP uzņems savā vidū, līdzko tie pieteiksies. Pie Latvijas neatkarības izcīnīšanas, ievērojot baltvācu politiku okupācijas laikā, tas nebija vēlams.

Ir pareizi, ka bēgļiem jāatgriežas mājās, bet kamēr tas nav vēl noticis, un tāds stāvoklis ir taisni tagad, bēgļu pārstāvjiem ir tiesības būt kopā ar pārējiem latviešiem tautas augstākajā vadībā.

Divas NP atsevišķi izceltās personas bija tieši vēlētas Latvijā un ļoti nozīmīgas Latvijas neatkarības izcīnīšanā. Ja vairākums to vēlas, tās tagad var arī svītrot no balsotāju saraksta.

NP nav tikai vidzemnieku dibināta. NP dibināja 1917. gada 17. novembrī Valkā Kurzemes un Latgales vēlētas zemes padomes un Vidzemes zemes padomes pilsoniskie deputāti, lielākās bēgļu aprūpes organizācijas, saimnieciskas biedrības, nacionālie kaņavīri un politiskās partijas, izņemot soc. demokratu.

Politisku partiju „taisīta” iestāde gan būs tikai vidzemnieku organizācija vien, jo Latgalē un Kurzemē, ieskaitot Zemgali, politisku partiju nemaz nav. Komunisti, dabīgi, paliek ārpus katras organizācijas. Ja no jaunprojektējamās Tautas padomes izslēdz saimnieciskās organizācijas un kaņavīrus, kas tad paliek pāri? Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās Vidzemē komunisti ieguva trīs mandātus, LZS vienu, bet soc. dem. ar savu vadošo kandidātu V. Bastjāni spīdoši izkrita cauri. Šī tad nu būtu tā partija, ko jaunā Tautas padome iegūtu pret zemes padomēm, saimnieciskām organizācijām un kaņavīriem. Pēc manām domām, es teicu, Tautas padomes populāritāte un autoritāte tautā būs salīdzinājumā ar NP ļoti, ļoti vāja.

Galvenais tomēr ir un paliek, ka NP ir atzīta par neatkarīgu iestādi, kas reprezentē patstāvīgu valsti — Latviju. Un tas ir tas svarīgais, izšķirīgais un noteicošais visā mūsu turpmākajā darbā. Tāpēc NP var papildināt, pārkārtot, grozīt, darīt ar to visu, ko grib, tikai vienu lietu nedrīkst darīt — to nedrīkst likvidēt, ja negrib kaitēt Latvijas interesēm. Tautas

padome var būt nezin cik priekšzīmīgi organizēta, bet starptautiskas atzišanas tai nebūs. Ja tā gribēs ārlietu politikā kaut ko darīt, tā saņems norādījumu griezties pie NP, zināms, izņemot to gadījumu, ja Tautas padome mēģinās savu nosaukumu angļu valodā tulkot par „National Council” un, tā sakot, pa pakaldeviņām iespraukties NP krēslā. Domāt, ka Z. Meierovics ar NP pilnvarām varētu sākt reprezentēt kādu citu iestādi pret savu pilnvaru devēju gribu, būtu pilnīgi nevietā, un par to neviens vārds nav jātērē. Tāpat nav vārdi jātērē par to, ka pēc nedēļas Anglija varētu atzīt kādu citu organizāciju par Latvijas augstāko iestādi blakus NP vai viņas vietā. NP var pārgrozīt līdz pašam pamatam, manis pēc, ja to grib, atstājot tikai NP vārdu, visu tā saturu var grozīt, bet ja Latvijas interesēm negrib kaitēt, likvidēt to nedrīkst.

K. Ulmanis visu to pacietīgi noklausījās, bet palika pie saviem ieskatiem, vēl papildus aizrādīdams, ka Latvijas augstākai iestādei jābūt noteikti demokrātiskai, bet NP tāda neesot.

Uz to es K. Ulmanim atbildēju, ka šīnī sakarībā runāt par demokrātiju vai nedemokrātiju ir vēl par agru, jo arī Tautas padome nebūs iedzīvotāju vēlētā iestāde, bet nodibināta no teorētiski sastādītām lielāko tiesu dzīvē nepārbaudītām partijām.

Mēs par šiem jautājumiem debatējām ar K. Ulmani kādas pāris stundas. Neskatoties uz asajām domstarpībām, K. Ulmanis mani atkārtoti lūdza darīt visu iespējamo jauna priekšparlamenta dibināšanai.

Es tāpat atkārtoti atbildēju, ka to nevarēšu darīt, jo tas runā preti manai pārliecībai un arī LZS valdes vairākums nepiekrīt viņa uzskatiem. Noteikti pret NP likvidēšanu nostājās Lauksaimniecības centrālbiedrība, pie kuŗas pēc atbalsta pats K. Ulmanis griezās LZS dibināšanas jautājumā.

Savukārt es lūdzu K. Ulmani atnest NP jaukšanas darbu, bet uzņemties NP dibināmā valdībā ministru prezidenta pienākumus, vai arī NP priekšsēža amatu un piedalīties NP reorganizēšanā, pieaicinot sociāldemokratu ar tikpat lielu iespaidu NP, cik tas proporcionāli paredzēts projektējamā Tautas padomē, un pilsoņu sektorā paturēt zemju padomju un nacionālo kuŗavīru pārstāvju.

Saprasties mēs nevarējām un vienojāmieš jautājumu par NP likvidēšanu un Tautas padomes dibināšanu izšķirt LZS valdē tuvākās dienās.

Zīmīgi bija tas, ka K. Ulmanis ne ar vienu vārdu neaicstāvēja DB. K. Ulmanis skaidri saskatīja, ka Vācija zem sabiedroto kuŗa mašinerijas triecieniem bija sabrukusi un ka līdz ar to sabrukusi visa DB politika, dibināta uz gaidīto Vācijas uzvaru. Šīs politikas aizstāvjiem nepalika nekas pāri kā

pieslieties NP, kuŗa vēstures attīstību bija novērtējusi pareizāk. Bet DB vācu orientācijas piekritēji sava prestiŗa dēļ to negribēja darīt un prasīja NP likvidēšanas aiz tā iemesla, ka NP nepiedaloties tagad un nepiedalīšoties arī nākotnē „ne par kādu cenu” sociāldemokrāti. K. Ulmanis savu vāciski orientēto kollēģu prasības atbalstīja. Ar to K. Ulmanis nonāca pretrunā pats ar saviem ieskatiem.

Prasot Tautas padomes dibināšanu, DB vāciskie politiķi gribēja saņemt kā mantojumu NP starptautiskos sasniegumus, lai tad paši, uzsiēnot svītrotas kaklasaites un uzvelkot rūtainus svārkus, turpinātu pēc angļu un amerikāņu modes NP ievadīto politiku. Citiem vārdiem: „Mīļie NP kungi, jūsu politika ir bijusi pareizāka nekā mūsējā, tikai jūs paši nekur nederat, jo jums nav klāt sociāldemokratu. Tādēļ jums jālikvidējas. Tagad mēs turpināsim jūsu ievadīto politiku ar sabiedrotajiem, jo mums ir sociāldemokrāti. Arī jums tagad jāpakļaujas mūsu vadībai, jo mūsu sadarbība ar Vāciju, pēdējās sabrukuma dēļ, nevar vairs atkārtoties.”

NP VALDES SĒDE 1918. GADA 13. NOVEMBRI

Šinī valdes sēdē bez valdes locekļiem V. Zāmuēļa, A. Berga, K. Skalbes un J. Akurātera piedalījās Nacionālās karavīru apvienības prezidija loceklis V. Dāle, Finanču nodaļas vadītājs A. Klīve un vēl kādas personas, kuŗu vārdus es neatceros.

Latvijas neatkarības atzīšanu visi klātesošie jau zināja. Un atkal zīmīgi: nebija nekādas oficiālas priekšsēŗa uzrunas, nekādas pacilātības, nekādu priekšlikumu par apsveikumiem, publikācijām, telegrammām, manifestācijām. Mēs visi priecīgām sejām tikai smaidījām, cits citu sarunās pārtraucām un samierinājāmies ar priekšsēŗa konstatējumu: gaidīsim tālākos notikumus. Gaidīsim! It kā mums pašiem savā valstī nekas nebūtu jādara, pat pieklājības paldies nebūtu jāpasaka tai pasaules varai, kas kuŗa nobeigšanas dienā arī mūs bija atcerējusies ar priecīgu pārsteigumu.

Es izteicu atkal prasību pēc pilnsapulces sasaukšanas, kas tagad nav vairs atliekama nevienu dienu. Ja Latvija ir atzīta par neatkarīgu valsti, tad viņai kā tādai arī jārikojas, jākāŗto pašai savas lietas, jādibina sava valdība, jāorganizē drošība, jāŗūpējas par valsts aizsardzību, iedzīvotāju apgādi ar pārtiku u.t.t. Tāpēc nekavējoši jāsasauc NP pilnsapulce, kuŗai jānodibina valdība.

V. Zāmuēls nolasīja J. Goldmaņa vēstuli, kuŗā pēdējais rakstīja, ka decembra sākumā cerot būt Rīgā. V. Zāmuēls atkal noteikti uzstājās pret NP pilnsapulci bez J. Goldmaņa klātienē. A. Bergs priekšsēŗi stingri atbalstīja, izteikdams

varbūtību, ka principā uz decembra sākumu pilnsapulci varētu paredzēt, bet valde varētu sākt kārtot pilnsapulces priekšdarbus jau tagad. Līdz tam laikam ne Rīgā, ne Latvijā nekas sevišķs nenotikšot. Arī pārējie divi NP valdes locekļi, K. Skalbe un J. Ākurāters, aizstāvēja pilnsapulces atlikšanu līdz J. Goldmana atbraukšanai. Tā arī nolēma.

Mani tik nepolitiskā stāja uztrauca. Es asi uzbruku A. Bergam, aizrādīdams, ka taisni viņam labāk nekā citiem zināms sabiedroto pārstāvju aizrādījums, lai mēs jau oktobra mēnesī būtu Latvijā. Tādam aizrādījumam taču ir kāds iemesls! Pēc notikušās Latvijas neatkarības atzīšanas mums visiem vajadzētu būt skaidrībā, kas tas iemesls bijis. Runāt par to, ka līdz decembra sākumam nekas svarīgs nenotiks, ir pavisam nepareizi. Līdz decembra sākumam notiks tik daudz svarīgu lietu, ka NP, kuŗa nepilda savu pienākumu un grib sēdēt bezdarbībā, būs nobīdīta pie malas un Latvijas vadību būs uzņēmusies cita iestāde. To neredzēt nozīmē dzīvot ar aizsietām acīm. Ka A. Bergs, es teicu, mūsu starpā visvairāk piedzīvojušais politiķis, to nesaprot, tas mani galīgi pārsteidz! No vakardienas visa Rīga gaida no NP attiecīgus soļus kā atbildi uz Anglijas atzīto Latvijas neatkarību. Rīt tādu atbildi gaidīs visa zeme. „Esiet droši,“ es uzsvēru, „ja mēs šo atbildi tautai nedosim, tad to darīs citi, nemaz nedomādami par to, ka savas līdzšinējās politiskās orientācijas dēļ viņi Anglijas atzītai Latvijai būs vismazāk piemērotie vadītāji.“

A. Bergs man isi atbildēja, ka tautu neatkarības atzīšanas nemētājas apkārt pa ceļmalām, kur katrs gaŗāmgājējs tās var uzlasīt. Tādēļ mana baidīšana ar citiem, kas varētu sākt runāt NP vārdā, esot nevietā.

V. Zāmuēls pēc tam strupī pieprasīja, lai es nekavējot sēdi ar nevajadzīgām runām, jo pats esot tikko dzirdējis vienbalsīgu valdes lēmumu, ka NP nesusauks pilnsapulci, kamēr J. Goldmanis nebūs atgriezies Rīgā. Es nebiju valdes loceklis, un V. Zāmuēls ar pilnām tiesībām man tādu aizrādījumu varēja dot, kaut arī tas notika pie isredzīgākā NP valdes lēmuma.

Tālākā sēdes gaitā es klātesošos iepazīstināju ar K. Ulmaņa ieskatiem un viņa izteikto ierosinājumu par jauna priekšparlamenta dibināšanu.

V. Zāmuēls visus K. Ulmaņa iebildumus pret NP atzina par sīkumiem, izņemot vienu.

K. Ulmanis uzskatot NP par pagaidu iestādi. Tāda pat būšot projektētā Tautas padome, kas arī darbošoties tikai līdz Satversmes sapulces sanākšanai. Arī jauno valdību paši reformātori gribot saukt par „Pagaidu valdību“.

Visas runas par trūkumiem NP sastāvā esot nesaturīgas, jo neviens nevarot aizliegt tos novērst un NP sastāvu pieskaņot jaunojiem apstākļiem.

Runāt par to, ka aiz NP un tur reprezentētām organizācijām nestāv iedzīvotāju vairākums, ka tāds būšot tikai no politiskām partijām dibinātai Tautas padomei, ir vienkārša kļūdišanās, kas neprasa atspēkojuma.

Teikt, ka NP uzbūvē nav nekāda principa, neatbilst faktiem. NP princips ir spēks. Latvijas apstākļos stiprs un autoritātīvs priekšparlaments rodams tikai tādā veidā, kādā ir organizēta NP, jo vienīgi uz politiskām partijām organizēts priekšparlaments mūsu apstākļos būs lielā mērā tīri teorētisks un ļoti vājš.

No visiem K. Ulmaņa iebildumiem pret NP dibināta esot tikai viena lieta — atzina V. Zāmuēls. Tā esot savā laikā notikušā lieliniecisko sociāldemokratu atteikšanās piedalīties NP.

„Tas arī ir īstais iemesls, kādēļ tagad sociāldemokrāti grib NP sagraut”, teica V. Zāmuēls. Jaunprojektētā TP sociāldemokrāti ar savu vecāko un lielāko partiju starp daudzajām sīkajām un nepiedzīvojušām pilsoņu partijām būšot īstie diriģenti un noteicēji. Tas neizbēgami novedīsot pie šīs iestādes sabrukuma, tāpat kā tas bijis ar Vidzemes zemes padomi. Neaizmirsīsim, ka runa ir par savas neatkarīgas valsts, savas Latvijas celšanu, ko Anglija jau de facto atzinusi un ko soc. dem. vienmēr apkaņojuši, apkaņo vēl tagad un apkaņos arī nākotnē. Piekrist soc. dem. prasībai, lai NP likvidētu, nozīmētu, ka latviešu demokrātiskā pilsonība izdarījusi vislielāko un pie tam varbūt nelabojamu kļūdu.

Visa turpmākā NP eksistence atkarājosies no Latv. zemnieku savienības, teica V. Zāmuēls. Ja LZS aiziešot sociāldemokrātiem līdz, kā Dr. M. Valters to gribot, viss NP darbs sabruksot. Ja LZS paliksot līdzšinējā pozīcijā, kur viņa bijusi galvenā darba darītāja, Latvijas neatkarības nostiprināšana un izveidošana iešot strauji uz priekšu, jo NP vadošo darbinieku politiskie ieskatī ārzemniekiem esot pazīstami. Pašiem NP darbiniekiem ceļi zināmi, tekas iemītas, ārzemju darbinieki zināmi.

Nekā tamlīdzīga nebūšot jaunajai organizācijai. Faktiski viss atkarājosies no A. Klīves. Ja visi līdzšinējie darbinieki, zemnieksavienībnieki, paliekot pie NP, tad neesot šaubu, ka aiz viņiem nostāšoties visa zemniecība, viņus atbalstīšot visa tauta un K. Ulmaņa-P. Kalniņa jaukšanas darbs izputēšot. Viss atkarājosies no tā, ko teiksot A. Klīve.

Tā es tiku apzinīgi iemanevrēts stāvoklī, no kuŗa stājas izšķīras NP liktenis, jo no visiem LZS līdzstrādniekiem Nac. padomē es vienīgais biju klāt. Z. Meierovics, K. Pauļuks, J. Čakste, J. Seskis, A. Kviesis, A. Briedis, A. Dobelis, A. Šimanis un daudz citi, kas pie NP strādāja, nebija Rīgā, bet rīdzinieki J. Ansbergs, K. Vanags, zv. adv. Strausmanis, agro-

noms Straupmanis, O. Grosvalds, Granbergs un visi citi Rīgas nodaļas biedri gaidīja LZS centrālās valdes lēmumu šīnī lietā, bet nesagaidīja.

A. Bergs deklarēja, ka Rīgas latviešu biedrība nostājas aiz NP. J. Akurāters paziņoja, ka „Jaunākās Ziņas” aizstāvēs NP, un V. Dāle informēja, ka Latv. nacionālo karavīru apvienība atbalstīs NP.

Es V. Zāmuēlim atbildēju, ka tas ir ļoti iespējams, ka NP sabrūk, bet ja tas notiks, tad tās būs NP valdes bezdarbības sekas neatkarīgi no tā, vai A. Klīve ir tur klāt, vai nav. Es uzstādīju jautājumu: ja es paliktu pie NP, neatkarīgi no tā, ko dara K. Ulmanis, vai tad NP valde uzsāktu aktīvāku darbību, nekavējoties sasauktu pilnsapulci, apgaismotu tautiešiem NP sasniegumus, izdarītu vajadzīgās organizatoriskās un personālās pārmaiņas, aicinātu talkā sabiedrību, publiski noskaidrotu visas tās ierunas, ko pret NP ceļ DB aprindas, un vai vispār sāktu rīkoties kā valdība?

V. Zāmuēls atkal stingri nostājās pret NP pilnsapulces sasaukšanu bez J. Goldmaņa klātienēs.

Es paziņoju, ka LZS tuvākās pāris dienās ieņems noteiktu stāvokli.

Pēc sēdes es pārrunāju dažus vārdus ar A. Bergu. Es interesējos par NP prezidija pārveidošanu, liekot par priekšsēdi K. Ulmani un par viņa vietnieku kādu sociāldemokratu, piemēram P. Kalniņu. A. Bergs tam bez ierunām pievienojās un izteica domas, ka arī pārējie prezidija locekļi jāpārvēl. Neesot nekādas nozīmes mazajai Nacionāldemokratu partijai dot divas vietas prezidijā. Tāpat latgaliešu pārstāvis prezidijā jāmainot, un viņa vietā jāliekot Fr. Trasuns. Bet valde to nevarot izdarīt, tas piekrītot pilnsapulcei. Stingri konfidenciāli A. Bergs mani informēja, ka A. Vinnigs neesot tikai Vācijas Reichstaga pārstāvis vai deputāts, kas ziņkārības dēļ atbraucis uz Rīgu. A. Vinnigs esot slepens Vācijas valdības pārstāvis sarunu vešanai ar latviešiem par neatkarīgas, Vācijai draudzīgas Latvijas nodibināšanu. Baltijas hercogiste esot aprakta uz neatgriešanos.

Es vaicāju, vai V. Zāmuēļa nostāšanās pret NP pilnsapulces sasaukšanu jāsaprot kā ceļa līdzināšana A. Vinniga sarunām ar DB? Uz to A. Bergs atbildēja, ka viņš tā nedomājot.

Šķiroties A. Bergs it kā negribīgi vēl teica, ka viņš ne visai simpatizējot priekšsēdētāja ieņemtajam viedoklim par NP pilnsapulces saistišanu ar J. Goldmaņa atgriešanos. Ja man izdotos pārliecināt K. Ulmani, lai tas uzņemas ministru prezidenta amatu NP dibināmā valdībā bez saviem vāciskajiem padomniekiem, tad apstākļi eventuāli varētu strauji grozīties un NP pilnsapulce varētu tikt sasaukta varbūt jau tuvākās dienās.

MANA IZŠKIRŠANĀS

Par sarunu ar A. Bergu NP pārorganizēšanas lietā un par NP valdes sēdes norisi es informēju K. Ulmani tamī pašā vakarā. Es atkal lūdzu K. Ulmani atnest domas par jauna priekšparlamenta radišanu, nākt par NP dibināmās valdības ministru prezidentu vai par NP priekšsēdi un, pamatojoties uz sasniegto, vadīt Latviju ar sekmēm uz priekšu. K. Ulmanis no visa tā atteicās, jo bez soc. dem. piedalīšanās šī iestāde nebūšot demokratiska, nebaudīšot tautas uzticību un Latvijas jaunuzbūvi nespēšot veikt; NP sociāldemokrati neiestāšoties.

Es atbildēju K. Ulmanim, ka Latvijas starptautiskās nostiprināšanas darbā viņš maldās par mūsu Sd. nozīmi. Uzvarētāju acīs mūsu Sd. tāds zelta gabals nemaz nav. Uzvarētāji zināja, ka NP nepiedalās neviens sociāldemokrats, un tomēr atzina NP par Latvijas augstāko iestādi. Varbūt tas notika taisni tādēļ, ka tur mūsu Sd nebija! Mūsu sociāldemokratus uzvarētāji pazīst kā vācu politikas aizstāvjus, kas veicināja brāļošanas frontē un dezorganizēja krievu kara-spēku vairāk par visām citām Krievijas tautām.

M. Valtera un E. Trauberga braukāšanu pa Stokholmu un Berlīni ar jucekliem Latvijas autonomijas projektiem sabiedroto pārstāvji centās pierakstīt NP par dubultspēli un gribēja pat visus sakarus ar mums pārtraukt. Vai viņš, K. Ulmanis, ir arī pārdomājis, kādu atbalstu Latvijai viņš no uzvarētājiem var saņaidīt, draudzējoties un sadarbojoties ar personām, kas atbalstījušas sakauto ienaidnieku? Germanofila, kaut arī neatkarīga Latvija, uzvarētājiem nav vajadzīga, vienalga, vai tā ir konservatīva, liberāla vai sociālistiska. Vai viņš to nesaprot?

K. Ulmanis pārtrauca mani ar saucienu, ka tādēļ jau viņš aicinot mani pārliecināt A. Bergu un V. Zāmuēli Tautas padomes dibināšanai piekrist.

Uz to es atkal satraukts teicu, ka jārikojas taisni otrādi. Ja grib labi sadzīvot ar sabiedrotajiem, tad nav jādibina Tautas padome, bet K. Ulmanim jānāk un jāstrādā NP, ar ko sabiedrotie sadarbojušies jau veselu gadu un ko tagad Anglija formāli atzinusi par de facto Latvijas augstāko iestādi. Viņam jānāk valdībā, ko NP dibinās, jāklūst par ministru prezidentu un jāpalīdz NP reorganizēt, piemērojoties tagadējiem apstākļiem un droši paļaujoties uz Anglijas atbalstu, ko viņš caur TP nedabūs! K. Ulmanis britiņu padomāja un tad noteica: „Nē, es to nedarišu.”

Tā nesekmīgi beidzās arī mans pēdējais mēģinājums radīt Latvijā valdību sabiedroto atzītās un tai draudzīgās NP valdībā.

K. Ulmanis tādai valdībai nepiekrita tādēļ, ka NP nepiedalās sociāldemokrati. NP priekšsēdis V. Zāmuēls un NP valde

kavēja tādās valdības nodibināšanos tādēļ, ka J. Goldmanis nebija atgriezies no Krievijas. Šāds arguments, protams, neizturēja nekādu kritiku.

Man iepriekš minētie notikumi nebija tikai teorijas un diskusiju priekšmeti, bet pavisam konkrēti praktiskas politikas jautājumi, kuŗu izšķiršana vienādā vai otrādā veidā nevarēja neietekmēt visu turpmāko Latvijas tapšanas ceļu. Un mani kollēģas NP izšķiršanos virzīja taisni uz maniem pleciem. K. Ulmanis negrozāmi stāvēja par jauna pagaidu priekšparlamenta dibināšanu, visi citi LZS centrālās valdes locekļi un partijas darbinieki, ko es Rīgā biju satīcis, aizstāvēja NP un tikai NP.

Ja es paliktu uzticams NP, pēdējā iesāktu cīņu ar K. Ulmani un viņa grupu. Tad NP turpinātu savu darbu. Ja es dezertētu, NP darbs tiktu pārtraukts. Tad latvieši uzsāktu cīņu par savu valsti jaunā aranžējumā. Vai jaunais aranžējums būs labāks, par to varēja stipri šaubīties.

Bet kāds tad būtu NP darba turpinājums, ja es tur paliktu, bet NP valde pilnsapulci turpinātu nesasaukt? Tas nozīmētu, ka mēs kādi pieci, seši vīri pa vakariem sēdētu Ceturtās kredītbiedrības padomes sēžu zālē un gaidītu J. Goldmani. Vai tas būtu darbs, ko Latvija tagad no saviem vadītājiem gaida? Nē, tā būtu tukša sabotāža un pēdējā muļķība bez jebkādas nozīmes, jo TP nodibināšanos tāda rīcība nevarētu aizkavēt. Zināma lieta, Z. Meierovicam tiktu sūtīta telegramma neielasties ar TP nekādās darīšanās. Rīgā uz vietas sāktos savstarpēja apkaŗošānās, kas viltos mazākais trīs nedēļas, kamēr J. Goldmanis atgriežas Rīgā.

Bet pamest savam liktenim to iestādi, kas pirmā pasaules noteicošām varām bija deklarējusi Latvijas neatkarību un daļēji pamākusi tās atzišanu, nebij viegla lieta. Kā neatkarīgas Latvijas dibināšanas sapulces vadītājs Valkā es pēc NP vienbalsīga lēmuma par autonomas Latvijas valsts atzišanu un nodibināšanu svinīgi biju pasludinājis: „Pagaidu latviešu nacionālā padome vienbalsīgi ir pieņēmusi lēmumu par nedalāmas un autonomas Latvijas valsts nodibināšanu. Lai dzīvo brīva Latvija un brīva latviešu tauta!”

Un tagad dezertēt? ...

Es izšķīros laist vēlreiz caur galvu visus K. Ulmaņa iebildumus pret NP.

Neapstrīdams fakts bija, ka NP darbs uzrādīja teicamas sekmes sadarbībā ar lielvalstīm un tuvu attiecību izveidošanā ar Igauniju un Somiju. Visu to bija panākuši galvenā kārtā LZS darbinieki Krievijā. Es kā LZS valdes vicepriekšsēdis ar K. Ulmaņa speciālu pilnvarojumu atvadoties, kad braucu uz Krieviju, biju piekritis šo personu ieņemamiem amatiem un politiskiem gājieniem NP darbā. Arī pats es biju iesaistījies

līdz kaklam NP centienos un bijis ļoti tuvos sakaros ar ārzemju pārstāvniecībām. Vai es tagad varēju K. Ulmanim pievienoties, ka visus NP locekļus un atbalstītājus, skaitā ap 300 sabiedrībā pazīstamu personu, kuŗas NP bija dāvājušas savu uzticību, patvaļīgi nobīda malā ar visu viņu sekmīgo darbu?

No otras puses: vai es varēju atzīt par pareizu, ka NP prezidijs dod Z. Meierovicam rīkojumu jaundibināmo Tautas padomi un tās Pagaidu valdību pie sabiedrotiem neatbalstīt? Tā būtu ne tikai nesolida izturēšanās pret darba biedriem, bet arī jau topošās Latvijas valsts graušana. Te nebija vairs jautājuma, te atbilde bija skaidra: tā rīkoties nedrīkstēja.

Kādu atbildi uz šiem jautājumiem deva pats NP darbs?

Visā NP sastāvā neesot nekāda kopīga principa. Tur sabāztas iekšā biedrības, zemes padomes, politiskas partijas u.t.t. Tiešām NP sastāvs bija raibs. Bet tas nenozīmē, ka tur nebija nekāda kopīga principa. Kopīgs princips tur bija, un tas bija apzinīgi nodibināts: apvienot visas tās organizācijas, personas u.c., kas var dot lielāko spēka potenciālu Latvijas brīvības izcīnīšanai. Un dibināmas valsts priekšparlamentā tas ir vienīgais un nenoliedzami pareizākais princips. Cita reāla principa nemaz nav. Ja lielāko spēku koncentrāciju var dot politiskās partijas, jāizmanto tās. Bet zemēs kā Latvijā, kur politiskās partijas sava jaunuma dēļ ir neiespaidīgas, jāizmanto visdažādākās organizācijas, kas atbalsta cīņu par brīvību un kam ir ietekme plašos iedzīvotāju slāņos. Tā rīkojās visas krievu carismam pakļautās tautas, kuŗas cīņās pēc brīvības. To pašu ieteica lielais revolūcijas laika cīttautbnieku kongress Kijevā 1917. gadā, kur piedalījās NP delegāts Z. Meierovics. Jo lielāks brīvības cīnītāju pulks, jo labāk, neprasot, vai tas sūtīts no politiskām partijām, biedrībām, palīdzības komitejām, atsevišķām personām vai kādām iestādēm. Ar cīņas vadības ierobežošanu tikai uz politiskām partijām tiek ierobežots arī cīnītāju skaits un vājinātas izredzes mērķa sasniegšanai.

Tad vēl tika argumentēts ar to, ka NP neesot vienlīdzīgas mērauklas starp pilsoņiem un sociālistiem. Ar daudz un dažādām organizācijām esot gribēts radīt māksliģu pilsoņu majoritāti. To pašu varot teikt par politiskām partijām. Visā neatkarīģas Latvijas pastāvēšanas laikā, piemēram, neviens nevarēja pateikt, vai Latvijas neatkarības partijā bez paša šīs partijas vadītāja vēl ietilpst kāda persona, vai ne. Uz manu vairākkārtīģu lūģumu pats partijas priekšsēdis Spricis Paegle arī nevarēja nosaukt nevienu savas partijas valdes locekli un tikai atbildēja, ka Latvijas neatkarības partija neesot masu partija, „bet dziģi izģlģtotu politiģģu-domātģģju partija.”

Ja nopietni grib runāt par mērauklu starp pilsoņiem un sociālistiem, tad jāgriežas pie skaitļiem. NP kreisajiem sociālistiskajiem pārstāvjiem bija paredzētas 20 balsis no kopīgajām visās NP 46 balsīm vai 43,5%, bet Tautas padomē tikai 33%. Tādēļ, runājot par mērauklu, sociālistu stāvoklis NP bija daudz izdevīgāks nekā TP, jo nevienā no šīm iestādēm neietilpa A. Krastkalna vadītie latvieši — Baltijas hercogistes aizstāvji.

Palika pāri sociāldemokratu prestiža jautājums, jo vienreiz sociāldemokrati iestāšanos NP bija jau noraidījuši, būdami gan toreiz vēl kopā vienā partijā ar komunistiem. Ja tagad sociāldemokrati nostātos uz neatkarīgas Latvijas platformas, tad tas būtu tikai apsveicams. Ārpolitikā tas nozīmētu nacionāli politiskās vienības stiprināšanu. Iekšpolitikā tas būtu pretkomunistiskai fronteī ievērojams ieguvums. Izšķirīgais ir tas, vai tā ir patiesa sociāldemokratu politikas pārorientēšanās, vai vienkāršs taktisks manevrs.

Līdz Latvijas proklamēšanai 1917. gadā sociāldemokratiem neatkarīgas Latvijas stājas nebija. To viņi pierādīja, saskaldot Vidzemes zemes padomi, pārejot oktobrī ar visu partiju boļševikos, pārvelkot komunistu kalpībā latviešu strēlniekus u.t.t. Tie soc. dem., kas 1917. gada rudenī netika komunistu partijā pieņemti vai negribēja tur iet, nekur vēl nebija deklarējuši savu nacionāli politisko stāju Latvijas neatkarības jautājumā, ja par tādu neskaita Dr. P. Kalniņa tā saukto DB „neatkarības rezolūciju” ar starpvalstu autonomijas prasību Latvijai.

Jautājumā par soc. demokratu pārorientēšanos neatkarīgas Latvijas virzienā pilsoņu domas dalījās. Visās pilsoniskās partijās bija ticīgie un šaubīgie. Līdz ar to dalījās ieskatī arī par soc. demokratu prestiža politiku.

Pretēji NP politiķiem, kas soc. demokratu nostāju pret piedalīšanos šinī iestādē uzskatīja vienīgi par prestiža politiku, K. Ulmanis jaunajam nacionāli demokratiskajam Sd. virzienam ticēja. Pēc K. Ulmaņa domām, soc. demokrati esot pārliecināti demokratijas un neatkarīgas Latvijas aizstāvji ne tikai pēc būtības, bet arī pēc formas, un tas NP neesot skaidri izteikts. No revolūcijas laika piedzīvojumiem mūsu kreisie ļaudis esot paguvuši daudz ko mācīties. Nozīmīgas esot arī personas pašas par sevi. Pauls Kalniņš un Fricis Mendērs esot eiropiski izglītoti politiķi, ko ar Stučkas Pēteri un J. Daniševski vai citiem krievu soc. demokratu skolniekiem nevarot salīdzināt. Tāpat Margērs Skujenieks esot pazīstams demokratisks un nacionāls latviešu darbinieks.

Prasība pēc soc. demokratu piedalīšanās augstākā latviešu iestādē bija tik steidzama, katēgoriska un neatliekama, ka kaut ko līdzīgu es pie K. Ulmaņa agrāk nekad netiku

redzējis. Vienīgi no politiskām partijām sastāvošs priekšparlaments ir demokratisks, kaut gan partijas nav vēlētas un viņu samērs noteikts mākslīgi, tāpat kā tas ir NP starp dažādām organizācijām. NP nesastāv no politiskām partijām, tādēļ tā jālikvidē.

Par visu šo K. Ulmaņa politisko situācijas vērtējumu varēja stipri šaubīties. Bet bija viena lieta, ko V. Zāmuēls un A. Bergs neredzēja un ko K. Ulmanis turēja pilnīgi savās rokās: tā bija pati dzīve, aktivitāte un darbība. Viss, ko NP bija sasniegusi, nāca no Petrogradas un Maskavas. V. Zāmuēls tur nebija līdzī darbojies, tikai lasījis ziņojumus par to. Tagad viņš tāpat gribēja mierīgi sēdēt, J. Goldmani gaidīdams, un neredzēja, ka laiks negaida un apstākļi prasa iniciatīvu un aktīvu darbību.

Dzīve prasīja nekavējoties sasaukt NP pilnsapulci, publicitāti, informāciju tautai par to, ko NP darījusi, ziņojumus, ka, dibinoties uz sadarbību ar uzvarētājiem, NP politika izrādījies par pareizu, un nav pareizi bijuši DB vāciešiem draudzīgie meklējumi pie Vācijas valsts kanclera. Tautai vajadzēja dzirdēt no pašas NP, ka Latvijas brīvība proklamēta jau 19. novembrī 1917. gadā un ka 11. novembrī 1918. gadā Latviju atzinusi Anglija par de facto neatkarīgu valsti.

Pāri visām citām lietām tagad bija vajadzīgs darbs un atkal darbs. Jaunās valsts valdības dibināšana, valsts pārvaldes aparāta veidošana, aizsardzības spēku organizēšana, līdzekļu meklēšana — to nepacietīgi gaidīja visi iedzīvotāji. To nedrīkstēja kavēt nevienu dienu.

Bet nekā no visa tā nebija. V. Zāmuēls visu to sabotēja, un NP valde viņu atbalstīja. Ne J. Goldmanis tur vainojams, ka pēc tik daudz sekmīgiem darbiem NP izčibēja kā rīta rasa. Tur vainojams V. Zāmuēls ar visu savu advokātisko galvu un nesaprotamo bezdarbības gribu.

Bezdarbība, aktivitātes trūkums izšķīra NP likteni. V. Zāmuēls to nesaprata, sēdēja pie savām „zatsungām” un mierīgi gaidīja J. Goldmaņa atgriešanos Rīgā.

Ko tādos apstākļos nozīmēja mana palikšana pie NP? Tā būtu sēdēšana kopā ar pieciem NP prezidija locekļiem ik pārvakarus Ceturtās kredītbiedrības padomes sēžu zālē un gaidīšana uz J. Goldmaņa atgriešanos. Pa to laiku notikumi austrumu frontē un chaoss Latvijā turpinātos. Augstākā valsts iestāde nedarītu cita nekā kā gaidītu J. Goldmani!

Nē! Tur mana klātie ne bija vajadzīga.

14. novembrī es V. Zāmuēlim paziņoju, ka viņa sabotāžas dēļ vairs neceļu ierunas pret Tautas padomes nodibināšanu.

Zināma nozīme pie manas izšķiršanās bija arī tam apstāklim, ka K. Ulmanis pēc savas pārliecības nebija Vācijas politikas aizstāvis. Āgrāk vai vēlāk, gribot vai negribot,

Ulmanim bija jānāk pie atziņas, ka M. Valtera Vācijas virzienā orientētā politika Latvijai neder. Līdz tādām brīdim Latvijai bija jāpārdzīvo grūtas dienas. Es biju darījis visu iespējamo, lai šādu grūtu dienu nebūtu, bet palicis bez panākumiem. Tagad atlika tikai viena izeja: darīt visu iespējamo, lai šo grūto dienu laiku saīsinātu. Par to es tad arī izšķīros. Ja NP priekšsēdis apzinīgi neiedarbināja savu politisko, Lielbritānijas atzīto mašineriju, tādēļ nevarēja visam atnest ar roku. Jāizvēlas bija mazākais ļaunums. Tā bija TP. Tā toreizējos apstākļos bija slikta izeja, bet tomēr izeja. NP priekšsēža V. Zāmuēļa politika, gaidīt ar nekā nedarišanu, kamēr Rīgā ierodas J. Goldmanis, vispār nebija nekāda politika un nerādīja nekādu izeju.

Es par savu pienākumu tagad uzskatīju strādāt TP un stiprināt katru K. Ulmaņa un Pagaidu valdības soli uzvarētāju-demokratiju virzienā.

NP VALDES PĒDĒJĀ SĒDE

Sakarā ar lielajiem notikumiem pasaules politikā arī latviešu politiskās partijas nevarēja palikt bezdarbībā. Partiju aktivitāti lielā mērā veicināja NP un tās priekšsēža ieņemtais nogaidīšanas stāvoklis. Arī soc. demokrāti tagad negribēja palaist garām izdevību izklūt ar paceltu galvu no NP dibināšanas laikā ieņemtās necilās pozīcijas pret Latviju. Tie mudināja bez apstājas pilsonus rīkoties ātrāk, un pēdējie, savukārt, steidzināja K. Ulmani.

Bet K. Ulmanim negāja viegli. Rīgā K. Ulmanis nevarēja dabūt savas partijas vadības piekrišanu visu zemju padomju, kultūrālo, saimniecisko, militāro un bēgļu apgādes organizāciju izslēgšanai no nākošā Latvijas priekšparlamenta, atstājot visu noteikšanu vienīgi politiskām partijām.

Lai to panāktu, K. Ulmanis ar savu sekretāru E. Freivaldu devās uz Valku. Pa ceļam gadījuma dēļ tie sastapa Lauksaimniecības centrālbiedrības valdes locekli A. Žeru un Kārļu pagasta LZS nodaļas priekšsēdi X, kurus pierunāja braukt līdz uz Valku. Kopā ar tiem un vēl kādiem lauciniekiem, kas darīšanu dēļ tur gadījās, K. Ulmanis laikraksta „Lidums” redakcijā 15. novembrī noturēja apspriedi, kurā nolēma dibināt Tautas padomi. Tā kā šinī apspriedē bez K. Ulmaņa nepiedalījās neviens LZS centrālās valdes loceklis (ja A. Žers tāds nebija, ko es neatceros), tad šo īpatnējo apspriedi vēlāk dēvēja par LZS „mazo kongresu”, kāds iestādījums partijā nebija nemaz paredzēts.

Atgriezies no Valkas, K. Ulmanis uzmeklēja mani — tas bija 17. novembrī — manā mēbelētājā istabā Tērbatas ielā, ko es dienu iepriekš biju nonomājis un adresi atstājis Centrālviensnīcā. K. Ulmanis informēja mani par to, kas noticis Valkā

LZS sanāksmē, pie tam, dusmojoties uz sevi, ka aizmirsis mani par šo sanākumi informēt!

Valkā nolemts dibināt kopā ar citām politiskām partijām augstāko Latvijas iestādi — Tautas padomi. TP Zemnieku savienībai paredzēta 1/3 vietu, sociālistiem 1/3 un visiem pārējiem latviešu pilsoņiem arī 1/3 vietu. Minoritātes tiktu pārstāvētas proporcionāli viņu skaitam pret latviešiem. TP izraudzīs ministru prezidentu Pağaidu valdībai, kurai vajadzīga TP uzticība. Paredzams, ka TP un ministru prezidenta vietas ieņems LZS locekļi.

Es K. Ulmanim asos vārdos izteicu savu neapmierinātību par viņa rīcību. Dažas dienas iepriekš K. Ulmanis bija izteicies, ka NP sastādījuši vidzemnieki, nepieaicinot citu provinču pārstāvjus. Tagad es K. Ulmanim prasīju, vai Valkas apspriedē ir bijis klāt kāds zemgalietis vai kurzemnieks? Vai, fabricējot TP, tiek uzklauti latgaļu pārstāvji? Arī mūsu kaņavīri atstāti malā. Visām lielajām organizācijām, kuņas pirms kuņa un kuņa laikā baudīja lielu autoritāti, vietas TP nav paredzētas.

Teorētiski jau ir pareizi, es teicu K. Ulmanim, ka vēlēti parlamenti darbojas uz politisko partiju bāzes, bet priekšparlamentos tas ir citādi. Priekšparlamenti nav vēlēti. Tādēļ tiem, lai iedvestu pilsoņiem autoritāti un respektu, jāietvev sevī kā politiskas partijas, tā lielākās un spēcīgākās organizācijas, kādas zemē darbojas, un pāri visām citām lietām — kaņavīri. Latviešu politiskās partijas ir vēl jaunas un sabiedrībā svešas. Tādēļ jaundibināmās TP autoritāte iedzīvotāju acīs būs ļoti maza, kas nepatikami atsaucies uz Latvijas valsti un valdību.

K. Ulmanis visu to atzina par pareizu, bet lieku reizi atkārtoja, ka soc. demokrati NP neiestāšoties un prasot TP dibināšanu tikai no politiskām partijām. Valdībā soc. demokrati nepiedalīšoties. Ar to varēsot daudz ko koriģēt valdības darbā. Viņš domājot par TP priekšsēdi likt J. Čaksti, bet ministru prezidenta amats būšot laikam jāuzņemas viņam pašam. Arī mani viņš aicināšot valdībā. Z. Meierovics palikšot par ārlietu ministru tāpat kā līdz šim.

Šeit es K. Ulmani pārtraucu, lai pateiktu, ka Z. Meierovica palikšana par ārlietu ministru neatkarājas no viņa, jo Anglija par Latvijas augstāko iestādi ir atzinusi NP un nevis kādu jaundibināmu komiteju. Papriekšu NP jāmoiet no skatuves, vai arī valsts vara jānodod TP, tikai tad viņš varēs sākt rīkoties kā ministru prezidents. Ja viņš domā varmācības ceļā nobidēt pie malas NP, tad viņam būs jāpanāk Tautas padomes atzīšana Anglijā par jaunu, bet tas nebūs viegls darbs.

Pārejot pie „Liduma” redakcijas lēmumiem, kā es nosaucu. K. Ulmaņa minēto sanākumi Valkā, es teicu, ka mani galīgi pārsteidz viņa rīcība: tā neveicina sadarbību un saprašanos, bet nopietni dezorganizē zemnieku vienību. Valkā pēc

būtības nolemts likvidēt NP, visās atbildīgās vietās darbojas LZS pārstāvji. NP ārlietu nodaļu vadīja J. Goldmanis — LZS loceklis. Finanču nodaļu, kas sekmīgi nokārtoja NP finanses un tagad reprezentē Latviju pie Anglijas valdības, vadīja Z. Meierovics — LZS loceklis. Kopīgā NP darbā izcilus stāvokli ieņēma J. Čakste — arī zemnieksavienībnieks. Riskanto NP dibināšanas un Latvijas valsts dibināšanas sēdi 17., 18. un 19. novembrī 1917. gadā Valkā vadīju es — arī it kā LZS loceklis. Tālāk, NP ģenerālsekretārs Krievijā — J. Seskis, plašās informācijas daļas vadītājs — Dobelis, bēgļu reevakuēšanas nozares vadītājs — A. Briedis — tie visi bija LZS locekļi. Ne ar vienu no šiem LZS locekļiem K. Ulmanis nav atradis par vajadzīgu sazināties, ne izrunāties ar tām personām, kas ar minētajiem kungiem kopā strādājušas un tagad satiekamas Rīgā. Likvidējot ar Valkas lēmumu NP, K. Ulmanis visiem šiem darbiniekiem kā LZS priekšsēdis izteicis aizmugurisku neuzticību.

Tāda rīcība dibināmo Tautas padomi un LZS var novest pie sabrukuma jau otrā dienā. Neslēpu K. Ulmanim, ka Valkas lēmumi rada tālejošu plaisu tanī latviešu sabiedrības daļā, kurai, pēc manām domām, politiskas intereses iet pa vienu un to pašu ceļu. Šī ar jauna priekšparlamenta dibināšanu nevajadzīgi radītā plaisa turpmāko valdības darbību apgrūtinās uz ilgu laiku un savstarpējās pilsoņu attiecības saasinās uz ilgjiem gadiem.

Vēlāk tā arī izrādījās. Lai atceramies Zemturu padomes dibināšanu, A. Niedras afēru Liepājā, V. Zāmuēļa vadīto Sūdzību un lūgumu komisiju, Kaķā izpostīto padomi, J. Čakstes aiziešanu no LZS, pastāvīgo berzēšanos starp brīvības cīnītājiem un strēlniekiem.

K. Ulmanis lika priekšā visus manis iekustinātos jautājumus izdebatēt kādā LZS valdes sēdē, bet tas nekad nenotika. Tūlīt viņš gribot pateikt tikai to, ka ne LZS apspriede Valkā, ne viņš personīgi neesot domājis izteikt, ne arī izteicis kaut kam neuzticību. Viņš tūlīt gribot saņemt no manis piekrišanu reprezentēt LZS svinīgajā Latvijas neatkarības proklamēšanas aktā 18. novembra pēcpusdienā vēlākajā Nacionālajā teātrī.

Es atbildēju K. Ulmanim, ka V. Zāmuēļa sabotāžas dēļ citā ceļa nav kā Tautas padomes dibināšana, ja viņš, K. Ulmanis, nenāk par NP valdības ministru prezidentu. K. Ulmanis šo manu paziņojumu uzņēma ar redzamu gandarijumu. Es apsoliu K. Ulmanim Tautas padomē savu līdzdarbību un atbalstu, bet 18. novembrī no LZS reprezentēšanas jaunajā Latvijas proklamēšanā un LZS deklarācijas nolasišanā atteicos, jo nejutos spējīgs piedalīties tās iestādes — NP — apbedīšanā, pie kuņas radīšanas un tās darbības es biju

nēmis visaktīvāko līdzdalību. 1918. gada 18. novembrī es Latvijas valsts proklamēšanas aktā sēdēju publikas solos un noklausījos visas deklarācijas, starp kurām izcēlās G. Zemgaļa deklarācija: „Saules mūžu Latvijai”, K. Ulmaņa deklarācija: „Latvija būs taisnības valsts, kurā nebūs ne apspiesto, ne apspiedēju” un P. Kalniņa deklarācija, ka Latvijas sociāldemokrāti atrod „par nepieciešamu šobrīd veicināt brīvās Latvijas izveidošanos par patstāvīgu valsti”, cik tālu tas saskan ar sociāldemokratiskās partijas programmu.

Vakarā, 17. novembrī notika pēdējā NP valdes sēde Ceturtās Rīgas savstarpīgās kredītbiedrības telpās Brīvības un Elizabetes ielas stūrī. Es sniedzu informāciju par LZS viedokli Tautas padomes dibināšanas jautājumā, ko klātesošie jau zināja. Ka mūsu sociāldemokrātu līdzdarbība Latvijas valsts celšanā nopietni domāta, tam neviens neticēja, pat K. Skalbe un J. Akurāters to apšaubīja. A. Bergs sniedza ziņas no Vācijas militārpārvaldes avotiem, ka Maskava jau gatavojot uzbrukumu Igaunijai. Tuvākās dienās tāds pat uzbrukums sāksoties arī Latvijas frontē.

Es iesniedzu priekšlikumu neliegt Z. Meierovicam darboties TP uzdevumā, kam visi klātesošie piekrita. Latviešu nacionālo kaņavīru apvienības pārstāvis V. Dāle lūdza atļauju viņa kaņavīriem pāriet TP rīcībā. Arī tam klātesošie piekrita. Kā pēdējo uz priekšsēža V. Zāmuēļa priekšlikumu pieņēma lēmumu: nelikt Tautas padomes darbam nekādus šķēršļus ceļā, bet uzmanīgi sekot notikumiem, lai pēc TP izjukšanas NP varētu atjaunot cīņu par neatkarīgu Latviju no jauna.

Tā savu darbību izbeidza Latviešu pagaidu nacionālā padome. Tās priekšsēdis, V. Zāmuēls pat paldies nepateica nevienam NP darbiniekam par veikto darbu. To izdarīt pašās sēdes beigās atļāvos es.

K. Ulmanis ar savu aktivitāti un neatlaidību politisko partiju vārdā bija uzvarējis NP — Latvijas pirmo, starptautiski atzīto neatkarīgās Latvijas priekšparlamentu, kurās priekšsēdis ar nedibinātu vilcināšanos un sabotāžai līdzīgu bezdarbību noveda NP pie likvidēšanās.

VII

TAUTAS PADOME

TAUTAS PADOMES NODIBINĀŠANĀS UN KRIEVIJAS IEBRUKUMS LATVIJĀ

TAUTAS padomi (TP) nodibināja astoņas latviešu politiskās partijas 1918. gada 17. novembrī Rīgā. TP laikā secībā bija neatkarīgas Latvijas otršpriešparlaments. Tas sastāvēja tikai no politiskām partijām, kur katrai partijai līdz Satversmes sapulces sanāksšanai bija noteikts negrozāms delegātu skaits. Dibinātās partijas vienojās par šādu politisko spēku samēru: zemniekiem 1/3 balsu, strādniekiem tāpat 1/3 balsu un pārējiem pilsoņiem arī 1/3 balsu. Konkrēti katrai partijai atzina šādu deputātu skaitu Tautas padomē: Latviešu zemnieku savienībai 13, Latvijas soc. demokrātu strādnieku partijai 10, Sociālrevolucionāru partijai 3, Demokrātu partijai 5, Radikāldemokrātu partijai 4, Nacionāldemokrātu partijai 2, Republikāņu partijai 1, Neatkarības partijai 1 un Latgales teritoriālam apgabalam līdz turpmākam 1 — kopā 40 deputātu. Vēlāk deputātu skaits pavaicājās. No Kurzemes un Zemgales kopā nāca klāt 21 un no Latgales 17 — kopā 78 deputāti. TP deputātus partiju centrālās valdes un centrālkomitejas varēja katrā laikā mainīt pēc sava ieskata. Praksē tas noveda pie tā, ka kopskaitā 183 personas isāku vai ilgāku laiku skaitījās par TP deputātiem.

Pieņēma TP demokratisku platformu. Tādas toreiz jaundibinātām partijām bija parastas ar noteikumu, ka Satversmes sapulce ievēlāma vispārīgās, vienlīdzīgās, tiesās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās ar abu dzimumu piedalīšanos.

Svarīgākās pie platformas bija divas piezīmes. Pirmā piezīme nāca no Dr. P. Kalniņa, ka (pēc atmiņas) Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija atrod par nepieciešamu šobrīd veicināt brīvas Latvijas izveidošanos par patstāvīgu valsti. Brīvā, neatkarīgā Latvija sociāldemokrātiem tomēr nav mērķis, bet tikai līdzeklis viņu mērķu sasniegšanai.

Otra piezīme bija K. Ulmaņa, ka TP turpinās NP ievadīto ārpolitiku.

Par TP priekšsēdi aizmuģuriski ievēlēja J. Čaksti, par priekšsēža biedriem M. Skujenieku un G. Zemgali. Par sekretāru ievēlēja E. Biti, par sekretāra biedriem E. Skubiķi un St. Kambalu.

Nacionālām minoritātēm rezervēja pārstāvību proporcionāli latviešu skaitam bez tuvākiem noteikumiem.

Ārstājot minoritātēm deputātu sūtīšanu uz TP pēc neierobežota pašu ieskata, jaunā priekšparlamenta organizēšanā bija pieļauta svarīga inkonsekvence. Dažas latviešu konservatīvās partijas TP neuzņēma, bet vācieši un citas minoritātes konservatīvos politiķus uz TP varēja sūtīt bez ierobežojuma. Tas radīja dibinātu kritiku par principiālas skaidrības un vienlīdzības trūkumu TP. To izmantoja Rīgas namsaimnieki (J. Purģals), nacionāldemokrāti (K. Skalbe), vēlākie demcentristi (Frišmans, J. Bisenieks) un, pats par sevi saprotams, A. Krastkalns, Fr. Veinbergs, A. Niedra.

Amerikāņu pārstāvis, V. Grīns (W. Green) kādā sarunā noraksturoja TP kā izraudzītu (selected) partiju grupu, J. Čakste sauca TP par K. Ulmaņa „saģarbinātu” iestādi, bet baltvācu „Nationalausschuss” priekšsēdis A. Reisners par „sastīķētu latviešu rotallietu”.

Šīs kritikas iespaidā iepriekš lietoto motīvējumu, ka tikai no politiskām partijām dibināts priekšparlaments reprezentē visus pilsoņus vienlīdzīgi, sāka atmest un aizstāvēt politisko partiju priekšparlamenta dibināšanu ar vēlēšanos skaldīt mūsu vāciešu ciešo kopā turēšanos muižniecības vadībā. Šāds arguments uzpeld arī Latvju Enciklopēdijā, 1. sēj. 312. lp. Būtībā tāds arguments ir nepareizs. Vāciešu starpā politiskās atšķirības pastāvēja jau sen. Revolūcijas laikā, 1905. gadā, eksistēja pat kāda vāciešu soc. demokrātu partija. Pēc 1905. gada Rīgā nodibinājās Liberālais klubs, kurā sadarbojās progresīvie vācieši, liberālie krievi un latvieši, kopīgi izdodami laikrakstu „Rigische Neueste Nachrichten” u.t.t. Tātad nekāda vāciešu kompaktās masas skaldīšana ar TP dibināšanu tikai no politiskām partijām nebij vairs vajadzīga. Sevišķi Latvijas augstākai iestādei šādu nolūku piedēvēšana bija un ir pavisam nevietā.

Sastādot valdību, K. Ulmanis rīkojās ļoti uzmanīgi. Visvairāk valdības prezidentu traucēja A. Niedra, kurš izmantoja domstarpības ap TP dibināšanu pret K. Ulmani, ieskaitīdams aizmuģuriski NP aizstāvjus savā „Zemtuŗu padomes” valdē. Tādi bija A. Klīve, K. Pauļuks, A. Žers, Sp. Paegle. Ņemot vērā vēl Centrālbiedrības pasīvo nostāju ar savu neitrālītāti

pret TP, prezidents nejutās labi. K. Ulmanis gribēja šo A. Nieldras manevru nobīdīt pie malas un parādīt zemniekiem un Centrālbiedrībai, ka arī NP darbinieki piedalās ne tikai TP, bet arī valdībā.

Turēdams vārdu, K. Ulmanis uzaicināja mani par apsardzības ministru. Šādu ministriju tuvākās dienās nodibināšot. Es atteicos no piedāvātā posteņa ar paskaidrojumu, ka daru to, lai neradītu iespaidu, ka esmu nostājies pret TP dibināšanu personīgu iemeslu dēļ. Domāju, ka mana atteikšanās prezidentam nekādas grūtības nesagādāja. Tā par apsardzības ministru nāca J. Zālītis. J. Goldmanim, kas šo amatu ļoti gribēja ieņemt, K. Ulmanis piedāvāja Zemkopības ministriju, jo latviešu strēlnieku aiziešanā pie sarkanajiem daļa sabiedrības toreiz saskatīja J. Goldmaņa līdzatbildību.

Rezultātā K. Ulmanis kabinetā uzņēma četrus NP darbiniekus: Z. Meierovicu, K. Puriņu, J. Zālīti un J. Goldmani pret pieciem Dem. bloka vīriem: K. Ulmani, M. Valteru, P. Juraševski, K. Kasparsonu un T. Hermanovski.

Sp. Paeqli var pieskaitīt abām pusēm. Sp. Paeģle 17. novembrī steidzīgi ieradās NP valdes sēdē un ārpus rindas paziņoja, ka viņš nodod sevi un Latviešu kaņavīru nacionālo apvienību NP rīcībā. Tālākos paskaidrojumus, ja tādi būšot vajadzīgi, došot viņa vietnieks V. Dāle, kas arī sēdē bija klāt. Pēc šāda paziņojuma Sp. Paeģle sēdi steidzīgi atstāja. Tāds S. Paeģles paziņojums nebija nemaz vajadzīgs, jo Latviešu kaņavīru nacionālā apvienība bija NP līdzdibinātāja. Kā vēlāk noskaidrojās, Sp. Paeģle pēc dažām minūtēm ieradies bankā uz nākošā tuvākā ielas stūra, kur notika politisko partiju TP dibināšanas sēde. Tur Sp. Paeģle nodevis tādu pašu deklarāciju par sevi un Latviešu kaņavīru nacionālo apvienību un ar to ieguvis sev Tirdzniecības un rūpniecības ministra vietu K. Ulmaņa kabinetā.

Tā K. Ulmanis mēģināja izlīdzināt tās domstarpības, ko radīja NP nobīdīšana pie malas. Zemnieku vidū tas viņam daļēji izdevās, bet plašākā mērogā un starptautiskā aspektā ne NP noraidīšanas iemesli (soc. demokrātu nepiedalīšanās), ne TP dibināšanas motīvi (tikai no politiskām partijām sastāvotā iestāde) nebija tādi, kas stāvokli varētu labot ar ministru amatu sadalīšanu. Lielbritānijas de facto atzīšanas atsēdināšanu ar to nevarēja labot un citu uzvarētāju lielvalstu atbalstu ar to nevarēja iegūt. Palika tikai pēršanās pa Berlīnes peldbaseinu un gaidīšana, kamēr uzvarētāji pārliecinās, ka K. Ulmanim jādod tomēr dziļāki ūdeņi.

TP bija dažas priekšrocības pret mūsu pirmo starptautiski atzīto priekšparlamentu NP. Tautas padome varēja darboties atklāti, tādēļ izpildu varas norobežošana no likumdevējas

iestādes varēja izpausties pilnīgāk. Praktiskā darbā, turpretim, radās jaunas grūtības, no kuŗām galvenās bija sabiedroto atzišanas trūkums un skopais atbalsts.

Pirmās nedēļas un pirmie mēneši Tautas padomei un Pagaidu valdībai sagādāja ārkārtīgi daudz grūtību. Līdzekļi, iedzīvotāju pārtika un valdības aparāta noorganizēšana — tie visi bija jautājumi, kas prasīja tūlītēju atrisinājumu. Bet kā to rast kuŗa izpostītā, okupantu izsūktā un galīgi noplicinātā zemē, tas nebija viegls jautājums. Z. Meierovica klauvējumi pie Anglijas tika pieklājīgi uzklausti, bet palika bez tās atsaučības, kāda bija parasta agrāk.

Latvijas bruņoto spēku organizēšanu ļoti kavēja labi domātais kapitulācijas noteikums, ka Vācijai jātur frontes līnija pret krieviem tur, kur tā bija pamiera noslēgšanas dienā, 11. novembrī, t.i. apmēram uz Latvijas robežas. Pēc šī noteikuma visa Latvija, būdama frontes aizmugure, palika joprojām Vācijas militār pārvaldes rokās. Vācijas kuŗa vadība mūsu aizsardzības spēku un saimnieciskās dzīves attīstību varēja visādi veicināt, ko tā nedarīja, vai arī visādi traucēt un kavēt, ko tā labprāt darīja, kur vien varēja. Pagaidu valdība bija nospiesta bezdarbībā, vai arī rīkojās kaut kā „nelegāli” un „puslegāli”. Tādos apstākļos valdības autoritāte nevis nostiprinājās, bet mazinājās. Iznākums — Pagaidu valdība bija ļoti vāja, kas vairāk līdzinājās kādai komitejai vai biedrībai. Vācu kuŗavīri, savukārt, fronti neturēja un pastāvīgi atkāpās.

Bet arī valdība par daudz paļāvās uz pamiera noteikumu par Vācijai uzlikto pienākumu turēt fronti pret krieviem. NP ievadītā nacionālās armijas organizēšana V. Dāles vadībā apstājās pie 15. novembrī apzinātiem 400 brīvprātīgiem un TP laikā turpinājās ļoti lēni. Tā bija iekšlietu ministra M. Valtera rokās, ko sabiedrība uzskatīja par nepareizu rīcību.

Nemiens ar M. Valtera bezdarbību bruņoto spēku organizēšanā nepārtraukti auga. Bija radīta iespēja Latvijas kuŗavīru nac. apvienības vicepriekšsēdim V. Dālem piedalīties TP sēdēs kā LZS frakcijas loceklim. Kādā frakcijas sēdē V. Dāle eksplodēja ar ļoti asiem uzbrukumiem M. Valteram par viņa piekopto politiku aizsardzības organizēšanā. Tas satrauca visu frakciju, un tā pieprasīja no ministru prezidenta nekavējošu apsardzības ministrijas nodibināšanu un apsardzības ministra iecelšanu. Prezidents šo prasību ievēroja un nodibināja apsardzības ministriju — kas nebija paredzēta TP platformā, bet tamī pat laikā uzskatīja, ka V. Dāle smagi apvainojis viņa kabineta ministru un pieprasīja V. Dāli turpmāk uz LZS frakcijas sēdēm neaicināt. Tas tika ņemts vērā, jo V. Dāle nebija LZS biedrs. Tā kuŗavīri palika pat bez indirektas pārstāvības TP caur LZS frakciju.

J. Zāliša iecelšana par apsardzības ministru notika 6. decembrī, un tam bija ļoti svarīga nozīme ne tikai apsardzības resorā, bet visā valdības politikā. Germanofilajam M. Valteram, kurš līdz 6. decembrim dominēja kabinetā, J. Zāliša personā radās stiprs pretpēks, kurš nevērtīgo un nenozīmīgo turēšanos pie sakautās Vācijas strupi noraidīja un visās vietās izcēla vajadzību orientēties uz sabiedrotiem.

Ārpolitisko attiecību veidošanā Pagaidu valdība bija ļoti bēdīgā stāvoklī. Kad ārlietu ministrs Z. Meierovics varēs uzņemt savu pienākumu pildīšanu, tas nemaz nebija nosakāms, jo Z. Meierovics bija vienīgā Pagaidu valdības saskare ar uzvarētāju diplomātiju. To pārtraukt ar Z. Meierovica aicināšanu mājās K. Ulmanis nevēlējās. Faktiski ārlietu politikas vadību uzņēmas K. Ulmanis pats, kurš tā jau līdz kaklam bija apkrauts ar visdažādākiem pienākumiem. Tad nu pagaidām, Rīgas posmā, K. Ulmaņa ārpolitika sabiedroto sektorā risinājās nenoteiktās gadījuma sarunās ar Lielbritānijas flotes politiskajiem pavadoniem Baltijas ūdeņos. Tādām sarunām nopietnas nozīmes, protams, nebija. Tās kalpoja Latvijas valdības un tās politikas skaidrošanai, mūsu uzskatu pētīšanai un visādu izziņu ievākšanai.

Par kādu no saviem apmeklējumiem uz angļu kuģa Daugavmalā, preti pilij, K. Ulmanis man atstāstīja gadījumu, kur dežūrējošais kuģa virsnieks stādījis viņu priekšā Anglijas ārlietu pārstāvim uz kuģa kā „ši plača čiftēnu”. Pie tam K. Ulmanis man paskaidroja, ka ASV vārdam čiftēn (chieftain) neesot īsti solida priekšnieka nozīme. Izteiciens „chieftain” faktiski nozīmēnot barvedi vai pūļa vadoni.

Totiesu ļoti aktīva bija pagaidu valdības sadarbība ar Vācijas pārstāvi Latvijā A. Vinnigu, kurš jau 14. novembrī bija iecelts par Vācijas pilnvaroto Baltijā. A. Vinnigs 26. novembrī paziņoja, ka Latvijas neatkarību de facto atzinusi Vācija, 28. novembrī nolikvidēja 8. novembrī nodibināto baltvācu pagaidu valdību ar baronu A. Pilāru priekšgalā. Jau no septembra mēneša A. Vinnigs apgrozījās Latvijā, uzturēja sakarus ar Dem. bloka aprindām un, tuvojoties Vācijas sabrukumam, mēģināja pa visādiem ceļiem gūt iespaidu latviešu politiskajā dzīvē, gan piedāvājot Latvijai Vācijas protektorātu, gan de facto neatkarības atzišanu, gan mīkstinot okupācijas režīmu, gan pasludinot apcietināto amnestiju. Tā A. Vinnigs pirmajās Latvijas neatkarības dienās izvērtās par iespaidīgāko personu Rīgā, ko stipri veicināja M. Valtera politika.

Viens no svarīgākajiem soļiem uz kopīgu Latvijas un Vācijas sadarbību iezīmējās ar A. Vinniga gatavību dot Latvijai palīgā vācu brīvprātīgos cīņā pret krievu iebrucējiem. Par to sākās sarunas, līdzko noskaidrojās, ka Vācijas armija

austrumu frontē krieviem pretī neturas. Bet A. Vinniga projektētiem vācu brīvprātīgo piedāvājumiem nāca līdz prasība pēc to vāciešu apgādāšanas ar zemi, kas pedālitos cīņā pret krieviem.

Šis sarunas iegāja jaunā stadijā, kad par Latvijas apsardzības ministru iecēla J. Zāliti, kurš atmeta M. Valtera ievadīto kaulēšanās politiku ar A. Vinnigu par patstāvīgas Latvijas armijas uzstādīšanu. Tani vietā J. Zālītis aprobežojās ar vienkāršu paziņojumu, ka Latvija uzstādīs savu armiju un grib tās darbību saskaņot ar landesvēru, kurš bija mobilizēts no brīvprātīgiem Baltijas vāciešiem pirms 18. novembra. A. Vinnigs nepiekrīta J. Zāliša patstāvīgai rīcībai, jo tā traucējot frontes turēšanu pret krieviem.

J. Zālītis aicināja palīgā tā laika Anglijas politisko pārstāvi V. Bosanketu, kurš kopā ar kapteini H. Smitu no 19. decembra uzturējās uz Anglijas flotes nodaļas kuģa Daugavā iepretim pilij. J. Zālītis aizrādīja, ka Igaunijā pēc sabiedroto norādījuma jau no 29. nov. landesvērs pakļauts Igaunijas armijas virspavēlniekam un par pārējo Igaunijas aizsardzības spēku organizēšanu vāciešiem nav nekāda līdzrunāšana. Vai arī Latvijā nevarētu izkārtot tāpat? Ne bez pārsteiguma J. Zālītis saņēma no angļiem paskaidrojumu, ka pašreiz tas neesot iespējams. Igaunijā valdību nodibinājis no Lielbritānijas atzīts priekšparlaments, bet Latvijā šini ziņā esot vajadzīga vēl noskaidrošana.

J. Zālītis jau 6. dec., kad TP viņu apstiprināja par ministru, bija informējis mani par bēdīgo stāvokli, kādā bija Latvijas aizsardzība pret krieviem. Iekšlietu ministrijai kā Latvijas aizsardzības organizētājai nebijis neviena ierēdņa austrumu frontes tuvumā. Par krievu iebrukumu Latvijā valdība uzzinājusi tikai 5. dec. no vācu avotiem. Tas esot skandāls, par ko M. Valters būtu nododams kara tiesai.

Visu laiku M. Valters un A. Vinnigs nodarbojušies ar līguma projekta izstrādāšanu par Latvijas bruņoto spēku organizēšanu, ko kabinets tagad apstiprinājis. Projekts esot Latvijai ļoti neizdevīgs, paredzot mūsu armijā noteikšanu vāciešiem, bruņoto spēku organizēšanu bez mobilizācijām un noteikumu, ka Latvijas armijas virspavēlniekam jābūt valsts vācietim. J. Zālītis solījās vēl par līgumu runāt ar K. Ulmani, bet tā kā līgums 7. dec. jau bija parakstīts, tad sarunai ar prezidentu, acīm redzot, nav bijis nekādas nozīmes. Līgums noteica arī to, cik rotu būs latviešiem, cik vāciešiem, cik krieviem.

Šī līguma anullēšanu J. Zālītis savās sarunās ar V. Bosanketu gribēja panākt, bet nepanāca. Lielbritānijas pārstāvis tikai pieklājīgi atgādināja latviešiem, kur viņi ar savu politiku bija nonākuši. V. Bosanketa atbilde rādīja, ka Lielbritānija vairāk uzticējās Vācijai, kas ar pamiera noteikumiem bija

Antantes varā, nekā TP un tās valdībai. Tas bija ļoti nepatīkams sitiens Latvijas pagaidu valdībai un Latvijas tapšanai vispār. Četrus gadus latvieši bija dzīvojuši zem Vācijas ģenerāļu brutālas okupācijas un tagad, pēc otrreizējas Latvijas neatkarības izsludināšanas 18. novembrī, latvieši paši atkal aicina Vācijas ģenerāli par savas armijas komandieri! Tas daudziem bija pilnīgi nesaprotams.

M. Valters un citi līdzīgi gari liekulīgi kaunināja latviešus par patriotisma trūkumu, ja tie negribēja iestāties vācieša komandētā latviešu armijā. Stāvokli nedaudz uzlaboja kapteiņa H. Smita flotiles ierašanās Rīgā. Kad M. Valters sāka laist apgrozībā savu jaunu „gudribu” J. Zāliša prasības noraidīšanu tulkot par Bosanketa piekrišanu 7. decembra līgumam, valdība par jaunu bija iemanevrēta asā sabiedrības kritikā un izolētībā. Daži ministri bija pazuduši. Tikai prezidents K. Ulmanis un aizsardzības ministrs J. Zālītis vienmēr bija sastopami savās darba vietās. Decembra pēdējās dienās pretēji 7. decembra līguma noteikumiem uz J. Zāliša priekšlikumu K. Ulmanis apstiprināja O. Kalpaku par latviešu bruņoto spēku virspavēlnieku.

M. Valtera un A. Vinniga izstrādātais un J. Zāliša parakstītais līgums bija liels Vācijas ieguvums. Pēc pamiera noteikumiem Vācijas ģenerālis komandēja austrumu fronti un tagad pēc brīvprātīgas vienošanās saņēma savās rokās Latvijas topošo armiju. Par to Vācija varēja M. Valteru apzeltīt. Tas bija īsts lielais laimests A. Vinnigam — kā Z. Meierovics to formulēja — un pirmais svarīgais diplomātiskais panākums Berlīnes pēckaŗa politikā. Tas pavēra jaunus un plašus apvārsņus Vācijai Latvijā un caur to arī Krievijā.

Tautas padomes dibinātājiem tas rādīja viņu lielo politisko īsredzību ar nostāšanos pret Lielbritānijas atzīto Pagaidu nacionālo padomi.

Ir pilnīgi saprotams, ka pēc tādiem sasniegumiem. A. Vinnigs savā ādā mierīgi nevarēja vairs rimties un nekavēties devās uz Berlīni. Kopā ar Vācijas kaŗa ministru sociāldemokratu G. Noski tika noorganizēta steidzīga brīvprātīgo vervēšana visās lielajās Vācijas pilsētās. Agrāk iesāktās sarunas par Vācijas brīvprātīgajiem tagad strauji tika dzītas uz priekšu, un 29. decembrī, kad krievu armija bija pie Siguldas, K. Ulmanis parakstīja līgumu par Latvijas pilsoņu tiesību piešķiršanu visiem brīvprātīgajiem, kas mazākais četras nedēļas piedalījušies cīņās par Latvijas teritorijas atbrīvošanu no boļševikiem. Šis līgums tomēr nekad nestājās spēkā. Saskaņā ar līgumu vāciešiem mazākais reiz nedēļā bija jāiesniedz Latvijas valdībai saraksts par brīvprātīgajiem, kas ar savu varonību izcēlušies cīņās pret krieviem. Uz šo sarakstu pamata līgumslēdzējiem jāizšķir, kādi cīnītāji iegūst Latvijas

pavalstniecību. Pēdējiem noteikumiem vācu militāristi nepiekrita, jo tas Vācijas armiju pakļaujot latviešu kontrolei, kas neatbilstot vācu armijas cieņai. Līgums palika Vācijas valdības neakceptēts līdz Liepājas apvērsuma laikiem, bet oficiāli netika arī noraidīts.

Visa Latvijas bruņoto spēku virspavēlniecība Vācijas rokās dibinājās uz 7. decembrī parakstītā J. Zāliša līguma, kas izraisīja daudzus vēlākos sarežģījumus. Šī līguma aizvējā risinājās arī Manteifeļa apvērsums Liepājā. Tā sauktais „Vinniga līgums” tā laika politikā ir pilnīgi bez nozīmes, un visa mūsu soc. demokratu uzbudināšanās par to ir pilnīgi nepamatota.

Skaidrības labā jāatzīmē šeit, ka krievu armija un latviešu sarkanie strēlnieki uzbrukumu Latvijai sāka novembrī. Vēlāk Kremļa varas vīri nodibināja Latvijai, tāpat kā pārējām Baltijas valstīm, arī savu ķiparu valdību. Kā šīs „valdības” galva figurēja P. Stučka, bet 20.000 vīru lielo iebrucēju armiju Latvijā komandēja toreizējais Viskrievijas armijas virspavēlnieks, sarkanais maršals Jukums Vācietis.

Decembrī, kad kļuva skaidri redzams, ka Vācijas 8. armija fronti netur, angļi izdeva latviešu brīvprātīgajiem Rīgā nedaudz ieroču un municijas, kas bija patīkams žests, bet Rīgas aizsardzībai tas bija pārāk maz. Labi apbruņoto un šāviņiem bagātīgi apgādāto iebrucēju armiju ar dažiem simtiem šauteņu nebija iespējams apturēt, un iedzīvotāju garastāvoklis pasliktinājās ar katru dienu.

MĒGINĀJUMS TAUTAS PADOMI SAGRAUT

Ar 17. un 18. novembrī K. Ulmanis savu taktisko mērķi bija panācis. Latvijas otrs priekšparlaments TP bija izveidots lielā mērā uz viņa iniciatīvu un pēc viņa gribas simtprocentīgi demokratisks. Pat vācu minoritātes pārstāvis Tautas padomē un kabinetā, Valsts kontrolieris barons Rozenbergs, uzskatīja sevi par demokratu, kuŗam starp saviem tautiešiem sekotāju gan nebija daudz. K. Ulmanis pats TP dibināšanas sapulcē no visām politiskām partijām vienbalsīgi tika ievēlēts par Pagaidu valdības ministru prezidentu. Tas K. Ulmanim bija liels gandarījums.

Iepriekšējos nodalījumos mēs redzējām, cik veikli K. Ulmanis Latvijas zemniecību ievadīja demokratiskas politikas gultnē un kā viņš ap šo jauno politisko partiju centās saistīt pārējos Latvijas demokratiskos strāvojumus. Arī pirmais Latvijas priekšparlaments, Nac. padome, pēc būtības un sastāva bija organizēts kā demokratiska iestāde, pulcinot visus latviešus, kas bija gatavi cīnīties par neatkarīgu, demokrātisku Latviju.

Bet K. Ulmanis ar to nesamierinājās, sevišķi tādēļ, ka tani bija atteikušies piedalīties soc. demokrati. K. Ulmanis NP visādi apkaņoja un atteicās no prezidenta vietas šīnī organizācijā. Lai neradītu savstarpēju karu jaundibinātās Tautas padomes un pastāvošās Nacionālās padomes starpā, pēdējā savu darbību izbeidza. Viss tas notika soc. dem. prasību vārdā. Ja K. Ulmanis būtu uzņēmies ministru prezidenta posteni NP, trīs prezidija locekļi bija ar mieru pārbaļsot V. Zāmuēli un A. Bergu. Tad NP pilnsapulci sasauktu nekavējoties. Bet K. Ulmanis no min. prezidenta vietas NP atteicās.

Latvijas neatkarības proklamēšanas aktā 18. novembrī starp visām partiju deklarācijām, kas jauno republiku apsveica, izdalījās soc. dem. deklarācija, kuŗā Dr. P. Kalniņš paziņoja, ka soc. dem. atrod par nepieciešamu šobrīd veicināt brīvās Latvijas izveidošanos par patstāvīgu valsti tik tālu, kā to paredz soc. dem. programma. Bet soc. dem. programmā Latvijas neatkarības prasības nemaz nebija, un nepatīkami aizkāra apgalvojums, ka Latvijas patstāvības veicināšanu soc. dem. atzīst par nepieciešamu tikai „šobrīd“.

Es K. Ulmanim aizrādiju uz šo nepatīkamo iespaidu, kādu šāda disonance tālākā Latvijas neatkarības atzīšanā radīs. Līdz šim visām draudzīgām Eiropas valstīm, pirmā kārtā lielvalstīm, tāpat Krievijas teritorijā topošo jauno valstu vadītājiem vienmēr bija sniegta informācija, ka lēmums Nacionālā padomē par neatkarīgas Latvijas nodibināšanu un izsludināšanu pieņemts vienbalsīgi, bez jebkādas rezervēšanās, aizrādot, ka komūnisti NP nepiedalās. Kā tas tagad saskānēs ar mūsu jauno stāvokli? Kāda būs mūsu turpmākā stāja, kad soc. dem., kuŗu vidū lielinieku nav, arī atzīst Latvijas neatkarību tikai „šobrīd“? No personīgām sarunām lielvalstu vēstniecībās Krievijā NP zināja, cik svarīgu nozīmi diplomāti piešķir neatkarības prasības vienbalsīgumam, neskatoties, vai topošās valsts augstākā iestādē kreisie politiķi ir reprezentēti, vai ne.

Ja mūsu soc. dem. cīnījās par „brīvu Latviju brīvā Krievijā“ un strēlnieki par komūnismu Krievijā un visā pasaulē, tad šī cīņa varēja tikt saprasta kā aktuāli vērsta uz citiem mērķiem, kuŗi nebūt neizslēdza savlaicīgu cīņu arī par Latvijas neatkarību. P. Kalniņa deklarācija tagad nepārprotami ienesa jūtamā nesaskaņu nācijās stājā par savu brīvību. Latvijas neatkarības atzīšanu citām valstīm tas varēja tikai apgrūtināt. Mēs tagad atklāti bijām parādījuši visai pasaulei, ka mums pašā kardinālākā jautājumā par mūsu zemes brīvību vienprātības nav, un tas tika nodemonstrēts pašā svinīgajā Latvijas neatkarības proklamēšanas aktā!

Es vaicāju K. Ulmanim, vai tad partiju deklarācijas 17. novembra vakara sēdē nemaz netika pārrunātas. Uz to prezidents paskaidroja, ka 17. novembra partiju apspriedē ierakstītas protokolā pie TP platformas divas piezīmes. Pirmo piezīmi iesniedzis viņš, izsakot pārlicību, ka TP turpinās NP iesākto starptautiskās politikas līniju. Otru piezīmi iesniedzis P. Kalniņš, ka soc. dem. veicinās brīvas Latvijas izveidošanos par patstāvīgu valsti Tautu savienībā. Tur neesot bijis klāt nekādu ierobežojumu laika ziņā, nekādu „šobrīd”. K. Ulmanis sapratis, ka līdz ar to šie jautājumi nokārtoti un partijas 18. novembrī savās deklarācijās pie tiem vairs neatgriezīsies. Viņam P. Kalniņa deklarācija sagādājusi nepatīkamu pārsteigumu, jo, patiesi, valsts kondicionāla atzišana esot grūti saprotama politika.

Kādu nedēļu pēc 18. novembra valsts proklamēšanas svētkiem pie manis Rīgā ieradās jaunais, aizmuguriski bez paša piekrišanas ievēlētais TP priekšsēdis J. Čakste un izteica man asus pārmetumus par NP neaizstāvēšanu un piekrišanu K. Ulmaņa „sagrabinātai” (J. Čakstes izteiciens!) TP. J. Čakste jau bija izrunājies ar V. Zāmuēli, A. Bergu un kādu stundu piedalījies valdības sēdē. Jaunā TP, kur visa noteikšana esot dažādu kategoriju sociālistu un pussociālistu (radikāldemokratu) rokās, esot par daudz kreisa, un latviešu tautas pašreizējām interesēm sava radikālā sastāva dēļ tā neatbilstot tāpat kā K. Ulmaņa kabinets. Uzvarētāju politiku vadot valdības, kas dibinoties uz starptautiskā kapitāla un starptautiskās aristokratijas. Tām K. Ulmaņa valdības atbalstīšana radīšot grūtības. Sevišķi viņam nepatīkot soc. dem. deklarācija. Tā Latvijas neatkarībai esot kompromitējoša. Svinīgajā aktā to neesot drīkstējuši nemaz pielaist. Latvijas stāvoklis starptautiskā politikā esot labāks bez soc. dem. un bez tādas deklarācijas nekā ar soc. dem. un tādu deklarāciju.

Tālāk J. Čakste raksturoja K. Ulmani stipri negatīvi un brīdināja mani no viņa atbalstīšanas. Juridiski formulējot, K. Ulmaņa rīcība kopā ar sociālistiem M. Valteru un P. Kalniņu esot apvērsuma rīkošana pret likumīgu un starptautiski atzītu valsts varu — Nac. padomi.

Es tādām K. Ulmaņa raksturojumam nepievienojos, jo J. Čakstes minētā likumīgā vara — NP priekšsēža V. Zāmuēļa vadībā — apzinīgi izvairījās no katras darbības, pirmā kārtā no NP pilnsapulces sasaukšanas dzīves izvirzīto, visneatliekamāko jautājumu kārtošanai. Tas attaisnoja K. Ulmaņa un kuŗa katra cita latvieša politisku aktivitāti, jo NP bija tikai pagaidu iestāde bez tautas mandāta. NP nedarīja savu darbu un nepildīja savus pienākumus, ko tā 1917. gada novembrī svinīgi bija uzņēmusies. Tādos apstākļos arī vāciski orientēto DB vīru iesēšanās NP izkaŗotās pozīcijās bija tomēr izeja, kaut

arī sliktā izejā, pie tam K. Ulmanis personīgi nekad nav bijis vāciski orientētās politikas aizstāvis arī Vācijas okupācijas laikā.

Par šo jautājumu mēs debatējām ilgu laiku, bet pie saprašanās netikām. Šķiroties, J. Čakste mani informēja, ka viņš TP priekšsēža amatu neuzņemsoties un brauksot un Parīzi un Londonu, lai turpinātu NP ievadīto darbu miera konferencē. To J. Čakste arī izdarīja.

Nepārprotami NP piespiestā likvidēšanās un TP nodibināšana bija ilgstoša strīdus iesākums J. Čakstes un K. Ulmaņa starpā. Šo strīdu veicināja abu lielo Latvijas valstsvīru dažādie raksturi, dažādā izglītība, dažādie revolūcionārie piedzīvojumi, dažādā politiskā pieredze. Viss tas kopā saņemts meta zināmu ēnu uz visu Latvijas pirmā laika politiku.

K. Ulmanis izskaidroja J. Čakstes neapmierinātību ar informācijas trūkumu un aprobežojās ar piezīmi: „Latvijas neatkarības proklamēšanas sēdē viņš jau nemaz nebija klāt un P. Kalniņa deklarāciju nemaz nedzirdēja.” J. Čakstes neapmierinātībai K. Ulmanis lielu vērību nebiegriezā: nebūs J. Čakste, būs G. Zemgals. TP no tā necietīs. Advokāts kā viens, tā otrs.

Sakarā ar Latvijas priekšparlamentu bāzes maiņu no zemes padomju, centrālo organizāciju un politisko partiju reprezentācijas Nac. padomē uz vienīgi politisko partiju pārstāvību Tautas padomē, mainījās arī iedzīvotāju izturēšanās pret valsts pagaidu augstāko iestādi. Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības priekšnieks V. Skubiņš paziņoja, ka Centrālbiedrība pret TP kā politisku partiju organizāciju izturēsies neitrāli agrākā atbalsta vietā, ko tā veltīja NP, kur pati bija līdzdibinātāja. Tas padarīja visu Vidzemes zemniecību stipri vēsu pret TP un viņas valdību. Tā kā V. Skubiņš ieņēma arī Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejā priekšnieka amatu, tad neitrālītāte, resp. pasīvītāte attiecās arī uz to un pārgāja uz tās aprūpētiem bēgļiem.

Rīgas pilsonībā valdīja pilnīgs sajukums. Neatkarības (S. Paegle) un Republikāņu (E. Strautnieks) partijām bija gan savi ministri kabinetā, bet sava nenozīmīguma dēļ šīs „labā spārna atvietotājas partijas” valdībai nekāda atbalsta nespēja dot.

Latviešu demokrātu savienība piedalījās gan NP, gan arī TP. Pēdējā to reprezentēja P. Juraševskis kā tieslietu ministrs.

Nacionāldemokrātu un Radikāldemokrātu partijas bija pārstāvētas kā NP, tā TP un arī valdībā. It īpaši liels iespaids jaunajā aranžējumā bija ierādīts radikāldemokrātiem: TP priekšsēdis un trīs ministri nāca no šīs partijas.

Rīgas latviešu biedrība pati nezināja, kur tā stāvēja. A. Krastkalns gāja kopā ar vāciešiem, A. Bergs ar NP, Grosvaldi kopā ar TP.

Tāpat zemnieku politiskā organizācijā (LZS) valdīja neskaidrība. K. Ulmanis, būdams valdības galva, LZS centrālās valdes sēdi nesasauca un arī man kā faktiskajam partijas vadītājam ieteica to nedarīt. Zemnieki, redzēdami K. Ulmani valdības priekšgalā, zināšot, kas tiem jādara. Šo neskaidrību izmantoja A. Niedra un nodibināja Zemturu padomi, lai apkarotu K. Ulmani un LZS.

Nepolitiskās organizācijas un Zemes padomes jutās aizskartas par izstumšanu no augstākās valsts iestādes un pret TP izturējās pasīvi.

Pēc 18. novembra svētkiem ar svinīgo valsts neatkarības proklamēšanu atsaucība tautā par jauno valdību nebij īsti tāda, kādai tai vajadzēja būt.

Decembra sākumā TP sanāca uz darba sēdi Rīgas pilsētas valdes namā. Nepatīkams pārsteigums bija tas, ka nebija ieradies neviens priekšsēdis, kas sēdi vadītu. Ne J. Čakste, ne G. Zemgals, ne M. Skujenieks nebija klāt. Tas deputātos un publikā atstāja ļoti sliktu iespaidu. Formāli ņemot, sēde nedrīkstēja nemaz notikt. Bet F. Menders gribēja interpelēt valdību par kādas komunistu sapulces izklidināšanu, ko izdarījusi vācu žandarmērija, un tādēļ lika priekšā ievēlēt par šīs sēdes vadītāju kādu no LZS vidus. Par tādu ievēlēja E. Baueru.

Šeit jāpaskaidro, ka TP sastāvēja no partijām, kuŗas varēja tām paredzēto locekļu skaitu noteikt brīvi pēc sava ieskata un mainīt katrā laikā. Par permanentiem LZS frakcijas līderiem bijām izraudzīti O. Nonācs un es. Tas, cita starpā, uzlika mums par pienākumu rūpēties par to, lai visi 13 LZS locekļi sēdēs būtu vienmēr klāt. Šinī gadījumā mēs ar O. Nonāci bijām atbildīgi par J. Čakstes neierašanos.

Uz F. Mendera pieprasījumu K. Ulmanis tūlīt atbildēja, ka sapulces sasaukšana un izklidināšana notikusi bez Latvijas valdības ziņas un apsolijs rūpēties, lai uz priekšu tādas lietas nenotiek. Bez tam prezidents teica dažus vārdus par valdības darbību, atzīmējot sarunas ar vāciešiem par latviešu armijas formēšanu. Pēcpusdienas sēdē ieradās M. Skujenieks un uzņēmās sēdes vadību. Kopīgais iespaids no sesijas palika diezgan bāls, jo visās iestādēs vēl valdīja vācieši.

Atstājot sēdi kopā ar K. Ulmani, nejauši satikām soc. dem. lideru P. Kalniņu. K. Ulmanis vaicāja P. Kalniņam, ko viņš saka par līgumu ar A. Vinnigu. Jautājums grozījās ap to, vai zemi dot arī tiem Vācijas brīvprātīgiem, kas Latvijā piedalītos cīņās pret Krieviju vācu brīvprātīgo korpusā (Vinniga teze), vai tikai tiem, kas mazākais četras nedēļas cīnījušies frontē (K. Ulmaņa valdības teze). P. Kalniņš smaidīdams noteikti atbildēja: „Jums jau, Ulmaņa kungs, cita ceļa nemaz nav kā slēgt līgumu ar Vinnigu, tik nedomājiet, ka mēs, soc. demokrati, to atbalstīsim.”

Tāda, pati par sevi saprotama P. Kalniņa valoda K. Ulmani ļoti pārsteidza un satrauca. Uz ielas prezidents man atkārtoti noprāsīja, vai es esot dzirdējis, ko P. Kalniņš teicis. Es to apstiprināju. K. Ulmaņa sašutums par P. Kalniņa stāju izplūda asos vārdos: Iedomājieties tik, līgums jāslēdz, cita ceļa nemaz nav, bet soc. demokrati tomēr būs pret to! Vai tā ir sadarbība demokratisko partiju starpā, ko soc. dem. apsoliņa pirms TP nodibināšanas? Vai tā ir sadarbība, ka F. Menders, labi zinādams, ka valdība pagaidām ir bezspēcīga pret Vācijas armiju, tomēr nāk ar pieprasījumu, lai vājinātu valdības autoritāti iedzīvotāju acīs? Vai tā ir labas stājas parādīšana vāciešiem par mūsu Latviju, ka neviens no trim prezidentiem neierodas uz TP sēdi? Pie tam vicepriekšsēži G. Zemgals un M. Skujenieks pirms TP nodibināšanas apsoliņās stāvēt par TP un atbalstīt pagaidu valdību visur un vienmēr. „Te nu ir tas atbalsts!” sarūgtināts nobeidza K. Ulmanis sarunu.

K. Ulmanim P. Kalniņa atbilde bija radījusi ļoti dziļas pārdomas. Nākošā dienā tīkoties, K. Ulmanis atkal atgriezās pie tās. Soc. dem., pēc K. Ulmaņa domām, tagad demokrātiju saprata citādāk nekā agrāk. Agrāk soc. dem. tādā lietā, ko paši būtu atzinuši par pareizu, nekad nebūtu nostājušies opozīcijā, bet tagad viņi to darīja. Kādēļ? Vai tādēļ, ka soc. dem. nepiedalās valdībā? Bet viņi palika ārpus valdības pēc pašu vēlēšanās. Vai tas viņus atbrīvoja no kopīgas demokrātu cīņas par savas valsts tiesībām, par brīvību — par brīvību arī strādniekiem? Vai arī tad, kad soc. dem. atzīst valdības rīcību par pareizu — kā gadījumā ar eventuālu A. Vinniga līgumu — vai arī tad soc. dem. jānostājas pret valdību? To K. Ulmanis nesaprata un viņa galvā iegulās doma, ka soc. dem. ir divkosīgi politiķi, kas savu agrāko, visām demokrātiskām partijām kopīgo cīņu par brīvību cenšas nostādīt tā, lai viņiem nebūtu jāuzņemas nekāda atbildība. Īsi sakot: ja iet gludi, mēs esam tur klāt, ja rodas nepatīkamas lietas, mūsu tur nav. Tādu demokrātiju K. Ulmanis nesaprata. Tādas demokrātijas dēļ viņš nebija centies nodibināt TP.

Pēc dažām dienām tīkoties ar K. Ulmani, pēdējais ar soc. dem. bija samierinājies. Sadarbība ar soc. dem. esot nepieciešami vajadzīga kā ārējā, tā iekšējā politikā. Līgumu

ar A. Vinnigu varot noslēgt arī bez viņiem. Strādājot kopā praktiskā darbā, soc. dem. deklarācija 18. novembrī zaudēšot savu nozīmi kā ārzemēs, tā pašu latviešu starpā. Ar vienu, otru soc. dem. izlēcienu būšot jāsamierinās arī nākotnē, jo viņi kabinetā nepiedaloties un visus politiskos sikumus nepārzinot. Bet galvenajam pamatam jābūt praktiskai sadarbībai. To prasot latviešu tautas intereses. Tikai ar vienprātīgu visas tautas politiku mēs varot cerēt uz panākumiem Latvijas nostiprināšanā un izveidošanā. Tādai politikai viņš gribot sekot.

Decembrī Latvijas un pagaidu valdības stāvoklis strauji pasliktinājās. Līguma slēgšana ar A. Vinnigu nevirzījās uz priekšu. Bet Maskavas uzdevumā uz priekšu soļoja Rīgas virzienā krievu un latviešu boļševiku armijas desmit kilometrus dienā — taisni tik daudz, cik vācieši bez kaujas atkāpās. Maskavas komunisti bija nodibinājuši Latvijai arī īpašu valdību ar Pēteri Stučku priekšgalā. Tā 22. decembrī bija jau Valmierā. Nebija grūti aplēst, ka gadmijā sarkanarmija būs Rīgā līdz ar savu valdību, jo mobilizēt latviešus vācieši neļāva un paši pretī austrumu iebrucējiem neturējās. Mūsu soc. demokratos atkal atdzīvojās komunistiskais atavisms. Soc. dem. centrālkomiteja pieņēma sekojošu lēmumu:

„Pēdējo dienu notikumi un viņu radītais stāvoklis liecina, ka cīņa ar lielniecisko komūnismu pieņem demokrātijai necienīgu un necilvēcīgu veidu, un Pagaidu valdība, kā arī Tautas padome ir galīgi nespējīgas novērst tuvojošos pilsoņu karu, nostādot diktatūrai pretī organizēto Latvijas demokrātiju, neatkarīgu no ārējā imperiālisma un reakcijas Centrālā komiteja, pamatojoties uz LSDSP konferences lēmumu par Tautas padomi, prasa, lai nekavējoties tiktu radīts Tautas padomes vietā pagaidu centrāls demokrātisks orgāns, izvēlēts no vietējām demokrātiski vēlētajām pašvaldību iestādēm, un ja tas drīzumā nav izvedams — atsaukt sociāldemokrātu locekļus no tagadējās Tautas padomes.”

Sarežģīto attiecību dēļ uzvarētāju un Vācijas starpā, kā arī vietējo iemeslu dēļ latvieši pie ieročiem nevarēja tikt, bet Rīgā starp brīvprātīgajiem jaucās Maskavas aģenti. Kad komunistu karavīri 29. decembrī bija jau Rīgas pievārtē, soc. demokrāti no TP izstājās.

Liekas, nav jātērē vārdi, lai aprakstītu, ko tas pilsoniskām demokrātiskām partijām, sevišķi K. Ulmanim, nozīmēja. Nebija pagājis daudz vairāk par mēnesi no tā laika, kad K. Ulmanis visiem bija stāstījis par soc. dem. eiropisko un demokrātisko stāju pret A. Berģa, V. Zāmuēļa un daudzu citu uzskatiem un

piedzīvojumiem, ka uz soc. dem. solījumiem un viņu centrālkomitejas lēmumiem nevar paļauties. Tagad arī K. Ulmanis to piedzīvoja. NP bija nobīdīta malā, un TP soc. demokrati grāva kopā. Smagāku sitienu politiskā darbā grūti iedomāties, kā to piedzīvoja K. Ulmanis ar soc. dem. aiziešanu no TP.

Saprazdams to, es par notikušo izvairījos ar prezidentu runāt. Bet K. Ulmanis nebija tas vīrs, ko pašreizējie notikumi, kaut arī smagi, viegli varēja nobīdīt no reiz izplānotā ceļa. K. Ulmanis sakoda zobus, saknieba lūpas un par notikušo soc. dem. dezertēšanu no TP cieta klusu. Kādas konsekvences prezidents šim notikumam risināja, tas nebija zināms, jo K. Ulmanis „priekšlaikus nemēdza savus nolūkus izpaust”.

Tomēr ar lielu varbūtību var pieņemt, ka šeit iedzima K. Ulmaņa konflikts ar sociāldemokrātiem, kas, pakāpeniski attīstīdamies, Latvijas–Krievijas tirdzniecības līguma un soc. dem. bruņoto „družīnu” organizēšanas iespaidā ieguva konkrētas plānošanas pakāpi un noveda pie 1934. gada 15. maija pārgrozībām.

Bet kā tad pēc soc. dem. aiziešanas bija ar pašu TP? Kas tagad reprezentēja Latviju? Vai TP bez sociāldemokrātiem, bez zemes padomēm, bez konservātiem latviešiem, bez saimnieciskām organizācijām un kareivju pārstāvjiem nebija palikusi kā tautas reprezentētāja pavisam gaisā karājoties? Zīmīgi, ka neviens no TP izcīnītājiem un NP noniecinātājiem par šo jautājumu nevēlējās runāt.

TAUTAS PADOME UN PAGaidu VALDĪBA LIEPĀJĀ

Pēc krievu armijas ienākšanas Rīgu 3. janvārī atstāja arī šeit stacionētā Lielbritānijas flotes daļa. Uz kāda no tās kuģiem aizbrauca citu starpā bijušie NP prezidija locekļi V. Zāmuēls un A. Bergs. No tā vācieši un daļa latviešu secināja, ka, uzņemot NP prezidija locekļus savos flotes kuģos, sabiedrotie joprojām turpina atzīt NP par Latvijas īsto augstāko iestādi.

Uz pāris dienām pagaidu valdība apstājās Jelgavā Cera viesnīcā, kamēr A. Vinnigs bija apmeties Lindes viesnīcā. Turpinājās valdības sarunas par vācu brīvprātīgo ierašanās paātrināšanu.

K. Ulmanis 29. decembrī parakstīto līguma tekstu bija nosūtījis A. Vinnigam, bet pēdējais ziņoja no Lindes viesnīcas, ka neesot vēl saņēmis Berlīnes atļauju līgumu parakstīt.

Par TP locekļiem neinteresējās neviens. TP prezidents J. Čakste ar valdības komandējumu bija ceļā uz Parīzes miera

līguma delegāciju. Priekšsēža biedri M. Skujenieks un G. Zemgals arī bija atstājuši Latviju.

Reizē ar valdību Jelgavā ieradās Latviešu virsnieku rezerves rota — 260 brīvprātīgo kapteiņa J. Baloža vadībā. Bez tiem Jelgavā bija 100 vīru sastāvā Jelgavas rota pulkveža M. Peniķa vadībā. Citas kaņavīru rotas ieroču trūkuma dēļ bija izklīdušas. Par virspavēlnieku visiem latviešu spēkiem 1919. gada 1. janvārī valdība iecēla pulkvedi O. Kalpaku, kuņam bez minētajām rotām bija padotas arī Cēsu un Studentu rota.

Neskaitot Liepāju, latviešu vāji bruņotie spēki aptvēra 400 vīru 1918./1919. gadmijā; tiem pieskaitāmi 2600 labi apbruņotu un disciplinētu landesvēristu un apmēram 450 demoralizētu valsts vāciešu, ko sauca par Dzelzs brigādi, vēlāk par Dzelzs divīziju. Visi šie spēki nesaskaņotās kaujās pretojās labi apbruņotai sarkanarmijai pie Vecmuižas, Bauskas, Lielauces, Ezeres, pie Olaines, Jelgavas, Dobeles, Saldus.

Saskaņā ar 7. decembrī J. Zāliša parakstīto līgumu visu bruņoto pretkomunistisko spēku virspavēlniecību Latvijā uzņēmās 17. janvārī Vācijas armijas majors Bišofs. Ar pienākumiem papildinājumiem visi Bišofam pakļautie spēki kopīgā triecienā 29. janvārī izsita boļševikus no Skrundas, kas iezīmēja frontes nostabilizēšanos uz Ventas līnijas, kur pulkveža O. Kalpaka stābs bija novietojies Rudbāržos.

Liepājā K. Ulmanis atrada jau priekšā A. Vinniga likvidēto Pilāra valdību, kuņ tagad saucās par Baltvācu nacionālo padomi (Nationalausschuss) ar zv. advokātu Reisneru priekšgalā. Šī organizācija A. Vinniga aizsardzībā turpināja terorizēt Pagaidu valdību ar prasībām nodrošināt baltvācu muižniecības privilēģijas. Liepājā gan bija nodibinājusies arī vācu armijas kaņavīru padome, kuņ mēģināja izturēties pret latviešu valdību iecietīgāk nekā sakautās Vācijas valdības administrācija, bet tas maz ko līdzēja. K. Ulmaņa valdības stāvoklis bija ārkārtīgi grūts.

Es kopā ar O. Nonāci un E. Baueru ierados Liepājā 4. janvārī. Tur priekšā jau bija vairāki TP locekļi, kuņ parasti satikās pie pusdienām Olimpijas ēdnīcā. Pārtika Liepājā bija līdzīga Rīgas kaņa laika standartam, labāka nekā Jelgavā, jo abās ostas pilsētās bija dabūjamas, kaut ne bez grūtībām, zivis, kuņ Jelgavā trūka. Tautas padomes locekļi, dabīgi, interesējās par visdažādākajiem politiskiem notikumiem, pirmā kārtā par frontes stāvokli: cik ilgi mēs Liepājā vēl turēsimies?

Galvenais temats, kuņ nekad netrūka sarunās, bija jautājums, kāpēc sabiedrotie, sevišķi Anglija, pagaidu valdībai nepalīdz cīņā pret komunistiem. Liepājas ostā bija novietojusies daudz stiprāka Lielbritānijas flotes nodaļa nekā Rīgā.

Olimpijas „lietpratēji” zināja stāstīt, ka pietiktu tikai dažu zalvju no viena paša angļu kreiseņa, lai boļševikus aizbaidītu no Ventas krastiem. Tādas ziņas esot saņemtas no komunistu frontes aizmugures. Jautājums bija: kādēļ angļi nešauj?

Savāda bija Liepājas pilsētas valdes izturēšanās. Liepājā pēc Vācijas okupācijas sabrukuma notika vēlēšanas, kuŗas deva uzvaru sociāldemokrātiem A. Buševica vadībā, kuŗu ievēlēja par pilsētas galvu. Virs pilsētas valdes nama plīvoja sarkanais karogs, un pie nama ieejas vienmēr drūzmējās bezdarbnieki ar naidīgiem saucieniem buržuazijai. Sociāldemokrāti izdeva savu laikrakstu „Strādnieku Avīze”, ko parakstīja — ja atmiņa mani nevil — A. Rudevics, vēlākais soc. dem. līders Saeimā. Laikraksts nikni apkaŗoja pagaidu valdību un kapitālismu visā pasaulē. Liepājā sabraukušajiem TP locekļiem un citiem rīdziniekiem šķita, ka soc. dem. uzbrukums kapitālistiskai iekārtai ir viens no iemesliem, kas atbaida uzvarētājus no aktīvas Latvijas atbalstīšanas. Tādas domas stiprināja kuŗa laikā notikušā aktīvā sociāldemokratu sadarbības meklēšana ar vāciešiem.

Pastāvīgas nepatīkšanas K. Ulmanim radīja Rīgas bēgļi, kas caur Liepāju atstāja Latviju. A. Krastkalns, braucot cauri, informēja vāciešus, ka Rīgas latviešu biedrība K. Ulmaņa nodibināto TP kā mākslīgi sameklētu politisko partiju grupu par augstāko Latvijas dzīves vadītāju neatzīst un neatbalsta. Latviešu lauksaimniecības ekonomiskās sabiedrības priekšnieks J. Bisenieks, kuŗam pirmskuŗa Kurzemē bija ļoti liels iespaids, aizbraukdam uz Vāciju, Liepājā sniedza vāciešiem līdzīgas ziņas: TP ir dažu politisko partiju organizācija, kādu kurzemnieki un zemgaleieši nekādā ziņā neatbalsta, jo Kurzemē nekādu politisko partiju nav. Ka Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība, kuŗā pārsvarā bija vidzemnieki, ir neitrāla, tāpat aiz TP nestāv, arī vāciešiem nebija nezināms. Tāpat vācieši zināja, ka NP, ko Lielbritānija bija atzinusi par Latvijas augstāko iestādi, neatbalsta TP. Par to V. Zāmuēls un A. Bergs paši informēja vāciešus vēl Rīgā.

Nav lieki jāskaidro, ka šāda informācija K. Ulmani uztrauca un valdības stāvoklim stipri kaitēja, sevišķi sabiedroto acīs. Kad Liepājā kļuva zināms ne tikai par soc. dem. opozīciju K. Ulmaņa valdībai, bet arī par soc. dem. izstāšanos no TP un atteikšanos no katras sadarbības ar pagaidu valdību, stāvoklis kļuva kritisks, jo valdība bija tikai pagaidu valdība.

Liepājā sabraukušo TP locekļu starpā valdīja stipri nopieasts garastāvoklis. Paklusām sāka izplatīties valodas, ka pret NP sabiedrotie un vācieši būtu izturējušies ar lielāku pretimnākšanu. Ļoti aktīvi šādus uzskatus izplatīja K. Skalbe, bijušais NP sekretārs. Bija „zinātāji”, kādu nekad nav trūcis, kas stāstīja visādas brīnumlietas par prasībām, ko sabiedrotie uzstādījuši K. Ulmanim.

Lai tiktu no tādām un tamlīdzīgām runām vaļā, prezidents labprāt bija ar mieru „komandēt” visus sabraukušos politiķus uz pašu braucēju rēķina projām no Liepājas uz visām pasaules malām. Tas daudzreiz sakrita ar sabraukušo rīdzinieku vēlēšanos — tikt no apdraudētās pilsētas ātrāk ārā. Bet lai iegūtu dzelzceļa biļeti un vīzu iebraukšanai Vācijā, bija vajadzīga komandējuma apliecība, ka brauc valdības darīšanās. Ar interesi tagad var lasīt Latvju Enciklopēdijā tā laika darbinieku biogrāfijās, kā viņi „cinījušies” par Latviju šādos „komandējumos”. Gandrīz visus LZS locekļus Tautas padomē K. Ulmanis aizsūtīja šādos komandējumos uz Vācijas meklēt starp Krievijas gūstekņiem latviešu brīvprātīgos karadienestam Latvijas armijā.

Janvāra mēneša pirmā puse bija vistraģiskākais laiks Latvijas neatkarības izcīnīšanā, kad Latvijas politiskā eksistence bija vizzemākā limenī. Sociāldemokrāti, kuŗu prasības dēļ TP dibināja, tagad spieda uz tās likvidēšanu un veda saraksti ar P. Stučku par kopīgas valdības dibināšanu. Radikāldemokrāti atklāti runāja par „šļuru”, kuŗā K. Ulmanis tos ievēdis. Nacionāldemokrāti (K. Skalbe) sludināja, ka vajaga meklēt rokā V. Zāmuēli vai Z. Meierovicu, lai tie uzņemas valdības vadību. Landesvēristi veda sarunas ar kuŗu īpašnieku sabiedrībām par pārcelšanos uz Argentīnu. A. Vinnigs, kuŗš bija izcīnījis Vācijas ģenerālim noteikšanu par Latviju ar izredzēm paplašināt šīs tiesības uz visu Baltiju, padzirdējis par landesvēristu izceļošanas projektiem, aiz apjukuma esot zaudējis uz laiku pat valodu.

Visnopietnākā kārtā pacēlās jautājums: uz kā vēl turas 18. novembra celtne? Kādēļ A. Buševics ar Liepājas bezdarbniekiem to vēl nenoslauka? Ka starp P. Stučku un atjaunoto Latv. soc. dem. partiju nav panākta saprašanās, to neviens vēl nezināja. Tomēr, kaut arī sociāldemokrāti asi kritizēja K. Ulmaņa valdību, ar varu pret to uzstāties viņi negribēja. Bija jāgaida uz citiem uzņēmīgiem gariem.

Tad 2. janvārī izpaudās lielā klusībā glabāta vēsts: prezidents K. Ulmanis, zemkopības ministrs J. Goldmanis un finanču ministrs K. Puriņš aizbraukuši uz Kopenhāgenu līdzekļus un brīvprātīgus kareivjus meklēt...

Pats valdības galva aizkomandējis sevi projām no Latvijas. Protams, aizkomandējis... jo valdības nekad nebēg un vienmēr tiek tikai „aizkomandētas”. — Tāda bija sociālistiskās Liepājas reakcija, kaut arī nepareiza un nedibināta.

Šī izkustēšanās no ilgās grozišanās Vācijas ideologu sabiedrībā K. Ulmanim bija ļoti vajadzīga un nāca par lielu svētību. Kopenhāgenā K. Ulmanis nāca saskarē ar plašajiem

rietumvējiem un pāris spējīgiem Latvijas darbiniekiem, kas amerikāņu pasolītos kuģus ar miltiem mācēja samērā īsā laikā pārvērst realitātē.

Brauciens caur Zviedriju K. Ulmanim parādīja, ka visi stāsti par zviedru palīdzību ir bez pamata. Bet igauņu cīņas rādīja, ka ārpus vāciešiem ir arī citi spēki, kas grib mums palīdzēt. Tikai jāprot šie spēki pārliecināt, ka palīdzot pastāvošajām Baltijas valstu valdībām, šie spēki patiesi palīdz igauņiem, lietuviešiem un latviešiem, bet nevis Baltijas vāciešiem.

JAUNAS AKTĪVITĀTES

Pēc K. Ulmaņa izbraukšanas uz Kopenhagenu nākošajā dienā es atstāju Liepāju kopā ar O. Nonāci. Devāmies tiešā ceļā uz Berlīni meklēt latviešu gūstekņu starpā brīvprātīgos Latvijas armijai, kā K. Ulmanis to vēlējās. Berlīnē priekšā jau bija E. Bauers, A. Žers, P. Siecenijs, K. Pauļuks, A. Kviesis.

Par brīvprātīgo vervēšanu praktiski interesējamies tikai mēs divi ar O. Nonāci. Pārējie mūsu kolēģas no LZS uzskatīja tādu darbību par nenopietnu un tanī nepiedalījās. O. Nonācs savu darbību aprakstīja speciālā brošūrā „Tautas padomes locekļa atmiņas”, kas sniedza vispārīgu ainu par toreizējiem apstākļiem Vācijā.

Viesnīcā „Russischer Hof”, kur es biju apmeties, apgrozījās daudz iebraucēju no Ukrainas, Krievijas, Kaukaza, Polijas un Latvijas. O. Nonācs apmetās kādā viņam rekomandētā pansijā. Savstarpēja pazišanās viesnīcā nodibinājās ātri, un tik pat ātri noskaidrojās, ka laba daļa šo ļaužu ieradusies Berlīnē ar tādiem pašiem nolūkiem kā es un mani kolēģas: meklēt krievu gūstekņu starpā pretboļševiku cīnītājus. Turpat varēja iegūt brīvprātīgo vervēšanas biroju adreses un biroju vadītāju vārdus. Parasti stāstītāji neskopojās ar savām zināšanām, ka vācieši noskaņoti pret tādu antantes politiku un to visādi kavē. Vācieši būtu ar mieru sekmēt brīvprātīgo gūstekņu vervēšanas politiku tikai tad, ja sabiedrotie Krievijas atbrīvošanā no komunistiem kā līdztiesīgu cīnītāju iesāstītu arī Vāciju. Uzvarētāji tādām prasībām nepiekrītot.

Lai intensīvāk izmantotu visas iespējas, vienojamies ar O. Nonāci rīkoties katrs atsevišķi.

Vienā dienā pēc plānas pabrokastošanas, kas bija vājāka nekā Rīgā un Liepājā, kopā ar kādu ukraiņi aizgāju uz gūstekņu vervēšanas biroju, kuŗa vadītājam bija tiesības apmeklēt gūstekņu nometnes. Mūs laipni pieņēma pats vadītājs un,

uzklausījis mūsu vajadzības, aprasījās, ko mēs varam caur gribētājiem piedāvāt. Atbildējām, ka nekā sevišķa, jo aicinām cīņā savus tautiešus dzimtenes un savas tautas atbrīvošanai. Kad tas būs noticis, tad brīvības cīnītāji paši būs līdznoteicēji par savām turpmākām tiesībām un ieguvumiem.

Uz to biroja vadītājs paskaidroja, ka ar tādiem piedāvājumiem mēs nevienu caurtoāju nesameklēšot. Parastā atbilde uz tādiem aicinājumiem esot, ka viņi jau pietiekoši cīnījušies, tagad lai pacīnoties mēs paši, kas līdz šim mierīgi dzīvojuši pa mājām. Ja gribot ko panākt, tad tagad jāpiedāvānot nauda, laba pārtika, kā angļi to dodot, un zeme par īpašumu. Tikai tad varot cerēt noligt kādu gūstekni uz noteiktu laiku. Parasti gūstekņi negribot saistīties ilgāk par sešiem mēnešiem. Izņēmuma gadījumos, pie sevišķi izdevīgiem noteikumiem, brīvprātīgie piekrītot gada līgumiem. Pirmā mēneša alga, ceļa nauda un ceļa uzturs līdz ar pienācīgu apģērbu jāsamaksānot jau pie noligtā cauravīra kāpšanas kuģi vai vaģonā.

Ar tādiem noteikumiem mēs neko nevarējām iesākt.

Baltiešiem esot drusku citāds stāvoklis. Man šī biroja vadītājs ieteica uzmeklēt biroju, ko vadot ģenerālis Biskupskis. Iedeva arī šī ģenerāļa adresi.

Es uzmeklēju arī šo biroju, un mani pieņēma pats vadītājs. Biskupskis, gadus 50 vecs kungs civilā, labprāt ielaidās sarunās. Uz manu vaicājumu vācu valodā, Biskupskis tāpat vācu valodā paskaidroja, ka mana vēlēšanās apmeklēt kādu gūstekņu nometni esot „zwecklos”, t. i. veltīga, jo gūstekņi esot no vāciešiem terorizēti un uz maniem jautājumiem neatbildēšot.

Tālāk ģenerālis pārgāja uz krievu valodu un paskaidroja, ka visas Krievijas atbrīvošanas lietas pašreiz esot pārkārtošanas stadijā. Līdzšinējā kārtība, kad Krievijas cittautieši cīnījušies pret boļševikiem nesaskaņoti, esot atmesta. Viena un tā pati boļševiku militārā vienība līdz šim pēc kārtas varējusi sakaut somus, igauņus, latviešus u. c. Uz priekšu tā vairs nebūšot. Turpmāk cīņas pret boļševikiem vadišot no viena centra Parīzē.

Sevišķi neciešams bijis stāvoklis Baltijā, kur arī pēc pamiera noslēgšanas visa vara atstāta tās pašas vācu armijas rokās, kuŗa kuŗa laikā nodarbojusies ar latviešu un igauņu visbrutālāko apspiešanu un vācu kolonizācijas projektu gatavošanu. Tāpat politiskā vadība Baltijā atstāta Vilhelma II ieceltu ierēdņu un viņu sameklētu latviešu un igauņu rokās, kas novedis pie boļševisma izplešanās līdz Liepājai.

Turpmāk Baltijā piekoptais vācu partikulārisms tikšot izskausts. Visai Baltijas fronteī ar sabiedroto piekrišanu tikšot iecelts viens ģenerālis, kuŗš, netraucējot vietējo latviešu un

īgauņu spēku cīņas, organizēšot stipru krievu gūstekņu armiju. Lai novērstu vācu pretestību gūstekņu savervēšanā, šinī armijā pieaicināšot arī vācu brīvprātīgos, kas to vēlēsoties. Tā esot radīta Dienvidbaltijas armija kopā ar Ziemeļbaltijas armiju, kuŗa ģen. Judeniča vadībā operējot pie Narvas, būšot ļoti spēcīgas vienības Maskavas iztīrīšanai no boļševisma choleras. Atlikušajā Kurzemes daļā latvieši varot dzīvot mierīgi, jo Liepājas cietoksnis nekad netikšot atdots boļševikiem.

Tās bija interesantas ziņas, ko šis krievs man pastāstīja.

Vēlāk, kad R. Golcs un Bermonts-Avalovs sāka rīkoties, man Biskupska stāsts nāca atmiņā un atgādināja, cik rūpīgi šis gājiens ar sabiedroto ziņu bijis sagatavots un izplānots. Neielaižoties diskusijās ar Biskupski, es vaicāju, kādu stāvokli pēc Maskavas atbrīvošanas viņš paredz Latvijai? Uz to Biskupskis strauji atbildēja: „Latvija būs patstāvīga republika, ko angļi un vācieši jau atzinuši.” Man radās iespaids, ka visu gaŗo stāstu Biskupskis teicis tikai tādēļ, lai es nešaubītos par viņa slēdzienu, ka pēc tam, kad Maskavu būs ieņēmuši krievu monarķisti, Latvija būs brīva republika.

Protams, es varēju ticēt vai neticēt Biskupska stāstam, bet ka nevienā gūstekņu nometnē iekšā es netikšu un nevarēšu noprasīt gūstekņiem, vai viņu starpā nav kāds latvietis, tas man tagad bija skaidrs. Baltie krievi un vācieši bija jau noorganizējušies tā, ka bez viņu noteikumu pildīšanas sabiedrotie pie gūstekņiem nevarēja tikt un līdz ar to gāzt boļševismu demokratiskas Krievijas radīšanai nespēja. Boļševismu 1919. gada sākumā varēja gāzt tikai, lai atjaunotu nedalāmo „Krievijas mātušķu”. Bet par to sabiedrotajos nebija vienprātības. To toreiz vēlējās tikai sakautie vācieši un krievu monarchisti, bet tas bija par maz, lai vēstures ratu pagrieztu citādākā virzienā, nekā tas gāja. Anglija, Francija un ASV vēlējās redzēt parlamentāru Krieviju, ievērojot citautiešu tiesības.

Neredzēdams savai ilgākai palikšanai Vācijā vairs nekādas jēgas, es februāŗa beigu dienās atgriezos Liepājā. Tur vispārējais militārais stāvoklis likās mazliet uzlabojies, bet latviešu dzīve kļuvusi vēl smagāka.

Pirmajā februārī Liepājā bija ieradies un uzņēmis militāru vadību Somijas atbrīvotājs no sarkanarmijas, ģenerālis Ridigers fon der Golcs, kas sevi uzskatīja par politisku generāli. Tādēļ dabīgi, ka ar viņa iecelšanu par Latvijas frontes augstāko vadītāju Liepājā sākās jauna politika.

R. Golcs vācu kareivju padomi bija likvidējis, aizmuģures varoņus aizsūtījis mājās un savā Dzelzsdivīzijā atjaunojis

kaut ko līdzīgu disciplīnai. Arī agrākais landesvēra komandieris Bišofs bija nomainīts, un par landesvēra komandieri 4. februārī bija iecelts kāds prūšu majors Flečers. Latviešiem mobilizācijas noliegtas, ko bija atļāvusi Vācijas kareivju deputātu padome. Latviešu kaņavīriem ieroču turēšana atļauta tikai frontē.

Kad 14. februārī Vācijas revolūcionārā valdība R. Golcu oficiāli iecēla par visas Kurzemē stacionētās armijas virspavēlnieku, bija jāatzīst ģenerāļa Biskupska man sniegtā informācija par pareizu.

A. Vinnīga politikas vietā — par Vācijas iespaida nostiprināšanu Baltijā — R. Golcs pārgāja uz vispārīgu boļševisma likvidāciju un Vācijas iespaida nodrošināšanu atjaunotā Krievijā, kam jānotiek caur Latviju vai visu Baltiju. Čīņu par vāciešu tiesībām Baltijā R. Golcs atstāja paši baltvāciešu Nacionālpadomes izcīnīšanai viņa politikas ietvaros. Strīdus ap tā sauuko A. Vinnīga līgumu R. Golcs kā sikumu nobīdīja pie malas līdz ar visu līgumu, atzīstot to Vācijas kaņavīriem par apvairojošu un vācu armijai par kompromitējošu.

Baltvācieši ar saviem 14 dažādu prasību punktiem R. Golca aizvējā bija kļuvuši nepiekāpīgāki, un kaut kāda izlīgšanas kompromisa meklēšana bija apstājusies strupceļā. Galvenās vācu prasības bija: vāciešu īpašumus nedrīkst aizkart, vācu valodai visās iestādēs vienādas tiesības ar latviešu valodu, vāciešiem pilnīga autonomija, līdzīga Ništates miera līguma (1721. g.) noteikumiem. Tās bija tādas, ko TP kā pagaidu iestāde nedrīkstēja akceptēt.

Jaunas aktivitātes izraisīja arī sociāldemokrati. Tās izpaudās sakaru meklēšanā ar P. Stučkas komunistisko valdību. Neskatoties uz soc. dem. atsaukumiem, runas par to paplašinājās ar visādiem sīkumiem, pie kam kā sakarnieks Maskavā un Rīgā tika minēts V. Bastjānis.

Satversmes sapulcē 5. novembrā sēdē deputāts St. Kambara nolasiņa autentisku sociāldemokrātu centrālkomitejas parakstītu vēstījumu Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku kongresam Rīgā, kas bija šo Liepājas runu pamatā 1919. gada februārī. Raksts interesants tamī ziņā, ka apgaismo mūsu soc. dem. patieso politiku 1921. gada sākumā, ko parakstījis Latv. soc. dem. centrālkomitejas loceklis deputāts J. Celms.

Raksts iespiests oficiālajā Satversmes sapulces stenogrammu izdevumā 1235. un tālākās lapaspusēs. No raksta redzams, ka komunistu kongresa personā mūsu soc. dem.

apsveic „visas Latvijas atsvabināto proletāriātu”, t.i. Maskavas iebrucējus apsveic kā atbrīvotājus un Latvijas proletāriāta atsvabinātājus no Tautas padomes varas.

Raksta turpinājumā sacīts: „Vācijas revolūcija satricināja arī šejienes vācu okupācijas varu, kuŗa bija noņņaugusi un izārdījusi visas proletāriāta organizācijas Latvijā. Skaita ziņā niecīgais un neorganizētais Latv. proletāriāts toreiz nespēja uz vietas tūliņ radīt varenu savas šķiras organizāciju, kuŗa būtu bijusi spējīga tūliņ pārņemt visu varu savās rokās. Tāpēc radās vajadzība pārejas laikmetā radīt pagaidu demokratis-kas varas surrogātu...”

Šeit noskaidrojas, ka, ieiedami TP, mūsu soc. dem. nebūt nedarīja to tādēļ, ka būtu savus uzskatus grozījuši eiropisko soc. dem. virzienā, ka pašu tautas brīvība un pašu valsts neatkarība strādniekiem ceļā uz sociālismu ir pats galvenais pamats — kā to domāja K. Ulmanis un citi Dem. bloka vīri. Nē, ieiedami TP, mūsu soc. dem. darīja to tādēļ, ka Latvijas proletāriāts toreiz bija par vāju „tūliņ pārņemt visu varu savās rokās”, kas nepavisam neizklausās vairs pēc demokrātijas.

Interesanti atzīmēt, ka nevis sabiedroto uzvara pār Vāciju satricinājusi okupācijas varu Baltijā, bet, pēc mūsu soc. dem. ieskatiem, to darījusi Vācijas revolūcija, kuŗa mums deva Vācijas imperiālistisko centienu atbalstītājus Latvijā — sociāldemokrātas A. Vinnigu un G. Noski.

Tālāk savā iesniegumā mūsu soc. dem. deklarē savas politikas tezes, no kuŗām atzīmēsim divas.

Pirmā teze: „Proletāriāta diktātūru, kuŗa nepieciešama, lai kapitālistisko sabiedrību pārveidotu sociālistiskā, visi marksisti arvienu ir iedomājušies kā vairākuma diktātūru”.

Šo prasību soc. dem. līdz šai dienai aizstāv kā galveno šķirējliniju starp sociāldemokrātiju un komūnismu-ļeņinismu. Patiesībā tā ir tikai vārdu spēle. Demokrātijā diktātūru nepazīst — ne vairākuma, ne mazākuma diktātūru. Kur valda diktātūra, tur vienmēr ir iespēja to pārvērst vairākuma diktātūrā. To rāda tā sauktās „tautas frontes” politikas, kā arī tagad Krievijā un tās satelītvalstīs pastāvošā „demokrātijā”. Patiesi demokrātiskās valstīs, piemēram, Zviedrijā, kur parlamentā ir sociālistisks vairākums, diktātūras tomēr nav. Mūsu soc. dem., kā redzams, domā citādāk nekā zviedri.

Otra teze: „Turpinādami pašā strādnieku šķirā aizstāvēt to ideju, ka proletāriāta diktātūras ceļš iet caur demokrātiju, mēs nevaram un nedrīkstam noklusēt to faktu, ka šīnī konkrētā gadījumā Krievijā un Latvijā pie varas ir cita sociālistiskā virziena pārstāvji, kuŗus no visām pusēm ielenc imperiālisti...”

Tā ir tik spoŗa marksisma dialektika, kādu bieži lasīt vis negadās. Vai šie „cita sociālistiskā virziena pārstāvji” Latvijā

arī nesmird pēc imperiālisma, par to, protams, nav minēts neviens vārds. Noslēdzas šī teze ar mūsu soc. dem. paziņojumu, ka „ciņā pret galveno ienaidnieku — melno internacionāli” (tā soc. dem. sauc kapitālismu) „mēs atklāti un stingri noteikti nostājamies padomju varas pusē, aktīvi to pabalstīdami un saukdami palīgā vispasaules proletāriātu...”

Par tādu nostāju J. Celmam kā šeit iztirzātā vēstījuma parakstītājam draudēja nopietna atbildība pēc kara laika likumiem. Lai no tā izvairītos, jo R. Golcs šādos gadījumos jokus nepazīna, J. Celms iestājās pulkveža J. Baloža bruņotos spēkos un ciņās pret bermontiešiem ieguva Lāčplēša ordeni.

Bet sociāldemokratu divkosīgā stāja starp Latvijas demokrātisko republiku un Krievijas komunistisko diktāturu palika. Tā turpinājās visā Latvijas neatkarības laikā un bija galvenais iemesls, kas 1927. gadā ar politiskā Krievijas tirdzniecības līguma noslēgšanu iemanevrēja latviešu tautu arvienu radikālākā nostājā pret sociāldemokratu domināciju Saeimā, 1934. gadā noveda pie K. Ulmaņa apvērsuma un Saeimas deputātu atlaišanas mājās bez mazākās pretošanās. Soc. dem. divkosīgā pendelēšana starp demokratiju un komunistu diktāturu izskaidro, kāpēc mūsu sociāldemokrāti neatzina Latvijas valsts varas simbolus: nacionālo himnu, nacionālo karogu un nacionālo ģērboni, ko nedarija un nedara nevienas citas valsts sociāldemokrāti. Tikai trimdā, praktiskas nepieciešamības spiests, B. Kalniņš šo nostāju grozīja, bet kāds oficiāls soc. dem. lēmums šīnī jautājumā nav zināms.

Pie šīs soc. dem. aktivitātes 1919. gada janvārī, kas Liepājā izpaudās februārī, es jutos spiests apstāties tuvāk, lai rādītu to kritisko stāvokli, kādā Latvija 1919. gada sākumā atradās.

Jaunu aktivitāti, šoreiz no teitoņu ordeņa bruņinieku pušes, latvieši piedzīvoja 18. februārī, kad Liepājā iebrauca no Zviedrijas vācu muižniecības oficiāli pilnvarotais fon Štrīks (Stryk). Pārbaudot muižā iebraucēju bagāžu, Štrīka līdzbraucēja, kāda zviedru pulkveža bagāžā atrada dokumentu saini uz Štrīka vārda. Āttaisot saini, noskaidrojās, ka Štrīks Zviedrijā sagatavojis savvērestību pagaidu valdības gāšanai un jaunas Baltijas ordenvalsts dibināšanai, kāda tā pastāvējusi līdz 1561. gadam. No kara tiesas Štrīku glāba viņa projektā paredzētā K. Ulmaņa valdības gāšana ar Baltijas gubernatora un sabiedroto pārstāvju ziņu.

Politiski Štrīka projekts ietilpa A. Vinniga schēmā par Baltijas valstu nodibināšanu, kas būtu saistītas ar Vāciju tik cieši, cik tas neatkarīgu apstākļu dēļ vāciešiem būtu iespējams. Bet 14. februārī R. Golcs jau bija iecelts par visā Baltijā

stacionēto bruņoto spēku un — piebildīsim tūlīt — arī visas Vācijā vervējamās brīvprātīgo armijas virspavēlnieku austrumu frontes turēšanai, resp. ceļa sagatavošanai uz Maskavu. Tādēļ Štrika projekts ne valsts vācu, ne baltvācu politikā vairs nederēja. Projekta krišana Latvijas valdības rokās Vācijas inspirēto politiku netraucēja, tikai parādīja mūsu sociāldemokrātiem, ka nav dibināti viņu pārmetumi pagaidu valdībai par Vācijas imperiālisma atbalstīšanu.

Marta mēneša pirmajā dienā Liepājā atgriezās K. Ulmanis taisni istā laikā, kad radikāldemokrāti sociāldemokrātu darbības iespaidā attīstīja savu aktivitāti ar asu TP un K. Ulmaņa valdības kritiku, gatavojot savas partijas izstāšanos no TP un valdības veidošanu pēc soc. dem. parauga.

Šinī laikā politiķu aprindās uzpeldēja kāds ļoti pašapziņīgs kungs, liels džentelmenis ar stingru, noteiktu stāju, radikāldemokrātu partijas biedrs, kuŗš K. Ulmaņa uzdevumā šīs partijas izstāšanās aktivitāti no TP noslāpēja, savu partiju Liepājā saveda atkal kārtībā un noturēja Tautas padomē. Šis kungs bija Andrejs Bērziņš, ar ko es toreiz iepazinos. Tā TP izjuksana no iekšienes tika novērsta, ko K. Ulmanis Andreja Bērziņa nopelnu birkā nekad neaizmirsā.

Es K. Ulmani informēju par savu „aktivitāti” Vācijā un sarunām ar ģen. Biskupski. Ziņu par Baltijas dienvidu armijas organizēšanu K. Ulmanis uzņēma ar bažām. Arī igauņi viņu informējuši par līdzīgu iespēju. Ar ģen. Judeniča armijas atrašanos starp Igaunijas robežu un boļševiku fronti igauņi esot ļoti neapmierināti un brīdinājuši viņu tādas armijas radišanai Latvijas pierobežā nepiekrīst. Ar Igauniju viņš savā ceļojumā noslēdzis līgumu par Ziemeļlatvijas armijas dibināšanu. Latviešu spēkiem būšot savs vadītājs, kas būšot pakļauts Igaunijas armijas virspavēlniekam.

Bet nebija viena „aktivitāte” vēl pāri, kad dzima otra. Frontē bija izveidojies tāds stāvoklis, ka latviešu kaŗavīri ieročus un municiju daļēji saņēma caur vāciešiem. Arī virspavēlniecība, kā jau vairākkārt minēts, bija Vācijas ģenerāļa rokās. Nerēķinoties ar šādiem apstākļiem un nesazinoties ar K. Ulmani vai viņa vietnieku M. Valteru, J. Goldmanis kā zemkopības ministrs parādīja savu aktivitāti un 27. februārī publicēja „Uzsaukumu bezzemniekiem”. Uzsaukums aicināja bezzemniekus stāties latviešu armijā, lai cīnītos par to zemi, ko vācieši pirms 700 gadiem latviešiem nolaupījuši, un lai padzītu šo laupītāju pēctečus no Latvijas uz laiku laikiem. Izlasījis šo uzsaukumu pirmo reizi pēc atgriešanās uz ielas stūra, K. Ulmanis nosarka un rokas vien noplātīja.

„Ko lai es tagad saku J. Balodim, kuŗam jācinās kopā ar tiem pašiem vāciešiem zem to pašu vāciešu vadības? Vācieši ir stiprāki un labāk apbruņoti par mums. Vai J. Goldmanis nesaprot, ko tas frontē latviešiem nozīmē? Ko lai es saku sabiedrotājiem? Mums jācinās pret komunistiem, bet J. Goldmanis grib cīnīties pret vāciešiem. Ka izšķīrošā brīdī latvieši necīnīsies pret komunistiem, bet cīnīsies pret vāciešiem, to sabiedrotiem stāsta paši vācieši nepārtraukti, lai motivētu savas prasības, ka latviešiem nedrīkst dot ieročus un nedrīkst atļaut mobilizācijas. Te nu jums ir pierādījums!”

K. Ulmanis apstājās un noslaucīja pieri. To darīdams, pastāstīja, ka šīnī vietā viņš pēc izstāšanās no skolas katru pēcpusdienu tirgojies ar piena pudelēm, kamēr strādājis Liepājā, X moderniecībā.

Kad es par „Uzsaukumu bezzemniekiem” sarunājos ar J. Goldmani un izteicu savu pārsteigumu par to, ka viņš šīnī laikā tādu uzsaukumu varējis izplatīt, J. Goldmanis atzina, ka tas patiesi bijis pārsteidzīgi, bet apstākļi valdībā bijuši tādi, ka cita ceļa nebijis kā varētu protestēt pret M. Valtera pakļaušanos vācu virskundzībai.

Februāra mēnesī sākās jauna aktivitāte arī frontes joslā. Landesvērs jaunā komandiera majora Flečera vadībā 13. februārī ieņēma Kuldīgu un 24. februārī Ventspili. Līdz ar to frontes līnija gāja pa Ventas upi, sākot no robežas līdz grīvai.

Ap to laiku, kad parādījās J. Goldmaņa uzsaukums, izpeldēja pavisam negaidīta jauna aktivitāte. Liepājā ieradās mācītājs A. Niedra, slepeni pāriedams lielinieku frontī. A. Niedra ziņoja Liepājā par necilvēcīgo boļševiku terroru Rīgā, kur visi gaidot atbrīvošanu ar lielāko nepacietību. A. Niedra sniedza vāciešiem informāciju arī par to, ka Vidzemes „mazgruntnieki” K. Ulmaņa valdību neatzīstot. A. Niedra piekrita visām vācu prasībām, ieskaitot vāciešiem paklausīgas latviešu valdības nodibināšanu, kuŗā viņš būtu ministru prezidents. Ja tāda valdība nodibinātos, vācieši nekavējoties atbrīvotu Rīgu no komunistiem.

Ar šādām ziņām A. Niedra devās atpakaļ caur fronti pie saviem domu biedriem, lai sagatavotu turpmākos notikumus.

Vāciešu acīs A. Niedras informācija radīja iespaidu, ka neviena ievērojamāka latviešu iedzīvotāju grupa, ieskaitot zemniekus, strādniekus un pilsētas vidus šķiras, K. Ulmaņa valdību neatbalsta. TP nav nekas vairāk kā uzurpatoru kliķe, kas patvarīgi uzkundzējusies latviešu tautai.

Februāra beigu posmā pretlielnieciskie spēki R. Golca virspavēlniecībā Ventas krastos reprezentēja apmēram 7000 durkļu stiprumu. Visi šie bruņotie spēki bija labi apmācīti. Pulkveža J. Kalpaka un Flečera vienības bija augstākā mērā disciplinētas. Arī valsts vācu vienības uzrādīja daudz labāku stāju nekā 1918. gada decembrī, kad boļševiki iesoļoja Rīgā

bez pretošanās. Apbruņošanas ziņā vājākā stāvoklī bija latvieši, tiem bija tikai šautenes un dažas desmit patšautenes.

Pretim šiem spēkiem, frontes otrā pusē, stāvēja 7000 labi bruņotu sarkanarmijas vīru ar artileriju, kavaleriju, bruņu mašīnām. Bez tam bija liels daudzums bruņotu palīga formāciju katrā muižā, sastāvošu no mīļiņiem, čekistiem, plintniecēm un bruņotiem komjauniešiem.

Trešajā martā sākās pēdējā jaunā aktivitāte, par ko es šīnī nodalījumā gribu pieminēt. R. Golcs pavēlēja visām viņam padotām vienībām sākt uzbrukumu un ieņemt Lielupes līniju.

Šīs operācijas sākums latviešiem bija ļoti nelaimīgs: 6. martā kaujā pie Skrundas krita pirmais Latvijas armijas virspavēlnieks Oskars Kalpaks. Ar lielu godu O. Kalpaku guldīja zemes klēpī Liepājā, no kurienes pēc brīvības cīņu beigām to pārveda uz viņa dzimtenes Visagala kapsētu Meirānu pagastā, kur tam uzcēla staltu pieminekli.

Par Latvijas armijas virspavēlnieku nāca kapteinis J. Balodis. Neviens no veco strēlnieku pulkvežiem un ģenerāļiem triju mēnešu laikā pēc otrreizējās Latvijas neatkarības proklamēšanas Rīgā 1918. gada 18. novembrī nebija varējis ierasties Latvijā. Tie visi bija vai nu komunistu, vai krievu monarchistu dienestā. Tās bija sekas no virsniekiem pazīstamās NP nobīdīšanas malā un jaunas, nepazīstamas TP dibināšanas, par kuru autentiskas ziņas iegūt Krievijas stepēs, Vidusāzijas tuksnešos un Sibīrijas džungļos nebija viegla lieta.

Trešā martā iesāktais uzbrukums sekmīgi virzījās uz priekšu. Jau 10. martā J. Baloža vīri ar kaujām ieņēma Saldu, kur 14. martā ieradās kara ministrs J. Zālītis un J. Balodi paaugstināja par pulkvedi. Niknām kaujām turpinoties, J. Baloža vienības 16. martā ieņēma Jaunpili. 24. martā Cēsu bataljons ieņēma Kalncienu un Neatkarības bataljons Ķemerus, bet 25. martā Studentu bataljons pārgāja Lielupi un ieņēma Klīves muižu.

Citas R. Golcam pakļautās vienības tāpat sekmīgi veica savus uzdevumus un 26. martā frontes līnija no Bauskas līdz Kauguriem gāja pa Lielupi. Uzdevums bija izpildīts.

No militārā viedokļa skatoties, nesaprotamā kārtā R. Golcs sava karaspēka tālāku virzišanos uz priekšu un ienaidnieka vajāšanu pārtrauca. Fronte sastinga Lielupes krastos uz diviem mēnešiem.

Trešajā martā saktā militārā operācija atklāja divas lietas: 1. R. Golca rīcībā esošā armija ir pietiekama Maskavas iebrucēju izdzīšanai no Latvijas un 2. šī sekmīgi ievadītā uzbrukuma apturēšana rādīja, ka Latvijas valsts politiskā krīze vēl nav nebūt pāri, bet saasinās ar katru dienu vairāk.

LANDESVĒRA APVĒRSUMS

Par sekmīgi ievadītā Latvijas atbrīvošanas gājiena apturēšanu pie Jelgavas no R. Golca nāca ziņas, kas izklausījās pēc provokācijas: Latvijas valdībai jāizdod deklarācija, ka Rīgu atbrīvo vācieši, valdībai jādod garantijas, ka tā apgādās vācu armiju ar pārtiku, kas visu laiku notika, sūtot daudz no sarekvizētām mantām uz Vāciju. Valdībai jāizbeidz sadarbība ar komunistiem un jāpārtrauc iedzīvotāju kūdišana pret vāciešiem. Pēdējās prasības nozīmēja valdības pārorganizēšanu pēc R. Golca diktāta vāciešiem pieņemamā garā un sastāvā. Privāta informācija vēstīja, ka līdz tam laikam, kamēr vietējo baltvācu prasību 14 punkti nebūs izpildīti, fronte nekustēsies un Rīga atbrīvota netiks.

Marta mēneša pēdējās dienās pēc R. Golca pavēles divas latviešu kaņavīru rotas no Liepājas nosūtīja uz fronti. Latvijas valdība palika bez aizsardzības. Tanī pat laikā vācu landesvēru atvilka aizmugurē starp Liepāju un fronti, bet barona Manteifeļa trieciena nodaļas un speciāli izmeklētas valsts vācu vienības (Pfefera bataljonu) novietoja Liepājā, radot valdībai nopietnus draudus.

Aprīļa pirmajās dienās sākās visādas provokācijas pret Liepājā palikušajām latviešu kaņavīru apmācības daļām ar telefonu bojāšanu, satiksmes traucēšanu ap latviešu kazarmām un citām nekrietnībām līdz pat latviešu sardzes posteņu atbrūšanai.

No saviem sakariem ar vietējiem vāciešiem es guvu informāciju, ka landesvērs novietots Liepājā ar noteiktu nolūku: piespiest Latvijas valdību visīsākā laikā piekāpties pret vācu prasībām. Ja tas nenotiks, K. Ulmaņa valdība tiks gāzta ar varu un nodibināta tāda valdība, kas vāciešu „taisnīgās” prasības ievēros. Tad Rīga tiks atbrīvota, un pēc atbrīvošanas tiks sasaukta visas zemes pārstāvju sapulce, kas apsveiks atbrīvošanu no komunistiem un akceptēs jauno valdību un tās pieņemtās, vāciešiem labvēlīgās „mērenās” prasības.

Par to es informēju prezidentu, bet K. Ulmanis tādām apvērsumam neticēja, jādāmā, savu draugu iespaidots. Kamēr Liepājā stāvēt angļu flote, tas neesot iespējams. Tā bija K. Ulmaņa pārliecība bez pietiekoša pamata. Kamēr K. Ulmanis angļu acīs bija prezidents valdībā, ko nodibinājusi Tautas padome, t.i. tāda iestāde, ko Anglija nebija atzinusi pretstātā angļu atzītajai Nacionālajai padomei, K. Ulmaņa palaušanās uz angļu floti bija, mazākais, priekšlaicīga. J. Zālītis savās sarunās ar angļiem Latvijas armijas dibināšanas lietās par to jau bija pārliecinājies. Kā angļi skatīsies uz TP un K. Ulmaņa valdību 1919. gada aprīli, to iepriekš nevarēja zināt.

Pēcpusdienā 16. aprīli, staigādams pa pilsētas ielām, no gaŗāmgaŗējiem uzzināju, ka noticis apvērsums. Latvieŗu kaŗavīri atbrunoti, K. Ulmaņa valdība gāzta, ministri arestēti. Tikai K. Ulmanis paglābies angļu militārmisijā, bet J. Zālitis jau no rīta aizbraucis uz fronti.

Savā pastaigā satiku uz ielas „Rigasche Rundschau” redakcijas locekli Grosbergu, kuŗš Liepājā bija tuvā saskarē ar vācu Nacionālpadomi. Pateicu Grosbergam jaunāko informāciju par apvērsumu, bet viņš to nosauca par tukšām, baumām. Grosbergs jau agrāk bija izteicis man savu nemieru par to, ka latvieŗu un vācieŗu politiskās sarunas nekustas uz priekšu. Grosbergs domāja, ka vispirms vajadzīgas divas lietas: mainīt latvieŗu sarunu vedējus un vācu 14 punktus reducēt uz pusi.

Tā runādami mēs nonācām pie Rožu laukuma taisni tanī brīdī, kad tur kādi desmit landesvērīsti skrieŗus uzvilka laukuma vidū nelielu lielgabalu un sāka to visādi grozīt, acīm redzot, nevarēdami izšķirties, uz kuŗu pusi griezt lielgabala stobru. Apstājāmies tāpat kā daudzi citi un gaidījām, kas notiks tālāk. Tagad arī Grosbergs neŗaubījās, ka mēs pašlaik pārdzīvojam apvērsumu, un izstāstīja epizodu no 1905. gada dzīves: Nikolajs II devis pavēli Ŧijevas kaŗa apgabala priekŗniekam ģen. Dragomirovam: „Apspiest nemierus, neŗēlojot artileriju!” uz ko Dragomirovs notelegrafējis atbildi: „Artilerija pozīcijās, ienaidnieka nav.” Iesmējāmies. To kāds landesvērīsts ievēroja. Lai neiekļūtu nepatīkŗšanās, soļojām projām katrs uz savu pusi.

Es gribēju redzēt, kas notiek pie angļu militārmisijas un gāju turp. Viss rajons ap to bija landesvērīstu ielenkts, un tanī ielaida tikai tur dzīvojoŗās personas pēc dokumentu pārbaudes. Nācu mājā.

Pulksten deviņos vakarā manā mēbelētā istabā ieradās divi vācieŗi formās un uzaicināja iet līdz uz policiju. „Kādēļ?” es prasīju, uz ko sekoja atbilde, ka to noskaidroŗot policijā.

Policijas iecirknī mani nosēdināja tukŗšā uzgaidāmā istabā, lika gaidīt, kamēr atnākŗot priekŗnieks, un nodeva mani sargam. Sēdēju un gaidīju — pusstundu, stundu. Gāju blakus istabā meklēt sargu. Tas nebija atrodams. Meklēju tālāk, bet visas durvis bija noslēgtas. Daudzīju durvis, bet neviens neatsaucās. Bļāvu pilnā balsī — arī nekādas atbildes. Divpadsmitos naktī nolikos uz cieta un Ŧaura sola gulēt, kas nekāda gulēŗana nebija, bet tikai groziŗšanās un lādēŗšanās par notikuŗo.

Nākoŗā rītā pulksten astoņos ieradās kāds policists un, mani ieraudzījis, acīm redzot satrūkās.

„Ko tu te dari? Kā tu te iekļuvi?” viņš noprasiĶa. Es izstāstīju.

„Tas nav taisnība. Tu melo! Tu esi zaglis, ielauzies, lai izdarītu zādzību.”

„Tas nav taisnība. Mani šurp atveda divi bruņoti vīri. To var apliecināt mana dzīvokļa saimniece,” es teicu .

„Kādēļ tevi veda šurp?”

„To es nezinu. Man teica, ka policijā noskaidrošot.”

„Nē, es neiešu, kamēr nedabūšu skaidrību kādēļ un kas mani arestēja un ieslēdza šeit visu nakti.”

„Muti turēt! Ja tu te vēl muldēsi, es tevi pataisišu par biezputru. Heraus! Weg!!”

Tā bija mana pirmā nakts pēc apvērsuma. Nekad es neesmu varējis noskaidrot, kāpēc es tiku arestēts. Es nebiju piedalījies Liepājā nekādās sapulcēs vai apspriedēs. Arī „Olimpijā” pusdienojot, nebiju atļāvis nekādas izrunas, kas varētu man kaitēt. Pielaidu varbūtību, ka landesvēristi baidījās no sacelšanās pret viņu apvērsumu un tādēļ mani kā TP locekli izolēja.

Pučisti 16. aprīlī atbrūvoja latviešu kareivju apmācības daļas, izlauņija valsts kasi, izdemolēja Meiera spiestuvi, kur gatavoja valsts kases zīmes, nošāva dažus latviešu kareivjus un pāris stundu laikā izklidināja ministrus un TP locekļus.

K. Ulmanis, kā jau minēts, paņēma Anālijas militārmisijas telpās, J. Zālītis frontē, citi ministri un TP locekļi kur kuņķais, bet M. Valteru un J. Blumbergu apcietināja. Drīz arī tie kļuva brīvi.

Pirmais cerību, uzticības un demokratiskas sadarbības gribas vadītais cēliens K. Ulmaņa politiskajā darbā bija noslēdzies. K. Ulmani bija atstājuši socialdemokrāti, viņa valdību gāzuši vācieši, un TP bija izklidināta.

Sākās apmēram mēnesi ilgs juku laiks. Formāli pastāvēja K. Ulmaņa valdība. Šīs valdības armija cīnījās valsts dienvidu un ziemeļu frontē pret komunistiem. Pati valdība bija sabiedroto aizsardzībā, strādāja sadarbībā ar Latvijas ārzemju sūtniecībām un iekšzemes ierēdņu aparātu, izdeva sava virziena laikrakstus un uzsaukumus. Tautas padome noturēja sēdes.

Tamī pat laikā ar uzvarētāju piekrišanu Latvijas teritorijā rīkojās Vācijas ģen. R. Golcs, nepildīdams pamiēra noteikumus par frontes turēšanu, bet ar savu armiju atbalstīdams apvērsumu pret K. Ulmaņa valdību, veicinādams citas, saviem mērķiem labvēlīgas valdības rašanos, demobilizēdams K. Ulmaņa valdības kaņķavīrus un visiem iespējamiem līdzekļiem kavēdams boļševiku tālāku izdzīšanu no mūsu zemes.

Nākošā dienā pēc apvērsuma kāda nepazīstama organizācija, saukdamās par Frontes drošības komiteju, četru vācu

dižciltīgo un viena vācu pilsoņa sastāvā un barona Manteifeļa vadībā paziņoja, ka viņi „atceļ” K. Ulmaņa valdību, „demobilizē” latviešu karaspēka vienības un „ievadijuši sarunas” par jaunas valdības dibināšanu. Tas rādīja, ka pučistiem nav gatava plāna tālākai rīcībai.

Vēlāk noskaidrojās, ka pēc vienošanās ar A. Niedru par visu baltvācu prasību pieņemšanu muižnieku jaunatne baidījies, ka tik „veči” neizligst ar K. Ulmani uz kāda kompromisa pamata, kas varētu būt sliktāks par A. Niedras solījumiem. Tādēļ steigušies ar apvērsuma rīkošanu, nemaz nedomājot par sekām, kādas draud apvērsuma neizdošanās gadījumā.

Baltvācu padomē par turpmāko politiku izpaudās vairāki uzskati. Progresīvie vācieši ar inženieri Šreineru priekšgalā stāvēja par saprašanos ar latviešiem, iestājās TP un pilnīgi sadarbojās ar latviešiem, prasot kultūralu autonomiju, pret ko latviešiem iebildumu nebija. Demokratiskie vācieši stāvēja par izlīcumu latviešu un vācu starpā kāda redzama angļu valsts vīra vadībā. Konservatīvā vācu pilsonība paļāvās uz latviešu praktisko prātu (Erhards), ka Latvija ne tikai jāpasludina par nodibinātu, bet arī faktiski jāuzceļ no drupām. Tam nolūkam vajadzīgi līdzekļi. Tie Vācijas valdībai un vācu bankām jāsaņādā, daļēji kā atlīdzība par kara postījumiem, daļēji kā aizdevums 200 līdz miljonu marku apmērā. Piedāvājot pusi no muižu platības latviešu bezzemnieku apgādāšanai ar zemi pret kultūralu autonomiju un divkārtotu proporcionālu pārstāvību parlamentā, varētu cerēt uz izlīgumu. Muižnieki turpretim dzīvoja un runāja agrāko laiku valodā tā, it kā viņi būtu devēji un noteicēji, kas varētu latviešiem zināmā mērā nākt pretī, bet vienmēr tikai pret skaidru samaksu. Tādu uzskatu aizstāvēja R. Golcs.

Īpašu stāvokli ieņēma vācu jaunatne, apvienota landesvērē. Tā vadīja 16. aprīļa apvērsumu zem Drošības komitejas nosaukuma. Landesvēristi bija izšķīrušies, ka pirms Rīgas atbrīvošanas jāpārkarāto K. Ulmaņa valdība vāciešiem pieņemamā veidā vai jānodibina jauna valdība, ar kuru jānoslēdz starptautiski garantēts līgums pēc Nišates 1721. g. līguma parauga. Tūlīt pēc Rīgas un kādas Vidzemes daļas atbrīvošanas jāsasauca Rīgā visas zemes pārstāvju kongress, kuram šis latviešu-vāciešu izlīgums jāapstiprina. Šo plānu akceptēja R. Golcs, jo tas ļoti labi ietilpa viņa schēmā par boļševisma likvidēšanu Krievijā.

Apvērsuma rīkotāji centās savu darbību izplest arī ārpus Liepājas. Tie 17. aprīlī uzbruka latviešu komandantūrai Durbē, kur tika atsisti un kur pučistu barons Reke krita kaujā.

Pavisam nesaprotamā kārtā tagad iejaucās sabiedroto lielvalstu pārstāvji, nevis prasdami R. Golcam savaldīt savu armiju no jaukšanās Latvijas iekšējās lietās un no apvērsuma rīkošanas, bet griezdamies pie prezidenta K. Ulmaņa un pulkveža J. Baloža ar prasību izvairīties turpmāk no sadursmēm ar vāciešiem.

Valdība un latviešu spēku virspavēlnieks to ievēroja. Tādos apstākļos pučisti nākošās dienās sāka atbruņot latviešu komandantūras pēc rindas: Rudbāržos, Krotas muižā, kur nošāva divus latviešu kareivjus un pulkvedi Apīni turēja gūstā, Durbē, kur nošāva leitnantu Ģinteri u.t.t. Viss tas notika ar virspavēlnieka R. Golca piekrišanu.

Piekritot sabiedroto aicinājumam par izvairīšanos no sadursmēm ar vāciešiem, pulkvedis J. Balodis 19. aprīlī sūtīja uz Liepāju frontes kaņavīru delegāciju kapteiņa, vēlāk ģenerāļa L. Bolšteina vadībā ar uzdevumu iepazīties ar faktiskajiem apstākļiem uz vietas.

Tanī pat 19. aprīlī Tautas padomē atgriezās sociāldemokrāti un starpfrakciju birojs noturēja savu sēdi, kurā piedalījās visu astoņu partiju, TP dibinātāju, pārstāvji. Tā bija pirmā sēde pēc Rīgas atstāšanas. Sēde sīki iepazīnās ar pēdējo dienu notikumiem. Visu frakciju pārstāvji vienbalsīgi nosodīja R. Golca un landesvēristu rīcību, prasīja vainīgo dumpinieku sodīšanu pēc kara laika likumiem, prasīja no sabiedrotiem un Vācijas valdības nodrošināt turpmāk netraucētu K. Ulmaņa valdības rīcību. Rezolūciju nosūtīja Latvijas miera delegācijai Parīzē, Vācijas valdībai Berlīnē un sabiedroto virspavēlniecībai Parīzē.

Pa to laiku norisinājās debates Baltvācu padomē par landesvēristu rīcību. Apvērsumam bija pretinieki arī starp vāciešiem. Arī Frontes drošības komitejas projektētai valdībai nebija piekrišanas. Uzvarēja doma par īpašas direktorijas dibināšanu. Direktoriņā ieieta firsts Līvens, pulkvedis J. Balodis un kāds no pučistiem, laikam pats Manteifels.

Kapteiņa L. Bolšteina delegācija iepazīnās ar apvērsuma norisi tieši no atbruņoto kaņavīru ziņojumiem, no sarunām ar TP starpfrakciju biroja locekļiem, no sarunām ar ministriem. Pēc delegācijas ziņojuma noklausīšanās, J. Balodis informēja Frontes drošības komiteju, ka viņš nepiedalīsies nekādā direktoriņā, aizliedz to darīt arī saviem kaņavīriem un turpmāk atbalstīs K. Ulmaņa valdību un TP. Tad apvērsuma rīkotāji direktoriņā J. Baloža vietā uzaicināja zv. adv. K. Pauļuku, kurš uz vietas atteicās no tāda piedāvājuma. Firsts Līvens no piedalīšanās direktoriņā bija atteicies jau agrāk. Tā direktorijas ideja pučistiem arī izjuka.

Ceturtdā vai piektā dienā pēc apvērsuma, pastaigājoties Liepājas jūrmalā, nejauši sastapāties ar M. Valteru. Pēdējais uzvaras smaidā mani uzrunāja: „Nu redzat, kas iznāk, ja iesāk Latvijai neatbilstošu politiku un draudzēšanos ar valstīm, kam Latvijā nav nekādu interešu.”

„No kuŗa laika tad Vācijai Baltijā nav nekādu interešu? Sava prieka dēļ neviens apvērsumus nerīko,” atbildēju M. Valteram.

Sākās sarunas, kuŗās noskaidrojās ļoti loģisks M. Valtera viedoklis. K. Ulmanis zinājis, ka Dr. P. Kalniņš un latviešu soc. demokrati cenšas ar Vāciju sadarboties. Tāpat K. Ulmanis zinājis, ka latviešu rūpnieki un amatnieki (Demokratu pol. partija) meklē sakarus ar Vācijas saimnieciskām aprindām bez baltvācu starpniecības. K. Ulmanim nebijis svešs, ka arī latviešu namsaimnieki grib sadarboties ar baltvācu pilsonību un atskaldīt pēdējo no muižniecības aizbildniecības. Šādu interešu īstenošanai K. Ulmanis piekritis un tad arī 17. novembrī ievēlēts par Latvijas valdības ministru prezidentu. Bet, ticis valdības krēslā, K. Ulmanis pievērsies citai politikai. Viņš sācis savā valdībā aicināt lielā skaitā šādas politikas pretiniekus: J. Goldmani, J. Zālīti, S. Paegli, K. Puriņu, nerunājot nemaz par Z. Meierovicu, kas visi sapņojuši par Antanti. Tā bijusi no K. Ulmaņa liela kļūda. K. Ulmanis pazaudējis uzticību pie A. Vinniga (Vācijas) un neieguvis uzticību pie Antantes. Iznākums bijis tas, ka vācieši K. Ulmaņa valdību gāzuši un angļi ar savu spēcīgo floti Liepājas reidā to mierīgi noskatījušies, nenespiežot gaili ne pie viena lielgabala. Tālāk tas tā nevarot turpināties.

Bet kādā virzienā valdības politikai būtu jāturpinās, par to mēs nerunājām, acīm redzot, viens otram neuzticēdamies.

Pilsētā valdija neziņa un apjukums. Ne bez grūtībām man izdevās iekļūt Anglijas militārmisijas namā pie K. Ulmaņa.

Prezidentu sastapu šaurā un ļoti nabadzīgā jumta istabiņā. Man K. Ulmanis parādīja mazu lādīti, kādu mēs lietojām, pagasta skolās iedami, savu mantiņu uzglabāšanai. Uz tās K. Ulmanis mani nosēdināja, bet pats apsēdās dzelzs gultiņā, kur drāšu pinums bija pārsegts ar kādu brezentam līdzīgu drēbi.

K. Ulmanis izskatījās stipri noguris, bija neapmierināts, ka sabiedrotie nekā nedarot, lai vāciešus savaldītu. Arī Z. Meierovics no Parīzes nekā neatbildot. Šeit jāpiezīmē, ka R. Golcs, nepazīdams vietējos apstākus, nebija pārņēmis no vācu ķareivju padomes pirms tās likvidēšanas Liepājas-Kopenhagenas jūras kabeli savā rīcībā. Tas arī pēc apvērsuma joprojām bija TP locekļu un valdības lietošanā. Pa to netraucēti varēja sazināties ar brīvo pasauli, arī ar Z. Meierovicu Parīzē. Tādēļ noteikti pretpučistisko informāciju Eiropas presē vācieši pierakstīja sabiedrotajiem, secinādami no tā,

ka K. Ulmaņa valdības pozīcijas ir ļoti stipras, kādas tās patiesībā nemaz nebija. Tādēļ nebija arī gaidīto labo ziņu.

Informējot K. Ulmani par tekošiem notikumiem, es sāku ar G. Zemgali, ko Andrejs Bērziņš bija sameklējis ar lielām pūlēm Dānijā un aicināja viņu mājās, lai arī TP darītu kaut ko likumīgā stāvokļa atjaunošanai. Bet G. Zemgals kavējoties, teica K. Ulmanis. Es prezidentam atkārtāju, ka G. Zemgals Latvijā tomēr ieradīsies un tad tiks noturēta TP sēde, kurā prasīs K. Ulmaņa valdības atgriešanos darbā, nosodīs R. Golca jaukšanos Latvijas iekšējās lietās ar nolūku atjaunot vācu virskundzību Baltijā. Par TP sēdes sasaukšanas projektiem K. Ulmanis jau zināja. Viss jautājums grozoties ap to, vai vācu policija vispārīgi atļaus TP sēdi oficiāli noturēt. Ja to neatļautu, tad, pēc K. Ulmaņa domām, sēde kaut arī šaurākā sastāvā, tomēr būtu jāsasauc slepeni Liepājas apkārtnē. Galvenais lēmumam par Pagaidu valdības atgriešanos darbā un apvērsuma iniciātoru sodīšanu jābūt vienbalsīgam. Man vajadzētu runāt LZS vārdā.

Es K. Ulmanim apsoliju TP pilnsapulcē runāt un pie tam ļoti asi. Es izteicu pārliecību, ka sēde tiks noturēta atklāti, nebaidoties ne no kādām represijām, un ka prasību par valdības atgriešanos darbā pieņems vienbalsīgi.

Runa pārgāja uz ASV misijas uzskatiem valdības krīzes jautājumā. Pēc manas informācijas, es teicu K. Ulmanim, amerikāņi uzskata Pagaidu valdību par pārāk kreisu, kas neatbilst latviešu tautas mentalitātei. Es atgādināju prezidentam arī J. Čakstes domas, nemaz nerunājot par V. Zāmuēli un A. Bergu. Es K. Ulmanim neslēpu, ka arī V. Skubiņš un A. Brēmers, kuŗi, atgriezušies no Zviedrijas, pašreiz uzturas Liepājā, abi ir tādās pat domās, ka radikālo elementu kabinetā ir par daudz.

Prezidents atbildēja, ka viņš to jau zinot un piekrītot, ka daži ministri, piemēram, J. Goldmanis, kuŗš ar savu uzskatu bezzemniekiem līdzvainīgs pie apvērsuma izprovocēšanas, jāmainot, bet vai viss varēšot notikt tā, kā sabiedrotie domā, to viņš vēl nevarot pateikt.

Uz to es K. Ulmanim izteicu savas domas, ka galvenais jautājums nav atsevišķas personas, bet pilnīga, neierobežota sabiedroto uzticība, kas vieglāk panākama no angļiem, un tā viņam jāiegūst tik pilnīga, kāda tā bija Nac. padomei. Tā viņam esot, teica K. Ulmanis. To vislabāk rādot viņa tagadējā uzturēšanās šeit, t.i. Anglijas militārās misijas vadītāja pulkveža Tallenta telpās.

Es atbildēju, ka tas no angļu puses ir labs iesākums, kuŗš jāizmanto. Bet tas apstāklis, ka visi sabiedrotie, ieskaitot angļus, nedara nekā nopietna vāciešu savaldīšanai, kā tikko

viņš pats izteicās, nav uzticība. Tas apstākļi, ka viņam ierādīta šī jumta istabiņa, nav par zemu novērtējams, bet tas nav tas, kas tagad vajadzīgs.

Ka sabiedrotie prasa, lai latviešu kaņavīri nepretojas vācu apvērsuma rīkotājiem, ir mums un mūsu armijai lielākā neuzticības izrādīšana. Apvērsuma rīkotāji var izklidināt mūsu kaņaspēku, demolēt mūsu iestādes, likvidēt varmācīgi mūsu komandantūras, apšaut mūsu virsniekus un kareivjus. Par tādu rīcību vai tās izmeklēšanu sabiedrotiem nav neviena vārda. Tā nav uzticība. Ka sabiedrotie prasa atļaut latviešu mobilizāciju un dod platonisku atļauju K. Ulmaņa valdībai atgriezties darbā — tas nav vairāk nekā kā vēlēšanās tikt pie kareivjiem Krievijas atjaunošanai, kas iznāk lētāk nekā gūstekņu vervēšana.

Mums ir vajadzīgs pavisam kas cits. Pirmkārt, mums ir vajadzīga pašiem noteikšana par visiem bruņotajiem spēkiem mūsu zemē, lai nevar izsūtīt no Liepājas valdībai uzticamas kaņaspēka daļas un sapulcināt šeit apvērsuma rīkotājus. Otrkārt, vajadzīgi ieroči neatkarīgi no Vācijas želasības. Treškārt, jāpanāk plānveidīga Latvijas iztīrīšana no Golciem, Flečeriem, Manteifeļiem un tamlīdzīgiem. Ceturtkārt, jāiegūst materiāls atbalsts tādos pašos apmēros, kā to sabiedrotie sniedz Kolčakam, Deņikinam, Vrangelim, un vēl vairāk tādēļ, ka mēs cīnāmies par demokrātiju, kāda valda sabiedroto pašu zemēs. Ja sabiedrotie, pirmā kārtā angļi, tādu atbalstu mums nedod, kādu viņi dod visiem citiem — tad tas gaiši rāda, ka viņi mums neuzticas. Tādēļ jāievēro visas viņu vēlēšanās, cik tālu tās neskaņ mūsu neatkarību, bet arī jāprasa respekts pret mums pašiem.

Pēc agrākā laika piedzīvojumiem es sagaidīju visādus iebildumus no prezidenta, bet par lielu pārsteigumu K. Ulmanis visiem maniem ierosinājumiem piekrita. Viņš šinīs dienās esot daudz ko pārdomājis un nācis pie slēdziena, ka pēc apvērsuma likvidēšanas dažā labā lietā jārikojoties citādi.

Kad es informēju K. Ulmani par soc. dem. atgriešanos TP, prezidents deva ļoti strupu atbildi. Tādi palīgi viņam neesot vajadzīgi, kas vispār nekā nepalīdzot, tikai kritizējot, pie pirmās izdevības skrienot projām pie komunistiem un satraucot citas mazāk nosvērtās politiskās partijas. Ne latviešu tautai, ne viņam kā ministru prezidentam, ne TP no tādiem palīgiem neesot nekāda labuma. Soc. dem. noraidījuši piedalīšanos NP tādēļ, ka tā neesot pietiekami demokrātiska, bet tagad lūdzot atļauju līdzdarboties Maskavas diktatora sastādītā valdībā, kur no demokratisma vispār neesot ne vēsts! Kad nu tur nevarējuši nekā panākt, tad varonīgi griežoties atpakaļ „Ulmani glābt”. Un prezidents uzsvēra vēlreiz, ka viņam tādi glābēji neesot vajadzīgi.

Jautājumā par soc. dem. atgriešanos TP izcēlās gaŗākas debātes. Uz manu iebildumu, ka atraidīt s.d. no līdzdalības TP tomēr nevajadzētu, K. Ulmanis tikpat asi, kā sācis, atbildēja ar sevišķu uzsvērumu: „Sociāldemokrāti mani un visus mūs ir rupji piekrāpuši. Tāpēc es par viņiem negribu nekā vairs dzirdēt. Vienalga, vai viņi paliek TP, vai aiziet no tās.”

Pirms Latvijas neatkarības proklamēšanas s.d. apņēmušies Latvijas neatkarību atzīt un visādi atbalstīt, tikai prasījuši, ka valdībai jau sākot ar priekšparlamentu jābūt noteikti demokrātiskai, lai gan no līdzdalības kabinetā atteikušies. Meklējot sadarbību ar mūsu niknākiem ienaidniekiem — P. Stučkas komunistiem — s.d. agrāko politiku ir atmetuši. Tas rādot, ka s.d. savā dziļākajā būtībā stāvot nevis par neatkarīgu Latviju, bet par Krievijai pakļautu Latvijas zemi un tautu. S.d. ar tādiem uzskatiem Tautas padomē esot tikpat nevajadzīgi kā A. Krastkalns un A. Niedra. Viņš sadarbošanos ar s.d. esot pārdomājis krustām šķērsām un nācis pie slēdziena, ka s.d. attiecībā uz Krievzemi esot tādi paši mūsu pretinieki kā A. Niedra un viņa kompanija attiecībā uz Vāciju. Visas s.d. deklarācijas pirms Latvijas neatkarības proklamēšanas esot bijušas viņiem vajadzīgas tikai krāpšanai. Viņš esot izšķīries, teica K. Ulmanis, turpmāk visu Latvijas politiku kārtot, necerot ne uz kādu sadarbību ar s.d.

K. Ulmaņa acīs s.d. tagad un turpmāk nebija Latvijas demokrātijas aizstāvji, bet tās pretinieki. S.d. nebij demokrātiskas Latvijas cēlēji, bet tās grāvēji. Ar savu aiziešanu no TP soc. dem. bija ceļa līdzinātāji Liepājas apvērsumam, ar savu atgriešanos tie būs ceļa gatavotāji krievu komūnismam. Ne vienādi, ne otrādi s.d. nav demokrātiskas Latvijas aizstāvji.

Drīz pēc mana apmeklējuma Anglijas militārmisijā K. Ulmanis atstāja savu mazo istabiņu un pārvietojās uz kādu atstātu kuģi (Saratovu) netālu no angļu eskadras Liepājas ostā. Uz šī kuģa salasījās arī ministri, izņemot J. Zāliti. Pēdējais ilgāku laiku uzturējās frontē pie latviešu kaŗavīriem vai latviešu komandantūrās, kur slepeni organizēja latviešu mobilizācijas. J. Zālītis uz Saratova ieradās tikai pēc dažām nedēļām. Privātiem tvaikoņiem bija aizliegts rādīties angļu eskadras un Saratova tuvumā, izņemot jūras velkoni „Ebba” ar palielu kabīni. Ar šo kuģīti Saratova iemītniekiem piegādāja uzturu.

Uz Saratova K. Ulmanis jutās daudz labāk nekā Anglijas militārmisijā. Viens, vai kopā ar saviem ministriem, viņš varēja plānot un zināmā mērā arī vadīt Latvijas politiku. Šeit K. Ulmanis saņēma arī ziņu, ka A. Vinnigs parakstījis brīvprātīgo līgumu, jādodomā, nešaubīdamies par jaunā „ministru

prezidenta" A. Niedras labvēlību vāciešiem. Sazināšanās ar armiju, fronti un civilierēdņiem neradīja sevišķu grūtību. Tas bija iespējams caur „Ebbu”. Arī kabelis uz Kopenhagenu visu laiku bija K. Ulmaņa sekretāra E. Freivalda pārziņā. Caur to sazināšanās ar Z. Meierovicu, Ziemeļvidzemes pilnvaroto M. Gailiti un Ziemeļlatvijas latviešu bruņoto spēku komandieri pulkvedi J. Zemītānu noritēja nepārtraukti un netraucēti. Tādā kārtā vācu rīcība Latvijā ieguva Eiropas presē tādu apgaismojumu, kādu K. Ulmanis vēlējās.

Dzīve Liepājā pēc apvērsuma neko neatšķirās no tā, kā tas bija iepriekš, jo faktiskais noteicējs bija un palika R. Golcs.

Atzīmējams, ka šīnī laikā Liepājā ieradās amerikāņu kuģis ar bīdelētiem miltiem, ko K. Ulmanis bija izkaulējis no amerikāņiem sava ceļojuma laikā Kopenhagenā.

Tagad ar miltiem radās sarežģījumi. K. Ulmaņa valdībai nebija rīcības brīvības, bet apvērsuma rīkotājiem amerikāņi miltus nedeva. Jautājumu nokārtoja tā, ka miltus nodeva pilsētas valdei, kur par pilsētas galvu bija ievēlēts soc. dem. A. Buševics. Tie bija lieli prieki, ko A. Buševics sagādāja liepājniekiem, izdalīdams sen neredzētos baltos miltus, protams gan, par maksu. Ieņemto naudu — divus pilnus čemo dānus — A. Buševics nogādāja uz „Saratova” un nodeva K. Ulmanim. Tam bija liela politiska nozīme, jo gāzta valdība, neskatoties uz izlaupīto kasi varēja visiem ierēdņiem maksāt algas. Ne pučistu sastādītā Borkovska pagaidu „valdība”, ne A. Niedras „valdība” nevarēja dabūt ierēdņus.

Vēlāk A. Buševicam par šo rīcību piešķīra augstu Triju zvaigžņu ordeni, un K. Ulmanis šo viņa rīcību nekad neaizmīrsa. Pat 1934. gadā pēc 15. maija apvērsuma A. Buševicu nearestēja. Tikai pēc kādām desmit dienām, kad A. Buševics katru dienu demonstratīvi pastaigājās Rīgas jūrmalā, iekšlietu ministrijas ierēdņi A. Buševicu apcietināja. Kad A. Buševics bija nopietni saslimis un ievietots slimnīcā, tad K. Ulmanis, gadījuma pēc, manā klātienē nodeva rīkojumu, ka ārstēšana un operēšana nododama tiem ārstiem, ko slimais pats izvēlēties, un A. Buševicam slimnīcā parādāma tāda pat uzmanība un kopšana kā pārējiem slimniekiem.

Apvērsuma laikā ļoti aktīvi rīkojās starpfrakciju birojs, kas sastāvēja no visu TP ietilpstošo latviešu politisko partiju vadītājiem, ieskaitot sociāldemokratu. Lai izvairītos no vācu militārpolīcijas uzbrukumiem, starpfrakciju biroja sēdes noturēja uz tvaikonīša „Ebbas”, kurš bija pastāvīgā kustībā Liepājas ostā. Tur izšķīra arī jautājumu par TP pilnsapulces saukšanu 12. maijā Liepājas pilsētas valdes telpās un nokārtoja visus sēdes sagatavošanas darbus.

R. Golca ieceltais prefekts Meiers TP sēdei pretojās ar lielu bravūru un visādiem draudiem. Starpfrakciju birojs uz to negriezā lielu vēribu, jo R. Golcs, aizstāvēdams A. Niedras

valdību un apvērsuma rīkotājus, pats bija deklarējis, ka Latvijas iekšējās lietās viņš neiejauksies. Tādēļ policistam vienkārši paziņoja, ka TP sesija notiks pilsētas valdes telpās un aizrādīja, lai viņš rūpējas par kārtību uz ielas, lai sēde netiktu traucēta.

Satraukuma pilni brīži norisinājās īsi pirms sēdes, kad prefekts ar saviem palīgiem ieradās pilsētas valdes telpās un mēģināja sēdi izjaukt pēdējā brīdī. Norisinājās trokšņaina strīdēšanās starpfrakciju biroja locekļu un Meiera starpā, kamēr spēcīgā G. Zemgāļa balss pavēlošā tonī uzsauca policistam: „Atstājiet šīs telpas, te notiek Latvijas parlamenta sēde.”

Sēde noritēja pilnā sastāvā un vētrainā un drāmatisma pilnā atmosfērā. Soc. dem. reprezentēja Fr. Menders, radikāldemokratu G. Zemgālis, kurš vadīja sēdi, un Andr. Bērziņš, nacionāldemokratu reprezentēja J. Bankavs, demokratu E. Bite, būdams arī TP sekretārs. Arī sociālrevolucionāriem, republikāņiem un Neatkarības partijai bija savi pārstāvji. LZS pārstāvēja šo atmiņu autors, bez kuŗa sēdē piedalījās vēl E. Freivalds, zvēr. adv. A. Šīmanis u.c. partijas locekļi.

Visi iepriekšējo dienu izaicinošie notikumi sēdē atrada savu atspoguļojumu. Asās runās tika nosodīti: landesvēra uzbrukums valdībai, R. Golca sabotāža ar Rīgas atbrīvošanu, apvērsuma dalībnieku segšana, latviešu apmācības daļu karivju un komandantūru aizstāvju noslepkavošana. Visas partijas izteica stingru prasību netraucēt K. Ulmaņa valdības nekavējošu atgriešanos darbā, uzsvēra ar atzīnību latviešu karavīru nostāšanos aiz savas valdības un deklarēja visnopietnāko brīdinājumu baltvācu muižniecībai.

Vienu no iespaidīgākām runām teica vācu progresīvās partijas līders inženieris Šreiners. Šreiners bija TP loceklis un reizē Latvijas sūtnis Berlīnē pie Vācijas valdības. Ieradies no Berlīnes Liepājā uz TP sēdi, Šreiners runāja vācu valodā pret Baltijas muižniecības politiku ar tādu asumu, ka policijmeistars Meiers, kurš klausījās sēdes norisi, pie zāles aizmugures sienas atspiedies, to neizturēja un atstāja zāli.

Es savā runā pārmetu vāciešiem sabotāžu Rīgas atbrīvošanā un Liepājas apvērsuma rīkošanu šauri egoistiskos nolūkos. Prasīju valdības darba traucēšanu nekavējoties izbeigt un vainīgos apvērsuma iniciātorus saukt pie likumīgas atbildības.

Vienbalsīgi lielā sajūsmā pieņēma lēmumu, kas prasīja netraucētu K. Ulmaņa atgriešanos darbā un visu 16. aprīļa apvērsuma līdzdalībnieku bargu sodīšanu.

Rezolūciju nolēma iesniegt visām uzvarētāju lielvalstīm un Vācijas valdībai Berlīnē.

Caur Kopenhagenas kabeli TP sēde un vācu rīcības nosodišana atrada Eiropā plašu publicitāti.

Kādēļ vācu policija sēdi atļāva un „A. Niedras valdības” uzdevumā to vienkārši neizklidināja, tas palika neatminama mikla.

Šī sēde dokumentēja jaunu pagriezienu Latvijas politikā un K. Ulmaņa politiskajos uzskatos. Šī sēde bija pats svarīgākais notikums visā TP darbā. Tā politiski salauza vācu virskundzības centienus Latvijā un parādīja visai pasaulei, visiem latviešiem un sabiedrotiem, kāds ir latviešu tautas patiesais nacionāli politiskais viedoklis jucekļīgajā pēckaŗa laikā. K. Ulmanim tas bija liels gandarījums un liels morālisks stiprinājums. Žēl tikai, ka pati TP, lai gan augstākā Latvijas iestāde, nebija tik iespaidīga, kāda tā pie citas organizācijas varēja būt.

Starptautiskā politikā TP 12. maija sēdes nozīme bija ievērojama. Ja 16. aprīļa apvērsums pats par sevi pierādīja, ka K. Ulmaņa valdība nav Demokrātiskā bloka provāciskās politikas turpinājums, tad 12. maija TP sēdes vienbalsīgā prasība par K. Ulmaņa valdības atgriešanos darbā noskaidroja, ka 16. aprīļa apvērsums nav personīgu ķildu rezultāts starp K. Ulmani un A. Niedru, kā R. Golcs līdz apnikumam to sabiedrotajiem skaidroja, bet ir divu politisku virzienu izpausme, kur vāciski aristokrātiskā minoritāte cīnās pret nacionāli demokrātisko latvietību. Tādēļ tālāka vērošana un nogaidīšana sabiedrotajiem nebija vairs vajadzīga.

Katra uzvarētāja lielvalsts tagad varēja ieņemt pret TP un pagaidu valdības politiku noteiktu stāju arī šo iestāžu radikālisma ziņā. Doma par NP atdzīvināšanu, kas radītu Latvijai reālāku un eiropiskāku stāju bija sabrukusi ar J. Goldmana „Uzsaukumu bezzemniekiem”. Tādēļ arī šinī ziņā nekāda nogaidīšana nebija vajadzīga. Nepieciešams bija tikai laiks, kas 12. maija TP sēdes lēmumiem ļautu izkristalizēties visās attiecīgās iestādēs. Tikai ļoti žēl, ka tautu pašnoteikšanās, kā mēs to redzēsim turpmāk, nebija vienīgais jautājums, kas nodarbināja lielos politiķus Baltijas telpā.

Lielas pārmaiņas 16. aprīļa apvērsums izraisīja arī Latvijas iekšējā politikā.

Latviešu tautas un arī K. Ulmaņa uzskati minoritāšu jautājumā bija ļoti toleranti, sevišķi attiecībā pret vāciešiem, kurus prezidents ieskatīja par vadošo minoritāti Latvijā un par iespaidīgāko starptautiskā politikā. Līdz vācu landesvēra apvērsumam arī aŗrārjautājumā K. Ulmanis gribēja meklēt izlīdzinošu atrisinājumu, neskatoties uz baltvācu muižniecības aŗrāko, netoleranto izturēšanos pret latviešiem. Pats par

sevi saprotams, muižu centri bija atstājami viņu īpašniekiem un par atsavināmās zemes lielumu vedamas sarunas ar nolūku panākt patiesu saprašanos, lai noteikti un uz visiem laikiem novērstu ne tikai muižnieku separātu skatīšanos uz Vāciju, bet panāktu muižnieku nostāšanos Berlīnē par neatkarīgas Latvijas aizstāvjiem, līdzīgi tam, kā zviedru tautības muižniecība rīkojas Somijā sadarbībā ar somu valdību. Tā K. Ulmanis caur vācu muižniecību gribēja iegūt Vāciju par neatkarīgas Latvijas permanentu aizstāvi katrā sadursmē ar Krieviju, ja tāda nākotnē eventuāli rastos.

Liepājas apvērsuma iespaidā K. Ulmanis izšķirās par konsekventi pretēju politiku. Agrārreforma jāizved tik radikāli, cik vien tas iespējams, lai krieviem nebūtu nekāda pamata aizdomām, ka Latvijā ir vēl kādi spēki, kas velk uz Vāciju. Nostājoties uz tāda viedokļa un nerēķinoties ar soc. demokrātiem, K. Ulmanis cerēja saliedēt latviešu progresīvo pilsonību ciešā vienībā ar LZS kā neatkarīgas Latvijas valsts politikas vadošo kodolu.

Mēneša laikā apvērsuma rīkotāji nodibināja latviešiem valdību ar mācītāju A. Niedru priekšgalā kā „ministru prezidentu”. Latvieši to uzņēma ar humoru. Liepājas jokdaņi kopā ar dažiem kontrizlūkošanas aģentiem „ministru prezidentu” A. Niedru nozaga, bet A. Niedra no gūsta tumšā naktī izbēga gluži tā, kā tas aprakstīs pašā A. Niedras romānos. Vācieši A. Niedru atrada un 17. maijā iecēla atkal „ministru prezidenta” amatā. Lai rastu A. Niedras „valdībai” kādu autoritāti, R. Golcs it kā uz A. Niedras pavēli sāka divi mēnešus novilcināto uzbrukumu komunistiem, un 22./23. maijā apvienotie J. Baloža un landesvēra spēki Rīgu ieņēma. Landesvēristi iesāka brutālu izrēķināšanos ar latviešiem, kamēr J. Balodim R. Golcs pavēlēja turpināt cīņu pret krievu iebrucējiem Vidzemē.

Līdz ar uzbrukuma sākumu Rīgai laikrakstos parādījās ziņa, ka A. Niedra uz 8. jūliju nolīcis Rīgā lauku un pilsētu pašvaldību priekšstāvju kongresu, uz kuru katra pagasta vietnieku pulkam, jādeleģē viens zemnieks un viens bezzemnieks. Bija skaidrs, ka šī būs tā sapulce, no kuras A. Niedra sagaida sev un savai valdībai uzticības izteikšanu par atbrīvošanu no komunistiem.

K. Ulmanis atsūtīja no „Saratova” man vēstuli ar lūgumu nobraukt ar vilcienu līdz Jelgavas apkārtnē un tur no kāda pagasta saņemt mandātu uz 8. jūlija sapulci. Sapulcē man vajadzētu gan oficiāli, gan neoficiāli brīdināt zemniekus no iekrišanas 16. aprīļa avantūristu slazdos.

Es izšķiros braukt uz savu pagastu — Vecumniekiem. Izrādījās, ka Vecumnieku pagasts toreiz bija starpjoslā, pa kuru klejoja gan komunistu, gan vāciešu patruļas. Ar lielām grūtībām es nokļuvu 6. jūlijā Vecumniekos, kurus biju atstājis

1914. gada vasarā. Uz savām mājām netiku, bet uzzināju, ka vācieši tās nodedzinājuši.

Pagasta valdē nokļuvu taisni vietnieku pulka sēdes laikā. Izteicu savu vēlēšanos reprezentēt Vecumniekus 8. jūlija sapulcē. To saņēma ar aplausiem, jo pagasta vietnieki visu laiku pūlējušies pierunāt kādu, kurš būtu ar mieru nedrošajos laikos atstāt mājas un braukt uz Rīgu. Nekavējoties man tika izrakstīts mandāts. Saimnieks Stienis apņēmās novest mani līdz Tomei, ko arī izdarīja. Tālāk uz Rīgu tikt nevarēja, jo Baldoni bija ieņēmuši vācieši un nevienu cauri nelaida. Tomē pie kāda izpostīta saimnieka tranšējā pārgulēju nakti un 7. jūlijā mazā laiviņā pārcēlos Vidzemes pusē, kur krastā patrulēja kāds igauņu kareivis. Komandantūrā kāds latviešu kareivis pārtulkoja igauņu komandantam manu apliecinību, TP priekšsēža G. Zemgāja izdotu, ka esmu TP loceklis un svarīgās darīšanās tieku deleģēts uz Rīgu. Igauņu komandants bija ļoti laipns, bez kavēšanās atvēlēja smago mašīnu, kas noveda mani Rīgā, kur A. Niedras godība ar visu 8. jūlija Zemes sapulci bija jau noslaucīta mēslu čupā.

CĒSU KAUKAS UN STRAZDU MUIŽAS PAMIERS

Vācu virskundzība pie Daugavas pēc Rīgas ieņemšanas tomēr nevarēja turēties ilgi, jo bija pretrunā ar visu politisko situāciju kā Eiropā, tā Baltijā. Spēku mērošana starp ziemeļniekiem, t.i. nacionālās ziemeļarmijas pulkiem un igauņiem no vienas puses un R. Golca spēkiem — landesvēru un Dzelzsdivīziju no otras puses — bija nenovērsama.

Šādas norēķināšanās uzsākšanai R. Golcs spēra pēdējos sagatavošanās soļus 18. jūnijā, iznomājot Dzelzsdivīziju uz laiku A. Niedras „valdībai”. To darīja sabiedroto maldināšanas nolūkā, nostādot uzbrukumu ziemeļniekiem kā igauņu-latviešu savstarpēju karu, gar kuŗu R. Golcam nav nekāda daļa. A. Niedras „valdība”, savukārt, tam pat 18. jūnijā iecēla lauku ārstu T. Vankinu par visu Latvijas bruņoto spēku, arī iznomātās Dzelzsdivīzijas virspavēlnieku. Jaunais virspavēlnieks T. Vankins nekavējoties deva pavēli landesvēra un Dzelzsdivīzijas komandierim Flečeram sākt 19. jūnijā uzbrukumu igauņiem un Latvijas ziemeļvidzemes spēkiem. Faktiski visu šo organizatorisko „švindeli” un vēlākās kaujas operācijas vadīja R. Golcs pats.

Igauņijas armijas virspavēlnieks ģenerālis Laidoners kaujas vadību pret vāciešiem uzdeva igauņu ģenerālim Pederšam, kuŗa stāba priekšnieks bija igauņu pulkvedis Rēks, bet latviešus komandēja pulkvedis J. Berķis un pulkvedis J. Zemitāns.

Cēsu kaujas noritēja ar lielu niknumu un turpinājās no 19.-23. jūnijam. Izšķirīgā mērošanās ar spēkiem notika pie

Raunas 22. jūnijā. Vāciešus galīgi sakāva, par ko galvenais nopelns piekrit igauņiem viņu skaitliskā pārsvara dēļ. Apvienotie ziemeļnieki dzinās pakāļ bēgošiem vāciešiem uz pēdām. Pie Juglas iejaucās sabiedrotie, pieprasīja uzbrukuma apturēšanu un izglāba vāciešus no iznīcināšanas.

Pamieru noslēdza Strazdu muižā pie Rīgas 1919. gada 3. jūlijā no vienas puses igauņu pavēlniecībā esošā kaŗaspēka, no otras puses landesvēra un vācu pavēlniecībā esošā kaŗaspēka starpā, klāt esot Francijas militārajam pārstāvim Latvijā — pulkvedim Diparkē. Pamiera svarīgākie noteikumi bija šādi:

1. Kaŗjas darbību uz sauszemes, jūrā un gaisā pārtrauc 3. jūlijā pulksten divpadsmitos.
2. Visi vācu virsnieki un kaŗaspēka daļas atstāj Rīgu un tās apkārtni, pie kam izvākšanās jānobeidz 5. jūlijā līdz pulksten astoņpadsmitiem, izņemot atsevišķus stāba virsniekus, kuŗiem jāuzrauga kaŗa piederumu izvākšana.
3. Viens no sabiedroto virsniekiem Rīgā uzraudzīs šo vācu krājumumu izvešanu.
4. Landesvēram tūlīt jāatstāj Rīga, kā arī tās apkārtnē un jāaiziet aiz Daugavas. Šī izvākšanās jāizdara līdz 5. jūlijam pulksten astoņpadsmitiem.
5. Igauņu kaŗaspēks paliek vietās, kuŗas tas ieņēmis 3. jūlijā pulksten trijos.
6. Brīva satiksme pa zemesceļiem, dzelzceļu un telegrafu Rīgas un Liepājas starpā nedrīkst tikt vāciešu traucēta.
7. Sabiedroto misijas pagaidām uzņemas Rīgas pārvaldību un darbojas kopīgi ar latviešu valdību.*)

Pamiers bija ieturēts 11. novembra 1918. gada Vācijas kapitulācijas noteikumu ietvaros. Par militārā un politiskā ziņā latviešiem labvēlīgu pārgrozību jāuzskata paredzamā landesvēra likvidēšana un baltvācu kaŗavīru pakļaušana Latvijas armijas virspavēlniekam. Politiskā plāksnē, turpretim, ļoti nepatīkams bija vaļīgais vācu brīvprātīgo izvākšanas noteikums, neminot termiņu, kad izvākšanai jābūt nobeigtai. Tas nesolīja neko labu, ja aiz Olaines valsts vācieši vēl drīkstēja mitināties Latvijā.

Ļoti nepatīkams bija nokavētais ministru maiņas jautājums. Jau pirms 16. aprīļa apvērsuma sabiedrotie ieteica K. Ulmanim sociālā miera labā izdarīt dažas pārmaiņas kabinetā. To izdarīt aizkavēja apvērsums. Arī „Saratovā” sēdēdams, K. Ulmanis nevarēja to izdarīt, kaut gan tur diendienā

*) Skat. M. Peniķis. Latvijas atbrīv. kaŗa vēsture, Linkolnā, ASV, I. s. 278. lp.

tikās ar Lielbritanijas misijas pārstāvjiem. Beidzot, pēc Cēsu kaujām un Strazdu muižas pamiera noslēgšanas, pie valdības pārkārtošanas varēja ķerties.

Jau agrāk aizrādīts, ka K. Ulmaņa kabinetā darbojās kāds barons, kuŗam baltvācu starpā sekotāju bija maz. Baltvācu padome to par savu pārstāvi neatzina. Sabiedroto misiju vadītāji dibināti aizrādīja K. Ulmanim uz šo inkonsekvenci. Ja jau kabinetā kādu vācieti pielaiž, tad tam esot jābūt šo aprindu vairākuma domu izteicējam. K. Ulmanis aizbildinājās ar demokratisku atziņu trūkumu baltvācu lielākā daļā. Tādu argumentu sabiedrotie neatzina, jo demokratisku pārliecību nevarot mākslīgi radīt. Sociālā miera labā kabinetā jāņemot tāds baltvācu pārstāvis, ko viņu vairākums atzīst par savu domu izteicēju. K. Ulmanis palika pie saviem iesakatiem. Tā radās prasība pēc diviem vāciešiem kabinetā: viena konservatīva, otra progresīva un demokratiska.

Tāda pat inkonsekvence sabiedroto misiju uztverē bija ar konservatīviem latviešiem. Arī uz to jau aizrādīts nodaļā par TP nodibināšanos. Šeit sabiedrotie ieteica K. Ulmanim sociālā miera labā uzņemt valdībā divus konservatīvus latviešus, radot tādējādi pamatu vāciski iekrāsoto niedristu likvidēšanai. Protams, šie ieteikumi tika doti draudzīgā garā, tos varēja pildīt vai nepildīt. Bet praktiski aiz šiem padomiem stāvēja ieroči un pārtikas apgāde.

Ar vāciešu sakaušanu pie Cēsīm grozījās stāvoklis arī Liepājā. Pēc sabiedroto pieprasījuma R. Golca spēki atstāja Liepāju 23. jūnijā, kad tur uz dažām dienām pa ceļam ieradās firsta Livena nodaļas pārvietodamās ar angļu flotes kuģiem uz Narvu. Pēc tam 1. jūlijā Liepājas apsardzību uzņēmās 3. Jelgavas pulks pulkveža O. Dankera vadībā.

Jūnija beigās atgriezās no Parīzes Liepājā J. Čakste un 27. jūnijā piedalījās ministru kabineta nokāpšanas ceremonijā no kuģa „Saratovs”, lai kopā ar sabiedroto misiju vadītājiem svinīgā gājienā ierastos agrākā K. Ulmaņa valdības mītnē, kam vajadzēja simbolizēt R. Golca laika godības izbeigšanos.

Tāpat Rīgā pa to laiku risinājās Strazdu muižas pamiera noteikumu reālizēšana. Visādu militārorganizāciju vācieši ar R. Golcu priekšgalā un visādu pakāpju vācu kalpiņi atstāja mūsu galvaspilsētu.

Kā Latvijas ziemeļarmijas reprezentants 6. jūlijā svinīgi ienāca Rīgā Cēsu pulks Latvijas ziemeļarmijas virspavēlnieka J. Zemitāna un pulkveža J. Berķa vadībā, kur to vēlākā Brīvības pieminekļa laukumā sagaidīja pulkvedis J. Balodis ar savu stābu un Tautas padomes prezidijs ar deputātiem. Laužu

jūra lielā sajūsmā noskatījās, kā vienos ziedos un zaļumos greznotie karavīri stingrā gaitā soļoja gar tribīni, kur bija novietotojušies mūsu augstākie armijas vadoņi.

Vēl lielākā sajūsmā tauta sagaidīja valdības atgriešanos Rīgā 1919. gada 8. jūlijā. Tas bija neaizmirstams skats.

Skaista, saulaina diena, ļaužu jūra Daugavas malā pretim pilij. Sievietes krāšņos vasaras uzvalkos, ziedu klēpjiem rokās. Goda sardze savā vietā, kur to norīkojis ģenerālis J. Balodis, toreiz vēl pulkvedis, kuņš pēc Strazdu muižas pamiera ir faktiskais noteicējs Rīgā.

Lēni piebrauc vecais „Saratovs”. Visi ministri uz kuģa klāja ar K. Ulmani priekšplānā. No sagaidītājiem atskan neorganizētu sveicienu čala, pavadīta mutautiņu vēdinājumiem. Puķu pušķi lido uz kuģi.

Kad prezidents un ministri nokāpj krastā, pirmais prezidentu un ministrus apsveic J. Balodis. Dāmas prezidentam un ministriem pasniedz puķu klēpjus. K. Ulmanis apsveicinās ar goda sardzi, pēc tam ar citiem sagaidītājiem.

Kāds karavīrs nokomandē: „Mierā!” Prezidents īsos vārdos pateicas sagaidītājiem un saka: „Šī diena nav ne iesākums, ne gals mūsu darbam, bet tā nozīmē lielu panākumu un dod jaunu spēku mūsu cīņai par Latvijas brīvību.”

Ar to sagaidīšana beigusies. Ļaužu drūzma tomēr neizklist. Vēl ilgi kavējas krastmalā ridzinieki, priecīgām sejām pārrunādami pašu valdības atgriešanos galvaspilsētā pēc smagā krievu okupācijas pusgada pārdzīvošanas.

Prezidents un ministri brauc šim gadījumam sagatavotos automobiļos uz paredzēto valdības namu Valdemāra ielā Nr. 3-J. Balodis iesēdina savā mašīnā arī mani. Mēs braucam prezidentam līdz. Pulkvedis drusku nervozē, jo prezidents nav viņu aicinājis savā mašīnā, kā tas bijis laikam cerēts. Bet J. Balodis drīz nomierinās un smaida savu plato, sirsnīgo smaidu, jo Cēsu kaujās, kas salauza Baltijas muižniecības varu, viņš nebija piedalījies.

Ministru kabineta atgriešanās Rīgā bija pirmā latviešu tautas manifestācija, ko Rīgas iedzīvotāji parādīja savai valdībai un tās ministru prezidentam, K. Ulmanim. Pēc tam ir bijušas daudzas, lepnākas un greznākas manifestācijas, bet sirsnīgāku, izjustāku un valdībai tuvāku masveidīgu sajūsmas izpausmi kā tas bija 1919. gada 8. jūlijā Rīgā, Daugavas krastā, es personīgi neesmu piedzīvojis.

Pavadīdams Liepājā laiku Anglijas militārmisijā un uz Saratova, K. Ulmanis pēc soc. dem. izstāšanās no TP bija izšķīries dibināt savu turpmāko politiku uz ciešas sadarbības ar latviešu pilsoniskajām centra partijām. Ieteiktā kabineta reorganizācija krasi runāja pretī Cēsu kauju politiskai izpratnei un šo K. Ulmaņa plānu varēja iedragāt pašos pamatos. Bez maldišanās varēja secināt, ka tie ministri, kuņiem valdības

solī būs jāatstāj, darīs to ar sarūgtinājumu pret K. Ulmani un LZS. Tas iecerēto pilsonisko sadarbību, kāda netika panākta 18. novembrī, uz priekšu apgrūtinās vēl vairāk. Bet šoreiz K. Ulmanim izvēles nebija Latvijas interesēs draudzīgo padomu vajadzēja ievērot.

Ministru maiņas operācija ievadīja nebeidzamu intrigu, pretišķību un diskreditēšanas atmosfāru visos politiskajos grupējumos. Tā bija pirmā valdības krīze, kurā K. Ulmanis tagad bija iemanevrēts. Sabiedrībā tā notēlojās kā kaut kas negatīvs. Tāda atklātības doma nostiprinājās visam turpmākam laikam valdības krīžu gadījumos. Tāds uzskats Latvijas iekšējo politiku vienmēr skāra ļoti smagi.

Kādi tad bija tie radikālie ministri, kuri sabiedroto, galvenokārt amerikāņu misijas uztverē bija jānomaina, lai Latvijā panāktu sociālu pamieru vietējo vāciešu sadarbībā ar K. Ulmani?

Pirmais bija J. Goldmanis jau agrāk pieminētā uzskūkuma dēļ. Tam sekoja J. Zālītis, kurš kā kara ministru vācieši turēja aizdomās par A. Niedras nozagšanas organizēšanu, kas nebija solida rīcība sabiedroto un arī daudzu latviešu uztverē. Bet J. Zālītis šī lietā bija pilnīgi bez vainas.

Tad nāca Sp. Pægle, kurš ierēdņi Liepājā apcietināja par nodevību „vācu ordeņmeistaru“ baronu H. Sriku ar visiem viņa sazvērēstības papīriem. Vispār S. Pægle kā tirdzniecības un rūpniecības ministrs ļoti noteikti pretojās dažādu mantu neatļautai izvešanai no Latvijas, ko R. Golca vīri centās piekopt lielos apmēros.

Pēdējais nevēlamais ministrs bija M. Valters, ko vietējie vācieši necieta kā pārgudru kreiso fanātiķi, bet sabiedrotie uzskatīja par Vācijas interešu aizstāvi un tādēļ par atvietojamu.

K. Ulmanis skaidri apzinājās valdības pārkārtošanas svarīgumu un, izrunājies par šo jautājumu ar ģen. Golcu 26. jūnijā Liepājā, pēc atgriešanās Rīgā stājās pie kabineta reorganizēšanas.

J. Zālītis bija ļoti labs aizsardzības ministrs, un K. Ulmanis viņu ļoti cienīja. Mūsu karavīri bija cīnījušies ar izcilām sekēm dažādos apstākļos Ziemeļlatvijā un Dienvidlatvijā. Tagad abas grupas vajadzēja saliedēt vienotā Latvijas armijā. J. Zālītis, kurš bija cieši saudzis ar dienvidniekiem, bet ziemeļniekus nepazīna, šādam nolūkam nederēja. Lai dotu gandarījumu karavīriem, K. Ulmanis par aizsardzības ministru uzaicināja atvaļinātu ģenerāli Simansonu, ne visai uzņēmīgu, bet neitrālu un no visādiem blakus iespaidiem pilnīgi brīvu kungu.

Nomainot J. Goldmani no zemkopības ministra posteņa, K. Ulmanis tur nevarēja likt vācieti — tas bija skaidrs. Bet lai izvairītos no iespējamajiem turpmākiem sarežģījumiem šīnī tik

aktuālajā resorā toreizējos apstākļos, K. Ulmanis negribēja aicināt arī kādu citu personu un zemkopības ministriju paturēja sev. Tas arī taktiski šķita izdevīgs atrisinājums, jo J. Goldmanis bija LZS biedrs, kuŗam piekāpšanās pret partijas priekšsēdi un ministru prezidentu, šķiet, nevarēja prestižu bojāt.

Ar Sp. Paegles atvietošanu sevišķu grūtību nebija. Paegles vietā, kuŗam vajadzēja reprezentēt latviešu pilsonības labo spārnu pēc A. Krastkalna aiziešanas no politisko partiju bloka Vācijas okupācijas laikā, tagad K. Ulmanis par tirdzniecības un rūpniecības ministru uzaicināja īstu labā spārna pārstāvi J. Zēbergu, kuŗš izrādījās ļoti simpatisks cilvēks, ne mazāk aktīvs pret vācu nelikumībām kā Sp. Paegle.

Novietojot kabinetā divus vāciešus, K. Ulmanis izšķīrās nodot tiem finanču un tieslietu resorus. K. Puriņš bija bez praktiskiem piedzīvojumiem finanču laukā, nobeidzis Maskavā studijas, gatavojās profesūrai. K. Puriņa vietā K. Ulmanis ielika vācieti, Dr. R. Erhardu, bijušo Krievijas valsts domnieku un atbildīgu darbinieku Rīgas biržā. Otram vācietim, zv. advokātam E. Magnusam, K. Ulmanis nodeva tieslietu ministriju, līdz ar to atbrīvojot no amata otras māksliģi radītās labā spārna partijas — republikāņu — pārstāvi zv. adv. E. Strautnieku.

Palika vēl „kreisais latvietis” M. Valters, kuŗam tieši nekā nevarēja piesieties, jo M. Valtera attiecības kuŗa laikā Vācijas un Krievijas starpā neatkarīgu Latviju neinteresēja, bet kā Latvijas iekšlietu ministrs M. Valters nekādu speciālu kreisumu nebija parādījis. K. Ulmanis paturēja M. Valteru iekšlietu ministra postenī arī uz priekšu. Tas kļuva par piedauzības akmeni jaunajam kabinetam un K. Ulmanim pašam.

Par valsts kontrolieri kreisā barona E. Rozenberga vietā K. Ulmanis uzaicināja žīdu profesoru P. Mincu, 1905. gada revolūcijas aktīvu līdzdalībnieku.

Pirms 13. jūlija, kad sākās TP sesija, notika kuŗāka izrunāšanās J. Čakstes un K. Ulmaņa starpā.

J. Čakste apsveica K. Ulmani ar jaunā kabineta sastādīšanu, gan piebilzdam, ka pilnīga miera Latvijā iekšējā dzīvē nebūs, kamēr K. Ulmanis neizpildīs visas sabiedroto prasības sakarā ar kabineta pārkārtošanu. J. Čakste ieteica šī sarunā, kur es arī biju klāt, K. Ulmanim zināmu politisku elasticitāti, kas esot parlamentāras dzīves neatņemama sastāvdaļa. Ja sabiedrotiem, no kuŗiem mēs tuvākā laikā, sevišķi armijas lietās, būšot lielā mērā atkarīgi, esot kādas pārejošas vēlēšanās, tās vajagot izpildīt. Krievijas valdības cara Nikolaja II laikā visas esot sastādītas ar Francijas piekrišanu, izšķīriģu

vērību piegriežot finanču un ārlietu resoru vadītāju izvēlei. Francija, savukārt, vienmēr ļoti uzmanīgi izturoties pret Angliju. To viņš arī tagad novērojis Parīzē. Latvijā esot simtiem personu, kas spējīgas ieņemt iekšlietu ministra posteni, tādēļ esot viegli nomainīt tādu personu, kas sabiedrotajiem nepatīkot. Sliktāk būtu, ja kāda mums draudzīga ārvalsts uzstādītu prasību par norādītas personas iecelšanu kādā noteiktā postenī. Tad nopietni būtu jāpārdomā, vai tādu vēlēšanos drīkst ievērot. Bet tagad tādu prasību neesot.

J. Čakste neslēpa, ka viņam nepatīkot TP sastāvs un kārtība, kādā deputāti TP iekļūst. Bet viņš negribot K. Ulmaņa grūtības pavairot un tādēļ uzņemšoties TP vadību un līdz Satversmes sapulces sanāksšanai K. Ulmani atbalstīšot.

Uz to K. Ulmanis atbildēja, ka viņš darišot visu, kas Latvijai nāk par labu, bet lūdza J. Čaksti, lai TP savā darbā ņemtu vērā ne tikai labas teorijas un labus principus; Latvijas reālie apstākļi prasot darbu un uzpurēšanos. Vāciešus Baltijā vēl nevarot uzskatīt par sakautiem. Pašreizējās apstākļos mums no vāciešiem draudot lielākas briesmas nekā no krieviem. Vai 1919. gada 28. jūnijā noslēgtais Versaļas līgums ienesīšot lielvalstu politikā kādas pārgrozības mums par labu, to vēl nevarot zināt. Arī Latgale nepacietīgi gaidot savu atbrīvošanu. Tādēļ viss valdības turpmākais darbs būšot veltīts pirmā kārtā bruņoto spēku stiprināšanai.

TP jaunajam kabinetam nobalsoja uzticību 14. jūlijā un visas tautas vārdā izteica nedalītu pateicību armijai par Cēsu kaujām.

Mūsu vāciešiem ar Strazdu muižas izkārtojumu gribot negribot bija jāsamierinās. Tik vienkārši negāja ar latviešu sabiedrību.

Lai saprastu situāciju, jāņem vērā, ka tā bija pirmā valdības krīze parlamentārisma ietvaros, ko toreiz mūsu inteliģence lāgā nesaprata, jo mums tuvākajās kaimiņu valstīs Krievijā un Vācijā parlamentāru valdību nebija. Tas K. Ulmaņa rīcības neizprašānu ar valdības pārkārtošanu pavairoja un līdz ar to veicināja vispārēju neapmierinātību.

Atklātā opozīcijā pret jauno K. Ulmaņa valdību nostājās soc. demokrāti, nokristīdami to par konservatīvu labā spārna valdību. Turpretim Lielbritānijas pārstāvis Rīgā — Herberts A. Grants Watsons jauno K. Ulmaņa kabinetu raksturoja kā „kreisi sociālistiskas politikas” instrumentu. Partijpolitiskos nolūkos soc. dem. apšaubīja, ka pārmaiņas kabinetā K. Ulmanim bija jāizdara sakarā ar sabiedroto ieteikumu. Lai gūtu skaidrību, F. Menders meklēja tiešu izrunāšanos ar sabiedrotiem. Ar K. Ulmaņa ziņu es piebiedrojos F. Menderam, un kopīgi mēs apmeklējām Anglijas pārstāvi seru St. Tallentu, augstāko Rīgas civilpārvaldnieku pēc Cēsu kaujām līdz 8. jūlijam, t.i. līdz K. Ulmaņa atgriešanās brīdim Rīgā. St. Tallents

atbildēja, ka viņam tas pilnīgi vienalga, ko K. Ulmanis ceļ par ministriem. Viņu interesē tikai tas, lai jaunā valdība — kuŗa ir pagaidu rakstura valdība — ar savu sastāvu visvairāk atbilst sociālā miera saglabāšanai zemē.

Soc. dem. turpmākā politikā nostājās agrāko ministru pusē un aģitēja pret K. Ulmani un valdību, kur un kā vien varēja. Tādai kritikai bija pārejoši panākumi, un skaidra līnija valdības aizstāvju un opozīcijas starpā plašos iedzīvotāju slāņos izzuda. Daudzreiz to pašu partiju locekļi, kas TP nobalsoja uzticību valdībai un kuŗu pārstāvji sēdēja ministru kabinetā, tanī pat laikā solidārizējās ar soc. dem. kopīgā valdības kritikā.

Šī kritika pret K. Ulmani un valdību, kad prezidents bija spiests reorganizēt kabinetu ārēju apstākļu dēļ, kaut kā savijās starp valdības aizstāvjiem un opozīciju tik cieši, ka radīja sabiedrībā istu uzskatu sajukumu. Vienas un tās pašas partijas locekļi cits aizstāvēja kuŗavīru dienvidniekus, cits ziemeļniekus; viens aizstāvēja valdībā M. Valteru, otrs J. Goldmani; cits jūsmoja par ģen. Simansonu, cits no tās pašas partijas to kritizēja un prasīja J. Zāliša uzņemšanu atpakaļ kabinetā. Ja vēl pieskaita P. Stučkas režīma paliekas un A. Niedras čempionus, tad toreizējais politiskais juceklis top pārrēdzams un saprotams.

Ar visām šīm un daudz citām politiskām tendencēm K. Ulmanim bija jācīnās, lai sabiedriskā domāšanā radītu noteiktību un respektu pret valdību, kas tādos apstākļos, kad Malienā un Latgalē vēl bija krievi, bet aiz Olaines R. Golca vācieši, notēlojās kā nopietna nepieciešamība.

Tanī pat laikā šī valdība, ko veidoja Cēsu kaujas, Strazdu muižas pamiers un uzvarētāju lielvalstu politika, izvirzījās kā pirmā patiesā neatkarīgas Latvijas valdība, kas krasi atšķirās no 18. novembra kabineta, kuŗam nekādas valdības varas faktiski nemaz nebija. Tagad valdības rokās bija varas aparāts, ar kuŗu tā varēja prasīt savas gribas pildīšanu galvaspilsētā Rīgā un tās plašā apkārtnē: ziemeļu virzienā līdz Valmierai, aiz kuŗas sākās igauņu okupācijas josla, austrumos līdz Piebalgai pret krievu frontes līniju un dienvidos līdz Ventspilij un Liepājai, izņemot Jelgavu un tās apkārtni, kur mitinājās R. Golca spēki.

Principiālā politiskā plāksnē Cēsu kauju uzvarām bija vislielākā nozīme 12. gadsimtenā iebrucēju varas sagraušanā un ceļa pavēršanā uz reālu tautas brīvību.

BERMONTIĀDE

Stučkas Pēterā un viņa kompanijas padzišana no Rīgas sagādāja valdībai pilnas rokas darba, un K. Ulmanis ierakās

administratīvā darbā līdz kaklam. Daudz darba prasīja drošības noorganizēšana. Visā zemē dibinājās komandantūras, kas līdz policijas noorganizēšanai rūpējās arī par kārtības uzturēšanu. Dibinājās apriņķu pārvaldes, organizējās aizsargu nodaļas, kurām toreiz piekrita ļoti svarīgs uzdevums cīņā ar visādām lielinieku un vāciešu atpalikušām laupītāju bandām, kurās territorizēja iedzīvotājus plašos novados. Gar Daugavu abās pusēs lielas platības bija aizņemtas ar tranšejām un dzeloņdrāšu žogiem. Tos visus vajadzēja iztīrīt un nolīdzināt.

Krievu komunistiskā Stučkas valdība savā piecu mēnešu valdības laikā bija paspējusi nacionālizēt latviešiem ne tikai visu nekustamo mantu, bet arī visu dzīvo inventāru uz laukiem. Liellopi un sīklopi bija atņemti viņu īpašniekiem, neskatoties saimnieks vai kalps. To visu tagad valdība deva atpakaļ viņu īpašniekiem, kas bez sarežģījumiem nemaz nebija iedomājams. Komunistu nacionālizācija daļēji skāra arī pilsētnieku kustamo mantu. Arī to viņu īpašnieki tagad varēja saņemt atpakaļ, kur strīdu par gultām, galdiem, krēsliem, skapjiem un traukiem nebija mazāk nekā uz laukiem par govīm, aitām, teļiem un sivēniem.

Braucamo ceļu tilti daudz vietās bija izpostīti, un to atjaunošana kā militāru, tā saimniecisku prasību dēļ nebija atliekama. Tāpat tas bija ar slimnīcām un skolām. Vēl sliktākā stāvoklī bija dzelzceļi: tilti saspridzināti, stacijas sagrautas, ripojošais sastāvs aizvests.

Pati svarīgākā lieta, kas valdībai stāvēja pirmajā vietā, bija kareivju apbruņošana, apģērbšana un pārdzināšana, ko ar lielu piepūli varēja uzturēt tikai viduvēji ciešamā stāvoklī.

LZS vadība tāpat kā 1917. gadā vasarā nogulās atkal uz maniem pleciem. Vidzemē nodaļu atjaunošana un „Brīvās Zemes” izplatīšana ritēja raiti. Kurzemē un Zemgalē vajadzēja sākt no ābece, jo tur organizēta zemnieku politiskā doma parādījās pirmo reizi. Sevišķi grūti gāja Kurzemē. Tur plaši darbojās dažādu īpatnēju reliģisku ticējumu organizācijas ar speciāliem sludinātājiem, kuņi paredzēja drīzu pastardienas atnākšanu un tādēļ sargāja savus piekritējus no apgrēkošanās ar pieķeršanos laicīgām lietām. Par tādu grēcīgu darbu šie sludinātāji uzskatīja zemnieku politisku organizēšanos, kas nozīmējot palaušanos uz pašu spēkiem un vājinot ticību Dievam.

Bez zemnieku organizatoriskā darba daudz laika man aizņēma politiskais darbs Tautas padomē. Apstākļi izveidojās tā, ka visu sarunu vešana ar citām partijām un dažreiz asas cīņas ar opozīcijā noskaņotajiem sociāldemokrātiem pamazām izvīrijās tikai kā mans pienākums.

Piedevām nāca darbs ārlietu komisijā, kur es kā vicepriekšsēdis nonācu visintensīvākā saskarē ar visām ģen.

R. Golca un P. Stučkas izdarībām. Tā kā LZS loceklis Z. Meierovics ieņēma ārlietu ministra posteni, tad sociāldemokrati kā lielākā opozīcijas partija pretendēja uz ārlietu komisijas priekšsēža vietu. To TP ievēroja, bet šīs partijas kandidāts F. Cielēns savas impulsīvās un pārāk temperamentīgās dabas dēļ ne visai labi atbilda šim postenim.

Pēc Strazdu muižas pamiera parakstīšanas ģen. R. Golcs sāka sakārtot savu armiju Jelgavas apkārtnē aizbraukšanai uz Vāciju. Tā to ziņoja R. Golca stābs un sabiedroto misiju pārstāvji. Vietējie iedzīvotāji un mūsu armijas novērotāji turpretim redzēja, ka Jelgavā no Vācijas iebrauc vairāk vācu kareivju nekā izbrauc. Vilcieni, kas atstāja Jelgavu Karaļauču virzienā, parasti pildījās nevis ar demobilizētiem kareivjiem, bet ar salaupītiem lopiem un citām mantām. Kad par šādu evakuēšanos informēja sabiedroto misijas, sekoja izvairīga atbilde: vācieši Latvijai vairs neuzbruks, jūs visus savus spēkus varat droši koncentrēt pret komunistiem.

Strazdu muižas pamiers R. Golca plānos nekādas lielas pārrozības neienesā. Pie Cēsīm sakauts bija tikai baltvācu politikas viens variants un iznīcināta baltvācu virskundzības saqlabāšana Latvijā tikai pēc A. Vinniga plāna. R. Golca stratēģijā ar cīņu pret Maskavas komūnismu Baltijas atbrīvošana ar vācu virsvaldības nodrošināšanu Latvijā palika joprojām spēkā kā blakus ieguvums.

R. Golcs savu politiku vienmēr dalīja divās daļās: galvenā daļa — teorētisks ceļš uz Maskavu, otra daļa — praktisks ceļš ar Baltijas ievilkšanu Vācijas iespaida lokā kā nenovērsams blakus sasniegums no kaŗaģājienu uz Maskavu. Tādēļ R. Golca oficiālā politika vienmēr skanēja, ka viņš Latvijas valdības lietās nejaucas. Kad sabiedrotie prasīja, lai atbrīvo Liepāju no pučistiem un netraucē K. Ulmaņa valdības darbu, R. Golca atbilde bija īsa un skaidra: apvērsumu Liepājā izdarījis landesvērs, kas ir Latvijas armijas sastāvdaļa. Ar to jātiek galā latviešiem pašiem. Vai Latvijā valda K. Ulmanis, vai A. Niedra, vai P. Stučka, vai kāds cits, tas viņu neinteresē. No Berlīnes valdības tāpat kā no sabiedrotiem viņam vairāk reizes esot atgādināts — Latvijas lietās nejaukties. To pašu deklarējis Vācijas kaŗa ministrs G. Noske.

Cēsu kaujās viņa kaŗaspēks nemaz neesot piedalījies, teica R. Golcs. Kaŗaģājienu pret igauņiem Latvijas valdības uzdevumā pasludinājis Latvijas toreizējais kaŗa ministrs Vankins un vedis to ar savas armijas sastāvdaļām — vācu landesvēru un latviešu brīvprātīgajiem. R. Golcs nosūtījis savu Dzelzsdivīziju šīs operācijas labajā flangā, lai aizsargātu

frontē esošās pulkveža J. Baloža daļas no iespējamiem aizmugures sarežģījumiem. Kad igauņi un latvieši pie Raunas sākuši uzbrukumu arī Dzelzsdivīzijai, viņš, pārpratumu novēršanai, savus kaņavīrus atsaucis Rīgā.

Iepazīstinājās ar tādu informāciju sabiedrotos, R. Golcs ar lielāko enerģiju gatavojās nevis uz savas armijas evakuāciju, bet uz tālāku kaņagājienu pret komunistiem, protams, caur Rīgu. Pamatu šādiem R. Golca plāniem deva sabiedroto ievadītā lielā stila intervencija pret boļševikiem un Kolčaka atzīšana par visas šīs akcijas vadītāju, kuņam paši krievi piešķīra izcīlu titulu: cara troņa sargātājs. Tas viss deva R. Golcam drošas izredzes uz sekmēm sava Krievijas gājienu organizēšanā.

Berlinē pa to laiku ar R. Golca piekrišanu vai ar viņa ierosinājumu vairāki redzami Krievijas pilsoņi-emigranti, kā: vēstnieks barons Knorrings, ģenerālis Biskupskis (tas pats, ar kuņu man bija gods iepazīties janvāra mēnesī Berlinē), Vidzemes landmaršals Pilārs, pulkvedis Bermonts, bij. Vidzemes vicegubernātors Belgarde u.c., tie organizēja savu centru cīņā pret komunistiem, kuņš 1919. gada vasarā izveidojās par Rietumkrievijas padomi. Tā bija iestāde, radīta sabiedroto uzmanības novēršanai no vācu imperiālistiskiem nolūkiem Baltijā, kā R. Golcs tos saprata.

No pasaules kara dienām Bolderājā bija palikuši kā gūstekņi daži tūkstoši plastunu, kā sauca kazaku kājniekus, kuņiem nebija zirgu. Uz R. Golca ierosinājumu Rietumkrievijas padome Berlinē par šo plastunu un vispār visu krievu virspavēlnieku Latvijā iecēla kādu krievu pulkvedi Bermontu, Rietumkrievijas padomes locekli, kuņš ar pāris simtiem kareivju 12. jūnijā ieradās Jelgavā. Tā bez valdības ziņas radās jauns, neatkarīgs spēka faktors Latvijā.

Bermonts sāka Bolderājas plastunus pulcināt Jelgavā. Kā uz burvja mājienu Jelgavas apkārtnē strauji pastiprinājās zemnieku izlaupišana un citāda aizkaršana. Radās sarežģījumi ar latviešu komandanturām visā Kurzemē: tās izdemolēja un kareivjus atbruņoja. Bruņoti vācu un krievu sirotāji apstāģāja lauku mājas un rāva, ko varēja.

K. Ulmanis griezās pie sabiedrotajiem pēc paskaidrojuma, ko tāda rīcība nozīmē, un saņēma atbildi, ka Bermonts tuvākās dienās doģoties uz fronti cīņā pret komunistiem. Sabiedrotie apņēmās gādāt, lai laupīšanas un citas nekārtības izbeigtos. Ar to bija jāsamierinās, jo kļuva redzams, ka Bolderājas gūstekņu organizēšana Bermonta pulkos notiek ar sabiedroto ziņu.

Bet Latvijas armijas vadība uz K. Ulmaņa slepenu rīkojumu, it kā bez valdības ziņas, pavēlēja Rīgas garnizonam 16. jūlijā ieņemt kaujas pozīcijas Rīgas aizstāvēšanai pret negaidītu uzbrukumu.

Uz nopietnām sadursmēm ar Golcu-Bermontu nevajadzēja ilgi gaidīt. Jau 24. augustā Golca-Bermonta kareivji Jelgavā izlaupīja un izpostīja latviešu komandantūru, atbrūņojot tur novietotos latviešu kaņavīrus. Šī incidenta likvidēšanai un vainīgo sodīšanai sabiedrotie nedarija nekā. Turpmāko incidentu novēršanai uz laukiem ievada neitrālu joslū ap vācu okupēto rajonu.

Paredzot nākotnē arvienu nopietnākas sadursmes ar bermontiešiem, latviešu militārai vadībai lielas bažas radīja 13. Tukuma pulks, kuŗš stāvēja Tukumā un sastāvēja no kādiem 3500 labi apmācītiem un labi apbruņotiem bijušiei landesvīristiem. Nemaz nedomājot, ka landesvīristi varētu atkal pievienoties jaunai dēkai, ko gatavoja Golcs, kas Strazdu muižā landesvīru bija atstājis savam liktenim, tomēr nevarēja neredzēt, ka sarežģījumu brīdī R. Golcam būtu viegli 13. Tukuma pulku atbrūņot un tādā kārtā valdības spēkus ievērojami vājināt. Lai no tā izsargātos, Tukuma pulks bija jāpārceļ uz austrumu fronti, un 8. septembrī tas tika izdarīts. Ka šī operācija izdevās mierīgā garā, tas nāca par labu kā valdībai, tā pašiem vāciešiem. Ievērojami nopelni šinī lietā piekrita baronam V. Firksam.

Golca-Bermonta rīcība ar latviešu komandantūru postīšanu tomēr radīja sabiedrotajos satraukumu. Sabiedroto augstākais virspavēlnieks Baltijā, angļu generālis Gofs (Gough), 1. jūlijā satikās ar ģen. R. Golcu Vintapu mājās pie Rīgas-Jelgavas šosejas netālu no Olaines, lai noskaidrotu jautājumu par vāciešu evakuēšanos. Sarunās R. Golcs bija izturējies ļoti izaicinoši, nesapņēmis ģen. Gofa sniegtu roku un paziņojis, ka vācieši atstās Kurzemi 75 dienu laikā, ja „pretinieki evakuāciju netraucēs”.

Pēc divi nedēļām (2. augustā) turpat notika otra tikšanās, un generālis Gofs paziņoja R. Golcam sabiedroto pavēli, ka vāciešu evakuācijai jābūt nobeigtai līdz 20. augustam. R. Golcs atbildēja, ka viņš šo pavēli nepildīs.

Tāda atbilde ne sevišķi piemēroti izklausījās tāda vīra mutē, kuŗš sevi pats titulēja par politisku ģenerāli. Bet ja nu tā bija izteikta, tad vajadzēja būt kādam pamatam, kas to attaisnoja. Tāds pamats bija sabiedroto ievadītā Kolčaka atbalstīšana, neskatoties uz viņa noraidošo izturēšanos pret Baltijas valstu neatkarības prasību. R. Golcs un Bermonts no tā secināja, ka, ejot cīņā pret komunistiem, viņi droši var brukt virsū Latvijai, „lai atvērtu ceļu uz Maskavu”, kā to bija paredzējusi Rietumkrievijas padome Berlīnē.

Bija arī citas intrigas, kas 1919. gadā bagātīgi tinās ap Baltijas valstīm. Tā, piemēram, grafa Kellera korpusa vadītā „vienotās un nedalāmās” Krievijas organizēšana, sākot

to ar Baltijas valstīm, grafa Pālena Baltijas guberņu atjaunošana ar A. Niedru kā gubernātoru, Sazonova Viskrievijas padomes Parīzē kaŗagājiens pret Polijas neatkarību u.t.t.

Šo intrigu mudžekli dažreiz iemaldījās arī paši sabiedrotie. Tā tas bija ar ģenerāli H. Gofu, kuŗš gribēja pārliecināt Igauniju cīnīties pret komunistiem kopā ar barona Knorringa Rietumkrievijas padomi Berlīnē. Lidzīgi tam, kāds cits sabiedroto pārstāvis pūlējās noliegt baltiešiem miera līgumu slēgšanu ar Padomju Krieviju, kādu ieteikumu sabiedrotie 25. septembrī oficiāli atsauca.

Starp Latviju un Vāciju šīnī laikā norisinājās ļoti dzīva satiksme. Pa visādiem ceļiem Latvijā plūda iekšā vācu kareivji, ieroči un municija. Sākot ar 12. augustu aizbrauca no Jelgavas arī daži evakuējamo kareivju vilcieni, bet daudz vairāk bija to vilcienu, kas kareivjus no Vācijas Jelgavā ieveda.

Pagāja 20. augusts, kad pēc pamiera augstākās padomes rīkojuma R. Golcam vajadzēja būt evakuāciju nobeigušam, bet Kurzemē joprojām bija daudz vairāk vāciešu nekā Strazdu muižas pamiera līguma slēgšanas laikā. Dzelzsdivīzijas komandieris majors Bišofs 24. augustā sasēdināja kādu šīs divīzijas bataljonu vagonos Jelgavas stacijā un izziņoja visiem savu pulku stābiem, ka noteiktā stundā viņš brauks no saviem kaŗavīriem atvadīties. Noteiktā stundā viņš arī ieradās. Uz stacijas perona ierindā nostādītam bataljonam Bišofs lepnī paziņoja: „Jūs paliksiet Jelgavā!” Ar dziesmām pacilātā garstāvoklī bataljons atgriezās kazarmās un vakarā par godu savam komandierim sarīkoja lāpu gājienu mūzikas pavadībā. Sabiedrotajiem šo Jelgavas „priekšnesumu” R. Golcs mācēja notēlot kā kareivju sadumpošanas tik pārliecinoši, ka toreizējais Anglijas pārstāvis savās atmiņās šo gadījumu patiesi attēlo kā R. Golca kareivju dumpošanas.

Bet Ziemeļjūrā sabiedroto flote jau dažus kuģus no Vācijas pagriezta atpakaļ un citus nelaida Vācijas ostās iekšā. Tādos apstākļos 26. septembrī R. Golcs un Bermonts parakstīja slepenu līgumu, ka visi R. Golca kaŗavīri iestājas Bermonta krievu armijā. Tagad R. Golcs varēja ziņot sabiedrotiem, ka viņš visu vācu kaŗavīru evakuāciju no Kurzemes nobeidzis, izņemot tos, kas sadumpojušies, pārgājuši Krievijas pavalstniecībā un iestājušies Rietumkrievijas armijā.

Tas nozīmēja, ka viss ir gatavs un uzbrukums Rīgai var sākties kuŗu katru brīdi.

Kad par Golca-Bermonta līgumu saņēma ziņu krievu Ziemeļrietumu frontes komandieris ģen. Judeničs, tas nekavējoties 27. septembrī pavēlēja Bermontam 10 dienu laikā pārcelties uz Narvas fronti, un šim nolūkam sabiedrotie atvēlēja izlietot savu floti. Protams, Bermonts to nedarīja.

Latvijas un pēc tam Igaunijas valdību gāšanas arantūra strauji risinājās uz priekšu. Pirmajā oktobrī Bermonta vadībā un R. Golca klātienē Jelgavā, piedaloties A. Niedram, T. Van-kinam, māc. Kupčam u.c. nolēma: 1) uzbrukt Rīgai un gāzt vispirms Latvijas un pēc tam Igaunijas valdību, 2) likvidēt Latvijas un Igaunijas patstāvību, atstājot šīs zemes kā auto-nomus apgabalus Krievijas sastāvā un uzraudzībā, 3) aizliegt Latvijai un Igaunijai turēt savas armijas, 4) atstāt Baltijas muižniecībai līdzšinējo tiesisko stāvokli un 5) iecelt A. Niedru par Kurzemes un Vidzemes gubernātoru.

Pēc tam, 3. oktobrī, R. Golcs ar visu savu stābu oficiāli aizbrauca uz Vāciju, bet faktiski turpināja apspriesties un kopīgi rīkoties ar Bermontu kā agrāk. Par kādu nezināmu Vā-cijas spēku virspavēlnieku Latvijā Vācijas valdība iecēla ģenerāli Eberhardu.

Lai izvairītos no ģen. Judeniča 27. septembra pavēles pildīšanas, t.i., par pārcelšanos uz Narvu, Bermonts 4. oktobrī nosūtīja ziņojumu ģen. Deņikinam, kuŗš cīnījās pret komū-nistiem Krievijas dienvidos. Savā ziņojumā Deņikinam Ber-monts rakstīja, ka latviešu un igauņu miera sarunas ar boļ-ševikiem spiežot viņu vispirms ieņemt Rīgu un Daugavpili, lai tad uzsāktu tālāku cīņu pret sarkano Maskavu. Uz to Deņikins atbildējis: „Pie velna Bermontu ar visiem viņa vāciešiem!”

Tā visi R. Golca mēģinājumi ar Rietumkrievijas padomes un Bermonta palīdzību „piesmērēties” balto krievu — Kolčaka, Judeniča, Deņikina spēkiem bija sabrukuši. Viņu aizsegā Baltijas ievilkšana Vācijas iespaida lokā, tā sakot „pa ceļam”, beidzās nesekmīgi.

Palika pēdējā iespēja: atkārtota ieroču lietošana, ko R. Golcs, sākot ar Strazdu muižas pamiera līgumu 3. jūlijā, līdz oktobrim bija labi sagatavojis.

Oktobra sākumā Golcam-Bermontam Latvijā pilnīgā kau-jas gatavībā bija sapulcināti 46.000 vīru ar 1000 lielgabaliem, 6000 ložmetējiem, 120 lidmašīnām un 3 bruņotiem vilcieniem. Bez tiem Lietuvā atradās tā saucamais „Virgoliča korpuss”, kuŗš sastāvēja lielāko tiesu no dēkaiņiem un dikdieniem 5000 vīru stiprumā, ko varēja lietāt tikai ar stipru žandarmēriju aizmugurē, kā to ziņoja kāds latviešu virsnieks, kas šo „kor-pusu” bija atstājis īsi pirms Bermonta uzbrukuma sākuma.

Šiem spēkiem pretim Latvijas pusē no visas 40.000 vīru lielās Latvijas armijas dienvidu frontē bija tikai 11.000 vāji apbruņotu kareivju bez lidmašīnām.

Bermonts slepeni uzaicināja 6. oktobrī Vācijas sūtniecību atstāt Rīgu, pieņēma „grāfa Avalova” vārdu un 8. oktobrī bez kara pieteikšanas bruka plānajiem latviešu spēkiem virsū, bet ieņemt Rīgu, kā to Manteifels izdarīja 22. maijā, nevarēja.

Jaunā Latvijas armija turējās varonīgi. Tāpat tas turpinājās nākošā dienā. Tikai 9. oktobra vakarā kāds pulka komandieris pārpratuma dēļ atstāja savu pulku un sāka rīkoties frontes komandiera vietā. Tas radīja lokālu, īslaicīgu sajukumu, un bermontiešu milzīgais ieroču pārsvars deva tiem iespēju ieņemt Torņakalnu pēc tam, kad visi latviešu spēki bija atvilkti no Daugavas kreisās puses Rīgā. Mūsu fronte nostiprinājās Daugavas labajā krastā no Jaunjelgavas cauri Rembatei, Ogresi, Ikšķilei, Salaspilij, Rīgai līdz Daugavgrīvai.

Rīgā valdīja satráukums. Vakarā TP noturēja sēdi un pēc tam pārcēlās uz Cēsīm. Uz Tallinu izbrauca jaukta valdības un TP delegācija aicināt palīgā arī igauņus, jo Bermonts apdraudēja viņus tāpat kā latviešus. Igauņu prasības par palīdzību bija ļoti smagas, un vienošanos Tallinā nevarēja panākt, bet divus bruņotos vilcienus igauņi apņēmās palīgā atsūtīt, ko arī tūlīt izdarīja. Sabiedroto misiju pārstāvji steigā nolaistām galvām: tas bija viņu ieteikums, ka mums pret bermontiešiem bija tik maza aizsardzība.

Nākošā dienā uzbrucēji sāka ar lielgabaliem apšaudīt Rīgu, bet tas arī bija viss.

TP locekļi atgriezās Rīgā. Nākošā dienā atgriezās arī Tallinas delegācija, un vakarā kādā Rīgas pamatskolā notika TP sēde un pēc tās valdības, starpfrakciju biroja un armijas stāba kopīga apspriede — drāmatiskākā sēde, kādu es jebkad esmu piedzīvojis.

Pēc delegācijas ziņojuma igauņu prasības par palīdzību pārsniedza visu sagaidīto. Bez praktiskām un saprotamām lietām igauņi prasīja plašas Latvijas teritorijas cedēšanu Igaunijai. Tikko tas bija pateikts, man bija skaidrs, ka es šai prasībai nekad nepievienošos. Sabiedroto prasība R. Golcam pēc Liepājas apvērsuma, lai neliek šķēršļus ceļā K. Ulmaņa valdības darbībai un Anglijas militārās misijas vadītāja sera Tallenta publiskais paziņojums Rīgā pēc Strazdu muižas pamiera noslēgšanas, ka sabiedrotie atzīst par likumīgu tikai K. Ulmaņa valdību, bija manī radījuši pārliecību, ka uzvarētāji nekad neatstās Baltiju vāciešiem vai Vācijas iespaidā stāvošām aprindām. Šo pārliecību vēl vairāk nostiprināja Lokharta paziņojums Z. Meierovicam un man pie pirmās tikšanās NP laikā, ka Baltiju nekādā gadījumā neatstās vāciešiem. Tagad vāciešiem piedraudētā blokāde bija ļoti efektīvs līdzeklis Bermonta afēras salaušanai. Vienīgais iemesls, kas varēja izraisīt šaubas, bija apstākļi, ka Pagaidu valdības ministru prezidents, iespaidīgais iekšlietu ministrs un TP viceprezidents, kurš vadīja 18. novembra Latvijas neatkarības proklamēšanas sēdi, piederēja pie organizācijas, kura bija meklējusi sadarbību un atbalstu pie Vilhelma II valsts kancera un uzstājās pret Anglijas atzīto un visu sabiedroto atbalstīto Nac. padomi. Bet vēlākie notikumi, sevišķi Liepājas

16. aprīļa apvērsuma rīkošana pret K. Ulmaņa valdību, likās, rādīja pietiekami skaidri, ka K. Ulmanis nav Vācijas satelīts.

Debates par delegācijas ziņojumu nevirzījās uz priekšu. Neviens igaunņu prasības neaizstāvēja, bet arī noraidīšana neveicās. TP sēdi pārtrauca, lai noturētu kopīgu un slēgtu starpfrakciju biroja, valdības un armijas stāba apspriedi.

Pārtraukuma brīdī pirms šīs apspriedes, ko nesteidzināja, lai dotu laiku savstarpīgām personīgām pārrunām, es piegāju pie K. Ulmaņa un teicu, ka es igaunņu prasībām nepiekritīšu. Uz to K. Ulmanis lakoniski atbildēja: „Es arī ne.”

Pārrunu laikā, kas noritēja ne frakciju vārdā, bet tikai personīgā plāksnē, pamazām radās noskaņa, ka piekāpīgāku stāvokli pret igaunņu prasībām ieņem TP kreisās puses deputāti, pie kam par nopietnāko igaunņu prasību aizstāvi izvirzījās G. Zemgals. Staigādams no viena deputāta pie otra, G. Zemgals sāka kolportēt domu, ka zemniekiem jau nav nekāda bēda par igaunņu prasību noraidīšanu. Ja ienāksot A. Niedra, tad Klīve varbūt jūtīšoties vēl labāk nekā tagad.

Mami tāda personīga gudriba no TP vicepriekšsēža aizkāra, un es arī atbildēju: „Tam kas sabiedroto uzvaru nogulējis, vēl vienmēr spokojas, ka vācieši Baltijā spēj nostiprināties.”

Aiz muguras šinī brīdī gadījās J. Čakste, kuŗš sarkastiski iesmējās. Mana piezīme būtībā bija asāka, nekā vārdos tā izskanēja, un to saprata arī J. Čakste. Nac. padomē kādā sēdē J. Zālītis bija izteicies, ka G. Zemgals Rīgā nepiedaloties nekādā politiskā darbā, ne partijā, ne Dem. blokā.

Atklājot sēdi TP priekšsēdis J. Čakste uzaicināja klātesošos īsi izteikties par vai pret igaunņu prasībām un nākt ar konkrētiem priekšlikumiem. Soc. dem. P. Kalniņš ierosināja domu nākt vispirms ar klātesošo personīgiem ieskatiem, jo frakciju lēmumi diez vai frakciju līderiem būšot. Soc. demokrātiem tikai šovakar notikšot centrālkomitejas sēde, kur šo jautājumu izlemšot. Sākās debates par P. Kalniņa paziņojumu un igaunņu prasībām. Krustām šķērsām tās atkal nevirzījās uz priekšu un grozījās ap visādiem „ja”: igaunņu prasības varētu pieņemt, „ja” tās negrozītos ap teritoriju, mēs varētu iztikt bez igaunņiem, „ja” mums būtu vairāk ieroču u.t.t.

Tad G. Zemgals nāca ar paziņojumu, ka cita ceļa mums nemaz neesot kā igaunņu prasību pieņemšana. Kāds ierunājās, ka vispirms jānoskaidro jautājums pie sabiedrotiem, cik nopietni viņi grib mums palīdzēt ar visu, kas hermontiešu sakaušanai vajadzīgs.

Tad nāca atkal P. Kalniņš ar ierosinājumu, vai starp tiem šīs apspriedes dalībniekiem, kas vairāk sveras uz igaunņu prasību noraidīšanu, ir kāds, kas par tādu lēmumu uzņemas atbildību ar visu savu personu? Vairāki klātesošie paskatījās uz armijas virspavēlnieku J. Balodi. Debates turpinājās, neievērojot P. Kalniņa jautājumu.

Pēc kāda laiciņa P. Kalniņš atkārtoja savu jautājumu: „Kas uzņemas atbildību ar visu savu personu, ja mēs igauņu prasības noraidām?” Klusums... Tad nosvērtā balsi sacīja K. Ulmanis: „Ja tas vajadzīgs, es tādu atbildību uzņemos.” Strauji atskanēja cita balss: „Nu, tad jautājums atrisināts! Mēs iztiksim bez igauņiem! Armija savu pienākumu pildīs!” Runātājs bija J. Balodis. Visi uzelpoja vieglāk.

J. Čakste jautāja, vai TP loceklis G. Zemgals savu priekšlikumu par igauņu prasību pieņemšanu uztur? Uz to G. Zemgals atbildēja, ka viņš tādu priekšlikumu neesot nemaz iesniedzis, bet kāds sauca starpā: „Viņš jau droši var dot Ziemeļvidzemi igauņiem, jo paša lielais nams ir Rīgā!”

Sēdes vadītājs noprasīja: „Vai ir kāds, kas igauņu prasībām piekrit?” Klusums. Tad priekšsēdis paziņo, ka igauņu prasības vienbalsīgi noraidītas un paziņo starpfrakciju biroja sēdi par slēgtu.

Starpfrakciju biroja lēmumu apstiprināja arī TP pilnšapulce. Šī lēmuma sekas bija tās, ka igauņi savus divus bruņotos vilcienus no Rīgas atsaucā mājās.

Rīga tagad bija frontes joslā. Gar Daugavmalu stiepās ierakumi, no kuriem pastāvīgi skanēja šauteņu un ložmetēju zaves. Saskaņā ar pulkveža, vēlāk ģenerāļa P. Radziņa plānu latviešiem kauju iniciatīva bija nepārtraukti jāpatur savās rokās. Tas jādara, lai neļautu pretiniekiem kaut kur augšpus Rīgas sagrupēties, pārīet Daugavu un ar ielenkuma draudiem piespiest mūs Rīgu atstāt ienaidnieka rokās bez cīņas, kā tas notika 1917. gada septembrī. Tādēļ tagad Latvijas armija izrādīja pastāvīgu aktivitāti ar mēģinājumiem pārīet tiltus pie Rīgas, ieņemt Doles salu, vajāt ienaidnieku pie Jaunjelgavas, pārcelties pār Daugavu pie Bolderājas, ko izdarīja 15. oktobrī sabiedroto flotes atbalstā un nākošās dienās ieņēma Daugavgrīvu, ko visu laiku papildināja ar jauniem spēkiem.

Rīgā valdība izdarīja mobilizāciju. Neatkarīgi no tās armijā stājās daudz brīvprātīgo. Ārlietu ministrs Z. Meierovics pieteicās frontes cīņās. Tāpat to darīja vairāki deputāti no visām partijām. Arī K. Ulmanis iegādājās kaņavīra uniformu un kādā Daugavmalas ierakumu apmeklējumā tika viegli ievainots celi.

Nodibinājās Sieviešu palīdzības korpuss, kas apgādāja cīnītājus Rīgā un citos lielākos centros ar siltu uzturu. Vidzemē ziedojumu veidā vāca kaņavīriem drēbes un veļu. Labību un citus pārtikas krājumus — cik to bija — armijas vajadzībām zemnieki nodeva bez maksas.

Visa zeme un visa latviešu tauta vārda tiešā nozīmē bija iesaistījusies lielajā cīņā par Latviju un brīvību. Patriotisms apgaroja visus tik lielā mērā, ka laupīšanas, zādzības un citi noziegumi bija pilnīgi mitējušies.

No ārzemēm sāka pienākt sengaidītie ieroči. Anglija sūtīja šautenes, lielgabalus, ložmetējus. Tikai nelaime tā, ka ne visi bija tūlīt frontē lietojami, jo prasīja lielākus vai mazākus remontus. Arī ne visiem ieročiem bija līdz piemērota municija.

Amerikāņi atsūtīja lielus daudzumus jaunu un lietotu apavu un ietērpu, no kuņiem laba daļa izrādījās latviešu augumam par maziem. Bet visi šie trūkumi kaŗa apstākļos bija pilnīgi saprotami un sajūsmināto cīnītāju labo gara-stāvokli nespēja bojāt. Tāpat pienāca pārtikas krājumi: milti, žāvēta gaļa un cukurs.

Vietējie sabiedroto pārstāvji izrādīja latviešiem lielāko uzmanību un pretimnākšanu. Sevišķas simpatijas latviešiem izrādīja angļu un franču flote, kas stāvēja Daugavgrīvā un Rīgas jūras līcī.

Visā Bermonta uzbrukuma laikā ļoti aktīvi rīkojās ārlietu ministrs Z. Meierovics. Mūsu memorandi, notas, paskaidrojumi par bermontiešu rīcību, vispārīga informācija un lūgumi pēc atbalsta bija iesniegti visās attiecīgās vietās un nepalika bez ievēribas.

Novembra sākumā Latvijas armija jau tiktāl bija pieaugusi un nostiprinājusies, ka varēja domāt par Bermonta padzišanu.

Ģenerāluzbrukuma ievadījums sākās no Bolderājas 3. novembrī sabiedroto flotes uguns atbalstā un attīstījās taisnā virzienā uz Jelgavas šoseju, apejot Torņakalnu. Cīņas risinājās ļoti niknas, jo, pateicoties savam milzīgajam ieroču daudzumam, bermontieši bija ārkārtīgi nocietinājušies. Tomēr jau pirmās ģenerāluzbrukuma dienas vakarā mūsu drošsirdīgo cīnītāju rokās krita Babītes stacija, Piņķu muiža, Solitūde, Anniņmuiža un Bulduru tilta gals.

Sevišķi asiņainas kaujas norisinājās pašā Torņakalnā, kur ienaidnieks bija ierīkojis ložmetēju līdzas katrā mūra namā. Izšķirīgais trieciens sākās 10. novembrī, un 11. novembrī viss Torņakalns no bermontiešiem bija iztīrīts, ko Rīgas iedzīvotāji apsveica priecīgām gāvilēm un visu baznīcu zvānu skaņām. Tautas padome un valdība Latvijas tautas un valsts vārdā izteica armijai savu atzinību un pateicību. Sākās ienaidnieka vajāšana visos virzienos: pie jūras, pie Olaines, pie Ķekavas.

Bet tad parādījās jauni draudi mūsu armijas sasniegumiem. Mūsu prasības Parīzē — savaldīt bermontiešus un atsaukt no Latvijas visus vācu kaŗotājus — bija guvušas dzirdīgas ausis. Sabiedroto Augstākā padome bija nolēmusi sūtīt

uz Baltiju ļoti autoritatīvu piecu ģenerāļu komisiju vispārīgai apstākļu noskaidrošanai un ieteikumu izstrādāšanai, kas Baltijā būtu darāms. Komisijā ietilpa franču ģen. Nissells kā vadītājs, angļu ģen. Turners, ASV ģen. Čenejs, itaļu ģen. Marinetti un japāņu ģen. Takaradari kā komisijas locekļi. Mūsu Parīzes sūtniecības slepens ziņojums vēstīja, ka komisijas priekšsēdis ir balto krievu (Deņikina) politikas piekritējs un centisies latviešus ar bermontiešiem samierināt, lai kopīgiem spēkiem varētu turpināt cīņu pret komunistiem. Tas nebija latviešu interesēs.

Lai no tādām samierināšanas apspriedēm izvairītos, palika tikai viena izeja: izdzīt bermontiešus no Latvijas pirms ģen. Nissella komisijas ierašanās. Ministru prezidents par to informēja armijas virspavēlnieku J. Balodi un lūdza darīt visu iespējamo Bermonta visdrīzākai satriekšanai.

Par Nissella komisiju un tās uzdevumiem bija informēti arī vācieši, kas tikpat labi saprata kā mēs, ka noturēšanās Latvijā līdz Nissella komisijas atbraukšanai ir visa Golca-Bermonta pasākuma dzīvības un nāves jautājums. Sākās šī kara asiņainākais un drāmatiskākais posms.

Latviešu cīņas spara mazināšanai Vācijas ģen. Eberhards atklāti piedāvāja pamieru. Uz to valdība nemaz neatbildēja. Arī latviešu karavīri saprata situāciju. Ar neapraktāmu varoņību cīnoties, mūsu rokās krita Bauska un Jelgava.

Arī ģen. Nissella komisijas vīri jau bija klāt. Tos pieņēma Z. Meierovics. Ģen. Nissells prasīja tūlītēju pamiera noslēgšanu. Ārlietu ministrs apņēmās ziņot par to ministru prezidentam. Izrādījās, ka K. Ulmanis ir saslimis un nevar ģen. Nissella komisiju tūlīt pieņemt un nevar arī nekavējoties kabineta sēdi sasaukt. Sākās armijas virspavēlnieka meklēšana, bet virspavēlnieks bija frontē. Armijas stāba priekšnieks, ģen. P. Radžiņš, arī nevarēja neko vairāk paskaidrot kā tikai to, ka virspavēlnieks J. Balodis ir dienvidu frontē pie saviem karavīriem. Frontē J. Balodis nebija atrodamš, jo sekojot O. Kalpaka tradīcijām, cīnījās pirmajās frontes līnijās.

Beidzot 1. decembrī pienāca no frontes telegramma prezidentam K. Ulmanim, ka visa Latvija no ģen. Eberharda karapulkiem un Bermonta bandām iztīrīta.

Tautas padome un valdība pateicās armijai par lielisko uzvaru. Tāpat valdība pateicās ģen. Nissellam un viņa komisijai, kas ar saviem pārstāvjiem bija rēgulējuši satiksmi uz Rīgas-Karaļauču dzelzceļa līnijas un nevienu vācu vilcienu Jelgavas virzienā nebija laiduši cauri.

Ar Golca-Bermonta asiņainās afēras likvidēšanu Latvija atbrīvojās no visnepatīkamākā epizoda savās brīvības cīņās. Lai gan, objektīvi lēšot, nevarēja šaubīties, ka vācieši mūsu

zemē nevarēs nostiprināties, tomēr, kombinējot iekšējos sarežģījumus ar dažādo lielvalstu dažādajām interesēm pie Baltijas jūras un izmantojot mūsu nelielo politisko briedumu, latviešu tautas ārējie un iekšējie pretinieki varēja mums radīt grūtības grūtību galā, ko viņi arī darīja. Tādēļ tīras pašu latviešu armijas spīdošai uzvarai pār šiem mums naidīgajiem spēkiem piešķirama vislielākā nozīme mūsu brīvības cīņās, par ko no sirds priecājās visas latviešu politiskās aprindas un visa tauta.

LATGALES ATBRĪVOŠANA

Padomju Savienības ārlietu komisārs Čičerins 11. septembrī ierosināja kara darbību Latvijas–Krievijas starpā izbeigt un uzsākt miera sarunas. Atbildot uz to, Latvija uzaicināja krievus vispirms atstāt Latvijas teritoriju, lai pēc tam sāktu miera sarunas. Padomju Savienība tam nepiekrita, un kara darbība turpinājās.

Septembra otrā pusē Padomju Savienība uzaicināja arī citas robežvalstis, kas bija ar to kara stāvokli, izbeigt kara darbību un slēgt mieru. Uzaicinātās valstīs kara darbības apstākļi bija dažādi. Somija faktiski vairs nekaņoja, bet miers nebija noslēgts. Igaunijas frontē norisinājās niknas cīņas pret krievu uzbrucējiem. Šīm cīņām bija atvairīšanas raksturs, jo igauņi tālāk krievu teritorijā negribēja iet. Latvijā miera piedāvājuma laikā Latgale vēl bija krievu rokās. Tanī pat laikā gatavojās Bermonta uzbrukums. Lietuvai bija savas grūtības.

Lai noskaidrotu attiecības pret krievu priekšlikumu, visu iepriekš minēto valstu ārlietu ministri sanāca 30. septembrī Tartū (Tērbatā) uz kopīgu apspriedi. Tur Meierovics (Latvija), Pips (Igaunija), Zaņņus (Lietuva) un Holsti (Somija) vienojās, ka krievu priekšlikums par miera slēgšanu pieņemams, bet pirms tam noslēdzams pamiers. Konference izstrādāja pamattezes, uz kādām pamiers slēdzams.

Atgriezies Latvijā, Z. Meierovics ar konferences lēmumiem iepazīstināja valdību un TP ārlietu komisiju. Jautājuma izlemšanai 6. oktobrī sanāca TP pilnsapulce. Ārlietu ministrs izsmeļošā runā apgaismoja Latvijas aktuālo starptautisko stāvokli, cēla priekšā konferencē pieņemtās pamattezes un lūdza TP tās akceptēt. Težu saturs bija šāds:

1) Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un Somijas valdības piekrit kopīga pamiera slēgšanai ar Padomju Savienību. Miera līguma slēgšanai ar Krieviju, kamēr Latgale nav mūsu rokās, Latvija nevar piekrist, jo sarunu ceļā Latvijai nav nekādas izredzes dabūt krievus no Latgales ārā. Bez tam pašā Krievijā valdība ir vēl nestabilā stāvoklī.

Ari dažas mums draudzīgas lielvalstis, sevišķi Francija un ASV, uzskata miera līguma slēgšanu ar Padomju Savienību par priekšlaicīgu un ieteic mums no tā atturēties.

Tas Latvijai bija jāņem vērā vairāk nekā citām Tartū apspriedes dalībniecēm valstīm, jo 6. oktobrī, kad TP sēde notika, ministru prezidentam K. Ulmanim bija jau kabatā Bermonta papīrs, kurā, ignorējot Latvijas valdību, Bermonts ar jaunpieņemtu Avālova vārdu vienkārši paziņo, ka viņa korpuss ies caur Rīgu uz fronti, lai cīnītos pret komunistiem. Otrā kabatā K. Ulmanim bija ziņojums par 1. oktobrī Jelgavā notikušo Bermonta, Golca, Niedras u.c. apspriedi, kurā nolemts gāzt K. Ulmaņa valdību, demobilizēt Latvijas armiju un likvidēt neatkarīgu Latviju, pārvēršot to par Krievijas gubernu ar A. Niedru kā gubernātoru.

Tādos apstākļos sabiedroto flotes atbalsts, neatkarīgi no viņu savstarpējām attiecībām, mums bija visnepieciešamākais, un mums sabiedroto ieteikumi bija jāņem ļoti nopietni, vēl vairāk tādēļ, ka Latgali vēl no krieviem vajadzēja atkarot. Miera sarunas bez pamiera starplaika šīnī gadījumā nozīmētu apzinīgu Latgales atstāšanu krieviem.

2) Padomju Savienībai jāatzīst Latvijas, Igaunijas un Lietuvas pilnīga suverēnitāte līdzīgi Somijai, kurai tāda jau atzīta. Tikai tā visas četras robežvalstis kā līdzīgi partneri var vest kopīgas sarunas ar Padomju Savienību.

3) Gar visu četru robežvalstu nacionālo robežu un Krieviju līdz miera līguma noslēgšanai jārada plaša neitrāla josla. Tas jādara varbūtīgu pārpratumu novēršanai no vienas vai otras pamiera slēdzēju puses, kā arī propagandas iespēju izslēgšanai, lai grautu pretējās puses morāli.

4) Kontrole par to, ka līgumslēdzēji pamieru ievēros un kārtīgi pildīs, nododama Tautu Savienībai, kurai pēc Versaļas miera līguma parakstīšanas 1919. gada 28. jūnijā varēja uzskatīt par nodibinātu.

5) Pamiera līgums līdz miera līguma noslēgšanai turams slepenībā. Tas darāms tādēļ, lai visos apstākļos saglabātu cīnītāju morālo stāju. Šis punkts bija zināms tikai lielāko frakciju līderiem, un par to TP atklātā sēdē nedebatēja.

Pret šo četru valstu ārlietu ministru izstrādāto priekšlikumu TP radās soc. dem. opozīcija. Tas bija nepatīkams pārsteigums, jo visās cīņās pret Bermontu soc. dem. bija valdību atbalstījuši. Cīņā pret Krieviju tie atkal meklēja kādu separātu ceļu. Soc. dem. runātājs F. Cielēns ar ļoti asu runu uzstājās pret Franciju un ASV, pārmezdams tām kara laikā doto solījumu neturēšanu, Latvijas faktisku un juridisku neatzišanu, nesolidu diplomātiju u.t.t. Tas gāja tik tālu, ka TP prezidents J. Čakste jutās spiests runātāju bridināt no tādas citu valstu kritikas atturēties.

Četru valstu priekšlikumā slēgt pamiera kā galīga miera līguma ievadījumu F. Cielēns saskatīja intervencijas draudus Padomju Krievijai un aizrunājās tiktāl, ka atzina Maskavas komunistu valdību — ar kuŗu mēs toreiz kaŗojām — par labvēlīgāko valdību pret Latviju, kāda vien iedomājama. Kad F. Cielēns sāka stāstīt par Krievijas zelta dališanu, sēžu zālē radās jautrība, jo priekšā stāvēja tikai pamiera sarunas, bet kad runātājs savu programmu papildināja ar to, ka Latvija kopīgi ar Maskavu varētu uzņemties arī Krievijas parādu maksāšanu, tad visus deputātus pārņēma tāds smieklu izvirzums, kādu neviens komiķis Nacionālā teātrī nebija piedzīvojis. Tas laikam aizrāva arī pašu runātāju, jo, runu nobeidzot, F. Cielēns atmeta visu „lieko bagāžu” un paziņoja, ka soc. dem. TP pamiera slēgšanai ar Padomju Savienību piekrīt!

Izmantojot krievu miera piedāvājumu, drošāk varēja koncentrēt spēkus pret bermontiešiem, kas otrā dienā pēc šīs TP sēdes iesāka uzbrukumu Latvijai. Kā mēs to redzējām iepriekšējā nodaļā, mūsu varonīgās armijas aizstāvēšanās vainagojās panākumiem, un 1919. gada 1. decembrī Latvija no visādu katēgoriju Vācijas valsts spēkiem un Bermonta salašņām bija iztīrīta.

Latgale tomēr nebija vēl atbrīvota, un laiks neļāva gaidīt. Pretēji Tartū konferences 30. septembra lēmumiem par kopīgu sarunu uzsākšanu ar krieviem, Igaunija iesāka separātas pamiera sarunas, kuŗas sevišķi sekmīgi sāka virzīties uz priekšu pēc izjukušās Latvijas-Igaunijas kopdarbības cīņās pret Bermontu.

Bija jādara viss iespējamais, lai atbrīvotu Latgali pirms Igaunijas-Krievijas pamiera noslēgšanas, jo pēc tam krievi savu armiju pastiprinātu pret Latviju ar Igaunijas frontē atbrīvotiem spēkiem. Varēja arī lēst, ja krieviem izdosies izlauzt robu kopīgā robežvalstu aizsardzības frontē, atlikušie cīņas sektori krievus mazāk interesēs un miera slēgšana ar viņiem kļūs grūtāka. Tādēļ Latgales atbrīvošana prasīja steigšanos.

Mūsu armijā cīnījās dažādi partizānu pulciņi un rotas, kas frontē bija pārņākuši no krievu puses. Tos nepārformētus cīņā pret komunistiem nedrīkstēja sūtīt, lai pasargātu gūstekņus no krievu atreibības. Arī ieroču dažādība prasīja izkārtošanu, sadalot atsevišķās vienībās angļu, vācu un krievu šauteņu turētājus, noorganizējot vienādu iekārtu, aprūpi un komandu. Bet galvenās grūtības sagādāja kaŗavīru pārsūtīšana no Ziemeļlietuvas un Lejaskurzemes uz austrumu fronti, jo dzelzceļš bija izpostīts un ripojošais sastāvs bija ļoti aprobežotā skaitā.

Visu to lielā steigā kārtoja un sūtīja uz austrumu fronti. Jau novembrī Z. Meierovics bija iesācis Varšavā sarunas ar poļiem par kopīgu Latgales atbrīvošanu. Pēc bermontiešu padzišanas šīs sarunas strauji virzījās uz priekšu un 1919. gada 29. decembrī noslēdzās ar Latvijas-Polijas līgumu par kopīgu Latgales atbrīvošanu.

Polija ar šo līgumu ievadīja lepnu un ļoti tālredzīgu politiku. Pēc līguma Polija uzņēmās nosūtīt Latvijai palīgā 20.000 vīru ģen. Ridza Smiglija vadībā. Visi ienaidniekam atņemtie ieroči un municija paliek latviešiem, pārējais laupījums dalāms uz pusēm. Uzturs pa operāciju laiku jādod Latvijai. Pēc operāciju nobeigšanas poļu armija atstāj Latvijas teritoriju. Ar šādu līgumu poļi nodrošināja Latvijas draudzību un reizē arī Igaunijas draudzību visam turpmākam laikam.

Latgalē cīņu sākumā frontes līnija dienvidos gāja pa Daugavas kreiso krastu. No Līvāniem gandrīz līdz Daugavpilij to ieņēma Kurzemes divīzija un lietuvieši, no Daugavpils līdz Drīsi poļi un latvieši, kurus šeit komandēja poļu ģenerālis Ridzs Smiglijs. Mūsu armijas kreisais spārns (Latgales divīzija) bija Daugavas labajā krastā, un to komandēja pulkvedis J. Balodis.

Pēc ģen. Ridza Smiglija izstrādāta plāna Latgales atbrīvošanai bija jānotiek divos paņēmienos.

Pirmajā uzbrukuma dienā Kurzemes divīzijai un poļu spēkiem bija jāpāriet Daugava un jāienem Līvāni un Daugavpils. Uzbrukums sākās 1920. gada 3. janvāra rītā, un pusdienas laikā Kurzemes divīzija ieņēma Līvānu dzelzceļa staciju, kur sagūstīja krievu bruņoto vilcienu. Ap pulksten diviem pēc pusdienas poļi ieņēma Daugavpili, kur vakarā ienāca arī Kurzemes divīzija.

Piektajā janvārī sākās uzbrukuma otrs posms. No Daugavas krasta latvieši un poļi uzbruka ziemeļu virzienā, bet Latgales divīzijai bija jāvirzās uz Abreni, kur dziļā sniega un ceļu trūkuma dēļ tikai lēni varēja kustēties uz priekšu. Latgales divīzija ieņēma vairākus Ziemeļlatgales centrus: Viļāku, Kārsavu, Varakļānus, Baltinavu u.c., bet Abrene palika joprojām krievu rokās. Tur krievi bija paspējuši pārsviest no Igaunijas frontes vairāk nekā 5000 durkļu papildspēku ar daudz ložmetējiem.

Tad 13. janvārī pēc J. Baloža un Ridza Smiglija lēmuma uzsāka kopīgu uzbrukumu visās frontēs. Latgales partizānu pulks ieņēma Abreni. Latviešiem pienāca papildinājumi, un visus krievu pretuzbrukumus atsita. No ziemeļiem, rietumiem un dienvidiem nākdami, atbrīvotāji tuvojās Rēzeknei. Uzbrukums tai sākās 21. janv. rīta agrumā, un straujā triecienā Tukuma pulks (landesvērs) Rēzekni ieņēma.

Ar to Latgales liktenis bija izšķirts. Kad par to pienāca ziņa Rīgā, TP, godinot Latvijas armiju, pieņēma lēmumu tās virspavēlnieku pulkvedi Jāni Balodi paaugstināt par ģenerāli.

Atlikušās Latgales atbrīvošana turpinājās nīknās ciņās, bet tām bija tikai lokāls raksturs. 1920. gada 1. februārī visa Latgale un līdz ar to visa Latvija bija brīva.

Pamiera noslēgšanas dienā ar Padomju Krieviju Latvijas armijā skaitījās: 76.394 kaŗavīri, 70 lielgabali, 658 loŗžmetēji, 8 bruņotie auto un 5 bruņo vilcieni ar 21 lielgabalu, 7 mīnometējiem un 49 loŗžmetējiem.

Pēc Rēzeknes ieņemšanas uz Maskavu izbrauca valdības delegācija zem Sarkanā Krusta pārstāvju maskas pamiera noslēgšanai. No soc. dem. delegācijā ietilpa nosvērtais un korektais F. Mendērs.

Delegācija Maskavā 1. februārī parakstīja pamiera līgumu, pēc kuŗa Latvijas armija palika uz frontes līnijas, ko tā šīnī dienā ieņēma, bet krievu armija neitrālās joslas radīšanai atkāpās 5 kilometrus no frontes līnijas uz austrumiem.

TAUTAS PADOMES UN PAGaidu VALDĪBAS BEIGU POSMS

Pirmais decembris 1919. gadā, kad K. Ulmanis saņēma armijas virspavēlnieka pulkveŗa J. Baloŗa ziņojumu, ka Latvija no bermontieŗiem iztīrīta, kļuva par ļoti svarīgu dienu ne tikai militārā, bet arī politiskā nozīmē. Prezidents taŗad varēja izlabot to nepatikamo plankumu Latvijas atbrīvošanas politikā, kādu pēc varonīgajām Cēsu kaujām radīja latvieŗu tautai priekŗšā stādītais viņa ministru kabinēts ar to baltvācu aprindu pārstāvjiem valdībā, kuŗi 16. aprīlī Liepājā Pagaidu valdību bija gāzuŗi. Pēc bermontieŗu padzīšanas K. Ulmanis 9. decembrī sastādīja jaunu valdību, vienu no labākajām, kādu Latvija piedzīvojusi. Tās sastāvs bija šāds:

1. Ministru prezidents un Apsardzības ministrs	K. Ulmanis
2. Ārlietu ministrs	Z. Meierovics
3. Finanču "	R. Erhards
4. Iekŗlietu "	A. Bergs
5. Izglītības "	K. Kasparsons
6. Satiksmes un darba ministrs	T. Hermanovskis
7. Tieslietu ministrs	K. Pauļuks
8. Zemkopības "	A. Kalniņŗ
9. Apgādības "	J. Blumbergs
10. Tirdzniecības un rūpniecības ministrs	K. Buŗ
11. Valsts kontrolieris	P. Mincs
12. Iekŗlietu ministra biedrs ar balss tiesībām	F. Trasuns

Šis kabinets vārda pilnā nozīmē bija politikas meistars darbs, sastādīts bez jebkādiem koruptīviem blakus iespajdiem. No ārpuses tur nebija nekā uzkrītoša, bet saturā tas nozīmēja duļķainās Vinniga, Golca, Manteifeļa un Bermonta „mīcīšanās” politikas gaidītu noslēgumu.

Tas bija labi un neuzkrītoši sagatavots jauna virziena cīņām, kuŗu tuvošanos F. Cielēns jau laikus pieteica ar izdomātiem pārmetumiem agrākai K. Ulmaņa valdībai par miera līguma kavēšanu ar Padomju Krieviju un Latvijas intervencijas gatavošanu sarkanajā Maskavā.

Jaunajā valdībā K. Ulmanis Āpsardzības ministriju paturēja savās rokās. Tas bez lieka uzsvēruma rādīja, ka Latgales atbrīvošana nav intervencija Krievijā un miera līgumu ar Krieviju bez ienaidnieka izdzīšanas no Latgales neslēgs.

Vācietis R. Erhards kā atzīts lietpratējs paturēja Finanču ministriju arī uz priekšu, bet otrs vācietis E. Magnuss bija jau eliminēts, jo M. Valters arī bija atbrīvots no amata un viņa kā „kreisā latvieša” līdzsvarošana E. Magnuss nebija vairs vajadzīgs.

Lielo zemnieku organizāciju vadošie vīri — Centrālbiedrības un Ekonomiskās sabiedrības priekšsēži V. Skubiņš un J. Bisenieks nebija apgrūtināti ar ministru portfeliem, bet šo zemnieku vidū pastāvošo organizāciju piekritēju uzskatu izlīdzināšanai bija uzaicināti kabinetā: par zemkopības ministru ekonomistiem tuvu stāvošais A. Kalniņš un par apgādības ministru pie Centrālbiedrības piederošais J. Blumbergs.

Rīgas pilsētas tuvākai saistīšanai pie valdības iekšlietu ministrija tika nodota demokratiskā un liberālā A. Berga rokās, kuŗu par konservatīvu toreiz neviens neturēja. Bet tieslietu vadību uzņēmās no vāciešiem par konservatīvu izdaudzīnātais zv. adv. K. Pauļuks, kuŗš būtībā nekāds konservatīvais nebija. Šinī gadījumā nāca vēl viena nianse klāt. K. Pauļuks bija Jelgavā ar tikpat lielu iespaidu kā J. Čakste, bet attiecībā pret ministru prezidentu K. Ulmani K. Pauļuks bija stipri iecietīgāk noskaņots kā TP priekšsēdis.

Atzīmējot vēl, ka priekšā stāvošā Latgales atbrīvošana bija jāizdara valdībai, kuŗā piedalās arī kāds latgalietis, kabinetā ienāca lielais Latgales modinātājs un brīvības saucējs F. Trasuns. To visu neuzkrītoši pauda jaunā valdība, klusi cerot piedzīvot un pārdzīvot Satversmes sapulces vēlēšanas.

Satversmes sapulces vēlēšanu pamatprincipi bija noteikti jau TP dibināšanas platformā. Tādēļ pie vēlēšanu likuma izstrādāšanas nekādu grūtību nebija. Likums paredzēja visā Latvijā piecus vēlēšanu apgabalus: Vidzemi, Kurzemi, Zemgali, Latgali un Rīgu. Visos šinīs apgabalos kopā ievēlami

150 Satversmes sapulces locekļi vispārīgās, vienlīdzīgās, tiesās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās, piedaloties visiem 21 gadu sasniegušiem Latvijas pilsoņiem bez dzimumu izšķirības.

Lielākas debates izcēlās pie proporcionālītes noteikšanas, ko izšķīra ļoti liberāli, bez jebkāda minima noteikšanas attiecībā uz ievēlamo deputātu skaitu. Vēlēšanu likumu beidza izstrādāt jau 1920. gada janvārī. Tuvojoties vēlēšanām par Satversmes sapulces centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdi ievēlēja šo atmiņu autoru.

Kad 1919. gada septembrī krievi piedāvāja robežvalstīm kara darbības izbeigšanu, abas lielākās politiskās partijas, LZS un sociāldemokrāti, nekavējās ar gatavošanos uz Satversmes sapulces vēlēšanām.

Pats par sevi saprotams, ka vēlētājs no katras partijas prasīja informāciju, ko viņa partija darījusi Latvijas neatkarības sasniegšanā un Satversmes sapulces sasaukšanā un arī savas partijas turpmākās politikas apgaismojumu.

Sociāldemokrātu stāvoklis šinis jautājumos nebija viegls. Viņu vadītajā 1905. gada revolūcijā neatkarīga Latvija nebija prasīta, autonomijas prasību soc. dem. vadītajos abos lielajos revolūcijas laika kongresos noraidīja. Reakcijas laikā, 1906. gadā, soc. dem. no Raiņa veidotās sociālisma ideoloģijas Latvijas patstāvības garā aizgāja pavisam projām un iestājās Krievijas sociāldemokrātu partijā, kuŗu vadīja Ļeņins, sludinādamis terroru un lielkrievu imperiālismu. Arī „starpvalstu autonomijas” prasība no Vācijas valsts kanclera nevar tikt uzskatīta par tālredzīgu politiku. Tā sabruka 1918. gada 11. novembrī ar visiem Lēdebūriem, Vinnīgiem un Vācijas valsts kancleriem.

Tāpat tas bija pašu latviešu starpā. Soc. dem. noraidošā izturēšanās pret Lielbritānijas atzīto Nacionālo padomi un prasība pēc Tautas padomes dibināšanas Latvijas ceļu uz brīvību un Satversmes sapulci neatvieglināja, bet nopietni apgrūtināja. Soc. dem. izstāšanās no TP 29. decembrī 1918. gadā stipri veicināja Liepājas apvērsuma nogatavošanos un ģermanofilās A. Niedras „valdības” nodibināšanos. Tikai pats apvērsums beidzot atvēra acis mūsu soc. dem., uz kuriem viņu politika ved.

Soc. dem. atgriezās TP. Sākās jauna, aktīva pretdarbība Golca, Bermona, Stučkas un Ļeņina politikai Latvijā. Un atkal soc. dem. F. Cielēns bija tas, kuŗš 7. oktobrī TP gribēja uzsākt nevajadzīgu cīņu pret Anglijas, Francijas un Baltijas valstu (Somijas, Igaunijas, Lietuvas un Latvijas) kopīgu politiku, ko novērsa tikai Z. Meierovica diplomātiskā veiklība un F. Mendera noteiktība.

Tādos apstākļos soc. dem. savā Satversmes sapulces vēlēšanu aģitācijā uz kādiem politiskiem nopelniem neatkarīgas Latvijas izcīnišanā atsaukties nevarēja un aprobežojās ar vispārīgu frazi, ka viņi vienmēr stāvējuši par brīvību, kas konkrētās vēlēšanās sevišķi nevarēja „vilkt”.

Meklējot citu derīgu vēlēšanu materiālu, soc. dem. izšķīrās galveno uzmanību vēlēšanu aģitācijā piegriezt Pagaidu valdības un LZS darbības kritikai, liekot galveno svaru uz saimnieciskām grūtībām, ko Latvija toreiz pārdzīvoja. Materiālus par to soc. sāka krāt un populārizēt tūlīt pēc krievu piedāvājuma par kara darbības pārtraukšanu. Sevišķu vērību mūsu kreisās aprindas piegriezta armijas apgādei, tēmējot uz karavīru balsīm.

Latvijas dibināšanas laikā patiesi mūsu zeme bija izpostīta un izlaupīta neiedomājamos apmēros.

Bēgot no vācu iebrucējiem Kurzemē 1915. gadā, krievu armija postīja visu, ko varēja, un dzina latviešu zemniekus, skaitā ap četri simti tūkstošus, no Kurzemes un Zemgales ar visiem viņu lopiem uz Vidzemi un tālāk uz Krieviju. Tā bija pirmā armija, kas neiedomājamos apmēros noplicināja mūsu zemi.

Bēgošiem krieviem sekoja vācieši, kas uz vairāk gadiem okupēja atstāto Dienvidlatviju un pievāca visu, kas tur bija dabūjams. Tā bija otra armija, kas postīja un izlaupīja mūsu zemi.

Gatavojoties uz tālāku Vācijas iebrukumu, Krievija jau pie laika evakuēja Vidzemes, galvenā kārtā Rīgas lielās rūpnīcas un ar nežēlīgām rekvizīcijām nopostīja Ziemeļlatvijas lauksaimniecību līdz pilnīgai nabadzībai. Tā bija trešā lielā Latvijas izlaupīšana.

Kas bija palicis pāri, to, sākot ar Rīgas un Vidzemes okupēšanu 1917. gada septembrī līdz kara beigām laupīja un postīja vācu armija — ceturta pēc kārtas.

1918. gada novembrī pēc Vācijas kapitulācijas fronte sāka velties no Ābrenes un Zilupes atpakaļ. Un atkal divu svešu zemju karaspēks — viens atkāpdamies, otrs uzbrukdams — pārstaigāja mūsu zemi līdz Ventas krastiem. Tā bija piektā un sestā Latvijas izlaupīšana.

1919. gada pavasarī sākās krievu komunistu bandu atkāpšanās, kam sekoja ģen. R. Golca vadīto armiju uzbrukums. Tas bija skaitā septītais un astotais karojošu armiju gājiens pa mūsu zemi, kad krievu komunisti un vācu brīvprātīgie ne tikai postīja un laupīja, bet plašos apmēros arī slepkavoja vietējos iedzīvotājus.

Tiem sekoja Igaunijas palīdzības armijas — pēc skaita devītās — iemarsējums Vidzemē, kas gan nelaupīja, nepostīja un neslepkavoja, bet ar kara darbību saistītos zaudējumus nesa sev līdz.

Kā pēdējā, pēc skaita desmitā, liela stila laupīšana un postīšana atzīmējama krievu komunistu armijas izvākšanās no Latgales.

Toreizējais mūsu tautas un zemes stāvoklis raksturojams ar vienu vienīgu vārdu — nabadzība: nopostītas lauku mājas, iznīcināti lopi, noplicināti lauki, tūrumi pārvērtušies krūmājos. Arī visi pirmskaņa ietaupījumi bankās kaņa laikā bija zaudējuši katru vērtību. Valdībai nebija naudas, un arī iedzīvotājiem nebija naudas. Valdībai nebija pārtikas, un arī iedzīvotājiem tās nebija. Ja Vidzemē vēl varēja sagrabināt bada maizi, tad Kurzemē un Zemgalē trūkums bija tik liels, ka bēgļi, kas atgriezās no Krievijas daudzreiz dzīvoja vienīgi no kartupeļiem un sāls.

Pareizi būtu bijis nolaupītās govīs, cūkas, aitas, miltus, gaļu, apģērbus laupītājiem atņemt, bet augstākai varai valstī, Latvijas valdībai, nebija tādai nostājai vajadzīgā spēka. Latviešu kaņavīri cīnījās frontē, bet ar policiju nevarēja pretoties vairāk tūkstošu lielai R. Golca armijai. Valdībai bija jālieto cita taktika, ja pie precēm vispār gribēja tikt. Sulaupītās un arī pašu vāciešu mantas valdība mēģināja atpirkt ar starpnieku kredita palīdzību, jo pašai valdībai, kā jau minēts, naudas nebija. Protams, tāds kredīts maksāja dārgi un pirkums nevarēja tikt izdarīts pēc miera laika noteikumiem: torģiem un izsludināšanas Valdības Vēstnesī, kāds toreiz nemaz vēl neeksistēja. Tas bija kaņa laiks, un kā kaņa laikā bija jārikojās. Arī cenas dažreiz nācās pārmaksāt. Bet galvenais: preces nepieciešamo vajadzību apmierināšanai, bez kuŗām nevarēja iztikt ne armija, ne tauta, kaut kā ieguva, un tas bija izšķirošais. To saprata katrs, ko tas kaņavīriem un civiliedzīvotājiem kaņa un vispārīga trūkuma apstākļos nozīmēja.

Bet komunistiem, kas vēl klīda pa Latviju, visādiem demagoģiem un Latvijas neatkarības pretiniekiem tas atvēra plašu darba lauku valdības apkaņošanai par nepareizu, nolaidīgu, koruptīvu, negodīgu un tamlidzīgu rīcību.

Šādu kritiku arī mūsu soc. dem. pa pilnam lika savas aģitācijas pamatos Satversmes sapulces vēlēšanās. Arī citādi valdības saimnieciskā politikā, neievērojot faktiskos dzīves apstākļus, soc. dem. saskatīja vienmēr korupciju, uz kuŗas apkaņošanas propagandas balstīja savu eksistenci, jo sociālisma ideoloģijai pēc Stučkas laika piedzīvojumiem neviens strādnieks vairs neticēja.

Lai seko daži šādas „korupcijas apkaņošanas” piemēri.

Es atceros gadījumu, kad ar kādas firmas starpniecību no vācu armijas krājumiem bija nopirkts lielāks daudzums žāvēta Ukrainas speķa — īsts gardums mūsu armijas vajadzībām. Pie speķa pieņemšanas radās grūtības. Komisija, kuŗai to vajadzēja izdarīt, atrada visādas vainas, kādas pēc

četrus gadus karš sen jau vairs nebija svarīgs. K. Ulmanis par to bija saņēmis kādu slepenu informāciju. Kad arī otrreizējā pārbaudē komisija spēki negribēja pieņemt, prezidents pats ieradās komisijā, lai noskaidrotu uz vietas, kas spēkim par vainu. Šādā jautājumā neviens, pat viņa tuvākais draugs nav apstrīdējis K. Ulmaņa lietpratību. Izrādījās, ka dažiem spēka gabaliem vietu vietām iedzeltējušā mala sasniedz 4-5 milimetrus biezu kārtu, kamēr pēc Krievijas intendantūras reglamenta drīkst būt tikai divus milimetrus bieza nederīgas gaļas kārtā. Prezidents strupī noteicis: „Pavēlu spēki pieņemt un pirms izsniegšanas vārīšanai sabojāto spēka malu nogriezt un iznīcināt.” Satversmes sapulces vēlēšanās soc. dem. šo „spēka lietu” plaši izmantoja kā korupcijas pierādījumu ar nederīgas gaļas pieņemšanu armijas vajadzībām.

Otrs piemērs. Bermontiēšu kara laikā, kad latviešu spiedienu pastiprinājās, vācieši, cita starpā, gatavojās evakuēt savu centrālo preču noliktavu Aucē, kas bija pilna ar apģērbiem, apaviem, pārtikas krājumiem, vagoniem, lokomotīvēm un dažādu mehānisko darbnīcu iekārtām. Lai cik varonīgi latviešu karavīri arī cīnītos, aizkavēt dažu piekrautu vilcienu nolaišanu pa vācu sargāto dzelzceļu caur Reņģi uz Lietuvu vai nosargāt noliktavas un darbnīcas no uzspriecināšanas un nodedzināšanas ar visu Aucē, to latviešu armija nespēja. Tomēr radās vēl viena iespēja. Mantu aizvešanu un darbnīcu uzspriecināšanu varēja aizkavēt ar naudu bez latviešu asins izliešanas. Bet valdībai naudas nebija.

Aizkavēt mantu aizvešanu no Aucē ļoti vēlējās vietējie iedzīvotāji. Dzelzceļu darbnīcas, lokomotīves un vagonus, slīdes un dzelzceļa pārmijas, kaļamās dzelzs krājumus un citas lietas paturēt Latvijā noteikti prasīja dzelzceļnieki un Satiksmes ministrija. Radās arī naudiģi vīri, kas bija ar mieru vāciešiem naudu par šīm precēm tūlīt samaksāt ar noteikumu, ka valdība noteiktos termiņos par noteiktām cenām preces atpērk. Tādi vīri bija žīdu tirgotāji Jankels Kleins un Kutiskers, kuģi cerēja ar šīm operācijām labi nopelnīt.

Tirdzniecības un rūpniecības ministrija par savu pārstāvi sarunās ar vāciešiem iecēla kādu inženieri, kam piekrita arī naudas devēji. Tirdzn. un rūpniec. ministrijas pārstāvis tad arī faktiski noteica, kādas mantas no evakuācijas aizturamas kā formāls J. Kleina īpašums, jo arī J. Kleins bija pilnvarojis to pašu Tirdzn. un rūpniec. ministrijas pārstāvi runāt viņa vārdā. Latvijas valdība līgumam piekrita ar noteikumu, ka formāli mantas pieder J. Kleinam, bet galīga noteikšana par šo mantu izpārdošanu paliek valdībai.

Šim līgumam Latvijas saimnieciskā atjaunošanā bija liela nozīme. Mūsu dzelzceļu satiksmes izveidošanā Aucē noliktavas un darbnīcas uz laiku izvērtās par galveno centru. Aucē palikušās lokomotīves un vagoni bija ārkārtīgi nozīmīgi mūsu

armijas ātrai pārsviešanai no Mazaiķu (Možeiku) apvidus uz austrumu fronti cīņai pret komunistiem, kas komunistiski noskaņotajām mūsu kreisajām aprindām, protams, ļoti nepatika. Dzelzceļu rezerves daļas sniedza nopietnu palīdzību satiksmes tikla atjaunošanā.

Politiskā ziņā soc. dem. šo līgumu izmantoja Satversmes Sapulces vēlēšanās kā „kļedzošākās korupcijas” piemēru. To darīja, pirmkārt, noklusējot šī līguma galveno nolūku — nodrošināt valdībai Auces noliktavās esošo kustamo mantu no aizvešanas un iznīcināšanas, otrkārt, jaucot šo līgumu ar „kaŗa laupījuma” jēdzienu, kas nozīmē, ka pēc ienaidnieka palikušās mantas krit uzvarētāja rokās par brīvu, kādu kustamu mantu bez J. Kleina līguma nebūtu Aucē bijis, jo tā būtu uzspriidzināta un ripojošais materiāls izvests pār robežu.

Soc. dem. uzskats šinī „korupcijas apkaŗošanas” procedūrā bija tāds, ka par mantām, ko J. Kleins valdības uzdevumā bija aizpircis par savu naudu un mantas nodevis valdībai, pēc vāciešu padzišanas nav vairs J. Kleinam nekas jāatmaksā, bet visas mantas no J. Kleina jāsaņem par brīvu, jo tas ir kaŗa laupījums, kas piekrīt valdībai.

Tā rīkojās komunistu valdības. Latvijas valdība domāja, ka arī grūtā brīdī noslēgtais līgums jāpilda. K. Ulmanis soc. dem. ieteikumus noraidīja, t.i. piekopa „nedzirdētu korupciju.”

Uz valdības līguma pildīšanu ar J. Kleinu stingri pastāvēja ārlietu ministrs Z. Meierovics, kuŗam Latvijas de jure atzišanas sasniegšanu valdības līgumu nepildīšana varēja nopietni apgrūtināt.

Zīmīga „spēlīte” norisinājās ar otru Auces tirgotāju Kutiskeru, kuŗam valdība bija uzdevusi iepirkt no vācu armijas dažādas mantas, kuŗas valdība vēlāk gribēja uzskatīt par tādām, kas līgumā nav paredzētas un atņemt tās kā kaŗa laupījumu. Uz to Kutiskers lakoniski paziņoja, ka tādā gadījumā viņš visu līgumu pārdos kādai Anglijas firmai. Ar to pietika, lai pirms Kutiskera pārceļšanās uz ārzemēm valdība nokārtotu savas sociāldemokratu dēvētās „koruptīvās” saistības.

Tā līdzekļu trūkums un nācījas griba dzīvot ar savas neatkarības izcīnīšanu deva opozicionāriem liekuļiem bagātīgu vielu nebeidzamai „korupcijas apkaŗošanaī”.

Viens no neizdevīgākiem valdības darījumiem bija dzelzceļu lokomotīvu, vagonu un dzelzceļu sliežu pirkšana no kādas ASV firmas „International Corporation”. Šo līgumu par 25 milj. dolariem noslēdza satiksmes ministrs T. Hermanovskis un iemaksāja minētai amerikāņu firmai 450.000 dol. rokas naudas. No firmas neko nesaņēma, un T. Hermanovski par valstij nodarīto zaudējumu nodeva tiesai. Šo tiesāšanu es kopā ar K. Ulmani noklausījos tiesas zālē un guvu iespaidu, ka T. Hermanovskis kritis istas amerikāņu blēžu bandas nagos.

Tiesā ministrijas sekretārs Čepurītis, vēlākais Saeimas kancelejas direktors, sniedza plašus materiālus, ko ministrija par minēto firmu ministra uzdevumā savākusi. Visas atsaukšanas bija firmai labvēlīgas, bet ar tādos gadījumos parasto atrunāšanos, ka izziņas sniedzējs par sniegto informāciju neuzņemas nekādu atbildību. Galvenais, trūka tik lielam līgumam vajadzīgo pierādījumu, kad, kur un kam firma izpildījusi līdzīgus piegādes līgumus, ko ministrija tad varētu pārbaudīt; nebij arī pašas firmas pārskatu par tās iepriekšējo darbību, un pār visām lietām, trūka banku atsauksmju, kas un kādos apmēros firmu kreditē.

Tiesā T. Hermanovski bargi sodīja, bet šo gadījumu soc. dem. Satversmes sapulces vēlēšanās savā „korupcijas apkaņošanas simfonijā” neizmantoja, jo T. Hermanovskis bija soc. demokrātiem tuvu stāvošās Radikāldemokrātu partijas biedrs. Jāpiezīmē, ka Satversmes sapulces vēlēšanu laikā pati T. Hermanovska tiesāšana nebija vēl notikusi un viss aprobežojās ar „korupcijas apkaņotāju” stāstiem.

Kā pēdējo no daudzajiem sociāldemokrātu „korupcijas apkaņošanas propagandas” pasākumiem Satversmes sapulces vēlēšanu cīņā atzīmēšu ļoti svarīgo un izdevīgo valdības noslēgto Norvēģijas silķu līgumu par 13 kuģu lādiņu, kopā 104.564 mucu silķu nopirkšanu ar piecu gadu ilgu nomaksas termiņu. Šī līguma noslēgšanā lieli nopelni bija mūsu ģenerālkonsulam Norvēģijā A. Vanagam. Prezidents K. Ulmanis ar šo līgumu sliktākā gadījumā nodrošināja armijas un iedzīvotāju apgādi ar pietiekoša tauku satura uzturvielu visam pirmajam jaunās valsts saimnieciskās atjaunošanas laikam, bet labākā gadījumā, pārdodot silķes ārpus Latvijas, varēja tikt tieši vai netieši pie cietas ārzemju valūtas.

Pēc slepenā pamiera līguma noslēgšanas ar krieviem abās pusēs fronteī ar attiecīgu iestāžu ziņu izveidojās kādi 70 „slepeni” maiņas punkti, kuņos Latvijas maiņu punktu turētāji pret sāli, ziepakmeni un silķēm varēja izdevīgi iemānīt linus, zeltu, platīnu, dārgakmeņus un sudrablietas. Visvairāk pieprasītā prece bija silķes. Ar silķu iztirgošanu valdība tomēr rīkojās ļoti uzmanīgi, lai pati nenonāktu grūtībās, jo Kurzemē un Zemgalē tamī laikā silķes bija vienīgā barība ar taukvielu saturu, ko iedzīvotāji varēja dabūt. Finanču ministrija no maiņu punktu turētājiem kā nodokli iekasēja 10% no katra ievaduma vērtības, kas isā laikā nosedza uz 5 gadu izmaksu pirkto silķu izmaksu. Arī no maiņu punktiem atpirktie lini un dārgakmeņi deva valdībai labus ienākumus.

Interesanti izsekot, kā šo tik izdevīgo līgumu varēja izkrāsot kā „korupciju”, kas valstij nodarījis zaudējumus?

To izdarīja šādā kārtā. Latvijai kā lieliepircejam (13 kuģu lādiņu silķu!) silķes bija jāšķiro, jāpārbauda un jāsaģatavo mazumtirdzniecībai, kā tas kuņā katrā lieliepirceģības nozarē

parasts. Šī darba izmaksa, kas iekalkulējama pārdomāmās preces cenā, iztaisījusi 1.614.000 latu, kā to atzīmē kāds lietpratējs „korupcijas apkaņošanas propagandas” lietās. Šos normālos, katrā lieltirdzniecībā parastos izdevumus soc. dem. savā Satversmes sapulces vēlēšanu aģitācijā pierakstīja par valstij nodarītiem, protams, „koruptīviem” zaudējumiem! Vēl vairāk! No visām 104.564 mucām silķu 350 mucas bijušas bojātas un nederīgas, kā to atzīmē tas pats autors. Tas valsts „zaudējumus”, protams, pavairoja. Nav grūti aplēst, ka šīs nederīgās 350 mucas uz visu pirkumu iztaisa tikai 0,3% parastā tirdzniecībā pieļautā 2% lielā nobiruma vietā. Tātad nopirktās silķes, ja tās apskata faktu gaismā, bija ļoti labas, pats pirkums ļoti izdevīgs un pēc sava satura jaunajai Latvijas valstij ļoti vērtīgs un nozīmīgs.

Šādi valdības, K. Ulmaņa un LZS kā valdības lielākās partijas kritikai, ko vēlēšanās pauda soc. dem., daudzi politikā nepiedzīvojuši latvieši noticēja. Tie vēl neizprata, kāda vērtība ir tiem stāstiem, ko izplata valdības opozīcija, kuŗa nekad neaizstāv ne valdību, ne tās darbību, bet dažreiz pat atstāj augstāko valsts iestādi pavisam un aiziet no tās projām, kā to 29. decembrī izdarīja mūsu sociāldemokrāti, atstājot valsti, tautu līdz ar tās strādniecību savam liktenim.

Kā tas pats par sevi iedomājams, visvairāk šī kritika iedarbojās armijā, kuŗa patiesi, neskatoties uz valdības vislielāko piepūli, nebija pietiekami labi apgādāta, kā tas jau iepriekš atzīmēts.

Šinī sakarībā jāaizrāda, ka administratīvā aparāta darbība pirmajā laikā nebūt nenorisinājās bez kļūdām un pārkāpumiem. Kur tādus atklāja, vainīgie, kā mēs to redzējam no iepriekš minētā piemēra ar International Corporation līgumu, neskatoties uz ieņemamo stāvokli, saņēma likumā paredzēto sodu. Tikai ierosinājums tādos gadījumos nekad nenāca no politiskajiem „korupcijas apkaņošanas propagandistiem”, bet vienmēr no prokurātūras.

Tā Satversmes sapulces vēlēšanās soc. dem. nodibināja savu vēlēšanu politisko pamatfondu — korupcijas apkaņošanu — ko, izmantojami iedzīvotāju lētīcību, atkārtoja visās turpmākās demokrātiskās Latvijas vēlēšanās. Tomēr politiskai apziņai attīstoties un soc. dem. morāliskā dubultstandarta izpratnei pieaugot, šīs partijas deputātu skaits dila un no 38% vietām Satversmes sapulcē noslidēja uz 21% vietām ceturtajā Saeimā. Zaudējums iztaisa 17%.

Interesants šinī ziņā ir salīdzinājums ar LZS, kuŗas deputātu skaits no 17,8% Satversmes sapulcē noslidēja uz 14% ceturtajā Saeimā, t.i. samazinājās par 3,8%. Procentuāli aplēšot, vēlētais soc. dem. skaits ceturtajā Saeimā, salīdzinājumā ar šīs partijas deputātu skaitu Satversmes sapulcē, samazinājās par 44,7%, kamēr LZS samazināšanās iztaisa tikai 21,3%

ceturtajā Saeimā, salīdzinot ar Satversmes sapulci. Tas rāda, ka soc. dem. populāritāte tautā, neskatoties uz nemitīgo „korupcijas apkaņošanas” daudzinašānu, samazinājusies no 1920.—1931. gadam divas reizes (44,7%: 21,3%) straujāk nekā LZS populāritāte tānī pat laikā.

Nobeidzot šo iztirzājumu, jāatzīmē, ka Satversmes sapulce visus sociāldemokratu celtos apvainojumus par korupciju un citādu negodīgu rīcību uzdeva izmeklēt speciālai komisijai. Komisijā soc. dem. saviem apvainojumiem nekādus pierādījumus nevarēja pierādīt. Arī izmeklēšana attiecīgās valdības iestādēs nedeva nekā jauna klāt, ar ko prokurātūra nebūtu jau iepazinusies.

Satversmes sapulce pilnā sēdē noklausījās gaŗo komisijas ziņojumu un tikpat gaŗu ministru prezidenta K. Ulmaņa atbildi uz to. Plašās debatēs visus paceltos jautājumus deputāti sīki iztirzāja.

Sekojošā balsošanā visus apvainojumus noraidīja ar visām pret sociāldemokratu un sešām kreiso minoritāšu balsīm.

Neskatoties uz šo svarīgo Latvijas Satversmes sapulces lēmumu, trimdā ir vēlāki Saeimas deputāti, piemēram V. Bastjānis, kas šo Latvijas augstākās demokratiskās iestādes lēmumu nerespektē un populārizē pretējus ieskus. Ar tādu rīcību trimdas jaunatnei tiek sniegti pavisam greizi uskati par Latvijas demokratisko iestāžu — šinī gadījumā Satversmes sapulces — darbību.

Piegrīžoties otram lielākam politiskam grupējumam — Latviešu zemn. savienībai — jāatzīmē, ka šeit ar cīņas apgaismošanu par Latviju kā neatkarīgu demokratisku republiku nebija nekādu grūtību. Latvijas brīvība izveidojās to nacionālo centienu rezultātā, ko ievadīja K. Valdemārs, K. Barons un J. Alunāns, turpināja A. Kronvalds un atbalstīja pilsoniskie jaunstrāvnīeki J. Māters, R. Tomsons, T. Zeiferts, adv. Einbergs (ministra B. Einberga tēvs, kuŗš pēc K. Ulmaņa ziņām 19. g.s. septiņdesmito gadu sākumā sastādīja Vidzemes zemnieku adresi Krievijas caram). Vēlāk tiem sekoja citi, un 1905. gada revolūcijā apslēptu neatkarīgas Latvijas prasītāju Kurzemē un Zemgalē bija jau daudz.

LZS par brīvas Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu iestājās tūlīt pēc savienības dibināšanas kongresa, izstrādājot galīgā veidā savu politisko programmu. Taktisku iemeslu dēļ šo lēmumu nublicēja un formāli aprobežojās ar saukli par brīvu Latviju brīvā Krievijā, kaut gan visās sapulcēs

runāja tikai par brīvu Latviju, nepieminot Krieviju. Nacionālo karogu, vēlākā diplomāta O. Grosvalda projektētu, izkāra pie partijas biroja reizē ar valdes lēmumu par neatkarīgas Latvijas prasības pieņemšanu, un ilgu laiku šis karogs kā tāds bija vienīgais visā Rīgā. LZS ļoti aktīvi darbojās līdz neatkarīgas Latvijas pasludināšanā Nacionālā padomē Vaikā 19. novembrī (v.s.) 1917. gadā, t.i. gadu pirms Latvijas proklamēšanas Rīgā.

Gatavojoties uz Satversmes sapulces vēlēšanām 1920. gada pavasarī, LZS nopietnas rūpes sagādāja jautājums, kā izsargāt Satversmes sapulci no sociālistiska vairākuma, jo tad viegli varētu atdzimt idejas par Latvijas autonomiju Krievijā, „Austrumeiropas savienotām valstīm” Krievijas vadībā, Austrumeiropas konfederāciju Krievijā, vai arī Latvijas starpvalstu autonomijas projektēšanu ar Berlīnes palīdzību un tamlīdzīgas lietas, kādas valodas paklusām klida Rigas ielās.

Pirmskaŗa apstākļos, kā to rādīja 1905. gada piedzīvojumi ar rīcības komiteju vēlēšanām, sociāldemokrāti vairākumu nevarēja iegūt. Bet kā izturēsies vēlētājs pēc pārļaiستاjiem kaŗa gadiem un baigajiem šī laika piedzīvojumiem, to nevarēja paredzēt. Tautas brīvība un sava valsts bija izcīnīta, bet juridiski tas nebija vēl nekur pasaulē atzīts.

Pēdējo apstākļi uzsvēra visi Latvijas nelabvēļi un baidīja latviešus ar krievu un vācu laiku atgriešanos. Pati brīvības izcīnīšana prasīja daudz mantas un dzīvības upuru. Uzmācās smaqs jautājums: kā izturēsies vēlētājs pret tām personām un partijām, kas šos upurus prasīja. Strēlnieki, kuŗi tik pašreizēdīgi cīnijās pret vāciešiem un taŗad bija Krievijā, aŗitēja pret Latvijas neatkarību. To pašu darīja visi Krievijā palikušie kreisie politiķi, kas nebija latviešu brīvības cīņas līdz dzīvojuši.

Viss smaŗuma punkts tomēr novirzījās uz bezzemniekiem. Ko tie darīs? Vai P. Stučkas komunistu valdības izdarītā visu mājkustoņu atņemšana viņu īpašniekiem — arī graudniekiem, rentniekiem un kalpiem — bezzemniekiem — būs toŗ pārliecinājusi atturēties no sekošanas sociālistisma mācībām? Vai sensenais latvieša ideāls — katram sava zeme, katram sava māja, kaut arī neliela, bet sava! — būs vēl palicis dzīvs? Skaidrs, ka pirmajā vietā Satversmes sapulces vēlēšanās izvirzījās agrārjautājums. Tam jāveltī galvenā uzmanība, nostādot bezzemnieku apŗādāŗšanu ar zemi pareizā nacionālā un pilsoniskā plāksnē pirmajā vietā visā vēlēšanu cīņā.

Necerēdama uz visu nākošo saimnieku balsu iegūšanu savam kandidātu sarakstam, LZS izšķīrās par jaunas draudzīgas „Jaunzemnieku” partijas dibināšanu. Tai būtu jāapvieno

visi tie jaunzemnieki, ko dotu agrārreforma. Noderīgākais kandidāts tādas partijas vadībai man šķita agronoms E. Bauers, LZS centrālās valdes loceklis, nosvērts, drusku flegmatisks kungs, cudzināts brāļu draudzes garā, nobeidzis Vācijā kādu tehnikumam līdzīgu lauksaimniecības institūtu. E. Bauers uzskatīja zemi par svētu, visas dzīvības māti, ar kuŗu nevar tirgoties — tātād nevar arī iegūt zemi personīgā īpašumā. Šos savus uzskatus E. Bauers sabiedrībā nedeklarēja, necinījās arī atklāti pret zemes privātipašumu, bet savu pārliecību klubībā stingri sargāja. Ar E. Bauera kopīgi izstrādājām attiecīgu darbības plānu.

Zemkopības ministrijā jādibina īpašs zemes ierīcības departaments ar E. Bauera kā šī departamenta direktoru. Departamentam jāizdara caur pagasta valdēm aptauja par jautājumiem, kas nākošos saimniekus varētu interesēt. Piemēram: cik katrā pagastā zemes gribētāju? Kā viņi vēlas zemi iegūt: par īpašumu vai mūža nomā? Ar mantošanas tiesībām vai bez tām? Vienzīrga vai divzīrgu saimniecību? Līdzīgus jautājumus var uzstādīt pēc vajadzības.

Dzīvākos centros E. Baueram jānotur ar bezzemniekiem apspriedes, kur visas nākošo saimnieku prasības visos sīkumos jāpārrunā. E. Baueram jāsaraksta par priekšā stāvošo agrārreformu piemērota brošūra, jāizplata uzsaukumi. Visa darbība jāvada tā, lai viņš savai Jaunzemnieku partijai Satversmes sapulces vēlēšanās iegūtu pēc iespējas vairāk deputātu, kuŗi par nākošo politiku ir tādos pat ieskatos kā viņš. No LZS centrālās valdes sastāva E. Baueram bez trokšņa jāizstājas.

K. Ulmanis šim plānam bez ierunām piekrita, bet, ievērojot E. Bauera raksturu, uz lieliem panākumiem necerēja.

1920. gada janvārī pie manis LZS birojā griezās kādu Vācijas tehnikumu beidzis inženieris Libtāls paskaidrodams, ka viņš esot sācis dibināt nākošo jaunsaimnieku apvienošanai Agrāriešu savienību. Tā būšot noteikti pilsoniska, progresīva politiska partija. Viņš apsolut ar LZS cieši sadarboties, bet vēloties, lai LZS propagandisti, kas, pats par sevi saprotams, aģitēšot par savas partijas kandidātiem, pieliktu klāt sekojošu frazi: „Bet tie bezzemnieki, zemes gribētāji, kuŗi kaut kādu iemeslu dēļ par LZS kandidātu sarakstu nebalsošot, lai nodod savu vēlēšanu zīmi par Agrāriešu savienības kandidātiem”.

Es Libtālam paskaidroju, ka LZS nevēlas nevienam nākošajam zemnieku deputātam uzspiest savus uzskatus, bet kopīgi visus jautājumus pārrunāt un rīkoties pēc kopīga lēmuma. Apsolīju Libtāla vēlēšanos ievērot. Praktiski augšējā nozīmē vēlēšanu sapulcēs atzīmēja abas — kā E. Bauera, tā Libtāla partiju.

Galveno vērību savā aģitācijā Satversmes Sapulces vēlēšanās LZS piegrieza motīvu noskaidrošanai, kāpēc vecie saimnieki ieinteresēti plaša jaunu zemes īpašnieku slāņa nodibināšanā. Tas bija vajadzīgs, lai atspēkotu soc. demokrātu argumentāciju, ka vecsaimnieki pirmā kārtā ieinteresēti lētā darba spēkā, kādēļ uz LZS solījumiem par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi nevar palaisties. Tam preti stādīja argumentu, ka cilvēku darba spēku atvietos mašīnas, bet, pārvēršot visu lielo bezzemnieku masu jaunos zemes īpašniekos, Latvijā tiek nodibināts tik liels zemes īpašnieku slānis, ka tā rokās būs visa valsts vara demokrātiskā Latvijā, kas nodrošinās mūsu valsti kā pret krieviem, tā pret vāciešiem. Un tas ir galvenais un izšķirīgais neatkarīgas Latvijas pastāvēšanā.

Svarīgu vietu priekšā stāvošās vēlēšanās ieņēma pilsētnieku organizēšana. Tos šķita lietderīgi apvienot ap kādu redzamu politīķi, kurū arī LZS varētu atzīt. Manā uztverē tāds bija A. Bergs. Izrunājots ar K. Ulmani un J. Čaksti par šo jautājumu. Abi kungi bija ar mieru, ka par liberālās latviešu pilsonības apvienotāju izvēlamies A. Bergu. Šo jautājumu kārtot uzņēmās J. Čakste.

J. Čakstes plāns paredzēja, ka Rīgas vēlēšanu apgabalā LZS savu kandidātu sarakstu Satversmes sapulces vēlēšanās neiesniedz, bet nodibina bezpartejisku vēlētāju apvienību A. Berga vadībā. Šī grupa iesniedz kandidātu sarakstu, kurā priekšgalā iet J. Čakste, K. Ulmanis un J. Balodis. Pēc tam nāk A. Bergs un viņa kandidāti. Pirmie trīs kandidāti pēc ievēlēšanas atsakās no šīs listes mandātiem. J. Čakste un K. Ulmanis pieņem mandātus no LZS sarakstiem, bet ģenerālis J. Balodis, kurš vispār negribēja politikā jaukties, kamēr miera ligumi ar kaimiņiem nav noslēgti, mandātu nepieņēma nekur. Šāds plāns, demonstrēdams Rīgas vēlēšanu apgabalā, ka zemnieki iet kopā ar pilsētniekiem, labi noderēja kā paraugs provinces mazpilsētiņās, stimulēdams šeit vēlētājus balsot par lielāko pilsonisko partiju, kur bezpartejisko listes kandidātu saraksta nebija.

Palika vēl latgalieši kā nezināms faktors. Bet Latgales pārstāvji Tautas padomē F. Trasuns un S. Kambala noteikti apgalvoja, ka latgalieši Satversmes sapulces vēlēšanās par soc. demokrātiem nebalsos.

Taktiskā ziņā LZS izšķīrās nevienu pilsonisko partiju vēlēšanu aģitācijā neapkaņot, jo tās visas noteikti stāvēja par latviešu tautas brīvību un neatkarību. Vispārīgu vērību vajadzēja veltīt zemniecības kā Latvijas pamatšķiras interešu

apgaismošanai saskaņā ar Latvijas valsts interesēm. Līdztekus tam vajadzēja apgaismot Latv. sociāldemokrātu kā pilsetu strādnieku interešu aizstāvju politiku un soc. dem. principiālo stāju agrārjautājumā, kas runāja pretī latviešu bezzemnieku prasībām pēc savas mājas un savas privātsaimniecības.

Ārpolitikā LZS prasīja Latvijas neatkarības starptautisku nostiprināšanu, de jure atzīšanu, taisnīgu līgumu noslēgšanu ar Krieviju un Vāciju, Baltijas valstu savienības nodibināšanu un uzņemšanu Tautu Savienībā.

VIII

NOSLĒGUMS

SINTEZE

I

NEATKARĪGU Latviju radīja latviešu tautas nacionālā apziņa, griba un dziņa dzīvot pašiem savā brīvā valstī, ko īstenoja viņas dēli ar savām asinīm.

Neatkarīga Latvija nav ne Krievijas, ne Vācijas revolūcijas sekas, kā to mēģina skaidrot mūsu kreisie politiķi, un, uz viņu domām dibinoties, atkārtoti daži mūsu vēsturnieki. Neviena no šīm revolūcijām nekad nav Latvijas neatkarību deklarējusi.

Neatkarīga Latvija ir dabīgs tautas attīstības rezultāts un plašu zemniecības un pilsonības aprindu pārliecība, ka latviešu tauta savai patstāvīgai dzīvei pilnīgi nobriedusi. Šādu pārliecību stiprināja vēsture, kas rādīja, ka Latvijas zeme ilgus gadus bijusi relatīvi patstāvīga, kā latviešu cilšu valstis, kā Ordeņa valsts, kā Kurzemes hercogiste, kaut arī gadu simteņiem bijusi svešu valdnieku rokās, kas agrākos laikos nebija nekas neparasts arī pie citām, tagad brīvām Eiropas tautām.

Latvieši nekad nav samierinājušies ar citu tautu virskundzību, kā to rāda pastāvīgie nemieri. No 19. g.s. vidus latvieši apzinīgi cīnās pret lokālo vācu feodālo varu, bet septiņdesmitajos gados prasā Krievijas cāram pašvaldību. Vēlākos gados latvieši cīnās arī pret krieviem, kamēr 1905. gadā visā latviešu zemē notiek krasa revolūcionāra sacelšanās pret Krievijas patvaldību un vācu baronu virskundzību.

Ja līdz šādai apziņai latviešu tauta savā vairumā 20. g.s. sākumā nebūtu nonākusi un latvieši nebūtu bijuši pārliecināti, ka patstāvīga Latvijas valsts eksistence pilnīgi iespējama,

tad neatkarīga Latvija nekad nebūtu nodibināta, neskatoties ne uz kādām citu tautu un citu valstu revolūcijām.

Tie latvieši, kas neticēja latviešu tautai, bet ticēja svešām revolūcijām, aizgāja ar tām un kopā ar tām cīnījās pret Latvijas neatkarību: Stučka, Daniševskis, Vācietis no vienas puses, Niedra, Vankins no otras puses.

Labvēlīgus apstākļus latviešu tautas gribas un apziņas izpausmei ceļā uz neatkarību radīja 1904./1905. g. Japāņu kaņš, vēl vairāk 1914. g. I Pasaules kara izcelšanās, ko latvieši apzinīgi izmantoja Pēterburgā savā politiskā stāvokļa nostiprināšanai pret Baltijas vācu muižniecību. Kara darbības attīstībā radās notikumi, ko nespēja novērst ne Krievija, ne Vācija, ne latvieši.

Tāds nevienam nenovēršams, kara norisei immanents faktors ar tālejošu nozīmi bija 400.000 lielais kurzemnieku bēgļu vilnis 1915. g. pirmajā pusē, ko izraisīja Krievijas Ziemeļarmijas sakaušana Austrumprūsijā. Zemgales ieņemšana un Rīgas evakuācija bēgļu skaitu pavairoja vēl par kādiem divi līdz trīs simt tūkstošiem. Bēgļu plūsmas ietvaros latvieši nodibināja divas svarīgas pašpalīdzības organizācijas: Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju Petrogradā un Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteju Rīgā.

Divu gadu laikā (1915.–1917.) pašplūsmes ceļā šīs organizācijas, kurām jāpieskaita Lauksaimniecības centrālbiedrība Rīgā, izvērtās par plaša vēriena pašvaldības iestādēm ar tām pakļautām vietējām komitejām. Šīs organizācijas izsniedza dažādus dokumentus, ko atzina valdības iestādes, organizēja skolas ar latvisku ietekmi, rūpējās par darba apgādi, nodibināja Centrālo darba biroju, ierīkoja bēgļiem darbnīcas, nodibināja bēgļu kartotēku ar Centrālo sazināšanās biroju un Latviešu kultūras biroju, uzturēja bēgļu slimnīcas un patversmes, gādāja par pārtiku bēgļiem u.t.t. To visu, kaut arī trūcīgi, apgādāja ar līdzekļiem valdība. Bēgļu apgādes darbinieki pārvērtās par valdības ierēdņiem, kaut gan skaitījās privātu organizāciju darbā. Tā nodibinājās pirmā Latvijas latviskā birokrātija, kura darbojās frontes joslā, atradāmās pastāvīgā kontaktā ar augstām krievu militārām un administratīvām iestādēm un personām.

Otrs svarīgs latviešu pašu radīts iestādījums bija Latviešu brīvprātīgie strēlnieku bataljoni. Strēlnieku bataljonu nodibināšanai Krievijas valdība bija spiesta piekrist, meklējot izeju no Ziemeļfrontes sabrukuma. Strēlnieku bataljonu dibināšana, tāpat kā bēgļu apgādes komiteju organizēšana, notika ilgu laiku pirms Krievijas vai Vācijas revolūcijas.

Strēlnieku bataljonu lielā nacionāli politiskā nozīme izpaudās latviešu politiskās pašapziņas celšanā. Latviešu pulki ar latviskiem karogiem, latviešu dziesmām, latviešu komandas valodu, kas skanēja Rīgas ielās, bija faktors ar ļoti tālu

ievirzi. Tauta, kuŗai ir paŗai sava armija, nav tālu no neatkarības.

Bet jāatzīst, ka strēlnieku asins upurī bija par lieliem, lai no latvieŗu nācības viedokļa attaisnotu strēlnieku pulku neatbildīgu izmantoŗanu kaŗā. Atbildība par ŗiem upurīem tomēr nekrīt uz paŗu bataljonu dibināŗanas faktu, ne arī uz strēlniekiem paŗiem, bet uz strēlnieku bataljonu organizācijas padomi un krievu augstāko kaŗa vadību. Mēs naīvi priecājamies par astoņiem zvaiŗņņu pulkiem, bet aizmirstam, ka tas apzinīgi ir teikts, lai rīdītu krievus uz ŗo zvaiŗņņu iznīcināŗanu, jo tās aizēnoja valdoŗo nāciju.

Strēlnieku padome gan iekārtoja strēlniekiem priekŗzīmīgu slimnīcu, bet strēlnieku militāro aizsardzību, kā tas pie strēlnieku bataljonu dibināŗanas bija noteikts, padome atstāja novārtā. To strēlnieki izjuta kā viņu pameŗību savam liktenim ar visām sekām, kas no tā izrietēja.

Daŗu autoru mēģinājumus izskaidrot lielniecisma ievieŗanos pie strēlniekiem ar viņu agrāko sociālo bezzemnieku stāvokli, pēc manām domām, neiztur nekādu kritiku. Iemesli strēlnieku aizieŗanai pie lieliniekiem jāmeklē nevis viņu agrākā sociālā stāvokli, bet paŗos strēlnieku darbības apstākļos un strēlnieku organizācijas padomes politiskā bezdarbībā revolūcijas sākumā tāpat kā pirms tam.

ŗie divi ievērojamie notikumi: bēgļu organizāciju un Centrālbiedrības pārvēŗšanās pašvaldības iestādēs un varoņības vainagos greznoto latvieŗu strēlnieku pulku tapŗana notika kaŗa apstākļos vairāk nekā divus gadus pirms Krievijas revolūcijas un trīs gadus pirms Vācijas revolūcijas.

Sākoties Krievijas revolūcijai 1917. gada 8. martā, latvieŗu sauciens nebija: „Lai dzīvo revolūcija vai demokrātiska Krievija!” bet: „Mēs prasām brīvu Latviju brīvā Krievijā!” Dibinājās īstas latvieŗu pašvaldības iestādes — zemes padomes, politiskas partijas un citas arodnieciski politiskas cīņas organizācijas. Tās izstrādāja Latvijas autonomijas prasību visos sīkumos.

Krievijas revolūciju pirmajā laikā reprezentēja demokrātiski pilsoniska valdība ar firstu Ļvovu kā ministru prezidentu. Pie tā griezās latvieŗu delegācijas ar savām autonomijas prasībām, bet tika strupī noraidītas ar paziņojumu, ka autonomiju latvieŗi nevar dabūt. Tādu pat Krievijas revolūcijas atbildī latvieŗiem uz autonomijas prasību atkārtoja vēlākais ministru prezidents sociālvēlucionārs. A. Kerenskis.

Arī latvieŗu apdzīvoto zemju apvienoŗanu vienā administratīvā vienībā Krievijas revolūcijas laikā valdības noraidīja un palika pie tādiem paŗiem aprīņķu un pastāvoŗo guberņu pašvaldību solījumiem, kādus kaŗa sākumā latvieŗu valsts domniekiem deva cara patvaldība.

Krievijas revolūciju ievadīja pilsonība un strādniecība reizē. Pilsonība, ko reprezentēja Valsts dome, sava priekšsēža, galma kambarkunga Rodzjanko personā, pieprasīja caram atteikšanos no troņa, deklarēja kara turpināšanu līdz pilnīgai uzvarai kopā ar sabiedrotiem un apsoliya tautai partikas grūtību novēršanu. Blakus valdībai nodibinājās Petrogradas strādnieku un kareivju deputātu padome, kuŗai vēlāk pievienojās arī daļa zemnieku. Deputātu padomē strauji pieauga komūnisma iespaids, un tā prasīja kara tūlītēju izbeigšanu bez aneksijām un kontribūcijām, visas valsts varas nodošanu Petrogradas strādnieku un kareivju deputātu padomei un visu privātipašuma tiesību likvidēšanu attiecībā uz ražošanas līdzekļiem.

Latviešu strēlnieku organizācijas padome — kā tas no ārienes likās — revolūcijas izcelšanos Krievijā nemaz nemānīja. Organizācijas padomes priekšsēdis J. Goldmanis un viņa vietnieks J. Zālītis — abi Valsts domes locekļi — gan bija klāt 24. martā, kad strēlnieki deva svinīgo uzticības solījumu Pagaidu valdībai, bet uz tuvāku izrunāšanos ar strēlniekiem viņi ieradās tikai 18. aprīli, kad lielniecisko sociāldemokrātu iespaids nostiprināšanās strēlniekos jau bija nopietni sākusies. Pēc J. Goldmana un J. Zāliša apmeklējuma strēlnieki nolēma prasīt Latvijai plašu politisku autonomiju Krievijā ar sava kara spēka pastāvēšanu.

Tāda strēlnieku nostāja sabiedrību nomierināja, jo sociāldemokrātu pazīstamākie vadoni: M. Skujenieks, F. Menders, F. Cielēns u.c. — pretēji 1905. gadam — arī bija deklarējuši Latvijas autonomijas prasību. Pilsoniskā strēlnieku organizācijas padome atkal pēc sava paraduma par strēlnieku tālāko politisko stāju neinteresējās. To izmantoja Sociāldemokrātu partija, lai strēlniekos nostiprinātu komūnismu.

Bet liels bija visai latviešu tautai pārsteigums, kad apvienotais latviešu strēlnieku pulku kongress, kuŗā piedalījās 226 delegāti, 17./30. maijā pieņēma lēmumu par visas valsts varas nodošanu kareivju, strādnieku un zemnieku padomēm, t.i. komūnistiem. Šo prasību pavadīja citas līdzīgas prasības no komūnistu politiskā arsenāla, kā piemēram, „brāļošanās frontē” un kara izbeigšana. Jūnijā strēlnieku izpildu komiteja „Iskolastrels” apvienojās ar Bezzemnieku padomes un Soc. dem. partijas izpildu komitejām. Visas trīs organizācijas nodibināja kopīgu izpildu komiteju — Iskolatu.

Ar šādu soli Iskolats izvērtās par spēcīgāko komūnistu cietoksni un krasāko Latvijas patstāvības apkaŗotāju visā revolūcijas laikā. Iskolats sistematiski uzstājās pret latviešiem kā nāciju, pret latviešu pašnoteikšanos, pret Latvijas autonomiju un pret Latvijas neatkarību. Iskolats nodeva latviešu tautu līdz ar tās strādniekiem un strēlniekiem krievu padomju despotijas un neierobežota terrora rokās.

Kā tas varēja notikt? Kur tad bija palikuši visi tie sociāldemokrāti, kas aizstāvēja Latvijas autonomiju un grozījās strēlnieku priekšā vietā un nevietā?

Atbildi uz to deva Soc. dem. partijas kongress, kas sarīnāca 22. un 23. jūlijā Rīgā. Kongresā piedalījās 116 delegāti, lielākajā vairumā komunisti un tikai 10 sociāldemokrāti. Tāds kongress, dabīgi, varēja pieņemt tikai antidemokrātiskus lēmumus par visas valsts varas nodošanu padomēm.

Noskaidrojās, ka visai tā laika soc. dem. preseī bijis apzinīgi maldinošs un komunistu slēpšanas raksturs. Tāds bijis „Zinotājs”, ko vadīja Klāra un Bruno Kalniņš kopā ar Endrupu — divi it kā maziņeki pret vienu komunistu. Otru laikrakstu „Brīvo Strēlnieku” vadīja M. Skujeniēks un F. Menders, trešo „Strādnieku Avīzi” vadīja Džilēja (Tifentāls) un Rudevics. Visu trīs laikrakstu virziena noteikšana tā tad bija maziņeku rokās. Šis preses iespaidā Strēlnieku organizācijas padome tad arī — vulgāri izsakoties — nogulēja savu pienākumu strēlnieku politiskā organizēšanā un revolūcijas notikumu apgaismošanā, vadoties no latviešu nācijās vai pat no latviešu strādnieku viedokļa. Strēlnieku padomes bezdarbību izmantoja komunisti un ar savu propagandu pārvilkā lielu daļu strēlnieku savā pusē.

Pēdējais svarīgais slēdziens, kas izrietēja no 22./23. jūlija kongresa lēmumiem, bija līdzšinējās kopīgās sociāldemokratu kaut arī illūzorās nekomunistiskās politikas nozūšana no latviešu sabiedriskās skatuves. Soc. dem. nevarīgi samierinājās ar savu politisko sakāvi, glēvi palika joprojām komunistu vadītā Sociāldemokratijas partijā un aprobežojās ar nenoņemtu un nesaskaņotu partizānu politiku visā turpmākā revolūcijas laikā. F. Cielēns un R. Lindiņš nodarbojās ar kādas Pašnoteikšanās līgas organizēšanu, F. Menders veicināja „brāļošanās politiku” frontē, F. Vesmanis un R. Veidemanis darbojās bēgļu Centrālkomitejā un uzturēja sakarus ar Nacionālās padomes aprindām, B. Kalniņš kā jaunatnes vadītājs reprezentējās komunistisko partijas vadītāju starpā, bet visi viņi kopā ar savu palikšanu komunistu vadītājā Soc. dem. partijā netieši, bet iespaidīgi balstīja P. Stučkas, J. Daniševska un O. Kārklīņa pretdemokrātisko, pretstrādniecisko un pret nacionālo Iskolota politiku, veicinot Ļeņina stila krievu imperiālismu.

Pilsonība par agresīvi komunistiskās politikas attīstību latviešu starpā stipri uztraucās. Zemniekos radās kustība par Zemnieku deputātu padomes kā aizsardzības organizācijas dibināšanu (Teikmanis). Bet LZS valde manā vadībā un Centrālbiedrība V. Skubiņa un A. Brēmera vadībā to noraidīja kā zemnieku spēku skaldīšanu, un viss pasākums izputēja.

Vispārīgā politiskā stāvokļa noskaidrošanai un Latvijas turpmākās politikas virziena nospraušanai Vidzemes zemes padome ierosināja visus demokratiskos virzienus aptverošas politiskas konferences sasaukšanu 30. jūlijā Rīgā. Konferences organizēšana, diemžēl, norisinājās ļoti vienpusīgi, apzinīgi gatavojot komunistiski sociālistisku vairākumu. Lielajā Tartu bēgļu kongresā vēlētajai Kurzemes zemes padomei nebija paredzēts konferencē neviens pārstāvis. Turpretim Maskavā dibinātai „Kurzemes zemes padomei,” kas reprezentēja Tartu kongresa komunistisko opozīciju (28 delegāti no 316 Tartu kongresa delegātiem) 30. jūlija konferencē bija atzīti veseli 6 delegāti. Latgales zemes padome konferencē nemaz nebija ne aicināta, ne pārstāvēta. Tāpat nebija konferencē aicināti latviešu D partiju pārstāvji (demokrāti, radikāldemokrāti un nacionāldemokrāti), bet LZS bija atzīts tikai viens delegāts. No dažādām strādnieku deputātu padomēm konferencē piedalījās veseli 9 delegāti, no iespaidīgās Lauksaimniecības centrālbiedrības, kas, karām sākoties, kārtoja Vidzemes pašvaldības lietas līdz revolūcijai, nebija paredzēts konferencē neviens pārstāvis.

Konference arī pēc būtības nebija objektīvi sagatavota. Tani apzinīgi trūka referāta par revolūcijas tālākām izredzēm Krievijā, kas Latvijai kā Krievijas sastāvdaļai toreiz bija ļoti svarīgi. Rupja un tendencioza kļūda bija arī konferences atstāšana bez referāta par kara turpmākām izredzēm, kas pēc ASV ieslēgšanās karā 6. aprīli faktiski jau apzīmogoja Vācijas sakaušanu, ko nevarēja glābt nekāda „brāļošanās frontē”. Bet galvenais, konferencē bija vajadzīgs referāts par tautu pašnoteikšanās tiesībām, par ko bagātīgu informāciju varēja gūt Petrogradā un Maskavā no čehoslovakiem.

Arī lietuviešu darbinieks Šļūpass zināja stāstīt, ka ASV Lietuvas neatkarību jau atzinušas un „viņš varētu izkārtot”, ka neatkarību ASV atzītu arī Latvijai, ja Latvija būtu ar mieru formāli iesaistīties Lietuvā kā pēdējās sastāvdaļa. Šo informāciju aizrautīgi kolportēja uz visām pusēm K. Skalbe. Iztrūkstot visiem šiem referātiem, vienīgais sagatavotais Z. Meierovica referāts par Latvijas autonomiju Krievijā bez referenta vainas ieguva šauru un vienpusīgu tendenci konferences informēšanā.

Pats par sevi saprotams, ka tāda konference nevarēja attaisnot uz to liktās cerības. Latviešu augstāko vadošo iestādi, ko no tās gaidīja, konference nespēja dot. Konference atkārtoja Zemes padomju lēmumus par Latvijas atsevišķo daļu apvienošanu vienā administratīvā vienībā un aprobežojās ar savu laiku pārdzīvojušas rezolūcijas pieņemšanu par Latvijas autonomiju demokratiskā Krievijā.

Tādi lēmumi apmierināja tikai nedaudzos sociālistus konferencē. Iskolata vīri un Sociāldemokrātu partijas vadoni

komunisti savu stāju par Latvijas neierobežotu iekļaušanu Krievijā nedomāja grozīt. Pilsoņos jau bija nobriedusi doma par Latvijas pilnīgu neatkarību. LZS un Nacionāldemokrātu partijai jau no jūnija beigām bija par to attiecīgi lēmumi, kas tikai taktisku apsvērumu dēļ netika pagaidām publicēti.

Konferences neveiksmes segšanai pieņemtais lēmums par Latvijas autonomiju demokratiskā Krievijā bija tikai taktisks un turpmākai Latvijas politikai nenozīmīgs. Latvijas politiskā attīstība negāja pa konferences nosprausto autonomijas ceļu, bet pa neatkarības līdumu, izraisot smagas cīņas ar Iskolata pankrievisko darbību un atstājot sociāldemokratu („maziniekus”) nenozīmīgai šurpu turpu „pendelēšanai”.

Rīgas krišana Vācijas rokās 3. septembrī un krievu 12. armijas pāniskā bēgšana rādīja, ka Krievijas militārā vara ir gariņi sabrukusi un atkarot Rīgu no vāciešiem krievi vairs nespēj. Tāda bija vispārīgā latviešu atziņa Krievijas pusē. Tā iedzīvināja jaunu, plašāku vēriena politiku.

Sākās svarīgas politiskas sarunas ar Antanti. Dabīgi, tās nevarēja būt par autonomiju Krievijā, bet tikai par neatkarīgu Latviju.

Sabiedrotie zināja latviešu varonīgās cīņas Rīgas aizstāvēšanā un 12. krievu armijas glābšanā no kauna pilna gūsta. Šo latviešu strēlnieku kaujas spēju saglabāšanai sabiedrotie bija ar mieru atbalstīt visus latviešu politiskos centienus. Tikai latviešu politika nedrīkstēja aizkart Krieviju ar latviešu valdības dibināšanu un Latvijas neatkarības sludināšanu, jo tas vērstos pret Krieviju.

Sabiedrotie tamī laikā jau bija vienojušies par pašnoteikšanās tiesību atzīšanu arī mazām tautām. Tam 1. aprīlī bija piekritusi arī Krievija. Tādēļ latviešiem, ja tie grib cerēt uz panākumiem savā politiskajā darbā, vienmēr jāpaliek tautu pašnoteikšanās robežās. Ja latvieši to ievēros, tad Antante ne tikai atzīs latviešu centienus, bet tos arī atbalstīs.

No pirmā acu uzmetiena tas radīja zināmas grūtības. Ukraiņi tās atrisināja tādā kārtā, ka 6. (19. j.s.) novembrī izsludināja Ukrainas neatkarību ar rezervāciju, ka ir ar mieru palikt, resp. atgriezties Krievijas konfederācijā, ja to pašu dara visi citi Krievijas cittautieši. Latvieši gāja pa citu ceļu.

Petrogradā notikušajā Nacionālās padomes organizācijas sapulcē 2. oktobrī (15. okt. j.s.) nolēma, ka dibināma Latviešu pagaidu nacionālā padome (NP) un pasludināma Latvijas neatkarība. NP dibināšanas sapulcē uzaicināmas 20 organizācijas ar 44 balsīm, tamī starpā septiņas komunistu un sociāldemokrātu kontrolētas organizācijas ar 20 balsīm — un abi Latvijā vēlētie valsts domnieki ar vienu balsi katrs.

Latvijas neatkarības lēmuma formulēšanai vēlā vakara stundā tanī pat 2./15. oktobrī sanāca slēgta sēpēna apspriedē kādā J. Goldmana samēklētā dzīvoklī Petrogradā. Apspriedē piedalījās J. Goldmanis un J. Zālītis, kas bija izrunājušies ar frančiem, Z. Meierovics un A. Klive, kas bija izrunājušies ar angļiem, Kurzemes komisārs J. Čakste un Bēgļu centrālkomitejas priekšsēdis A. Bergs. No frančiem, bet sevišķi no angļiem iegūto informāciju apspriedē atzina par ļoti svarīgu un pietiekamu, lai sāktu neatkarīgas Latvijas organizēšanas darbu. Nekas nebija vieglāk kā ievērot sabiedroto prasību par Latvijas valdības nedibināšanu, jo pagaidām visu sazināšanās, informācijas un propagandas darbu varēja veikt NP pati caur savām komisijām, resp. administratīvām nodaļām. Pēc intensīvām debatēm noskaidrojās, ka Latvijas neatkarības deklarācijā nedrīkst lietot vārdu „neatkarība”, jo tas vērstos pret sabiedroto savstarpējiem līgumiem un Krieviju, no kuŗas latvieši bija atkarīgi. Noskaidrojās arī, ka izteicienu „neatkarība” var aizstāt ar formulējumu „autonoma valsts”, kas nav atkarīga ne no vienas citas valsts un pati caur savu Satversmes sapulci noteic savu iekšējo un ārējo politiku. Tādu formulējumu izstrādāja juristi J. Čakste, A. Bergs un J. Zālītis. Tas bija: „Latvija ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuŗas iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas Satversmes sapulce.”

Galveno svaru šinī formulējumā tā autori lika uz sekojošiem trim punktiem: 1. Svarīga bija deklarācija, ka Latvija „ir” un nevīs tikai „būs” nākotnē autonoma valsts vienība; nē, līdz ar deklarāciju Latvija jau tāda ir. 2. Latvija ir ne tikai valsts, bet „valsts vienība”. Ar to gribēja izsargāt Latviju no eventuāla dominijas stāvokļa Krievijā, jo Lielbritānijas dominijas arī sauca par atsevišķām valstīm. Lai būtu skaidrs, ka Latvija nekādā veidā nav citas valsts sastāvdaļa, valsts apzīmējumam pievienoja izteicienu „vienība”, kas nozīmēja, ka Latvija pati par sevi ir vienība kā atsevišķa valsts. 3. Dibināmā autonomā Latvija ir tāda valsts, kuŗas darīšanās nedrīkst iejaukties nekādi citi spēki, jo par visiem iekšējiem un ārējiem Latvijas jautājumiem „lems viņas Satversmes sapulce” un cits neviens.

Iedziļinoties juristu izstrādātajā tekstā, bija jāatzist, ka tā ir nepārprotama Latvijas neatkarības deklarācija, kas neaizkāra nevienu citu valsti. Valkā to atbalstīja V. Zāmuēls un citi juristi.

Ar šo tekstu konfidenciāli iepazīstināja arī sabiedrotos, kas to atzina par atbalstāmu un arī no savas puses pasvitroja, ka tā ir Latvijas neatkarības deklarācija, kas nevēršas ne pret vienu citu valsti — arī ne pret Krieviju — un visu noteikšanu par Latvijas nākotni patur pašu latviešu Satversmes sapulces

rokās, kur nevienai citai valstij nav paredzēta līdzrunāšana. Būtībā tā ir Latvijas neatkarības deklarācija.

Lai Latvijas neatkarības pasludināšana pilnīgi atbilstu tautu pašnoteikšanās principiem, mums ieteica Latvijas neatkarības proklamēšanu ar izstrādāto formulu izdarīt Latvijas pašas teritorijā.

Uz NP dibināšanu 1917. gada 17. novembrī Valkā no aicinātām 20 organizācijām komunistiski sociālistiskie delegāti, kā tas bija paredzams, nebija ieradušies. Piedalījās visas 13 pilsoniskās organizācijas, kopā ar abiem domniekiem 26 balsis.

Nacionālās padomes nosaukumu atstāja pašu pilsoņu vēlētai iestādei un uz prezidija priekšlikumu sanāksme atzina sevi par Latviešu pagaidu nacionālo padomi. Naktī no sarunām ar saviem kreisajiem jaunības draugiem M. Antons bija nācis pie slēdziena, ka, balsodams par Latviešu pagaidu nacionālās padomes (NP) nodibināšanos, viņš kļūdījies. Notika pārbalsošana, un M. Antons bija vienīgais pilsoņu delegāts Valkā, kas nobalsoja pret NP nodibināšanu.

Pēc debatēm par Latvijas neatkarības pasludināšanu, kur vadošiem NP darbiniekiem nācās manevrēt daudzu un dažādu zemūdens akmeņu starpā, aprakstošu Latvijas neatkarības deklarāciju uzdeva sastādīt K. Skalbem, paredzot tiesības katram pilntiesīgam delegātam piedalīties deklarācijas izstrādāšanā. J. Goldmaņa uzdevums bija rūpēties, lai 2. oktobra apspriedē pieņemtais teksts tiktu pareizi ietilpināts deklarācijā, un O. Nonāča pienākums bija sekot, lai deklarācijas teksts nepamudinātu ziemeļfrontes dezertierus uz Vidzemes zemnieku grautiņu.

K. Skalbe savu uzdevumu izpildīja labi. Sapulce deklarācijas tekstu ar nelieliem grozījumiem pieņēma 19. novembra sēdē, ko Ārlietu nodaļas ziņu un informācijas birojs publicēja ar nosaukumu „Visiem latviešiem” un pilnu parakstu: Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome. Fotokopija no publicētā oriģināla Latvju Enciklopēdijas II. sējumā, 1324. lp.

NP nodibināšana un Latvijas neatkarības pasludināšana bija liels solis uz priekšu latviešu tautas cīņā par brīvību. To saņēma ar lielu sajūsmu un atzinību visi vidzemnieki un latgalieši, tāpat kā Kurzemes un Zemgales bēgļi. Tikai žēl, ka NP nodibināšanā un Latvijas neatkarības deklarēšanā nepiedalījās Iskolats, kas, ignorējot tautu pašnoteikšanās tiesības, bija jau atzinis Padomju varu pār visu varmācīgi sablīvēto cara imperiju un pār visām šai krievu cietumā sabāztām tautām, ieskaitot arī latviešus. Kā rūgta ironija un apsmieklis skatījās Ņeņina un citu komunistu stāsti par brīvu izstāšanos no

Krievijas, ko pavadīja visbargākās čekas represijas ar spīdzināšanām, izsūtīšanām un nošaušanām visiem tiem, kas bija uzdrošinājušies komunistisko propagandu par tautu brīvību nemt nopietni.

Arī soc. dem. nepiedalījās Latvijas neatkarības pasludināšanā ar pārgudru argumentāciju, ka „neatkarīga Latvija saimnieciski nevarēsot pastāvēt”, kā to J. Goldmanim un Z. Meierovicam paskaidroja F. Cielēns un R. Lindiņš, motivējdami savu nepiedalīšanos NP dibināšanā un Latvijas neatkarības pasludināšanā. Tā neatkarīgu Latviju proklamēja Valkā 1917. gada 19. novembrī (v.s.), kur piedalījās visas latviešu tautas pārstāvji, izņemot komunistus, visādu virzienu socialistus un dažādus politiķus „klibiķus”, kā M. Antons.

Cīnīties par pasludināto Latvijas neatkarību nebija viegla lieta. Vispirms vajadzēja noskaidrot sabiedrotajiem, kur un kas tā tāda Latvija ir, un tad pierādīt, vai latvieši ir tauta, kas vispāri saprot, ko tā grib, ja prasa neatkarību? To NP pārstāvjiem noprasīja gudrais Zviedrijas sūtnis Ļeņingradā ģenerālis Brandstrēms 1917. gada 30. decembrī. Bet Latvijas ārlietu ministrs V. Munters 1938. gadā lika J. Seskam tādu jautājumu no viņa atmiņu manuskripta strīpot ārā, lai nebojātu labās attiecības ar Zviedrijas karaļvalsti, t.i., Ķeguma būves kreditus.

Diplomāti zināja, kur dzīvo līvi — Līvzemē, kur dzīvo kurši jeb kūri — Kurzemē, bet kur dzīvo latvieši un latgalieši, tas nebija viegls jautājums. Ja bija „Estlande” un „Litva”, tad dabīgi vajadzēja būt kaut kur arī „Latlandei” vai „Letgalijai”, bet ne uz vienas kartes tādu nebija. Tas radīja nelabas aizdomas par latviešu eksistenci vispār. Ja nebūtu Latviešu strēlnieku, tad ar pierādījumiem NP klātos grūti.

Un tad statistika! No tās bija redzams, piemēram, cik Vidzemes guberņā inžinieŗu, bet jautājums bija, cik šo inžinieŗu starpā ir latvieŗu, kas spēj vadīt Rīgas ostas un dzelzceļa mezģla uzturēŗanu kārtībā? Krievu statistika rādīja, ka dzelzceģļu lietās tādi lietpratēģi ir tikai krievi, un Rīgas pilsētas statistika, ka ostas lietās vadītāģi ir tikai vācieŗi. Neitrālie novērotāģi, piemēŗam, zviedri, apliecināja, ka statistika absolūti pareīza. Neatlika nekas cits kā rīkoties ar faktiem. J. Zālītis sameklēja savu partijas biedru Ā. Rāzumu, un abi ieradās attiecģģā iestādē. Ā. Rāzums apliecināja, ka ir latvietis, ar dokumentiem pierādģģja, ka vadģģjis Tallinas cietokŗņa izbūvi, kādus darbus varot redzēt vēģ šodien. Vadģģjis krievu 12. armģģjas uzdevumģ stratēģģska tilta būvi pie Rģģgas pa Daugavas ledu. Tilts bijģjs lietoŗanas kārtģģbģ visu ziemu, kamēr turģģjģies ledus. Pavasarģ tilts ar visu ledu aizbraucģis jūrģ, jo stratēģģiski nav bijģjs vairs vajadzģģgs. Valsts kasei radģģies ietaupģģjums par tilta noģģauķŗšanu.

Sabiedrotie sāka ticēt NP datiem arī tad, ja tie nesaskaņēja ar vācu un krievu statistiku. Jautājumu bija daudz, un, lai iepazīstinātu mūsu labvēļus ar Latviju, tos visus vajadzēja noskaidrot gan īsākos, gan garākos memorandos. Reizē ar tiem NP radīja pirmo latviešu politisko literātūru dažādās Eiropas valodās.

Rīgā pēc Vācijas iebrukuma 1917. gada 3. septembrī visi latvieši mēģināja grupēties ap Sabiedrisko organizāciju padomi un turēties kopā, ieskaitot konservatīvos latviešus, Rīgas strādnieku padomes komunistus un atsevišķus sociāldemokrātus. Sabiedriskās organizācijas uzdeva A. Krastkalnam izgādāt no Rīgas militārā gubernatora atļauju latviešu organizāciju sapulces noturēšanai. Pēc atkārtota lūguma sapulci atļāva noturēt, bet ar noteikumu, ka sapulce jāvada A. Krastkalnam un viņam jāatbild arī par visiem sapulces lēmumiem. Tādiem noteikumiem vairākums sapulces ierosinātāju nepiekrīta.

A. Krastkalns sapulci 22. decembrī tomēr noturēja, un tas noveda pie sabiedrības pārgrupēšanās. Tos, kas sapulcē nepiedalījās, sāka saukt par Demokrātisko bloku (DB) un sapulces dalībniekus par konservatīvajiem latviešiem.

DB izstrādāja kādu memorandu Vācijas valsts kancleram, kurā ņēma par pamatu 30. jūlija Rīgas politiskās konferences lēmumus un, pieskaņojoties jaunajiem apstākļiem, prasīja Latvijai „starpvalstu autonomiju” ar plašām tiesībām iekšējā politikā, bet bez jebkādas līdzrunāšanas un aizstāvēšanās iespējas starptautiskā politikā. Šādu memorandu vācu valodā ar anonīmu parakstu: „Die Vertreter politisch massgebender Kreise der lettischen Nation” nosūtīja Vācijas valsts kancleram un izplatīja presē.

Šis memorands ar „starpvalstu autonomijas” prasību, ko Antante saprata kā starpvalstu protektorāta prasību, un tā uzpūtīgo „nācījas” parakstu nokļuva Brestļitovskas miera sarunu laikā sabiedroto rokās un tika prezentēts NP, konkrēti Z. Meierovicam Maskavā ar lūgumu pēc paskaidrojumiem.

Šim memorandam bija ļoti nelabvēlīgas un kaitīgas sekas visā Latvijas tapšanas laikā.

Sabiedrotajiem radās aizdomas par NP dubultspēli un nesolidu izturēšanos pret viņiem. Memorandā lietoto parakstu tie uzskatīja par sakropļotu NP parakstu. Kas tad cits varēja būt latviešu nācījas pārstāvji, ja ne tie paši NP locekļi? Latviešiem jau nebija citu valsts domnieku kā J. Goldmanis un J. Zālītis, cita Kurzemes komisāra kā J. Čakste, cita Centrālkomitejas priekšsēža kā A. Berga u.t.t.

Kad 1918. gada maija mēnesī Anglija, Francija un Itālija atzina Igaunijas de facto neatkarību, mums, norādot uz latviešu nācības memorandu Vācijas valdībai un atgādinot strēlnieku „brāļošanos” ar vāciešiem frontē, atklāti pateica, ka „latviešu tautā neatkarības doma nav vēl nobriedusi”. Ar tādu atzinumu Latvijas neatkarības izredzes saņēma vissmagāko belzienu. Kā to labot par to mūsu plāni bija stipri miglaini.

Neliels uzlabojums radās ar atkārtotu protestu Brest-litovskas miera līguma lietā, ko jūlijā piesūtīja sabiedroto Ārlietu ministrijām. Francijas prese protestam piegriezta nopietnu vērību.

Daudz lielāku pakalpojumu Nac. padomei izdarīja Berlīnes slepenā dienesta kļūda augustā: M. Valters nokavēja tikšanos ar Z. Meierovicu Zviedrijā. Tas nozīmēja, ka Z. Meierovics varēja ierasties Londonā nesakompromitēts. M. Valters ar to nevarēja samierināties un pārcentās. Pirms izbraukšanas uz Berlīni M. Valters deva Zviedrijas preseī interviju NP (!) vārdā. Tam vajadzēja sabiedroto uzticību NP sagraut galīgi un izbeigt uz visiem laikiem. Bet notika taisni pretējais. M. Valtera intervija atklāja sabiedrotajiem, ka latviešu noteicošo aprindu memoranda īstais autors ir M. Valters, kuŗam, kā to Antantes pārstāvji labi zināja, visā NP Krievijā nav neviena piekritēja, kas viņu pilnvarotu runāt NP vārdā.

Latvijas neatkarības izredzes uzlabojās, un Z. Meierovica autoritāte Londonā cēlās.

Vācijas kapitulācijas dienā 11. novembrī Lielbritānija atzina Latvijas un NP de facto neatkarību.

Tas bija lielākais latviešu tautas sasniegums gadu simteņos! Šausmīgā kara rezultātā arī mēs bijām uzvarētāju saimē. Ar sabiedroto lielvalstu uzvaru pār Vāciju 11. novembrī sabruka visi A. Krastkalna un DB, resp. M. Valtera projekti. Tagad latviešu tauta varēja saņemt to brīvību, ko liktenis tai sniedza un kas pašu spēkiem bija izcīnīta.

Bet... NP izcīnītās brīvības izveidošanā radās nopietnas grūtības.

Manā sarunā ar K. Ulmani 13. novembrī pēdējais NP visādi nokritizēja, uzsverot, ka sociāldemokrāti „ne par kādu cenu” NP nepiedalīsies, tādēļ tā nebūs demokrātiska un viņš tur neņems nekādu līdzdalību. NP un DB jālikvidējas un jādibina jauna organizācija — Tautas padome (TP), kuŗā ieietu tikai politisko partiju pārstāvji.

Es K. Ulmani informēju, ka savā laikā soc. dem. aicināja piedalīties NP dibināšanā, bet tie atteicās tādēļ, ka Latvija saimnieciski nevarēsot pastāvēt. Vēl tagad tiem Nac. padomē proporcionāli stāv vairāk brīvu vietu, nekā tas paredzēts

projektējamā TP. Konservātīvo pārstāvju, no kā soc. dem. visvairāk bail, NP nav neviena. Tādēļ soc. dem. viedoklis, ka tie „ne par kādu cenu” nepiedalīsies NP, nav demokrātijas, bet diktātūras prasība, lai pilsoņi, kas bez viņiem sasnieguši principiālu demokrātiskas Latvijas neatkarības atzišanu, tagad lieku reizi pakļaujas viņu diktātam.

Toreizējos apstākļos izmest no Latvijas augstākās iestādes zemes padomju, saimniecisko organizāciju un kaņaviru pārstāvjus nozīmēja palikt bez atbalsta un saskares ar tautu, jo Kurzemē, Zemgalē un Latgalē politisku partiju nemaz vēl nebija. Es lūdzu K. Ulmani neaizmirst, ka NP ir starptautiski atzīta iestāde ar savu diplomātisko pārstāvi pie Lielbritānijas valdības, bet dibināmā TP būs organizācija, ko labākā gadījumā atzīs tikai sakautā Vācija, kuŗai pašai nekādas teikšanas vairs nav, bet kas vēsturisku tradīciju dēļ neatkarīgu Latviju centīsies visādi vājināt. Es uzsvēru, ka NP var pārveidot un papildināt, kā vien grib, tikai likvidēt to nedrīkst, jo ar to saistās Latvijas de facto neatkarības atzīšana. NP likvidēšana un TP dibināšana būs, vispirms, liels mūsu politiskās negatīvības apliecinājums un, otrkārt, viskrasākā demonstrācija pret uzvarētājiem, pirmā kārtā pret Angliju, kas izslēgtu mūs no katra uzvarētāju atbalsta. Tāda rīcība nostādītu Latviju par Vācijas piedēkli, jo TP dibināšanu, kā zināms, ierosināja Vācijas pārstāvis Baltijā A. Vinnigs 31. oktobrī. Es neslēpu K. Ulmanim, ka visa Centrālbiedrība un LZS valdes vairākums ir pret viņa jaukšanos ar Vācijas orientācijas piekritējiem, sevišķi pret M. Valteru, kuŗu sabiedrotie uzskata par ievērojamu Vācijas interešu aizstāvi. Ar valdību, kuŗā M. Valteram būs kāda līdzdalība, uzvarētāji nopietnā sadarbībā neielādīsies.

Es aicināju K. Ulmani piedalīties šī vakara NP valdes sēdē, kur viņu vienbalsīgi ievēlēs par NP dibināmās valdības ministru prezidentu. Kā tāds viņš bez saviem vāciskajiem padomniekiem varēs ņemt visaktīvāko līdzdalību NP pārveidošanā. K. Ulmanis visu to noraidīja, vēlreiz uzsvērdams, ka soc. dem. NP nepiedalīsies, bet bez soc. dem. Latvijas augstākā iestāde nebūs demokrātiska un viņš tādā nekādu dalību neņems. Tā mums neizdevās saprasties.

NP valdes sēdē 13. novembra vakarā Ceturtās Rīgas Kreditbiedrības telpās, Brīvības un Elizabetes ielu stūrī V. Zāmuēļa vadībā piedalījās pilntiesīgie locekļi: priekšsēža vietn. A. Bergs, sekretārs K. Skalbe un valdes loceklis J. Akurāters. Iztrūka K. Pauļuks. Vēl sēdē bija klāt: Nacionālās kaņaviru apvienības vicepriekšsēdis V. Dāle un Finanču nodaļas vadītājs A. Klīve. Tiem valdes sēdē nebija balsstiesību. V. Zāmuēļa kooptētie valdes locekļi uz A. Berga pieprasījumu šīnī sēdē nebija aicināti, laikam aiz bailēm, ka arī tie prasis NP pilnsapulces sasaukšanu.

V. Zāmuēls nolasīja J. Goldmaņa vēstuli, kurā tas ziņo, ka cerot būt Rīgā novembra beigās vai decembra sākumā. Līdz tam laikam, teica V. Zāmuēls, pilnsapulci nevarot sasaukt. Sākās debātes, kurās sasniedza lielu asumu. V. Dāle un es aizstāvējām viedokli, ka pilnsapulce sasauicama nekavējoties, vienalga, vai J. Goldmanis ir klāt, vai nav. V. Zāmuēls tam noteikti pretojās, un viņu tikpat noteikti atbalstīja A. Bergs. Runāja arī citi. Pēc šo kungu domām pilnsapulce nebija steidzama. Rīgā nekas vēl nebija grozījies uz labu. Vācieši pār mums valdīja kā valdījuši.

Atklāti balsojot, visi četri NP valdes locekļi viebalsīgi nolēma NP pilnsapulces sasaukšanu atlikt līdz tam laikam, kamēr Rīgā atgriezīsies J. Goldmanis.

Tas bija stulbākais lēmums, kāds vien varēja būt!

Tas nozīmēja NP likvidāciju, uz ko valdei nebija nekādu tiesību. Galvenais: šis NP valdes lēmums pavēra sakautās Vācijas virzienā orientētiem latviešu politiķiem ceļu uz Latvijas vadības saņemšanu savās rokās bez mazākās opozīcijas, kas radīja pilnīgi nepareizu ieskatu par Latvijas politisko orientāciju kā pie sabiedrotiem, tā pie mūsu kaimiņiem, baltkrieviem un citiem neitrāliem novērotājiem.

II

M. Valters tanīs dienās netaupīja nekādas pūles, lai panāktu jaunas Latvijas augstākās iestādes — Tautas padomes nodibināšanos, ko 31. oktobrī ierosināja A. Vinnigs.

Demokratu partijas amatniekiem un tirgotājiem A. Vinnigs solīja visdažādāko Vācijas fabriku ģenerālpārstāvniecības bez baltvācu starpniecības un spīdošas saimnieciskas izredzes, ja Latvijā NP vietā nodibinātos jauns, Vācijai draudzīgs priekšparlaments un Vācijai draudzīga valdība. Vai šo, vai citu iemeslu dēļ Demokratu partija paziņoja savu izstāšanos no NP. Radikāldemokrāts zvēr. advokāts R. Bēnus 13. novembrī, kad es ar viņu runāju, arī bija ieskatos, ka bez vāciešiem Latvijas amatniecība izputēs, jo angļi mūsu saimniecību nekad neatbalstīs. Dr. P. Kalniņš uzticējās Vācijas revolūcijai „simtreiz vairāk nekā Anglijas plutokrātiem”. Ar tādu propagandu un kopīgām A. Vinniga un M. Valtera pūlēm 17. novembrī TP bija gatava.

Tas bija neapstrīdami liels politisks M. Valtera meistar-darbs Berlīnes interesēs. Dibināta tikai no politiskām partijām, TP nebaudīja uzticību saimnieciskās aprindās un organizācijās, kas līdz tam laikam bija reprezentētas NP. Tas valsts saimnieciskās grūtības daudzkārt pavairoja. Tāda šauri politi-ski organizēta Latvijas augstākā iestāde nodrošināja Vācijai

visas iespējas ar mūsu zemē salaupītām mantām pakļaut Latviju savai faktiskai dominācijai. Nolikvidējot NP, Latvija pazaudēja arī savu de facto atzišanu no Lielbritānijas un Z. Meierovics zaudēja savu diplomāta statusu. Bet sastādot TP platformu bez Apsardzības ministrijas dibināšanas, tautas milicijas organizēšana piekrita Iekšlietu ministram. Šim postenim bija izraudzīts M. Valters jau laikus pirms 17. novembra *).

TP nodibināšanās ievadīja kardinālu un ļoti nelabvēlīgu pagrieziena Latvijas politikā. No uzvarētājas Antantes mēs „pārzēģelējām” pie sakautās Vācijas.

Angļu diplomātija latviešu rīcībā saskatīja pret Angliju vērstu politiku, apvienotu ar demonstrāciju pret Latvijas de facto atzišanu un pārtrauca Latvijas atbalstišanu, ko bija darījusi Krievijā, uzticēdamās NP. Vācijas iespaidā stāvoša Latvija brīvai pasaulei nebija vajadzīga.

No Krievijas neatkarīgs Baltijas jūras austrumu krasts angļiem tomēr bija ļoti svarīgs. Tādēļ pirms galīgas izšķiršanās par Latvijas norakstišanu vajadzēja pārbaudīt, vai latvieši patiesi palikuši tādi vāciešu draugi, kādi ar M. Valtera pūlēm tie notēlojās 1918. gada novembrī. Angļi izsūtīja — kā diplomāts to raksta — „neoficiālus aģentus vākt informāciju”.**) Bet K. Ulmaņa valdību atstāja tur, kur A. Vinnigs gribēja to redzēt un M. Valters to iemanevrēja. Latvija vienīgā no Baltijas valstīm palika bez sabiedroto atbalsta kopā ar Vāciju. Lietuvu atbalstīja ASV, Igauniju Anglija.

Dažas dienas pēc TP nodibināšanās (23. novembrī) Rīgā ieradās J. Čakste un uzmeklēja arī mani. J. Čakste bija apmeklējis jau A. Bergu, V. Zāmuēli, piedalījies kādu stundu K. Ulmaņa kabineta sēdē un tagad, ārkārtīgi sašutis par TP nodibināšanu, asi uzbruka K. Ulmanim un man. Es J. Čakstem atstāstīju notikumu norisi ar slēdzienu, ka galvenie atbildīgie NP nobīdīšanā pie malas un TP nodibināšanā ir V. Zāmuēls un M. Valters. Ja V. Zāmuēls būtu pildījis savu pienākumu un sasaucis NP pilnsapulci, pirmās Latvijas valdības nodibināšana būtu kļuvusi par visas tautas pasākumu NP ievadītā gultnē ar Lielbritānijas aktīvu atbalstu. Bet V. Zāmuēls savu pienākumu nepildīja, NP pilnsapulci nesasauca un citu neko nedarīja kā tikai gaidīja J. Goldmani. To izmantoja M. Valters un A. Vinnigs, lai soc. dem. atbalstā nodibinātu Berlīnes iespaidā stāvošo TP.

*) Latvijas atbrīvošanas kara vēsture II, Ģen. M. Peniķis, izd. D.V. Apvienība Linkolnā 1962. Dr. Kārlis Ulmanis. Līgotņu Jēkabs 387. lp.

**) The Latvian Republic. Herbert A. Grant Watson. George & Unwin Ltd. London, 1965. 22.-23. lp.

J. Čakste V. Zāmuēli neaizstāvēja un nobeidza ar slēdzienu: „Nu, ko jūs daudz no Zāmuēļa varat gribēt, bet K. Ulmaņa rīcība ir nosodāma, jo viņš gāza starptautiski atzītu Latvijas valdību un jautas tādās lietās, ko viņš nesaprot.” Šeit sākās J. Čakstes un K. Ulmaņa savstarpējie strīdi, kas, pievienojoties vēl citām personīgām īpašībām un raksturu pretīšķībām, ne-labvēlīgi atsaucās uz visu pirmā laika Latvijas politiku.

Šķiroties J. Čakste mani informēja, ka viņš TP vadību neuzņemsies, bet brauks uz Parīzi palīgā Z. Meierovicam miera slēgšanas sarunās, jo uz K. Ulmaņa valdību tur neviens neklausīsies. Man J. Čakste ieteica no K. Ulmaņa politikas raisīties vaļā cik drīz vien iespējams, ja es negribot tikt iejaukts M. Valtera netirajās Berlīnes machinācijās, kam K. Ulmanis akli sekojot.

Vissmagākās sekas, kā jau minēts, TP nodibināšanās radīja mūsu ārlietu politikā. Z. Meierovica pilnvaras Londonā bija pašu latviešu amulētas, jo nebija vairs pilnvaru devējas — NP. Arī pirms Vācijas kapitulācijas Z. Meierovicam bija grūtāks stāvoklis nekā citām Krievijas robežvalstīm: Somijai, Polijai, Igaunijai un Ukrainai, kuŗas jau 1918. gada maijā un agrāk bija atzītas kā de facto neatkarīgas valstis. Latvijas atzīšana, kā jau agrāk paskaidrots, DB memoranda, M. Valtera intrigu un strēlnieku „brāļošanās” dēļ bija noraidīta.

Aktuālais jautājums Z. Meierovicam un pēc ierašanās Parīzē arī J. Čakstem bija: kā miera konferences sarunu laikā Latvijai noturēties virs ūdens?

Atsaukties uz TP pilnvarām nevarēja, jo TP nebija atzinusi neviena miera konferencē reprezentēta valsts. Bez tam TP gāja līdz Vācijas iniciātiva šīs iestādes (TP) nodibināšanā. To ievērojot, mūsu pārstāvji pēc gaŗām un visvisādām sarunām ķērās pie tīras fikcijas. Tie izgudroja neeksistējošu „Valsts Padomes” (State Council) nosaukumu, kuŗam bija tas labums, ka tam negāja līdz Berlīnes politiskais „odiums”.

Izteicienu „Valsts padome” varēja tulkot arī kā vispārīgu nosaukumu katrai individuālai padomei, vienalga, vai tā saucās Nacionālās, Tautas vai citas kādas padomes vārdā. Formāli tā varēja skaidrot, bet būtībā tas Latvijas delegācijai nekādu pamatu zem kājām nedeva, jo nebija vairs pilnvaras devējas NP. Līdz ar to Latvijas delegācija bija neapskauzāmā stāvoklī — bez jebkādas de facto atzītas valsts neatkarības pilnvaras. Sevišķi mūsu Parīzes delegātiem „koda” tas apstāk-lis, ka kaimiņi atzītās NP likvidēšanu un TP dibināšanu pierakstīja latviešiem kā politiskas inteliģences trūkumu, kas nav sapratuši atzītās NP ietvaros ielikt jauno saturu bez TP nosaukuma.

Latvieši dzimtenē tanī laikā dzīvoja noteiktā pārliecībā, ka Latvijas delegāciju pie miera konferences vada J. Čakste

TP priekšsēža kapacitātē. Patiesībā tā tas nebija. Piemēram, 1919. gada 19. aprīlī Parīzē sanāca Igaunijas, Georgijas, Latvijas, Lietuvas un Ukrainas delegāciju apspriede, kas cita starpā prasīja iepriekšminēto valstu delegātu pieļaušanu Miera konferences plenārsēdēs. Latvijas delegācijas vārdā šīs apspriedes protokolu paraksta Latvijas delegācijas priekšsēdis pie Miera konferences kā neesošās Latvijas valsts padomes prezidents. *) Tādā pat kapacitātē kā Latvijas valsts padomes prezidents J. Čakste ir iesniedzis Miera konferences prezidentam atbildi uz krievu delegācijas prasību, neizšķirt jauno valstu atzišanu bez krievu nācīgas piekrišanas un vēl vairākas citas notas. **)

Sevišķi grūtā stāvoklī nonāca Z. Meierovics pēc J. Čakstes atgriešanās Latvijā, kad bija jāieņem stāvoklis pret Sazonova vadīto Viskrievijas komiteju Parīzē admirāļa Kolčaka pavaldonības atzišanas jautājumā. Krievi zināja, ka Latvijas neatkarību izsludināja Latv. pagaidu nac. padome Valkā, Vidzemes guberņā 1917. gada 19. novembrī. Kails protests pret Kolčaka atzišanu kādas neesošas „Latvijas valsts padomes” vārdā neatstātu nekādu iespaidu Latvijas labā.

Tādēļ Z. Meierovics izvēlas citu, pēc manām domām, ļoti veiklu ceļu. Z. Meierovics atzīmē savā notā Latvijas neatkarības izsludināšanu Valkā, piemin NP pārstāvja J. Goldmaņa paziņojumu Krievijas Satversmes sapulcē 1918. gada 18. janvārī, ka Latvija visus jautājumus attiecībā uz savu zemi un savu tautu turpmāk kārtos pati neatkarīgi no Krievijas, un konstatē, ka 1918. gada 18. novembrī Latvijas valsts padome Rīgā, neieskaitot komunistus un Baltijas apvienības vāciešus, deklarējusi Latvijas neatkarību par jaunu („anew”). ***) Ar šādu paziņojumu, ka Latvijas neatkarība deklarēta Valkā 1917. g. un paziņota arī Krievijas Satversmes sapulcē, visas vēlākās Sazonova un Kolčaka pretenzijas bija nenozīmīgas. Bet ar Valsts padomes pieminēšanu Z. Meierovics konstatēja, ka 18. novembrī Latvijas valsts neatkarība deklarēta „par jaunu”. Ar šādu konstatējumu Latvijas neatkarības prasība pret Kolčaku bija gan ļoti stingri nopamatota, bet reizē ar to NP atzīta kā Latvijas neatkarības pirmā pasludinātāja. Tas atbilda gan faktiskajam stāvoklim, bet TP dibinātāji to noklusēja un visādi noniecināja. Trimdā Bruno Kalniņš un U. Ģermanis sākuši pat apšaubīt, vai NP 1917. gada novembrī Valkā

*) The diplomatic recognition of the border states, part III: Latvia, Malbone W. Graham. Univ. of California Press Berkeley and Los Angeles 1941, 464-466.

**) Ibid. 462-463.

***) Ibid. 469-470.

vispārīgi Latvijas neatkarību deklarējusi. Z. Meierovicam šī nota ienesa M. Valtera neapvaldītu naidu un arī zināmu K. Ulmaņa pārejošu nepatiku.

Latvijas delegācijai pie Miera konferences priekšā stāvošās grūtības Parīzē, protams paredzēja arī valdība un TP, kas jau dibināšanas laikā zināja, ka bez de facto neatkarības atzišanas TP līdzdarboties starptautiskā politikā nav iespējams. Tādēļ ne TP, ne valdība delegāciju pie Miera konferences nemaz nedibināja. TP jau 1918. gada 23. novembrī pilnvaroja savu priekšsēdi J. Čaksti gādāt a) lai Latvija tiek pārstāvēta Miera konferencē, b) lai Antante palīdz atbrīvot mūsu zemi no okupantiem, c) lai atzīst Latviju de jure *) Tās visas ir ļoti svarīgas tiesības, ko TP nodod J. Čakstem, valdību nemaz nepieminot.

Tālāk A. Švābe atzīmē, kā J. Čakste tam piešķirto tiesību ietvaros rīkojas. Janvāra vidū J. Čakste „ierodas Parīzē kopā ar Nacionālās un Tautas padomes pārstāvjiem: Z. Meierovicu, M. Skujenieku, A. Berģu, J. Sesku, O. Grosvaldu, K. Zariņu, Sp. Paegli u.c. Kā Tālo Austrumu nac. padomes delegāts no Vladivostokas ieradās F. Cielēns”. **) A. Švābe nesaka, ka tā ir Latvijas delegācija pie Miera konferences, bet no nākošā teikuma tā jāsaprot, jo A. Švābe raksta: „Līdz maijam delegāciju vadīja J. Čakste, pēc tam viņa vietnieks Z. Meierovics, bet kopš jūlija sākuma J. Sesks.” ***)

Tālāk A. Švābe raksta: „Jau 10. februārī delegācija iesniedza konferencei vairākas notas, kuŗas tāpat kā vēlākās iespieda La Revue Baltique, ko 500 eks. izdalīja presei un diplomātiem.” ****) Bet neviena vārda A. Švābe nesaka par to, ka notas neparaksta vis 1918. gada 23. novembrī pilnvarotais TP prezidents J. Čakste, bet kādas latviešiem nepazīstamas „Valsts padomes” prezidents J. Čakste. Nav arī nekāda paskaidrojuma, kādēļ tas tā notiek. Tani vietā A. Švābe aprobežojas ar avotu uzrādīšanu, kur notas iespiestas.

Miera konference noslēdzās 1919. gada 28. jūnijā ar visu triju Baltijas tautu valdību (Igaunijas, Latvijas, Lietuvas) indirektu de facto atzišanu, kas Latvijas starptautisko stāvokli zināmā mērā uzlaboja, bet vēl joprojām tas nebija līdzīgs, piemēram, Igaunijas stāvoklim. Pēc Strazdu muižas līguma ar Rīgas pagaidu civilpārvaldnieka pulkveža Tallenta plakātiem Rīgas ielās 4. jūlijā izziņoja, ka Lielbritānija atzinusi K. Ulmaņa valdību, bet TP nebija nemaz pieminēta. To pašu deklarēja Lielbritānijas diplomātiskais pārstāvis pie K. Ulmaņa valdības Grants Vatsons svinīgajā sapulcē, sagaidot

*) LE, I, 101. lp.

**) LE, I, 101. lp.

) un *) LE, I, 101. lp.

Pagaidu valdības atgriešanos Liepājā no kuģa „Saratov”.*)

Visas šīs grūtības Latvijai starptautiskā politikā sagādāja NP nobīdīšana pie malas un TP nodibināšana, pēc kā Berlīnes politikas interesēs apzinīgi centās M. Valters, un neapzinīgi viņam sekoja daudzi citi.

Līdzīgās grūtībās un atkarībā no Vācijas ar NP nobīdīšanu pie malas un TP nodibināšanu tika nostādīta Latvijas aizsardzības spēku organizēšana. To pārzināja iekšlietu ministrs M. Valters, kas par Latvijas armijas dibināšanu atklāti zobojās un smējās.

Nekavējoši pēc 18. novembra Latvijas proklamēšanas M. Valters pieprasīja A. Vinnigam 50 revolveru milicijas apbruņošanai, bet Vinnigam revolveru nebija. Kopā ar Vācijas pārstāvi M. Valters meklēja telpas 400 NP sameklētiem latviešu brīvprātīgiem, bet piemērotas telpas nekur nevarēja atrast. Latvijas valdībai šie abi cīnītāji — Vinnigs un Valters — telpas tomēr atrada: tā bija neliela, noplukusi divstāvu mājele ar četriem trīsistabu dzīvokļiem neizskatīgajā Dzirnau ielā. Katram ministram iznāca atsevišķa telpa un ministru prezidentam klāt vēl atsevišķa sekretāra istaba un uzgaidāmās telpas. Tā kustīgais iekšlietu ministrs nenogurstoši darbojās, pa starpām sūtīdams rīkojumus neesošām pagastu valdēm un esošām pilsētu valdēm, kamēr 5. decembrī saņēma ziņojumu no Vācijas militārpārvaldes, ka Krievijas armija pa ceļam uz Rīgu jau ienākusi latviešu etniskajā teritorijā.

Sākās uztraukums. Latviešu brīvprātīgie sarīkoja skandālu. Nacionālo kaņavīru apvienības vicepriekšsēdis V. Dāle latviešu kaņavīru priekšā atklāti nolamāja M. Valteru par Vācijas spiegu un apvainoja par nodevēju, kas pus mēneša laikā pat nevienu šauteni latviešiem iegādāt nav turējis par vajadzīgu.

Tie paši pārmetumi M. Valteram atkārtojās 5. decembra vakarā LZS Tautas padomes frakcijā, caur kuŗu es biju izgādājis V. Dālem kā kaņavīru pārstāvim vietu TP uz LZS lēses. Frakcija lielā satraukumā kategoriski pieprasīja prezidentam nekavējošu Aizsardzības ministrijas nodibināšanu un bijušā domnieka J. Zāliša iecelšanu par aizsardzības ministru. K. Ulmanis tam piekrita, bet pieprasīja V. Dāli turpmāk LZS frakcijas sēdēs vairs neaicināt, jo viņš smagi apvainojis vienu viņa valdības ministru. V. Dālem vieta TP bija jāzaudē, jo viņš nebija LZS biedrs.

J. Zālītis 6. decembrī TP sēdē tika apstiprināts par aizsardzības ministru un 7. decembrī bija spiests parakstīt Latvijai ārkārtīgi neizdevīgo M. Valtera — A. Vinniga kopīgi izstrādāto un uz M. Valtera ieteikumu kabinetā pieņemto

*) H. Grant Watson, ibid. 56. lp.

līgumu par Latvijas aizsardzības spēku sastāvu un iekārtu. Līgums noteica, cik rotu var būt vāciešiem, cik latviešiem, cik krieviem. Kareivji var būt tikai brīvprātīgie. Par visu Latvijas bruņoto spēku komandieri jābūt kādam valstsvācu spēku virsniekam. Laika secībā tādi bija: pulkvedis Bišofs, pulkvedis Flečers un ģenerālis grafs Ridigers fon der Golcs. Tiešais latviešu kara vienību komandieris bija K. Ulmaņa valdības ieceltais pulkvedis O. Kalpaks, pēc viņa nāves kapteinis J. Balodis, bet arī tie bija pakļauti vāciešiem.

Viegli saprast, ka tāda Valtera-Vinniga izstrādāta militāra organizācija, pie tam nacionālas brīvības izcīnīšanas laikā, latviešu karavīriem bija ļoti grūti panesama un latviešu tautā ļoti nepopulāra. Cik pacietības un pašsavaldīšanās tur vajadzēja latviešu virsniekiem, lai paciestu neskaitāmos adatu dūrienus no visām pusēm un nenonāktu konfliktos un disciplīnas pārkāpumos ar vācu virsniekiem! Jo augstākā dienesta pakāpē kāds latvietis bija, jo vieglāk tas varēja nonākt sadursmē ar vāciešiem. Pirmā kārtā tas attiecās uz J. Balodi pašu. Ja tas nenotika un vāciešiem nekad neizdevās kompromitēt latviešus Antantes acīs par disciplīnas trūkumu, tad pelnīta atzīnība par to nākas nosvērtajam, pacietīgajam un disciplinētajam J. Balodim, kas vienmēr mācēja segties ar tādu segu, kāda mums bija. Un toreizējā sega mums bija 7. decembra Valtera-Vinniga izstrādātais un J. Zāliša parakstītais Latvijas aizsardzības līgums, kas palika spēkā līdz Cēsu kaujām. Tikai pēc Strazdu muižas pamiera Latvijas armija atguva pilnīgu patstāvību un neatkarību no svešām varām. Tad arī J. Balodis varēja atstiept savu muguru taisnu.

Kā otrs izcils karavīrs Latvijas armijā minams pulkvedis, vēlāk ģenerālis P. Radziņš — pilnīgs pretstats J. Balodim, kuram ar TP kreiso spārnu bija jāsadurās asās politiskās cīņās.

Es biju klāt kādā mūsu augstāko virsnieku apspriedē pēc bermontiešu iebrukuma Torņakalnā, kad izlēma plānu par aizstāvēšanos pret iebrucējiem. P. Radziņš, toreiz vēl Petrogradas ģenerālstāba kara akadēmijas pulkvedis, autoritātīvi teica: „Mēs Rīgas aizstāvēšanā nedrīkstam izlaist iniciatīvu no savām rokām. Ja mēs to darītu, tā būtu tāda pat kļūda, kādu pielaida krievu 12. armijas vadība 1917. gada septembrī, kas mierīgi ļāva vāciešiem izvēlēties vietu un laiku Daugavas forsēšanai. Lai neieklūtu tādā pat maisā kā toreiz krievi, mums visā frontē no Jaunjelgavas līdz jūrai jāpiekopj aktīva aizstāvēšanās. Mums jāizdara nepārtraukti uzbrukumi vāciešiem pāri Daugavai pie Rīgas tiltiem, pie Bolderājas, pie Doles salas, Ikšķiles, Jaunjelgavas pēc mūsu izvēles laika un vietas ziņā. Tas jādara, lai nedotu pretiniekam iespēju koncentrēties vienā vietā. Mums jāmaldina vācieši par mūsu paredzamo pretuzbrukuma vietu.”

Pie tādas taktikas Latvijas armija turējās, un panākumu netrūka.

Šie divi izcilie virsnieki: ģenerālis J. Balodis un ģenerālis P. Radziņš kopā ar aizsardzības ministru J. Zālīti bija mūsu nacionālās armijas īstie stūrakmeņi. Ģen. J. Balodis un min. J. Zālītis soli pa solim visgrūtākos apstākļos pacēla Latvijas brīvības cīnītāju spēkus no simtiem uz tūkstošiem un desmit tūkstošiem, kamēr P. Radziņš rādīja armijai uzvaras ceļu. Līdzās šiem cīnītājiem stādāma mūsu Ziemeļarmija, kas ļoti redzamā veidā palīdzēja Valtera-Vinniga radītos Vācijas politiskos žogus ap mūsu armiju salauzt un Latvijas brīvības cīnītājiem atgūt pilntiesīgu vietu pasaules demokrātiju pagalmos.

No mūsu kaimiņiem, ar atzinību šeit minami īgaunī ar ģenerāli Laidoneru un poļi ar ģenerāli Ridzu Smigliju, kuŗi ar savu ievērojamo atbalstu ļoti sekmēja Latvijas brīvības ceļu.

Visās cīņās ar sajūsmu piedalījās visa tauta visumā ar trūcīgu uzturu, sliktu apģērbu un nepietiekamu apbruņojumu, bet vienmēr ar liesmainu patriotismu un nesalaužamu gribu uzvarēt, jo cīņa, ko latviešu tauta izcīnīja, bija cīņa par Latvijas neatkarību, par Latvijas brīvību.

Paliek vēl nepieminēts briesmīgais bada rēgs, kam pēc daudzo armiju veļšanās pār mūsu zemi un visu saimniecisko darbinieku un organizāciju izslēgšanas no augstākās valsts iestādes TP vajadzēja iesoļot Latvijā, lai tad vācieši ar mūsu zemē slauptām mantām mūs glābtu. Tas bija labi pārdomāts velnišķīgs plāns, kuŗa iedzīvināšana jau bija sākusies. Kurzemes bēgļi vietvietām jau nedēļām ilgi pārtika no kartupeļiem, ūdens un sāls. Cīņa pret šo ienaidnieku bija visasākā un vissvarīgākā. Zaudējot šo cīņu, būtu zaudēts viss.

Un kā tas istam vadonim pieder — būt vienmēr visatbildīgākā vietā — K. Ulmanis pats iejūdzās saimniecisko jautājumu kārtošanas darbā.

Tas bija kaŗa laiks izpostītā zemē un kā kaŗa laikā bija arī jānīkojas, ja negribēja aiziet bojā no bada vai noslāpt Vācijas žņaugos. Latvija nevarēja gaidīt palīdzību ne no Vācijas fabriku ģenerālpārstāvībām, ne no Vācijas revolūcijas mums dotiem „glābējiem” — diviem sociāldemokrātiem: Ā. Vinniga un V. Noskes, un diviem grāfiem: fon der Golca un Bermona-Avālova.

K. Ulmanis sāka vākt visā zemē armijai pārtiku un apģērbu par brīvu, cik un kā varēja; pirkta pilsētniekiem visu nepieciešamo, ko un kur spēja, daudz neskatoties uz cenām un labumu, jo pēc ilgā kaŗa bija jāpriecājas, ja vispār ko varēja

dabūt. Ar pirkumiem gāja dažādi. Amerikāņu firmai par dzelzceļa materiāliem samaksāja bargu naudu, bet nesamēma nekā. No Vācijas militārvaldes dzelzceļu noliktavām Aucē ar starpnieku palīdzību nopirktie materiāli noderēja labi: varēja noorganizēt armijas apgādi Latgales frontē. Ar lielo un ļoti izdevīgo siļķu pirkumu Norvēģijā prezidentam izdevās ļoti bagātīgi apgādāt visu armiju un visus Latvijas iedzīvotājus ar taukvielām līdz 1921. gadam. Par visiem šiem kara laika saimniecības darījumiem dažādi doktrināri un plānā galdiņa urbēji mēģināja taisīt K. Ulmanim no Maskavas pasūtītu opozīciju, bet Satversmes sapulce visu attiecīgo „Sūdzību un lūgumu” komisijas savārstījumu noraidīja ar visām pret soc. dem. partijas balsīm.

Tā arī visbriesmīgāko ienaidnieku — bada rēgu — Latvija uzvarēja bez Vācijas revolūcijas palīdzības.

M. Valtera viltīgais plāns par Vācijas dominācijas nodibināšanu Latvijā, ko veicināja V. Zāmuēļa nepiedodamā vilcināšanās ar NP pilnsapulces sasaukšanu, neizdevās. Neatļautais arī uz Vācijas revolūciju liktās mūsu soc. dem. cerības. Vācijas revolūcijas mums sūtītie glābēji izrādījās krāpnieki un pašlabuma meklētāji, ko smagās cīņās latviešu armija sakāva un padzina no mūsu zemes.

Ar pakāpenisku M. Valtera iespaida mazināšanos valdībā pavairojās sabiedroto atbalsts, sevišķi no ASV, kas 1919. un 1920. gadā sniedza Latvijai ļoti ievērojamu pārtikas palastu, īpaši bērnu vajadzībām. Epidēmijas un badošanās radītas slimības, kas plaši izplatījās Krievijā, pie mums izdevās novērst, pateicoties amerikāņu palīdzībai.

III

Atliek vēl dažos vārdos atskatīties, kādā secībā 1918. gada 17. novembrī ievadīto Vācijas dominācijas politiku Latvijā salauza ar visiem tās Vinnīgiem, Noskiem, Bišofiem, Flečeriem, Golciem, Bermontiēm, un citiem, mazāk redzamiem Vācijas revolūcijas pārstāvjiem. Tas dos iespēju izprast, kā Latvija atgriezās atpakaļ pie NP ievadītās politikas un atguva kara uzvarētāju, demokratisko rietumlielvalstu uzticību.

K. Ulmaņa iepazīšanās ar angļiem sākās 1918. gada 19. decembrī, kad kapteinis H. Smits (Smyth) un Lielbritānijas ārlietu ministrijas pārstāvis V. Bosankets (Bosanquet) ar nelielu flotili no admirāļa A. Sinklera Baltijas jūras eskadras ieradās Rīgā.

Kapt. H. Smits izdalīja latviešiem 300 šautenes ar municiju un sāka rīkoties savas flotiles iesaistīšanai palīdzībā latviešiem pret Rīgai draudošo boļševiku iebrukumu. Tas bija pirmais labi domātais Lielbritānijas flotes draudzības apliecinājums Latvijai. Bet H. Smits uzdūrās uz pavisam neparedzētu

šķērslī. Latvijas-Vācijas starpā bija noslēgts līgums, pēc kuŗa visi Latvijas bruņotie spēki pakļauti Vācijas ģenerāļa virspavēlniecībai. Redzēdams, ka Vācijas ģen. nemaz nopietni negatavojas uz Rīgas aizstāvēšanu, kapt. H. Smits un Bosankets atgādināja vāciešiem vairāk punktus, kas pēc 11. novembra pamiera līguma viņiem jāpilda un ka Rīgu atdot krievu iebrucējiem nedrīkst. Tas bija otrs solis, kas rādīja Anglijas nostāju pret Vācijas politiku Latvijā. Vācieši H. Smita norādījumus neievēroja.

Pēc latviešu lūguma H. Smits izlaida pāris šāviņu kārtas no savas flotiles uz kādu latviešu rotu, kuŗā bija iefiltrējušies komunisti. Tas dumpiniekus nomierināja.

Tālākai rīcībai H. Smits pieprasīja instrukcijas no savas priekšniecības un saņēma atbildi: nekādu apšaudišanos ar boļševikiem pie Rīgas neiesākt. Tā bija Latvijā citādāka politika nekā Igaunijā. Pa to starpu aizsardzības ministrs J. Zālītis griezās pie H. Smita ar lūgumu atbrīvot latviešu bruņotos spēkus no pakļautības Vācijas virspavēlniecībai, kā tas jau 28. novembrī noticis Igaunijā. Uz to J. Zālītis saņēma negaidītu atbildi, ka Rēvelē (Tallinā) apstākļi esot citādāki nekā Rīgā. Igaunijā valdību nodibinājusi Lielbritānijas atzīta Nacionālā padome, bet Latvijā stāvoklis esot neskaidrs. Šo atbildi Latvijas Pagaidu valdība M. Valtera ietekmē sāka skaidrot kā Anglijas piekrišanu 7. decembra līgumam, bet H. Smits un Bosankets minēto līgumu novērtēja kā Latvijas izcili draudzīgu nostāju pret Vāciju.

Rīgā ieradās arī pats eskadras komandieris. Iepazinies ar stāvokli, viņš Latvijas bruņotos spēkus atzina par ļoti vājiem un deva pavēli savai flotilei gatavoties uz Rīgas atstāšanu. To kapt. H. Smits izpildīja 1919. gada 3. janvāra rītā, kad boļševiki bija jau Rīgā. Savos kuģos H. Smits paņēma līdz dažus simtus bēgļu, kam no iebrucējiem draudēja nežēlīga izrēķināšanās. Bēgļus noveda līdz Kopenhagenai.

Liepājā, uz kuriem pārcēlās valdība, dežūrēja kāda cita Lielbritānijas flotes nodaļa. Anġļu saskare ar K. Ulmani turpinājās un rādīja, ka ministru prezidents nekāds speciāls Vācijas politikas aizstāvis nav. Pakāpeniski noskaidrojās, ka īstais valdības darbības noteicējs ir slīpētais un sabiedrotājiem sen pazīstamais Vācijas imperiālisma politikas aizstāvis Dr. M. Valters. Sabiedroto misiju vadītāji sāka ieteikt K. Ulmanim izdarīt valdībā dažu ministru maiņas. Tas esot vajadzīgs, lai Eiropā nostiprinātos simpatijas pret Latvijas valdību. Tas bija jauns mudinājums K. Ulmanim raisīties no M. Valtera vaļā.

No sarunām ar kapt. H. Smitu un no viņa izturēšanās Rīgā K. Ulmanis bija guvis iespaidu, ka kaut kur ir kādi šķērslī, kas traucē sadarbību ar viņa valdību. Ka tāds šķērslis

varētu būt M. Valters kabinetā un Vācijas virzienā orientētā Latvijas politika, tam K. Ulmanis nepiekrita. Pēc prezidenta domām viņa valdībā nekāda Vācijas iespaids politikas nebija. Ka NP likvidēja, tas nenotika vāciskas politikas dēļ, bet tādēļ, ka sociāldemokrāti NP nepiedalījās. Ka DB memorandu sūtīja Vācijas valsts kancleram, tas notika tādēļ, ka tā bija Vācija, kas mūsu zemi okupēja, un nevis Anglija. Ka dibināja TP, tas nenotika Vācijas interesēs, bet tādēļ, ka tā bija vienīgā iespēja apvienot visas latviešu demokratiskās partijas. Ka latviešu armiju pakļāva vācu virspavēlniecībai, tas notika tādēļ, ka Latvijā nebija neviena no vecākiem latviešu virsniekiem, kam armijas vadību varētu uzticēt. Ja arī angļi K. Ulmanim uzmanīgi aizrādīja uz M. Valtera germanofilismu, tad tas nebija nekas cits kā Petrogradā un Maskavā dzirdēto latviešu stāstu atkārtojums.

Tas varēja būt 6. vai 7. janvārī, kad K. Ulmanis man visu to Liepājā izklāstīja un teica, ka viņš gribot braukt uz ārzemēm, lai apgaismotu Latvijas vajadzības. Tiekoties ar Anglijas pārstāvjiem, viņš gribot pārrunāt arī minētos jautājumus un novērst visus šķēršļus, kas traucētu Anglijas atbalstu Latvijai. Es K. Ulmaņa skaidrojumiem nevarēju pievienoties, bet viņa braucienu uz ārzemēm uzņēmu ar lielāko prieku. Tāds brauciens — ja tas arī būtu domāts Z. Meierovica darbības kontrolei — Latvijai un K. Ulmanim pašam varēja nākt tikai par labu.

Par savu vietnieku prezidents, protams, atstāja M. Valteru. Tas nevarēja palikt bez pārmaiņām Latvijas politikā.

Šeit jāmin daži vārdi par M. Valteru, ar ko es iepazīnos pēdējos pirmskaņa gados Rīgā pēc rakstnieka P. Roziša aicinājuma, kā tas atzīmēts kādā no iepriekšējām nodaļām. Toreiz M. Valtera ieskatī Latvijas brīvības sasniegšanā bija šādi:

Latvieši pie politiskas brīvības, resp. politiskas autonomijas var tikt vienīgi ar Vācijas palīdzību. Kopdarbībā ar Krievijas sociālistiem — vienalga lieliniekiem, maziniekiem vai sociālrevolucionāriem — latviešu tautas brīvība nav sasniedzama. To nepārprotami rāda visu Valsts domju sastāvi, kuŗos ir bijuši reprezentēti lielākā vai mazākā skaitā visi iedomājamie politiskie virzieni. Nevienš no šiem daudzajiem politiskajiem nogrupējumiem nekad nav domājis par Krievijas cittautiešu politiski kultūrālu brīvību.

Tāpat latvieši nevar cerēt uz politisku autonomiju zem Vācijas. Jau tačad Vācija ar Prūsiju ir noslēgusi pus Eiropai pieeju pie jūras, kas pastāvīgi draud ar savstarpīgiem valstu

sarežģījumiem. To labi raksturo Liepājas cietokšņa izbūves apturēšana uz Vācijas spiediena pamata.

Līdzīgs drauds Eiropas mieram ir Vilhelma II un Nikolaja II slepenais līgums Bjorkos Somijā. Baltijas pievienošanu Vācijai, kaut arī tikai kā autonomu apgabalu, neviena lielvalsts neatbalstīs. Vēl mazāk Eiropas politiskais koncerts atbalstīs neatkarīgas Latvijas nodibināšanos, jo vācu baronu vadībā Latvija būs tāds pat piedēklis Vācijai kā Latvijas un Igaunijas autonomija zem Vācijas suverēnitātes.

Vienīgā iespēja latviešiem tikt pie brīvības paliek autonomija Krievijā, ko aizstāv un zināmā mērā rada Vācija. Vācija tādā pārkārtojumā, pēc M. Valtera ieskatiem, ir nopietni ieinteresēta. Ar Baltijas muižnieku palīdzību Vācija varēja savas intereses nodrošināt cariskajā imperijā, bet ar konstitucionālas kārtības attīstīšanos Krievijā — Vācijai ir vajadzīgs Baltijā demokratisks masu faktors, caur kuŗu tā var rīkoties. Tāds faktors ir igauņi un latvieši. Šo tautu autonomiju Krievijā Vācija var nodibināt pie pirmās lielākās militāras sadursmes Eiropā. Bet tas var notikt tikai tad, ja latvieši un igauņi ir Vācijai — nevis Baltijas muižniecībai — pilnīgi uzticams elements. Iegūt tādu Vācijas uzticību nav sevišķi grūti, un pie tā ir jāstrādā, jo tas ir vienīgais ceļš, kā latviešiem tikt pie brīvības.

Vadoties no tādiem politiskiem uzskatiem M. Valters veidojis savu politisko darbību: aizgājis no sociāldemokrātiem, kas saistījušies ar krieviem, kritizējis latviešu pilsonību pašvaldības jautājumos, kritizējis Baltijas muižniecību un tās aizstāvjus, slavējis Vācijas sociālo likumdošanu u.t.t.

Tas viss skanēja ļoti jauki un M. Valtera populāritāti vairoja, bet reālā latviešu politikā nebija nekas vairāk kā teorētisku fražu savirknējums.

Atmetot dažādos miļļainos izgreznojumus, M. Valtera politikas kvintesence paliek šāda: latviešiem jāiegūst Vācijas pilnīga uzticība — un tas ir viss. Par šo uzticību Vācija noorganizēs un sargās Latvijas „autonomiju” Krievijā. Lai nezaudētu Vācijas labvēlību, šo „autonomiju” nedrīkst izmantot pret Vāciju un vāciešiem. Citiem vārdiem runājot, M. Valtera autonomija ir vispilnīgākā latviešu pakļautība Vācijai. Tā ir vispilnīgākā Vācijas interešu nodrošināšana Baltijā, kas reāli saista latviešus pie rokām un kājām.

Vēl vairāk to dara M. Valtera neskaidrā saimnieciskā programma. M. Valters bija sociālists, tādēļ muižām principā bija jāpaliek nesadalītām, bet mācītāju muižas, bruņniecības muižas, dažas kroņa un privātmuižas varēja arī sadalīt. Kalpiem bija jāpaliek kalpiem, gan apveltiem ar visādiem sociāliem labumiem un nodrošinājumiem. Saimniekiem jāapvienojas „zemes apstrādāšanas” un „ražas novākšanas” kooperatīvos (tagadējos kolchozos). Tādu saimniecisku programmu

M. Valters ieteica Latv. zemnieku savienības dibināšanas kongresā 1917. gadā savā referātā par LZS taktiku.

Visa M. Valtera politiskās darbības programma zem sociālisma maskas bija apzinīga latviešu un Latvijas pakļaušana Vācijas dominācijai.

M. Valters bija individuālists, vārda virtuozs, pa daļai mākslinieks-dzejnieks, milēja pozēt un ne ar kādu loģiku neļāvās saistīties. Viena lieta bija tumša, ja to uzskatīja no ēnas puses, ja tā tas bija vajadzīgs. Tā pati lieta bija gaiša, ja to uzskatīja no saules puses, ja tas bija vajadzīgs. Šādu rotaļāšanos ar faktiem, kā mēs to visi pieredzējam, M. Valters saglabāja līdz sava mūža vakaram. Kas vienu dienu bija labs, tas otrā dienā varēja būt slikts, ja tas vajadzīgs. Daļai pirmskaņa jaunatnes patika M. Valtera „revolucionārā” nostāja pret sociāldemokrātiem, baltvācu historigrafijas nosodīšana, pagastu pašvaldību kritika, zemnieku nopaļāšana, polemika ar sociālistiskā virziena rakstniekiem u.t.t.

K. Ulmaņa projiēnes laikā, kad M. Valters pārņēma valdības vadību Liepājā, visi vācu „radošie spēki” sāka darboties ar lielu enerģiju. Ar bažām to vēroja TP politiķi un NP bijušie darbinieki, kurus sabiedrotie pastāvīgi brīdināja no M. Valtera kā augsta Vācijas uzticības vīra.

Janvāra un februāra mēnešos A. Vinniga ierosinājumā Vācijā izstrādāja plānu cīņai pret komunistiem Baltijā ar nolūku pārvērst šo plānu liela vēriena Vācijas revanša akcijā sadarbībā ar konservatīvajiem krieviem.

Pēc šī plāna vairākās Vācijas pilsētās ievadīja brīvprātīgo vākšanu Baltijas un Austrumprūsijas aizstāvēšanai pret komunistiem, piedāvājot visiem cīnītājiem zemi, ko Baltijas muižniecība bija atvēlējusi vācu kolonizācijai pasaules kara laikā. Līdzekļus šī plāna financēšanai deva Vācijas rūpniecības sabiedrības un bankas, kurām šie līdzekļi tik un tā būtu jādod projām kā reparāciju maksājumi uzvarētājiem.

A. Vinnigu iecēla par Austrumprūsijas prezidentu. Viņa paspārnē un gādībā izplānotai „Vācijas austrumu robežas sargāšanai” bija jānotiek.

Par plāna militāro īstenotāju, oficiāli par Kurzemes guberņatoru un Vācijas austrumu frontes komandieri. 1. februārī iecēla ģenerāli grāfu Ridigeru fon der Golcu, kuram ar sabiedroto piekrišanu 14. februārī pakļāva visus Kurzemē un Lietuvā novietotos pretkomunistiskos militāros spēkus.

Ģen. Golcs nekavējoši likvidēja vācu kareivju padomi Liepājā, aizsūtīja mājās aizmugures dauzņņas un dzērājus un īsā laikā Liepājas garnizonā atjaunoja zināmu disciplīnu.

Sākās Vācijas brīvprātīgo ieplūšana Latvijā, kas stiprināja pretboļševistisko fronti, bet radīja arī bažas latviešos par varbūtīgiem vācu brīvprātīgo blakus nolūkiem Latvijā.

Aizsardzības ministrs J. Zālītis ar savu stābu un J. Baloža piekomandētiem virsniekiem attīstīja enerģisku darbību latviešu kareivju skaitliskā sastāva pavairošanai. Pēc 7. decembra līguma latviešu kara spēka mobilizācijas nebija atļautas, varēja pieņemt tikai brīvprātīgos. Ka šis noteikums tiek ievērots, tam stingri sekoja M. Valters un R. Golcs.

Bet J. Zālītis bija piedzīvojis politiķis, kopā ar latviešu virsniekiem viņš apmeklēja pagastus, veda sarunas ar vietējiem iedzīvotājiem, un latviešu brīvprātīgo skaits auga augumā.

Visu šo R. Golca un J. Zālīša darbu uzmanīgi vēroja sabiedroto pārstāvības Liepājā.

Par Lielbritānijas flotes komandieri Baltijas jūrā 1919. gada pirmajās janvāra dienās bija iecelts viens no spējīgākiem britu admirāļiem Valters Kovans (Admiral Sir Walter Cowan), īsts latviešu draugs. Latviešu spēku stiprināšanai admirālis V. Kovans 9. februārī nodeva aizsardzības ministram J. Zālītim 5000 šautenes un 50 ložmetējus ar bagātiem municijas krājumiem. To visu novietoja uz Latvijas tvaikoņa „Saratov”, ko Anglijas flote pārņēma savā aizsardzībā. Tas bija jauns, nozīmīgs Lielbritānijas solis latviešu atbrīvošanā no pakļautības Vācijai.

Ģen. Golcs nepalika parādā admirālim Kovanam ar atbildi: latviešu kareivjiem aizlīdzda izsniegt ieročus Liepājā 15 kilometru radiusā, izņemot 5–6 šautenes apmācības vajadzībām.

Aizsardzības ministrs J. Zālītis, lai netraucētu ģen. Golcu, savukārt pavēlēja aiz Liepājas 15 kilometru radiusā dibināt latviešu komandantūras valdības aizsardzībai.

Liepājā 18. februārī no Zviedrijas ieradās Baltijas muižniecības pilnvarotais „ordenmeistars” fon Strīks, pie kura pavadona, kāda Zviedrijas pulkveža, muitas pārbaudē atrada Strīka sastādītu K. Ulmaņa valdības gāšanas plānu.

Golcs bez jebkāda pamata mācēja pārņemt visu Strīka lietu savā kompetencē, kur pie Strīka dokumentu atkārtotas pārbaudes atrada jaunu „dokumentu” ar Strīka parakstu, ka K. Ulmaņa valdības gāšanai jānotiek ar sabiedroto piekrišanu. Uz šī „dokumenta” pamata Strīks ar Golca piekrišanu varēja aizbēgt no Latvijas.

Golca–Strīka rīcība Liepājā un M. Valtera bezdarbība šīnī lietā Liepājas latviešu sabiedrībā radīja ārkārtīgu sašutumu.

To redzēdams, zemkopības ministrs neizturēja un sāka rīkoties ārpus savām kompetencēm, tikai nožēlojamā kārtā

ļoti nemākulīgi. J. Goldmanis kā zemkopības ministrs 27. februārī publicēja uzsaukumu latviešu bezzemniekiem, kuŗā aicināja viņus stāties latviešu armijā, lai padzītu vāciešus, kuŗu priekšteči nolaupijuši mūsu senčiem latviešu zemi.

J. Goldmaņa uzsaukumu sabiedrotie uzskatīja par tiešu pakalpojumu komunistiem. Attiecības latviešu un landesvēra starpā saasinājās.

Ap to laiku, kad risinājās Strīka afēra, Liepājā parādījās A. Niedra, uzaicināts no saviem draugiem nākt caur fronti un, izmantojot K. Ulmaņa projieni, ieņemt valdībā ministru prezidenta posteni. Te izcēlās J. Zāliša enerģiskās darbības nozīme ar latviešu kareivju skaita vairošanu un admirāļa V. Kovana tālredzība ar ieroču piegādi latviešiem neatkarīgi no fon der Golca žēlastības.

Ieročus J. Zālītis varēja izsniegt kareivjiem neatkarīgi no M. Valtera katrā laikā. Tas landesvēra karstgalvjus atvēsināja. Arī Golcs vēl nebija gatavs varas pielietošanai pret latviešiem.

A. Niedra bija ar mieru uzņemties ministru prezidenta amatu Latvijas valdībā, piekrita visām baltvācu prasībām un atstāja Liepāju, dodamies caur fronti atpakaļ uz Rīgu galīgām sarunām ar saviem politiskajiem domu biedriem.

Radikāldemokrāti, atcerēdamies TP nodibināšanos, to tagad sauca par „šļuru”, un redzēdami visu to postu, kādā bija iebrakuši, visu vainu par to vēla uz A. Vinnīga, M. Valtera un K. Ulmaņa pleciem. Paklusām viņi gatavojās uz aiziešanu no TP, tāpat kā to bija izdarījuši sociāldemokrāti. Tikai Liepājā nebija ne TP priekšsēža, ne viņa vietnieka, kam tādu paziņojumu iesniegt.

Latv. soc. dem. partijas centrālkomiteja janvāra sākumā nosūtīja apsveikumu komunistu kongresam, kuŗš sanāca 13. janvārī Rīgā. Šini rakstā, kas atrodams Satversmes sapulces stenogrammās, soc. dem. taisnojas par savu iestāšanos TP. Tā bijusi domāta tikai pagaidām. Tagad, kad proletāriāts Latvijā saņēmis varu savās rokās, arī soc. dem. to apsveic un visās vietās atbalstīs, turēdamies vienmēr kopā ar sarkano internacionāli un apkaņodami melno, kapitālistu internacionāli. Rakstu parakstīja TP un Soc. dem. centrālkomitejas loceklis J. Celms. P. Stučka ar saviem komunistiem soc. dem. mīlestības piedāvājumu noraidīja. Lai nekristu Golca nagos par sadarbību ar ienaidnieku, J. Celms iestājās J. Baloža brigādes brīvprātīgos.

Tādā kārtā februāra mēnesī attiecības dažādu grupu starpā stipri grozījās un saasinājās. Svarīga nozīme bija V. Kovana piegādātajiem ieročiem un J. Zāliša savāktajiem apmēram 1000 jaunkareivjiem. No otras puses, A. Niedras un Strīka ierašanās Liepājā atklāja noteiktu vācu apvērsuma

gatavošanu. Tā rādīja, ka K. Ulmaņa valdības gāšana ir pavisam aktuāla problēma.

K. Ulmanis atgriezās Liepājā 1. martā labā omā un stāstīja par komunistu padzišanu no Igaunijas un par Latvijas-Igaunijas starpā noslēgto kopīgas aizsardzības līgumu cīņai pret Maskavu. Tas fon der Golcu nervozēja un visā viņa turpmākā politikā izvirzījās par stipri traucējošu faktoru. Igaunijas iztīrīšana no komunistiem un draudzības līgums ar Latviju atraisīja Tallinai rokas vērsties pret iebrucējiem Vidzemē līdz pat Rīgai katrā laikā. Bet tas nedrīkstēja notikt, jo nozīmēja Golca lielo plānu beigas.

Ilgi negudrojot, R. Golcs 3. martā deva pavēli visiem viņam pakļautiem spēkiem ieņemt Jelgavu un nodibināt fronti gar Lielupi no Bauskas līdz jūrai. Triju nedēļu laikā tas bija izdarīts, bet sekmīgi sāktā uzbrukuma tālāku attīstību Golcs apturēja. Latvijas vācu Nacionālkomiteja (Nationalausschuss) komunistu atspiešanu atpakaļ līdz Lielupes līnijai izmantoja, lai pastiprinātu kaulēšanos ar latviešiem par savām prasībām. Vadošais motīvs skanēja: kamēr vācu prasības nebūs pieņemtas, Rīgas atbrīvošana nenotiks. Ka Golca uzbrukuma apturēšanas īstais iemesls bija pietiekoša Vācijas kara spēka trūkums Latvijā, lai pēc Rīgas ieņemšanas uzbrukums nepārtraukti varētu turpināties uz Maskavu, tas atklājās tikai vēlāk.

Marta beigās par šīm lietām bija zināms tikai tas, ka sabiedrotajos nav vienprātības par Vācijas piedalīšanos gājienā uz Maskavu. Anglija bija noteikti pret katru Vācijas spēku iesaistīšanu konservatīvo un komunistisko krievu savstarpējās cīņās. Vācu slepenā taktika šādos apstākļos paredzēja saistīt boļševiku izdzīšanu no Rīgas un gājienu uz Krieviju vienā nepārtrauktā akcijā, lai momentā, kad sāktos Antantes spriešana par šo pasākumu, ģen. R. Golcs ar savu armiju būtu jau aiz Latvijas etnografiskajām robežām. Tādas ziņas vēlāk nāca no baltvācu avotiem.

Latvijas armijas organizēšana kā Kurzemē, tā Vidzemē sekmīgi virzījās uz priekšu. Visas ziņas rādīja, ka drīzā laikā „politiskais ģen. R. fon der Golcs” Baltijā var kļūt nevajadzīgs.

Vērojot Golca izdarības ar Maskavas iekarošanas plāniem, ko sabiedrotie neatbalstīja, vācu Nacionālkomitejā radās šaubas par ģenerāļa politikas pareizību. Sāka atskanēt balsis par vācu prasības punktu reducēšanu uz pusi un nopietnas saprašanās meklēšanu ar latviešiem. Tādas runas Golca politiku apdraudēja pašos pamatos, tāpat kā Rīgas ieņemšana no igauņiem.

Zinot komunistu pretošanās spējas no Lielupes līnijas ieņemšanas, Golcs ļoti labi saprata, ka pulkveža J. Baloža spēki, landesvērs un igauņi kopā var izturēt Rīgu no bolševikiem katrā laikā pēc savas vēlēšanās. Tad visi rožainie revanša centieni par iešanu uz Maskavu būtu likvidēti. Lai to novērstu, pēc Golca vērtējuma palika tikai viens ceļš: K. Ulmaņa valdību vajadzēja gāzt un atvietot ar citu valdību, kas nepiekrīt igauņu ienākšanai Rīgā un apņemas pildīt vācu Nacionālkomitejas prasības.

Apstākļi neļāva vilcināties. Golcs pavēlēja visas apmācītās latviešu kaŗaspēka daļas no Liepājas izsūtīt uz fronti un H. Manteifeļa landesvēra trieciena grupai ar daļu Vācijas brīvprātīgo vienību palīdzību uzdeva likvidēt K. Ulmaņa valdību, ko Manteifels izpildīja 16. aprīlī.

Tāda fon der Golca rīcība bija īsts politiska pirmziemnieka darbs, ko varēja saprast no jauneklīgā Manteifeļa, bet nekādā gadījumā no Vācijas ģenerāļa. Ar Liepājas apvērsumu R. Golcs atsvešināja no pēckaŗa Vācijas visas Eiropas māzākās tautas, Antante miera konferencē pastiprināja militārās un politiskās sankcijas pret Vāciju un Latvijas vācu muižniecība par Golca-Manteifeļa izrīcību samaksāja ar savām muižām.

Attiecībā tieši uz Latviju atzīmējamas šādas Golca-Manteifeļa apvērsuma sekas:

1) Apvērsums nebija pilnīgs: K. Ulmaņa valdība turpināja darbu uz kuŗa „Saratov”, kas piederēja Latvijai un bija sabiedroto flotes aizsardzībā.

2) A. Niedra nebija Liepājā un Golcam paklausīgai valdībai iecerētos kandidātus nevarēja sameklēt.

3) Latviešu spēku komandieris pulkvedis J. Balodis nepieņēma vācu piedāvātos amatus un muižas, bet palika uzticīgs TP un K. Ulmaņa Pagaidu valdībai.

4) Antantes pārstāvji Liepājā redzēja no apvērsuma, ka K. Ulmanis nav Vācijas uzticības vīrs. Tas bija ļoti svarīgs secinājums. No tā varēja sagaidīt, ka novērošanas un informācijas vākšanas laikmets, ko ievadīja TP nodibināšanās, Latvijā beigsies un sāksies nopietna mūsu zemes atbalstīšana no sabiedrotiem. Antante pieprasīja no Golca netraucēt Ulmaņa valdības atgriešanos darbā un no K. Ulmaņa reorganizēt kabinetu, atbrīvojot no posteņiem četrus kreisos ministrus un uzņemt valdībā minoritāšu un konservatīvo latviešu pārstāvjus. K. Ulmanis tam piekrita.

5) Lidz Golcam uzstādīto prasību izpildīšanai Antante izsludināja pret Vāciju blokādi.

6) Pēc sadarbības piedāvājuma komunistiem un noraidījuma saņemšanas no tiem, Sociāldemokrātu partija atkal atgriezās TP.

Pēc apvērsuma R. Golcs paziņoja sabiedrotajiem, ka K. Ulmaņa valdības gāšanu izdarījuši Latvijas pilsoņi, vācu tautības zemes sargi un viņam ar Liepājas apvērsumu nav nekāda sakara. Viņš Latvijas iekšējās lietās nejaucoties.

Kārtojot militāros uzdevumus, Golcs likvidēja aizsardzības min. J. Zāliša nodibinātās latviešu komandantūras kā cīņā pret komunistiem nevajadzīgas. Lai novērstu sadursmes un upurus, kas pie komandantūru likvidēšanas radās, sabiedrotie ieteica K. Ulmanim un plkv. J. Balodim Golca vīriem nepretoties. Golcs panāca arī sabiedroto blokādes mīkstināšanu, bet gaidītais pastiprinātais Vācijas brīvprātīgo pieplūdums neat-
taisnojās.

K. Ulmaņa valdība kārtoja Kurzemes civilās pārvaldes lietas, cik tas R. Golca patvaļas dēļ bija iespējams.

Liepājas dzīvi vadīja pilsētas valde ar spējīgu un reāli domājošu sociāldemokrātu A. Buševicu priekšgalā.

Lielu aktivitāti attīstīja TP starpfrakciju birojs, bet tā darbība bija ļoti ierobežota TP priekšsēža un viņa vietnieku trūkuma dēļ. Priekšnieks J. Čakste un priekšsēža vietnieks M. Skujenieks bija Parīzē, bet otrs vietnieks G. Zemgals pēc pamatīgas meklēšanas atradās Dānijā. Maija mēneša sākumā G. Zemgals atgriezās Liepājā, un starpfrakciju birojs nolēma 12. maijā noturēt TP sēdi stāvokļa apspriešanai un noskaidrošanai.

TP sēde noritēja ļoti satrauktā atmosfērā, piedaloties visām latviešu un progresīvām vāciešu un židu politiskām partijām. Visas frakcijas, ieskaitot vāciešus, asi nosodīja Golca un landesvēra rīcību. Vienbalsīgi pieņēma lēmumu, kurā prasīja apvērsuma rīkotāju saukšanu pie likumīgas atbildības, bargu sodīšanu un netraucētu K. Ulmaņa valdības atgriešanos darbā. Golcs to neievēroja.

Beidzot, apmēram mēnesi pēc apvērsuma, bija sastādījusies baltvāciem un Vācijai pēc pašu izvēles vislabākā Latvijas „valdība” ar mācītāju A. Niedru kā „ministru prezidentu”, kas atzina visas vācu prasības. Latvieši šo „valdību” neatzina un uzņēma ar humoru. Liepājas jokdarī un daži latviešu militārā stāba kontrizlūkošanas aģenti A. Niedru „nozaga”, bet naktī, kā jau ziedonī, Niedram pusapgērbtam ļāva izbēgt un saņemt no vāciešiem savu „ministru prezidenta” amatu.

Jaunās „valdības” autoritātes stiprināšanai R. Golcs, itin kā A. Niedras uzdevumā, pavēlēja 22. maijā ieņemt Rīgu un Daugavas līniju no Daugavgrīvas līdz Jaunjelgavai. Dažu

dienu laikā šis Golca Maskavas iekarošanas sapņu dēļ divus mēnešus nokavētais uzdevums bija veikts. Bet Maskavas gājienam vajadzīgās armijas kā nebija, tā nebija.

Lai atvilkto igauņus no visas Latvijas-Krievijas frontes ieņemšanas, R. Golcs sāka meklēt ķildas ar igauņiem un pats izraisīja karu ar Igauniju, kas vienmēr jāpatur vērā pie šī kara seku novērtēšanas.

Generāļa Golca uzdevumā sāktajā karā izšķirīgās kaujas notika 22. un 23. jūnijā Vidzemē pie Cēsīm. Apvienotie Igaunijas un K. Ulmaņa valdības spēki Golca vadītās Vācijas un baltvācu vienības smagi sakāva. Izšķirīga nozīme šinī kaujā bija igauņiem.

Golca sāko karu izbeidza Antantes pārstāvji 3. jūlijā Strazdu muižā pie Rīgas. Pēc pamiera noteikumiem Golca politika Baltijā gan cieta, bet būtībā savu mugurkaulu saglabāja. Golca spēki varēja palikt Dienvidlatvijā un pakāpeniski izvākties, bet noteikumus par izvākšanos viegli varēja apiet.

Latvijas armija atbrīvojās no pakļautības Golcam. Landesvēru kā speciālu vienību likvidēja un ieskaitīja Latvijas armijā. Lielbritānija pirmo reizi pasludināja K. Ulmaņa valdības atzišanu, nepieminot neviena vārda par TP. K. Ulmanim bija jāizpilda jau iepriekš ieteiktā kabineta reorganizācija.

Atbrīvošanās no Golca virspavēlniecības deva iespēju nosūtīt ar Lielbritānijas flotes palīdzību vienu Latvijas armijas pulku uz Liepāju valdības apsardzībai. Svinīgā ceremoniālā, piedaloties ārvalstu misiju pārstāvjiem, valdība K. Ulmaņa vadībā atstāja „Saratovu” un atgriezās valdības mitnē, no kurienes 16. aprīlī R. Golcs to bija izdzinis.

K. Ulmanis ar ministriem 8. jūlijā atgriezās no Liepājas Rīgā un tuvākās dienās reorganizēja savu valdību pēc sabiedroto ieteikumiem. J. Goldmani atbrīvoja no zemkopības ministra vietas, neminot, ka tas notiek par „Uzsaukumu bezzemniekiem”, S. Paegli atbrīvoja par Strīka sazvērētības „nevajadzīgu populārizēšanu”, J. Zālīti par viņam pakļauto kontrizlūkošanas ierēdņu piedalīšanos cilvēku (A. Niedras) zagšanā. Bet M. Valteru, kara valdības vadības laikā visas minētās izrīcības notika, K. Ulmanis atstāja amatā. Tas Antantes pilnīgu uzticību Ulmanim un labo sadarbību ar sabiedrotajiem turpināja traucēt.

Pēc Versaļas miera līguma noslēgšanas 28. jūnijā bija notikusi faktiskā aprūpes sfairu sadalīšana, atstājot Poliju Francijas, bet Baltijas valstis un Somiju Lielbritānijas aizsardzībai pret eventuālu Krievijas agresiju.

Uz Antantes atgādinājumu par nepilnīgu kabineta reorganizāciju Bermonta uzbrukuma laikā K. Ulmanis apņēmas M. Valtera atbrīvot no valdības tūlīt pēc visu Vācijas spēku iztīrīšanas no Latvijas, kas notika 1. decembrī. Nedēļas laikā K. Ulmanis sastādīja jaunu, savu labāko valdību — šoreiz jau bez M. Valtera līdzdalības kabinetā. TP nobalsoja uzticību šai valdībai 1919. gada 9. decembrī.

Ar šo datumu var uzskatīt par izbeigtu Vācijas domināciju Latvijas politikā, ko ievadīja TP nodibināšanās 1918. gada 17. novembrī.

Būtu nepareizi domāt, ka M. Valters no saviem vāciskajiem centieniem atteicās, bet par to būs runa sakarā ar Latvijas turpmāko politiku manu atmiņu nākošajā grāmatā. Šeit es gribu atzīmēt vēl tikai to, ka no Latvijas neatkarības viedokļa visā M. Valtera politiskajā darbībā krasi šķīrojami divi posmi. Pirmais posms ir līdz I Pasaules kara sākumam, kad M. Valtera darbība vispār vērtējama pozitīvi, jo tad mums bija svarīgs katrs politiskais patstāvības mudinājums un mūsu pretinieku apkaļojums, vienalga, no kādas puses un kādu motīvu dēļ tas notika. Otrs posms skaitāms ar kara sākšanos, kad latviešu politiskā doma soli pa solim nosvērās uz nacionālas brīvības izcīnīšanu ciešā sadarbībā ar Antanti kā tautu pašnoteikšanās tiesību atzinēju un pēc ASV iestāšanās kara paredzamo uzvarētāju, katra kopā iešana ar Vāciju un vāciešiem kļuva Latvijas brīvības izcīnīšanai kaitīga. Līdz ar to tapa kaitīga un nepieņemama visā M. Valtera politika.

Atzīmēsim vēl tikai Latgales atbrīvošanu, ko K. Ulmanis uzņēma ar lielām bažām un Z. Meierovics ar lielu optimismu. M. Valters brīdināja K. Ulmani nekad nepieņemt Polijas armijas iesaļošanaī Latgalē, jo ārā no Latgales poļus nekad nedabūšot. Kā zināms, arī šis M. Valtera pareļojums neatīstīnojās, tāpat kā Zviedrijā plaši izplatītā intervija NP vārdā, ka Antante Latvijas neatkarību nekad neatbalstīs. Kad Latgale no Ļeņina, Stučkas un Jukuma Vācieša spēkiem bija iztīrīta un kad ģenerāļa Ridza Smigļija armija, uzvarām kronēta, bija atgriezies Polijā, K. Ulmanis vēlreiz piedzīvoja sava drauga M. Valtera prognozes maldīgumu.

Noslēgumā jākonstatē sekojoši atzinumi:

1. Pirmais pasaules karš izraisīja apstākļus, kas deva Latvijai iespēju sasniegt neatkarību.

2. No kara sākuma līdz Krievijas revolūcijai nesaskaņotus latviešu politiskus centienus vadīja latviešu domnieki, Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja Petrogradā, Baltijas bēgļu

apgādāšanas komiteja Rīgā, Lauksaimniecības centrālbiedrība Rīgā-Priekulos un Latvijas sociāldemokrati kā Krievijas sociāldemokrātu partijas sastāvdaļa pagrīdē Ļeņina vadībā.

3. Pēc 7. marta revolūcijas Krievijā un Rīgas krišanas Vācijas rokās 3. septembrī latviešiem izveidojās šādi 4 nogrupējumi, kas neatkarīgi cits no cita nodarbojās ar Latvijas nākotnes veidošanu: a) Iskolats prasīja Latvijas palikšanu joprojām Krievijā, b) DB prasīja no Vācijas valstskanclera Latvijai „starpvalstu autonomiju”, c) konservatīvie latvieši aizstāvēja Kurzemes, resp. Latvijas hercogistes prasību un d) Latviešu pagaidu nacionālā padome prasīja neatkarīgu Latviju.

4. NP nodibinājās 17. un 18. novembrī 1917. gadā Valkā kā neatkarīga Latvijas augstākā iestāde un 19. novembrī pieņēma lēmumu, ka

„Latvija, t.i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuŗas iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas Satversmes sapulce, kuŗa izteiks tautas gribu”.

Nevienam svešniekam tur nebija paredzēta līdzrunāšana. Tā bija neatkarība formulēta tautu pašnoteikšanās tiesību ietvaros, t.i., nelietojot vārdu „neatkarība”, jo šāda vārda lietošana aizkartu to valsti, no kuŗas mēs bijām atkarīgi.

5. NP visu politiku vadīja pilnsapulces un tai atbildīgas nodaļas, kas savās darbības nozarēs izpildīja arī administratīvus pienākumus. Valdei bija paredzētas ļoti šauras kompetences: pilnsapulču sasaukšana un ienākušo rakstu sadalīšana nodaļām pēc piederības. Vispārīgo lēmumu realizēšanai un NP politikas īstenošanai izveidojās izpildu orgāns no 2. oktobra slepenās apspriedes dalībniekiem (J. Goldmanis, J. Zālītis, J. Čakste, A. Bergs, Z. Meierovics, A. Klīve), kas zem Ārlietu un Finanču nodaļu „kopsēžu” nosaukuma darbojās ļoti slepeni J. Goldmana vadībā caur Ārlietu nodaļu.

6. NP pilnvarotais delegāts pie Lielbritānijas valdības Londonā Z. Meierovics ieguva 1918. gada 11. novembrī Latvijas de facto neatkarības atzišanu no Lielbritānijas uz NP kā pagaidu valdības vārda.

7. Iegūtās neatkarības realizēšanu ar NP pilnsapulces sasaukšanu un valdības dibināšanu priekšsēdis V. Zāmuēls apzinīgi vilcināja līdz laikam, kad J. Goldmanis būs atgriezies no Krievijas. NP valdes sēde 1918. gada 13. novembrī Rīgā, Ceturtās Kreditbiedrības telpās Brīvības un Elizabetes ielu stūrī vienbalsīgi nolēma NP pilnsapulces sasaukšanu un Latvijas valdības dibināšanu atlikt un gaidīt uz J. Goldmana atgriešanos, kas toreizējos konkrētos apstākļos nozīmēja NP likvidēšanu.

8. NP valdes bezdarbību izmantoja Vācijas politiskā virzienā orientētais M. Valters, kas kopā ar P. Kalniņu, K. Ulmani u.c. 1918. gada 17. novembrī nodibināja Vācijas pilnvarotā A. Vinniga 31. oktobrī ierosināto Tautas padomi (TP) kā Latvijas augstāko iestādi.

9. Pret TP un tās valdību sabiedrotie līdz Liepājas apvērsumam ieņēma nogaidošu stāvokli, nezinādami, vai Latvija būs Vācijas satelīts, vai neatkarīga valsts. TP nodibināšana noveda mūs pie sabiedroto atbalsta zaudēšanas un sagādāja Latvijai daudz grūtību ārlietu politikā, militāro spēku organizēšanā un iedzīvotāju apgādē ar uzturu.

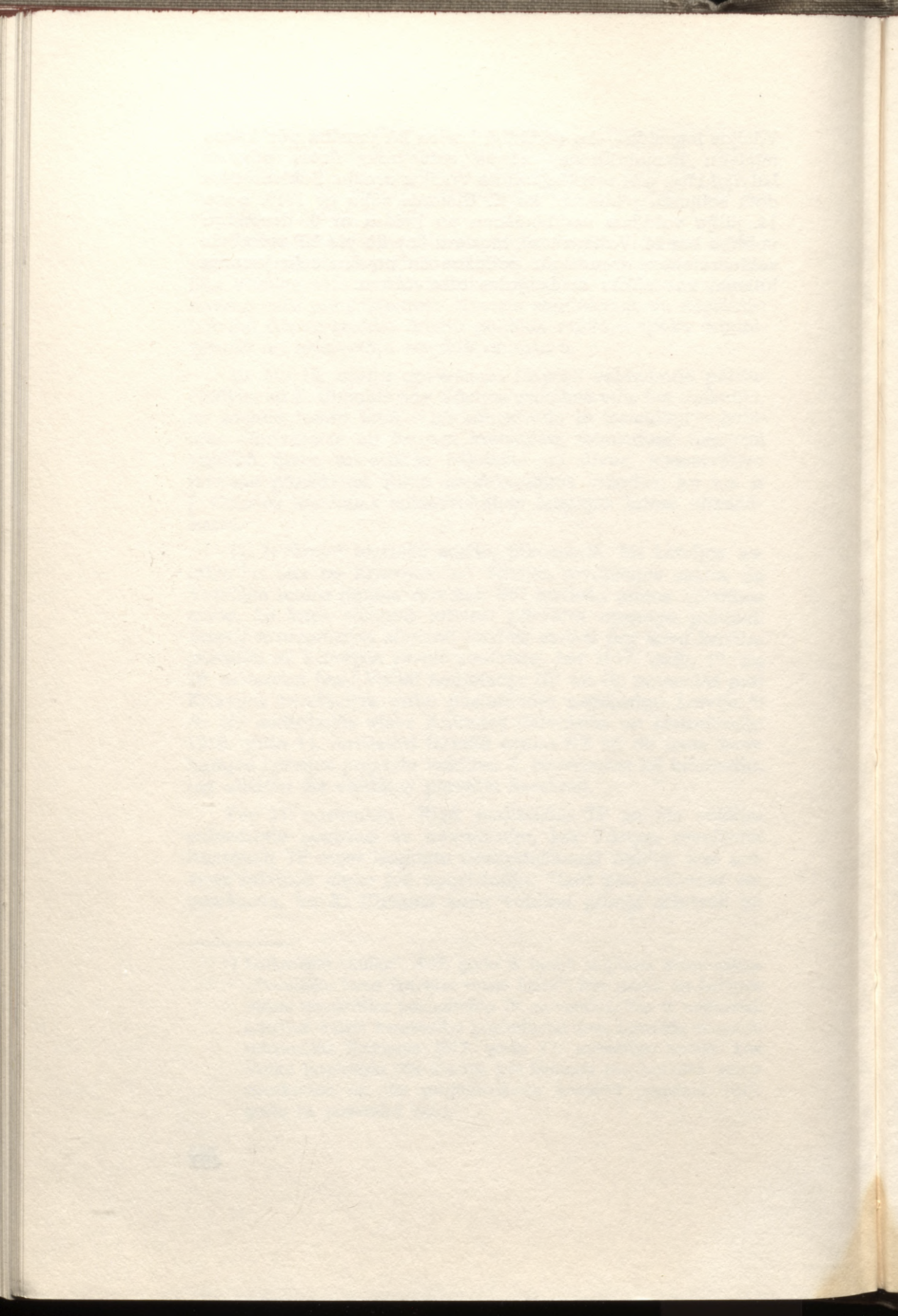
10. No 16. aprīļa apvērsuma Liepājā sabiedrotie pārliecinājās, ka K. Ulmanis nav Vācijas uzticības vīrs, bet uzskatīja, ka sociālā miera labā — kā sabiedrotie to formulēja — kabinets atbrīvojams no četriem kreisajiem ministriem, uzņemot valdībā divus minoritāšu (vāciešu) un divus konservatīvo latviešu pārstāvjus. Klīda nepārbaudītas valodas, ka tas ir J. Čakstes ieteikums sabiedrotajiem Liepājas krīzes atrisināšanai.

11. Ievērojot iepriekš sacīto, jākonstatē, ka Latvijas neatkarība nav ne Krievijas, ne Vācijas revolūcijas sekas, ne Versaļas miera līguma dāvana, bet latviešu tautas attīstības griba, ko kaŗa sākumā latvieši pārvērtā apzinīgā politikā. Krievijas revolūcijas sākumā latvieši cīnījās par savu brīvību paralēli ar Krievijas revolūcionāriem, bet 1917. gada 17. un 18. novembrī (v.s.) Valkā nodibināja NP un 19. novembrī pret Krievijas revolūcijas gribu pasludināja neatkarīgu Latviju. *) Ar NP sadarbojās visas Antantes lielvalstis, un Lielbritānija 1918. gada 11. novembrī formāli atzina NP kā de facto neatkarīgas Latvijas pagaidu valdību, Z. Meierovicu kā informālu, bet oficiālu šīs valdības pārstāvi Londonā.

Pēc 11. novembra Rīgā nodibināto TP un tās valdību sabiedrotie neatzina un neatbalstīja, bet Vācijas revolūcija izmantoja TP sava iespaida nostiprināšanai Baltijā, kas Latvijas brīvības cīņas ļoti apgrūtināja. Tikai pēc solījuma saņemšanas, ka K. Ulmanis savu valdību pilnīgi atbrīvos no

*) Laikrakstā „Laiks” 1967. gada 3. maijā iespiests mans raksts „Zemnieku loma Latvijas valsts dzīvē”, kur teikts, ka Latvijas valsts neatkarība pasludināta 17. novembrī. Tas ir nepareizi. Latvijas valsts neatkarība pasludināta gan Latviešu pagaidu nacionālās Padomes 1917. gada 17. novembra sesijā, kas Valkā turpinājās trīs dienas, bet lēmumu par Latvijas valsts neatkarību un tās pasludināšanu konkrēti pieņēma 1917. gada 19. novembrī (v.s.).

Vācijas iespaids — ko atklātībā izteica kā prasību pēc kreiso ministru nomainīšanas — sākās sabiedroto flotes atbalsts Latvijai cīņā pret revolūcionārās Vācijas armiju. Sabiedrotiem dotā solījuma pildīšana, ko K. Ulmanis sāka ar 1919. gada 14. jūlija valdības nodibināšanu un beidza ar 9. decembra valdību bez M. Valtera tanī, atgriezta Latviju pie NP ievadītās sabiedrotajiem draudzīgās politikas un pavēra ceļu jaunam laikam, kas sākās ar Latgales atbrīvošanu.

S A T U R S

Ievada vārdi	5
Laikmets, kas mani audzināja	10

I

BĒRNĪBA UN JAUNĪBA

Tad tapa gaisma	17
Uz skolu	26
Bauskā	32
Skola un politika	37
„Raibais Vilnis” un skolnieku pašdarbība	42
Politika un romantika	51
Klīvos	58

II

REVOLŪCIJA UN REAKCIJA

1905. gada revolūcijas norise	70
Revolūcijas sakaušana	85
Revolūcijas un tās vadības novērtējums	89
Sodu ekspedīcijas	94
Latviešu zemnieki organizējas	100
Skolotājs	106
Somijā	114
Latvieši un Krievijas Valsts dome	119
Šaņavska universitātē	127

Politiskais stāvoklis Latvijā 1905–1914	141
„Brīvas Balsis”	134

III

PIRMAIS PASAULES KARŠ

Jelgava, Cēsis, Rīga	152
Pilsētu savienības darbā	163
Pasaules kara pirmais posms Krievijā	168
Revolūcija Krievijā	181
Latviešu zemnieku savienība	195
Krievijas cittautieši	202
Audīencē pie min. prezidenta A. Kerenska	210

IV

LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀ PADOME

Iemesli Pagaidu nacionālās padomes dibināšanai	217
Latviešu pagaidu nacionālās padomes organizēšana	223
Latviešu pagaidu nacionālās padomes nodibināšana	228
NP vadlīnijas starptautiskā politikā	239
Sakaru uzņemšana ar lielvalstīm	254
NP un Brestļitovskas miera sarunas	258
NP otra sesija	267
Pēc Brestļitovskas miera	270
Informācijas darbs	274
Strēlnieku jautājums	276
Finanču nodaļas darbība	279
Kas ir Latvija?	281
Memorands	282
Latvijas neatkarības jautājums pirmo reizi starptautiskā konferencē	284
NP trešās sesijas gaidās	291
Pulkveža Fridriha Brieža lieta	295
Virsnieku reevakuācijas komisija	299
Sūtņi uz ārzemēm	301
Latvija top neatkarīga starptautiskā nozīmē	303
Latviešu pagaidu nacionālās padomes vēsturiskā nozīme	308
NP darbības dokumentācija	309

V

PĒDĒJĀS DIENAS PADOMJU KRIEVIJĀ

Sastapšanās Maskavas-Ļeņingradas ātrvilcienā	313
Latviešu strēlnieki cīnās kā „velni”	320
Tikšanās ar Puidagu	326
Kontrevolucionārs un revolucionārs reizē	332
„Latviešu muižnieka” nagos	342

VI

ATKAL LATVIJĀ

Latvija zem Vācijas okupācijas	352
Lai dzīvo brīvā Latvija!	356
Kārlis Ulmanis un NP	359
NP valdes sēde 1918. gada 13. novembrī	364
Mana izšķiršanās	368
NP valdes pēdējā sēde	373

VII

TAUTAS PADOME

Tautas padomes nodibināšanās un Krievijas iebrukums	
Latvijā	377
Mēģinājums TP sagraut	384
TP un Pagaidu valdība Liepājā	391
Jaunas aktivitātes	295
Landesvēra apvērsums	404
Cēsu kaujas un Strazdu muižas pamiers	417
Bermontiāde	424
Latgales atbrīvošana	436
TP un Pagaidu valdības beigu posms	440

VIII

NOBEIGUMS

Sinteze	454
	493

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

CHAPTER I
THE DISCOVERY OF AMERICA
The first discovery of America was made by Christopher Columbus in 1492. He sailed from Spain and reached the island of San Salvador in the West Indies. This event marked the beginning of European exploration and settlement in the Americas.

IV

THE AMERICAN REVOLUTION

The American Revolution was a war fought between the thirteen original colonies and Great Britain from 1775 to 1783. The colonies sought independence from British rule, leading to the signing of the Declaration of Independence in 1776. The war culminated in the Battle of Yorktown in 1781, where British forces were forced to surrender.

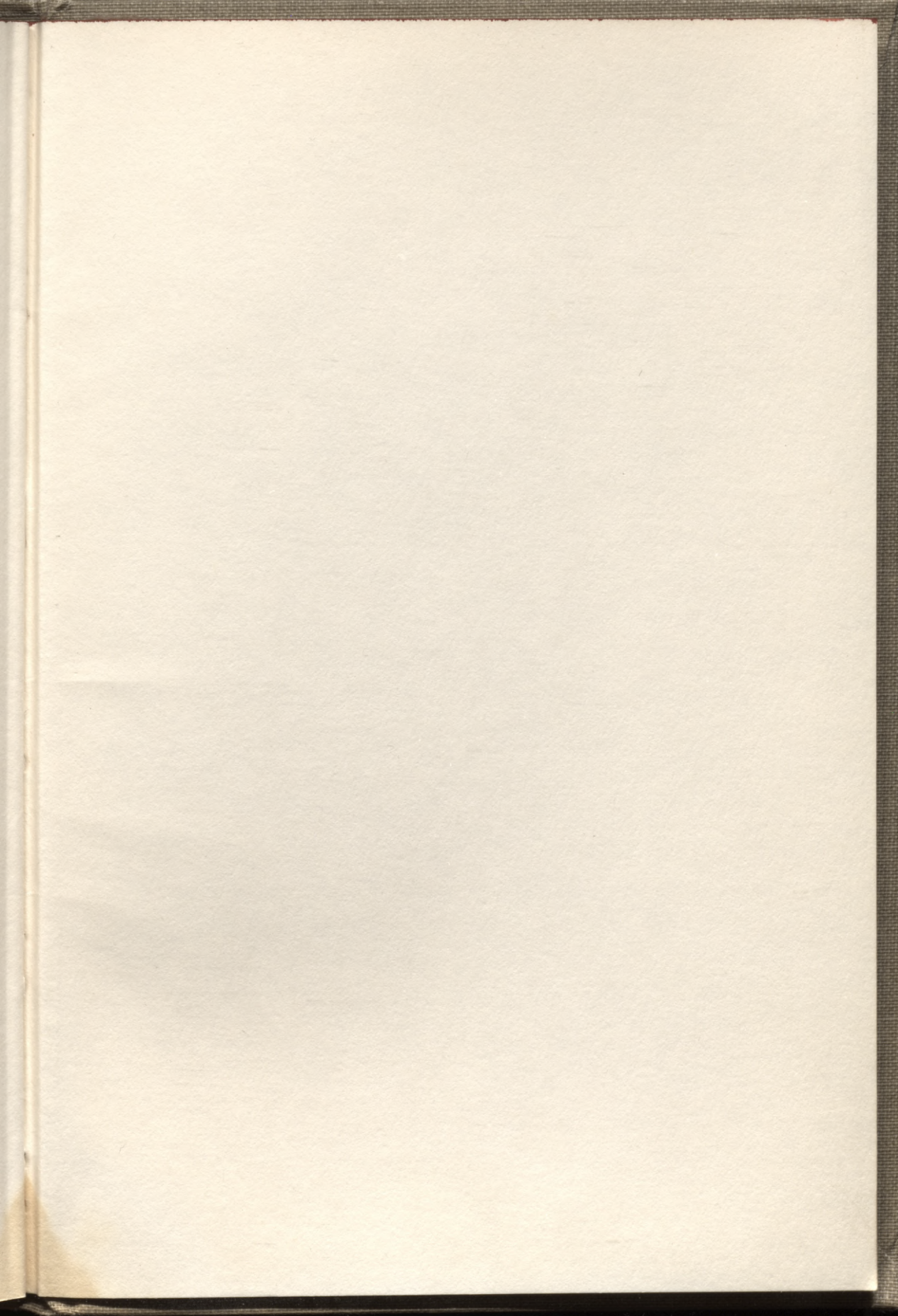
THE AMERICAN CIVIL WAR

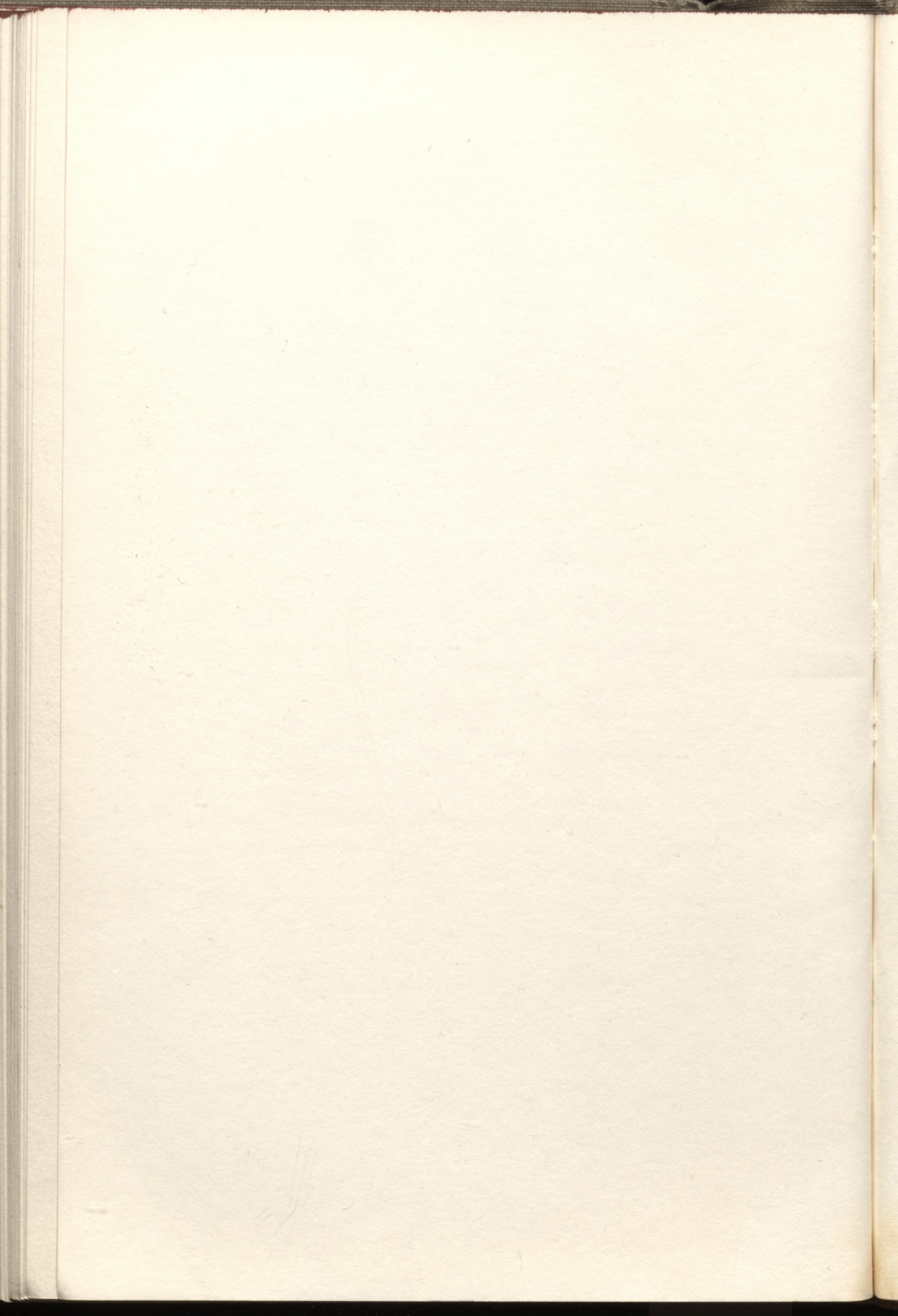
The American Civil War was fought between the Union and the Confederate States of America from 1861 to 1865. The primary cause of the war was the issue of slavery. The Union, led by Abraham Lincoln, fought to preserve the Union and end slavery. The Confederacy, led by Jefferson Davis, fought for independence and the preservation of slavery. The war ended with the Union's victory and the Emancipation Proclamation.

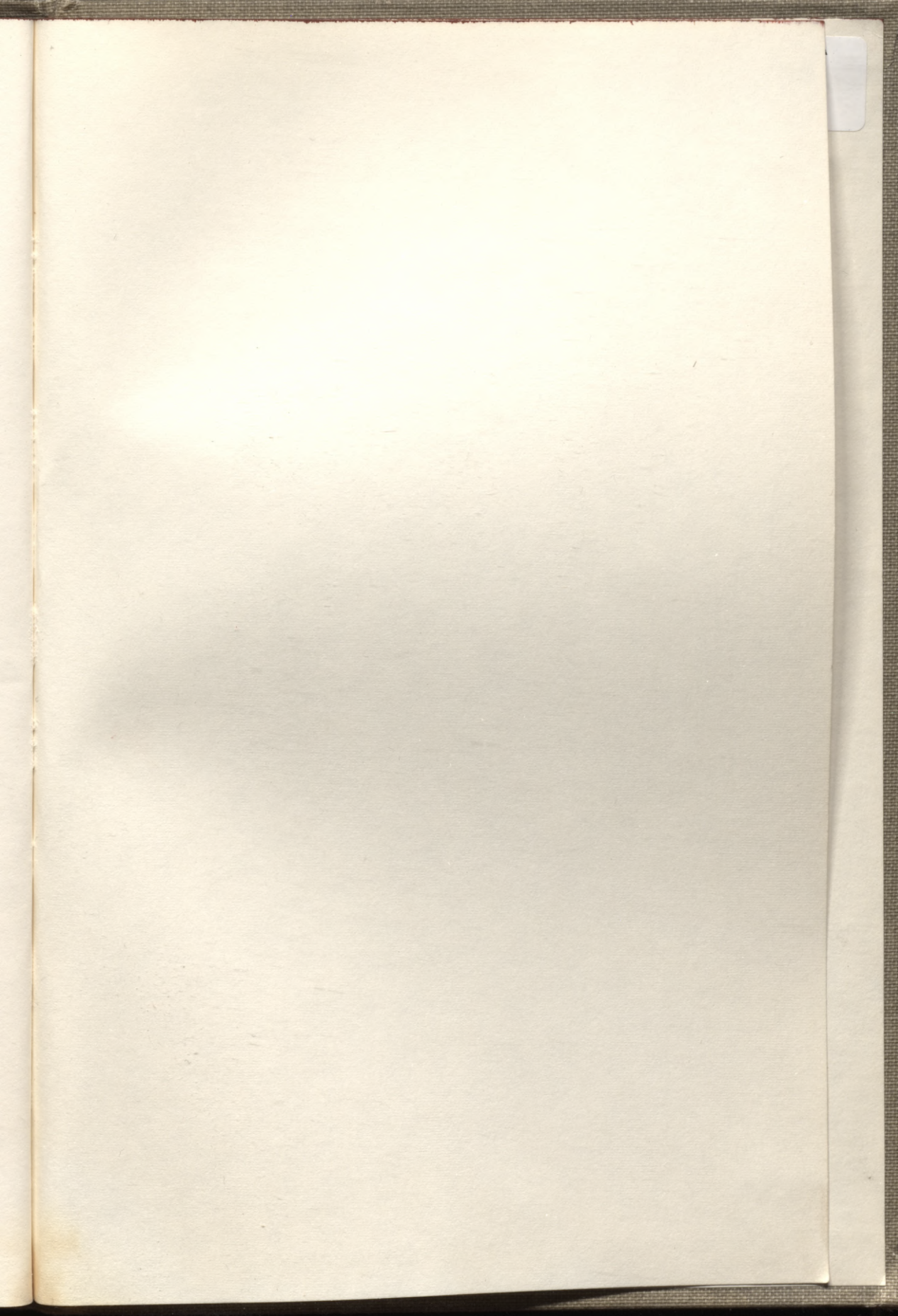
VII

THE AMERICAN WEST

The American West was a region of the United States that was largely unexplored and settled in the 19th century. It was characterized by vast open spaces, rugged terrain, and a diverse population of settlers, including pioneers, cowboys, and miners. The West played a significant role in the expansion of the United States and the development of the American economy.

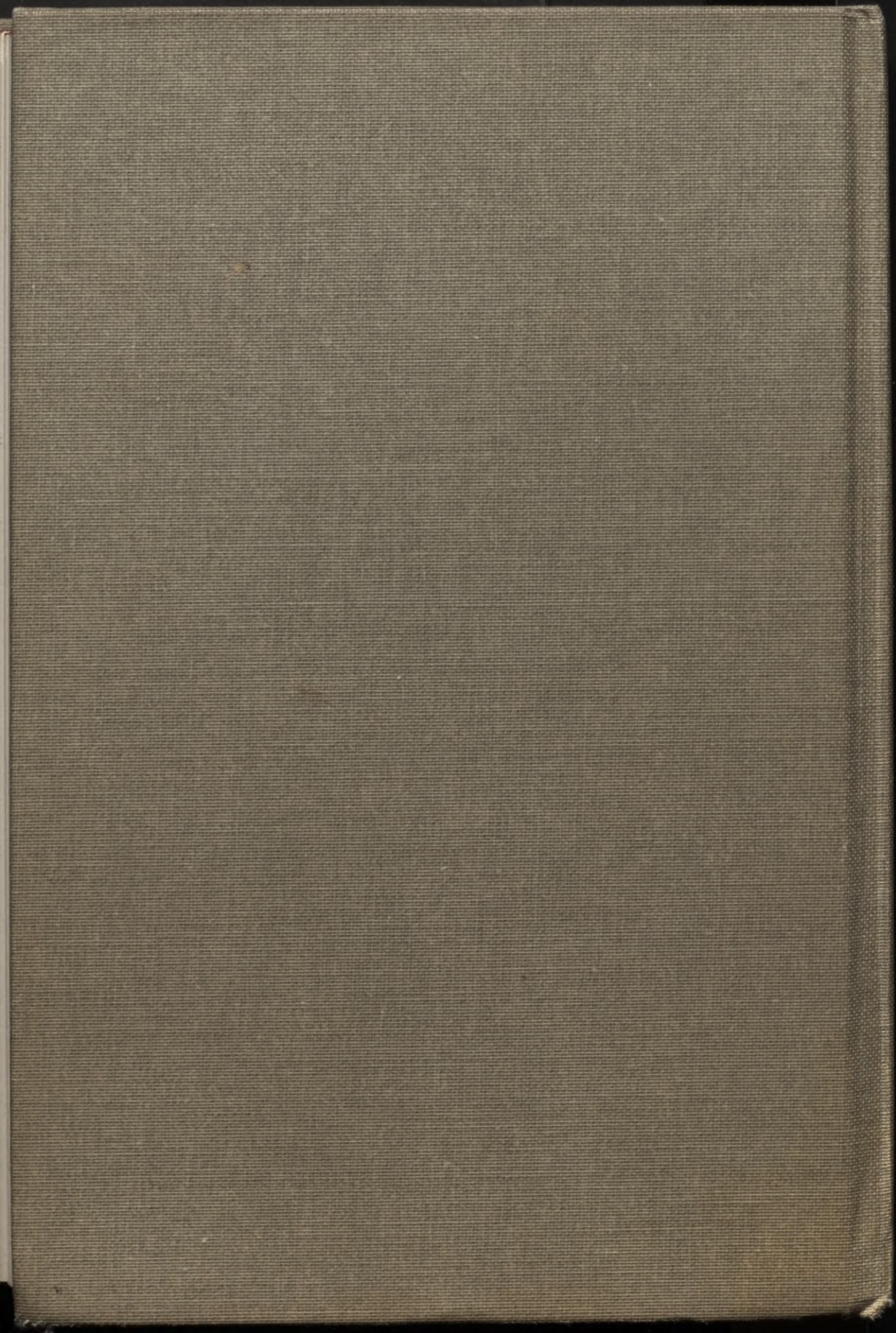

80.-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0302052201

Vāku zīmējis
JĒKABS RASMANIS